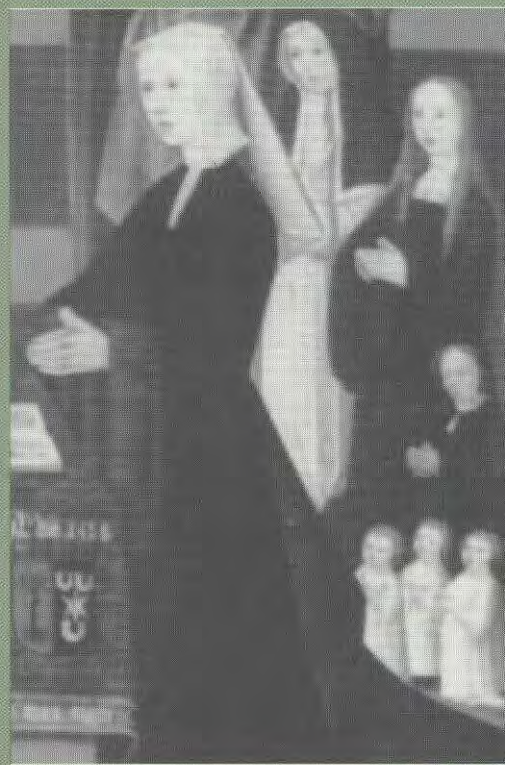

DE BRABANTSE LEEUW

TIJDSCHRIFT VOOR GENEALOGIE

De Brabantse Leeuw

Tijdschrift voor genealogie

De Brabantse Leeuw is een uitgave van de
Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening

Redactieadres:

De Brabantse Leeuw
Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 6146193 / fax: (073) 6127045

Redactie:

drs. L.F.W. Adriaenssen (voorzitter), mr. G. Berkelmans,
mr. J.A.H. Boeren, dr. ir. C.H.J. van den Brekel,
L.F.P.M. de Brouwer, P.G.A.M. Peeters-Veraart en
ir. J.G.N.M. van der Zanden

Basis-ontwerp: NIKA Grafische Vormgeving, Vught
Lay-out en opmaak: L.F.W. Adriaenssen, Amsterdam
Druk: Biblo, 's-Hertogenbosch

Abonnementen en losse nummers:

De Brabantse Leeuw verschijnt vier maal per jaar. Prijs losse nummers: f 12,50. Abonnementen: f 47,50, buitenland f 60,00. Introductie-abonnementen: f 25,00 voor de lopende jaargang. Abonnementen kunnen ingaan in het lopende of eerstvolgende jaar. De berekening geschiedt per kalenderjaar. Opzeggingen zijn alleen schriftelijk mogelijk voor 1 december.

Registers:

De registers van alle jaargangen zijn samengebracht in het softwarepakket HazaZoek. De prijs van deze cumulatieve index bedraagt f 40,00 en de jaarlijkse aanvulling kost f 7,50.

Opgave van abonnementen, bestellen van HazaZoek, losse nummers en oude jaargangen:

Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening
t.a.v. Ria de Folter-Sebregts
Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 6146193 / fax: (073) 6127045
E-mail: brg.brabant@wxs.nl

ISSN 0006-8632

DE BEBOUWING LANGS DE BREDE HAVEN TE 'S-HERTOGENBOSCH

J.N. LEGET

Afkortingen

GAH Gemeentearchief 's-Hertogenbosch

Inleiding

Vanwege haar strategische ligging aan een knooppunt van belangrijke land- en waterwegen ontwikkelde 's-Hertogenbosch zich in de Middeleeuwen tot een handelscentrum. Dit werd bevorderd door de tolvrijdom en andere voorrechten, die door de hertogen van Brabant waren verleend. Het vervoer over water gebeurde per schip en was zeer belangrijk. De schippers waren allen poorter en lid van het schippersgilde. Deze schippers woonden langs de Brede Haven, waren protestant en vaak aan elkaar verwant. Het schippersgilde regelde onder andere de steden waarop gevaren mocht worden en op welke dagen en welke goederen men mocht vervoeren. In een schema de dato 3 oktober 1710 worden de volgende plaatsen genoemd: Rotterdam, Gorkum, Dordrecht, Delft, Aken, Antwerpen, Leiden, Haarlem, Den Haag, Middelburg en Amsterdam.

Na de verovering van de stad 's-Hertogenbosch door de Staatse troepen in 1629 konden de verdedigingswerken van de stad grondig herzien worden. Weliswaar zijn de stadswallen aanzienlijk versterkt, doch de permanente aanwezigheid van troepen aan de Boom was niet meer noodzakelijk. Naast de laatste barak bouwde de stad een wachthuis, *het corps de garde*.¹

De Haven

De Haven van 's-Hertogenbosch is een uitgegraven Dieze-arm; de westelijke oever is de Brede Haven, de oostelijke oever de Smalle Haven. De Brede Haven is het oudst en begint bij het pand *De Swarte Ruiter* en strekt zich uit tot het Schrijvershuisje aan de Boom.

De Smalle Haven is eerst na 1630 tot ontwikkeling gekomen. Van de huizen aan de Orthenstraat werd een deel van de grond aan de achterzijde afgenomen en er werd een kademuur langs de haven aangelegd. Het grote verschil tussen de Brede Haven en de Smalle Haven is, dat langs de Brede Haven veel schippers-kooplieden resideerden, terwijl langs de Smalle Haven vooral neringdoenden woonden.

1. Later genaamd *Schrijvershuisje*.

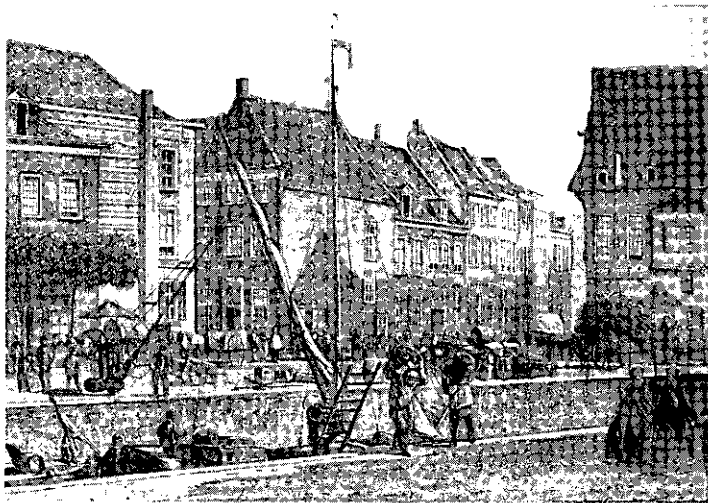
De Brede Haven op een litho van C.J. Bos (1860).

De huizen op De Brede Haven kunnen in twee groepen verdeeld worden:

1. de grote huizen langs de kade,
2. de kleine huisjes langs de zijstraatjes.

De Brede Haven

Ter aanduiding van de panden werd de G-nummering van de Bloklijsten van 1745 aangehouden.

Perceel G 1.

Deze laatste barak, nummer 26, werd op 31 maart 1638 door de stad verkocht aan Jan Willems tot behoef van Matthijs, zoon van Anthonis Jans. De koper verkocht de stad een cijns van f12:19:0, die werd afgelost op 4 maart 1644.² Matthijs Jans van Alphen verkocht op 11 november 1639 aan Lenart Jans van Griensven een cijns van f60 caroli van en uit een nieuw huis omtrent de Boom tussen het wachthuis en het bezit van Frans Blom.³ Dit pand, vermeld als *in de stad van de Graeff*, was de woonplaats van Anthony. Daarna droeg dit pand als naam *de Drie Swaenen*.

Margaretha van Alphen, dochter van Matthijs en weduwe van Aert (Jan) Hille, cedeerde eenderde van dit pand aan haar twee onmondige kinderen bij voornoemde Aert; Sander Verhael, gehuwd met Mechtelt, ook dochter van Matthijs voornoemd en eerder weduwe van Gerrit Vercaa, cedeerde eenderde van het pand aan haar drie kinderen uit haar eerste huwelijk. Al deze kinderen verkochten hun deel aan Johan de With, gehuwd met Antonetta Matthijs van Alphen, die reeds eenderde van het pand bezat, voor f972. Johan leende daartoe op 24 februari 1684 f500 tegen 4% interest

2. GAH, R 1549, f 495. Bij iedere vermelde cijns gaat het om een jaarlijkse erfselijke rente. Matthijs was lid van de familie die werd vermeld als Van Alphen en later als (Van) Der Lip.

3. GAH, R 1550, f 314.

van Anthony Verreijt, tot behoef van Hendrick Meijer en Sybilla Jansen.⁴ Johan verkocht het pand, grenzend stadwaarts aan commissaris Ruijsch, voor *f*2000 aan Hendrick en Sybilla voornoemd.⁵

Het pand is door vererving in bezit gekomen van Anthony Verreijt, havenmeester, en Catharina Meijers. Jacob van Hilverson, regent en rentmeester van het weeshuis van 's-Hertogenbosch, in naam van de drie weeskinderen van Anthony en Catharina voornoemd, verkocht samen met Johan de Wit, momboor over Hendrik, onmondige zoon van Anthony en Catharina, en Lambert van Cuijck⁶, gehuwd met Wilhelmina, ook dochter van Anthony en Catharina voornoemd, het pand *de Drie Swaenen* op 16 maart 1694 aan Pieter Jacques voor *f*1250.⁷

Simon van Diest, executeur-testamentair van de boedel van Maria van Ravensweij, weduwe van Pieter Jacques, verkocht op 22 februari 1735 – krachtens de testamenten gepasseerd voor notaris Pero de Cassemajor op respectiebelijk 29 januari 1716 en 3 februari 1714 – het pand aan Jacobus van den Heuvel.⁸ Maria was eigenaresse vanwege het testament van haar en haar echtgenoot, gepasseerd voor notaris Daniël Boons op 28 november 1695.

Gerardus van Wetten, gehuwd met Johanna van den Heuvel, Johanna van Loon, echtgenote van Pieter de Bie, gemachtigd voor notaris Jan de Gier op 22 november 1777, en Cornelia van Loon, meerderjarige jongedochter, verkochten *de Drie Swaenen* op 25 november 1777, aanbestorven via hun vader respectievelijk schoonvader, aan Anna Timmer, weduwe van Cornelis de Vree, voor *f*1563:10:0.⁹ De enige erfgenamen van Anna Timmer: Hermanus Mook en Emmerentiana de Vree – verkochten dit pand op 24 november 1781 aan Willem Hubert, meester-timmerman, voor een bedrag van *f*1547:10:0.¹⁰

Perceel G 2.

Aan het pand *in de stad van de Graeff*, later *de Drie Swaenen*, grenst het huis *in de stad van Nijmegen*. Dit pand is gebouwd op de plaats van een barak door ingenieur Bilderbeek en tesamen met de materialen door schepenen van 's-Hertogenbosch verkocht aan de broers Anthony en Frederik, zonen van wijlen Matthijs Gerards van der Lip. De broers verkochten op 27 augustus 1637 aan Willem Henricx van den Hout, raad van 's-Hertogenbosch, een cijns van *f*30 caroli.¹¹

Caspar Looman kocht het pand op 19 maart 1644 van Anthony.¹² Caspar, ruiter onder markies De la Force, verkocht Matthijs van der Lip een cijns van *f*15 caroli. Caspar leende op 1 mei 1645 *f*250 caroli van Cornelis Matthijs van der Lip, die deze hypotheek op 12 juni 1651 overdroeg aan Dirck Jacobs Schenck en Cornelis van der Porten, momboors over de onmondige dochter van wijlen Willem Lambrecht Schenck.¹³ De weduwe van Caspar Loomans, laatstelijk ruiter onder ritmeester Broekhuisen, verkocht krachtens het testament gepasseerd voor notaris Pieter van Bree op 27 juni

4. GAH, R 1677, f 121^v.

5. GAH, R 1679, f 168^v.

6. Hij was schipper te 's-Hertogenbosch.

7. GAH, R 1731, f 380. Pieter Jacques was meester van het weeshuis.

8. GAH, R 1731, f 380.

9. Schoonvader = stiefvader. Het pand grensde toen aan het erfgoed van de weduwe Kahle (GAH, R 1767, f 379).

10. Anna Timmer was eerst gehuwd met Jacob Mook en daarna met Cornelis de Vree. Het pand grensde toen aan de weduwe Habraken (GAH, R 1775, f 63).

11. Losbaar met *f*500 door de nieuwe eigenaar Jaspas Laman, afgelost op 26 mei 1646: GAH, R 1555, f 385.

12. GAH, R 1599, f 97^v.

13. GAH, R 1606, f 355^v.

14. Trijntken dochter van Bastiaan Brants is weduwe van Caspar: R 1580, f 78.
15. Het pand, vismarktwoards, was eerst eigendom van Frederik Matthijs van der Lip, nu van Aert Jan Pijls: GAH, R 1585, f 178.
16. Besloten testament, gepasseerd op 26 maart 1682 voor notaris Johan van Rotterdam, geopend op 11 maart 1684 door notaris Daniël Boons.
17. Besloten testament, gepasseerd op 18 januari 1715, geopend op 21 augustus 1715.
18. Het pand werd bewoond door Cornelis Wambas: GAH, R 1709, f 362^v.
19. GAH, R 1713, f 288^v.
20. Willem van Geenhoven grenst Vismarktwoards aan het pand.
21. P.L. Leget-Kijlen en J.N. Leget, „Van Bousel. Een schippersgeslacht te 's-Hertogenbosch“, *De Brabantse Leeuw*, XLV (1966) 10.
22. GAH, R 1729, f 405.
23. De belendingen waren nu: boomtwoards Andreas de Graaff en Vismarktwoards de weduwe van Jacobus van den Heuvel (GAH, R 1747, f 10^v).
24. De belendingen waren nu: vrouw Van Heuven en Peter van Haaren. De weduwe van Hendrick was Maria Magdalena IJsangrin (GAH, R 1754, f 346).
25. A.E. Mulders en W. Hubert waren de belendingen (GAH, R 1786, f 259).
26. GAH, R 1549, f 493^v.
27. GAH, R 1549, f 529^v.
28. GAH, R 1549, f 492^v.
29. GAH, R 1549, f 490.
30. GAH, R 1549, f 529.

1652 een cijns van f 10 aan de bierbrouwer Pauwels Wijnants Suijskens, op 26 november 1653.¹⁴ Op dezelfde datum passeerde de weduwe van Caspar een testament voor notaris Henrick van Dueresen, waarna haar enige erfgenaam, Jenneke Jansen, gehuwd met Robert Roberts, op 17 juni 1656 het pand verkocht aan Aert Jan Pijls.¹⁵

Dit pand is daarna verworven door Diederick Ruijsch, commissaris der monstering, bij besloten testament van zijn vrouw Leonora Wijlde.¹⁶ Bij besloten testament van Diederick verstierf dit pand op zijn dochter Florentina, gehuwd met baron Van Galen.¹⁷ Deze verkocht het huis aan Hendrick van Hanswijck op 23 december 1716 voor f 1000. Hendrick leende van de verkoper f 340.¹⁸ De deurwaarder Johan van Proijen verkocht op 8 oktober 1718 het pand van de voortvluchtige Hendrick van Hanswijck, pachter van de impost op de zeep, aan Pieter Wijburg voor f 980.¹⁹ De verkoop vond plaats op last van mr. Franciscus van der Hoop, raad in de Raad van Holland.²⁰

Na erfdeling van de goederen van Pieter Wijburg op 6 mei 1729 kwam dit huis aan Gerard Verbeek, gehuwd met Catharina van Bousel.²¹ Gerard verkocht van hun grootvader op 6 augustus 1729 voor f 1040 aan Johanna Wadding, huisvrouw van Willem van de Graaff.²² Hendrick Hoefnagels kocht het pand op 26 januari 1754 van Andreas de Graaff en Catharina de Graaff, gehuwd met Johannes Bacx, kleinkinderen van Johan van de Watte, voor f 1550.²³ Op 15 juli 1766 verkocht de weduwe van Hendrick Hoefnagels het huis aan Thomas Houbracken, koopman, voor f 1380.²⁴ De kinderen van wijlen Thomas Habraken – Leonardus Franciscus, Petronella Maria en Agnes Maria, in huwelijk hebbende Wilhelmus Johannes Spens, raad en vroedschap van 's-Hertogenbosch – verkochten het pand op 4 juni 1808 aan Jacobus Zeeuwen, voor f 1300.²⁵

De raad van 's-Hertogenbosch verkocht op 1 april 1638 de barakken nummers 24 en 25 aan Frans Bloem²⁶, die de magistraat cijzen van respectievelijk f 8 en f 13 verkocht. Op 29 juni 1638 kocht Frans barak nummer 23 van de raad van 's-Hertogenbosch en verkocht de magistraat een cijns van f 5.²⁷ Op 22 augustus 1637 heeft Jan Laureijns Hartong van de raad van 's-Hertogenbosch de barakken nummer 21 en 22 en een ledig erf, dat aan de laatste barak grensde, gekocht. Hij verkocht de magistraat cijzen van respectievelijk f 10 en f 6. Panden en erf kocht Frans Blom met de daarop rustende cijzen op 16 december 1639.²⁸

De broers Cornelis en Frederick Matthijs van der Lip kochten op 22 augustus 1637 de barakken 11 t/m 17 van de magistraat, die van hen een cijns van f 5:10:0 kocht.²⁹ Cornelis kocht op 29 juni 1638 de barakken 18 en 19 en de raad van 's-Hertogenbosch verkocht een cijns van f 17:10:0, die op 2 april 1644 afgelost werd.³⁰ Op de plaats van deze barakken zijn huizen gebouwd.

Perceel G 3.

Op 16 maart 1652 verkochten Gerard Tielmans en Laureijs van Berckel, raden en rentmeesters van 's-Hertogenbosch, aan Frederick Matthijs van der Lip, stadsmetselaar, een perceel aan de haven tegenover de stads-kalkkuil. Op dit stuk grond had Frederick reeds een huis gebouwd, grenzend aan Caspar Loomans, boomwaarts. Frederick verkocht het aan Aert Jan Pijls, die aan Frederick een cijns van *f* 60 verkocht, losbaar met *f* 1200. Deze werd op 4 augustus 1693 afgelost aan Hendrick Hoos, in huwelijk hebbende Wilhelmina, dochter van Frederick voorzeggd, en mede in naam van de andere erfgenamen: Peter van Hijnberch en Gijsbert van Grinsven, momboors over de onmondige kinderen van Jan Nicolaes en Anthony Eeckhout.³¹

Dit pand werd op 23 december 1716 door Christoffel baron van Galen verkocht voor *f* 995 aan Willem van Geenhoven, stadsdeurwaarder.³² Dit pand was Christoffel, gehuwd met Florentina Ruijsch, bij besloten testament van zijn schoonvader Diederrick Ruijsch, gepasseerd op 18 januari 1715, aangekomen.¹⁷ Otto Juin, drossaard van de heerlijkheid Loon op Zand, en Abraham Justus Versterre zijn door de Raad van State op 19 november 1731 aangesteld als sequestors van de goederen van wijlen Willem van Geenhoven. Zij verkochten dit pand, op 23 december 1716 gekocht van Christoffel baron van Galen, voor *f* 805 op 29 mei 1732 aan Johan van der Wadding, marktschipper van 's-Hertogenbosch op Den Haag.³³ Op 7 januari 1792 verkochten Hendrikus van Haaren en Aletta van Haaren, gehuwd met Johannes Dolleman, tweedeerde van dit pand aan hun zuster Johanna van Haaren voor *f* 1150.³⁴ Zij verkregen het pand door afgaan van de tocht door hun moeder Christina Weijers, weduwe van Peter van Haaren.²⁵ Gerardus Helmond, weduwnaar van Johanna van Haaren, verkocht dit pand op 20 september 1802 aan Adrianus Mulders voor *f* 1375.³⁵ Adrianus Franciscus Mulders, vroedschap van 's-Hertogenbosch, weduwnaar van Catharina Maria Josephus van den Heuvel, verkocht dit pand op 20 september 1802 aan Jurrie Ruijgers, stadskraankind, voor *f* 900.³⁶

Perceel G 4.

Christoffel baron van Galen verkocht een huis op de Brede Haven, tussen G 3 en G 5, bewoond door Gerard Hubert, aan Gerard van Riemsdijck, commies ter recherche, op 23 december 1716 voor *f* 875.³⁷ Leonard de Marcq, secretaris van Oirschot, gehuwd met Mathea Udens en eerder weduwe van Gerard van Riemsdijck, verkocht het huis op de Brede Haven tussen de erfgenamen van Jan van der Wadden, boomwaarts en de verkoper aan Steven Keps, marktschipper van 's-Hertogenbosch op Leiden, voor *f* 900.³⁸ Maria Visser, weduwe van Stephanus Keps, voor de helft; Hendrik, Jan en Anna Maria Kerkhoff, gehuwd met Jan van Hemert, voor een kwart; Hendrik Kerkhoff, nog gemachtigd voor schepe-

31. GAH, R 1607, f 305.

32. GAH, R 1709, f 364^v: Willem van Geenhoven wordt als bierbrouwer vermeld in 1732.

33. GAH, R 1720, f 289^v.

34. GAH, R 1778, f 1.

35. GAH, R 1792, f 65^v. De belendingen waren de erfgenamen Houbracken, boomwaarts en de weduwe van Leeuwen.

36. GAH, R 1794, f 116. De verkoping geschiedde krachtens hun mutueel testament, gepasseerd voor notaris Carel Storm van 's Gravensande. Een kraankind was arbeider op de stadskraan.

37. GAH, R 1709, f 365 (zie ook noten 16 en 17).

38. GAH, R 1736, f 172^v. Het huis was Mathea aangekomen bij mutueel testament van haar en Gerard op 26 december 1721 voor notaris Jan van Projien.

nen van Heerewaarden op 13 mei 1780 door Geertruij en Teunis van Nieuwael, Jenneke van Nieuwael, gehuwd met Willem Andreola, en Willem Hubert, echtgenoot van Aaltje van Nieuwael, voor de rest, verkochten het pand, aanbestorven via Stephanus op 11 juli 1780, aan Hendrik Derks voor f 1475.³⁹

Wilhelmina Ritter, gescheiden huisvrouw van Hendrik Derks, die inmiddels overleden is, verkocht het pand tussen Petrus Verhagen en het huis van de weduwe de Marcq, haar aangekomen bij erfdeling tegen haar gescheiden man op 10 november 1780 voor notaris Jan de Gier aan Arie van Gameren op 17 oktober 1786.⁴⁰

Perceel G 5.

Christoffel baron van Galen verkocht op 23 december 1716 het huis, bewoond door Jan de Gelder, schipper van 's-Hertogenbosch op Dordrecht, aan Gerard van Riemsdijck, voor f 875.⁴¹ Albertus Leonardus Dursselle, Nederduits-gereformeerde predikant, en Arie van Waddenhoijen, vice-president, beiden te Oirschot, waren executeurs van het testament van Mathea Udens, laatst weduwe van Lodewijck de Marcq. Zij verkochten het huis tussen Hendrik Dirks en Jan van den Ancker (gekocht op 23 december 1716) aan Gilles van Wensen op 2 augustus 1786 voor f 1296.⁴²

Perceel G 6.

Christoffel baron van Galen verkocht het huis, later vermeld als *de Gekroonde Hoop*, op 23 december 1716 aan Daniël van Veen, meester-timmerman te 's-Hertogenbosch, voor f 835. Dit pand werd toen bewoond door Julius Jager.⁴³ Gerrit Lambert van Strijp, notaris te 's-Hertogenbosch, werd op 18 december 1730 gemachtigd door notaris Isaak van Rulo door de erfgenamen van Maria Catharina Eijmberts, weduwe van Daniël van Veen. Hij verkocht het pand op 2 juni 1731 aan Johanna (van der) Wadding, huisvrouw van Willem van de Graaff, voor f 765.⁴⁴ Claudius Anthonius Lormier, ontvanger van 's lands verpondingen voor 's-Hertogenbosch en de meijerij, liet het pand tussen de weduwe van Leonardus de Marcq en Nicolaas Corn'e op 7 februari 1769 door de deurwaarder Hendrik van Craanenbourg verkopen.⁴⁵ Deze verkoop geschiedde om hierop achterstallige verpondingen ad f 4 ten laste van Jan Bax, vervallen op 31 december 1767, te verhalen. Het pand werd gekocht door Gijsbert van Andel, marktschipper van 's-Hertogenbosch op Nijmegen, voor f 890.⁴⁶

Gijsbert verkocht het huis aan Jan van den Anker op 3 november 1778 voor f 1130.⁴⁷ Deze verkocht het huis tussen Gillis van Wensel, boomwaarts en Willem van der Eijk, op 5 maart 1790 aan Abraham van Dijk voor f 2480.⁴⁸ Abraham, schippersknecht, leende op onderpand van zijn huis op 3 juni 1809 van Olimpa Wilhelmina Knoop een bedrag van f 500.⁴⁹

39. GAH, R 1768, f 274.

40. GAH, R 1776, f 140^v.

41. GAH, R 1709, f 365^v (zie ook noten 16 en 17).

42. Testament, gepasseerd voor notaris Christiaan de Wit te Oirschot op 17 april 1786: GAH, R 1771, f 56.

43. GAH, R 1771, f 366.

44. De belendingen waren G. van Riemsdijck, boomwaarts en Christiaan van Cleeff: GAH, R 1720, f 109^v.

45. P.L. Leget-Kuijlen, „200 jaar van Cranenburg”, *Mensen van vroeger*, 1 (1979) 60.

46. GAH, R 1766, f 8.

47. GAH, R 1768, f 57^v.

48. GAH, R 1777, f 173.

49. GAH, R 1795, f 131.

Perceel G 7.

Christoffel baron van Galen verkocht op 23 december 1716 het pand, later bekend als *Schoonhoven*, aan Adam Schouw en Christiaan van Cleeff te 's-Hertogenbosch voor f 815. Het huis werd toen bewoond door de weduwe van Thony Gerits.⁵⁰

Jan Schouw, gemachtigd voor notaris Gerard van Oostrum te Heusden op 23 januari 1757 door zijn broeder Henricus Schouw, predikant te Heusden, verkocht dit pand, aanbestorven via zijn ouders, op 25 juni 1757 aan Claes Corn'e, voor f 805.⁵¹ Claes leende f 500 van Jan Schouw en loste af op 9 juli 1760.

Nicolaas Corn'e verkocht het huis tussen Jan van den Anker, boomwaarts en Herman Troosters, aanbestorven via zijn vrouw Neeltje Wolfs, op 16 juli 1779 aan Willem van der Eijck, gehuwd met Catharina van Rosmalen.⁵² De voorgden over Cornelia en Maria van der Eijck en Elisabeth van der Eijck, gehuwd met Jan Carel David Slegenhardt, verkochten dit pand, aanbestorven via hun ouders, op 31 december 1805 voor f 1593 aan Johan Carel David voornoemd.⁵³

Perceel G 8.

Christoffel baron van Galen verkocht het pand tussen G 7 en G 9 op 23 december 1716 voor f 615 aan Adam Schouw en Christiaan van Cleeff.⁵⁴ De laatste verkocht dit pand op 26 juni 1737, aangekomen bij erfdeling van de panden G 7 en G 8 tegen Adam Schouw, aan Leonardus Leeuwen de Gouda voor f 665:5:0.⁵⁵ Samuel Loeff, klerk op de gemeentesecretarie, is door schepenen op 10 augustus 1746 gemachtigd om het pand tussen Adam Schouw, boomwaarts en Willem Wijnands op verzoek van Cornelis de Gelder, marktschipper van 's-Hertogenbosch en Gouda, te verkopen. Dit pand van de eigenaar en bewoner Leonardus van Leeuwen, stadskruier, ging op 23 september 1746 bij evictie over aan Cornelis en Abraham van der Vree, en wel voor f 740; de grondcijs bedroeg f 1.⁵⁶

Cornelis van der Vree verkocht het pand op 21 september 1761 aan Herman Troosters, stadskruier, voor f 1598. Het pand was Cornelis aangekomen, deels door koop tegen Samuel Loeff op 23 september 1746 en deels bij testament van zijn broer Abraham. Herman Troosters leende f 800 'a 3 $\frac{1}{2}$ % van de verkoper; aflossing vond plaats op 21 december 1761.⁵⁷

Percelen G 9 en G 10.

Schepenen van 's-Hertogenbosch verkochten een erf, deels over de weg naar de volmolen aan de Brede haven, betimmerd door Frans Bloem, aan genoemde Bloem, die de stad een cijs verkocht van f 8, losbaar met f 168.⁵⁸ Floris Jan van Woercom verkocht Johan Vervoet, koopman, een cijs van f 10 van en uit dit huis, gebouwd op de grond van de afgebroken barakken, waar de weg naar de waterof volmolen gedeeltelijk over liep.⁵⁹

Johanna Simeij, weduwe van Hendrick Kuijsten, president van

50. GAH, R 1709, f 366.

51. Voor notaris Gerard van Oostrom te Heusden op 23 januari 1757. De belendingen waren Jan Bax, boomwaarts en Cornelia van der Vree (GAH, R 1748, f 41^v).

52. Krachtens mutueel testament van 29 mei 1757 voor notaris Jan de Gier; verkoop op 31 mei 1779 voor notaris Jan de Gier (GAH, R 1768, f 127).

53. Belendingen: Abraham van Dijk, boomwaarts en Gerrit van Hemert (GAH, R 1792, f 260^v).

54. GAH, R 1709, f 367.

55. Belendingen: Adam Schouw, boomwaarts en Willem Wijnands (GAH, R 1732, f 283^v).

56. GAH, R 1743, f 70.

57. GAH, R 1764, f 232.

58. GAH, R 1558, f 274.

59. De belendingen waren Cornelis Matthijs van der Lip, boomwaarts en Maria Spronck (GAH, R 1639, f 83^v).

's-Hertogenbosch, en haar dochter, samen voor de helft en Hendrina Kuijsten, weduwe van Lazarus van Zonst, schepen van 's-Hertogenbosch, voor zichzelf en voor Judith van Beurden, weduwe van Gijsbert Kuijsten, ook president van 's-Hertogenbosch, voor de andere helft, verkochten een huis – gekocht op 23 april 1663 – van Aenstad Gebbert van der Hart, cornet onder ritmeester Sijmon Harsholdt, op dezelfde dag aan Floris Jan van Woerkom voor *f*705; Floris leende *f*65:10:0 van de verkoopsters.⁶⁰

Joost van Woerkom, Aert de Munnich als echtgenoot van Lijsbeth van Woerkom, Francijntje, Hendrick en Jacobus, allen kinderen van wijlen Catharina Vervoort, weduwe van Floris Jan van Woerkom, verkochten op 24 november 1682 zeszevende deel in het huis op de Brede Haven, aanbestorven via hun ouders, aan hun broer Johan van Woerkom, voor *f*287.⁶¹ Catharina Walteri, weduwe van Johan van Woerkom, verkocht dit huis, naast een gang van het huis van Diderick van Ruijsch, boomwaarts en Johan Albert van Bousel, verworven deels door successie en deels door koop van zijn broers en zusters, op 24 augustus 1700 aan Aelbert van Bousel, marktschipper van 's-Hertogenbosch op 's-Gravenhage, voor *f*390.⁶²

Christoffel baron van Galen verkocht op 23 december 1716 het pand op de Brede Haven tussen G 8 en G 10 aan Willem Wijnands te 's-Hertogenbosch voor *f*530. Dit pand werd bewoond door de weduwe van Aert Gerrits.⁶³ Willem Wijnands, koopman in wijnen, verkocht viervijfde in een erf achter het huis aan de Brede Haven, waarin Jan van Bousel woonde, aan Jan, Sara en Catharina van Bousel en de kinderen van Jan Papegaij bij wijlen Hillegond van Bousel, allen erfgenamen van Aelbert van Bousel, voor *f*120 op 6 februari 1726.⁶⁴ Willem Wijnands kocht van Christoffel baron van Galen het huis tussen G 9, boomwaarts en de erfgenamen van Aelbert van Bousel voor *f*340 op 23 december 1716.⁶⁵

Clementia van Woerkom, weduwe van Albertus Wijnands, verkocht krachtens een mutueel testament het pand tussen Herman Troosters, boomwaarts en Adriaan Wijnands op 23 augustus 1780 aan Rutger Sukkel, marktschipper van 's-Gravenhage op 's-Hertogenbosch voor *f*1587:10:0.⁶⁶ Rutger verkocht dit pand op 30 maart 1782 aan Pieter van Amersfoort, marktschipper van 's-Hertogenbosch op Haarlem.⁶⁷ Gerardus van Hemert kocht voor *f*1667 op 9 november 1803 het pand met de daarnaast gelegen gang tussen zijn huis, boomwaarts en Nicolaas Corn'e.⁶⁸

Perceel G 11.

Jan Verbeet, meester-verver is verschenen voor notaris Johannes Verster de Balbian op 1 juni 1789, gemachtigd door Willem Wijnands, koopman in houtwaren aan de Zwartheul in het ambacht van Overschie. Willem genoot substitutie van zijn vader Martinus Wijnands, gepasseerd voor notaris Samuel Prijn te Delft op 28 mei 1789. Jan verkocht het pand op de Brede Haven, grenzend aan Pie-

60. GAH, R 1639, f 170^v.

61. GAH, R 1676, f 46.

62. GAH, R 1659, f 27. Leget-Kuijlen en Leget. „Van Bousel”, 6.

63. GAH, R 1709, f 367^v.

64. GAH, R 1728, f 20.

65. GAH, R 1709, f 368.

66. Gepasseerd voor notaris Johan Verster de Balbian; door Albertus verworven bij erfdeling van de goederen van zijn zuster Johanna, die het aanbestorven is via hun vader Willem Wijnands; achterwaarts grenzend aan de weduwe van Cornelis van der Vree (GAH, R 1768, f 305).

67. GAH, R 1775, f 96.

68. Gerardus van Hemert was marktschipper van 's-Hertogenbosch op Rotterdam. Marcus Carolus Molhuijsen, gemachtigd voor Johannes de Cassemajor te 's-Hertogenbosch op 13 september 1803 door Adrianus, Clasina Henrica van Amelsvoort en Anna van Amelsvoort, weduwe van Cornelis Vos, en nog voor Jacob Scholting op 30 september 1803 te Haarlem door Nicolaas en Cornelis van Amelsvoort, was de verkoper. Het pand was *hen* aangekomen bij testament op 17 januari 1803 voor notaris Johan de Cassemajor, gemachtigd door Pieter van Amelsvoort (GAH, R 1784, f 215).

ter van Amelsvoort, boomwaarts en van Leeuwaarden, achter grenzend aan het erf van Johan Hoogekamp, op 2 juni 1789 aan Nicolaas Corn'e voor *f* 912:10:0.⁶⁹ Op 27 november 1804 verkochten Gerardus van Son en Peter Rooijens, momboors over de onmondige kinderen van Nicolaas Corn'e – aangesteld voor notaris Petrus Henricus Fenema op 13 juni 1804 – dit pand aan Willem van Elten voor *f* 572:10:0.⁷⁰

Perceel G 12.

Abraham Hoos, Nederduits-gereformeerde predikant te Boxtel; Johanna en Cornelia Hoos; Johannes de Gelder, weduwnaar van Margaretha Hoos met Abraham voornoemd als momboor over de twee onmondige kinderen van Johannes bij Margaretha voornoemd; Peter Hoos voor zichzelf en met Aert Wijburch, momboor over het onmondige kind van Frederick Hoos bij Elisabeth Wijburch, allen kinderen en erfgenamen van Wilhelmina van der Lip, weduwe van Hendrick Hoos, verkochten het pand tussen de erfgenamen van Aelbert van Bousel, boomwaarts en Johan van Groeningen aan Hillegond van Bousel, weduwe van Jan Papegaij op 6 december 1714 voor *f* 317.⁷¹

Johan van Bruggen, notaris, werd op 2 november 1783 voor notaris Hendrik ter Croije gemachtigd door zijn zuster en broer, Christina en Albertus van Bruggen. Hij verkocht het pand tussen het pand van Adriana Wijnands, boomwaarts en Johan Hogerkamp, aan de verkoper *cum suis* bestorven via Adriana Papegaij, weduwe van Petrus van Bruggen, op 11 november 1783 voor *f* 750 aan Johannes van Leeuwaarden.⁷² Andreas van Leeuwaarden, gemachtigd door zijn zuster Antonetta voor notaris Johan van Bruggen op 27 juni 1793, verkocht het pand tussen Willem van Elten, boomwaarts en de weduwe Hogerkamp, aangekomen bij onderhandse deling van de goederen van hun ouders, op 19 juni 1809 aan Dirk Mantjes voor *f* 350.⁷³

Perceel G 13.

Op 22 juli 1688 verkochten Sara, Martinus, Jacobus en Johannes van Bousel viervijfde in het pand *waar het marktschip op den Haegh* uithangt, aan beide zijden begrensd door panden van Hendrick Hoos, aanbestorven via hun ouders, aan hun broer Albert van Bousel, die de rest bezat, voor *f* 800.⁷⁴ Abraham Hoos, predikant te Boxtel; Johanna en Cornelia Hoos; Johannes de Gelder, weduwnaar van Margaretha Hoos, met genoemde Abraham als momboor over de beide onmondige kinderen van Johannes en Margaretha; Peter Hoos voor zichzelf en met Aert Wijburch, momboor over het onmondige kind van Frederick Hoos bij Elisabeth Wijburch, allen erfgenamen van Willemijna van der Lip, weduwe van Hendrik Hoos, verkochten het pand tussen de erfgenamen van Aelbert van Bousel, boomwaarts en Adriaan van Genderen op 6 december 1714 voor *f* 340 aan Johan van Groeningen.⁷⁵

69. Het pand was Martinus Wijnands ab intestato aangekomen via zijn zuster Adriana, die het verworven had bij onderhandse deling van de boedel van haar zuster Johanna. Adriana Wijnands is op 3 juli 1784 in de Sint-Janskerk begraven (GAH, R 1777, f 76^v).

70. De belending boomwaarts is nu Gerard van Hemert (GAH, R 1792, f 202).

71. GAH, R 1709, f 144.

72. Adriana was een dochter van Hillegonda Bousel bij Jan Papegaij.

73. GAH, R 1770, f 124.

74. Johannes is dan minderjarig (GAH, R 1680, f 6^v).

75. Aelbert heeft het pand vernaderd op 18 mei 1683 tegen Dirck Smits (GAH, R 1709, f 143^v).

Nicolaas Blotenburg, oud-schepen van 's-Hertogenbosch, gemachtigde van Johan Bosschart, ontvanger der gemeene midde-
len van stad en vrijdom van 's-Hertogenbosch, liet de deurwaar-
der Lucas van Rijstenborg dit pand verkopen op 4 januari 1731
voor f 333 om er achterstallige betalingen op te verhalen. De laatste
bezitter was Willem van Groeningen; de koper was Johannes van
der Linden.⁷⁶

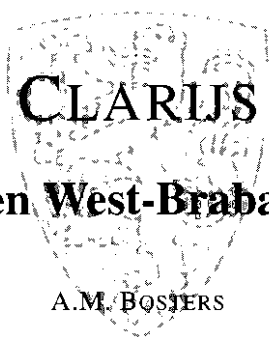
Huwelijkswens en trouwverbod

Servaes Peterssen van Dreijburch (van der Drijeborcht) en Geer-
truyt Aert Peters van Lamperen kregen in de herfst van 1644 logies
bij een Bossche vrouw, waar zij mochten samenslapen, *mits sy*
seyde dat sy malcanderen hadden geloofd te trouwen. Minstens een
van de twee nachten hebben zij *by malcanderen op een bedde in*
haer hemden gelegen en er werd gezien *dat sy malcanderen tot*
diversche reysen hantastinge dede. Pater Strick werd ontboden,
tegen wie Geertruyt zei: „*ick wilde wel dat de trouwe al geschiet*
waer ende dat oock de schaempte al door waer.” Twee andere ont-
boden geestelijken, onder wie kanunnik Hendrick van den Leem-
putte, weigerden te komen.¹

Servaes en Geertruyt waren ongehuwd, maar hadden al tien jaar
lang een verhouding. In 1634 had Geertruyt een beroep gedaan op
het Bossche schepengerecht om te worden ontslagen van de trouw-
beloften met Reynder Willems van den Berckenbossch. De heren
schepenen hadden toen geweigerd, waardoor zij geen nieuwe wet-
tige partner kon zoeken.²

1. Gemeentearchief 's-Hertogen-
bosch, R 1185, ongef., 16 oktober
1644.

2. Gemeentearchief 's-Hertogen-
bosch, R 431, ongef., 26 oktober
1634.

Een West-Brabants wagenmakersgeslacht

A.M. BOSTERS

Afkortingen

ARAG	Algemeen Rijksarchief Den Haag
GARN	Gemeentearchief Roosendaal en Nispen
OAA	Oud-administratief archief
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
RAWB	Regionaal archief West-Brabant te Zevenbergen

De familie Clarijs is een echter West-Brabantse familie. In de mees-
ter plaatsen in Brabants westhoek duiken nakomelingen van deze
familie op. Veel personen uit de oudste generaties Clarijs waren
wagenmaker van beroep. Zij waren faciliterend voor het boeren-
bedrijf, want zij stelden de boeren in staat om met hun karren en
wagens het werk op het land te beoefenen en met hun rijtuig naar
kerk en kroeg te gaan. Het is bij deze familie frappant te moeten
constateren hoe het beroep van wagenmaker hier van vader op zoon
generatieslang overgaat. Een aantal van de familieleden was echter
ook gewoon van landbouwer van hun stiel.

Kruisland is het dorp vanwaar de verdere generaties voortkwa-
men. In het midden van de zeventiende eeuw vestigde zich daar Jan
Peeters Claris. Zijn herkomst is tot nu toe geheel onduidelijk.

De naam Clarijs komt in verschillende variaties voor. Naamdra-
gers komen voor als Claris, Clarijs, Klarijs, Klaeris, Clarisse en
Clareijs. Onder de naam Clarijs bestaat de familie tegenwoordig
voort.

In Vlaanderen komt de naam Claris als voornaam voor, zodat
verondersteld mag worden dat de achternaam Clarijs (Clarissen)
een patroniem is. Deze genealogie is in zes generaties uitgewerkt.
De vele latere nakomelingen uit dit geslacht kunnen via de gege-
vens van de Burgerlijke Stand gemakkelijk aansluiting op gezins-
leden vinden.

I. JAN PEETERS CLARIS, geboren omstreeks 1630, overleden tus-
sen 1670 en 1672, was wagenmaker te Kruisland. Onder zijn patro-
niem wordt hij als zodanig vermeld in een kohier van het gemaal
van het land van Steenberg uit de jaren 1666–1667.¹ Hij was
gehuwd met Maria Philippi, die na zijn overlijden op 3 september
1672 te Wouw hertrouwde met Jan Willemse van Malderen.

Kinderen uit dit huwelijk waren:

1. Maria Jansse Clarijs, gedoopt op 24 september 1656 te Wouw
(Kruisland). Zij was executrice van de boedel en goederen

1. RAWB, OAA Steenberg 1236,
f 2. A.M. Bosters, „De bevolking
van het land van Steenberg anno
1666”, *Genealogisch Tijdschrift
voor Midden- en West-Noord-Bra-
bant*, XXIV (2000) 19.

die waren nagelaten door haar stiefvader Jan Willemse van Malderen. Zij verklaarde dat de waarde niet meer bedroeg dan 978 gulden. Voorts beloofde zij haar zuster en broers Elisabeth, Pieter, Philip en Willem Jansse Clarissen, alsook haar halfbroers Willem en Jan Jansse van Malderen te zullen opvoeden tot hun achttiende levensjaar en hen dan de som van elk 50 gulden uit te reiken indien de erfgoederen ter waarde van 978 gulden ontoereikend zouden zijn.²

Maria Clarijs huwde in eerste echt op 19 juli 1680 te Wouw met Antonis Janssen Blankaert. Zij hertrouwde op 16 april 1686 te Wouw met Matthijs Adriaense Stappers. Laatstgenoemde beloofde na het overlijden van zijn vrouw het weeskind uit haar eerste huwelijk tot zijn twintigste jaar te zullen opvoeden.³

2. Judith, te Wouw (Kruisland) gedoopt op 3 juli 1659, stierf jong.
3. Elisabeth Jansse Clarijs, gedoopt op 3 september 1661 te Wouw (Kruisland), stierf in de polder het Westland voor december 1700. Zij was op 24 januari 1686 te Wouw gehuwd met Cornelis Jansse Molenaer. Na haar overlijden vond een taxatie van haar nalatenschap plaats voor de achtergebleven weduwnaar en zijn kinderen.⁴
4. Pieter Jansse Clarijs, geboren rond 1664, werd op 11 februari 1709 te Wouw (Kruisland) begraven. Hij was wagenmaker in het dorp De Heen. In die hoedanigheid leende hij van Rochus Bierens en Jan Gerritsen van Ree de som van 100 gulden.⁵ Pieter Jans Claris en zijn broer Willem, beiden wonend in De Heen, kochten aldaar van Hansken Tielemans een huisje en circa 86 roeden erf.⁶ Op 29 januari 1708 verkocht hij aan Adriaen van Camp een huisje en 70 roeden land in De Heen.⁷

Op 21 mei 1701 trouwde Pieter Jansse Claris te Steenberg en met Perijntje Willemse van Gorp. Hun kinderen werden:

- A. Adriana Pieters Claris, te Steenberg en gedoopt op 1 april 1702, begraven te Moerstraten op 14 juli 1730.
- B. Jan Pieterse Clarijs, te Steenberg en gedoopt op 4 januari 1705, werd op 9 februari 1731 aldaar begraven. Hij ging op 27 januari 1731 te Steenberg en in ondertrouw met Maria Adriaanse Kapers, weduwe van Jan de Wael. In verband met zijn vroegtijdige overlijden vond het huwelijk geen doorgang.
- C. Maria, gedoopt te Steenberg en op 4 augustus 1707.
5. Philip Jansse Claris, volgt onder II op pagina 12.
6. Willem Jansse Claris werd op 5 januari 1670 te Wouw (Kruisland) gedoopt en is te Steenberg en (Westland) begraven op 5 oktober 1700.

II. PHILIP JANSSE CLARIS is op 25 mei 1666 te Wouw (Kruisland) gedoopt en werd aldaar begraven op 20 november 1747. In de jaren

2. RAWB, Steenberg en R 2244, ongef., 20 juli 1680.
 3. RAWB, Steenberg en R 2245, f 74, 27 november 1688.
 4. RAWB, Steenberg en R 2446, ongef., 13 november 1700.
 5. RAWB, Steenberg en N 7489, 14 mei 1707.
 6. RAWB, Steenberg en R 1539, f 27, 19 januari 1700.
 7. RAWB, Steenberg en R 1541, f 98.

1714–1715 was hij schepen van Kruisland⁸, waar hij het beroep van wagenmaker uitoefende.

Van Marijnus Geertsens Vermeulen kocht hij 6 gemeten land met een huisje in de Wildenhoek te Kruisland.⁹ Van de erfgenamen van Quirijntken Adriaens, die weduwe was van Matthijs de Lapper en Wouter Jacobsen Buijs, kocht hij een huis en erf in het dorp Kruisland.¹⁰ Van Antony Biscop kocht hij een huizing met gang en erf in Kruisland voor 300 gulden¹¹, van Paulus Jansse Potter 5 gemeten land aldaar.¹²

Als weduwnaar van Maria Bartelen Scheurbier, die in Kruisland was overleden, werd voor notaris Govert van den Broek de voogdij over Philips' kinderen geregeld; Antonie de Bruin was voogd en Gommer Domen de Groot toeziende voogd.¹³

Flip Jansse Claris wordt vermeld als wagenmaker te Kruisland in 1735, als hij de som van 200 gulden bekend schuldig te zijn aan Jeronimus van de Sande te Bergen op Zoom in verband met geleend kapitaal onder verband van circa 6 gemeten land aan de Meulenweg onder Kruisland, alsmede 6 gemeten bij het dorp Kruisland.¹⁴ Op 21 maart 1741 vond nog bij zijn leven de kaveling en scheiding plaats van zijn goederen tussen zijn drie zoons Jan, Bartel en Willem. Kavel A, waarin een huis en erf aan de noordzijde van het dorpsplein van Kruisland, alsook 2 gemeten 25 roeden weiland, waren voor Jan Flipse Clarijs. Kavel B, met een perceel land van 100 roeden onder Kruisland en zes wilgen, waren voor Bartel. Kavel C, bestaande uit een huis op de zuidzijde van het dorpsplein van Kruisland en een perceel zaailand van 15 gemeten en 150 roeden, waren voor Willem.¹⁵

Flip Claris huwde te Wouw op 3 juni 1688 met Maria Bartholomeusse Scheurbier, gedoopt aldaar op 15 augustus 1665, begraven te Kruisland op 24 juni 1725. Zij was een dochter van Bartel Janssen Scheurbier en Maria Melchior Gaens. Hun kinderen waren:¹⁶

1. Maria, te Wouw (Kruisland) gedoopt op 25 april 1689, begraven te Kruisland op 15 oktober 1689.
2. Jan Philipse Claris, volgt onder III op pagina 13.
3. Cornelis Philipse Claris, gedoopt op 7 juni 1697 te Wouw, werd op 3 mei 1721 te Kruisland begraven.
4. Bartholomeus Philipse Claris, volgt IIbis.
5. Willem, gedoopt op 21 september 1701 te Steenberg, stierf jong.
6. Willem, gedoopt te Steenberg op 4 maart 1706, is jong overleden.
7. Willem Philipse Claris, volgt onder IIter.
8. Maria Philipse Clarijs, gedoopt te Wouw op 27 maart 1710, werd op 9 september 1729 begraven te Wouw (Kruisland). Zij was op 8 februari 1728 te Wouw getrouwd met Jan Marijnisse Nijssen.

III. JAN PHILIPSE CLARIS, gedoopt op 26 oktober 1692 te Steen-

8. RAWB, Steenberg R 1542.

9. RAWB, Steenberg R 1534, f 246, 1 februari 1692.

10. RAWB, Steenberg R 1534, f 261, 16 februari 1692.

11. RAWB, Steenberg R 1534, f 204, 8 februari 1691.

12. RAWB, Steenberg R 1538, f 75, 2 april 1699.

13. RAWB, Steenberg R 2246, f 114, 30 juni 1725.

14. RAWB, Steenberg R 1749, f 110, 20 mei 1735.

15. RAWB, Steenberg R 1547, f 134.

16. Andere kinderen werden te Kruisland begraven op 11 september 1693, 6 augustus 1695, 3 oktober 1701, 16 april 1704, 9 maart 1705 en 31 juni 1721.

Voorstudie voor de prent De Wagenmaker voor *Spiegel van het menselyk bedryf* door Jan Luyken (Historisch Museum Amsterdam).

bergen, werd op 16 december 1769 te Kruisland begraven. Hij was meester-wagenmaker te Kruisland. Bovendien was hij landman aldaar, want als zodanig ging hij op 1 juli 1722 een schuld aan van 400 gulden bij Leendert van Hulst te Roosendaal onder verband van een huis en schuur en 23 gemeten land in Kruisland.¹⁷

Jan Philipse Clarijs kocht van Cornelis van Irsel te Steenberg 2 gemeten 150 roeden weiland, gelegen op de Val in Kruisland, voor 547 gulden.¹⁸ Van Marijnis van Schilt, wonend in de Bolspolder, kocht hij 2 gemeten 150 gemeten weiland op dezelfde lokatie voor 612 gulden.¹⁹ Bij joffer Hendriëtta Jacoba Turcq had hij een schuld van 500 gulden onder verband van 34 gemeten land met een huis en schuur te Kruisland.²⁰ Een schuld van 1100 gulden had hij bij de heer Gijsbrecht van Hogendorp onder verband van 5 gemeten land aan de Val.²¹ Als meester-wagenmaker had hij een schuld van 700 gulden bij Ida van der Sande onder verband van 13 gemeten land in de polder van Kruisland.²² Van zijn broer Willem Claris kocht hij op 27 februari 1734 een huis en erf in het dorp van Kruis-

17. RAWB, Steenberg R 1747, f 183.

18. RAWB, Steenberg R 1545, f 47, 3 mei 1727.

19. RAWB, Steenberg R 1545, f 49, 23 mei 1727.

20. RAWB, Steenberg R 1747, f 152, 24 juni 1728.

21. RAWB, Steenberg R 1748, f 243.

22. RAWB, Steenberg R 1750, f 207, 8 mei 1743.

land voor de som van 400 gulden.²³ Van Eva Gillis, weduwe van Pieter Boot, die ook een procuratie had van Susanna Boot, begijntje te Antwerpen, kocht hij een perceel zaailand van circa 13 gemeten in de Burgweg te Kruisland.²⁴ Gedurende de jaren 1720–1750 was hij pachter van verschillende tienden onder Kruisland, zoals die van de Heenwerf, de Boutweg, Oostzandberg en de Vosberg.²⁵

Jan Philipse Claris was gehuwd met Joanna Laureijssse Damen, die op 30 oktober 1768 te Wouw (Kruisland) werd begraven. Zij hadden de volgende kinderen:

1. Laurentius Jansse Clarijs, gedoopt op 23 oktober 1716, begraven te Wouw op 23 februari 1772, trouwde op 23 april 1741 te Steenberghe met Adriana Christiaanse van Rooij, gedoopt te Wouw op 29 december 1716, dochter van Christiaan Pieterse van Rooij en van Adriana Willemse Meesters. Hun kinderen waren:

- A. Philippus, gedoopt te Wouw op 18 juni 1742, stierf jong.
- B. Joannes, te Wouw gedoopt op 11 juni 1743, is jong overleden.
- C. Adrianus, te Wouw gedoopt op 14 april 1745.
- D. Adriana Clarijs werd op 17 mei 1746 te Wouw gedoopt. Na het overlijden van haar echtgenoot Christoffel Muller verzocht zij aan de schepengbank van Wouw te mogen hertrouwen onder de belofte haar twee kinderen Laurina en Petronilla Muller, respectievelijke 17 en 15 jaar oud, te zullen opvoeden en hen op hun mondige dagen elk de som van 12 gulden uit te keren.²⁶

Zij huwde op 24 augustus 1778 te Wouw met Christoffel Muller, vrijgezel, geboren te Erfurt in Saksen. Op 25 september 1796 hertrouwde zij te Wouw met Jacobus van Nimmen, zoon van Jacobus van Nimmen en Petronilla Luijks, weduwnaar van Cornelia van den Dries.

- E. Petronilla, gedoopt te Wouw op 16 oktober 1747, is jong overleden.
- F. Petronilla Clarijs, gedoopt te Wouw op 15 februari 1749, huwde op 6 juli 1785 te Bergen op Zoom met George Charles Joseph Chasselet, een aldaar geboren jongman, te Bergen op Zoom gedoopt op 7 november 1761, zoon van Josephus Chasselet en van Margarita La Potelle.
- G. Maria, gedoopt op 15 februari 1749 te Wouw, jong overleden.
- H. Maria, gedoopt op 20 november 1750 te Wouw, stierf jong.
- I. Elisabeth, tweelingzuster van de vorige.
- J. Mathias, gedoopt op 29 september 1751.
- K. Maria, tweelingzuster van de vorige.
- L. Philippus, gedoopt te Wouw op 10 oktober 1753. Hij is waarschijnlijk identiek aan de Philippus Clarijs, die in 1784 is gedeserteerd uit het leger en in verband daarmee

23. RAWB, Steenberghe R 1546, f 61.

24. RAWB, Steenberghe R 1546, ongef., 19 maart 1737.

25. ARAG, Nassause Domeinraad 12745, f 36. Idem 12751, f 37. Idem 12781, f 43.

26. GARN, Wouw R 2168, ongef., 9 september 1796.

in de gevangenis van Wouw belandde.²⁷

M. Joannes, gedoopt op 6 mei 1755 te Wouw, stierf jong.

N. Cornelia, gedoopt op 23 juli 1756 te Wouw.

O. Joannes, gedoopt op 4 maart 1758 te Wouw, stierf jong.

P. Joannes, gedoopt op 2 juli 1759 te Wouw.

2. Maria Jansse Clarijs, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 8 juni 1719, trouwde op 12 februari 1741 te Kruisland met Christoffel Roks, gedoopt op 8 december 1710 te Roosendaal, zoon van Cornelis Cornelisse Rouckx en van Joanna Peeterse van Eeckelen. Zij hertrouwde op 13 juli 1748 te Steenberg en met Corstiaan Pieters van de Rooijen, weduwnaar van Adriana Willemse Meesters. Voor de derde keer huwde zij op 4 februari 1753 te Wouw met Frans Crijnen, vrijgezel uit Rucphen.
3. Dymphna Jansse Clarijs, gedoopt op 7 mei 1722 te Wouw (Kruisland), werd op 9 februari 1769 te Kruisland begraven. Voor de weeskamer van Steenberg en vertoonde zij na het overlijden van haar eerste man Cornelis Huijsmans de staat van haar geringe boeltje. Zij beloofde de twee nagelaten kinderen op te voeden en hen bij hun achttiende jaar de som van 3 gulden 3 stuiver te zullen geven.²⁸

Dymphna Clarijs huwde op 12 februari 1747 te Wouw met Cornelis Jansse Huijsmans, gedoopt op 21 september 1715 te Steenberg en, overleden in het jaar 1749 te Kruisland. Hij was een zoon van Jan Antonisse Huijsmans en van Helena Laureijssse Ringers. Dymphna hertrouwde op 1 augustus 1751 te Wouw met Pieter Willemse Cortsmit, gedoopt op 27 januari 1714 te Oud en Nieuw Gastel, zoon van Willem Cortsmit en van Cornelia de Rooij. Op zijn beurt hertrouwde hij op 15 oktober 1769 te Steenberg en met Willemina van Overvelt.

4. Philippus, gedoopt op 9 november 1724 te Wouw (Kruisland).
5. Cornelia Jansse Clarijs, gedoopt op 26 mei 1728 te Wouw (Kruisland), begraven op 25 juli 1754 te Kruisland. Zij huwde op 21 september 1749 te Steenberg en met Adriaan Boenders, jongman van Bergen op Zoom en wagenmaker te Kruisland. Na het overlijden van beide echtelieden verklaarde Jan Philipse Clarijs, dat de boedel van Adriaan Boenders met diverse schulden was belast. Er stond een kapitaal van 750 gulden op een huis, schuur en erf, zijnde een wagenmakerij. Dit bedrijf werd inclusief de hypotheek overgenomen door Cornelis Bartelse Clarijs.²⁹
6. Marijnus, gedoopt op 5 februari 1731 te Wouw (Kruisland), stierf jong.
7. Andreas, gedoopt op 30 november 1732 te Wouw (Kruisland).
8. Cornelis Jansse Clarijs, volgt onder IV op pagina 16.
9. Marijnus Jansse Clarijs, volgt onder IVbis.

IV. CORNELIS JANSSE CLARIJS, gedoopt op 8 september 1734 te Wouw (Kruisland), was landman te Kruisland. Bij Pieter Uijtdewilgen had hij een schuld van 3000 gulden onder verband van een

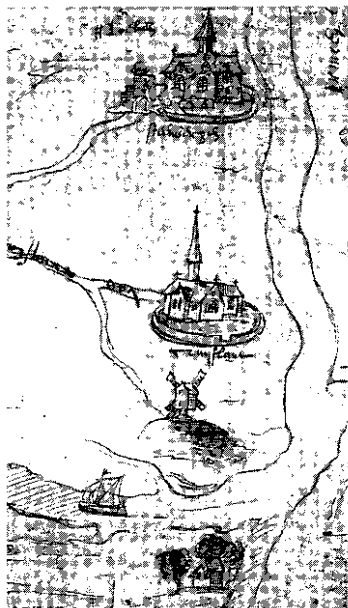
27. GARN, OAA Wouw, resoluties, 16 maart 1784.

28. RAWB, Steenberg en R 2248, f 124, 17 juli 1751.

29. RAWB, Steenberg en R 1751, f 282, 6 november 1755; f 293, 17 januari 1756.

hoefje, bestaande uit een huis, schuur met timmering en plantage met 24 gemeten land in de polder van Kruisland.³⁰

Op 15 april 1764 trouwde hij te Wouw met Dymphna Carels Dingemans, gedoopt op 21 oktober 1736 te Steenberg (Kruisland), dochter van Carel Dingemans en van Digna van Hove. Zij hertrouwde op 6 mei 1787 te Steenberg met Adriaan Engelen.

Steenbergen en Kruisland. Fragment van een kaart van het Zuid- en Westkwartier van het markiezaat van Bergen op Zoom, ± 1525 (Gemeentearchief Bergen op Zoom).

De kinderen uit het eerste huwelijk waren:

1. Dymphna Cornelis Jansse Clarijs, gedoopt op 1 december 1766 te Wouw, stierf op 7 januari 1836 te Steenberg. Met haar man had zij op 1 juni 1796 haar testament gemaakt, waarin beide echtelieden elkaar tot universeel erfgenaam hadden benoemd. Tot voogden over hun kinderen werden haar broers Jan en Philippus Clarijs aangewezen.³¹

Dymphna was op 15 november 1795 te Steenberg gehuwd met Marijnus Govaertse Mangelaars, gedoopt op 13 maart 1749 in Oud en Nieuw Gastel, zoon van Govaert Philipse Mangelaars en van Joanna Marijnusse van de Watermolen. Eerder was hij getrouwd geweest met achtereenvolgens Maria Verbeek en Joanna Huijsmans.

2. Jan Cornelis Jansse Clarijs, geboren omstreeks 1764, overleed op 77-jarige leeftijd te Steenberg op 18 september 1841. Hij stelde zich borg voor Cornelis Huijsmans, die zich voor 400 gulden moest vrijkopen om niet te worden belast met de post van kanonnier-kustbewaarder.³² Jan was voogd over de kinderen uit het tweede huwelijk van zijn moeder Dingena Dingemans, met Adriaan Engelen.³³

30. RAWB, Steenberg R 1754, f 80, 30 november 1774.

31. RAWB, Steenberg N 7564.

32. RAWB, Steenberg R 1762, f 293, 29 juni 1810.

33. RAWB, Steenberg R 1761, f 45, 17 november 1808.

Op 15 november 1795 is Jan Clarijs te Steenberg en getrouwd met Adriana Valkenburg, die aldaar was gedoopt op 2 februari 1761 en er is overleden op 2 april 1847. Zij was een dochter van Joannis Valkenburgh en van Joanna Bedaf en eerder getrouwd geweest met Matthijs Rampaert.³⁴ Uit hun huwelijk werden geen kinderen geboren. Adriana Valkenburg had wel kinderen uit haar eerste huwelijk. Deze deden na haar overlijden aangifte voor de successierechten. Tot de onroerende goederen behoorden een huis met schuur en timmering in de polder van Kruisland, gelegateerd aan Antoinette Rampaert en haar man Johannes Korst³⁵ en aan Johanna Rampaert, huisvrouw van Hendrik Huijsmans. Een som van 3666 gulden was bestemd voor de kinderen van haar broer Philippus Clarijs en een even groot bedrag voor de kinderen van broer Cornelis Clarijs en zuster Dimphna Clarijs. De broers Carel en Laurentius Clarijs kregen ieder 500 gulden.³⁶

3. Philippus Cornelis Clarijs werd rond 1769 te Kruisland geboren en overleed op 28 september 1820 te Fijnaart, waar hij landbouwer was geweest. Van de rooms-katholieke parochie aldaar was hij kerkmeester. Na zijn overlijden werd door zijn weduwe de successie afgewikkeld. Voor notaris Vermeulen had Philippus op 21 november 1820 een mutueel testament gemaakt. Tot zijn bezittingen behoorden een hoeve met huis, schuur en wagenhuis, alsook zaai- en weilanden in de polder Den Ouden Fijnaart. Voorts bezat hij een huis met schuur en gebouwen met zaai- en weilanden in de Henriëttepolder, alsmede 41 gemeten 174 roeden gorzen in de Kleine Tooren polder aldaar.³⁷

Philippus Clarijs huwde op 15 november 1795 te Steenberg en met zijn naamgenote Joanna Cornelis Bartelse Clarijs, gedoopt op 1 maart 1769 te Wouw, dochter van Cornelis Bartelse Clarijs (volgt onder IVquater) en van Adriana Herstraten. Hun kinderen waren:

- A. Adriana Cornelia Clarijs, gedoopt op 4 februari 1797 te Steenberg en, huwde op 12 mei 1842 te Fijnaart met Jacobus de Wit, gedoopt op 25 juli 1797 te Fijnaart, zoon van Jacobus de Wit en van Barbara de Kater.
- B. Carolina Clarijs, gedoopt op 4 november 1798 te Steenberg en. Zij huwde op 10 juni 1830 met Henricus Hermus, gedoopt op 6 februari 1803 te Klundert, zoon van Sebastian Hermus en van Antonia Damen.
- C. Dimphna Clarijs, gedoopt op 18 januari 1801 te Steenberg en, overleden op 6 januari 1871 te Fijnaart. Na het overlijden van haar eerste echtgenoot, Petrus Akkermans, verklaarde Dimphna Clarijs dat haar echtgenoot op 21 februari 1846 voor notaris Van de Poest Clement te Fijnaart zijn uiterste wil had kenbaar gemaakt. Daarbij had hij zijn echtgenote tot enige en universele erfgenaam benoemd.

34. A.M. Bosters, „Rampaert/Rampart. Een oud West-Brabants geslacht”. *Genealogisch Tijdschrift voor Midden- en West-Noord-Brabant*, XVII (1993) 105.

35. A.M. Bosters, „Het geslacht Korst in West-Brabant”, *De Brabantse Leeuw*, XLI (1995) 158.

36. RANB, *Memories van Successie*, kantoor Bergen op Zoom 45, no. 70.

37. RANB, *Memories van Successie*, kantoor Zevenbergen 4, no. 144.

Tot de goederen behoorden een huis, meubelen, zilver en kleden, bouw- en melkgereedschappen, paarden en rund-
vee, vorderingen en percelen landbouwgrond.³⁸

Dimphna huwde in eerste echt op 5 augustus 1841 te Fijnaart met Petrus Akkermans, gedoopt op 3 januari 1801 te Fijnaart, overleden aldaar op 23 mei 1846, zoon van Jan Akkermans en Cornelia Jennissen. Zij hertrouwde op 3 augustus 1848 te Fijnaart met Cornelis Blankers, geboren op 9 juli 1813 te Oud en Nieuw Gastel, overleden op 26 november 1887 te Fijnaart, landbouwer, zoon van Jan Antonisse Blankers en van Elizabeth van Oorschot. Cornelis Blankers hertrouwde op 26 april 1872 te Steenberg met Dymphna Laurina Uijtdewilligen.

- D. Cornelius Andreas Clarijs, geboren op 10 januari 1703 te Fijnaart, stierf te Willemstad op 16 september 1849 aan cholera. Hij was priester en als zodanig eerst rector of leraar in de grammatica en syntaxis te Oosterhout. Per 10 maart 1836 werd hij kapelaan te Terheijden en sinds 2 maart 1843 was hij pastoor te Willemstad.³⁹ Op 26 oktober 1848 maakte hij voor notaris Wijngaarden te Willemstad zijn testament, waarin hij zijn moeder tot universele erfgenaam benoemde. Een huis naast de pastorie schonk hij aan de parochie Willemstad onder voorwaarde dat een aantal missen voor zijn zieleheil zouden worden gelezen. Een bedrag van 200 gulden bestemde hij voor de armen. Hij werd in de kerk van Fijnaart begraven, waar zijn zerk het volgende opschrift had:⁴⁰

D.O.M. ac piae memoriae reverendi Domini Cornelii Andreae Clarijs, pastoris in Willemstad, nati in Fijnaart ac hic sepulti, qui tempore morbi contagiosi zelo pastoralis in parochia sua obiit die XVI septembris 1849 anno aetatis suae 46, pastoratus vero anno sexto.

- E. Anna Maria Adriana, gedoopt op 25 maart 1805 te Fijnaart.
F. Joannes Clarijs, geboren op 6 augustus 1807 te Fijnaart. Uit hem stamt nageslacht te Fijnaart.

Wordt vervolgd

38. RANB, *Memories van Successie*, kantoor Zevenbergen 36, no. 206.

39. J.B. Krüger, *Kerkelijke geschiedenis van het bisdom van Breda*, dl. IV (Bergen op Zoom, z.j.) 267, 295.

40. C.A.I.L. van Nispen en R.C.M. Jacobs, *Onder de schutse van St. Jacobus* (Fijnaart, 1996) 240.

ABRAHAM LODEWIJCX VAN WEESP EN ZIJN FAMILIE

L.F.W. ADRIAENSSEN

1. GAR, ONA 34, no. 113, 22 oktober 1612. ONA 46, no. 189, 6 oktober 1608. ONA 50, no. 59, 3 mei 1618. ONA 91, no. 204, 20 maart 1621. ONA 134, no. 89, 19 oktober 1626. ONA 143, no. 172, 1627. ORA 508, p. 169, 17 oktober 1608; p. 284, 20 maart 1609; p. 631, 10 juni 1610.
2. GAR, ORA 504, pp. 488, 489, 24 juli 1600. ORA 505, p. 784, 8 december 1595 (hij koopt een huis *inde Nieuwe Raemstraet*). ORA 507, p. 92, 16 april 1603.
3. Op 24 mei 1609 trouwde te Rotterdam Jacob Lodewijcx, weduwnaar uit Ronse, met Wyve Jacobs, weduwe van Hubrecht Willems. Zij woonden *inde Westewaghenstraet*.
4. GAR, ONA 47, f 204, 14 mei 1610.
5. GAR, ONA 48, no. 197, 1 juni 1613.
6. GAB, R 512, f 33, 18 februari 1613. GAR, ONA 132, f 364, 15 mei 1629. ONA 137, no. 67, 25 juli 1629; no. 292, 13 juli 1631; no. 293, 16 juli 1631. ONA 138, no. 141, 4 januari 1635; no. 445, 4 september 1641. ONA 143, no. 370, 13 april 1629.
7. GAR, ORA 508, p. 491, 9 december 1609 (de molen met de gereedschappen wordt voor f 4050 verkocht). GAB, Breda R 457, f 46^v, 23 maart 1552.
8. GAR, ONA 52, no. 15, 3 oktober 1616; no. 16, 10 maart 1620. ONA 55, no. 16, 6 februari 1614. ONA 80, no. 60, 13 oktober 1612. Vgl. ONA 84, no. 200, 13 oktober 1622.
9. GAR, ONA 88, no. 506, 27 juni 1629. ONA 128, no. 113, 21 augustus 1626. ONA 136, no. 250, 9 april 1627. ONA 143, no. 359, 9 maart 1629.

Afkortingen

ARAG	Algemeen Rijksarchief Den Haag
GAB	Gemeentearchief Breda
GAH	Gemeentearchief 's-Hertogenbosch
GAR	Gemeentearchief Rotterdam
GASD	Gemeentearchief Amsterdam
GAT	Gemeentearchief Tilburg
OAA	Oud-administratief archief
ONA	Oud-notarieel archief
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
SAE	Streekarchief Eindhoven
SAT	Stadsarchief Turnhout

In mei 1651 werd Abraham Lodewijcx van Weesp drossaard van Tilburg. Hij kwam uit Rotterdam, was lutheraan en lakenverver geweest in Tilburg en Breda. Voordien had hij nooit de familienaam Van Weesp gebruikt.

I. FRANCHOIJS LODEWIJCX¹ is in 1567 à 1569 geboren te Brussel als zoon van Jacob Lodewijcx², die zich als kaardenmaker te Rotterdam had gevestigd.³ Aldaar trouwde hij op 27 juni 1593 met Susanneken Anthonis⁴, dochter van Anthonis Muliers en van Sara van der Beke. In 1613 trok Maertgen Cornelis in bij Franchoijs; deze dochter van Cornelis Cornelis van Zouborch en Anna Adriaens kreeg van haar oom en voogd geen toestemming om te trouwen met Guillaem van de Leemput en daarom verhuisde zij, waar hij zij met Guillaem trouwbeloften en ringen uitwisselde, terwijl de laatste belofde een paar brasseletten voor haar te laten maken.⁵

Op 31 maart 1603 hertrouwde Franchoijs te Rotterdam met Trijsken Henrick Cornelissen⁶ (Tresiana), dochter van Henrick Cornelis Henricx uit Den Briel, eigenaar van *een rinnemolen met een schuijer, staende ende geleghen op ende aent bolwerck deser stede Rotterdam aenden noortsyde vanden Haeringvliet*.⁷ Samen met haar zus Emmerentiana (gehuwd met achtereenvolgens Dirck Aerts van Alphen en Jacobs Dircks de Horn te Woerden) was zij de universele erfgename van Geertgen Jacobs van Breuckel te Utrecht (wiens tante hun moeder was), dochter van Jacob Gerrits van Breuckel en kleindochter van Gerrit Lodewijcx van Breuckel bij Beatrix Jans Roovers, welke laatste als weduwe in het huis van haar voogd Franchoijs Lodewijcx testeerde en beschikte over haar huis *de Bierwagen* in de Lange Brugstraat te Breda.⁸ Een andere Bredase erfenis kregen Tresiana, haar zus en hun nicht Betgen

10. GASD, N 33, f 112, 16 oktober 1597.
11. GAR, ONA 29B, no. 131, 7 juli 1604. ONA 32, no. 110, 18 oktober 1608.
12. GAR, ORA 507, p. 969, 3 december 1607. ORA 509, p. 227, 9 september 1611.
13. R. Bijlsma, „De Zuidnederlandsche immigranten en de manufactuurverwerij in oud-Rotterdam”, *Rotterdamsch Jaarboekje*, 2e reeks, III (1915) 43. GAR, ONA 144, no. 272, 19 februari 1631. ORA 509, p. 221, 1 september 1611. Vgl. ORA 507, p. 969, 3 december 1607.
14. GAR, ONA 91, no. 264, 28 juli 1622.
15. GAR, ONA 143, f 333, 20 december 1628.
16. GAR, ONA 54, no. 122, 8 september 1612.
17. GAR, Collectie Bijlsma 8.
18. GAR, ONA 140, 3 oktober 1625.
19. GAR, ONA 49, no. 12, 18 februari 1614. ONA 55, no. 25, 6 maart 1614. ONA 57, no. 38, 20 juni 1619; no. 40, 27 juni 1619; no. 85, 11 februari 1620. ONA 66, no. 98, 22 juni 1628. ONA 136, no. 48, 26 september 1624; no. 73, 17 april 1625; no. 89, 9 juli 1625; no. 212, 28 oktober 1626; no. 274, 19 juni 1627; no. 352, 22 februari 1628; no. 321, 15 januari 1628. ONA 137, no. 329, 18 december 1631. ONA 138, no. 57, 6 oktober 1633; no. 305, 18 december 1637; no. 319, 20 maart 1638. ONA 143, no. 202, 16 juni 1627.
20. GAR, ONA 46, no. 198, 20 november 1608. ONA 54, no. 36, 2 augustus 1610. ONA 136, no. 131, 20 januari 1626.
21. GAR, ONA 49, no. 118, 30 augustus 1616.
22. GAR, ONA 92, no. 3, 4 juli 1623.
23. GAR, ONA 49, no. 30, 10 mei 1614.
24. GAR, ONA 60, no. 141, 28 november 1623.
25. GAB, Breda R 518, f 109, 31 oktober 1619.
26. GAB, Breda R 509, f 61^v, 13 maart 1610; i.m. 28 januari 1611 (kwitantie).
27. GAB, Breda R 518, f 133^v, 6 april 1619.

Godert Lambrechts weduwe mr. Peters van de Plas te Breda van Jacobmijntken Buijs (Buysen), weduwe van Leendert van Baerl.⁹

Aanvankelijk werkte Franchoijs als lakenverver te Amsterdam. Daar kocht hij in 1596 samen met zijn oudere beroepsgenoot Gillis de Ville een kwarteel *indigo laurii* voor 17 schellingen het pond en twee baaltjes *indigo Santo Domingo* voor 18 schellingen 6 groten het pond.¹⁰ Niet lang daarna vestigde hij zich in Rotterdam, waar hij als blauwverver¹¹ werkte in *het Blauwe Schaep* in de Oppert.¹² In 1610 kocht hij voor f 8000 de ververij *den Blauwen Bock*, het belendende huis *de Rode Handt* een een pakhuisje aan de oostzijde van de Nieuwpoort in de Oppert, tegenover *de Roode Hand*, achter uitkomende op de Rotte.¹³ Meekrap kocht hij in 1622 te Middelburg.¹⁴ In 1629 stelde hij een meester-knecht aan, die voor f 9 per week en gratis bier de leiding over de ververij kreeg.¹⁵

Behalve lakense stoffen verfde Lodewijcx ook scheerhaar¹⁶ en garen of wol.¹⁷ In 1625 verklaarde hij met twee Rotterdamse beroepsgenoten ten behoeve van de ververs te Delft dat zij al jarenlang lakenverfden en nog nooit een te verven laken hadden moeten aangeven bij de pachter van de lakenimpost, noch op enige fraude waren aangesproken.¹⁸

De klanten van het bedrijf waren lakenkopers te Rotterdam, Sommelsdijk, Brouwershaven, Schoonhoven, Woerden, Brielle, Langerak, Dordrecht en Zaltbommel.¹⁹ Handelscontacten waren er voorts met Antwerpen en Amsterdam.²⁰

Lodewijcx was behalve lakenverver ook koopman, wat blijkt uit zijn transacties in wol²¹ en hennep²², maar ook uit zijn vennootschap in de bevrachting (1614) van het 69 last grote spiegelschip *De Hoope* onder schipper Cornelis Henricx uit Zaandam voor een reis op Stockholm.²³ In 1623 kocht hij een busmakerij²⁴, wat gezien de oorlogssituatie een veelbelovende investering moet zijn geweest.

Hij kocht in 1619 voor f 2750 een huis te Rotterdam *opt Nieuwe-werck aldernaest de brouwerij genaempt de Werelt*. Borg voor hem stond de Bredase bierbrouwer Cornelis Weernouts Popta.²⁵ Ook als lakenverver had Franchoijs contacten met Breda: in 1610 beloofde Cornelis Jan Henrick Leyss alias van Ham te Breda hem f 78 te betalen *ter saecken van verscheyden laeckenen voor hem Cornelissen te verwen*.²⁶ Later richtte hij te Breda in de Gasthuisbeemden een lakenververij in; de stad gaf aan hem in 1619 voor f 33:15:0 26 roeden erf ter plaatse uit.²⁷ Zelf bleef hij in Rotterdam wonen, in Breda stelde hij zijn zoon Abraham aan als factoor (zaakgelastigde en bedrijfsleider) van het bedrijf. Op dezelfde wijze richtte hij te Middelburg een lakenververij op voor zijn zoon Jacob.

Franchoijs Lodewijcx was een vooraanstaand lid van de gemeente van de Augsburgse confessie (lutheranen).²⁸ In 1625 was hij kapitein van de burgerij.²⁹

Hij testeerde in oktober 1628³⁰ en legateerde bij de bekrachtiging van zijn testament in januari 1629 f 200 aan de lutherse kerk, f 50 aan elk van twee lutherse predikanten en f 50 aan elk van zijn

28. GAR, ONA 78, no. 143, 20 juli 1624. ONA 98, no. 119, 13 mei 1626. ONA 143, no. 138, 17 oktober 1626.
29. GAR, ONA 140, 3 oktober 1625.
30. GAR, ONA 128, no. 207, 29 oktober 1628.
31. GAR, ONA 128, no. 222, 16 januari 1629; no. 223, 21 januari 1629.
32. GAR, ONA 130, no. 130, 9 januari 1630. ONA 134, no. 278, 3 februari 1629; no. 279, 5 februari 1629. ONA 137, no. 156, 10 maart 1630.
33. GAR, ONA 137, no. 272, 8 mei 1631.
34. GAB, Oud archief Breda 1916, f 287^v, no. 1286.
35. GAR, ONA 136, no. 93, 31 juli 1625.
36. GAR, ONA 96, no. 149, 10 april 1648. ONA 98, no. 148, 14 augustus 1627.
37. GAR, ONA 140, no. 283, 28 augustus 1627.
38. GAR, ONA 78, no. 55, 9 juni 1621. Mogelijk volgde Jacob zijn gelijknamige grootvader als kaardenmaker op.
39. GAR, ONA 128, no. 58, 7 september 1625.
40. GAR, ONA 143, no. 302, 2 september 1628.
41. GAR, ONA 143, no. 348, 21 januari 1629.
42. GAT, Tilburg N 13, f 602, 23 september 1653.
43. GAR, ONA 56, no. 114, 2 januari 1618.
44. GAR, ONA 66, no. 132, 25 augustus 1628.
45. GAH, R 431, ongef., 27 maart 1646.
46. GAR, Weeskamer 603, f 159, 27 december 1630. ONA 96, no. 149, 10 april 1648. ONA 138, no. 380, 6 juli 1639. ONA 144, no. 94, 29 december 1630. GASD, N 673, f 151^v, 12 december 1636.

beide dienstmeiden.³¹ In dezelfde maand overleed hij. Zijn zaak werd voortgezet door zijn weduwe, die allereerst de boekschulden begon te vereffenen door het invorderen van verflonen te Rotterdam (onder andere van een drapenier-linnenwever), Vlissingen en elders.³² Evenmin als wijlen haar man beperkte zij zich tot de lakenververij, zoals blijkt uit de spoed die zij in mei 1631 zette achter de levering van vijftig zakken tarwe, door haar besteld in Sint-Maartenspolder (markiezaat van Bergen op Zoom).³³ Zij stierf in 1645 of 1646.³⁴

Uit het eerste huwelijk stammen:³⁵

1. Abraham Lodewijcx van Weesp, volgt onder II op pagina 24.
2. Jacob Lodewijcx³⁶ trouwde te Rotterdam op 19 maart 1623 met Margaretha van Staveren³⁷ uit Middelburg. Daar woonde hij in 1621 als kaardenmaker.³⁸ In 1625, toen hij met zijn vrouw testeerde, woonde hij te Rotterdam bij de Nieuwpoort.³⁹ In september 1628, toen zijn vader zijn einde misschien voelde naderen (hij testeerde een maand later), sloot hij met hem een compagnieschap voor de exploitatie van een nieuwe lakenververij te Middelburg, die door Jacob zou worden beheerd.⁴⁰ Enkele dagen voor zijn dood ontbond Franchoijs Lodewijcx de compagnie en liet hij het bedrijf geheel aan zijn zoon over.⁴¹ Uit dit huwelijk stammen:

A. Franchoijs Jacob Lodewijcx, geboren te Middelburg in 1633, maakte in 1653 te Tilburg zijn testament.⁴² Hij maakte f 300 aan de armen van Middelburg, f 50 aan Susanna dochter Abraham Lodewijcx, f 200 aan haar broer Franchoijs, f 300 aan de kinderen van Franchoijs Lodewijcx te Amsterdam en f 150 aan de kinderen van Jan Janssen de Colonia en Maria Lodewijcx. Abraham kreeg een schilderij van zijn broer Jacob en zijn dochter Susanna een schilderij van haar gelijknamige nicht, zus van de testateur.

B. Susanna Lodewijcx was toen haar broer in 1653 testeerde al wijlen.

3. Lysabeth Franchoijs Lodewijcx trouwde op 30 april 1617 te Rotterdam met de Amsterdamse koopman Witmert Aelbrechts⁴³, met wie zij op de Oude Zijds Achterburgwal *inde Rotterdammer Toorren* woonde. Hij werd op 10 augustus 1624 begraven op het hoogkoor van de Oude Kerk. Lysabeth hertrouwde in 1628 (ondertrouw te Amsterdam op 19 september) met Otto Heshuysen⁴⁴ uit Wezel, weduwnaar van Lijsbeth van der Biest, wijnkoper op de Zeedijk te Amsterdam. Hij heette in de Republiek Heshuysen. Als zijn weduwe procedeerde Lysabeth in 1646 tegen een Bossche koopman.⁴⁵

De kinderen uit het tweede huwelijk waren:

4. Franchoijs Lodewijcx⁴⁶ vestigde zich te Amsterdam, waar hij in 1630 als *cruijdenier* op de Dam woonde. Hij handelde ook in wijn. In 1656 won hij met drie personen gesloten wedden-

47. GASD, N 1118, f 27, 10 juli 1656; f 27^v, 21 juli 1656.
48. Huwelijkse voorwaarden: GASD, N 786, f 257, 4 april 1630.
49. Zijn vader Abraham (1533–1602) kwam uit 's-Hertogenbosch en was uitgeweken naar Hamburg.
50. M. Simon Thomas, *Onze IJslandvaarders in de 17de en 18de eeuw. Bijdrage tot de geschiedenis van de Nederlandsche handel en visscherij* (Amsterdam, 1935) passim en bijlage G. *Amstelodamum*, jaarboek X (1912) 198. R. Meischke, „De suikerbakkerij de 'Ladder Jacob's'”, *Amstelodamum*, jaarboek IL (1957) 81. Th.A. Fafié, „Een lutherse bibliotheek in de 17e eeuw”, *Amstelodamum*, maandblad LIX (1972) 121. Vgl. L.P. de Boer, „Naamlijsten van bewindhebbers en van hoofd-participanten der West-Indische Compagnie”, *De Navorscher*, LXIII, LXIV (1914, 1915) LXIII, 384; LXIV, 18, 20.
51. GASD, N 770, f 557, 17 mei 1633. N 789, f 294, 17 mei 1633.
52. GASD, N 2108, 9 december 1647.
53. GASD, N 701, p. 798, 13 maart 1635.
54. GASD, N 673, f 187^v, 7 januari 1637. N 1609, f 15, 11 mei 1639; f 56, 6 juli 1639; f 236, 29 oktober 1639. N 1611, f 67, 15 september 1639 (een kaagship met onder andere hun koopwaar was op weg naar Varel in Oldenburgerland aangehouden op Wieringerwal).
55. GASD, N 681, f 212, 8 april 1639. N 1555A, f 685, 1 juli 1639. N 1609, f 206, 18 oktober 1639.
56. GASD, N 686, f 50, 7 februari 1642.
57. GASD, N 690, f 76, 3 mei 1645.
58. GAT, Tilbyrg N 688, 30 december 1643.
59. GASD, N 1573, f 87, 14 maart 1646.
60. In 1658 waren haar zonen Abraham en Philip namelijk erfgenamen van haar broer Abraham (GASD, N 2119, losse stukken, 14 januari tot 24 december 1658. Vgl. N 2118, map 7, p. 26 e.v., 16 maart 1657).
61. GASD, N 2108, f 11, 22 februari 1657.
62. GAR, ONA 131, no. 36, 7 maart 1630. ONA 140, no. 321, 10 januari 1628.

schappen (f 50, f 55 en f 155), toen het door de Fransen belegerde Valenciennes werd ontzet.⁴⁷

Op 11 april 1630 trad hij te Amsterdam in ondertrouw⁴⁸ met Catharina Pelt, te Amsterdam gedoopt op 11 januari 1604 en daar overleden op 4 juni 1674. Haar ouders waren Philips Pelt⁴⁹, koopman en hoofdparticipant van de Westindische Compagnie, en Cristina Agena; zij woonden op de Keizersgracht. Catharina stamde uit een vooraanstaande Amsterdamse familie van lutherse kooplieden, die handelden op Skandinavië en IJsland.⁵⁰ In 1633 was Catharina erfgename van haar oom Abel Agena te Stockholm⁵¹, in 1647 testeerde haar broer Gerard ten gunste van haar en hun broers Emanuel en Abraham toen hij als adelborst in dienst van de Oostindische Compagnie met De Oliphant naar Indië vertrok.⁵²

Tot in 1635 handelde Franchois in compagnieschap met Floris Heeckelaer⁵³ en daarna sloot hij een vennootschap⁵⁴ met zijn zwager Emanuel Pelt. Verschillende malen worden zij gezien als (mede)reders van schepen: in 1639 lieten zij het door hen en vier anderen uitgerede schip De Vergulden Duijf te Hamburg aanhouden en verkopen⁵⁵ en in 1642 bevrachten zij de 85 last grote De Swaluwe om in Denemarken een lading te lossen, een nieuwe in te brengen en deze in Amsterdam te lossen tegen een vrachtprijs van f 16:5:0 per last.⁵⁶ Hun handelscontacten met Denemarken werden in 1645 enigszins verstoord door de daar woedende oorlog.⁵⁷ Franchois en zijn zwager bewoonden het huis waar de koevoet uithing op de Nieuwendijk, vlakbij de Nieuwe Kerk.⁵⁸ In 1646 ontbonden zij na overleg met hun (schoon)vader Philip Pelt en oom Abraham Pelt hun compagnieschap, omdat hun huishoudens te zwaar op de winkel ging drukken; Franchois bleef in de winkel en beiden mochten pas naar het buitenland als de crediteuren waren voldaan.⁵⁹

De kinderen uit dit huwelijk werden luthers gedoopt. Hun moeder is mogelijk voor 1659 gestorven.⁶⁰

- A. Kristina, te Amsterdam gedoopt op 6 juli 1631.
- B. Marcus, te Amsterdam gedoopt op 2 november 1632.
- C. Francoijs, te Amsterdam gedoopt op 5 juni 1633.
- D. Flijps, te Amsterdam gedoopt op 5 november 1634.
- E. Abraham, te Amsterdam gedoopt op 28 september 1636.
- F. Francois, te Amsterdam gedoopt op 31 oktober 1638.
- G. Abraham Lodewijcx, te Amsterdam gedoopt op 2 februari 1640, kreeg in het testament van zijn oom Abraham Pelt (1657) een prelegaat van f 1000.⁶¹
- H. Francoijs, te Amsterdam gedoopt op 31 augustus 1642.
- I. Philip Lodewijcx is op 19 april 1644 te Amsterdam gedoopt.

5. Maria Franchoijs Lodewijcx trouwde⁶² te Rotterdam op 25 mei 1630 met Jan Janssen de Colonia⁶³ uit Oudenbosch,

63. GAR, ONA 96, no. 149, 10 april 1648. RANB, Raad van Brabant 819, f 141^v, 5 mei 1655.
64. RANB, Raad van Brabant 788-1024.
65. GAR, ONA 144, no. 94, 29 december 1630.
66. GAR, ONA 133, no. 188, 8 februari 1642.
67. GASD, N 657A, no. 95, 1643, z.d.
68. GAR, ONA 129, no. 219, 22 juli 1636. Een eerder testament: ONA 79, no. 272, 19 februari 1631.
69. GAR, ONA 130, no. 244, 16 december 1656.
70. ARAG, Staten-Generaal 3311, f 415, 20 april 1685.
71. GAR, ONA 132, f 364, 15 mei 1629. ONA 143, no. 349, 9 maart 1629. GAB, Breda N 94, f 6, 5 februari 1639. GAT, Tilburg R 811, 3 mei 1661. Ongeïventariseerde civiele processen Tilburg, 12 oktober 1659. Tilburg N 18, no. 29, 14 juni 1656. RANB, Raad van Brabant 819, f 141^v, 5 mei 1655; f 158^v, 21 december 1657. GAH, R 1561, ff 99, 100, 20 mei 1642.
72. GAB, Breda R 822, f 47^v, 14 juli 1618.
73. GAR, ONA 80, no. 98, 22 juli 1623.
74. GAR, ONA 84, no. 216, 17 maart 1623; no. 217, 1 april 1623. ONA 88, no. 263, 3 juni 1623.
75. GAR, ONA 128, no. 140, 4 juli 1626.
76. GAH, gah, R 1542, f 148^v, 16 februari 1631. N 2726, f 205, 29 oktober 1663.
77. GAB, Breda R 822, f 47^v, 14 juli 1618. In 1622-1624 betaalde Abraham Lodewijcx verwer onroerend-goedbelasting over zijn ververij (Oud archief Breda 1915, f XXIV^v).
78. GAB, Evangelisch-Lutherse gemeente Breda, inv. 1, p. 2.

een weduwnaar. Haar moeder gaf haar een bruidsschat van f 600 en sloot met het jonge stel een contract van *gemeijn huijs-houden ende trafique vanden coophandel*.⁶⁴ In december 1630 volgde een accoord tussen Jan en zijn schoonmoeder over de voortzetting van de lakenververij te Rotterdam; zij sloten een compagnie, waarin Jan de helft van de waarde van de lakenververij *den Blauwen Bock* in de Oppert te Rotterdam (kapitaal, bedrijfsinrichting en gebouwen) moest inbrengen.⁶⁵ In 1642 droeg zij haar deel in het huis met de ververij (behoudens de verfmaterialen), belast met f 1415, voor f 1300 over aan Jan.⁶⁶ Later ontstond er een groot conflict tussen moeder Trijsken en dochter Maria, dat ertoe leidde dat de eerste te Amsterdam in 1643 Maria's erfdeel beperkte tot een derde deel (ten gunste van haar broer Franchois) en haar bovendien de toegang tot het sterfhuis ontzegde. Het betreffende testament werd wel opgesteld, maar niet gepasseerd.⁶⁷

In haar testament uit 1636 vermaakte Maria legaten aan haar broers Franchois (f 1500) en Jacob (f 500).⁶⁸ Jan de Colonia, inmiddels hertrouwd met Geertgen Hendricx, testeerde in 1656 ten gunste van zijn voorkinderen Francois, Elisabeth en Johannes en nazoon Hendrick.⁶⁹ Johannes de Colonia volgde hem op als lakenverver.⁷⁰

II. ABRAHAM LODEWIJCX (VAN WEESP)⁷¹, geboren in 1594⁷², trouwde te Rotterdam op 15 juni 1614 met Maijken van de Leemput uit Antwerpen. Haar vader, de koopman in saaien Jan van den Leemputte, een lutheraan, was uitgeweken naar Rotterdam en maakte daar in zijn testament van 1623 zijn kinderen tot zijn universele erfgenamen, zij het met een voorbehoud voor Abraham.⁷³ Maijken erfde ook van haar broer Guiliam, die onder anderen in Rotterdam *het Wapen van Spaengiën* naliet.⁷⁴ In 1626 testeerde zij ten gunste van Abraham; aan de lutherse gemeente vermaakte zij f 50 en haar zoontje moest f 1000 vooruit krijgen en hetgeen hij erfde van Guiliam van Leemput.⁷⁵

Abraham hertrouwde op 24 november 1630 te 's-Hertogenbosch met de Bossche Heylwich mr. Aernt Wouters van Houbræcken⁷⁶, die katholiek was en bleef. Haar moeder, Maria Herinx, was een zus van Joost en Marcelis, lakenververs te Helmond en Eindhoven.

Abraham Lodewijcx wordt voor het eerst verver genoemd in 1618. Hij woonde toen in Breda.⁷⁷ Zijn vader kocht daar in 1619 het huis *den Blauwen Bock* achter de Haagdijk tegenover de Gampel in de Gasthuisbeemden, waar hij een lakenververij inrichtte en Abraham als bedrijfsleider plaatste. Evenals zijn ouders was Abraham een overtuigde lutheraan. Hij beijverde zich in Breda voor de vrije uitoefening van de evangelisch-lutherse religie en liet in 1618 en 1619 in zijn huis predikeu.⁷⁸ Toen Breda door de Spanjaarden in 1624 werd belegerd en in mei 1625 veroverd, week hij dan ook met tientallen andere protestanten uit naar het naburige Oosterhout. Zijn

De lakenverver. Voorstudie voor een prent uit *Het menselyk bedryf* door Jan Luyken (Historisch Museum Amsterdam).

ververij werd nog tijdens het beleg op naam gezet van een rooms-katholieke, Bredase lakenkoper⁷⁹, hij vereffende zijn rekeningen met zijn klanten in Breda, Hoogstraten, Loenhout en *Nyel*⁸⁰ en later werd het bedrijf verhuurd aan de verver Nicolas Donquers (katholiek). Te Oosterhout kocht Abraham in 1627 en 1628 huizen (aan de kerk en op de Heuvel) en enkele percelen land.⁸¹ In juli 1626 gaf een Amsterdamse koopman hem althans een schuldbekentenis van f 1200 voor de levering van greinen⁸², een aanwijzing dat hij in zijn refugium in wollen stoffen handelde.

- 79. GAR, ONA 136, f 104, 23 december 1624; vgl. f 198, 23 september 1626. Op 5 augustus 1626 verklaarde Van den Broeck dat de transactie slechts pro forma had plaatsgevonden (ONA 143, no. 129, 5 augustus 1626; vgl. ONA 143, no. 187, 3 mei 1627).
- 80. GAR, ONA 143, f 60, 29 maart 1625; f 127, 26 juli 1626. SAO, Oosterhout N 5394, 14 december 1626. GAB, Breda R 523, f 185, 3 december 1625; i.m., 30 maart 1633 (kwitantie).
- 81. SAKO, Oosterhout R 296, f 123^v, 10 juli 1627. R 297, f 3, 6 januari 1628; f 40^v, 24 juli 1628.
- 82. GAR, ONA 134, no. 65, 9 juli 1626. ONA 143, no. 124, 9 juli 1626.
- 83. RANB, Collectie Cuypers van Velthoven 3368 (23 juni 1631).
- 84. GAH, R 1542, f 148^v, 16 februari 1631.

In 1631 kreeg de lutheraan Abraham Lodewijcx van de zeer katholieke regering in Brussel een driejarig productiemonopolie voor een lakenververij te Tilburg⁸³; ongetwijfeld gebeurde dat mede op voorspraak van het Tilburgse dorpsbestuur, dat het economische belang dan zwaarder liet wegen dan Lodewijcx' godsdienstovertuiging. Al in februari van datzelfde jaar resideerde hij als koopman en wollen-lakenverver te Tilburg⁸⁴ en in maart werd een attest afgegeven aan Denys Helligers, die als zijn dienaar of knecht bij hem te

85. GAT, Tilburg N 6, 2 maart 1631.
86. GAT, Tilburg R 619, f 27^v, 8 februari 1636; vgl. f 63^v, 27 mei 1637.
87. GAT, Tilburg R 619, f 40^v, 10 oktober 1636.
88. J.A.J. Becx, „Johan Gerardi en het ‘Huis van Broekhoven’ te Tilburg”, *De Brabantse Leeuw*, XVII (1968) 5, 6.
89. L.F.W. Adriaenssen, „Kleur voor Tilburgs laken. Lakenververij in stad en meierij van Den Bosch en in Breda in de zeventiende eeuw”. *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, XVI (1999) 187, 205. GAT, Tilburg R 811, 31 augustus 1663; 8 juli 1663. Civiele processen Tilburg 2355A, 1638–1639. Idem 2355B, 1638–1639. Onge-inventariseerde civiele processen Tilburg, doos 1637–1639, 1639; doos 1647, 16 mei 1639; serie 1650–1659, 1657 (diverse processen); doos 118. SAE, R Oirschot, voorlopige inventaris 2.11.25, 9 juli 1649. Idem 2.11.21.22.15, 24 januari 1663.
90. GAB, Breda R 532, f 73^v, 29 augustus 1640. Vgl. GAR, ONA 137, p. 443, 2 oktober 1631. ONA 138, f 321 14 april 1638; f 419, 10 augustus 1640. RANB, Raad van Brabant 161–18.
91. GAT, Tilburg R 2259.
92. GAB, Breda R 525, f 95, 22 mei 1627. GAR, ONA 143, p. 376, 3 mei 1627.
93. RANB, Raad van Brabant 788–1024. GAB, Breda R 532, f 76, 6 september 1640. R 533, f 152, 9 juni 1644. Breda N 95, f 17^v, 14 maart 1640.

Tilburg woonde, waarin staat dat hij voor zijn meester te Maastricht een nieuwe kar ging halen, beladen met kalk, die hij voor eigen gebruik nodig had (vermoedelijk voor de bouw van de ververij).⁸⁵

Zijn adres blijkt uit een getuigschrift dat schepenen van Tilburg en Goirle in 1636 gaven over zijn eerlijke handel en wandel en waarin zij zeiden dat hij op de huizing woonde van de drossaard van Heeze en Leende.⁸⁶ Dan is ook juist zijn zwager Herman Aerts Haubraecken, een 24 jaar oude droogscheerder, bij hem ingetrokken.⁸⁷ Genoemde drossaard had in 1633 het omwaterde Huis van Broekhoven gekocht, dat in de herdgang van Broekhoven bij de Leij stond.⁸⁸

De klanten waren voornamelijk Tilburgers, maar ook uit Etten, Weelde, Oirschot en Dordrecht kwamen verpochdrachten.⁸⁹

Tijdens zijn verblijf te Tilburg hield hij de lakenververij te Breda aan, eerst met Nicolas Donquers als huurder, tot deze in 1631 een eigen ververij oprichtte. Over de resterende huursom (f 100) werd daarna tot in 1640 geprocedeerd.⁹⁰ Een tweede proces tussen beide concurrenten ontstond naar aanleiding van een weddenschap, die zij op 31 mei 1631 sloten met als inzet de betaling van 987 *fl* *suyver gemeenen* (de verfstof meekrap), verkocht voor f 40:0:0 per 100 *fl*. Donquers hoefde slechts te betalen *by soo verre tuschen den coninck van Spaignen ende de Staten der Geünieerde Provinciën vanden sevenentwintichsten januarii des voorsschreven jaers 1631 affte reeckenen binnen den tyt van twee naestvolgende jaren werde getracteert peys oft treffves*, behoudens de f 42:0:0 die hij al had voorgeschoten voor de wijnkoop, het schrijfgeld en de ‘besproken godspenning’. Abraham verloor, maar sribbelde tegen: hij ontkende dat er in het weddenschapscontract werd uitgegaan van een *treffves ofte peys*, maar dat de voorwaarde was dat *soude worden getracteert peys ofte treffves*. De weddenschap moest dus worden *verstaen aengegaen te syn op het bloot ende naeckt tractaet vanden treffves, al ist oock alsoo dat t’selve tractaet ofte handelinge tot egeen eynde ofte perfectie en is gecomen*. Donquers replieerde met een lesje taalbeheersing: er is geen vredesverdrag gesloten en het is volstrekt duidelijk, dat *vuijt de woorden sal wesen getracteert trefves off peijs is verheijssende effect ende perfectie oft volmaecktheijt vanden selven trefves oft peijs ende andere oijck bij nijemanden van eenigen verstande ende de Nederlandtsche Duijtsse taele verstaende en can geoordeelt wordden*. Wie zich voor geld had verplicht om binnen een jaar te trouwen, een bruid vond en ten huwelijk vroeg, maar pas later trouwde, zou toch ook niets krijgen? De zaak sleepte voort tot in 1639.⁹¹

Franchoijs Lodewijcx had in 1627 Abraham bij wijze van verrekening van zijn moederlijke erfdeel *de huysinge, verwerwe, pleyne ende erffenisse* te Breda gegeven, althans het vruchtgebruik daarvan.⁹² Zijn weduwe verkocht in 1630 voor schepenen van Oosterhout aan haar drie kinderen voor f 2200:0:0 deze ververij, die ongedeeld in de boedel was gebleven, compleet *mette ketels, kuij-*

94. GAT, Tilburg N 15, f 78, 18 december 1662. N 23, no. 109, 25 december 1667.
95. GAB, Breda R 536, f 34^v, 25 april 1656.
96. GAB, Breda R 532, f 207^v, 20 september 1641. Vgl. R 162-49, 2 mei 1646.
97. GAB, Breda R 531, f 37, i.m. 6 juni 1643. R 533, f 167^v, 10 september 1644.
98. RANB, Raad van Brabant 788-1280.
99. GAB, Breda R 531, f 80^v, 5 juni 1638.
100. GAB, Breda R 532, f 76, 6 september 1640; f 207^v, 30 september 1641.
101. GAB, Breda R 531, f 273^v, 26 augustus 1639. R 533, f 150^v, 4 juni 1644. R 537, f 325^v, 3 februari 1663 (verkoop door Helena van Houbraken, weduwe). Oud archief Breda 1916, f 29^v, 1643-1644 (het huis wordt bewoond door soldaten). GAT, Tilburg N 15, f 78, 18 december 1662. N 23, f 109, 25 december 1667.
102. GAB, Breda R 532, f 159, 22 april 1641. GAT, Tilburg N 15, f 78, 18 december 1662 (de weduwe en kinderen van Abraham van Weesp zullen het huis verkopen). De oude vleeshal stond aan het einde van de Halstraat.
103. Nieuwe Haagdijk?, Nieuwe of Princenkade?
104. GAB, Breda R 532, f 182, 21 juni 1641. R 533, f 45^v, 9 april 1643.
105. GAB, Breda R 533, f 112, 26 februari 1644.
106. B. Dijksterhuis, *Bijdragen tot de geschiedenis der heerlijkheid Tilburg en Goirle* (Tilburg, 1899) 46, 159, 160. Abrahams schoonzus Jacomina Houbraken was gehuwd met Geraert van Nuenen, secretaris van Tilburg en Goirle.
107. „Drostambt van Tilburg te koop”. *De Brabantse Leeuw*, XLI (1992) 80.
108. GAT, Tilburg R 362, f 234^v, 31 mei 1650; 1 juni 1650.
109. GAT, Tilburg R 363, f 51^v, 5 juni 1651. R 364, f 102, 27 oktober 1654.

pen ende andere gereetschap, geheten *den Blauwen Bock*, maar behield voor zichzelf een groot aandeel. Abraham heeft zijn moeder ten slotte geheel uitgekocht.⁹³

Pas na het overlijden van Abraham Lodewijcx werd de ververij De Blauwe Bok in de Gasthuisbeemden verkocht, samen met *het Lant van Belooften* aan de Grote Markt van Breda.⁹⁴ In april 1656 had hij uit zijn ververij een lakenpers verkocht.⁹⁵

Nadat Breda in 1637 weer Staats was geworden, schijnt Abraham daarheen te zijn teruggekeerd. Hij pachtte daar in 1641 de gemene en generale landsmiddelen⁹⁶ en was er in 1643 en 1644 deken van de schutters van de kruisboog.⁹⁷ In 1650 sprak hij met acht anderen af alle pachten of imposities van de stads- en landsmiddelen in stad en land van Breda gezamenlijk te exploiteren.⁹⁸ De aankoop voor f 2500 van het huis *'t Gouden Laecken* (eertijds *den Mortier*) aan de Markt in 1638 kan zijn hervestiging ter stede markeren.⁹⁹ Voor eenzelfde bedrag kocht hij voor 1641 het huis *Meulenschot* aan de westzijde van de Markt.¹⁰⁰ In 1639 en 1644 kocht hij voor f 1200 *het Landt van Belooften*, een huis aan de Markt, bestaande uit twee samengetrokken woningen met een hofje daarachter in de Caterstraat.¹⁰¹ In 1641 volgden de aankopen van een huis *Achter Moyses* bij de oude vleeshal¹⁰² en van de helft van een huis aan de Nieuwe- of Princendijk¹⁰³, waarvan hij de wederhelft kocht in 1643¹⁰⁴, –en in 1644 van een huis aan *het Kerckhoff*.¹⁰⁵

De Tilburgse ververij is met Abrahams terugkeer naar Breda vermoedelijk ontmanteld.

Voor de tweede maal vestigde Abraham Lodewijcx zich te Tilburg, nadat hij op 2 mei 1651 een aanstelling had gekregen tot drossaard van Tilburg en Goirle.¹⁰⁶ Het ambt was gezien de omkopingspogingen¹⁰⁷ felbegeerd.

Met de aanstelling van Abraham werden verschillende belangen gediend. Ten eerste mocht van een lakenverver worden verwacht dat hij de Tilburgse textielnijverheid een warm hart zou toedragen en sterk bevorderen. Ten tweede was hij als protestant een man die het vertrouwen van politiek Den Haag zou kunnen genieten.

Een jaar voor zijn benoeming was de schepenbank verzet ten gunste van gereformeerde Tilburgers, wiens eerste daad het overigens was te getuigen bij een transactie waarin de belangen van een begijn werden behartigd.¹⁰⁸ Op zijn beurt beëdigde Abraham begin juni 1651 protestanten als schepenen van Tilburg en Goirle en verving hij in oktober 1654 de (laatste?) *paepse schepenen* door lieden ‘van de religie’.¹⁰⁹ Het werd hem niet in dank afgenomen door de Tilburgse en Goirlese bevolking, die in overgrote mate rooms-katholiek was en werd opgezaaid met een aantal onbekwame schepenen; het duurde niet lang voor er weer katholieken in de schepenbank terugkeerden. Maar ook de protestanten waren niet content met hun nieuwe drossaard. De gereformeerde schoolmeester klaagde op 18 mei en 5 november 1651 over de katholieke

bijscholen, die Abraham daarop liet sluiten.¹¹⁰ Serieuzer was het ongenoegen dat de predikant van Oisterwijk namens zijn classis in 1652 toonde in Den Haag: de nieuwe drossaard was een lutheraan met een rooms-katholieke vrouw en vond het goed dat zijn kinderen 'paaps' werden opgevoed.¹¹¹ Het deerde hem niet als drossaard.

Sinds zijn benoeming tot drossaard noemde Abraham zich Van Weesp, een naam die in zijn familie verder niet wordt aangetroffen en niet kan worden verklaard door een herkomst uit Weesp of Wezep. Abraham Lodewijcx van Weesp huurde aanvankelijk van Dierck Geritssen Casteleyns en Maria Jan Haubraecken voor *f* 100 per jaar een huis bij de kerk¹¹² en kocht in 1656 van Peter Wouter Colen voor *f* 1500 de herberg *de Ploech*, eveneens bij de kerk, waaraan een bierbrouwerij was verbonden.¹¹³ Twee jaar later bestelde hij bij een Oosterhoutse pannenbakker voor dit huis *soo veel duij-senden blauw ende wel gesmoorde pannen, daer onder begrepen vorsten, goot pannen, soo crom als recht* als nodig waren voor *f* 21 het duizend.¹¹⁴

Abraham van Weesp had zijn Bredase lakenververij en -perserij verhuurd¹¹⁵ en lijkt in de eerste jaren van zijn openbare ambt geen bemoeienis meer met zijn oude ambacht te hebben gehad. Dat veranderde in september 1654, toen hij van zijn zoon Franchoijs een lakenververij te Goirle erfde. Twee jaar later liquideerde hij met diens vennoot Van Geffen, die van hem voor *f* 400 de wederhelft van het bedrijf overnam, waarvan Van Weesp 150 *tl* gewichten, een ijzeren ketting, de houten deuren, de indigoton en een koperen akker behield, *ende alle andere soodanige gereetschappe als volgens specificatie den tweeden comparant ter leeninge ondergelaten wert*. Alle lasten en schulden zouden voor Van Geffen zijn, terwijl Van Weesp alle profijt, inkomsten en boekschulden zou houden.¹¹⁶ Abraham van Weesp wordt in de betreffende akte drossaard genoemd, Van Geffen lakenverver; dat is een aanwijzing dat de eerste zich tijdens zijn ambtsuitoefening geheel of gedeeltelijk heeft teruggetrokken uit het lakenwerk. Aan de andere kant behield hij de indigoton, mogelijk omdat deze nog van pas kwam in Breda.

Al met al is Abrahams bijdrage aan de Goirlese lakenververij van bijzonder korte duur geweest: zijn zoon richtte in mei 1654 een compagnieschap op met Lambert van Geffen, de laatste ging al een jaar later in zee met Dionijs Mutsaerts en in 1656 begon de verrekening met Van Weesp. Dat markeert het einde van de pogingen om in Tilburg en Goirle de lucrative lakenververij in te voeren en uit te oefenen. De opvolgers van Van Weesp in Goirle hebben vermoedelijk vooral wol geverfd.

Abraham Lodewijcx van Weesp werd op 11 februari 1660 als drossaard ontslagen, vermoedelijk wegens ziekte, want hij stierf te Tilburg op 27 maart 1660 en werd op 1 april begraven te Breda. Zijn weduwe ging in Breda wonen¹¹⁷, maar trok later in bij haar dochter Maria in *de Ploegh* te Tilburg. Met haar kinderen verkocht zij

110. Dijksterhuis, *Bijdragen tot de geschiedenis*, 159.

111. Dijksterhuis, *Bijdragen tot de geschiedenis*, 160.

112. GAT, Ongeïntariseerde civiele processen Tilburg, serie 1650–1659.

113. GAT, Tilburg R 365, f 150, 18 december 1656; los bij f 151: de koopvoorwaarden. GAH, R 1613, f 250, 20 juni 1658.

114. GAT, Tilburg N 20, f 5, 27 januari 1658.

115. GAB, Oud archief Breda 1916, f 287^v. Idem 1927, f 296^v, 5 februari 1663.

116. GAT, Tilburg N 18, f 14, 16 maart 1656.

117. GAT, Tilburg N 23, no. 63, 4 juli 1665.

in 1661 deze huizing, kamer, brouwhuis en schuur bij de kerk in twee delen.¹¹⁸ Zij testeerde te Tilburg op 10 augustus 1676 om 21.00 uur¹¹⁹ en werd vijf dagen later begraven.

In het eerste huwelijk werd een zoon geboren:

1. Anthonis Lodewijcx erfde van zijn oom Guillaem van Leempudt en van Gillis Pittoors te Antwerpen.¹²⁰ Hij moet een zorgenkind zijn geweest, zijn grootvader Jan van Leempudt althans bepaalde in zijn testamenten uit 1628 en 1636 dat *Antoniken Abrams* zijn erfdeel niet mocht vervreemden of bezwaren en moest bewaren voor zijn kinderen.¹²¹ In 1658 werd Anthonis nog onderhouden door zijn vader, die toen door Adriaen van Heijst te Turnhout werd aangesproken op een schuld voor zijn mondkosten.¹²²

De nakinderen, katholiek gedoopt en opgevoed, waren:¹²³

2. Sigismondus van Weesp lag in september 1660 met een hoofd-wonde te bed. Graag had hij ten huize van zijn zwager Alewyns meegedaan met een pot kaarten, maar dat mocht niet. Hij had toen de kaarten van tafel genomen, waarop een van de spelers hem met een kandelaar sloeg. Vervolgens zei Charles van den Hovel: „*Compt voor de deure, wilt gij een vuijstken leggen.*” Nadat Sigismondus op die uitnodiging was ingegaan, werd hij tegen de grond geslagen, waarmee wist hij later niet meer.¹²⁴ In 1665 huurde hij van Johannes Glavimans een huis aan de Heuvel.¹²⁵ Hij trouwde te Breda op 2 april 1668 met Christina Barons, Broens en/of Bruyns, die op 25 april 1667 overleed met achterlating van haar en Sigismondus' kinderen.
3. Franchoijs Lodewijcx¹²⁶, te Tilburg gedoopt op 24 maart 1633, richtte in 1654 in vennootschap met Lambert Aerts-sen van Geffen een lakenververij op te Goirle: een *compagnie nopende de wolle verwerije, door hun tsamen gestelt onder Goirle aen dAbcoven*. Zij zouden gezamenlijk alle materialen inbrengen, *als ketels, cuijpen ende anderssints, oijck tsamen becostigen het setten der verwerije, leverantie van alle waren van verwe ende anderssints wes daer aen oft daer toe van doen is*. Voorts zouden zij op gelijke kosten samenwerken met een of meer knechten, *besorgende bier, kerssen, branth ende anderssints*.¹²⁷ Vier maanden later kwam zijn aandeel in handen van zijn vader. Franchoijs was namelijk op 9 september 1654 verwickeld geraakt in een mesgevecht met de Tilburgse lakenkoperszoon Aert Wouter Aerts Kivits, die hem *eenen onversichtigen, bedroeffden steeck heeft gegeven*, wat hem zijn leven kostte. Franchoijs lijkt te zijn begonnen: hij hield een schaatje voor Aerts ogen en vroeg of hij goed kon zien. Nee, zei Aert, „*desen bril [is] mijn te out. Maer comt eens buijten ende set mijn eens eenen jongeren bril op, off ick daerdoor sal sien.*” Buiten hield Franchoijs hem weer het schaatje voor de ogen, voor welke provocatie hij een vuistslag moest incasseren. Nu werd het menens, beiden trokken

118. GAH, R 613, 2 november 1661.

119. GAT, Tilburg R 374, f 159^v, 10 augustus 1676.

120. GAR, ONA 137, no. 296, 14 augustus 1631; no. 387, 27 augustus 1632. ONA 143, no. 146, 18 november 1626.

121. GAR, ONA 51, no. 132, 9 juni 1634. ONA 128, no. 173, 12 maart 1628. ONA 129, no. 208, 31 mei 1636.

122. SAT, iinv. 875, f 68, 10 juli 1658.

123. GAB, Weeskamer Breda I-912, 1676-1677. GAH, N 2733, f 115, 18 februari 1677.

124. GAT, Tilburg R 613, 22 september 1660.

125. GAT, Ongeinventariseerde civiele processen Tilburg, doos 133, 19 januari 1665.

126. GAT, Tilburg R 364, f 80^v, 26 juni 1654.

127. GAT, Tilburg N 13, f 705, 6 mei 1654.

128. RANB, Raad van Brabant 1047, omslag 1672. GAT, Tilburg R 612, 25 september 1654. R 613, 4 februari 1656; 21 november 1657; 20 november 1657.
129. GAH, GAH, R 1613, f 250, i.m., 19 februari 1664. R 1627, f 252, 2 april 1670. GAT, Tilburg R 624, 12 december 1682.
130. GAT, Tilburg N 15, f 78, 18 december 1662. N 22, f 65, 11 februari 1663; f 102, 6 september 1663. Boedelrekening Tilburg 1665.
131. GAT, Tilburg N 23, no. 46, 29 februari 1665.
132. GAT, OAA Tilburg 483, f 10 sub uitgaven, 1688.
133. GAT, Tilburg R 613, 28 juni 1662. J.A. ten Cate, *De notariële archieven in Noord-Brabant* ('s-Gravenhage, 1957) 421.
134. GAT, Ongeïnventarisierde civiele processen Tilburg, serie 1650–1659, 21 november 1656; 6 februari 1657.
135. GAT, Collectie Varia Tilburg, ongeïnventarisierde stukken, 2 oktober 1668; 18 oktober 1668.
136. A.F.O. van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch, alsmede hunne eigenaars en bewoners in vroegere eeuwen. Aanteekeningen uit de Bossche schepenenprotocollen, loopende van 1500–1810* (3 dln.; 's-Hertogenbosch, [1911–1914]) II, 81, 85.
137. P.A. van Beers, *De heerlijkheid Venloen* (Loon op Zand, 1999) 118.
138. GAH, R 593-I, 1707.
139. GAH, N 2856, f 362, 13 februari 1696.
140. GAT, Oisterwijk N 5294, f 114, 19 september 1718.
141. GAT, OAA Tilburg 495, f 95, 1700. L.H.J.M. van Asch van Wijck, „Geslachten van Rotterdam en van Limburgh“, *De Navorscher*, XXIX (1879) 269, 270.

de messen. Toen Aert Kivits bloed aan zijn hand zag, heeft hij zijn tegenstander *met zijn bloot mesch geïnvadeert*. Franchoijs viel op zijn rug met een kwetsuur aan zijn borst en zei: „*Aertken, Aertken*.“ Zijn ouders vergaven het Aert op 26 april 1659. Kivits zelf, die door het gevecht aan de linkerhand lam was geworden *ende ongebruikbaar om zijnen cost te winnen*, vroeg in 1672 bij de Raad van Brabant pardon voor de manslag.¹²⁸

4. Abraham van Weesp trouwde met Petronella Marino.
5. Marie Abrahams van Weesp¹²⁹, te Tilburg gedoopt op 13 april 1637, trouwde aldaar op 2 februari 1659 met Johan Adriaen Alewijns¹³⁰, zoon van Adriaen Anthonis Alewijns, schepen van Tilburg en Goirle, aanvankelijk herbergier te Goirle en later lakenkoper te Tilburg, en van Anneken Jan Soffaerts. Zij verhuurde in 1665 als weduwe het huis *de Ploech* aan Cornelis Rouwenius, proponent en rector te Tilburg¹³¹, en hertrouwde aldaar op 26 december 1666 met Michiel Colen, procureur te Tilburg. Hij was een zoon van Peter Wouter Colen, herbergier in *de Ploegh*, en van Cornelia Adriaen Eeltjens.
6. Susanna Lodewijcx van Weesp¹³², te Tilburg gedoopt op 17 maart 1635, trouwde daar op 21 mei 1657 met Johan van Rotterdam¹³³, die eerst als ‘knecht’ ten huize van Abraham van Weesp had gewoond.¹³⁴ Hij was notaris te Oudenbosch (1655–1656), Tilburg (1656–1660) en 's-Hertogenbosch (1663–1669), griffier van Den Bosch en Roosendaal. In Tilburg kwam hij in 1668 in aanvaring met de nieuwe secretaris. Negentien Tilburgers namen het voor hem op en verklaarden *dat zij nooit anders en hebben connen spueren ofte den secretaris alhier heeft veel jaeren gehad eenen haet ende picanticheijt tegens den requirant in desen, vuyt oirscaecke soo wij gissen om dat hij met zijn notarisschap hem in zijn secretarije veel achterdeel dede met te schrijven van alderhunde notariale acten*. De secretaris kreeg de drossaard op zijn hand en gezamenlijk probeerden zij, aldus de verklaring, Van Rotterdam uit het dorp te drijven. Terwijl zijn vrouw in het kraambéd lag, werd hij door drossaard en vorsters gevankelijk uit zijn huis gehaald.¹³⁵ In Den Bosch kochten zij in 1683 het huis *de Houttuin* (thans Wolvenhoek 8).¹³⁶ Sinds dat zelfde jaar was Van Rotterdam drossaard van Loon op Zand.¹³⁷

Susanna en haar man testeerden in 1685.¹³⁸ In 1696 verhuurde zij, dan weduwe van Johan, haar huis, schuur en hof bij de kerk te Tilburg, genaamd *de Seven Sterren*, voor f 70 per jaar.¹³⁹ Haar kinderen waren:¹⁴⁰

- a. Abraham van Rotterdam was notaris, drossaard van Loon op Zand en stadhouder van het kwartier van Oisterwijk.¹⁴¹ Hij voerde als wapen een gouden schuinbalk, boven de balk een blauwen, onder de balk een zilveren veld, de balk beladen met een schuin geplaatste

*Franciscus van
Rotterdam. Schepen
en Raed der stad.
den 27. jūni 1707.
Herft den 13. april 1720.*

144. ARAG, Staten-Generaal 5226-II, 5 september 1720; 18 september 1721.

145. Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen*, II, 444.

146. Archief Lieve-Vrouwebroederschap 's-Hertogenbosch, inv. 57, p. 134.

mol van natuurlijke kleur, vergezeld in de linkerbovenhoek van een gouden, zespuntige ster en in de rechterbenedenhoek van een halve, zwarte leeuw.¹⁴² In 1718 was Johanna Geertruyt van Breugel zijn weduwe. Deze dochter van dr. Herman van Breugel, advocaat, schepen van 's-Hertogenbosch, en van Helena ten Hagen, hertrouwde met Dirck van Wijck¹⁴³, notaris en procureur, president-schepen van Oisterwijk. Ten behoeve van zijn stiefzoon Nicolaes Cornelis van Rotterdam vroeg hij in 1720 een studiebeurs uit het fonds van Hester van Griensven, aan wie zijn vrouw via haar vader verwant was.¹⁴⁴

b. Anna Clara van Rotterdam trad op 26 december 1716 te Oisterwijk in ondertrouw met Frederick van Meurs.

c. Johannes van Rotterdam bekleedde een openbaar ambt te Moergestel.

d. Johanna van Rotterdam ondertrouwde op 28 juni 1710 te Oisterwijk met Theodorus van Asten, notaris te 's-Hertogenbosch.

e. Franchoijs van Rotterdam was schepen van Oisterwijk en later schepen en raad van zijn nieuwe woonplaats 's-Hertogenbosch. Hij kocht daar in 1704 een huis in de Peperstraat.¹⁴⁵ Zijn huwelijk met Elisabeth van Velsen bleef kinderloos. Zij verkocht als weduwe (sinds 13 april 1720) het huis, inmiddels *de Wereld* genoemd en voorzien van een bierbrouwerij en bierhuis, in 1724. Zijn wapen is opgenomen in het wapenboek van de Illustre Lieve-Vrouwebroederschap¹⁴⁶ en links hiernaast afgebeeld.

f. Bertruij van Rotterdam trouwde op 21 februari 1708 te Oisterwijk met Johannes van Andel, notaris in Den Haag.

7. Helena van Weesp is rond 1646 te Breda geboren. Zij trouwde te Tilburg op 12 mei 1666 met Daniel van Son uit Terheyden.

Paspoort van Delft naar Den Bosch

Maerten Pieters, speldenmaker en woonachtig in het weeshuis van Delft, probeerde in 1596 de nalatenschap binnen te halen van zijn schoonmoeder, Claesghen Gherits, die vele jaren tevoren in Den Bosch was overleden. Zijn vrouw, Maritghen Claes, had een zus, die de erfenis onder zich hield. Gezien de oorlogstoestand was een paspoort nodig om de reis van Delft naar 's-Hertogenbosch veilig te kunnen ondernemen. Maerten vroeg er een voor twee maanden.¹

1. Algemeen Rijksarchief Den Haag, Staten-Generaal 4883-II, 27 mei 1596.

SAMPSON

L.G. VAN DIJCK

Afkortingen

GAH	Gemeentearchief 's-Hertogenbosch
SAA	Stadsarchief Antwerpen

Soms wordt een familie genoemd naar de naam van een huis waarin die familie woont; soms is het de omgekeerde volgorde en benoemt een familie het huis naar de bewoners. In deze familie Sampson is het niet duidelijk hoe de oorsprong van de naam geïnterpreteerd moet worden.

Pas in 1498 is sprake van een herberg aan de Vismarkt, genaamd *den Sampsoen*.¹ De familie Sampson woonde beslist niet in die herberg. Joris Sampson woonde zelf in het begin van de zestiende eeuw² in een huis dat *Sampson* heette, maar in 1543 schijnt Engel, de weduwe van Joris Sampson, een huis aan de Markt, genaamd *de Dom*, naar haar huis *de Sampson* genoemd te hebben.³ Vermoedelijk vergiste Van Sasse van Ysselt zich en heette het huis al voor 1500 *de Sampson*.

I. LODEWIJCK SAMPSON, overleden voor 1390, was een zoon van Franco Munter, die nog andere kinderen had: Arnoldus de Rode; Jutta, getrouwd met Willem van Ghyessen; Volcwigis, getrouwd met Rudolphus van der Molen. Dit gezin komt voor in een akte uit 1381, waar sprake is van een huis van de familie in de Kolperstraat.⁴ De eventuele nakomelingen van Arnoldus de Rode zijn niet nagegaan. Dat de familienaam Munter opgevat moet worden als „muntmeester”, lijkt waarschijnlijk.

Lodewijck trouwde Heylwich Aelbert Keeskopers⁵ en zij hadden drie zonen en een dochter:⁶

1. Jan Lodewijcx Sampson, volgt onder II op pagina 33.
2. Aelbert Lodewijcx Sampson⁷ werd priester, norbertijn te Averbode. In 1410 werd hij benoemd tot pastoor van Hechtel, maar de deken van het concilie van Beringen weigerde hem te installeren wegens meningsverschillen over het benoemingsrecht in genoemde parochie. In 1414 besliste het hof te Rome ten gunste van heer Aelbert.⁸

Wij weten dat hij twee buitenechtelijke kinderen had:⁹

- A. Jan heer Aelberts Sampson¹⁰ trouwde met Christijn Jans van Heeze¹¹, dochter van Jan Aerts van Heeze bij Lysbeth N. Uit hun huwelijk werden geen kinderen aange-

1. GAH, R 1266, f 275, 14 januari 1498.
2. GAH, Oud archief B 16.
3. A.F.O. van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch, alsmede hunne eigenaars en bewoners in vroegere eeuwen. Aanteekeningen uit de Bossche schepenprotocollen, loopende van 1500–1810* (3 dln.: 's-Hertogenbosch, [1911–1914]) III, 533.
4. GAH, R 1176, f 181.
5. GAH, R 1179, f 83.
6. GAH, R 1185, f 23^v, 1406–1407. R 1187, f 56^v 1410–1411.
7. GAH, R 1187, f 56^v, 1410–1411.
8. G. Slechten, *Necrologium monasterii S. Mariae Sanctique Joannis Baptistae in Averbode Ordinis Praemonstratensis* (Scherpenheuvel-Zichem, z.j.) 189. – Mededeling van Leo Adriaenssen.
9. GAH, R 1217, f 450, 1446–1447. R 1219, f 345^v, 1448–1449. R 1224, f 17, 1453–1454. R 1224, f 330^v, 1453–1454. R 1225, f 367, 1454–1455. R 1229, f 288^v, 1458–1459.
10. GAH, R 1217, f 243, 1446–1447. R 1218, f 8^v, 1447–1448.
11. GAH, R 1224, f 166, 1453–1454.

troffen.

B. Heylwich heer Aelberts Sampson. Zij bezat een lijfrente op de stad 's-Hertogenbosch.¹²

3. Franck Lodewijcx Sampson, van wie voor 1406 en na 1411 niets wordt vernomen. Vermoedelijk was hij evenals zijn broer Aelbert norbertijn in Averbode en dan identiek aan de veertiende-eeuwer *Franco sacerdos dictus Samson*, wiens jaargetijde wordt gevierd op 23 juli.¹³
4. Aleyt Lodewijcx Sampson. Zij was drie maal getrouwd: met Judocus Bruystens, met Heyman van Heck en met Hessel van Eel.

Behalve zijn drie wettige kinderen had Jan ook nog een natuurlijke zoon:

5. Lodewijck Sampson. Hij trad in bij de broeders van het Gemene Leven in het Gregoriushuis.¹⁴

De vrouw van Lodewijck, Heylwich Keeskopers, had als moeder een zekere Beatrix en als broer en zus de heer Gerard Keeskopers (priester en kanunnik in de Sint-Jan) en Elisabeth (getrouwd met Jacob van Goederheyl, lakenverver).¹⁵

II. JAN LODEWIJCX SAMPSON, overleden voor 1436, was getrouwd met Kathelijnn Marcelis van Vessem. Zij hadden als kinderen:¹⁶

1. Marcelis Jan Lodewijcx Sampson was kloosterling te Maria ten Haghe te Woensel bij Eindhoven. Het klooster verkocht onroerend goed uit de Sampsonfamilie in 1449.¹⁷ Hij wordt gezien in Bossche schepenakten van 28 juni 1442 en 31 augustus 1447.¹⁸
2. Lodewijk Jans Sampson verkocht op 5 juli 1442 een kamer te 's-Hertogenbosch.¹⁹ Hij leefde nog in 1470²⁰ en is vermoedelijk ongehuwd overleden.
3. Jan Jans Sampson, volgt onder III op pagina 34.

Het gezin Van Vessem bestond uit Marcus, getrouwd met Elizabetha N., die als kinderen hadden Weyndelmoet (getrouwd met Simon die Hoesch), Aleyt, getrouwd met Wouter Vuchts, en Katharina, getrouwd met Jan Sampson.²¹

Jan bouwde zijn vermogen op door grote leningen te verstrekken van bedragen tot 1000 goudguldens.²² Ook was hij onder meer eigenaar van de tienden te Nistelrode en Haren in 1425–1428.²³ De erfdeling van zijn goederen vond plaats in 1441 en betrof renten, pachten en dergelijke in Bostel, Udenhout, Diessen, Moergestel, 's-Hertogenbosch, Sint-Michielsgestel, Rosmalen, Beers en Nuland.²⁴ Veel goederen waren afkomstig van Susanna, genaamd Zan, weduwe van Arnold Goby of Govy, die op de een of andere wijze verwant aan de Sampsons zal zijn geweest. Zij was de tante van Aleyt Marcus van Vessem, getrouwd met Wouter Vuchts.²⁵

12. GAH, R 1242, f 193, 1472–1473.

13. Slechten, *Necrologium*.

211. – Mededeling van Leo Adriaenssen.

14. GAH, R 1218, f 385, 1447–1448. R 1232, f 443^v, 1461–1463. In R 1252, f 324, is sprake van een legaat aan hem door Dirk van Spull.

15. GAH, R 1187, f 128, 1410–1411. R 1192, f 187, 1420–1422.

16. GAH, R 1210, f 69, 1439–1440.

17. GAH, R 1219, f 48^v.

18. GAH, R 1212, f 64. R 1217, f 356.

19. GAH, R 1212, f 64.

20. GAH, R 1240, f 385^v.

21. GAH, R 1206, f 31, 4 januari 1436.

22. Bijvoorbeeld GAH, R 1192.

f 315^v, 20 mei 1421. R 1196, f 192^v, 1425–1426.

23. GAH, R 1197, f 67^v.

24. GAH, R 1212, f 63^v.

25. GAH, R 1232, f 168, 1461–1463.

26. GAH, R 1224, f 304, 9 augustus 1454.
27. GAH, R 1247, f 107^v.
28. GAH, R 1250, f 363^v, 6 augustus 1481.
29. GAH, Oud archief B 34, sub lijfrenten. C 145.
30. GAH, R 1264, f 242^v, 6 juli 1495.
31. GAH, R 1250, f 289^v.
32. GAH, R 1197, f 184.
33. GAH, R 1214, f 54^v.
34. GAH, R 1214, ff 67^v, 95^v, 125^v.
35. GAH, R 1216, f 78^v.
36. GAH, R 1234, f 185.
37. GAH, R 1239, f 370^v.
38. GAH, R 1234, f 15^v, 5 december 1464.
39. GAH, R 1245, f 67, 1475–1476. R 1246, f 127^v, 1476–1477. R 1248, f 49, 1478–1479. R 1271, f 22, 4 januari 1503; f 390, 8 juni 1503. R 1272, f 474, 27 januari 1504.
40. GAH, R 1254, ff 49^v, 344^v, 1484–1485.
41. Er werd geen enkele akte gevonden waarin het gehele gezin van mr. Jan wordt benoemd.
42. GAH, R 1254, ff 154, 181, 344^v, 1484–1485.
43. In 1534 werd Jan Sampson uit 's-Hertogenbosch, lakenbereider, poorter van Antwerpen (SAA, Vierschaar 142, 16 januari 1534)–Mededeling van Leo Adriaenssen.

III. JAN JANS SAMPSON, is in eerste echt getrouwd met Luytgaert, dochter van Henrick Jan Gielis en van jonkvrouw Johanna Aerts van Houweningen, en hertrouwde voor 1455 met Mechtelt, dochter van Reynier Henricxs van Vucht.²⁶ Op 26 november 1477 vond een verkoping plaats door Jans gewezen schoonmoeder Johanna van Houweningen met haar beide zoons Jan en Henrick.²⁷

Uit het eerste huwelijk werden geboren:

1. Henrick Jans Sampson was getrouwd met Jacoba N. en verhuisde naar Gorinchem, waar hij overleed voor 1480. Het echtpaar had geen kinderen. In 1480 deed zijn broer meester Jan afstand van rechten in een huis te Gorinchem ten bate van zijn schoonzus Jacoba. Hoe de broers aan dat huis kwamen, is onbekend, wellicht via hun moeders familie.²⁸
2. Mr. Jan Sampson, volgt onder IV op pagina 34.

Uit het tweede huwelijk stammen:

3. Hillegont Jans Sampson werd moniale in het augustinessenklooster van Zoeterbeek te Nuenen en genoot een lijfrente op de stad 's-Hertogenbosch tot aan haar dood in 1527–1528.²⁹ Het is opvallend dat zij in een klooster trad dat meestal dochters uit de middenklasse opnam; de beter gesitueerden traden in bij de clarissen of het Sint-Geertruijklooster te 's-Hertogenbosch of in het augustinessenklooster van Hooidonk bij Helmond.
4. Aleydt Jans Sampson³⁰ trouwde met Jan Wichmoet van Vosholen
5. Susanna Jans Sampson en haar zus Aleydt verkochten op 14 april 1481 een kamer aan de Markt³¹, waarbij haar broer mr. Jan afzag van vernadering.
6. Gheerberch Jans Sampson, getrouwd met Willem Bloem.

Een belangrijk bezit, te weten de tienden en het patronaatsrecht van Nistelrode, werd door Jan Sampson verkocht op 31 december 1425.³² Deze welvarende koopman bouwde zijn bezit gestaag uit door renten en leningen te verstrekken.

Op 18 februari 1444 verkocht Jan aan zijn broer Lodewijck een derde deel in een huis in de Schrijnwerkersstraat.³³ De drie broers samen treden op in akten van 10 april 1444.³⁴ Op 12 mei 1446 kocht Jan een stenen huis aan de Vismarkt³⁵, dat hij verhuurde, waarbij het de naam *de Rynck* bleek te dragen.³⁶ Kort daarna, op 15 november 1469, verkocht hij het huis weer door.³⁷ Jan bezat een stenen huis in de Orthenstraat, destijds gekocht van mr. Marten van Rode.³⁸

Wij moeten in deze Jan Sampson degene zien die het bezit van de familie en de rijkdom gestadig heeft uitgebreid door het kopen van pachten, cijnzzen, renten en onroerend goed. Omdat de familie erg klein bleef en enkele leden in het klooster traden, bleef die welvaart drie generatie behouden.

IV. MR. JAN SAMPSON³⁹, apotheker van beroep, was getrouwd

met Hillegont Jacobs Loyer, overleden voor 8 juni 1502, dochter van Jacob Loyer en van Engel Henricss Keelbreker. In een eerder of later huwelijk was hij getrouwd met Eefsa, dochter van Willem van Mughoevel en van Katherijn.⁴⁰ Zijn kinderen waren:⁴¹

1. Jan Jans Sampson⁴² vertrok naar Lübeck, waar hij poorter werd.⁴³
2. Jacob mr. Jans Sampson.
3. Nyklaes mr. Jans Sampson en zijn broer Jacob (beiden vermeld in 1503⁴⁴) bleven kinderloos en stierven waarschijnlijk op jongere leeftijd.
4. Joris Jans Sampson, volgt onder V op pagina 35.

Op 10 november 1469 trad mr. Jan op als erfgenaam van zijn tante Kathelijm, dochter van Wouter Vuchts.⁴⁵ Op 10 december 1474 kocht hij het huis *den Horen* aan de Markt⁴⁶, dat hij op 16 maart 1479 al weer doorverkocht.⁴⁷ Ook in 1477 is hij partij in een transactie voor schepenen van 's-Hertogenbosch.⁴⁸ Jan was clericus en gezworene van de Illustre Lieve-Vrouwebroederschap sinds 1476-1477 en overleed volgens het obituarium van deze vereniging in december 1508.⁴⁹ Zijn wapen is afgebeeld in het wapenboek van de broederschap: Samson met een leeuw.⁵⁰

Foliozijde 74 uit het wapenboek van de Illustre Lieve-Vrouwebroederschap te 's-Hertogenbosch. Linksonder het wapen van mr. Jan Sampson.

44. GAH, R 1271, f 390, 8 juni 1503.

45. GAH, R 1239, f 370.

46. GAH, R 1244, f 274.

47. GAH, R 1248, f 295, 16 3 1479.

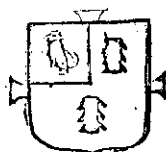
48. GAH, R 1247, f 381^v.

49. Archief Illustre Lieve-Vrouwebroederschap 's-Hertogenbosch 49, anno 1508.

50. Archief Illustre Lieve-Vrouwebroederschap 's-Hertogenbosch 57, f 74.

51. GAH, Oud archief B 16 (hij deed in 1507 mee aan de stadslosterij). R 1276, f 201, 16 augustus 1507. R 1281, f 294, 2 januari 1512.

52. L.F.W. Adriaenssen, „De erfgenamen van heer Ghijsel Back”, § 18. „Samson, Van Eynthouts”, XLII (1993) 73, noemt als Joris' geboortjaar 1483 en geeft hem als ouders Jan bastaard Aelbrechts Sampson en Cristijn Jan Aerts van Hezewyck (vgl. hierboven onder I-2-A).

Hr. Eftias
goes.
Cruijbroeder.
obit 1508.

Hr. Joannes Back,
Ridder, Heer van
Hsten, Swaene,
Broeder, Raet der
Stad, obit 11 februari
1508.

Hr. Joannes
giffelen,
Henrichsz.
obit 1508.

Mr. Joannes
Sampson,
obit 1508.

Joan Heijm
Raet, ende Hoog
schijde deset
Stad, 1502, obit
23 totis.

Jacobus
de
Witte.
obit 1509.

V. JORIS SAMPSON⁵¹, geboren na 1475⁵², trouwde met Engele Colen en stierf in 1532. Op jeugdige leeftijd moest hij in 1500 een ruzie beslechten met zijn tante Gheerberch in zake een erfenis van

zijn grootvader⁵³; daarbij beloofde hij een rente op de stad niet te vervreemden voor hij de leeftijd van 25 jaar zou hebben bereikt.

Engele Colen, geboren omstreeks 1483, was een dochter van de lakenkoper Peter Colen (zoon van Coel die Dorre) en van Engel Geryts van Merlaer.⁵⁴ Zij bewoonden aan de Markt het huis *den Sampson*.

Hun kinderen waren:⁵⁵

1. Engel Joris Sampson, geboren in 1506 en overleden rond 1571, trouwde met Adriaen van Eynthouts, schepen van 's-Hertogenbosch.
2. Anna Joris Sampson, geboren in 1517, trouwde met Willem van Boshuysen.
3. Christijn Joris Sampson werd non in het Sint-Geertruidenklooster te 's-Hertogenbosch en stierf voor 1555.
4. Jan, geboren in 1515 of 1519. Wellicht betreft het hier tweemaal een jongetje Jan, doch beiden zijn als peuter gestorven. Op het drieluik van de familie van de hand van Jacob Cornelisz van Oostzanen staan de ouders van en alle kinderen afgebeeld. Vermoedelijk is zoontje Jan later op het drieluik er bij geschilderd, omstreeks 1520. Het indrukwekkende drieluik dateert van 1518. De samenstellers van de catalogus *In Buscoducis*⁵⁶ hebben niet beseft dat het tweede zoontje Jan geboren is kort na de totstandkoming van het drieluik in 1518!

Drieluik door Jacob Cornelisz van Oostzanen te Aarle.

53. GAH, R 1268, f 342^v.

54. L.F.W. Adriaenssen, „De erfgenamen van heer Ghijsel Back”, § 17. „Colen”, XLI (1992) 233, 234. § 18. „Samson, Van Eynthouts”, XLII (1993) 73-83.

55. De in leven blijvende kinderen werden voorzien van lijfrenten op de stad: GAH, Collectie Aanwinsten 7851, ff 191^v, 218, 237.

56. A.M. Koldewey (red.), *In Buscoducis, 1450–1629. Kunst uit de Bourgondische tijd te 's-Hertogenbosch. De cultuur van late middeleeuwen en Renaissance* (2 dln.; 's-Hertogenbosch, 1990) I, 202.

57. C.R. Hermans, *Verzameling van kronyken, charters en oorkonden, betreffende de stad en meijerij van 's-Hertogenbosch* (3 stukken; 's-Hertogenbosch, 1846–1848) I, 105.

58. Archief Lieve-Vrouwebroederschap 's-Hertogenbosch, rekeningen 1505–1506, 1531–1532.

Joris Sampson werd, als clericus, gezworen lid van de Illustre Lieve-Vrouwebroederschap in 1505–1506 en overleed op 16 mei 1532 's avonds om half acht aan de pest.⁵⁷ Zijn medebroeders vierden het requiem op 29 juni 1532.⁵⁸ Hij was ook een groot wel-

59. G.C.M. van Dijk, *De Bossche optimaten. Geschiedenis van de Illustre Lieve Vrouwebroederschap te 's-Hertogenbosch, 1318–1973* (Tilburg, 1976) 272.
60. Van Dijk, *De Bossche optimaten*, 251.
61. Archief Lieve Vrouwebroederschap 's-Hertogenbosch 57, f 82^v.
62. GAH, R 1322, f 268.
63. Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen*, III, 533.
64. Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen*, III, 229.

doener van 'zijn' broederschap, want voor een nieuw orgel legateerde hij liefst 100 gulden.⁵⁹ Reeds in 1526 had hij al samen met enkele verwanten en huisgenoten een gouden kazuivel aan de broederschap cadeau gedaan.⁶⁰

Zijn wapen, Samson met een wilde leeuw, is afgebeeld in het wapenboek van de broederschap.⁶¹ daarbij staat vermeld dat hij rentmeester was van het Groot Ziekengasthuis. Zijn eigenlijke beroep zal handelaar in graan zijn geweest, aangezien zijn weduwe op 22 oktober 1534 zich afmeldde uit het ambacht van korenkopers en kramers.⁶²

Engel Colen bezat twee stallen in de vleeshal⁶³ en het huis *het Gulden Vlies* aan de huidige Schapenmarkt. Het laatste werd op 25 juni 1527 verkocht aan mr. Jan Lombaerts.⁶⁴

Huwelijk tussen verwanten

Gosewinus van de Wouw en Adriaantje van de Pol¹ tekenden voor schepenen van Moergestel op 5 december 1742 ondertrouw aan, maar zij waren achterneef en -nicht *en elkanderen overzulks zo na in den bloede bestaande, dat zij volgens de wetten, in de Roomsche kerke gebruikelijk, zamen niet mogten trouwen zonder dispensatie te hebben geobtaineert*. Zij vroegen de pastoor om dispensatie, maar die verwees hen naar de vicaris van het bisdom Den Bosch, die echter al enige tijd dood was. Wie na de drie proclamaties langer dan een maand ongehuwd bleef, kreeg volgens artikel 25 van het echtreglement een boete van f 50, voor de tweede maand f 100, enzovoorts. Daarom verzochten zij aan de Staten-Generaal om de pastoor te gelasten hen te trouwen en in plaats van dispensatie hen een consent te verlenen. Natuurlijk hadden de hoogmogenden van de Staten-Generaal geen enkele boodschap aan een paapse geestelijke. Zij lieten weten dat het echtreglement voldoende mogelijkheden bood om dispensatie te vragen.²

Gosewinus van de Wouw werd te Moergestel op 7 februari 1719 gedoopt als zoon van Adriaen Goossen van de Wouw en Jenneke Jan Wassenbergh. Zijn vader was een zoon van Goossen Peter van de Wouw en Jenneken Adriaen van de Pol. Jennekens broer Ansem van de Pol was vader van Adriaen Ansems van de Pol, die bij Catharina Goijart Jan Jacobs vader werd van Adriaentje, te Moergestel gedoopt op 24 november 1720. Het huwelijk tussen Gosewinus van de Wouw en Adriaantje van de Pol werd te Moergestel gesloten op 27 december 1742.

1. Zie het volgende artikel in deze aflevering op p. 44.
2. Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Oud archief A-573, f 200, 14 december 1742.

VIER GENERATIES VAN HEESWIJCK

Molenaars in woelige tijden

P.E. VAN HEESWIJCK

Afkortingen

OAA	Oud-administratief archief
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant

De naam Van Heeswijck wordt door vele pastoors, kosters en ambtenaren gespeld als Van Hezewij(c)k, Van Heesewij(c)k, van Hezik, Van Heswi(c)k enzovoorts, met of zonder 'van'. Van deze familienaam bestaan er enige takken, die onderling geen enkel verband hebben, waaronder de hier beschreven Vughtse tak, de Bossche tak, de Schijndelse tak, de Sint-Oedenrooise tak, de takken uit Best en Utrecht enzovoorts. Zij komen waarschijnlijk allen oorspronkelijk uit het dorp Heeswijck in Brabant.

Deze genealogie is onafscheidelijk verbonden aan de geschiedenis van de standaardwindkorenmolen aan de Heikant van Vught, waar zeven generaties van de familie Van Heeswijck molenaars zijn geweest.

I. GUILLIAM JANSZ VAN HEESWIJCK¹, molenaar, geboren te Vught, gedoopt te 's-Hertogenbosch (Sint-Catharinaparochie) op 20 juni 1695, wonende te Vught, overleden aldaar op 7 juni 1741, zoon van Jan Peters van Heeswijck (molenaar en schepen) en van Elizabeth Laureys Nagelmakers.² De grootvader van Guiliam, Peter Wouters, kwam als molenaarszoon uit het dorp Heeswijck naar Vught om daar bij Jan van der Crabben, eigenaar van de standaardmolen aldaar, te gaan werken. Een jaar na het overlijden van deze Jan in 1631 trouwde Peter met diens dochter Margriet, en zodoende werd hij de molenaar van Vught. Het duurde tot 1657 voor hij het grootste deel van de erfdelen van de molen van de andere leden van de familie van der Crabben had opgekocht.³

Deze molen heeft zeer waarschijnlijk oorspronkelijk gestaan op *de Heun* tussen Den Bosch en Vught, maar is om defensieredenen begin 1600 verplaatst naar de *Hoge Heikant* te Vught, waar hij tot de afbraak in 1919 nabij de weg naar Esch gestaan heeft. De standaardmolen te Vught was een dwang- of banmolen met het zogeheten 'recht van de wind'.⁴ Dit betekende dat niemand onder de 'bijvang' van de molen, namelijk de heerlijkheid Vught en Cromvoirt, een andere molen mocht bouwen, terwijl tevens alle boeren in de heerlijkheid gedwongen waren hun graan op de molen in Vught te laten malen, een soort monopoliepositie. De meeste molens in

1. Zie voor een oom en twee broers van Guiliam, alledrie molenaar: J.A.W. Swane, „Brabant's molens met hun mulders", *De Brabantse Leeuw*, XII (1963) 29, 30, 166, 167, 186.

2. Zij was een dochter van Laureys Peter Nagelmakers, molenaar te Achel, en van Maeyken Jacob Bijnen: J.A.W. Swane, „Mulders in Brabant", *De Brabantse Leeuw*, VIII (1959) 11, 12.

3. RANB, Vught R 49, f 99, 1657.

4. A. Sassen, „Het dwangrecht der molens in de Meierij van 's-Hertogenbosch", *Noordbrabantsche Volksalmanak*, I (1889).

Brabant waren eigendom van de landadel en kloosters en na 1648, de vrede van Munster, eigendom van de staat en werden dan door molenaars gepacht. Het aantal molens in privé eigendom was niet groot, maar deze waren een zeer goede bron van inkomsten.

Op de dag van het overlijden van zijn vader Jan van Heeswijck, 25 juni 1729, maakte de 34-jarige Guiliam een mondelinge overeenkomst met zijn moeder Elisabeth Nagelmakers, dat hij de Vughter molen van haar kon pachten voor 500 gulden per jaar. Deze overeenkomst werd in juni geformaliseerd; zijn broer Dirck, molenaar te Lommel, en Willem Corstiaan Brokken uit Helvoirt, vader van Guiliams vrouw, staan dan borg voor hem.⁵ Maar een maand later was Elisabeth ook overleden en moest Guiliam de molen nu van de erfgenamen pachten, wederom voor 500 gulden per jaar.⁶ De erfenis bestond uit zeven 'staken'.

Nog geen drie jaar later waren de wicken van de molen in zulk een slechte staat, dat zij vervangen moesten worden. Namens de erfgenamen deed Guiliam toen een aanbesteding voor vervanging van *het cruyswerk van haaren cooren windt moolen alhier binnen Vught. (...) Eerstelijck dat de aanneemers sullen gehouden weesen de cruysplaat lang te maken agt en twintig voeten, off naar den eys van het werk, en diep dertien en vijftien duym, (...) alles gezond hout.* Behalve bij schade door onweer was er ook een garantie op het werk indien er schade ontstond bij het uitproberen van de nieuwe wicken. De molen zou maar zes dagen stil behoeven te staan, *indien het bequaam weder is, ende den aaneemer off timmerman sal niet behoeven te wagten naar den metselaar.* Boven deze garantie moest de aannemer 6 gulden betalen voor iedere dag dat hij later was dan de overeengekomen datum. De succesvolle aannemer was Adriaan de Groot voor de som van 330 guldens.⁷

Negen jaar nadat hij de molenaar van Vught werd, had Guiliam grote problemen met zijn 'recht van de wind'. Een aantal personen uit Halder (Herlaar) onder Sint-Michielsgestel hadden het lef om meel en brood te verkopen binnen Vught en Guiliam voelde zich hierdoor geschaad, daar zijn molen *naar rato van deszelfs gemaal al tot eene zware somme in de verponding en dorps reële lasten is aangeslagen, boven en behalve een recognitie en gewincijns, die voor 't recht van den wind en gemaal daaruit ten kantore der domeinen moet vergolden worden.* Hij wendde zich dan ook op 24 november 1738 tot de Raad van State der Verenigde Nederlanden met het verzoek om een bevel aan de inwoners van Vught en Herlaar, dat zij zich moesten houden aan artikel 13 van de ordonnantie op het gemaal ten platten lande van Brabant, met een boete van 50 gulden per overtreding (in die tijd de prijs van een huisje) en verbeurdverklaring van paarden, karren of schuiten. De Raad van State gaf Guiliam gelijk en willigde op 28 april 1739 zijn verzoek in.⁸

Guiliam van Heeswijck trouwde te Helvoirt op 24 januari 1717 met Anna Maria Brocken, gedoopt te Helvoirt op 24 maart 1695, wonende te Vught, overleden aldaar op 30 mei 1741, begraven te

5. RANB, Vught R 86, f 25. 25 juni 1729.

6. RANB, Vught R 86, f 31, 1 augustus 1729.

7. RANB, Vught R 86, ff 230, 231, 28 mei 1732.

8. RANB, Raad en Rentmeester-Generaal 314.

Vught (Sint-Lambertsparochie). Zij was een dochter van Willem Christiaan Brocken en van Maria Hendricx. Haar weduwnaar stierf een week later. Uit dit huwelijk zijn geboren:

1. Willemina Willem van Heeswijck, gedoopt te Vught op 3 mei 1718, overleden na 2 maart 1753. Zij trouwde te Vught op 15 januari 1747 met Peeter van Brohees, die aldaar (Sint-Lambertsparochie) werd begraven op 22 mei 1764. Zij hadden drie dochters.
2. Geertruida Willem van Heeswijck, gedoopt te Vught op 25 oktober 1720, begraven aldaar (Sint-Lambertsparochie) op 3 januari 1767. Zij is te Vught op 14 januari 1745 getrouwd met Gerard Goens uit Antwerpen, overleden na 1745.
3. Adriana Willem van Heeswijck is te Vught gedoopt op 22 december 1723 en stierf aldaar op 3 april 1806. Zij woonde aan het marktveld te Vught sinds een brand in het molenhuis aan de Heikant in 1742, samen met de andere minderjarige kinderen van Guiliam van Heeswijck, die toen reeds overleden was. Dit *huijs en hof, genaamt het Molentjen*, was toen al geruime tijd in het bezit van de familie Van Heeswijck.⁹ In 1742 kochten de voogden van de kinderen van Guiliam voor 50 gulden ook het vroegere huis van pastoor Johannes Groenendaal, genaamd *de Kniphhoek* en gelegen naast *het Molentjen*.¹⁰

Adriana is getrouwd te Vught op 21 november 1745 met Hendrick de Doop, schepen aldaar, gedoopt te Bokhoven op 19 juli 1722, begraven te Vught (Sint-Lambert) op 1 mei 1798. Hij was een zoon van Henricus Doops en van Maria Catharina Willems van Weert. Zij hadden tien kinderen, onder wie Guiliam den Doop (1758–na 1815), molenaar te Bakel, en Joseph den Doop (1768–na 1826), veearts en raadslid te Vught.

4. Willem van Heeswijck, volgt onder II op pagina 40.
5. Maria Elisabeth van Heeswijck, op 12 augustus 1729 gedoopt te Vught, aldaar begraven (Sint-Lambert) op 14 juli 1773.

II. WILLEM VAN HEESWIJCK, molenaar, is geboren te Vught en werd gedoopt op 11 mei 1726 te 's-Hertogenbosch in de Sint-Catharinakerk. Te Vught is hij begraven op 24 januari 1794. Na het overlijden van zijn vader Guiliam in 1741 was Willem slechts voor een zevende deel eigenaar van de Vughtse molen. Zijn beide zusters Adriana en Maria Elisabeth hadden ook ieder een zevende deel. Het was hun vader nooit gelukt de andere vier delen uit de erfenis van zijn grootvader Jan in handen te krijgen, die intussen door erfenissen ook weer verder gesplitst waren. Deze andere eigenaars verhuurden nu hun delen aan Willem voor 550 carolusgulden per jaar.¹¹

Net als zijn vader had Willem ook weer problemen met het handhaven van zijn 'recht van de wind'. Ditmaal waren het inwoners van Vught die in 1758 hun graan elders lieten malen. Na een klacht van

9. RANB, Vught R 88, f 221, 17 augustus 1741; f 249, 1 juni 1742; f 263, 26 juli 1742. OAA Vught 10, f 42, 4 juni 1802.

10. RANB, Vught R 53, ff 219, 222, 12 april 1742.

11. RANB, Vught R 135, f 179, 9 mei 1744.

Willem werd er zelfs een dorpeling op last van de schepenen opgepakt, te weten Dielis van Wel.¹²

Het waren geen goede tijden, met oorlogsgeweld, dijkdoorbraken, een grote storm in 1767 en een hittegolf, gepaard gaande met een dysenterieplaag in 1781, 1782 en 1783.¹³

In 1785 begon de molenaar op de standerdmolen te Helvoirt meel te leveren aan verschillende bakkers in Vught, hij kwam het zelfs aan de bakkerij bezorgen. Toen Willem hem hierover aansprak, vertelde deze hem dat hij volgens een uitspraak, gedaan op 28 april 1739, bijna vijftig jaar geleden, wel degelijk gerechtigd was om meel Vught binnen te brengen. Wat bleek nu: in de bovenvermelde uitspraak werden alleen de ingezetenen van Herlaar genoemd en was de gebruikelijke toevoeging „en alle anderen in de heerlijkheid Vught en Cromvoirt” door een vergissing weggelaten. Willem richtte zich nu met een verzoekschrift tot de Raad van State om deze vergissing te corrigeren. Hij beriep zich daarbij op verschillende andere uitspraken, vastgelegd in resoluties in 1744, 1755 en 1779, waar in gelijke gevallen altijd de term „en alle anderen” werd gebruikt.¹⁴ Nadat advies was gevraagd aan de ontvanger Van Breugel, werd de hoogschout geïnstrueerd om overtreders volgens de juiste interpretatie te vervolgen.

Het is Willem nooit gelukt de molen geheel in eigendom te krijgen en bij zijn dood in 1794 waren er nog meerdere delen in handen van familieleden.

Willem trouwde te Helvoirt op 6 augustus 1747 met Hendrina Heijmans, gedoopt te Helvoirt op 17 januari 1720, dochter van Peter Heijmans en van Elisabeth van Heerom. Zij werd begraven te Vught op 1 november 1748. Uit dit huwelijk werd een zoon geboren:

1. Willem, gedoopt te Vught op 30 maart 1748, aldaar begraven op 4 april 1748.

Willem hertrouwde te Sint-Oedenrode op 19 april 1750 met Anna Maria Teulings (Teulinx)¹⁵, gedoopt te Sint-Oedenrode op 29 mei 1720, begraven te Vught op 30 september 1794, dochter van Peter Teurlinx (molenaar, schepen en brouwer) en van Wilhelma van Hooren.

Anna Maria was een dochter uit het derde huwelijk van Peter Teurlinx. Deze was eerst getrouwd geweest met Anna van Heeswijk, dochter van Wouter van Heeswijk, molenaar op de Kerkhovense molen onder Oirschot en een broer van Willems grootvader Jan van Heeswijk.

Uit dit huwelijk stammen:

2. Willem van Heeswijk¹⁶, priester, gedoopt te Vught (Sint-Pietersparochie) op 10 juni 1751. Hij was in 1782 kapelaan te Schijndel en werd op 30 augustus 1795 benoemd tot pastoor van Bakel. Daar is hij overleden op 18 september 1815. Als pastoor van Bakel zegende hij in 1796 het huwelijk in van zijn

12. RANB, Vught R 150, f 126^v, 2 oktober 1758.

13. *De kleine Meierij*. XXX (1994) 77 e.v.

14. RANB, OAA Vught 24, 10 augustus 1785.

15. Swane, „Brabant's molens met hun mulders”, 57.

16. L.H.C. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch* (5 dln.; Sint-Michielsgestel, 1870-1876) III, 184; V. 649.

Een van de laatste foto's van de
Vughter molen voor de sloop.

broer Jan Willem met Hendrina van Lith. Bij zijn overlijden in 1815 waren in het sterfhuys aanwezig: de kapelaan Johannes van Kreij, aangetrouwde neef Guilielmus den Doop, molenaar te Bakel, en Johanna Francis Kluijtmans, dienstmeid van de overledene.¹⁷

3. Hendrina, gedoopt te Vught (Sint-Pieter) op 17 november 1752, begraven aldaar op 20 december 1752.
4. Hendrika van Heeswijck (Hendrina), gedoopt te Vught (Sint-Pieter) op 2 maart 1754, overleden aldaar op 10 juli 1826. Hendrika heeft tot haar huwelijk op 41-jarige leeftijd altijd bij haar vader en moeder in het molenhuys gewoond. Haar huwelijk bleef kinderloos. Haar man was zeer welgesteld; zijn brouwerij stond op loopafstand naast de molen. Na de dood van Willem van Heeswijck, zijn schoonvader, kocht Willem Craenen vele eigendommen uit de erfenis.

Op 16 januari 1796 trouwde Hendrika van Heeswijck te Vught met Willem Craenen, bierbrouwer, geboren te Sint-Oedenrode en gedoopt aldaar op 30 mei 1748. Hij stief te Vught op 1 januari 1811. Hendrik Craenen en Mechtildis van Hemert waren zijn ouders.

Willem was actief in het gemeentebestuur van Vught. Rond 1800 werd hij benoemd tot *gecommitteerde voor financiële zaken* bij het gemeentebestuur, een functie die hij in 1804 probeerde neer te leggen. In 1806 stuurde hij een verzoekschrift aan het Departementaal Bestuur van Brabant, waarin hij onder meer zei dat hij een half uur gaans van het raadhuis woonde en dat hij al in augustus 1804 ontslag had verzocht *om reden dat zijne uitgestrekte affaires de waarneming van dien post niet gedogen*. Dit verzoek werd in september 1805 afgewezen,

17. RANB, Vredegerrecht Kanton
Gemert no. 208, 18 september
1815.

vandaar dit nieuwe rekwest. De gemeente adviseerde het verzoek te weigeren *als zijnde een ge goed en gezeeten inwoonder, welke aan het belang van de gemeente is bevonden en welke te ontslaan de gemeente bij voortduring regeeringsloos zouden geraken*.¹⁸ Na inlijving van de Meierij bij Frankrijk werd in 1810 het bestuursorgaan van schout en schepenen opgeheven en benoemden de Fransen een *maire* in Vught en een nieuwe Municipale Raad, waarin Willem dan toch weer zitting had.¹⁹

Na het overlijden van Willem Craenen nam Hendrika de leiding van de brouwerij over. Bovendien was zij zeer actief in het uitbreiden van haar landbezittingen. In 1815 gaf zij een volledige procuratie aan haar broer Jan Willem.²⁰ Op den duur werd het haar toch te veel en eind 1825 had zij hulp van haar 32 jaar oude neef Gosuinus van Heeswijk uit Moergestel en diens jongere halfbroer Willem, en bovendien van de 22-jarige Hendrik van Heeswijk, zoon van haar broer Jan Willem, die allen bij haar inwoonden. Er was bovendien tien man inwonend personeel.

Na haar overlijden werden de brouwerij en het huis *Molensrijn* in 1826 geveild; Gosuinus van Heeswijk kocht toen de brouwerij voor 6050 gulden.²¹ De totale erfenis van Hendrina had een waarde van ongeveer 40.000 gulden, inclusief een vordering op haar broer Jan Willem wegens een geleend bedrag van 7722 gulden.²²

5. Peter van Heeswijck, volgt onder III op pagina 43.
6. Gerard, gedoopt te Vught op 21 januari 1758, aldaar begraven op 20 maart 1758.
7. Wilhelmus, gedoopt te Vught (Sint-Pieter) op 21 januari 1758. Hij werd *sub conditione* gedoopt en is waarschijnlijk kort na de geboorte overleden.
8. Elisabeth van Heeswijk, molenares, werd op 23 mei 1759 te Vught gedoopt met de namen Anna Maria Elisabeth. Te Poppel is zij op 15 februari 1825 overleden. Op 19 juni 1785 was zij aldaar getrouwd met Wilbort van Gijzel²³, bakker en molenaar, geboren te Hilvarenbeek, gedoopt aldaar op 17 juli 1757. Hij was molenaar te Gemonde onder Sint-Michielsgestel, Hilvarenbeek en Poppel en is te Hilvarenbeek gestorven op 11 januari 1818. Wilbort Wilborts van Gijzel, molenaar en brouwer, en Peternella Jans Verheijden waren zijn ouders.
Zij hadden vijf kinderen, onder wie Peter van Gijzel (1786–1857), schepen, burgemeester, molenaar en bakker te Poppel, en Willibrord van Gijzel (1801–1876), molenaar te Poppel.
9. Willemina van Heeswijk, religieuze te Poppel en later beginnende te Leuven, is gedoopt te Vught op 5 juni 1761 en aldaar overleden op 31 juli 1820.
10. Jan Willem van Heeswijk, volgt onder IIbis.

III. PETER VAN HEESWIJCK, molenaar en koopman, is te Vught geboren op 17 juli 1755 en werd te 's-Hertogenbosch (Sint-Jan)

18. RANB, OAA Vught 11, f 170^v, 2 juni 1806.

19. RANB, OAA Vught 12, 11 augustus 1810.

20. RANB, Vught N 15, no. 81, 5 oktober 1815.

21. RANB, Vught N 78, no. 130, 30 november 1826.

22. RANB, Memories van Successie, kantoor 's-Hertogenbosch 25, no. 84. Idem 17, no. 44.

23. L.F.W. Adriaenssen, „Van Gijssel. Vijfenvierzig molenaars”, *De Brabantse Leeuw*, XVIII (1969) 103.

gedoopt op dezelfde dag. Te Moergestel is hij overleden op 12 juli 1815. Hij heeft ook gewoond in Oisterwijk.

Peter had geen gemakkelijk leven. Zes jaar nadat hij zijn eerste vrouw Johanna verloor, stierf zijn oudste zoon Adriaan in juni 1801 en drie maanden later ook zijn tweede zoon Hendrik. Zijn derde zoon Willem sneuvelde rond 1812 aan het oostfront, nog geen twee jaar na het overlijden van zijn tweede vrouw Anna Catharina. Zijn derde vrouw was hoogzwanger, toen hij zelf in 1815 overleed.

Peter trouwde te Vught op 22 mei 1780 met Johanna Gosens van de Wouw, gedoopt te Moergestel op 29 augustus 1760 en overleden aldaar op 27 april 1795. Zij was een dochter van Goossen Adriaan van de Wouw, schepen van Moergestel, en van Adriana van de Pol.²⁴

Uit dit huwelijk zijn geboren:

1. Adrianus, gedoopt te Oisterwijk op 20 maart 1781, overleden te Moergestel op 29 juni 1801.
2. Henricus, gedoopt te Oisterwijk op 17 maart 1784, overleden te Moergestel op 12 september 1801.
3. Catharina van Heeswijk, geboren te Oisterwijk op 26 augustus 1786, overleden te Moergestel op 26 augustus 1816. Aldaar was zij op 3 mei 1812 getrouwd met Arnoldus van Velthoven, bakker te Moergestel, geboren te Heeze op 31 augustus 1778, overleden rond 4 augustus 1860, zoon van Andreas van Velthoven en van Johanna Stroeks. Arnoldus is hertrouwde te Moergestel op 27 juli 1817 met Johanna Cornelia de Laat.
4. Gosuinus, gedoopt te Oisterwijk op 23 februari 1789, overleden aldaar op 23 maart 1789.
5. Wilhelmus van Heeswijk, molenaar, is te Moergestel gedoopt op 22 juni 1790 en stierf rond 1813. Op 24 mei 1810 legde hij de molenaarseed af als leerling-knecht op de molen van zijn oom Jan Willem van Heeswijk te Vught. Nog geen twee jaar later werd hij met vele andere Nederlandse jongeren opgeroepen om in het leger van Napoleon te dienen. Als soldaat bij het 1e regiment carabinieri, 4e divisie en 2e observatiecorps, komt hij voor op een lijst van vermisten van het oostfront aan de Elbe.²⁵ Gelukkig had hij net voor zijn vertrek nog een volledige procuratie laten opmaken door notaris Bolsius te Den Bosch, waarin hij op 27 februari 1812 zijn ooms Jan Willem van Heeswijk, molenaar te Vught, en Joseph den Doop tot zijn gevolmachtigden benoemde. Beiden traden nog tot 1828 op in deze capaciteit.²⁶
6. Gosuinus van Heeswijk, volgt onder IV.

Peter van Heeswijk hertrouwde te Poppel op 1 mei 1796 met Anna Catharina Biemans, aldaar geboren en overleden te Moergestel op 3 januari 1810. In derde echt trouwde hij te Moergestel op 25 november 1810 met Adriana Genet, aldaar geboren op 12 december 1777 en er overleden op 4 februari 1863, dochter van Petrus Genet en van Joanna van Vaerle.

24. Meer over dit echtpaar op p. 37 van deze aflevering.

25. J. van Gils, „Vermiste Noordbrabanders, die dienden in de legers van Napoleon“, *De Brabantse Leeuw*, XXXVIII (1989) 101.

26. RANB, Vught N 78, no. 130, 30 november 1826. N 20, no. 27, 20 februari 1828.

De kinderen uit het derde huwelijk waren:

7. Joanna van Heeswijk, geboren te Moergestel op 13 september 1811, overleden te Geel op 28 november 1853.
8. Petronella van Heeswijk, geboren te Moergestel op 3 februari 1813, wonende aldaar, overleden aldaar op 7 oktober 1888. Op 11 mei 1837 trouwde zij te Moergestel met Cornelis Andreas van de Pol, landbouwer, aldaar gedoopt op 28 november 1797, aldaar overleden op 21 oktober 1851, zoon van Johannes van de Pol en van Anna Catharina Becx. Zij kregen vier zoons en drie dochters.

In 1830 kocht Cornelis van de Pol samen met de brouwer Gosuinus van Heeswijk te Vught tweeënde part van het *Hooghuis* te Moergestel voor 1200 gulden. Dit was het eeuwenoude erfgoed van de familie Becx.²⁷ Hij was sinds 1836 de tiende collator van de zeer oude studiebeurzenstichting van Peter van de Water. Na zijn dood heeft Petronella dit collatorschap tot 1865 uitgeoefend, tot groot ongenoegen van de medeverantwoordelijke kanunnik van de Sint-Janskathedraal te 's-Hertogenbosch.²⁸

9. Wilhelmina, geboren te Moergestel op 14 mei 1814.
10. Wilhelmus van Heeswijk, molenaarsknecht, wasbleker en burgemeester, is geboren te Moergestel op 14 mei 1814, en aldaar overleden op 10 december 1895. Hij trouwde te Reek op 25 juni 1837 met Maria Henrica Smits, aldaar gedoopt op 10 december 1795, overleden te Moergestel op 2 oktober 1845, dochter van Antonius Smits en van Johanna Cornelia Boeracker.

Op 11-jarige leeftijd woonde hij op de brouwerij van zijn halfbroer Gosuinus in Vught. Ten tijde van zijn huwelijk in 1837 was hij leerling-molenaar in Reek, maar twee jaar later keerde hij met zijn achttien jaar oudere vrouw terug naar Moergestel, waar hij op Kerkeinde 8 ging wonen. Na het overlijden van Maria Smits kwam zijn nicht Anna Catharina van de Pol bij hem inwonen als huishoudster, later nam een andere nicht – Maria Theresia van de Pol – deze taak over.

In 1878 werd hij benoemd tot burgemeester van Moergestel. Hij had in deze functie wel wat problemen met de toenmalige pastoor De Louw.²⁹

11. Anna Maria, gedoopt te Moergestel op 3 augustus 1815, overleden aldaar op 25 februari 1816.

27. J.A.J. Becx, *Het geslacht Becx* (1980) 80.

28. A.H. Becx, *Twee stamboomen, van de Water en Becx* (Helmond, 1909) 87-92.

29. *De kleine Meijerij*, XLIV (1993) 77, 80.

Wordt vervolgd

“LIEDEN ZONDER EERGEVOEL”

Brabantse landlopers rond de voorlaatste eeuwwisseling

L.F.W. ADRIAENSSEN EN J.G.N.M. VAN DER ZANDEN

Naam: PETRUS LAUREIJSE

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 8 oktober 1900, landloperij (dossier-nummer 5139).

Personalia: Geboren op 23 mei 1870 te Tilburg, zoon van Wilhelmus Stephanus Laureijse en Dieuwertje Verdult. Weduwnaar van Petronella Jansen (overleden te Breda).

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,480 meter.

Beroep en verblijfplaats: Bakker te Dordrecht.

Naam: GERARDUS VAN ZON

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 8 oktober 1900, landloperij (dossier-nummer 5147).

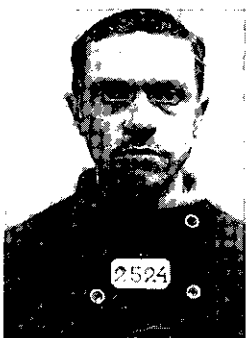
Personalia: Geboren op 4 september 1874 te Oosterhout, zoon van Pieter van Zon en Johanna van Loon. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,728 meter.

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te Oosterhout.

Militaire dienst: Diende in 1893–1895 als vrijwilliger bij de infanterie te Geertruidenberg.

Strafblad: Een eerdere veroordeling wegens bedelarij en landloperij.

Naam: JOHANNES HENDRICUS VLAMINGS

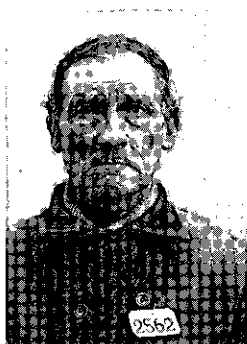
Vonnis: Utrecht, 11 oktober 1900, landloperij (dossier-nummer 2524).

Personalia: Geboren op 1 april 1877 te Ginneken en Bavel, zoon van Adriaan Vlamings en Maria Catharina van Hees. Gehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,705 meter.

Beroep en verblijfplaats: Timmerman te 's-Gravenhage.

Strafblad: De rechtbank van Roermond heeft hem ooit veroordeeld tot drie maanden gevang wegens mishandeling.

Naam: ADOLPH WORDRAGEN

Vonnis: Breda, 11 oktober 1900, landloperij (dossiernummer 2562).

Personalia: Geboren op 11 september 1837 te 's-Hertogenbosch, zoon van Joannes Wordragen en Geertruij van Gruithuizen. Weduwnaar.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,656 meter.

Beroep en verblijfplaats: Bankwerker te 's-Hertogenbosch.

Militaire dienst: Was van de lichting van 1858, diende bij de infanterie.

Naam: JOHANN JOSEPH LEHMLER

Vonnis: Utrecht, 11 oktober 1900, landloperij (dossiernummer 2564).

Personalia: Geboren op 16 januari 1870 te 's-Hertogenbosch, zoon van Jacob Lehmler en Joanna Govers. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,589 meter.

Beroep en verblijfplaats: Smid te 's-Hertogenbosch.

Militaire dienst: Diende in 1888–1895 in het Oost-Indisch leger bij de infanterie.

Naam: WILHELMUS JOSEPHUS VAN DRUENEN

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 20 november 1900, landloperij (dossiernummer 2629).

Personalia: Geboren op 15 maart 1869 te 's-Hertogenbosch, zoon van Wilhelmus van Druenen en Maria Karssemakers. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,595 meter.

Beroep en verblijfplaats: Sigarenmaker te Roosendaal.

Militaire dienst: Diende als dienstplichtige in het Nederlands-Indisch leger bij de infanterie.

Naam: PETRUS ADRIANUS VAN HAREN

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 22 november 1900, landloperij (dossiernummer 2673).

Personalia: Geboren op 17 mei 1875 te Boxtel, zoon van Adrianus van Haren en Christina Phillemina Priem. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,725 meter.

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te 's-Hertogenbosch.

Naam: EGIDIUS VAN DEN BUSSCHE

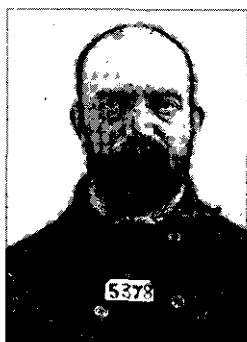
Vonnis: 's-Hertogenbosch, 22 november 1900, landloperij (dossiernummer 2677).

Personalialia: Geboren op 3 februari 1867 te Woensdrecht, zoon van Petrus van den Bussche en Isabella Michielsen. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,695 meter. „Wenkbrauwen doorlopend tot op neuswortel.”

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te Oosterveld (Duitsland).

Militaire dienst: Diende in 1893–1900 bij de infanterie in het West-Indisch leger.

Naam: HENRICUS JOHANNES CORNELIS GOOSEN

Vonnis: Utrecht, 14 januari 1901, landloperij (dossiernummer 5378).

Personalialia: Geboren op 7 mei 1858 te 's-Hertogenbosch, zoon van Franciscus Goosen en Petronella Maria Cornelia Hofstede. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,716 meter.

Beroep en verblijfplaats: Kantoorbediende te Rotterdam.

Naam: ANDREAS PETRUS ARNOLDUS VAN DER WAERDEN

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 28 januari 1901, landloperij (dossiernummer 4608).

Personalialia: Geboren op 14 december 1872 te Tilburg, zoon van Hendrikus van der Waerden en Johanna Maria van de Pol. Gehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,612 meter.

Beroep en verblijfplaats: Schilder te Tilburg.

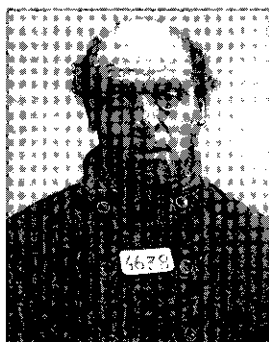
Naam: MICHAEL JOHANNES GIJSBERTUS MARIA BOLSIUS

Vonnis: Utrecht, 28 januari 1901, landloperij (dossiernummer 4618).

Personalialia: Geboren op 2 juli 1855 te 's-Hertogenbosch, zoon van Gijsbertus Nicolaas Bolsius en Clasina Maria van den Wildenberg. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,703 meter. „Diepe oogkas-sen.”

Beroep en verblijfplaats: Varensgezel te 's-Hertogenbosch.

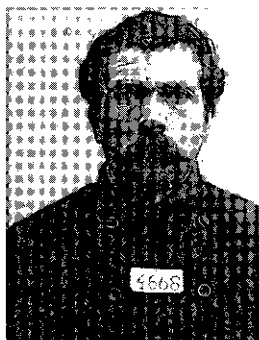
Naam: JOHANNES FRANCISCUS SCHRAUWEN

Vonnis: Breda, 29 januari 1901, landloperij (dossiernummer 4638).

Personalia: Geboren op 27 maart 1865 te Zevenbergen, zoon van Adrianus Schrauwen en Anna Lips. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,669 meter. „Vooruitstekende onderlip.”

Beroep en verblijfplaats: Metselaar te Zevenbergen.

Naam: WOUTER VAN DER SCHOOT

Vonnis: Utrecht, 30 januari 1901, landloperij (dossiernummer 4668).

Personalia: Geboren op 24 februari 1863 te Vught, zoon van Hendrikus van der Schoot en Hendrika Damen. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,705 meter. „Diepe oogkassen.”

Beroep en verblijfplaats: Metselaar te Vught.

Militaire dienst: Diende bij de infanterie.

Naam: ANTONIUS SWINKELS

Vonnis: Utrecht, 1 februari 1901, landloperij (dossiernummer 4625).

Personalia: Geboren op 14 december 1871 te Uden, zoon van Francis Swinkels en Anna Maria Goossens. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,605 meter. „Hardhoorend.”

Beroep en verblijfplaats: Kleermaker te 's-Hertogenbosch.

Straffblad: Hij is drie maal eerder veroordeeld wegens bedelarij en landloperij. Wegens het voordeel trekken uit opbrengst door misdrijf verkregen veroordeelde de rechtbank van 's-Hertogenbosch hem op 9 april 1891 tot zes maanden detentie. Dezelfde rechtbank veroordeelde hem op 1 mei 1894 tot vijf jaar gevang wegens diefstal.

Naam: JACOBUS WILHELMUS DE BEER

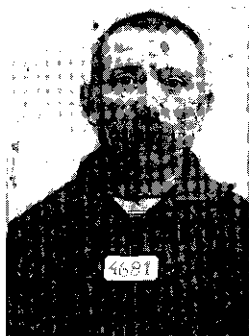
Vonnis: Breda, 15 februari 1901, landloperij (dossiernummer 4681).

Personalia: Geboren op 6 juli 1851 te Tilburg, zoon van Johannes de Beer en Maria Magdalena Eras. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,631 meter.

Beroep en verblijfplaats: Smid te Tilburg.

Militaire dienst: Diende als vrijwilliger bij huzaren.

Naam: LEONARDUS DOLL, bijgenaamd Broeder
Vonnis: Breda, 15 februari 1901, landloperij (dossiernummer 4682).

Personalia: Geboren op 12 juli 1847 te Hooge en Lage Zwaluwe, zoon van Theodorus Ferdinand Doll en Maria Lijten. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,647 meter. „Geplooid ge-laet.”

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te Hooge en Lage Zwaluwe.

Militaire dienst: Diende als nummerwisselaar bij de infanterie.

Strafblad: Wegens diefstal is hij op 16 april 1896 door de recht-bank van Breda veroordeeld tot een maand gevangenisstraf en op 28 juni 1900 door dezelfde rechtbank tot zes maanden.

Naam: CORNELIS VAN GULIK

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 18 februari 1901, landloperij (dossier-nummer 4705).

Personalia: Geboren op 12 juni 1864 te Hooge en Lage Zwaluwe, zoon van Wouter van Gulik en Eva Krijne. Gehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,646 meter. „Israelitische tijpe.”

Beroep en verblijfplaats: Werkman te Tilburg.

Naam: MATHIAS DE WILDT

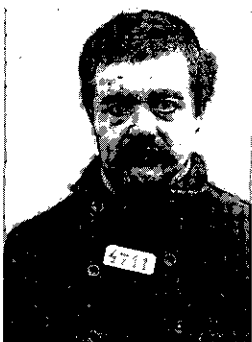
Vonnis: 's-Hertogenbosch, 18 februari 1901, landloperij (dossier-nummer 4711).

Personalia: Geboren op 10 juli 1859 te Uden, zoon van Johannes Franciscus de Wildt en Anna Maria van der Wijst. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,634 meter. „Eenigsins scheel. Kuilte in de kin.”

Beroep en verblijfplaats: Smid te Veghel.

Militaire dienst: Diende bij de infanterie.

Naam: PETRUS JOHANNES BUIJK

Vonnis: Breda, 20 februari 1901, landloperij (dossiernummer 2745).

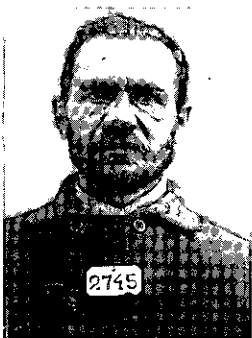
Personalia: Geboren op 20 september 1863 te Wouw, zoon van Engelbert Buijk en Maria Jacoba van Osta. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,707 meter. „Sterke nasaal-plooien.”

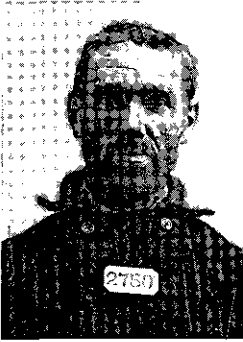
Beroep en verblijfplaats: Schilder, laatst te Rotterdam.

Militaire dienst: Hij diende in 1882–1894 in het Oost-Indische leger.

Strafblad: Een eerdere veroordeling wegens landloperij. Boven-dien werd hij door de kantonrechter van Bergen op Zoom veroor-

deeld wegens openbare dronkenschap tot een boete van f 1 en een dag hechtenis.

Naam: JOHANNES SCHOENMAKERS

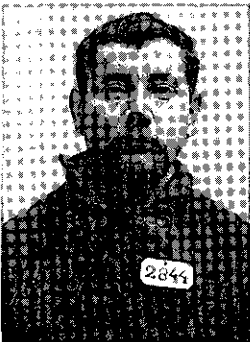
Vonnis: 's-Hertogenbosch, 20 februari 1901, landloperij (dossier-nummer 2750).

Personalia: Geboren op 29 juli 1859 te Heusden, zoon van Gijsbertus Schoenmakers en Maria Soest. Weduwnaar.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,746 meter.

Beroep en verblijfplaats: Werkman te 's-Hertogenbosch.

Militaire dienst: Diende bij de infanterie (lichting van 1879).

Naam: PETRUS JANSEN

Vonnis: Utrecht, 28 februari 1901, landloperij (dossier-nummer 2844).

Personalia: Geboren op 6 januari 1875 te Bergen op Zoom, zoon van Adrianus Jansen en Adriana Francina Cas. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,718 meter.

Beroep en verblijfplaats: Grondwerker te Bergen op Zoom.

Naam: ANTONIUS MARIA JOHANNES AARTSEN

Vonnis: Breda, 6 maart 1901, landloperij (dossier-nummer 5150).

Personalia: Geboren op 7 mei 1878 te 's-Hertogenbosch, zoon van Hermanus Christiaan Aartsen en Maria Johanna de Wit. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,638 meter. „Bijziende. Draagt een bril.”

Beroep en verblijfplaats: Suikerbakker, laatst te Amsterdam.

Naam: JACOBUS VAN DEN BOSCH

Vonnis: Breda, 6 maart 1901, landloperij (dossiernummer 5437).

Personalialia: Geboren op 11 juli 1862 te Dongen, zoon van Cornelis van den Bosch en Pieterella Diepstraten. Gehuwd met Johanna Elisabeth Timmerman.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,657 meter.

Beroep en verblijfplaats: Schoenmaker te Rotterdam.

Naam: WOUTER GELENS

Vonnis: Breda, 6 maart 1901, landloperij (dossiernummer 5458).

Personalialia: Geboren op 23 november 1872 te Zevenbergen, zoon van Hendrik Gelens en Laurentia Pals. Gehuwd met Helena Vriens.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,669 meter.

Beroep en verblijfplaats: Sjouwer te Breda.

Militaire dienst: Diende in 1894–1896 bij de veldartillerie.

Strafblad: Vier maal eerder was hij veroordeeld wegens landloperij. Bovendien veroordeelde de rechtbank hem vier maal voor andere vergrijpen: op 7 mei 1896 tot twee maanden gevang wegens heling, op 25 november 1897 tot een jaar wegens mishandeling, op 22 augustus 1899 tot acht dagen wegens wederspanningheid en op 22 februari 1900 tot een maand wegens mishandeling.

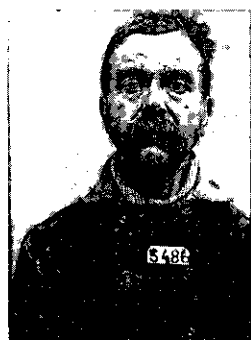
Naam: WILLEM JACOB FRANKEN

Vonnis: Utrecht, 6 maart 1901, landloperij (dossiernummer 5470).

Personalialia: Geboren op 19 juli 1855 te Dinteloord, zoon van Willem Emericus Franken en Francijna Schilperoort. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,652 meter. „Voorhoofd hoogkaal.”

Beroep en verblijfplaats: Wagenmaker te Nijmegen.

Naam: ADRIANUS PETRUS BERNARDUS KRIJNEN

Vonnis: Utrecht, 6 maart 1901, landloperij (dossiernummer 5486).

Personalialia: Geboren op 13 mei 1842 te 's-Hertogenbosch, zoon van Jacobus Krijnen en Francisca Petronella van Bokhoven. Weduwnaar van Johanna Wilhelmina van der Heijden.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,672 meter.

Beroep en verblijfplaats: Schilder te Rotterdam.

Militaire dienst: Diende in 1859–1869 als vrijwilliger bij de vestingartillerie.

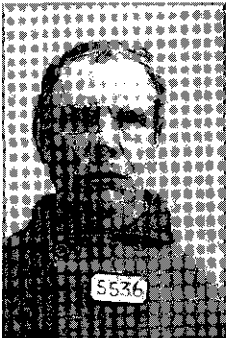
Naam: CORNELIS DE ROOIJ

Vonnis: Utrecht, 10 april 1901, landloperij (dossiernummer 5527).

Personalia: Geboren op 17 november 1846 te Terheijden, zoon van Pieter de Rooij en Paulina van der Pluim. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,646 meter.

Beroep en verblijfplaats: Sigarenmaker te Amsterdam.

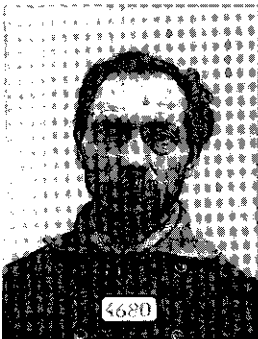
Naam: CHARLES EUGÈNE KOCH

Vonnis: Breda, 10 april 1901, landloperij (dossiernummer 5536).

Personalia: Geboren op 4 november 1858 te 's-Hertogenbosch, zoon van Josephus Casper Koch en Susanna van der Vliet. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,640 meter. „Mist linker oog.”

Beroep en verblijfplaats: Sigarenmaker te 's-Hertogenbosch.

Naam: LEONARDUS VAN HERK

Vonnis: Breda, 24 april 1901, landloperij (dossiernummer 4680).

Personalia: Geboren op 21 januari 1869 te Tilburg, zoon van Antonie van Herk en Johanna Francisca Wagemans. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,672 meter. „Diepe oogkassen.”

Beroep en verblijfplaats: Metselaar te Tilburg.

Militaire dienst: Diende als nummerwisselaar bij de veldartillerie.

Naam: JOHANNES VAN DEN DUNGEN

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 23 mei 1901, landloperij (dossiernummer 1055).

Personalia: Geboren op 20 januari 1862 te 's-Hertogenbosch, zoon van Machiel van den Dungen en Frederika Woute. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,709 meter.

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te 's-Hertogenbosch.

Militaire dienst: Diende als vrijwilliger in het Nederlands-Indisch leger bij de infanterie.

Naam: CASPAR LEONARDUS ROOIJACKERS

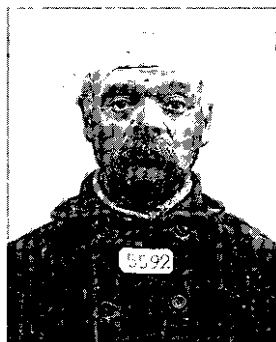
Vonnis: 's-Hertogenbosch, 14 juni 1901, landloperij (dossiernummer 2902).

Personalia: Geboren op 25 juli 1842 te Eindhoven, zoon van Johannes Rooijackers en Johanna Maas. Weduwnaar.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,629 meter. „Kale schedel.”

Beroep en verblijfplaats: Koopman te Eindhoven.

Militaire dienst: Diende als dienstplichtige bij infanterie.

Naam: CORNELIS BOGAERTS

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 16 juni 1901, landloperij (dossiernummer 5592).

Personalia: Geboren op 3 februari 1854 te Breda, zoon van Andries Johannes Adrianus Bogaerts en Francisca van Hoofdstad. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,676 meter. „Hoogkaal.”

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te Breda.

Naam: GERARDUS HERTROOIJ

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 16 juni 1901, landloperij (dossiernummer 5606).

Personalia: Geboren op 27 februari 1869 te Heeze, zoon van Cornelis Hertrooij en Catharina Greveraers. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,742 meter.

Beroep en verblijfplaats: Werkman te Heeze.

Militaire dienst: Diende in 1895–1901 als vrijwilliger in het Nederlands-Indisch leger bij de infanterie.

Naam: WILHELMUS PETERS

Vonnis: Roermond, 20 juni 1901, bedelarij (dossiernummer 2659).

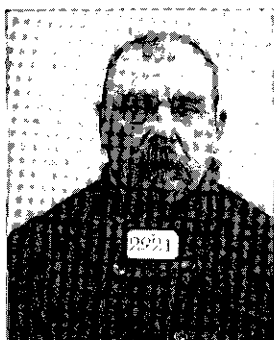
Personalia: Geboren op 9 juni 1867 te Helmond, zoon van Jacobus Peters en Helena van Broekhoven. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,737 meter.

Beroep en verblijfplaats: Sjouwer te Helmond.

Militaire dienst: Diende in 1898 bij de infanterie. Werd in dat jaar door de krijgsraad van Den Bosch veroordeeld tot een jaar celstraf wegens insubordinatie.

Strafblad: Twee eerdere veroordelingen wegens bedelarij en landloperij. In 1897 is hij te Helmond veroordeeld tot zes maanden cel wegens diefstal.

Naam: HUBERTUS DE WEERT

Vonnis: Breda, 20 juni 1901, landloperij (dossiernummer 2921).

Personalia: Geboren op 24 mei 1849 te 's-Hertogenbosch, zoon van Albertus de Weert en Cornelia Brekelmans. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,643 meter.

Beroep en verblijfplaats: Bediende te 's-Hertogenbosch.

Militaire dienst: Diende in 1864–1871 als vrijwilliger bij de infanterie.

Naam: PETRUS JOHANNES SOMERS

Vonnis: Breda, 21 juni 1901, landloperij (dossiernummer 2955).

Personalia: Geboren op 12 april 1839 te Bergen op Zoom, zoon van Franciscus Somers en Johanna van den Boom. Weduwnaar.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,686 meter.

Beroep en verblijfplaats: Timmerman te 's-Hertogenbosch.

Strafblad: De rechtbank van Den Bosch veroordeelde hem op 5 mei 1894 wegens huisvredebreuk tot een boete van f 10 subsidiair vijf dagen hechtenis.

Naam: HENRICUS ARNOLDUS JANSE

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 22 juni 1901, landloperij (dossiernummer 2968).

Personalia: Geboren op 3 augustus 1875 te Tilburg, zoon van Hendrikus Janse en Maria Elisabeth Roef. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,566 meter.

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te Tilburg.

Naam: WILLEBRODUS PETRUS VAN DEN BREKEL

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 22 juni 1901 (dossiernummer 2981).

Personalia: Geboren op 5 november 1870 te Tilburg, zoon van Adriaan van den Brekel en Gerarda van Rooij. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,658 meter.

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te Tilburg.

Militaire dienst: Diende in 1889–1892 bij de infanterie en in 1893–1900 in het Nederlands-Oost-Indisch leger.

EEN GENEALOGISCHE KNOOP

L.F.W. ADRIAENSSEN

Afkortingen

ARAB	Algemeen Rijksarchief Brussel
GAH	Gemeentearchief 's-Hertogenbosch
GAT	Gemeentearchief Tilburg
OAA	Oud-administratief archief

In 1649 erfden te Hilvarenbeek de kinderen van Wouter Pauwels van den Poel van Dingen Wouter Pauwels van den Poel.¹ Dingen was hun oudtante van vaderszijde, maar bovendien de stiefmoeder van hun moeder. Dat leidde tot een verwarrende verwantschapsstructuur.

Een genealogische reconstructie leidt tot de volgende fragment-stamboom.

I. WOUTER PAUWELS VAN DEN POEL² was gehuwd met Mariken Cornelis Rijsbosch³, dochter van Cornelis Bartholomeus Rijsbosch en van Lauwereys Cornelis Sledden. Zij woonden te Hilvarenbeek aan de Kleine Westerwijk. Zijn vader was Pauwels Hubrechts van den Poel⁴, zoon van Hubrecht Aernts of Henrickss van den Poel en van Pauwelsken Dirck Sgrooten; mogelijk kwam hij uit Hooge en Lage Mierde, waar hij en zijn broer Jan gegoed waren. Dingen Wouter Thielmans, dochter van Wouter Dierck Thielmans en van Beatrix Jan Haparts, was zijn moeder.

De kinderen⁵ van Wouter en Mariken deelden de nalatenschap in 1622:⁶

1. Pauwels Wouters van den Poel alias Rijsbosch, volgt onder II op pagina 57.
2. Cornelia Wouters van den Poel trouwde met Corstiaen Henrick Corstens van (der) Loo.
3. Dingen Wouters van den Poel⁷ vestigde zich in Tilburg als huisvrouw van de smid Jan Cornelis Willems Verschuieren, die haar overleefde.

In eerdere echt was hij getrouwd geweest met Jenneken Adriaen Michielssen⁸, dochter van Adriaen Michiel Willem Laureys Ancems en van Jenneken Willem Jans alias Van den Kerckhoff. Vermoedelijk werd Peterken Gerit Willems Veramelsovoirt, in 1657 vermeld als vrouw van Jan Cornelis Verschuieren, de derde echtgenote.⁹ In 1665 woonde te Tilburg de weduwe van Jan Cornelis Willems Verschuieren, arbeidster.¹⁰

1. GAT, Hilvarenbeek R 52, ongef., 24 december 1649.
2. GAT, Hilvarenbeek R 27, f 42, 16 augustus 1567. R 32, f 249, 18 februari 1590. R 33, f 64^v, 2 oktober 1592; f 223^v, 19 oktober 1595.
3. GAT, Hilvarenbeek R 32, f 256^v, 10 oktober 1590.
4. ARAB, Rekenkamer 45078, f VII. GAT, Hilvarenbeek R 24, f 60, 3 juni 1530. R 25, f 245^v, 29 maart 1553.
5. GAT, Hilvarenbeek R 50, f 414, 17 augustus 1647.
6. GAT, Hilvarenbeek R 44, f 172^v, 5 november 1622.
7. GAT, Hilvarenbeek R 50, f 414, 17 augustus 1650.
8. G. Berkelmans, „Nogmaals Van Rund”, *De Brabantse Leeuw*, XLIII (1994) 109-111.
9. GAT, Tilburg R 365, f 129, 11 april 1657.
10. GAT, OAA Tilburg 380-I, f 25^v.

11. GAT, Voogdij- en boedelrekeningen Tilburg 1630-4, 1626-6 juni 1630.
12. GAT, Tilburg R 370, f 199^v, 6 december 1668.
13. GAT, Tilburg R 421, f 12, 18 december 1685.
14. Vermoedelijk was zij een dochter van Willem Cornelis van Gestel en IJken Andries Ghysbrechts (GAT, Hilvarenbeek R 40, f 17, 21 april 1611; f 26, 27 juli 1611; f 154, 16 november 1612. R 47, f 60, 17 mei 1630).
15. GAT, Hilvarenbeek R 47, f 189, 29 januari 1631. R 107, ongef., 4 oktober 1629.
16. GAH, R 478, ongef., 12 september 1635.
17. GAT, Tilburg R 365, f 152^v, 12 juli 1657.
18. GAH, R 286, ongef., 29 augustus 1634. R 1506, f 180, 3 februari 1629. N 2672, f 326, 8 februari 1638. L.F.W. Adriaenssen, *Hilvarenbeek onder de hertog en onder de generaliteit. Sociale en economische geschiedenis van een Kempens dorp tussen 1400 en 1800* (Hilvarenbeek, 1987) 90, 118.
19. GAT, Hilvarenbeek R 47, f 77^v, 13 juni 1630.

Uit zijn eerste huwelijk had Jan Verschueren twee dochters.¹¹

- a. Cornelia Jan Cornelis Verschueren, volgt onder III op pagina 57.
- b. Adriaentje Jans Verschueren trouwde met Michiel Peters de Veth.¹² Hun kinderen deelden de nalatenschap in 1685.¹³

II. PAUWELS WOUTERS VAN DEN POEL ALIAS RIJSBOSCH trouwde te Hilvarenbeek op 22 april 1603 met Cornelia Willem Cornelis.¹⁴ Uit hun huwelijk stammen:¹⁵

1. Wouter Pauwels van den Poel, volgt onder III op pagina 57.
2. Mariken Pauwels van den Poel, te Hilvarenbeek gedoopt op 19 januari 1608, trouwde met Laureys Cornelis van Roy alias Bijls, met wie zij aan de Beerten onder Hilvarenbeek woonde. Laureys was metselaar en tegelbakker. Bovendien was hij marktkoopman. Zijn ouders waren Cornelis Geraerts van Roij alias Bijltekens (misschien uit Sint-Oedenrode afkomstig) en de Beekse Marie Laureys Lenaerts. Op 25 november 1679 is hij te Hilvarenbeek overleden.
3. Magdalena Pauwels van den Poel.
4. Jenneken Pauwels van den Poel, gehuwd met Huijbrecht Mertens van Diessen.

III. WOUTER PAUWELS VAN DEN POEL¹⁶ trad in het huwelijk met Cornelia Jan Cornelis Verschueren, dochter van Jan Cornelis Willems Verschueren, smid te Tilburg, en van Jenneken Adriaen Michielssen (I-3-a hiervoor). Zij kregen twee zonen, die hierna volgen. Cornelia hertrouwde met Adriaen Adriaen Mutsaerts.

1. Pouwels Wouters van den Poel vestigde zich *tot Poortstadt in den Nederpalts*.¹⁷
2. Adriaen Wouters van den Poel alias Clons¹⁸ te Hilvarenbeek was voerman. In 1630 verkocht hij een hei, die weleer was verworven door de kinderen van Willem Cornelis van Gestel¹⁹ (zie noot 14).

DE GEBOORTE VAN EEN NAAM

Van Stoopen via Haestricht naar Nostrum

A.A. VAN NOSTRUM

(*Vervolg van p.*)

Afkortingen
RANB Rijksarchief in Noord-Brabant

(*Vervolg van p. 200 van de vorige jaargang*)

§ 4. Fragmentgenealogie Van Nostrum

I. ANDRIES HUYBERTS STOOPEN, gedoopt omstreeks 1612 in Boxtel, trouwde aldaar op 24 januari 1638 met Sophia Daniels. Zij lieten zes kinderen dopen:

1. Heylke Stoopen, gedoopt 15 februari 1639 in Boxtel. (Op 7 juli 1710 treed te Boxtel ene Hendrina Ostric op als getuige bij de doop van Petronella, dochter van Cornelis Willems van Ostric en van Pereyntje. Mogelijk is dit een en dezelfde persoon.)
2. Dielis Andries Stoopen, volgt onder II-a op pagina 59.
3. Huybert Stoopen, gedoopt op 23 september 1644 te Boxtel
4. Huybert Andries Stoopen, gedoopt op 25 april 1648 te Boxtel, aldaar overleden op 20 december 1697. Hij trouwt op 12 januari 1676 te Boxtel met Wilhelma Stevens Antonisse uit Liempde, daar gedoopt op 8 oktober 1647 en eveneens te Boxtel overleden op 21 januari 1698. Hun kinderen:
 - A. Jenneke Huybert Stoopen, gedoopt op 25 juni 1676 in Boxtel.
 - B. Henricus Stoopen, gedoopt op 10 februari 1678 te Boxtel.
 - C. Adrianus Stoopen, gedoopt op 4 april 1681 te Boxtel.
 - D. Stephanus Stoopen, gedoopt op 2 oktober 1682 in Boxtel.
 - E. Adriana Huybert Stoopen, gedoopt op 27 augustus 1684 te Boxtel. Zij overlijdt aldaar op 3 augustus 1717, twee dagen na de geboorte van haar laatste kind. Zij trouwde op 25 mei 1713 te Boxtel met Jan Erberts de Raat, gedoopt op 30 september te Boxtel en aldaar overleden op 23 april 1725. Hun huwelijk bracht twee kinderen voort: Erbertus, gedoopt 19 september 1714, en Joannes, gedoopt op 1 augustus 1717 beiden te Boxtel. Joannes junior overlijdt op 15 april 1725 te Boxtel op zevenjarige

leeftijd, kort daarop op 23 april 1725 gevolgt door Joannes de Raat senior.

F. Sophia Stoopen, gedoopt op 12 juli 1686 te Boxtel.

G. Jan Stoopen, gedoopt op 16 januari 1690 Boxtel.

Bij het opmaken van de erfhuiscedulle op 14 januari 1700 zijn nog slechts drie kinderen in leven, met name Jenneke, Adriana en Jan. Hierna wordt niets meer van hen vernomen.

5. Willem Andries Stoopen, volgt onder II-b op pagina 61.

6. (waarschijnlijk:) Cornelius Huybers Stoopen, gedoopt op 3 december 1654 te Boxtel. (Alhoewel het kind bij de doop nog geen voornaam had, stippeltjes, meen ik toch te moeten stellen dat dit Cornelius zal geweest zijn. Vernoeming naar een van de doopheffers Cornelius Johannis Goossens of Cornelia Johannis Empels ligt voor de hand. Tussen 1683 en 1702 laten Cornelis Huybers en Adriana Jans te Boxtel negen kinderen dopen, waarbij vermoedelijke familieleden Dielis Driessen, Huybert Andries Stoopen, Egidius Stopen en Emken Stevens doopgetuigen zijn. Op 20 april 1719 bij een openbare verkoping tenslotte koopt Cornelis Stopen een hoopje stro. Als Cornelis Huybers wordt hij tussen 1694 en 1706 vermeld in de registers van de *cleyne specie* en in het hoofdgeldregister van 1704.)

II-a. DIEELIS ANDRIES STOOPEN, gedoopt op 23 april 1642 in Boxtel, overleden omstreeks 1705. Hij trouwt tweemaal. Kinderen uit het huwelijk met Willemken zijn:

1. (waarschijnlijk) Jan Dielis Stoopen, geboren omstreeks 1668. Hij trouwde in Boxtel op 29 juni 1692 met Maria Joris Martens, aldaar overleden op 24 juli 1720. Zij kregen de volgende kinderen:

A. Wilhelmus Stoopen, gedoopt op 18 maart 1693 in Moergestel en overleden voor 1704.

B. Joanna Stoopen, gedoopt op 7 november 1696 in Moergestel en overleden voor 1704.

C. Cornelia Jan Stoopen, gedoopt op 11 september 1701 in Boxtel en aldaar begraven op 26 maart 1778. Zij was getrouwd te Boxtel op 31 juli 1735 met Antonie Cornelis Pijnenborgh³⁶, gedoopt in Boxtel 2 december 1709 en begraven op 4 augustus 1777 in Oisterwijk. Hun kinderen Wilhelmus en Maria werden op 5 februari 1735 en 7 september 1736 te Boxtel gedoopt.

D. Anna Jan Stoopen, gedoopt op 18 februari 1707 in Boxtel en aldaar begraven op 12 juli 1756. Zij trouwde op 31 augustus 1738 met Sebastiaan Couwenberg, gedoopt in Oisterwijk op 6 juli 1713 en aldaar begraven op 22 maart 1751. Hun kinderen waren Wilhelmina (gedoopt op 12 juni 1739 en begraven op 18 september 1739), Cornelia (gedoopt op 8 december 1744), Joannes (gedoopt op 6 mei 1747) en Cornelius (gedoopt op 30 oktober 1750),

36. C.H.J. van den Brekel, *Kroniek van de geslachten Pijnenburg en Van den Brekel 1290-1990* (2 dln.; Nuenen, 1993) I, 650.

allen te Oisterwijk.

2. Willemijn Dielis Stooopen, gedoopt op 5 januari 1671 in Boxtel, trouwt daar op 26 juni 1702 met Nicolaes Cornelis Cuijpers, gedoopt op 7 december 1673 in Boxtel en aldaar overleden 26 juli 1717. Uit dit huwelijk werden op 28 september 1705 Egidius en op 23 juni 1709 Joanna gedoopt.
3. Daniel Stooopen, gedoopt op 31 juli 1672 te Boxtel.
4. Maria Stooopen, gedoopt op 3 januari 1675 in Boxtel.
5. Willebrordus Dielis Stooopen, gedoopt op 29 april 1676 in Boxtel en daar overleden eind 1737. Hij trouwt op 23 mei 1700 in Boxtel met Catharina van Zeelant, gedoopt op 3 december 1667 te Boxtel en aldaar overleden begin 1733. Kinderen uit dit huwelijk:
 - A. Joanna Wilbort Stooopen is overleden voor 9 augustus 1731; zij trouwt op 10 mei 1727 met Wouter van Ameijden.
 - B. Wilhelmus Stooopen, te Boxtel gedoopt 24 november 1703.
 - C. Maria Wilbert Stooopen, te Boxtel gedoopt op 12 mei 1709, aldaar overleden op 12 augustus 1779. Zij trouwde op 30 januari 1735 met Antonie Jans Kuijpers, gedoopt op 24 augustus 1700 te Boxtel en overleden op 17 juni 1762, eveneens te Boxtel.
6. Feijken Dielis Stooopen, gedoopt op 3 september 1678 in Boxtel en overleden in Moergestel op 1 januari 1742. Zij trouwt in Moergestel op 23 oktober 1702 met Hendrick de Cort, aldaar overleden op 27 mei 1746. Te Moergestel werden vier kinderen uit dit huwelijk gedoopt: Maria (gedoopt op 17 juli 1703, overleden op 29 juli 1744), Joanna (gedoopt op 3 maart 1705, overleden op 11 maart 1705), Henrica (gedoopt op 3 maart 1705, overleden op 11 maart 1705) en Joannes (gedoopt op 9 juli 1706, overleden 4 juli 1775). Hij hertrouwde op 20 november 1735 met Henrica de Backer, te Moergestel gedoopt op 14 mei 1691 en aldaar begraven op 10 januari 1775.

Dielis Andries Stooopen trouwt in tweede echt met Maria, overleden op 2 september 1699. Uit dit huwelijk stammen de volgende kinderen:

7. Willem Stooopen, gedoopt op 13 december 1680 in Boxtel.
8. Marie Dielis Stooopen, gedoopt op 2 september 1682 te Boxtel en overleden op 16 april 1716.
9. Aert Dielis Stooopen, gedoopt op 20 juli 1686 te Boxtel, overleden aldaar op 25 maart 1716. Hij trouwde op 15 december 1706 in Boxtel met Cornelia Antonissen Goorts, gedoopt 31 augustus 1686, overleden na 20 april 1719. Kinderen uit dit huwelijk zijn:
 - A. Egidius Stooopen, gedoopt op 11 december 1707 te Boxtel.

- B. Mechtildis Stooopen, gedoopt op 13 december 1708 te Boxtel.
 - C. Adriana Aart Stooopen, gedoopt op 25 september 1711 te Boxtel, overleden op 5 december 1741 in Vught; gehuwd met Jan Soetendaal.
 - D. Wilhelmina Stooopen, gedoopt op 16 oktober 1715 te Boxtel.
 - E. Wilhelmus, gedoopt op 16 juli 1716 te Boxtel.
10. Jan Dielis Stooopen (alias Jan van de Nostrick), gedoopt op 5 juli 1690 in Boxtel en daar overleden 8 september 1750. Hij trouwt in Boxtel op 21 januari 1720 met Maria Peters van Hal, weduwe van Dirk van Netersel. Zij was gedoopt op 27 april 1681 en is begraven op 15 januari 1743, beide te Boxtel. Ze was de dochter van Peter Adriaan van Hal en Alitta Groenendaal.
- Kinderen uit haar vorige huwelijk waren:
- Wilhelmus, gedoopt op 26 januari 1709.
 - Gerardus, gedoopt op 20 augustus 1711.
 - Gerardina, gedoopt op 8 maart 1713.
 - Cornelis, gedoopt op 23 december 1714.
 - Allegonda Dirks van Netersel³⁷, overleden op 15 augustus 1741 te Esch.
 - Wilhelmina, gedoopt op 18 april 1717.

II-b. WILLEM ANDRIES STOOPEN, gedoopt op 14 maart 1651 te Boxtel. Blijkens de vermelding in het hoofdgeldregister van 1687 van de weduwe van Willem Stoopkens met vier kinderen onder de zestien jaar is hij overleden voor 1687. Hij trouwde met Pereyntje, overleden omstreeks 1693. In een akte van renunciatie van 17 juni 1694 is sprake van *de vier onmondige kinderen van wijlen Willem Andries Stooopen*.

De kinderen uit dit huwelijk zijn:

1. Dielis Willem Andriessen, gedoopt op 21 oktober 1674 te Boxtel.
2. Willemke Willem Andriessen, gedoopt op 18 februari 1676 te Boxtel.
3. Cornelia Willem Andriessen, gedoopt op 1 juli 1677 te Boxtel.
4. Andreas Willem Andriessen, gedoopt 23 november 1678 in Boxtel, aldaar overleden op 17 januari 1742. Deze Andreas wordt bij zijn huwelijk met Maria Jans van den Bichelaer te Esch op 3 mei 1705 Andreas Wilhelmi van Haestricht genoemd. Te Esch worden twee kinderen geboren, te Boxtel nog drie:
 - A. Hendrik van Haestricht, gedoopt op 6 februari 1706 te Esch. (Hij is de stamvader van alle thans levende Van Nostrums, Van de Nostrums, Van de Nosterums en Van den Nosterums).
 - B. Joannes van Haestricht, gedoopt op 13 februari 1708 te Esch.

37. RANB, Boxtel R 144, f 27 (taxatie van haar nagelaten goederen).

- C. Aldegonda Andreas Stoopen, gedoopt te Boxtel op 27 juli 1711.
 - D. Joannes Andreas Wilms, te Boxtel gedoopt op 14 maart 1714.
 - E. Petronella Andreas Stoopen, op 18 februari 1718 gedoopt te Boxtel.
5. Adriana Willem Andriessen, gedoopt op 24 mei 1680 te Boxtel. Bij haar huwelijk op 1 februari 1711 te Boxtel met Hendricus Jansen van Mol wordt zij Adriana van Ostrickx genoemd. Te Oirschot laat dit echtpaar een viertal kinderen dopen, waarbij de moeder aangeduid wordt als Adriana Wilhelmi van Osterick, Adriana Wilhelmi Oostrickx, Adriana Wilhelmi van Ostricht en Adriana Wilhelmi van Haestricht.
 6. Joanna Willem Andriessen, gedoopt op 26 januari 1682 te Boxtel en aldaar overleden op 27 februari 1719.
 7. Cornelis Willem Andriessen, gedoopt op 27 oktober 1683 te Boxtel. Bij zijn huwelijk op 28 april 1709 te Boxtel met Wilhelmina Jaspers van Erp wordt hij Cornelius Wilms van Ostric genoemd. Wilhelmina Jaspers is vermoedelijk kort na 1716 overleden. Op 3 februari 1720 Oirschot gaat Cornelis van Haestricht, weduwnaar van Willemijn Jaspers van Erp, afkomstig uit Boxtel in ondertrouw met Maria Jacobus Schellekens, weduwe van Laurentius Joannis Schraets. Maar het huwelijk gaat uiteindelijk niet door. Op de ondertrouwakte wordt aangekend: *Hebben malkanderen ontslagen, soo den bruidegom verclaert*. Cornelis van Haestricht blijft echter verder zoeken naar een geschikte echtgenote. Uit een liefdesrelatie met Elisabetha Jaspers van Weert, gedoopt op 3 maart 1704 te Oirschot, wordt een onwettige dochter Cornelia van Haastricht geboren, gedoopt te Oirschot op 17 april 1734. Of het hierna tot een huwelijk is gekomen, is mij onbekend.

Kinderen uit het huwelijk met Wilhelmina Jaspers:

- A. Petronella van Ostrix, gedoopt op 7 juli 1710 te Boxtel.
- B. Barbara van Haestricht, gedoopt op 5 december 1711 te Oirschot.
- C. Gertrudis van Haestricht, gedoopt op 28 oktober 1713 te Oirschot.
- D. Wilhelmus van Ostrickx, gedoopt op 22 juni 1716 te Oirschot. Hij vertrekt later naar Pannerden.
- E. Cornelia van Haastricht, gedoopt op 17 april 1734 en overleden 13 april 1742 te Oirschot.

VRAGENRUBRIEK

Antwoorden

Van der Sterre (*De Brabantse Leeuw*, 1999/3 en 4; 2000/2)

Michiel Bontenos van der Sterre, kapitein in Spaanse dienst, kwam uit Amsterdam. Op 12 oktober 1593 werd hij poorter van 's-Hertogenbosch.¹ In de Postelstraat aldaar kocht hij in 1599 voor f2400 een huis.²

Hij was in de jaren 1580 en 1590 commandant van verschillende kleine vestingen in de meierij van Den Bosch. Daags nadat de Staatsen op 24 juni 1587 het beleg sloegen voor het kasteel te Loon op Zand, vroeg Bontenos, dan bevelhebber van het kasteel van Nieuw-Herlaar onder Sint-Michielsgestel, aan de stad 's-Hertogenbosch, 'dat men hem toestond, met eenige Soldaaten, door de stad heen te trekken; en, ingevale van nood, daar binnen ontfangen te worden.' De Regeering hier over geraadpleegd hebbende, stond hem den doortogt toe, doch niet meer dan met twintig Soldaaten tevens. 'In geval van nood, zou hy met al zyn volk hinnen mogen blyven, mits, dat het het zelve, buiten kosten, en lasten der Burgery onderhouden werd, wanneer het gevaar voor by was, zoude hy terstond, met zyn volk, daar wederom moeten uittrekken, zodra de Regeering hem daar toe aanmaande. Eindlyk verzogt zy hem, vermits hy verklaarde, op het Slot Herlaar, genoegzaamen voorraad van levensmiddelen te hebben, dien binnen de stad te hebben, om dezelve dus, voor den

vyand, te beveiligen'.³

De terughoudendheid van de stad vloeide voort uit het accoord met de Spaanse kroon, dat zij nooit verplicht zou zijn een garnizoen te onderhouden. Bovendien bestond het soldatenvolk geenszins uit lieverdjes. Bontenos beloofde op 30 juli 1597 plechtig, dat hij zijn soldaten in toom zou houden⁴; blijkbaar waren zij zich aan zelfs voor oorlogsomstandigheden buitenproportioneel geweld te buiten gegaan.

- 1) Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Oud archief 1690, § ingekomen poorters.
- 2) Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Oud archief 1695, § 60° penning, 1 april 1599.
- 3) J.H. van Heurn. *Historie der stad en meyerie van 's Hertogenbosch, alsmede van de voornaamste daaden der heretogen van Brabant* (4 dln.; Te Utrecht, by J. van Schoonhoven en Comp., MDCCLXXVI–MDCCLXXVII) II, 175, 176.
- 4) Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Oud archief 173.

Leo Adriaenssen

Toyt Vanniis (*De Brabantse Leeuw*, 2000/4)

Lauwreyns Jan Willem Vanniis¹ had minstens twee broers. In 1409 wordt hij vermeld met zijn broer Wouter Jan Willem Glavymans² en in 1418 met zijn broer Henrick Jan Willem Glavymans.³

- 1) L.F.W. Adriaenssen, „De erfgenamen van heer Ghijsel Back”, § 4. „Back van Loon”, *De Brabantse Leeuw*, XXXVIII (1989) 54.
- 2) Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, R 1186, f 287, 1408–1409.
- 3) Gemeentearchief Tilburg, Oisterwijk R 143, f 23, *des zaterdags na onser vrouwen dagh purificatio* 1418.

Leo Adriaenssen

GENEALOGIE EN HEEMKUNDE

Genealogie

> Van Dijk en Meeren te Ginneken, 1700–1969, in: *Brieven van Paulus*, XXVI (2000) 70–90.

> Kwartierstaat van Antonie Kilsdonk (geboren Breda, 1804), zes generaties, maar wordt vervolgd, in: *Met Gansen Trou*, L (2000) 81–87, 97–104.

> Houët, kleermakers en muzikanten, sinds 1637 te Verviers, sinds ± te Nieuwkuijk, in: *Met Gansen Trou*, L (2000) 108–120.

> Noordermeer uit Zuid-Holland (1529 e.v.), sinds ± 1680 te Klundert, in: *Oud Nieuws*, XX (juni 2000) 30–49.

> Van der Wegen te Wouw sinds 1653, in: *De Vierschaer*, XVIII (juli 2000) 20–103.

> De familienaam Vermeulen, in: *De Scheëper*, XII (september 2000) 15.

> De familie Gijbels te Reusel in foto's (1948–1971), in: *De Scheëper*, XII (september 2000) 16–17.

> Kwartierstaat van Toon de Bruijn (geboren Roosendaal, 1933), vijf generaties, in: *De vrijheijt van Rosendale*, XXI (juni 2000) 30–32.

> Van Druenen te Rosmalen sinds 1858, in: *Rosmalla*, X (juli 2000) 2–18.

> Kwartierstaat van C.A. Versteegen (geboren Rosmalen, 1931), zes generaties, in: *Rosmalla*, X (juli 2000) 18–21.

> De familienaam Van der Doelen te Rosmalen, in: *Rosmalla*, X (juli

2000) 22-28.

➤ Huwelijksdispensaties te Sprundel (18e en 19e eeuw), in: *Onder baronie en markiezaat*, XV (2000) 83-86.

8

Prosopografie

➤ Slachtoffers te Engelen van de novemberstorm van 1836, in: *Met Gansen Trou*, L (2000) 123-125.

➤ Oversten van de broeders van Saint Louis in Roosendaal (1865–1913), in: *De vrijheijt van Rosendale*, XXI (juni 2000) 33-35.

9

Biografie

➤ Gerardus van Asseldonk (1909–1988) uit Beek en Donk, priester, seminariedocent, in: *D'n Tesnuz-zik*, XX (2000, nummer 2) 37-40.

➤ Frans Raaijmakers (1892–1942), missionaris uit Oudenbosch, in: uitgave nummer 66 van de *Heemkundige Kring Broeder Christophorus* (2000).

➤ Chrisje van den Elzen (1904–1976) uit Uden, caféhouder en transporteur te Aarle, in: *Het Hagelkruis*, XVII (juli 2000) 6-10.

➤ Lambertus van de Braak (1859–

1908) uit Dinther, trappist, in: *De Wojstap-kroniek*, XX (september 2000) 15-16.

➤ Adrianus Dobbelsteen (1862–1896) uit Heeswijk, priester, in: *De Wojstap-kroniek*, XX (juni 2000) 5-7.

➤ Joannes Josephus Dellepoort (1910–1979) uit Stampersgat, priester, uitgave van de Heemkuinde Kring Stampersgat, 12 blzz.

➤ Henri Charles de la Tremoille (1620–1672), gouverneur van 's-Hertogenbosch, in: *Bossche Bladeren*, II (2000) 65-66.

Aan dit nummer is meegewerkt door:

L.F.W. Adriaenssen, Van der Hoopstraat 85-3, 1051 VD Amsterdam

A.M. Bosters, Koningin Julianalaan 339, 2273 JJ Voorburg

L.G. van Dijck, Pettelaarseweg 292, 5216 BZ 's-Hertogenbosch

P.E. van Heeswijk, Apartado 137, 28670 San Pedro de Alcantara, Spanje

† J.N. Leget, Dr. Hermanslaan 36, 5348 JK Oss

A.A. van Nostrum, Nassaulaan 72, 3871 CZ Hoevelaken

J.G.N.M. van der Zanden, Klaverveld 4, 4854 KW Bavel

De Brabantse Leeuw

Het genealogische en heraldische tijdschrift De Brabantse Leeuw wordt al sinds 1952 uitgegeven. In het tijdschrift treft u zowel stamboomafstammelingen aan als complete genealogieën, reconstructies of besprekingen van voor een familie belangrijke voorvallen, lijsten van bepaalde beroeps- en bevolkingsgroepen enzovoorts. Behalve genealogische en prosopografische bijdragen bevat het blad ook artikelen op het vlak van de heraldiek, de banistiek, de zegelkunde en incidenteel ook de heemkunde. De Brabantse Leeuw verschijnt jaarlijks in vier afleveringen van elk 64 pagina's. Elke jaargang wordt voorzien van een alfabetisch naamregister.

Registers

Tot de service van De Brabantse Leeuw behoort ook HazaZoek, een verzameling van alle registers van het tijdschrift. Met deze cumulatieve index kan een genealoog zich pijlsnel toegang verschaffen tot de inhoud van alle jaargangen. Elk jaar verschijnt er een aanvulling op diskette. Ook de registers van het Genealogisch Tijdschrift voor Oost-Brabant zijn in HazaZoek opgenomen.

Helpende hand

De Brabantse Leeuw wordt gekenmerkt door artikelen die meer bevatten dan alleen data en beroepen. De hoge kwaliteit van de artikelen resulteert in een grote informatieve waarde. Ook uw genealogie of stamreeks kan een plaats krijgen in De Brabantse Leeuw, zodat deze voor andere onderzoekers en belangstellenden toegankelijk wordt gemaakt. Mogelijk heeft u voldoende materiaal verzameld en geordend, maar schrikt u terug voor het schrijven van een artikel. In dat geval wil de redactie van De Brabantse Leeuw u graag de helpende hand bieden met advies en begeleiding. Schroomt u daarom niet om contact op te nemen met de redactie, als u meent dat u waardevol materiaal bezit dat een publicatie verdient.

Familieboeken

Naast publicatie in het tijdschrift kan De Brabantse Leeuw uw genealogie ook in boekvorm uitgeven, als deel van de reeks Brabantse Stambomen. Ook hierbij wil de redactie u graag met begeleiding en advies ter zijde staan. In de serie Brabantse Stambomen is al een aantal familiegeschiedenissen verschenen. Verschillende andere familieboeken zijn in voorbereiding.

Stichting BRG

Het tijdschrift De Brabantse Leeuw wordt sinds 1995 uitgegeven door de stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening. De stichting BRG geeft historische publicaties uit en verschillende tijdschriften. Verder organiseert de BRG jaarlijks tal van cursussen en lezingen over de Brabantse geschiedenis. Voor genealogen zijn drie cursussen interessant: het Bosch' protocol, genealogie voor beginners en genealogie voor gevorderden. Stamboomonderzoek is vaak een eerste kennismaking met de historie van Brabant. Sommige genealogen ontwikkelen zich tot lokale of regionale geschiedvorsers, tot heemkundigen of archeologen. Ook voor hen biedt de stichting BRG lezingen, cursussen en andersoortige ondersteuning.

STICHTING BRABANTSE REGIONALE GESCHIEDBEOEFENING

Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Telefoon: (073) 6146193 / Fax: (073) 6127045 / E-mail: brg.brabant@wxs.nl

INHOUD

De bebouwing langs de Brede Haven te 's-Hertogenbosch	<i>J.N. Leget</i> 1
Clarijs	<i>A.M. Bosters</i> 11
Abraham Lodewijcx van Weesp en zijn familie	<i>L.F.W. Adriaenssen</i> 20
Sampson	<i>L.G. van Dijk</i> 32
Vier generaties Van Heeswijk	<i>P.E. van Heeswijk</i> 38
"Lieden zonder eergevoel"	<i>L.F.W. Adriaenssen en J.G.N.M. van der Zanden</i> 46

<i>J.N. Leget</i> 1
<i>A.M. Bosters</i> 11
<i>L.F.W. Adriaenssen</i> 20
<i>L.G. van Dijk</i> 32
<i>P.E. van Heeswijk</i> 38
<i>L.F.W. Adriaenssen en J.G.N.M. van der Zanden</i> 46

Een genealogische knoop	<i>L.F.W. Adriaenssen</i> 56
De geboorte van een naam	<i>A.A. van Nostrum</i> 58
Sprokkelingen	10, 31, 37
Vragenrubriek	63
Genealogie en heemkunde	63

<i>L.F.W. Adriaenssen</i> 56
<i>A.A. van Nostrum</i> 58
10, 31, 37
63
63

DE BRABANTSE LEEUW

TIJDSCHRIFT VOOR GENEALOGIE

De Brabantse Leeuw

Tijdschrift voor genealogie

De Brabantse Leeuw is een uitgave van de
Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening

Redactieadres:

De Brabantse Leeuw

Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Tel.: (073) 6146193 / fax: (073) 6127045

Redactie:

drs. L.F.W. Adriaenssen (voorzitter), mr. G. Berkelmans,

mr. J.A.H. Boeren, dr. ir. C.H.J. van den Brekel,

L.F.P.M. de Brouwer, P.G.A.M. Peeters-Veraart en

ir. J.G.N.M. van der Zanden

Basis-ontwerp: NIKA Grafische Vormgeving, Vught

Lay-out en opmaak: L.F.W. Adriaenssen, Amsterdam

Druk: Biblo, 's-Hertogenbosch

Abonnementen en losse nummers:

De Brabantse Leeuw verschijnt vier maal per jaar. Prijs losse nummers: f 12,50. Abonnementen: f 47,50, buitenland f 60,00.

Introductie-abonnementen: f 25,00 voor de lopende jaargang.

Abonnementen kunnen ingaan in het lopende of eerstvolgende jaar. De berekening geschiedt per kalenderjaar. Opzeggingen zijn alleen schriftelijk mogelijk voor 1 december.

Registers:

De registers van alle jaargangen zijn samengebracht in het softwarepakket HazaZoek. De prijs van deze cumulatieve index bedraagt f 40,00 en de jaarlijkse aanvulling kost f 7,50.

Opgave van abonnementen, bestellen van HazaZoek, losse nummers en oude jaargangen:

Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening

t.a.v. Ria de Folter-Sebregts

Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Tel.: (073) 6146193 / fax: (073) 6127045

E-mail: brg.brabant@wxs.nl

ISSN 0006-8632

VIER GENERATIES VAN HEESWIJCK

Molenaars in woelige tijden

P.E. VAN HEESWIJCK

Afkortingen

OAA	Oud-administratief archief
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
SAE	Streekarchief Eindhoven

(Vervolg van p. 45)

IIIbis. JAN WILLEM VAN HEESWIJCK (Johannes Wilhelmus), molenaar en gemeenteraadslid, is te Vught op 21 april 1764 gedoopt en aldaar overleden op 11 september 1828. Na het overlijden van zijn vader in 1794 heeft hij de molen overgenomen. Op zijn dertigste stond hij er alleen voor, zijn oudste broer Willem was priester geworden en zijn andere broer, Peter, was reeds naar Moergestel vertrokken. Hij had echter hulp van zijn zus Hendrina, nog onge trouwd, die bij hem inwoonde. De eerste problemen waren niet ver verwijderd.

In september 1794 trokken de Napoleontische troepen Vught binnen onder generaal Pichegru. Den Bosch werd belegerd en viel het einde van de maand en Vught leed grote schade. Reeds de volgende maand vaardigden de Fransen een besluit uit, dat vrijheid van godsdienst zou garanderen. Alhoewel er overal vrijheidsbomen werden geplant, zou het dagelijkse leven nooit meer zoals vroeger zijn. In december was er een groot broodgebrek in Vught, daar er geen wind was om te malen en het beetje brood dat er was door de gelegeerde troepen werd opgekocht. Ook de daaropvolgende winter was zeer zwaar, Vught werd door de zoveelste dijkbreuk weer volledig overstroomd en tot overmaat van ramp deed de *roode loop* (dysenterie) weer zijn entree.³⁰

Begin 1796 verloor Jan Willem de hulp van zijn zuster Hendrika door haar huwelijk met buurman Willem Craenen. Het duurde dan ook niet lang of Jan Willem trouwde zelf, en wel met de molenaarsdochter Hendrina van Lith. Het huwelijk werd voltrokken in Bakel, waar broer Willem van Heeswijck pastoor was.

Het was een zeer moeilijke tijd, men werd gedwongen het leger onderdak te geven, te onderhouden en van levensmiddelen te voorzien. De prijzen rezen de pan uit, er was schaarste, gebrek, honger en armoede. De koophandel lag stil. Om hun bedrijf op gang te houden legden Jan Willem en zijn zwager brouwer Willem Craenen in

30. RANB, Vught R 6, f 175 (map 2),
14 december 1794.

1798 een eed af, dat zij het nieuwe bestuur trouw zouden zijn.³¹ Met de nieuwe staatsregeling waren ook de gilden afgeschaft, alsmede het eeuwenoude 'recht van de wind' en het 'dwangrecht'.

Jan Willem en Hendrina hadden reeds drie kinderen, toen op 9 november 1800 Vught wederom geteisterd werd door een zware storm. Gelukkig bleef de molen gespaard. Ondanks alles bleek Jan Willem het niet uiterst slecht te doen. In januari 1802 begon hij de nog resterende erfdelen van de molen bij familieleden op te kopen; van Jan en Matthijs van Kemenade uit Sint-Oedenrode en Willem van Kemenade uit Eindhoven kocht hij $\frac{1}{9}^e$ van $\frac{1}{7}^e$ part in de koorndwindmolen met het daarbij van oud gehoorde land, staande en gelegen aan de Heijkant (...), hen aangekomen van moederlijke zijde door het overlijden van hun oom Jan van Heeswijk, gewoond en overleden te St. Oedenrode, blijkens testament 6 Oktober 1787.³² Hij moest dan echter een stuk land verkopen, maar had geen geld genoeg om de lasten op deze verkoop te betalen; begin maart vroeg hij aan de gemeente om uitstel van betaling, wat hem tot 1 mei werd verleend.³³

In oktober van hetzelfde jaar kocht hij het zevende erfdeel van de molen plus een grote hoeveelheid land op de *Nieuwe Erven* van zijn zuster Anna Elisabeth voor iets meer dan 5000 gul den.³⁴ Tegen 1805 had Jan Willem bijna de hele molen in zijn bezit. Restte nog achtnegende van een zevende deel, dat in handen was van de erfgenamen van Anna van Heeswijk.

Toen Jan van Heeswijk in 1729 overleed, waren er zeven erfgenamen, onder wie zijn zoon Dirck, oudoom van Jan Willem. Deze Dirck was molenaar te Dommelen en hij had bij zijn overlijden negen levende kinderen, onder wie Anna, een *innocente* ofte wel geestelijk gestoorde vrouw. In zijn testament had Dirck geregeld, dat de inkomsten uit zijn zevende deel van de molen ten gunste zouden komen van Anna, ook na zijn dood. Hierdoor was het onmogelijk om deze negen delen te kopen, tot na de dood van Anna in 1796.³⁵

Het voeren van het molenbedrijf werd steeds moeilijker. Reeds in 1798 was er een staatsregeling gekomen, die het 'recht van de wind' en het 'dwangrecht' hadden afgeschaft, terwijl er in 1803 een voorschrift kwam van de staat, dat iedereen een eenmalige belasting moest betalen van 2 procent van de waarde van al zijn besittingen. Dit moet voor Jan Willem als een donderslag uit heldere hemel zijn gekomen. In oktober 1805 moest hij voor schepenen verschijnen om de inkomsten van zijn molen openbaar te maken, dit in opdracht van de Raad van Financiën van Brabant.³⁶

Er kwamen steeds meer nieuwe regels; ieder die een zelfstandig beroep uitoefende, moest daarvoor een patent aanvragen en verschillende beroepen mochten niet door een en dezelfde persoon uitgeoefend worden. Een molenaar mocht geen bakker zijn en andersom. Ook mocht een bakkerij zich niet binnen een bepaalde

31. RANB, OAA 48.

32. RANB, Vught R 59, f 77, 11 januari 1802.

33. RANB, OAA Vught 10, p. 42-44, 9 maart 1802.

34. RANB, Vught R 59, f 125, 16 oktober 1802.

35. SAE, Dommelen R 20, f 3^v, 17 oktober 1769.

36. RANB, OAA Vught 11, 23 januari 1806.

afstand van een molen bevinden. Jan Willem had nu een probleem: hij had zowel een molen als een bakkerij. Zijn oudste zoon Jan Casper was pas zeven jaar oud en dus nog te jong om de molen over te nemen. In februari 1806 verhuurde Jan Willem dan ook de molen aan Ludovicus Daalmans voor 600 gulden per jaar. Jan Willem had nu tijd over en kreeg het baantje van *burgemeester der collecte* van de gemeente Vught tegen een tantième van 5 procent van alle ontvangsten. Hij moet ook namens de gemeente betalingen doen en kreeg daarvoor een voorschot van duizend gulden minus vier penningen.³⁷ Hij schijnt deze baan echter te ijverig te hebben vervuld, want begin april 1807 kreeg hij een brief van het gemeentebestuur, waarin hij op de vingers werd getikt dat hij te lang wachtte met betalingen. Hij werd verzocht *en des noodsten serieus gelasten, om zig voortaan van zulke non-voldoening te wagten, opdat elke zijn zoo zorgzaam tegoed hebbende ontvangen en hierdoor de rust, orde en weltevredenheid te dien opzichte worde gemainteneerd*.³⁸ Dit schijnt gewerkt te hebben, want eind april 1807 werd hem gevraagd of hij bereid was nog weer twee jaar als borgemeester te fungeren. Hij werd toen aangesteld voor 1807 en 1808.³⁹

Intussen had Jan Willem van Heeswijk weer een ander probleem: beambten van het Substituut Fiscaal der Middelen te Lande te 's-Hertogenbosch hadden op 16 april 1807 bij de bakkerij vier vaten boekweitmeel in beslag genomen, omdat hij deze zonder het benodigde patent zou verkopen. Vier dagen later werd hem een boete van 500 gulden opgelegd. Het gemeentebestuur stond thans achter Jan Willem en stuurde een brief naar Den Bosch, dat men een fout zou hebben gemaakt en verzocht om het in beslag genomen meel terug te geven en om Jan Willem van Heeswijk niet verder te vervolgen of lastig te vallen. Een week later was er al antwoord van het Substituut Fiscaal, waarin de gemeente Vught werd medegedeeld dat zij fout zat, –met de instructie het door haar aan Jan Willem verleende patent onmiddellijk in te trekken. De raad was nu in oproer en besloot een advocaat te raadplegen. Deze kwam terug met het advies om *te persisteren*, daar onder artikel 4 van het reglement op het gemaal *bakkers of meelverkoopers, welke zig binnen de bepaalde distantie van de kooren moolens mogten bevinden en welke dus volgens de wet niet zouden mogen bestaan, provisioneel (...), immers voor dit jaar aan de bewoonders het patent tot uitoeffening van gemelde bedrijven benodigt, uit te reiken*. Er werd op 28 april nogmaals een brief gestuurd. Een dag later besloot de gemeente het hogerop te zoeken en zij stuurde een advies naar de Raad van Finantiën van het Departement Brabant. Deze had in een resolutie van 7 januari 1806 duidelijk de gemeente gemachtigd om in dit geval een patent uit te reiken. De raad werd nu verzocht om a) te ordonneren dat de gemeente het verleende patent niet behoefde in te trekken en b) dat de boete en vervolging van Jan Willem van Heeswijk zouden worden ingetrokken. Kennelijk was dit het juiste adres, want de gemeente kreeg gelijk van de raad.⁴⁰

37. RANB, OAA Vught 11, f 152^v, 8 maart 1806; f 156^v, 12 april 1806.

38. RANB, OAA Vught 11, f 215, 9 april 1807.

39. RANB, OAA Vught 11, f 215^v, 20 april 1807.

40. RANB, OAA Vught 11, ff 220-224, 22, 28 en 29 april en 16 mei 1807.

Portretten van Jan Willem van Heeswijk en zijn vrouw Hendrina van Lith, geschilderd ter gelegenheid van hun huwelijk in 1796.

41. RANB, OAA Vught 12, f 75, 24 mei 1810.

42. RANB, OAA Vught 12, f 75, 24 mei 1810.

43. RANB, OAA Vught 12, f 89, 12 juli 1810.

44. RANB, Vught N 14, no. 13, 14 april 1813.

45. RANB, Provinciaal Bestuur 5083, 3 december 1825.

De rust was nu weergekeerd, maar het duurde niet lang. Er waren veel inkwartieringen van Napoleontische troepen en op zaterdag 26 augustus 1809 kreeg Jan Willem het bevel om zichzelf en acht anderen de volgende dag met kar en paard in Helvoirt te melden om zich dan op maandag onder leiding van Piet Boeren naar het stadspark te Breda te begeven. Ook zijn zwager en buurman Willem Craenen was een van de opgeroepen.

Tot overmaat van ramp beviel Jan Willems vrouw Hendrina diezelfde dag van een zoon Marinus en moest hij haar met de pasgeboren baby en zeven jonge kinderen in deze onrustige tijd alleen laten. Het duurde twee weken voor het Jan Willem werd toegestaan weer naar huis terug te keren.⁴¹

In 1810 werd Vught bij Frankrijk ingelijfd en de schepenen werd medegedeeld dat hun functie niet langer bestond. Op een lijst van het Departement des Bouches du Rhin kwam Jan Willem nu voor als een van de dertig hoogst aangeslagenen in de belastingen in Vught, samen met zijn zwager Willem Craenen en zijn neef Joseph den Doop.⁴² Rond deze tijd moet Jan Willem zelf weer de molen in gebruik hebben genomen, want op 12 juli 1810 legde hij samen met Willem van Heeswijk de molenaarseed af.

Willem was de 20-jarige zoon van zijn broer Peter en was uit Moergestel naar Vught gekomen om het molenaarsvak te leren.⁴³

Drie jaar later lukte het Jan Willem eindelijk om weer een deel-tje van de molen van de familie te kopen. Hij was al voor zes-zevende eigenaar en kocht nu een negende van een zevende deel van Wouter van Heeswijk uit Luyksgestel, een afstammeling van Dirck van Heeswijk, molenaar te Dommelen, voor 121 francs en 80 centimes.⁴⁴

Nadat de Fransen vertrokken waren, kwam er een periode van rust. In 1821 werd Jan Willem, dan 57 jaar oud, benoemd tot raadslid van de gemeente Vught, wat hij bleef tot zijn overlijden in 1828. In die periode was zijn zoon Jan Casper leerling op de molen. Een andere zoon, Willem, was leerling op de molen van zijn oom Jan van Lith in Rosmalen.

Op 62-jarige leeftijd werd Jan Willem in 1825 geconfronteerd met een nieuw probleem. Het kwam hem ter ore dat er op 17 december een gemeenteraadsvergadering was geweest, waarvoor noch hij, noch Jan van Zulpelen, eerste assessor en raadslid, waren opgeroepen. Op deze vergadering werd een brief besproken, afkomstig van de commissaris van het district Boxtel, waarin deze om commentaar van de gemeenteraad vroeg betreffende een verzoek van Abraham Lathouwers om een tweede korenwindmolen in Vught te mogen oprichten. Abraham Lathouwers was een broer van Jan Lathouwers, ook lid van de gemeenteraad. Op deze raadsvergadering werd een brief opgesteld aan de commissaris, dat de gemeente noch de politie bezwaren hadden tegen het verzoek van Abraham Lathouwers.⁴⁵ Jan Willem raakte nu in paniek en stuurde op Oude-

jaarsdag 1825 een rekwest naar de Gedeputeerde Staten der Provincie Noord-Brabant, waarin hij verklaarde dat hij een gerucht had gehoord, dat Abraham Lathouwers zich tot zijne majesteit de koning had gewend om toestemming te krijgen tot het oprichten van een korenmolen in Vught. Jan Willem verklaarde tevens dat zo een molen niet alleen zijn *geheelen ondergang* zou betekenen, maar ook het *bederf* van beide molenaars. Bovendien had Lathouwers in het verleden vaak met slecht gevolg en met lichtvaardigheid *onbedachte en roekeloze* ondernemingen opgezet, als *brander, bierbrouwer en rosmolenaar*, en was hij dus een onbezonnen persoon. Sinds onheuglijke tijden was er maar een molen in Vught geweest, welke thans maar een matig bestaan opleverde. De molen was reeds meer dan een eeuw door Jan Willems familie geëxploiteerd, hij was vader van acht kinderen en hij vertrouwde dat van zijn dreigende ondergang door een tweede, overbodige molen een punt van *gewichtige bedenking* zou zijn. Elk genoemd punt mocht van Jan Willem bij de gemeenteraad van Vught op juistheid worden gecontroleerd. Hij deed daarom een beroep op Gedeputeerde Staten om *Zijne Majesteit de Koning daar heen te dirigeren*, dat het rekwest van Lathouwers van de hand werd gewezen.⁴⁶

Gedeputeerde Staten hebben snel gehandeld, want het rekwest van Jan Willem werd reeds op 1 februari 1826 in de gemeenteraad behandeld. Jan Willem werd verzocht de vergadering te verlaten. Terwijl Jan Lathouwers mocht blijven! De raadsleden reageerden zeer negatief op het rekwest van Jan Willem en probeerden al zijn argumenten te ontzenuwen. Er werd een brief opgesteld, waarin de raad het advies gaf het verzoek van Jan Willem af te wijzen.⁴⁷

Nu kwam echter de commissaris van het district Boxtel, waaronder Vught ressorteerde, in actie. Op 11 februari schreef hij een brief aan Gedeputeerde Staten, waarin hij allereerst klaagde over de late en trage antwoorden die hij kreeg van de gemeente Vught. Hij stelde daarna vast dat de vergadering van 17 december onwettig was, daar twee raadsleden niet opgeroepen waren. Bovendien stoorde hij zich aan het feit dat molenaar Van Heeswijk de vergadering van 1 februari moest verlaten en niet de broer van Abraham Lathouwers. Hij zag totaal geen nut in de oprichting van een tweede molen en adviseerde Gedeputeerde Staten het verzoek van Lathouwers af te wijzen. Dit had tot effect dat op 19 februari de staten een advies stuurden aan de Administrateur van het Binnenlands Bestuur te Den Haag, waarin zij alle argumenten van Jan Willem bevestigden en bovendien verwezen naar een missive van de Directie der Directe Belastingen (no. 16, 11 oktober 1825), waarin gesteld werd dat er *geen meerdere molens worden opgericht dan voor de behoeften der ingezetenen noodzakelijk zijn*.

Dit probleem was dus opgelost, maar het ging Jan Willem niet goed. De molen was oud en vergde veel onderhoud, met alle kosten van dien. Hij had meer dan 7000 gulden moeten lenen van zijn rijke zuster Hendrika, waarvan bij haar overlijden in juli 1826 iets meer

46. RANB, Provinciaal Bestuur 5083, 31 december 1825.

47. RANB, OAA Vught 431, f 41, 1 februari 1826.

dan 6000 gulden, zijnde Jan Willems erfdeel, terugbetaald was.⁴⁸ In november 1826 moest Jan Willem weer 6000 gulden lenen, tegen 5 procent, van zijn neef Gosewinus van Heeswijk, die nu eigenaar was van de naastgelegen brouwerij, en van twee andere familieleden; iets later verkocht hij land en een aantal koeien en paarden voor ongeveer 4000 gulden.⁴⁹

Het was rond die tijd dat Jan Willem besloten heeft de molen te verkopen om de historische perikelen met de erfdelen van zijn kinderen te vermijden. Zijn oudste zoon, Jan Casper, had het bedrijf nu geheel in handen en een van de condities van de verkoop zou zijn, dat hij de molen in huur zou mogen behouden. Het werd een openbare veiling in de herberg van zijn schoonzoon Jan Cornelis van de Ven aan de Nieuwe Barrière te Vught. De eerste 'koop' bestond uit zeszevende en tweeëgende delen van de molen, de molenstal en berg, molenhuis, broodbakkerij en bleekveld, gelegen aan de Heikant. Er waren nog zes andere kopen van een grote hoeveelheid land en een boerderij. De molen en veel land werden gekocht door de familie van Jan Willems vrouw, de Van Lith's uit Rosmalen.⁵⁰ Maar om nog onbekende redenen ging geen van de verkopen door en werd alles opnieuw geveild in augustus 1827. Als koper van de molen en toebehoren werd Bernardus Hertogensis uit Den Bosch genoemd. Maar ook dit ging niet door, want uiteindelijk, op 9 september 1828, verkocht Jan Willem de molen voor 7605 gulden aan de Berlicumse brouwer Antony Hendrik Godschalx, de vader van de bruid van zijn zoon, molenaar Jan Casper van Heeswijk, die zodoende de positie van deze laatste veilig stelde.⁵¹

Twee dagen later overleed Jan Willem en een jaar later werd de rest van zijn goederen geveild ten bate van de erfgenamen.⁵²

Jan Willem van Heeswijk is te Bakel getrouwd op 7 februari 1796 met Hendrina Petronella van Lith⁵³, ook genaamd Hendrika. Zij is geboren te Rosmalen op 9 maart 1768, had te Helvoirt gewoond en is te Vught op 16 januari 1844 gestorven. Jan van Lith (de jonge), molenaar en schepen, en Anna Maria van den Mosselaer waren haar ouders. Uit dit huwelijk zijn geboren:

1. Anna Maria van Heeswijk, gedoopt te Vught op 6 mei 1797, overleden aldaar op 28 april 1831. Zij is getrouwd te Vught op 26 november 1820 met Johannes Cornelis van de Ven, herbergier, geboren te Vught op 19 maart 1796, overleden na 1831, zoon van Cornelis Willem van de Ven en van Hendrina van der Brugge.
2. Joannes Casper van Heeswijk, volgt onder IVbis op pagina 74.
3. Willem van Heeswijk, molenaarsgezel en grutter, is te 's-Hertogenbosch gedoopt op 28 augustus 1800 en heeft gewoond te Rosmalen en te Vught, in welke plaats hij op 11 augustus 1842 stierf.
4. Henricus van Heeswijk, brouwer, slijter in dranken, koopman en winkelier, gedoopt te Vught op 5 maart 1803, stierf te Tiel op 14 januari 1863. Aldaar was hij op 30 november

48. RANB, Memories van Successie, kantoor 's-Hertogenbosch 25, no. 84. Idem 17, no. 44.

49. RANB, Vught N 78, no. 124, 17 november 1826; no. 130, 30 november 1826; no. 141, 19 december 1826.

50. RANB, Vught N 20, nrs. 112 en 132.

51. RANB, Vught N 20, nrs. 62, 65, 67 en 101. N 80, no. 67.

52. RANB, Vught N 80, no. 145, 31 12 1828.

53. J.A.W. Swane, „Mulders in Brabant”, *De Brabantse Leeuw*, VIII (1959) 15, 16.

1839 getrouwd met Alijda Grada Philpsen, gedoopt te Tiel op 25 juli 1816, overleden na 1859, dochter van Willem Philipsen en van Geertrui Jaspers. Zij hadden tien kinderen, allen geboren te Tiel.

5. Peter Jans van Heeswijck, molenaar, geboren te Vught, werd gedoopt te 's-Hertogenbosch 8 augustus 1804. Hij woonde te Afferden (Gelderland) en te Wijchen (Gelderland), in welke laatste plaats hij is overleden op 26 augustus 1863. Te Druten (Gelderland) trouwde hij op 23 maart 1841 met Anna Maria Bekkers, geboren aldaar op 6 mei 1819, overleden te Wijchen op 5 april 1891. Zij was een dochter van Michael Hendrik Bekkers en van Elisabeth Hoogstraten.

Zij hadden negen kinderen, onder wie Elisabeth (1842–1891), gehuwd met de molenaar Carel Frederick Schutz (1845–na 1891) en Jan Willem, (1846–1918), eveneens molenaar, beiden te Wijchen.

6. Adriaan Jansz van Heeswijck, meester-broodbakker, gedoopt te Vught op 10 april 1806, is overleden te Schijndel op 17 mei 1871. Aldaar was hij op 4 mei 1844 getrouwd met Catharina Doreleijers, gedoopt te Schijndel op 25 maart 1790 en er overleden aldaar op 14 december 1864, dochter van Henricus Doreleijers en Anna Maria van Vught.
7. Albertus van Heeswijck, molenaar, geboren te Vught op 5 april 1808, gedoopt te 's-Hertogenbosch op 6 april 1808, overleed te Nuland op 10 januari 1866. Hij was eerst molenaar te Gemert en vanaf 1835 op de standerdmolen te Nuland, eigendom van de familie van Heeswijck. Te 's-Hertogenbosch trouwde hij op 6 februari 1836 met Francisca Meuwese, geboren te 's-Hertogenbosch op 29 augustus 1812, overleden te Nuland op 13 januari 1845, dochter van Martinus Meuwese en van Catharina Glaudemans.

Zij hadden vier zoons en twee dochters, onder wie Martinus van Heeswijck (1838–1901), molenaar, bakker en raadslid te Nuland, Hendrik van Heeswijck (1840–1911), bakker te Nuland, en Adrianus van Heeswijck (1842–1916), molenaar te Nuland.

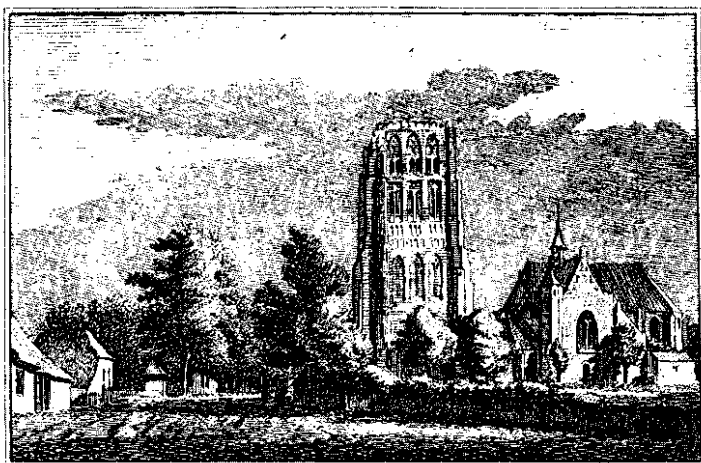
8. Marinus van Heeswijck, winkelier, boekhouder en wijnhandelaar, gedoopt te Vught op 27 augustus 1809, stierf te 's-Hertogenbosch op 28 december 1866. Te Boxtel trouwde hij op 9 mei 1835 met Anna Maria van der Krabben, geboren te Sint-Michielsgestel (Gemonde) op 7 mei 1812, overleden te 's-Hertogenbosch op 1 april 1895, dochter van Peter Willem van der Krabben, molenaar, en van Anna Catharina van den Grootenbreugel. Anna Maria was een directe afstammeling van de molenaar Jan van der Crabben, (rond 1568–rond 1633), oorspronkelijk eigenaar van de standerdmolen te Vught. uit dit huwelijk zijn zes zoons en vier dochters geboren.

IV. GOSUINUS VAN HEESWIJK, bierbrouwer en wethouder, is

De Dorpsstraat met de Sint-Petruskerk te Vught. Naar Spilman, 1760.

gedoopt te Moergestel op 6 september 1793 en stierf te Vught op 26 mei 1866. Na een korte opleiding in Helvoirt op de brouwerij van een familielid van Willem Craenen ging Gosuinus op 22-jarige leeftijd in dienst op de brouwerij van zijn tante, de weduwe Hendrina Craenen-van Heeswijk. Hij woonde eerst in bij zijn neef Jan Casper van Heeswijk op de naastgelegen standaardmolen van Vught, maar rond 1826, tien jaar later, ging hij bij zijn dan 72-jarige tante wonen en nam hij effectief de leiding van de brouwerij over. Na het overlijden van zijn oom, raadslid Jan Willem van Heeswijk, werd hij in september 1928 gekozen als raadslid van de gemeente Vught. In 1851 werd hij benoemd tot wethouder. Al zijn tien kinderen werden op de brouwerij geboren.

Gosuinus is getrouwd te Moergestel op 8 januari 1827 met Maria Theresia van de Pol, gedoopt te Moergestel op 31 augustus 1799, overleden te Vught op 18 januari 1853, dochter van Johannes van de Pol en van Anna Catharina Becx.

De kinderen uit dit huwelijk zijn:

1. Petrus Johannus van Heeswijk, bierbrouwer en burgemeester, geboren te Vught op 26 november 1827, overleden aldaar op 18 juli 1881. Hij begon zijn loopbaan op de brouwerij van zijn vader. In 1867 werd hij benoemd tot de vijfde burgemeester van Vught. Hij heeft lang gewoond in de *Oude Pastorie* op de plaats waar thans de Sint-Pieterskerk van Vught staat.
2. Janus van Heeswijk (Joannus Petrus), leerlooier, geboren te Vught op 19 februari 1829, is overleden te Kerkdriel op 31 augustus 1909. Aldaar was hij op 21 november 1866 getrouwd met Henrica Maria Vissers, geboren te Maasdriel op 24 september 1831, overleden te Kerkdriel op 19 januari 1871, dochter van Johannes Vissers en Johanna van Ransdaal.
3. Johanna Francisca van Heeswijk, geboren te Vught op 26 februari 1830, overleed te Sint-Michielsgestel (Gemonde) op 25 juli 1890.

4. Hendrik Matheus van Heeswijck, leerlooier, koopman, winkelier en tapper te Cuijk en Breugel, is geboren te Vught op 17 maart 1831, en stierf te Breugel op 4 april 1893. Te Son trouwde hij op 15 mei 1867 met Gerardina Maria van de Ven, winkelierster, geboren te Breugel op 29 oktober 1839, overleden aldaar op 5 maart 1900, dochter van Johannes van de Ven en van Helena Brox.
5. Wilhelmus Hendrikus, geboren te Vught op 17 mei 1832, overleden aldaar op 30 juni 1832.
6. Wilhelmus Henricus van Heeswijck, priester en pastoor, geboren te Vught op 7 januari 1834, overleden te Gennep op 21 mei 1915. Na zijn priesterwijding in 1859 werd hij benoemd tot kapelaan in het aartsbisdom Utrecht. In 1865 werd hij kapelaan te Raamsdonksveer en in 1873 kapelaan te Waspik. Op 18 juni 1879 wordt hij benoemd tot pastoor in Oeffelt.
7. Anna Catharina, geboren te Vught op 14 januari 1836, overleden aldaar op 23 februari 1837.
8. Hendrina Jacoba, geboren te Vught op 1 januari 1837, overleden aldaar op 2 januari 1837.
9. Cato van Heeswijck (Anna Catharina), geboren te Vught op 20 januari 1838, overleden aldaar op 15 februari 1911. Zij bleef ongehuwd en woonde samen met haar broer en burgemeester in de *Oude Pastorie*. Later is zij verhuist naar Taalstraat 32, thans een notariskantoor. Zij was regentes van de Liduina Vereniging te Vught.

In september 1882 richtte zij een verzoek aan de burgemeester van Vught om ingevolge de wet van 10 april 1869 haar ouders en haar broer Petrus Johannes van de Algemene Begraafplaats over te brengen naar de nieuwe R.K. Begraafplaats, waar zij een grafkelder had laten bouwen, *waarin zij zelve eenmaal hoopt te rusten en haar kinderlijk en zusterlijk gevoel verlangt ook daar de overblijfselen van genoemde afgestorvenen vereenigd te hebben*. Deze grafkelder is nu nog te zien.

10. Gosuinus Andreas van Heeswijk, brouwer, geboren te Vught op 16 oktober 1841, wonende aldaar, overleden aldaar op 7 juli 1876. Hij heeft de brouwerij van zijn vader overgenomen. Zijn zoon Gosuinus Maria van Heeswijk werd in 1894 benoemd tot de achtste burgemeester van Vught. Te Boxtel trouwde hij op 2 mei 1865 met Petronella Maria van Leeuwen, geboren te Boxtel op 14 december 1843, overleden te Vught op 6 december 1920, dochter van Wilhelmus van Leeuwen, bierbrouwer, en van Catharina Dekkers.

Petronella is te Vught op 12 september 1882 hertrouwd met Ludovicus Andreas van de Pol, bierbrouwer, geboren te Moergestel op 15 maart 1848, woonachtig te Tilburg, te Moergestel en te Vught, overleden te Vught op 17 februari 1930, zoon van de landbouwer Cornelis Andreas van de Pol en van Petronella

van Heeswijk. Na zijn huwelijk met Petronella werd Ludovicus van de Pol de volgende brouwer op de Vughtse brouwerij.

IVbis. JOANNES CASPER VAN HEESWIJK, molenaar en raadslid, geboren te Vught, gedoopt te 's-Hertogenbosch op 6 januari 1799, is overleden te Vught op 5 december 1855. De molen in Vught werd na de dood van zijn schoonvader eigendom van zijn vrouw Maria.

In 1830 was er een classificatie van grondeigendommen in Vught. De standaardwindmolen werd aangeslagen voor een huurwaarde van 500 gulden per jaar, ondanks *de nabijheid van de molen van Halder onder St. Michielsgestel, waardoor het gemaal van Vught enig nadeel ondervindt*. Het was het hoogst aangeslagen commerciële gebouw van Vught. De naastgelegen rosoliemolen van Jan Casper werd gewaardeerd op een huurwaarde van 50 gulden.⁵⁴

De meelhandel was nu strak door de wet geregeld. Molenaars mochten geen meel verhandelen en bakkers mochten niet malen. Dit werd een rem op de industrialisatie van het molenbedrijf. Te meer omdat het graan in kleine hoeveelheden op de molen afgeleverd werd, omdat het meel maar een paar dagen houdbaar was. Een gevolg van het feit dat het de molenaar verboden was het meel van de zemelen te zuiveren. Over elke kilo meel werd belasting geheven. Bovendien mocht de molenaar geen graanvoorraad binnen zijn molen aanhouden of 's nachts zonder toestemming malen. De molenaar was verplicht een controlerende ambtenaar tot de molen toe te laten wanneer hij maalde en zijn maalloon in een aparte kist met twee sloten deponeren: een voor de molenaar en de andere voor de ontvanger van de directe belastingen. Van elke zak graan moest aantekening gehouden worden en elke zak moest afzonderlijk gemalen worden en daarna weer als meel in een zak worden terug gedaan. Dit alles voor de controle ten behoeve van de belasting. Hierdoor was industrialisatie van het bedrijf in Nederland praktisch onmogelijk, in tegenstelling tot de omliggende landen. Deze situatie bleef bestaan tot 1855 en maakte het uiterst moeilijk om met een molen nog langer een goed bedrijfsresultaat te behalen.

Zoals zijn vader en grootvader werd ook Jan Casper achtervolgd door problemen. In 1844 diende Adriaan van Roessel, koopman, een rekwest in bij de Minister van Financiën in Den Haag voor vergunning tot het bouwen van een stenen molen te Vught tot het malen van schors of looi voor de leerlooierijen. Hij kreeg deze vergunning en zodoende werd er een tweede molen in Vught gebouwd, genaamd De Hoop en gestaan aan de Taalstraat.⁵⁵ Het volgende jaar, 1845, diende Adriaan weer een rekwest in bij de minister, ditmaal om ook graan op zijn molen te mogen malen. Dit verzoekschrift kwam uiteindelijk bij de gemeenteraad terecht, waar het op 26 september 1845 besproken werd. Alhoewel er enige onenigheid

54. Gemeentearchief Vught, Tabel van classificatie van grondeigendommen, 7 november 1830.

55. RANB, Modern archief Vught 648/6, 15 juli 1844.

binnen de raad was, werd een negatief advies op het rekest toch met meerderheid van stemmen aangenomen.⁵⁶

In 1845 was Jan Casper lid van de gemeenteraad van Vught.

In 1846 probeerde Adriaan van Roessel het opnieuw, ditmaal met een rekwist om mout te mogen malen op zijn molen. Nu reageerde het gemeentebestuur met een afwijzing, *en in aanmerking genomen dat sedert onheuglijke jaren de alhier bestaande windmolen, bemalend wordende door J.C. van Heeswijk, alleszinds voldoende in het malen van mout voorziet en gerieft.*⁵⁷

Kennelijk was Adriaan van Roessel in beroep gegaan tegen de afwijzing van zijn rekwist uit 1845 om graan te mogen malen, want in september 1849 kwam het verzoek wederom voor de gemeenteraad, die thans in een brief aan de commissaris van het tweede district onder meer schreef, dat het oprichten van een tweede graanmolen niet anders dan nadelige gevolgen voor beide partijen kon hebben en dat de concurrentie de ondergang van beide partijen zou betekenen, tot nadeel van de schatkist, namelijk door nood gedwongen ontduiking van de rijksrechten en de daarop volgende smokkel. Op de huidige molenaar, J.C. van Heeswijk, viel niets aan te merken en hij verdiende aanbeveling boven anderen. Dit was niet het geval met Van Roessel, die zich *door alle vruchteloze ondernemingen tracht staande te houden*. Met nog een groot aantal andere argumenten hoopte de gemeente, dat het verzoek van Van Roessel alsnog zou worden afgewezen.⁵⁸ Dit is kennelijk niet gebeurd, want volgens het patentregister exploiteerde een Cornelis van Roessel reeds vanaf 1847 een windkoren-, boekweit-, pel- en moutmolen, terwijl Adriaan bovengenoemd een kroeg met logement had in hetzelfde perceel.

De waarde van de oude molen was nu sterk gedaald en dit zal zeker hebben meegewerkt tot de ondergang van dit eeuwen oude bedrijf. In 1851 had Jan Casper er genoeg van en gaf hij de leiding van het molenbedrijf over aan zijn zoon Antonie.

Jan Casper van Heeswijk is getrouwd te Berlicum op 3 mei 1827 met Maria Johanna Godschalx, geboren te Berlicum op 25 juni 1798, aldaar overleden op 5 februari 1875, dochter van Antonius Henricus Godschalx en van Antonetta Henricus van Stralen. Na het overlijden van haar echtgenoot keerde terug naar haar geboortedorp, waar zij ging inwonen bij haar zoon Antony.

Uit dit huwelijk zijn geboren:

1. Zuster Felixtas van Heeswijk (Hendrika), religieuze, geboren te Vught op 22 april 1828, overleden te Oirschot op 28 oktober 1883.
2. Antony van Heeswijk, molenaar en meester-broodbakker, geboren te Vught op 11 oktober 1829, overleden te Berlicum op 22 juli 1863. Van 1851 tot 1854 heeft Antony de Vughter familiemolen bemaald, waarna zijn jongere broer Hendrik het bedrijf overnam. Antony is zelf een bakkerij in Berlicum begonnen. In 1859 kocht hij de korenmolen in Nuland. Zijn

56. RANB, Modern archief Vught 439, f 80.

57. RANB, Modern archief Vught 439, f 85, 19 februari 1846.

58. RANB, Modern archief Vught 449, ff 139, 140, 26 september 1849.

weduwe Maria verkocht deze molen aan Adrianus van Heeswijk, de zoon van Antony's broer Albertus voor 4000 gulden. Beiden waren reeds huurders van de molen te Nuland. De andere helft was in het bezit van Jan Casper van Heeswijk, zoon uit het eerste huwelijk van Antonij.

Antony van Heeswijk trouwde te Berlicum op 26 oktober 1853 met Arnolda Spierings, geboren te Berlicum op 27 juni 1830 en overleden aldaar op 7 maart 1855, dochter van Hendrikus Spiering, bakker, en van Elisabeth van Langenhuysen. Hij hertrouwde op 23 juni 1856 met Maria Theodora van Genabeek, geboren te Waalwijk op 28 januari 1824, overleden na 1856, dochter van Gerardus van Genabeek en van Alida Tabbers. Maria was eerder getrouwd geweest met Theodorus Voets, die is overleden te 's-Hertogenbosch op 23 oktober 1854.

3. Jan van Heeswijk, student in de theologie, is geboren te Vught op 12 november 1832 en overleden te Berlicum op 6 juli 1859.
4. Antonetta, geboren te Vught op 29 augustus 1834, overleden aldaar op 30 oktober 1834.
5. Hendrik van Heeswijk, molenaar en bierbrouwer, geboren te Vught op 11 juni 1836, is te Berlicum op 30 juli 1882. Hendrik nam in 1854, op 18-jarige leeftijd, het Vughtse molenbedrijf over van zijn broer, maar heeft dit maar tot 1855 gedaan, toen de molen eerst verhuurd en later verkocht werd aan de Peter Winkens.⁵⁹ Zo eindigde de Vughtse molenaarsdynastie, na meer dan tweehonderd jaar en zeven generaties. Kennelijk had de familie van Heeswijk niet langer de ambitie of het geld om het bedrijf te moderniseren. Dit is later wel gebeurd, toen de bekende molenaarsfamilie Coppens in 1880 het bedrijf kocht en naast de windmolen een stoomkorenmolen heeft gebouwd. Dit was toen mogelijk, daar in 1856 het remmende accijns op het gemaal was afgeschaft en daardoor de bouw van meelfabrieken in Nederland eindelijk kon beginnen. De windmolen raakte in verval en is na ongeveer driehonderd jaar dienst in 1919 afgebroken.

In 1863 wordt Hendrik van Heeswijk vermeld als korenmolenaar te Berlicum.

6. Adrianus, geboren te Vught op 14 juli 1838, overleden aldaar op 27 juni 1845.
7. Anna Maria van Heeswijk, geboren te Vught op 12 mei 1840, overleden te Berlicum op 19 december 1899. Anna was aldaar getrouwd op 18 juni 1868 met Willem Walter van Beek (Wilhelmus Matheus) te Berlicum, geboren te Rosmalen op 4 juli 1843, overleden na 1870, zoon van de landbouwer Wilhelmus van Beek en van Wilhelmina Antonia Deelen.
8. Wilhelmus van Heeswijk, priester, is geboren te Vught op 7 juli 1843 en overleden te Berlicum op 18 oktober 1863.

59. RANB, Vught N 107, no. 58, 18 april 1855.

DE VENLOONSE TAK VAN DE FAMILIE VAN VUGHT

L.F.W. ADRIAENSSEN

Afkortingen

GAB	Gemeentearchief Breda
GAH	Gemeentearchief 's-Hertogenbosch
RHCT	Regionaal Historisch Centrum Tilburg
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant

I. JAN ARIENS VAN VUGHT ALIAS BOEREN¹ te Haaren, zoon van Arien Aerts van Vught, was misschien koopman (in landbouw-producten).² Hij trouwde met Heylken Michiel Pieren³, met hij in 1653 testeerde (Heylken was toen ziek).⁴ Bij haar was hij vader van tenminste de volgende drie zonen en misschien ook van de vierde:

1. Willem Jan Ariens van Vught.⁵
2. Jan Jan Ariens van Vught, volgt onder II op pagina 77.
3. Michiel van Vucht, volgt onder IIbis op pagina 78.
4. Margriet Jan Ariens van Vught trouwde te Haaren op 27 april 1627 met Peter Goossen Wouter Peynenborch⁶, die op 7 februari 1602 te Oisterwijk was gedoopt. Peter was een zoon van Goossen Wouter Peter Peynenborch en van Elisabeth Henrick Aert Lombaerts. Zijn vader was smid te Oisterwijk en behoorde als borgemeester, schepen, klerk en keurmeester en zegelaar van het wolambacht tot de lokale regenteska. Peter was smid te Haaren. Zijn en Margriets tweede kind werd in 1629 te Haaren Maria Smits gedoopt. In tweede echt trouwde hij met Yda Jans Cathارين.
5. Aert Janss Vuchts alias Boeren pachtte in het begin van de jaren zestig van de zeventiende hooiland te Orthen.⁷ Hij was vader van:
 - A. Anthonis Aert Boeren alias van Vucht⁸ te Haaren.
 - B. Adriaen Aert Vuchts. Uit zijn huwelijk met Jenneken Adriaens van Deursen werden vier kinderen te Loon op Zand geboren.
 - C. Elisabeth Aerts van Vucht alias Boeren trouwde te Loon op Zand op 11 december 1674 met Henrick Jan Laureys Weyters (1646–1723).

II. JAN JAN ARIENS VAN VUGHT is op 10 september 1617 te Haaren gedoopt. Hij trouwde te Oisterwijk op 7 december 1649 met Adriana Adriaens van den Abeelen⁹, te Haaren gedoopt op 17 juli

1. RHCT, Oisterwijk R 333, f 61, 25 augustus 1639. R 345, f 49^v, 9 maart 1651. R 347, f 58^v, 28 oktober 1653. (R 298, f 25, 1600: Jan Arien Aerts van Vucht.)
2. GAH, N 2727, no. 162, 4 maart 1659.
3. Zij was een dochter van Marijken: GAH, R 1531, f 2^v, 3 oktober 1619.
4. RHCT, Oisterwijk N 5259, f 1, 5 februari 1655.
5. RHCT, Oisterwijk R 345, f 64^v, 1651.
6. C.H.J. van den Brekel, *Kroniek van de geslachten Pijnenburg en Van den Brekel 1290–1990* (2 dln.; Nuenen, 1993) I, 631.
7. GAH, N 2728, no. 335, 13 december 1665.
8. RHCT, Ongeïnvventariseerde processen Tilburg, 4 mei 1693. Oisterwijk R 75, 20 oktober 1671.
9. W. de Bakker, „Van Abeelen”, *De Brabantse Leeuw*, XXXVII (1988) 34, 35.

10. *De Brabantse Leeuw*, XLIX (1995), 191.

11. GAH, N 2673, f 438, 20 februari 1663. N 2727, no. 162, 4 maart 1659; no. 178, 18 november 1659. N 2728, no. 265, 9 december 1662. N 2779, f 421, 29 november 1668. R 1645, f 449, 16 januari 1671.

12. GAH, N 2727, no. 178, 18 november 1659.

13. GAH, Oud archief, stadsresoluties A 51, f 28, 5 maart 1660. Ook in 1662 was hij voerman: N 2728, f 265, 9 oktober 1662. N 2743, f 618, 30 oktober 1668: Michiel getuigt voor een andere voerman.

14. GAH, R 894, 1 april 1664.

15. GAH, R 599-II, 30 september 1662. R 626, 13 januari 1663. R 646-I, 1662. R 650-I, 1663. R 656-II, 1662. R 657, 1662. R 658. R 670. R 706-II. R 718-I. R 777, 21 oktober 1664. R 1016. R 1049-II. R 1059-I, 16 april 1663. N 2779, f 68, 1 augustus 1664.

16. GAH, R 875, 2 september 1664.

17. GAH, R 1645, f 446^v en 449, 16 januari 1671.

1629, dochter van Adriaen Adriaen Jan Martens van den Abeelen alias Custers en van Elisabeth Aert Henrick Ansems alias Martens. Beide echtelieden vestigden zich te Udenhout in de Slimstraat en werden de ouders van:

1. Heyltjen Janssen van Vucht, gehuwd met Hendrick Gerrits van de Schoot.¹⁰
2. Willemina Jans Vughs, gehuwd met Adriaen Andries van Liempt.
3. Anna Maria Janssen van Vught, gehuwd met Jan Laureys van den Bosch.
4. Jan Jan Vuchs.
5. Hendrick Jan Vuchs.
6. Elisabeth Jan Vughs, gehuwd met Adriaen Adriaen Verhoeven.
7. Maria Jan Vuchs, gehuwd met Aert Cornelis van Beurden.
8. Jenneken Jan Janssen van Vucht, gehuwd met Jan Jans de Cocq.

Ilbis. MICHEL JANSSEN VAN VUCHT ALIAS BOEREN¹¹, gedoopt te Haaren op 22 februari 1623, burger van Den Bosch sedert april/mei 1659, verklaarde later in dat jaar dat hij enkele jaren had gevaren op Antwerpen als knecht van Hiëronimus Marcelis met *linnen, messen, lieuwatwercken ende lantgewassen als Vuchtsen taback, wasch, boter*.¹² In 1660 werd hij door de Bossche magistraat toegelaten *in het gilde vande wagelieden om nevens andere te mogen ryden op Antwerpen ende andere plaetsen*.¹³ Behalve in opdracht reed en handelde hij voor eigen rekening, wat blijkt uit een conflict met een Bossche wijnkoper over de afrekening van een half okshoofd en een kinneken Franse wijn, die Michiel in 1658 had gekocht.¹⁴

Met zijn stads- en vermoedelijke beroepsgenoot Hendrick Andriessen van Vriesseven ging hij op 3 juni 1661, 's morgens om 9.00 uur onder het genot van *een soopjen oft brandewijntjen*, de weddenschap aan of deze nog dezelfde dag in Antwerpen zou arriveren (wat hij zou moeten aantonen door een briefje te halen bij de waard *in Londen op de Coperen brugge*). Vriesseven won, maar Michiel voelde zich zwaar belazerd, want volgens hem had zijn tegenstander zich verplicht om met zijn eigen paard te rijden opdat, zoals hij met zijn *extravagante ende seer vermetelijcke snoeverijen* had beloofd, *de Antwerpense voerluyden met syne eigene peerden notantens doodt ende weer levend soude rijden*. Hij leende echter het paard van zijn broer Gerart Andriessen.¹⁵

Het kwam nooit meer goed tussen de twee gokkers. Hendrick vervoege zich op 29 juli 1664 met geweld bij Michiels vrouw Jenneken *binnen het poortjen van haere woonplaetse ofte erffve ende alsoo binnen het sloth van haeren huijse*, waar hij haar uitmaakte *voor eene vuijt ghebruide hoere, alle mans hoere, satte ende droncken beest*, terwijl hij haar met de stok van zijn zweep sloeg, zodat haar linkerarm dik gezwollen was en *met roode ende*

18. Van den Brekel, *Kroniek van de geslachten*, I, 456.
19. GAH, R 1681, f 266^v, 8 februari 1691. R 1686B, f 57, 23 mei 1698. N 2823, f 449, 29 juni 1683. RHCT, Loon op Zand R 87, ongef., 16 mei 1691; 24 augustus 1691. R 88, ongef., 20 augustus 1698; f 30^v, 24 mei 1700; f 31, 3 juni 1700; f 79^v, 22 juni 1701.
20. RHCT, Loon op Zand R 54, 27 september 1683. R 82, ongef., 1675 z.d. (gelofte van f 50 aan Thomas de Leeuw), i.m. 5 maart 1696; 22 juni 1678; 9 oktober 1679. R 83, ongef., 4 december 1683. RHCT, Tilburg R 469, f 104^v, 22 oktober 1705.
21. GAH, R 1683, f 77, 10 mei 1693.
22. RHCT, Loon op Zand R 81, ongef., 5 april 1698.
23. RHCT, Tilburg R 372, f 85, 5 december 1672. R 619, f 17, 10 juni 1636.
24. RHCT, Tilburg R 496, f 164, 10 juni 1753. Loon op Zand R 89, f 173^v, 22 juli 1716; f 174, 10 augustus 1716; f 209, 7 juni 1717. R 91, f 20, 27 juni 1730. R 94, f 76^v, 3 juli 1737. R 95, f 2^v, 19 januari 1739. R 98, f 26, 31 maart 1751.
25. RHCT, Loon op Zand R 89, f 241^v, 15 september 1718. RANB, Raad van Brabant, Civiele processen no. 3354, 1721.
26. GAH, R 587-II, 1746. RHCT, Loon op Zand R 90, f 255^v, 3 juli 1729. R 94, f 70, 20 april 1737. R 96, 91, 24 juni 1744. R 208, boedelrekening van Bastiaan de Leeuw: in 1729 en 1730 was Piero impostheffer.
27. RHCT, Loon op Zand R 94, f 3, 2 februari 1736.
28. RHCT, Loon op Zand N 4635, f 115, 13 juli 1759; f 117, 3 augustus 1759. Loon op Zand R 95, f 116, 1 februari 1741. R 102, f 125, 4 mei 1762; f 52, 4 oktober 1762. R 130, f 51, 9 december 1761. R 125, f 11^v, 20 mei 1739; f 60, 11 januari 1741; f 77^v, 22 maart 1741.
29. RHCT, Loon op Zand R 102, f 52, 4 oktober 1762. Lambert van den Hoven had de herberg voor f 1700 gekocht van de kinderen van Thomas Thomas Bartholomeus de Leeuw: R 83, ongef., 25 maart 1680.

purpere bruijnicheijt ontverft ende ontsteecken met geronnen bloet was, waarvoor zij naar de dokter moest.¹⁶

Michiel van Vught kocht in 1671 een deel van een huis met een pakhuys *op de Cruysstraet op den hoeck ter rechter syde als men comt vander Corenbrugge te 's-Hertogenbosch*.¹⁷

Op 20 oktober 1658 was Michiel te Oisterwijk getrouwd met Jenneken Gerit Peijnenburch¹⁸, dochter van Geerit Peeter Peynenburg en Theunicken Teunis Peynenborch. Uit dit huwelijk zijn bekend:

1. Hendrick van Vucht, volgt onder III op pagina 79.
2. Helena, te 's-Hertogenbosch gedoopt op 14 januari 1660.

III. HENDRICK VAN VUGHT¹⁹ trouwde op 11 februari 1682 te Loon op Zand met de daar geboren (gedoopt op 17 februari 1660) en getogen Maeijken Thomas de Leeuw.²⁰ Volgens de huwelijksakte was hij in 1656 te Haaren geboren, maar 1658 te 's-Hertogenbosch zou correcter zijn. In 1693 verkocht hij als enige erfgenaam van zijn vader voor f 1550:0:0 een *bequaem, welgelegen huijs, erve, packhuijs ende plaetse daer achter aen te 's-Hertogenbosch in de Kruistraat, op de hoek als je van de Korenbrug komt*.²¹

Te Loon op Zand woonde Hendrick in de Kerkstraat, was hij schepen en genoot hij voldoende aanzien om met het predikaat 'sinjeur' te worden aangesproken. Tijdens de Negenjarige Oorlog werd hij samen met de dorpschirurgijn Frans van Rijckevorsel als gijzelaar door de Fransen te Namen gedetineerd om de inwoners van Loon op Zand te dwingen de vijandelijke contributies af te dragen. Hij ontsnapte na drieënehalf jaar en kreeg van de Loonse regering een schadevergoeding van f 450 voor de *vacatie ende geleden smerte in de gevanckenisse*.²²

Maeijken was een dochter van Thomas Thomas de Leeuw en Marieke Peters de Cock, die onder meer de herberg en boerderij *de Couwenberg* op de grens van Tilburg en Loon op Zand bezaten, afkomstig van Maria's vader Peter Claessen de Cock.²³ Thomas Thomassen de Leeuw woonde te Breda aan de Markt, toen hij in 1653 trouwde met 'Marieken Peeters van den Couwenbergh' uit Tilburg. Te Loon op Zand bezaten en bewoonden zij in de Rechte Kerkstraat het huis, dat later bekend stond als de herberg *het Gecroonde Hert* (zie noot 29 hieronder). Thomas was bakker en trad herhaaldelijk op als geldschieder.

De kinderen van Hendrick van Vught en Maria de Leeuw waren mede-erfgenamen van hun oom Theodoor de Leeuw.²⁴

1. Michiel, te Loon op Zand gedoopt op 28 november 1682 en jong gestorven.
2. Maria, te Loon op Zand gedoopt op 22 oktober 1684. Jong gestorven.
3. Thomas van Vught, volgt onder IV op pagina 81.
4. Johanna, te Loon op Zand gedoopt op 29 juli 1688.
5. Johan van Vught, gedoopt te Loon op Zand op 20 maart 1691, vestigde zich te Breda. Hij procedeerde in 1721 tegen zijn oom

30. RHCT, Loon op Zand R 89, f 231, 25 april 1718. R 90, f 232^v, 4 januari 1729.
31. L.E.E. Ligthart, „Loon-op-Zandse sprokkelingen 2. De dorpsbrand van 31 mei 1737”. *De Brabantse Leeuw*, XXXIV (1985) 88, 93, 94.
32. RHCT, Loon op Zand R 97, f 8^v.
33. RHCT, Loon op Zand R 151, ongef., 14 mei 1746.
34. RHCT, Loon op Zand R 98, f 25^v, 31 maart 1751.
35. RHCT, Loon op Zand R 89, f 209, 7 juni 1717.
36. Volgens B.A.C.W. Brands te Amsterdam was hij een zoon van Peter Willem Jan Clijn alias Brants en van de linnennaaster Maria Janse de Leeuw, werd hij op 6 november 1696 te Loon op Zand gedoopt en stierf hij daar op 5 juli 1775. Zijn weduwe volgde hem op 29 juli 1777.
37. RHCT, Loon op Zand R 89, f 209, 7 juni 1717. R 93, f 208, 12 oktober 1735. R 95, f 2^v, 19 januari 1739. R 125, f 37^v, 12 maart 1740. Ligthart, „Loon-op-Zandse sprokkelingen”. 89.
38. RANB, Heerlijkheidsarchief Loon op Zand 18, kohier van het gemaal 1729–1730, sub vermogenden en sub Kerkstraat. RHCT, Loon op Zand R 89, f 161, 20 april 1716. R 92, f 162^v/163, 3 mei 1732; f 163, 28 juli 1732. R 93, f 31, 10 december 1732. R 94, f 76^v, 3 juli 1737. R 95, f 223, 7 november 1742.
39. RHCT, Loon op Zand R 89, f 161, 20 april 1716.
40. RHCT, Loon op Zand R 91, f 64, 27 mei 1731.
41. RHCT, Tilburg N 50, no. 34, 14 november 1704. Loon op Zand R 81, ongef., z.d. [1674]. R 87, ongef., 17 augustus 1695. R 88, ff 45, 46, 18 oktober 1700; ongef., 8 september 1700. P.A. van Beers, *De heerlijkheid Venloon* (Loon op Zand, 1999) 199.
42. RHCT, Loon op Zand R 89, f 29^v, september 1712. R 92, ff 3, 37^v, 163, 2 en 20 januari 1732; 11 maart 1732; 28 juli 1732.
43. RHCT, Loon op Zand R 100, f 35, 27 februari 1758.
44. RHCT, Tilburg N 515, 9 juli 1772. Loon op Zand R 132, f 258, 18 augustus 1773. R 138, f 175^v, 4 september 1793.
45. RHCT, Loon op Zand R 125, f 11^v, 20 mei 1739. Van Beers, *De heerlijkheid Venloon*, 141.

Theodoir de Leeuw.²⁵

6. Piero van Vucht²⁵ is op 18 augustus 1693 te Loon op Zand gedoopt en bleef daar wonen als bierbrouwer.²⁷ Bovendien was hij (in 1740) pachter van de tol van de heer van Drunen onder Loon op Zand en procureur voor het gerecht aldaar. Op 3 november 1732 was hij aldaar getrouwd met Elisabeth van den Hoven²⁸, gedoopt te Loon op Zand op 30 oktober 1683, weduwe van Francis van Lanschot, dochter van Lambert Adriaens van den Hoven, lakenkoper, schepen van Loon op Zand, en van Maria Dominicus Schenckels. In haar herberg en brouwerij aan zuidzijde van de Kerkstraat, geheten *het Gecroonde Hert*, woonde en werkte hij.²⁹ De bierbrouwerij en een jeneverdistilleerderij had Francis van Lanschot in het huis van zijn schoonvader gebouwd.³⁰

Bij de grote dorpsbrand van 31 mei 1737 leden Piero en zijn vrouw f3000 schade aan hun huizen, bierbrouwerij, schuur en schop en f2800 aan de inboedel, granen en schuldboeken.³¹ Piero, getroffen door een *swaere sieckte*, maakte zijn testament op 9 maart 1746³² en overleed vijftien dagen later.³³ Elisabeth gaf in 1751 de tocht in haar (dat is wijlen Piero's) deel van de boerderij *Couwenberg* aan haar vijf voorkinderen.³⁴ Haar tweede huwelijk was kinderloos gebleven.

7. Jenno van Vucht³⁵ is in juli 1698 te Loon op Zand geboren en trouwde daar op 29 januari 1719 met Peter Brandts.³⁶
8. Adriaentje Hendricks van Vught³⁷, geboren in 1700, trouwde te Loon op Zand op 25 november 1725 met Eugène Tijsmans³⁸, die in 1700 aldaar was geboren uit het huwelijk van Michiel Tijsmans en Maria Poisson en op 8 januari Eugenius Thomas was gedoopt. In 1715 woonde hij te Tongerlo.³⁹ Hij lag *sieckelijck te bedde*, toen hij en zijn vrouw op 27 mei 1731 om 20.00 uur hun testament maakten⁴⁰; nog in hetzelfde jaar overleed hij. Zij hadden in de Rechte Kerkstraat bij de kerk gewoond.

Eugènes vader, Michiel Tysmans⁴¹, was in 1674 trompetter in het regiment van kolonel Bontinck. Zijn moeder was Maria Poisson⁴², herbergierster te Loon op Zand, weduwe van Martijn Cocquelle.

Adriaentje van Vught, die nog leefde in 1758⁴³, had een zoon:

- a. Michiel Tijsmans⁴⁴ verwierf van de kinderen van zijn tante en oom Christina Tijsmans en Cornelis Haensbergen de welbeklante, op 31 mei 1737 verbrande en daarna weer opgebouwde herberg *de Toerkar* in de Kerkstraat.⁴⁵ Hij trouwde met Maria Catharina de Leeuw⁴⁶ uit Boxtel, dochter van Adriaen de Leeuw en van Aldegundis van Zutphen. Hun kinderen waren:⁴⁷
 - aa. Eugène Tijsmans was gehuwd met Joanna Josepha van Vught hieronder.

46. RHCT, Loon op Zand R 105, f 148^v, 5 september 1772. R 107, f 41^v, 10 juli 1776. R 109, f 11, april 1780.
47. RHCT, Loon op Zand R 141, f 177, 5 januari 1803.
48. RHCT, Oisterwijk R 530, f 70, 21 juli 1794. Vgl. Oisterwijk N 5315, f 188, 1 september 1785. N 5317, f 27, 13 april 1790; f 253, 2 juni 1793.
49. RHCT, Loon op Zand R 136, f 36, 9 oktober 1783; als Gerrardus Eugenius Hansbergen verkoopt hij zijn deel van een huis in de Kerkstraat.
50. GAH, R 1731, f 16, 18 maart 1732. RHCT, Loon op Zand R 89, f 15^v, 21 mei 1712; f 18, 22 juli 1712; f 39, 23 januari 1713; f 63^v, 30 oktober 1713; f 129, 24 april 1715; f 188^v, 17 december 1716.
51. RHCT, Loon op Zand R 92, f 162^v/163, 3 mei 1732; f 163, 28 juli 1732. R 93, f 31, 10 december 1732; f 141, 30 oktober 1734. R 95, f 223, 7 november 1742. R 128, f 29, 7 februari 1753.
52. RANB, Leen- en laatgerechten 129, ongef., 21 oktober 1661; 3 juli 1680. Kwartier van Oisterwijk 89, rapport de dato 16 februari 1667. J. van der Hammen, „Inventaris Loon-op-Zand (18 Jan. 1653)”, *Taxandria*, XXI (1914) 204.
53. GAH, Heerlijkheid Loon op Zand 6, f 34^v; hij trok een ‘pensioen’ van f 150.
54. Vgl. Van Beers, *De heerlijkheid Venloon*, 126.
55. RHCT, Loon op Zand R 82, ongef., 16 juni 1677.
56. RHCT, Loon op Zand R 92, f 110, 29 april 1732.
57. GAH, R 526-II, 1732.
58. Ligthart, „Loon-op-Zandse sprokelingen”, 94.
59. RHCT, Loon op Zand R 89, f 224, 14 februari 1718.
60. RHCT, Loon op Zand R 89, f 254, 23 januari 1719.
61. RHCT, Loon op Zand R 98, f 25, 31 maart 1751.
62. RHCT, Loon op Zand R 103, f 125, 29 januari 1766. R 105, f 172^v, 29 juli 1772. R 128, f 104, september 1755.
63. RHCT, Loon op Zand R 126, f 93^v, 28 februari 1746. Cfr. R 96, f 170^v, 29 november 1745: staat en inventaris van Philip Cocquel.

- bb. Elisabeth Tijsmans trouwde te Loon op Zand op 18 november 1787 met Cornelis Suijs te Oisterwijk, zoon van de lakenverver en -manufacturier Arnout Suijs en van Elizabeth Habraken. Hun kinderen Arnout, Elizabeth en Julia Maria waren in 1794 erfgenamen van hun grootmoeder Habraken.⁴⁸
- cc. Martinus Tijsmans te Oosterhout.
- dd. Maria Tijsmans trouwde te Loon op Zand op 15 mei 1791 met Gerrit Haansbergen.⁴⁹
- ee. Alegonda Tijsmans trouwde te Loon op Zand op 6 mei 1798 met Joseph Janse Brands, herbergier in de Kerkstraat. Op 27 april 1799 werd hun huwelijk bevestigd, nu nadat dispensatie was verleend. Joseph was een zoon van Jan Willems Brands en van Petronella van den Hoven.
- ff. Adriana Tijsmans trouwde te Loon op Zand op 20 april 1799 met dispensatie met Gerrit Jacob van de Graaf.

IV. THOMAS HENDRICKS VAN VUGHT⁵⁰ is op 20 juli 1686 te Venloon gedoopt. Op 9 juli 1708 trouwde hij daar met Allegonda Cocquelle⁵¹, die op 4 oktober 1684 was gedoopt, eveneens te Loon op Zand.

Haar ouders waren Martijn Cocquelle, afkomstig van Borgnival bij Nijvel, te Loon op Zand herbergier en schepen, en Maeyken Poisson. Maeyken was een dochter van Pierre Poisson⁵² en Maria Cornelisse van den Hove. Pierre was kamerling van de graaf van Immerzeel als heer van Loon op Zand⁵³, stadhouder tot hij in 1667 als ‘paap’ werd afgezet⁵⁴, schepen van Venloon en leenman van het heerlijke hof; in 1677 verhuurde hij aan zijn zoon Theodoir de hui-
zing *daer vuijt hanght den Vergulden Leeuw* voor f 100 per jaar.⁵⁵

Thomas van Vught volgde zijn schoonvader op als herbergier in *den Vergulden Leeuw* in de Rechte Kerkstraat bij de kerk; zijn zwager en schoonzus kocht hij in 1732 voor f 1066:7:6 uit hun delen van de herberg, die dan een waarde heeft gehad van f 1600.⁵⁶ Behalve alcoholica verstrekke hij ook tabak.⁵⁷ Aan hun herberg en nog een huis leden Thomas en Aldegonda bij de dorpsbrand van 1737 f 5000 schade en aan de inboedel f 2000. De hen toegekende schadevergoeding van f 1000 werd aldus gemotiveerd: *vermits niet alleen twee considerabele huysen verlooren en andere schaade geleden heeft, maar ook door den brand teenenmaal geruïneert is, dermaten dat nog een der huysen onbebout heeft moeten laten*.⁵⁸

In 1718 was Thomas collecteur⁵⁹, in 1719 borgemeester *opt Vaertsquartier*.⁶⁰ Voorts was hij schepen.

Aldegonda deed in 1751 (als weduwe) aan haar zes kinderen afstand van haar deel in de Tilburgse boerderij *den Couwenberg*, geërfd van Theodorus de Leeuw.⁶¹ De kinderen uit dit huwelijk⁶² verkochten in 1746 de van hun oom Philippe Cocquel geërfd herberg in de Kerkstraat voor f 1155.⁶³

64. RHCT, Loon op Zand R 132, f 197, 9 september 1772; f 211, 13 januari 1773. R 134, f 178^v, 13 april 1780. R 138, f 82^v, 14 september 1791; f 133^v, 14 augustus 1792; f 175^v, 4 september 1793.
65. RHCT, Tilburg R 490, f 108, 1794. Loon op Zand R 113, f 60^v, 12 mei 1794. R 130, f 119, 16 maart 1763. A. Pijnenburg, „Van Dijk te Tilburg”, *Genealogisch Tijdschrift voor Oost-Brabant*, XV (2000) 17, 18.
66. RHCT, Loon op Zand R 98, f 25, 31 maart 1751. R 130, f 45^v/46, 30 maart 1763; f 122^v, 30 maart 1763.
67. RHCT, Loon op Zand R 98, f 17^v, 30 januari 1751.
68. RANB, Heerlijheidsarchief Loon op Zand 18, kohier van het gemaal 1729–1730, sub vermogenden en sub Kerkstraat.
69. RHCT, Loon op Zand, R 130, f 68^v, 26 april 1762. R 131, f 71, 11 december 1765; f 87^v, 7 maart 1766.
70. RHCT, Loon op Zand R 102, f 52, 4 oktober 1762. R 127, f 32^v, 20 april 1750; f 86, 8 maart 1751. R 130, f 50^v, 9 december 1761; f 112, 22 januari 1763.
71. RHCT, Loon op Zand R 104, f 93, 10 december 1767.
72. RHCT, Loon op Zand R 116, f 67^v, 2 januari 1803. R 138, f 82^v, 14 september 1791; f 133^v, 14 augustus 1792.
73. RHCT, Loon op Zand R 116, f 79^v, 30 maart 1803.
74. GAB, Breda N 751, no. 79, 8 november 1751. N 831, no. 24, 30 oktober 1758; no. 27, 1 oktober 1760. N 850, no. 153, 22 december 1750. N 855, no. 107, 23 oktober 1755. N 1004, no. 61, 11 augustus 1755. N 1033, no. 4, 12 januari 1770. N 1068, no. 27, 7 oktober 1760. RHCT, Loon op Zand R 103, f 129, 1766. R 128, f 29, 7 februari 1753.

1. Hendrik van Vught, volgt onder V op pagina 83.
2. Marij van Vught⁶⁴ is op 20 april 1711 te Loon op Zand Maria Mertina gedoopt. Zij trouwde aldaar op 22 november 1735 met Daniël Frans van Dijk⁶⁵ te Tilburg. Aldaar zijn zij respectievelijk op 23 augustus en 14 april 1793 overleden. Daniël is op 13 mei 1707 te Loon op Zand gedoopt als zoon van Francis Daniël van Dijk, kleermaker, en van Hendrien Jacob Haensbergen.
3. Martien Tomasse van Vugt, volgt onder Vbis op pagina 87.
4. Anneke Thomasse van Vught⁶⁶ werd op 13 januari 1716 te Loon op Zand Anna Catharina gedoopt. In 1751 ging zij met Peeter de Roij, die zij op 26 januari 1749 te Tilburg had getrouwd, aldaar wonen.⁶⁷ Peeter, zoon van Peeter de Roij en van Maria van Oerle, gedoopt te Tilburg op 14 februari 1723, woonde daar aan de Heikant.
5. Petronilla Helena, te Loon op Zand gedoopt op 29 juni 1717, als Pieternel van Vught nog in leven in 1730⁶⁸, is jong gestorven.
6. Maghiel van Vught⁶⁹, te Loon op Zand gedoopt op 26 augustus 1720, trouwde daar op 30 januari 1746 met zijn nicht Pauweliena van Lanschot.⁷⁰ Hun vierde-graadsverwantschap werd nog gecompliceerd door de omstandigheid dat haar moeder Elisabeth van den Hove tijdens de huwelijksvoltrekking de vrouw was van Maghiels oom Piero van Vught. Zo kwam het dat Maghiel via zijn vrouw zijn oom opvolgde als herbergier en bierbrouwer in *het Gecroonde Hert* aan de Kerkstraat, welk bedrijf in 1767 wordt omschreven als *een volkome gaande brouwerije*.⁷¹ Pauweliena is op 22 december 1719 te Loon op Zand gedoopt als dochter van Francis van Lanschot en van Elisabeth Lamberts van den Hove; zij overleed aldaar op 23 juni 1785. Maghiel overleefde haar tot 15 oktober van dat jaar.
Hun kinderen waren:⁷²
 - A. Thomas Franciscus, te Loon op Zand gedoopt op 11 juli 1747, jong gestorven.
 - B. Franciscus Josephus, te Loon op Zand gedoopt op 27 december 1749, stierf op jeugdige leeftijd.
 - C. Anna Henrica, te Loon op Zand gedoopt op 31 juli 1752, stierf jong.
 - D. Francis van Vught, te Loon op Zand gedoopt op 16 januari 1754, woonde in 1803 te Waalwijk.
 - E. Elisabeth Antonia van Vught, op 15 oktober 1756 te Loon op Zand gedoopt, woonde daar nog in 1803.
 - F. Cornelius Antonius, te Loon op Zand op 31 mei 1759 gedoopt. Jong gestorven.
 - G. Bernard van Vught is op 25 januari 1761 te Loon op Zand gedoopt en vertrok in 1803 naar Venray.⁷³
 - H. Anna van Vught, te Loon op Zand gedoopt op 18 april

75. RHCT, Loon op Zand R 97, f 41^v, 10 januari 1747.
76. GAB, Breda N 890 of 891, no. 60, 15 september 1791; no. 61, 21 september 1791. RHCT, Loon op Zand R 103, f 178, 3 september 1772. R 132, f 197, 9 september 1772. R 138, f 82^v, 14 september 1791; f 133^v, 14 augustus 1792.
77. RHCT, Loon op Zand R 102, f 89^v, 6 juli 1763; f 93, 20 juni 1763. R 130, f 142^v, 5 oktober 1763. R 131, f 203^v, 9 november 1768. R 132, f 248, 5 mei 1773. R 138, f 175^v, 4 september 1793.
78. RHCT, Loon op Zand R 131, f 205^v, 16 november 1768.
79. RHCT, Loon op Zand R 111, f 153^v, 11 februari 1789.
80. GAH, R 554, 1742. R 1147, 1741. R 1161, 11 oktober 1743. RHCT, Loon op Zand R 35, 30 april 1763. R 94, f 41, 8 december 1736; f 148, 4 december 1756. R 99, f 19, 20 maart 1754. R 103, f 44^v, 1765; f 125, 29 januari 1766. R 128, f 29, 7 februari 1753. R 129, f 145^v, 23 augustus 1760. R 130, f 45^v/46, 30 maart 1763; f 122^v, 30 maart 1763. R 131, f 87^v, 7 maart 1766. R 132, f 1, 6 april 1769; f 197, 9 september 1772. Oisterwijk N 5320, no. 17, 25 februari 1760.
81. RHCT, Loon op Zand R 102, f 108, 7 september 1763.
82. RHCT, Loon op Zand R 130, f 68^v, 26 april 1762.
83. RHCT, Loon op Zand R 113, f 2, 14 september 1791. R 138, f 77, 14 september 1791; f 86, 29 september 1791; f 112, 28 maart 1792; f 130^v, 14 augustus 1792; f 133^v, 14 augustus 1792.
84. RHCT, Loon op Zand N 4636, 23 oktober 1773. Loon op Zand R 104, f 74, 17 oktober 1767. R 106, f 126, 4 oktober 1765; f 168^v, 24 augustus 1768. R 129, f 145^v, 23 augustus 1760. R 130, f 68^v, 26 april 1762. R 131, f 204, 9 november 1768. R 132, f 265, 16 oktober 1773. R 141, f 42^v, 4 juni 1801. Oisterwijk N 5320, no. 17, 25 februari 1760.
85. A.R.M. Mommers, *Van generaliteitsland tot gewest* (2 dln.; Utrecht, 1953) I, 164, 275.

1764, woonde in 1803 te Hoogstraten.

I. Antonius, op 15 november 1766 gedoopt te Loon op Zand, stierf op 28 januari 1770 aldaar.

7. Piero van Vught⁷⁴ is op 5 april 1723 te Loon op Zand gedoopt. In 1747 speelde hij kaart in de herberg van zijn neef Adriaen Haensbergen. Daar kwam ruzie van: de tavernier trok zijn klompen uit en trok een mes, waarop Piero de schoorsteen invluchtte.⁷⁵ Enkele jaren later vestigde hij zich als tavernier op de Teteringsedijk te Ginneken. Hij trouwde met Maria Japiks (deftiger genaamd joffrouw Johanna Maria Jacobs), die staande hun huwelijk krankzinnig werd. Zij hadden drie kinderen.⁷⁶

A. Jacobus van Vught.

B. Johannes van Vught, gehuwd met Pitronella Hessels, zijn weduwe in 1792.

C. Cornelia van Vucht.

8. Maria Anna van Vught, te Venloon gedoopt op 21 mei 1726, trouwde aldaar op 1 februari 1756 met Pieter Haensbergen⁷⁷, zoon van Adriaen Haensbergen, tavernier en leerlooier in de Kerkstraat, en van Jenneken Jan Gerrits de Jongh. Hij was op 16 juli 1728 te Loon op Zand gedoopt en kocht daar in 1768 met zijn vrouw van zijn broer Eugenius Haensbergen een huis in de Kerkstraat.⁷⁸ Hun zoon Pieter Haensbergen verhuisde in 1789 naar Bergen op Zoom.⁷⁹

V. HENDRIK THOMAS VAN VUGHT⁸⁰ werd in maart 1709 geboren. Hij was procureur en tavernier ofwel herbergier in *de Gulden Leeuw*. Bovendien zat hij als schepen in de bank van Loon en Zand. Herhaaldelijk trad hij op voor de vierschaar van zijn heerlijkheid, voor Waalwijk en voor andere plaatsen. De herberg fungeerde als bestuurscentrum met alle bijverschijnselen vanden, zoals de achtervolging 's avonds om 10 uur op 24 augustus 1763 door Hendriks zonen Martinus en Thomas van twee schepenen, die werden gemaand met de woorden „staat hontsfot” en vervolgens met messteken toegetakeld.⁸¹

In 1762 kocht Hendrik van Vught van zijn zoon Martinus nog een huis in de Kerkstraat.⁸² Hij was gehuwd met Geertruij Dircks van Rijsewijk, dochter van de vorster van Loon op Zand; zij overleed aldaar op 8 november 1763. Hun kinderen deelden de nalatenschap in 1791.⁸³

1. Maria Anna, gedoopt te Loon op Zand op 27 februari 1731.
2. Martinus van Vught⁸⁴ is te Loon op Zand gedoopt op 20 januari 1735 en trouwde daar op 17 september 1775 met Johanna Theresia van Walderen uit Turnhout. Hij woonde in 1762 te Meerhout, sinds 1765 te Breda en in 1791 e.v. te Roosendaal. Daar was hij in 1795 secretaris van de Vaderlandsche Sociëteit.⁸⁵
3. Maria, te Loon op Zand gedoopt op 14 september 1736, jong gestorven.

86. RHCT, Loon op Zand R 111, f 22, 17 juni 1786. Te Loon op Zand was op 14 december 1751 Aldegondis van Vucht gedoopt, dochter van Claes van Vught en van Jenneken Wervers.
87. RHCT, Loon op Zand R 138, f 81, 14 september 1791.
88. RHCT, Loon op Zand R 113, f 94^v, 14 februari 1793.
89. RHCT, Loon op Zand R 141, f 114^v, 29 april 1802.
90. RHCT, Loon op Zand R 108, f 112^v, 21 mei 1779.
91. RHCT, Loon op Zand R 111, f 64, 15 februari 1787. R 113, f 6, 21 september 1791; f 94^v, 14 februari 1793. R 138, f 81, 14 september 1791; f 134^v, 14 augustus 1792. R 140, f 58, 2 maart 1798. R 141, f 159, 2 november 1802.
92. J. Boeren, „Rechtszaken in Kaatsheuvel”, *Strol Zaande*, XIII (december 1998) 17-19.
93. RHCT, Loon op Zand R 107, f 26, 31 mei 1776.
94. L.F.W. Adriaenssen, „Tilburgers in Amsterdam”, *De Brabantse Leeuw*, II, (2000) 226, 227.
95. Te Amsterdam werden op 2 maart 1808 Josephina Catharina en op 16 februari 1811 Maria Elisabeth gedoopt.

4. Aldegondis van Vught, te Loon op Zand gedoopt op 14 september 1736. Zij of een naamgenote ontving in 1786 een borgbrief voor vestiging te Dongen.⁸⁶ Op 16 februari 1814 is zij te Loon op Zand overleden.
5. Maria Hendrikse van Vught werd op 23 juli 1738 te Loon op Zand Maria Francisca gedoopt. In 1791 kocht zij samen met haar broer Thomas de mede-erfgenamen van hun ouders uit de herberg *de Gouden Leeuw* in de Kerkstraat⁸⁷, waar zij zich samen metterwoon vestigden (of bleven wonen). In 1793 testeerden zij, beiden ongehuwd.⁸⁸ Maria verkocht, inmiddels enige eigenares geworden, in 1802 de herberg voor f 2000.⁸⁹ Op 22 augustus 1821 is zij te Loon op Zand overleden.
6. Pieterella Hendriks van Vucht⁹⁰, te Loon op Zand gedoopt op 26 januari 1740, vestigde zich te Udenhout als vrouw van Jan Gerlachs Schalx. Aldaar was deze op 23 mei 1753 gedoopt als zoon van Gelasius Schalx en van Jenneken Wouters de Wit. Pieterella werd op 29 juli 1805 te Udenhout begraven.
7. Elisabeth, te Loon op Zand gedoopt op 3 november 1741, jong gestorven.
8. Christina van Vught is op 23 februari 1743 te Loon op Zand gedoopt en trouwde met Hendrikus Delvaux, brandewijnstoker te Antwerpen.
9. Thomas Hendriks van Vught⁹¹ werd op 26 april 1744 te Loon op Zand Thomas Josephus gedoopt. Hij baatte minstens in 1791-1793 met zijn zus Maria de herberg *de Gouden Leeuw* in de Kerkstraat uit. In 1777 hield hij samen met zijn broer Hendrik op de Vugtherheide een man aan, die hem f 48:1:8 schuldig was. Deze gaf hen wat hij bij zich had, twee Zeeuwse rijksdaalders, en weigerde een door de gebroeders opgesteld papier te tekenen; daarop sloeg Hendrik van Vugt hem met een stok in elkaar.⁹² Op 13 juli 1800 is hij te Loon op Zand gestorven.
10. Michiel, te 12 januari 1746 te Loon op Zand gedoopt, stierf jong.
11. Michiel van Vught, volgt onder Vter op pagina 86.
12. Eugène van Vught werd op 12 mei 1750 te Loon op Zand Eugenius Josephus gedoopt. In 1776 verhuisde hij naar Amsterdam⁹³, waar in 1788-1793 zijn kinderen bij Jannetje van Vuuren (Johanna Catrina) werden gedoopt de in schuilkerk De Papegaai. Tevoren was nog een zoon geboren in Tilburg. Hij woonde in 1806 in de Halvemaansteeg. De kinderen waren:
 - A. Hendrik van Vught⁹⁴, geboren te Tilburg rond 1785, trad op 11 april 1806 te Amsterdam in ondertrouw met Catharina Kieleman, die zeven jaar ouder was dan hij. Deze dochter van Johannes Jacobus Kieleman en Elisabeth Bosman woonde aan de Lauriersgracht bij de Prinsen-gracht. Hendrik was schoenmaker en woonde toen hij ging trouwen op hetzelfde adres.⁹⁵
 - B. Geertruijt, te Amsterdam gedoopt op 17 mei 1788.

96. RHCT, Loon op Zand R 112, f 7, 23 november 1789. R 114, f 130^v, 29 april 1797. R 115, f 75^v, 1799.
97. RHCT, Loon op Zand R 135, f 153, 10 augustus 1782. R 136, f 163^v, 5 augustus 1786.
98. Op 27 mei 1810 trouwt te Loon op Zand Gertrudis Henrici van Vught, meerderjarig, met Martinus Judoci Borsten uit Loon op Zand.
99. RHCT, Loon op Zand N 4671, no. 83, 8 juni 1835; no. 100, 30 juli 1835. N 4676, no. 209, 25 november 1840.
100. RHCT, Loon op Zand N 4669, no. 61, 24 april 1833.
101. RHCT, Loon op Zand N 8021, no. 35, 30 maart 1838.
102. RHCT, Loon op Zand R 111, f 99, 6 oktober 1787. R 112, f 9^v, 23 november 1789.
103. RHCT, Loon op Zand N 4648, no. 79, 27 april 1814. N 4662, no. 54, 6 mei 1826; no. 60, 13 mei 1826; no. 99, 31 augustus 1826. N 8007, no. 64, 13 augustus 1824.
104. RHCT, Loon op Zand N 4651, no. 51, 2 juni 1817; no. 54, 7 juni 1817; no. 55, 1 juni 1817; no. 58, 14 juni 1817. Loon op Zand R 141, f 116^v, 8 mei 1802. Van Beers, *De heerlijkheid Venloon*, 182.
105. RHCT, Loon op Zand R 141, f 177, 5 januari 1803. Van Beers, *De heerlijkheid Venloon*, 142.
106. S. van de Graaff, *Historisch-statistische beschrijving van het Koninkrijk Holland, eerste deel, inhoudende het departement Brabant; en bevattende dit eerste stuk de statistiek van Brabant, en de plaatselijke beschrijving der stad en meijerij van 's Hertogenbosch, met kaarten, platen, plans en tabellen* (Amsterdam, 1807) 643.

- C. Martinus, te Amsterdam gedoopt op 2 oktober 1790.
- D. Anthonius Gerardus Henricus, gedoopt te Amsterdam op 1 juli 1793.
13. Hendrik Hendrikse van Vught⁹⁶ is op 13 januari 1752 te Loon op Zand Henricus Petrus gedoopt en stierf daar op 17 mei 1800. In eerste echt trouwde hij te Loon op Zand op 28 april 1782 met Johanna Brandts, in tweede aldaar op 14 mei 1797 met Helena Schalke⁹⁷, de weduwe van Adriaan Paulus van Vught. Uit het eerste huwelijk stammen:
 - A. Gertrudis, te Loon op Zand gedoopt op 18 januari 1783. Zij leefde in 1797.⁹⁸
 - B. Maria Catharina, te Loon op Zand gedoopt op 1 april 1784 en jong gestorven.
 - C. Maria van Vught is op 26 december 1785 te Loon op Zand gedoopt met de namen Maria Catharina.
 - D. Thomas van Vught, te Loon op Zand gedoopt op 3 oktober 1787, was schoenmaker aldaar. Uit zijn huwelijk met Maria Mutters werden kinderen geboren.
 - E. Joseph van Vught⁹⁹, te Loon op Zand gedoopt op 14 juni 1789, verkocht in 1833 een huis in de Kerkstraat aldaar, mede namens zijn onmondige kinderen Maria Anna en Antonie, alsook voor Cornelia van Vught te Udenhout, Martinus van Vught te Tilburg en Eugenius van Vught te Loon op Zand.¹⁰⁰ In 1838 handelde hij met zijn zoon Eugenius van Vught, dan woonachtig te Ieper.¹⁰¹
 - F. Christina, te Loon op Zand gedoopt op 30 oktober 1792, leefde nog in 1797.
 - G. Henrica, te Loon op Zand gedoopt op 10 april 1792.
14. Elisabeth Josepha van Vught is op 6 februari 1754 te Loon op Zand gedoopt en trouwde daar op 20 oktober 1782 met Cornelis Lauwrens Brands¹⁰², koopman aldaar. Hij was een zoon van Lauwrens Willems Cleijn alias Brants en van Joanna Adriana Teulinckx, is te Loon op Zand gedoopt op 14 januari 1753 en stierf daar op 17 februari 1837. Op 27 mei 1798 was hij te Loon op Zand hertrouwd met Beatrix Jacob Engels uit Terhorst.
15. Johanna Josepha van Vught¹⁰³, te Loon op Zand gedoopt op 23 juni 1756, trouwde aldaar op 18 mei 1783 met Eugène Tijsmans¹⁰⁴, haar achterneef. Zijn ouders, Michiel Tijsmans (*ex matre* Van Vught) en Maria Catharina de Leeuw, exploiteerden de herberg *de Tourkar* in de Kerkstraat.¹⁰⁵ Servaas van de Graaff schreef in 1807:¹⁰⁶ „de voornaamste herberg en logement is hier *de Tourkar*. Wekelijks, Dingsdag en Vrijdag, rijdt er van hier een tourkar naar *Breda* en een naar *'s-Hertogenbosch*.”
Eugène was in 1798 en 1800–1803 (president-)schepen van Loon op Zand en in 1802–1803 bovendien waarnemend drossaard. Op 28 augustus 1810 is hij aldaar overleden. Zijn

107. RHCT, Loon op Zand R 109, f 10^v, 12 april 1780.
108. RHCT, Udenhout N 8001, no. 18, 20 april 1818. Loon op Zand R 138, f 134^v, 14 augustus 1792.
109. Op 27 mei 1792 had zij nog met haar man getesteerd: RHCT, Oisterwijk N 5317, f 195.
110. RHCT, Loon op Zand N 999, no. 5, 15 januari 1824. N 4653, no. 18, 26 februari 1819. Udenhout N 8001, no. 5, 9 maart 1818; no. 18, 20 april 1818. N 8002, no. 64, 21 augustus 1819. N 8004, no. 61, 23 juli 1821. N 8005, no. 52, 29 juli 1822. N 8006, no. 4, 8 januari 1823; no. 58, 8 januari 1828. N 8007, no. 32, 28 maart 1824; no. 56, 13 juli 1824. N 8008, no. 43, 18 juli 1825; no. 58, 5 oktober 1825. N 8009, no. 17, 7 februari 1826; no. 50, 10 juli 1826. N 8010, no. 27, 27 februari 1827; no. 68, 20 augustus 1827. N 8011, no. 5, 8 januari 1828; no. 22, 19 februari 1828; no. 81, 21 augustus 1828. N 8012, no. 24, 3 maart 1829; no. 67, 27 juli 1829; no. 97, 21 december 1829. N 8013, no. 30, 23 februari 1830; no. 58, 14 juni 1830; no. 101, 20 september 1830. N 8015, no. 28, 20 februari 1832. N 8018, no. 63, 23 juli 1835. N 8019, no. 18, 16 februari 1836. N 8020, no. 71, 18 juli 1837; no. 80, 7 augustus 1837. N 8021, no. 21, 19 februari 1838; no. 78, 27 juli 1838. N 8022, no. 49, 10 juni 1839. N 8023, no. 57, 25 mei 1840; no. 60, 15 juni 1840. N 8024, no. 73, 21 juni 1841; no. 75, 28 juni 1841. N 8024, no. 92, 10 augustus 1841. N 8026, no. 29, 20 februari 1843. De meeste akten betreffen houtkopen.
111. RHCT, Loon op Zand N 4653, no. 19, 26 februari 1819.

weduwe bleven de zaken als winkelierster en herbergierster behartigen en stierf op 2 december 1834 te Loon op Zand. Cornelis (in 1824 te Dongen) en Hendrik Tijsmans waren haar kinderen, evenals Joannes Cornelis Tijsmans, drossaard en sinds 1811 (de eerste) burgemeester van Loon op Zand.

Vter. MICHIEL VAN VUGHT kreeg bij zijn doopsel (Loon op Zand, 5 maart 1748) de namen Michael Josephus. In 1780 vestigde hij zich als kuiper te Udenhout.¹⁰⁷ Te Tilburg was hij op 24 april 1780 getrouwd met Josina Cornelis Jan Bertens¹⁰⁸ uit Enschoot. Op 9 juni 1792 (Udenhout) werd zij weduwe¹⁰⁹, in 1818 woonde zij te Oosterhout. Haar kinderen zijn:

1. Geertruida van Vugt, te Udenhout gedoopt op 4 maart 1781, trouwde met Frans Hendrik Berkelmans, stoelenmaker, hout-, wiel- en stoeldraaier in de Kruisstraat te Udenhout, zoon van Hendrik Berkelmans en Joanna Maria Brock. Hij is rond 1768 te Udenhout geboren, werd daar weduwnaar op 7 februari 1819 en stierf er op 8 augustus 1848.
2. Maria Helena, te Udenhout gedoopt op 16 januari 1783.
3. Hendrik, te Udenhout gedoopt op 29 oktober 1784.
4. Josephus van Vught¹¹⁰ is op 12 mei 1786 te Udenhout gedoopt en werkte daar als kuipersbaas. Behalve kuiper was hij ook logementhouder en herbergier. Op 27 september 1812 trouwde hij te Udenhout met Maria Peter van Waalwijk, gedoopt aldaar op 7 maart 1787 en daar gestorven op 2 januari 1815, dochter van Peter Jan van Waalwijk en van Cornelia Adriaan Cruijssen. Op 4 mei 1815 hertrouwde Joseph te Udenhout met Cornelia Willem Brekelmans uit Berkel. Zij was op 18 april 1777 gedoopt als dochter uit het huwelijk van Willem Brekelmans en Maria Peter Elisse en eerder getrouwd geweest met Peter Jan Raijmakers. Op 1 maart 1816 stierf zij te Udenhout

Joseph hertrouwde te Oosterhout op 3 mei 1818 met Pietronella van Reuth¹¹¹, aldaar gedoopt op 27 februari 1796 als dochter van Cornelis van Reuth en van Antonetta Adriaanse. Joseph en Pietronella overleden te Udenhout achtereenvolgens op 16 augustus 1847 en 25 januari 1867. Zij waren de ouders van:

- A. Michiel, te Udenhout geboren op 3 april 1819 en daar overleden op 8 mei 1819.
- B. Maria van Vught, te Udenhout geboren op 25 februari 1820, trouwde aldaar op 18 februari 1867 met Hendrikus Maas, leerlooier te Oisterwijk, geboren te Valkenswaard op 8 april 1831, zoon van Peter Maas en van Maria Bijnen.
- C. Antonia, geboren te Udenhout op 10 mei 1822, overleden aldaar op 26 december 1822.
- D. Michiel, op 28 december 1823 geboren te Udenhout.
- E. Antonia van Vught, te Udenhout geboren op 16 juni 1826, trouwde aldaar op 24 mei 1860 met Christiaan Maas,

112. Vgl. L.F.W. Adriaenssen, „Van Uden te Dinther”, *De Brabantse Leeuw*, XLVI (1997) 43.
113. RHCT, Loon op Zand R 101, f 39, 12 juli 1760. R 102, f 93, 20 juni 1763. R 103, f 137, 17 maart 1766; f 202, 16 oktober 1767; f 210^v, 25 november 1767. R 104, f 74, 17 oktober 1767. R 105, f 182^v, 9 september 1772. R 128, f 26, 28 februari 1753; f 157^v, 13 juli 1757. R 129, f 71^v, 1 december 1759. R 130, f 54^v, 30 december 1761. R 132, f 197, 9 september 1772. R 134, f 79, 14 oktober 1778; f 178^v, 13 april 1780.
114. RHCT, Loon op Zand R 93, f 73^v, 22 juni 1733.
115. RHCT, Loon op Zand R 93, f 114, 11 juni 1734. Haar grootouders waren Dieudonné de la Hault, ritmeester van een regiment karabiniers, en Gijsbertje Dirck Gijsberts Beunen.
116. Hij heeft gestudeerd te Leuven: H. Bots, I. Matthey en M. Meyer, *Noordbrabantse studenten 1550–1750* (Tilburg, 1979) 459, no. 3048.
117. RHCT, Loon op Zand R 95, f 158^v, 10 september 1741.

schoenmaker, geboren te Udenhout op 22 februari 1827, zoon van Huibert Christiaan Maas (landbouwer, bakker) en van Catharina Canters.

- F. Cornelia, te Udenhout geboren op 20 oktober 1828.
- G. Cornelis, op 25 maart 1831 te Udenhout geboren en aldaar overleden op 3 januari 1832.
- H. Cornelis, geboren te Udenhout op 5 mei 1833, aldaar gestorven op 7 februari 1858.
- I. Francis, geboren te Udenhout op 30 augustus 1835.
- J. Jans van Vught (Johanna), te Udenhout geboren op 9 september 1838. Zij trouwde aldaar op 19 april 1868 met Frans van Uden (Franciscus Hendrikus), herbergier, hotelier en houthandelaar in de Kruisstraat te Udenhout. Hij is op 19 april 1837 geboren te Schijndel als zoon van Daniël van Uden, kuiper, en Helena van den Bergh alias Koai Leen. Te Udenhout trouwde hij op 6 mei 1868 met Jans van Vught. Spoedig na haar overlijden te Udenhout op 17 februari 1882 hertrouwde hij. Hun dochter Net van Uden, 4 jaar oud, werd toen in een pleeggezin geplaatst, wat haar levenslang (1878–1960) heeft verdrotten. Zij trouwde met Fons Adriaenssen (1875–1962) en werd mijn grootmoeder.¹¹²
- K. Anna Maria van Vught, te Udenhout op 19 november 1841 geboren, trouwde aldaar op 4 juni 1867 met Arnoldus Kuijlaars, kuiper aldaar, geboren te Udenhout op 27 juni 1839, zoon van de kuiper Arnoldus Martinus Kuijlaars en van Elisabeth Brants, winkelierster.
5. Thomas van Vugt, klompenmaker, is te Udenhout gedoopt op 19 november 1789 en stierf daar op 12 januari 1858. Zijn eerste vrouw, Johanna Maria Willem van de Ven uit Strijp, stierf op 12 april 1840 te Udenhout, ongeveer 52 jaar oud. Zij was een dochter van Willem Thomas van de Ven en Hendrina van der Heijden. Op 27 september 1840 hertrouwde hij te Udenhout met Adriana Maria Jan Witlox, dienstmeid, aldaar gedoopt op 2 januari 1798, dochter van Jan Marten Witlox en van Hendrina Willem van der Loo.
6. Christina van Vught is op 8 maart 1792 te Udenhout gedoopt en trouwde daar op 1 februari 1823 met de arbeider Theodorus Hendrik van Kappel uit Raamsdonk, aldaar gedoopt op 6 februari 1791, zoon van Hendrik van Kappel en van Jacoba Kamp.
- Vbis. MARTIEN TOMASSE VAN VUGT¹¹³ is te Loon op Zand gedoopt op 16 mei 1713. Zijn vader ontkende in 1733 dat Martien zijn dienstmeid Elisabeth Aris Witloxx had bezwangerd¹¹⁴; in dat jaar sloot hij namelijk een huwelijk. De bruid was Lucia de la Hault¹¹⁵, dochter van Louis de la Hault¹¹⁶ en van Marie Therese des Champs. Lucia, haar zus en haar broers stelden in 1741 hun

118. GAB, R 1752. f 13^v, 9 februari 1758. RHCT, Tilburg R 496, f 183^v, 9 februari 1758.
119. RHCT, Loon op Zand R 129, f 99, 16 april 1760.
120. RHCT, Loon op Zand R 104, f 68^v, 8 september 1767.
121. RHCT, Loon op Zand R 113, f 9, 29 september 1791.
122. RHCT, Loon op Zand R 110, f 161, 13 augustus 1785. R 113, f 6, 21 september 1791. R 116, f 104^v, juni 1803; f 124^v, 24 november 1803; f 129, 26 januari 1804. R 133, f 156^v, 19 juni 1776. R 136, f 110, 13 augustus 1785; f 144^v, 10 april 1786; f 165^v, 8 september 1786. R 139, f 18, 15 januari 1794; f 30, 12 maart 1794; f 38, 30 april 1794; f 39, 14 mei 1794; f 44, 11 juni 1794; f 61^v, 16 mei 1795; f 78^v, 24 juni 1795; f 106^v, 21 januari 1796; f 152^v, 12 oktober 1796; f 175^v, 15 april 1797. R 140, f 33, 23 december 1797; f 108, 4 mei 1798. R 141, ff 19, 20, 17 maart 1801; f 129^v, 29 mei 1802.
123. RHCT, Loon op Zand R 104, f 98, 28 december 1767.
124. RHCT, Loon op Zand R 116, f 68^v, 8 januari 1803.
125. RHCT, Loon op Zand R 138, f 175^v, 4 september 1793. R 141, f 159, 2 november 1802.
126. RHCT, Loon op Zand N 4647, no. 3, 3 september 1812. Loon op Zand R 132, f 248, 5 mei 1773.
127. RHCT, Loon op Zand R 113, f 6, 21 september 1791.
128. RHCT, Loon op Zand R 113, f 6, 21 september 1791. R 138, f 110^v, 28 maart 1792.
129. RHCT, Loon op Zand N 4647, no. 100, 29 juli 1812.
130. RHCT, N 4653, no. 71, 7 september 1819.
131. RHCT, Loon op Zand N 4647, no. 131, 6 mei 1813. N 4654, no. 79, 22 juni 1820.
132. RHCT, Loon op Zand R 4667, no. 66 11 juni 1831.
133. RHCT, Loon op Zand N 4647, no. 132, 6 mei 1813. N 4654, no. 83, 30 december 1822. N 4657, no. 9, 31 januari 1823. N 4665, no. 74, 30 mei 1829. N 4677, no. 83, 24 mei 1841.

ouderlijke woning en landerijen als patrimoniale titel ter beschikking van hun broer Louis, die bij de oratorianen te Bergen Hene-gouwen was ingetreden en tot priester was gewijd.¹¹⁷

In 1753 blijken Martien en Lucia te Tilburg wonen. In 1758 verkochten zij daar een van Lucia's moeder geërfd huis en hof aan de Oostenheikant.¹¹⁸ Twee jaar later kochten zij te Loon op Zand *den Roskam* in de Kerkstraat.¹¹⁹ In 1767 was Martien van Vught pachter van een tiende.¹²⁰ Op 28 mei 1791 is hij te Loon op Zand gestorven. Zijn kinderen waren:¹²¹

1. Louis van Vught¹²² werd op 27 oktober 1734 te Loon op Zand Ludovicus Josephus gedoopt en signeerde Lodewicus van Vught. In 1767 ging hij op de vuist met Hendrik Huijsmans, met wie hij in een herberg woorden had gekregen. Zij gingen naar buiten en vochten tot Louis zei: „*Laat ons na binne gaan, want ik heb geen mes meer*”. Ze dronken het af, maar ruimschoots na het gelag merkte Huijsmans dat hij een messteek aan de borst had opgelopen.¹²³
- Louis bleef te Loon op Zand wonen tot zijn overlijden op 7 mei 1805. In de Kerkstraat bezat hij een stal¹²⁴ en een of meer woonhuizen; in 1802 kocht hij een huis uit de boedel van Hendrick Thomasse van Vught.¹²⁵ Uit zijn huwelijk met Catharina Kleijn¹²⁶, te Loon op Zand gesloten op 19 april 1773, werden geen kinderen geboren.
2. Anna Maria van Vugt¹²⁷, te Loon op Zand gedoopt op 21 juli 1751, trouwde aldaar op 23 januari 1774 met Jan Hendrik Beijsteren¹²⁸ (1746–1822), landbouwer in de Kerkstraat te Loon op Zand. Zij testeerde in 1812¹²⁹, hij als weduwnaar (sinds 7 januari 1812, Loon op Zand) in 1819.¹³⁰
3. Thomas van Vught, te Tilburg gedoopt op 12 januari 1754, stierf te Loon op Zand op 5 november 1778.
4. Maria Theresia van Vught is op 23 maart 1756 te Tilburg gedoopt en stierf op 16 juni 1776 te Loon op Zand.
5. Philippus Josephus van Vught trouwde te Loon op Zand op 25 juni 1761 met Adriaantje Aarts en overleed aldaar op 2 december 1790. Hij was landbouwer geweest en liet behalve een weduwe¹³¹ een dochter achter. Adriaantje was te Loon op Zand gedoopt op 7 april 1758 als dochter van Wouter Aertse en van Maria Maeghdenburg. Enig kind uit dit huwelijk was:
 - A. Lucia van Vught¹³² testeerde in 1813 (samen met haar moeder), 1822, 1823, 1829 en 1841.¹³³ In 1829 vermaakte zij f 200 aan de katholieke kerk en f 100 aan de pastoor voor tweehonderd missen: *ik begeer dat mijnen naam, gedurende den tijd van dertig jaren, na mijn overlijden, op het Zielboek zal gesteld worden, alsmede de namen van wylen myne ouders*.

Voor aanvullingen op deze stamboom dank ik het Adriaen Snoerman Fonds te Tilburg.

WEDDING: TROUWEN IS EEN GOK!

Weddenschappen met een huwelijk als inzet

L.F.P.M. DE BROUWER

Afkortingen

OAA	Oud-administratief archief
ORA	Oud-rechterlijk archief
RHCT	Regionaal Historisch Centrum Tilburg

Wedden is al zo oud als de mensheid. Er is altijd wel een reden of aanleiding te bedenken om een weddenschap af te sluiten. In onze tijd is er zelfs een televisieprogramma geweest dat aan het wedden was gewijd! Onze verre voorouders hadden geen televisie tot hun beschikking, maar zij hadden genoeg creativiteit om op z'n tijd een gokje te wagen en speculeerden er lustig op los. Bovendien hadden ze de goede gewoonte om in sommige gevallen hun weddenschappen voor notaris of schepenbank vast te leggen. Natuurlijk kwam het ook voor dat de wedders hun belofte niet nakwamen en dat leidde onherroepelijk tot zaken voor de plaatselijke schepenbank. Dat zijn dan ook meteen twee bronnen waardoor wij nu te weten kunnen komen om wat voor weddenschappen het ging.

Een voorbeeld: in 1665 sluiten Arnoldus Cloostermans, drossaard van Tilburg, en Johan Verassen, rentmeester van de heer van Tilburg en Goirle, een weddenschap af die betrekking heeft op de uitkomst van de militaire ontwikkelingen rond de stad Groningen (het is de tijd van de Tweede Engelse oorlog). Cloostermans beweert dat Groningen niet is ingenomen door de bisschop van Munster en evenmin de kans loopt beschoten te worden door diens kanonnen. Hij zal 40 carolusgulden betalen aan de rentmeester indien zijn bewering onwaar blijkt te zijn.¹

Nu denkt u misschien: zijn weddenschappen wel een onderwerp voor een genealogische tijdschrift? Jazeker! Wat wil namelijk het geval: er zijn ook legio weddenschappen met een genealogisch tintje. Welke genealoog wil niet te weten komen waarom zijn voorouders er toe zijn gekomen om elkaar de eeuwige trouw te beloven. Precies daarover zal de rest van dit artikel gaan: weddenschappen met een huwelijk als inzet.

Wat ik op dit moment als oudste voorbeeld ken van een dergelijke weddenschap, dateert uit 1482. Op 19 november van dat jaar belooft Wolterus, zoon van wijlen Henricus van Tillaer, ten overstaan van schepenen van Den Bosch 3 rijns gulden te betalen aan

1. RHCT, ORA Tilburg, 9 november 1665.

Johannes, zoon van wijlen Egidius Huesdens, op Allerheiligen in het volgende jaar, als dezelfde Johannes tenminste voor die tijd getrouwd is.² Het is mij in dit geval niet bekend wie de weddenschap heeft gewonnen.

Soms willen mensen het niet meer weten dat ze een weddenschap hadden lopen. Dat loopt dan stevast uit op een proces. In 1616 zien we zo'n proces tussen Jan Jan Scheuren en Peter Pauwels de Wever in Tilburg. Volgens de getuigenis van Anna, huisvrouw van Cornelis Jan Willemssoon van Gorp, was er enkele jaren voordien in haar huis een bedrag van 30 stuiver ingelegd door dezelfde Jan Jan Scheuren. De inzet van de weddenschap was eenvoudig: van de voornoemde Peter Pauwels de Wever en Adriaen Janssoon van Raemdonck, beiden nog vrijgezel, zou degene die als eerste trouwde aan Jan Scheuren het dubbele bedrag betalen: 3 gulden. Het trouwboek van de pastoor verkapt ons dat Peter Pauwels Antonis de Weefver op 13 oktober 1613 trouwde met Maria Cornelis Jan Dircks. Hij was de eerste en moest dus het verschuldigde bedrag betalen en de schuldeiser sleepte hem voor de schepenenbank van Tilburg.³

Deze weddenschappen staan niet op zichzelf. De redenen om dergelijke weddenschappen af te sluiten blijven onduidelijk. Misschien was het een manier om extra spanning te kweken, misschien sloot het aan bij een oude traditie. Het is evenmin duidelijk of dit soort weddenschappen alleen in bepaalde kringen in zwang waren.

Het gaat in al deze weddenschappen uitsluitend om mannen die met elkaar wedden, met een al dan niet bekende vrouw als lijdend voorwerp. In de periode 1655–1667 komt er in Tilburg een opvallend aantal van deze weddenschappen voor. Laten we eens kijken wat er precies aan de hand was.

Het begint in 1655 met een weddenschap tussen acht personen. Het betreft aan de ene kant Goossen Jans de Cordt en aan de andere kant Gerit Loeff Hendricks van de Graeff, Huijbert Willems van Heijst, Adriaen Peters Nademaels, Hendrick Jan Schaepsmeeders, Aerdts Peters Backers, Robbrecht Willems Peijnenborch en Huijbert Jan Soettrix. Op 26 januari 1655 laten zij een akte opstellen (voor schepenen van Tilburg?), die het volgende behelst. Goossen Jans de Cordt heeft een ton bier getapt aan genoemde personen ter waarde van 7 carolusgulden. De overige zeven comparanten beloven aan Goossen 14 carolusgulden te betalen binnen acht dagen nadat iemand van hen is ondertrouwd of is komen te overlijden. In het geval dat iemand van hen overlijdt, moeten de vrienden van de overledene de schuld afbetalen.⁴ Van enkele van de personen die in deze weddenschap genoemd worden heb ik wat meer kunnen achterhalen, maar helaas niet voldoende om te weten hoe het is afgelopen:

- Goossen de Cordt, lijstenverver⁵, is gedoopt in Tilburg op 2 februari 1628 als zoon van Jan Aert Joost Brenders, die als alias ook de naam De Cort voert, en Cornelia Jan Gijsbert

2. G. van Synghel, *Het Bosch Protocol. Een praktische handleiding* ('s-Hertogenbosch, 1993) 175.

3. RHCT, ORA Tilburg, civiele processtukken Tilburg, voorlopig inventaris 1871.

4. RHCT, ORA Tilburg, Varia, doos 676.

5. L.F.W. Adriaenssen, „Kleur voor Tilburgs laken. Lakenververijen in stad en meierij van Den Bosch en in Breda in de zeventiende eeuw”, *Noordbrabant Historisch Jaarboek*, XVI (1999) 227.

Dircks. Op 23 januari 1656 trouwt met Jenneken van Spaendonck. Zij is gedoopt in Tilburg op 18 februari 1610 als dochter van Huijbert Peter Hendrick van Spaendonck en Maria Jan Peter Tieleman. Uit dit huwelijk zijn vier kinderen geboren, waarna Jenneken begraven werd in Tilburg op 14 november 1675.

Goossen de Cort hertrouwt op 5 november 1676 met Mechel Gerits van Gorp⁶, dochter van Geridt Cornelis Nelen (van Gorp), olieslager aan de Hoeven, en van Gijsbertken Huijbert Peters van Beurden. Ook dit huwelijk levert vier kinderen op. Goossen Jan de Cordt is in Tilburg begraven op 11 maart 1701, zijn tweede vrouw op 27 februari 1721.

- Gerit Loeff Hendricks van de Graeff is gedoopt in Loon op Zand op 22 oktober 1637 als zoon van Loef Hendrickx van de Graef en Maria Jan Goossens, die daar op 27 februari 1632 waren getrouwd. Hij was 18 jaar ten tijde van de weddenschap. Verder is er niets over zijn levenswandel bekend.
- Adriaen Peters Nademaels was een ongelukkig geval. Hij verloofde zich in 1678 met Cathalijn Wouters van Ammelroij te Tilburg, die het echter uitmaakte, zich verloofde met Jan de Weir en met deze in ondertrouw ging. Aanvankelijk vond Naedemaels het wel goed, maar toch besloot hij de huwelijksproclamaties op te houden. Bruidegom De Weir sloeg hem toen finaal in elkaar. Daarna legden beide vrijers het weer enigszins bij en de versmadede Naedemaels ging bij Cathalijn op visite. Zij zag hem aankomen en zette een stoel klaar, waarop zij *hem eenen vetten boteram is gaen smeren van wittebroot*. Die accepteerde hij pas na enige aandrang, maar toen had hij zo de smaak te pakken, dat hij er nog een vroeg. Terwijl hij zijn tanden daar in zette, werd het hem erg *qualijck*, zodat hij met de boterham in de hand naar huis ging, waar hij flink kotste. Zijn zus nam zijn boterham, *daer van bijtende om 't crijtende kindt daer mede te stillen*. Zowel het kind, Bartel Beckers, als oom Adriaen Naedemaels stierven. Bartels borst en buik waren opgeblazen, hij had de lippen een beetje van elkaar en op zijn tong zat een witte 'schors'. Toen hij was opengesneden, vonden de chirurgijns *het gedarmte als met windt opgeblasen* en van een onnatuurlijke kleur, neigend naar paarsbruin, terwijl de maag aan een kant half leek te zijn verrot. Bovendien was de maag op drie plaatsen *geërodeert ende ten deelen doorknaeght*. Cathalijn van Ammelroij was gevlucht.⁷
- Hendrick Jan Schaepsmeeders is in Tilburg op 19 januari 1642 gedoopt als zoon van Jan Willem Gerit Schaepsmeeders en Marie Hendrick Simon Hollen. Hij trouwt op 8 december 1670 voor de predikant van Tilburg met Ida Aert Braspenning. Hendrick Schaepsmeeders is op 1 februari 1674 begraven in Tilburg.
- Aerdt Peters Backers is gedoopt in Tilburg op 8 november 1641

6. RHCT, Voogdij- en boedelrekeningen Tilburg 1665-9.

7. GAT, Criminele processen Tilburg, 1678-1679. ORA Tilburg 616, 30 april 1678 (twee akten); 2 april 1678; 5 mei 1678; 28 april 1678 (twee akten).

als zoon van Peter Jacob Beckers en Deliana Herman Aerts de Roij. Hij was dus 14 jaar ten tijde van de weddenschap. Hij trouwt voor de predikant van Tilburg op 13 oktober 1675 met Jenneken Schalcken. In 1694 hertrouwt hij, nu met Anna Jan Cornelis Simons, gedoopt in Tilburg op 9 september 1634 als dochter van Jan Jan Cornelis Sijmons, wever, en van Barbara Willem Adriaen Willem Goijaerts. Zij was al eerder getrouwd op 8 mei 1661 met de lakenwever Jan Matheuss Jans van Gorp.

- Robbrecht Willem Peijnenborch is gedoopt in Tilburg op 20 oktober 1646 als zoon van Willem Goossen Gerit Peijnenborch en Catharina Robbrecht Jan Leijnen. Hij is 8 jaar en 3 maanden als hij deze weddenschap afsluit... en hij ondertekent de akte zelf. Hij trouwt op 13 juli 1681 in Tilburg met Engel Jacob Hofmans, gedoopt in Tilburg op 23 januari 1645 als dochter van Jacob Jan Willems en Judith. Hij is in Tilburg overleden en begraven op 29 september 1694.
- Huijbert Jan Soettrix heb ik niet kunnen identificeren.

Uit de identificatie blijkt dat we te maken hebben met jonge jongens, adolescenten zouden we die nu noemen. In eerste instantie lijkt het op een spelletje bravoure van een groep jongeren die in de herberg iets te diep in de bierkruik hebben gekeken. Maar het feit dat ze de moeite nemen om deze weddenschap vast te leggen, wijst op een serieuze aangelegenheid. Het is de betrokkenen menens, wat hun motieven ook mogen zijn geweest. Waarom Goossen Jans de Cort het bier onder deze voorwaarden verstrekke, is evenmin bekend. Hij was, zoals het zich nu laat aanzien, de oudste van het stel en was misschien al op vrijersvoeten. Hij trouwt bijna op de dag af een jaar later met zijn eerste vrouw. Was de nieuwe verkering de aanleiding om het met vrienden te gaan vieren?

De volgende weddenschap die opvalt, heeft bijna twee jaar later plaats. Op 28 december 1656 verschijnen Johan Willemen, woonachtig te Goirle, en Adriaen Jacob Peeters van Gilse, die de volgende weddenschap afsluiten. Johan Willemen belooft aan Adriaen Jacob Peter van Gilse te leveren drie el zwart laken van 5 gulden per el. Daarvoor zou Van Gilse niet hoeven te betalen wanneer hij in mei 1657 zou zijn getrouwd. Sterker nog, wanneer hij dan niet getrouwd zou zijn, moet hij voor elke el 10 gulden betalen aan Johan Willemen. Het lukt Adriaen van Gilse om op tijd een bruid te vinden. Hij ondertrouwt op 6 mei 1657 in Hilvarenbeek met Catalijn Jacob Jan Schilders. Ze trouwen op 25 mei daaropvolgend.⁸

Blijkbaar was de hiervoor beschreven weddenschap het startsein voor een aantal lieden om het ook over die boeg te gooien. Vier dagen na het huwelijk van Adriaen van Gilse en Catalijn Schilders, dus op 29 mei 1657, sluiten Ego Gijsbert de Wits en Jan Willem Toten een soortgelijke weddenschap. Om onduidelijke redenen zien beiden hier een dag later weer van af. De getuigen bij deze weddenschap waren Peeter Hendricks en Peeter Somers.⁹

8. RHCT, Tilburg N 18, f 61.

9. RHCT, Tilburg N 19, f 42.

Deze laatste heeft klaarblijkelijk de smaak te pakken gekregen, want hij sluit op 20 juli 1658 een weddenschap met Mercelis Gerits, die als gemachtigde optreedt voor Jan de Bont, koopman van wollen laken. Peeter Cornelis Somers zegt voor de komende Tilburgse kermis getrouwd te zullen zijn. Wanneer dat zo is, krijgt hij van Jan de Bont drieëneenhalf el *cleur laken* voor niets. Mocht het hem niet lukken een bruid te vinden, dan moet hij 11 gulden per el betalen, in dit geval een totaalbedrag van 38 gulden 10 stuiver. De vader van Peter, Cornelis Somers, treedt als borg op. Daarmee stemt hij duidelijk in met de handelwijze van zijn zoon. Jan Alewijns en Hendrick Stakenborch zijn de getuigen bij deze weddenschap.¹⁰ Het lukt Peter Cornelis Somers de weddenschap winnend af te sluiten. Hij ondertrouwt op 25 juli 1658 en trouwt op 21 augustus daaropvolgend met Jenneken Jan van Lissem. De bruid heeft geen vader meer en degene die haar assisteert is dezelfde Hendrick Stakenborch die getuige was bij de weddenschap.

Hem treft ook het wedvirus dat blijkbaar heerste. Op zondag 25 augustus 1658 wedt hij met dezelfde Ego de Wits die het ruim een jaar eerder ook al probeerde, en wel om vier el zwart laken ter waarde van 36 gulden, dat hij voor maandag 2 september getrouwd, dan wel ondertrouwd zou zijn. Hendrick Stakenborch ondertrouwt op 29 augustus met Ieffken Cornelis Somers. Alweer een weddenschap gewonnen.¹¹ Zou hier sprake kunnen zijn van doorgestoken kaart? Eva en Peter zijn broer en zus.

Enkele jaren later vinden we bij dezelfde notaris nog een weddenschap die het huwelijk als inzet had. Op 20 november 1661 zetten Gerard Swagemakers en Johan Peter van den Eijnde beiden 90 gulden in en geven zij dat in bewaring aan Marcelis Gerit van Valckenborch. Deze persoon was ook al partij in de weddenschap van 20 juli 1658. Wanneer Jan van den Eijnde niet binnen vier maanden is ondertrouw of getrouwd, gaat het geld naar Gerard Swagemakers. Lukt het hem wel om binnen die termijn een bruid te vinden, dan krijgt hij de 180 gulden. Jan van den Eijnde slaagt er niet in en zal zijn wedschuld hebben moeten voldoen.¹²

Enkele maanden later, op 15 maart 1662, verschijnen Jan Aert Crillaerts en Peter Gerit Schaepsmeeders voor schepenen van Tilburg. Zij gaan een weddenschap aan, waarbij de inzet drie el *cleur laken* is. Peter Gerit Schaepsmeeders moet voor Sint-Jansdag in ondertrouw zijn om dit laken gratis in bezit te houden. Lukt het hem niet, dan moet hij aan Jan Crillaerts 22 gulden betalen. Het is niet bekend of Peter Schaepsmeeders daar in geslaagd is.¹³

De eerdergenoemde Jan Peter van den Eijnde ging zes jaar na zijn eerste poging opnieuw een weddenschap aan, waarschijnlijk onder het motto: de aanhouder wint! Vlak voor de Tilburgse kermis, op 21 augustus 1667, wedt hij met Peter van de Ven om drie el zwart fijn laken, bestemd voor een *pack cleeren*, dat hij binnen een half jaar na de kermis *sijnde den XVIIIe februarij des toecommenden jaers MD LXVIII* ondertrouwd zal zijn. Is dat niet het geval

10. RHCT, Tilburg N 20, f 33.

11. RHCT, Tilburg N 20, f 38.

12. RHCT, Tilburg N 21, f 90^v.

13. RHCT, ORA Tilburg, Varia, doos 676.

dan moet hij aan Peter van de Ven 33 gulden betalen.¹⁴ Ook ditmaal slaagt hij er niet in binnen de gestelde termijn een bruid te vinden. Pas drie jaar later vindt hij zijn levensgezellin Helena Jan Jacobs van de Kerkhof. Zij trouwen in Tilburg op 1 juli 1670.

Protestactie?

Op 30 januari 1656 kwam de kerkeraad van de Nederduits-Gereformeerde gemeente in Tilburg bij elkaar om te vergaderen. Deze kersverse groep nieuwkomers in de katholieke heerlijkheid Tilburg en Goirle ergerde zich aan het gebruik dat bij het aangeven van de ondertrouw een groep vrijgezellen de nieuwe echtelieden vergezelden. Deze begeleiders verkeerden regelmatig in beschonken toestand en dit deed afbreuk aan het 'heilige huwelijk'. Bovendien komen ze op onchristelijke tijden aan de deur om de ondertrouw aan te geven. Het geval dat ze in hun vergadering bespreken, heeft plaatsgevonden in Goirle. De vergadering besluit om een publicatie uit te laten gaan, waarin dit gebruik zou worden veroordeeld. Daarnaast zou er alleen nog op vrijdagen van 1 tot 4 uur een ouderling in de kerk aanwezig zijn om ondertrouw in te schrijven.¹⁵ Deze actie van de kerkeraad krijgt spoedig een officieel gevolg, doordat het nieuwe echtreglement voor de generaliteitslanden op 18 maart van kracht wordt. Daarin regelt de overheid in goed Hollandse traditie alles ten aanzien van het wettelijk huwelijk.

Het is voortaan verboden om bij nacht en ontij de ondertrouw te komen aantekenen. Voortaan mogen huwelijkskandidaten alleen nog maar op zaterdag in ondertrouw gaan en dan wel na zonsopgang en voor zonsondergang (artikel VII). Alleen in heel bijzondere omstandigheden, waarover de predikant uitspraak mag doen, kan men van deze regel afwijken. Op overtreding van deze regel komt een fikse straf van 50 gulden te staan voor degenen die de huwelijkskandidaten toch inschrijft buiten deze dag en tijd zonder geldige reden. Bovendien is de inschrijving dan ongeldig (artikel VIII).

In het negende artikel komt het uiteindelijke verbod op de eerder beschreven festiviteiten: *dat alles sonder lichtveerdigheyt, sonder dronckenschap, nuchteren, eerbiedelijck, ende in des Heeren vreesse toe gae, ende beletten, dat voor, ende geduyrende de inschrijvinge, geen stercken dranck geschoncken, ende gedroncken werde, op pene van die contrarie doet, te verbeuren XXV guldens*. In het daaropvolgende artikel staat nog specifieker genoemd, dat *Niemant sal hem vervorderen inde steden ofte ten Platten Lande, de Bruydegoms ende Bruyts in het in schrijven ofte trouwen, in het gaen van den Gerechte ofte Kercke, ofte in het weder keeren nae Huys, nae te roepen, te schutten ofte schatten, 't zy in het gesellen der selve van ofte naer Huys, met roers, ende die af te schieten, ofte met het schencken van stercke Wateren, Bier ofte Wijn, 't zy in 't afvorderen naer gedane inschrijvingen, ofte Trouw, van Ry-Bieren, ofte Boxem-Bieren, ofte quansel Bieren, ofte wat naem soodanige quade ghe-*

14. RHCT, Tilburg N 23, f 103.

15. RHCT. Hervormde Kerkeraad Tilburg 1a.

woonten ende insolentien mogen hebben. De boetes zijn niet mals, die lopen op van 12 gulden voor het eerste vergrijp naar 100 gulden voor het derde. Ook echtparen die daartoe medewerking of aanleiding geven, kunnen rekenen op een boete van 25 gulden.

Deze reglementering maakt een eind aan een oud gebruik, het zogenaamde 'kwanselen' en het 'losschieten' van de bruid. Dat zijn rituelen, waarbij de vrijgezellen in de buurt – zowel familie als buren – van het aanstaande paar de overgang van de vrijgezellentijd naar de gehuwde staat viëren, meestal met de nodige hoeveelheid drank.

Bij gelegenheid van een huwelijk of ondertrouw eist de 'jonkheid' een traktatie in de vorm van bier of sterke drank, het zogenaamde 'kwanselbier'. Dat gaat gepaard met het nodige rumoer in de vorm van roepen, schreeuwen en zingen. Het gebruik van de 'kwanselbieren' is gebaseerd op het principe van wederkerigheid: de aantasting van de huwelijksmarkt compenseren door de achterblijvende vrijgezelle jongeren af te kopen met traktaties. Het woord 'kwansel', dat ruilen of uitwisselen betekent (vergelijk de uitdrukking iets verkwanselen), benadrukt deze wederkerigheid. Daarnaast kent Van Dale aan 'kwanselen' de betekenis van verkwisten en morsen toe, wat in het kader van deze uitbundige traktaties zeker toepasselijk is.

Het 'losschieten' van de bruid heeft een andere achtergrond en betekenis. Om het afscheid van de 'jonkheid' en de overgang naar de huwelijks staat te markeren, knallen buurtgenoten en vrienden bij het huis van de bruid steevast met geweren of met kleine tafelkanonnetjes (zogenaamde donderbussen). De overgang van de vrijgezellen- naar de gehuwde status werd door het gezamenlijke drinken bezworen en beklonken. Het schutten van het aanstaande echtpaar was bedoeld om een rituele barrière op te werpen, het bij de 'kwanselbieren' veel voorkomende schatten duidt op het vaststellen van de waarde van de bruid.

Deze gebruiken komen in enkele varianten voor, maar de overeenkomst zit hem in de verstrekking van vrij drinken. Mede door het overmatige drankgebruik vonden bij het 'losschieten' regelmatig ongelukken plaats en er bestond altijd het risico van rellen, waarvoor de wereldlijke overheid beducht was. De kerkelijke overheid was eerder bang voor de seksuele uitpattingen tijdens de festiviteiten.¹⁶

Deze festiviteiten waren uiteraard een doorn in het oog van de katholieke pastoors, maar evenzeer of mogelijk nog meer van de protestantse predikanten en kerkenraden. Daarom ook dat de kerkenraad van de Nederduits-Gereformeerde gemeente in Tilburg en Goirle zo heftig reageert in 1655 op een waarschijnlijk uit de hand gelopen kwanselfeest in Goirle. Zij hebben met de uitvaardiging van het nieuwe echtreglement een instrument in handen gekregen om deze kwalijke traditie te bestrijden.

16. G. Rooijakkers, *Rituele repertoires. Volkcultuur in oostelijk Noord-Brabant 1559–1853* (Nijmegen, 1994) 326–331, 416–431.

Mogelijk was de reeks weddenschappen tussen 1655 en 1667 een soort van protest vanuit een bepaalde katholieke klasse (de inzet is vaak laken), die een nieuwe vorm van vertier zocht nu het kwanselen hen was afgenomen. Dat zou ook verklaren waarom de leeftijd van de deelnemers over het algemeen aan de lage kant was. Overigens werd de soep niet zo heet gedronken als die werd opgediend.

Het is opmerkelijk dat kort daarop bij notaris Johannes van Rotterdam diverse weddenschappen werden afgesloten, waarbij het al dan niet trouwen binnen een bepaalde tijd van de betrokken persoon bepalend was wie er moest betalen. Johannes van Rotterdam maakte zelf deel uit van de Nederduits-Gereformeerde gemeente en zou dus eigenlijk van dergelijke praktijken niets moeten weten. Blijkbaar was hij geen scherpslijper. (Hij kwam op 16 juni 1656 vanuit Oudenbosch en liet zich toen inschrijven als lidmaat van de hervormde gemeente in Tilburg.)

Het kwanselen en het losschieten van de bruid is pas in de loop van de negentiende eeuw definitief in onbruik geraakt, hoewel de tegenwoordige vrijgezellenavond ook zeker in deze traditie past.

Ook de heelmeeester stond machteloos tegenover de pestplaag.

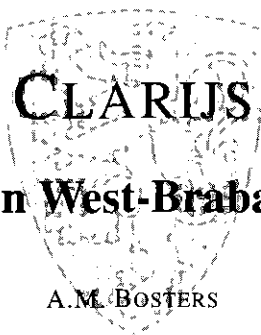
Voor de pil van Drion (Oisterwijk, 1558)

Ghoert Timmermans in Oisterwijk was in 1558 slachtoffer van de pest, die toen al sinds 1555 door het land waarde en de crisis door de droogte, misoogst en schaarste en duurte van de rogge verergerde. Toen hij voelde dat hem *het vier aen thertte begonst te comen*, verkortte hij zijn lijdensweg door zich te verdrinken.

Zelfmoord was een ernstig vergrijp, dat diende te worden beboet, zodat de schout beslag wilde leggen op zijn bezittingen. Hij durfde echter het huis niet te betreden om de inventaris op te maken, *overmidts der quader sieckten*. Hij koos toen eieren voor zijn geld en beboette de weduwe met 6 carolusgulden.

In zijn rekening verantwoordde hij de tegenvallende opbrengst als gevolg van een daad van barmhartigheid: hij wist immers dat er grote armoede heerste in het gezin, dat bovendien was belast met veel kleine kindertjes. Trouwens: er viel weinig meer te halen *dan wat timmer getouws*.¹

1. Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer 12998, rekening van Sint-Jan-Kerstmis 1558, f X.

CLARIJS

Een West-Brabants wagenmakersgeslacht

A.M. BOSTERS

Afkortingen

GABZ	Gemeentearchief Bergen op Zoom
GARN	Gemeentearchief Roosendaal en Nispen
GAT	Gemeentearchief Tholen
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
RAWB	Regionaal archief West-Brabant te Zevenbergen

De jongste kinderen uit het huwelijk van Cornelis Jansse Clarijs met Dingen Carels Dingemans, waren:

4. Marinus Cornelis Jansse Clarijs, te Wouw op 16 maart 1771 gedoopt, overleed in Kruisland in februari 1786.
5. Carel Cornelis Jansse Clarijs, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 13 november 1772, stierf te Fijnaart op 7 januari 1846. Aldaar was hij landbouwer op de hoeve „Sint Jacques”. Hij was kerkmeester en tesorier van de rooms-katholieke parochie van Fijnaart. Ook was hij gemeenteraadslid. Na zijn overlijden deed zijn weduwe, Anna Nollen, aangifte voor de successiebelasting, waarbij zij verklaarde dat Carel Clarijs zonder descendenten was overleden. Zij was met hem in gemeenschap van goederen gehuwd. In de Juffrouwenpolder onder Fijnaart erfde zij een hofstede met woning en schuur en voorts percelen land en diverse goederen. Na aftrek van de schulden resteerde een batig saldo van 11.999 gulden.⁴¹

Carel Clarijs was op 31 augustus 1805 te Steenberg en getrouwd met Anna Nollen, gedoopt te Standdaarbuiten op 17 oktober 1771, overleden te Fijnaart op 8 januari 1848, dochter van Adriaan Nollen en van Johanna van der Heijden. In eerste echt was zij met Adriaan Dionisius Vermeulen getrouwd geweest.

Uit dit huwelijk sproot:

- A. Digna, geboren te Fijnaart op 11 november 1808, stierf jong.
6. Cornelis Cornelis Jansse Clarijs, gedoopt op 28 maart 1776 te Wouw, was bouwman te Oud-Vossemeer. Hij huwde op 9 oktober 1812 aldaar met Maria Meurs, gedoopt te Halsteren op 26 juni 1777, dochter van Marinus Meurs en van Catharina van de Kastele, weduwe van Jan Maas. Haar kinderen van Cornelis Clarijs waren:
 - A. Pieter Clarijs, geboren te Oud-Vossemeer op 22 novem-

41. RANB, Memories van Successie, kantoor Zevenbergen 36, no. 176.

ber 1812. Van hem stamt nageslacht te Oud-Vossemeer.

B. Pieterella Clarijs, geboren op 5 november 1814 te Oud-Vossemeer, trouwde aldaar op 2 mei 1836 met Jan Lokker, geboren te Kerkwerve, bouwman, zoon van Cornelis Lokker en van Johanna Buizen.

C. Dingena Clarijs, geboren op 28 mei 1817 te Oud-Vossemeer, trouwde te Steenbergen op 29 april 1848 met Karel Jan Schoutens⁴², geboren aldaar op 14 maart 1822, zoon van Hendrik Schoutens en van Maria Catharina Laanen.

7. Adriaan Cornelis Jansse Clarijs, gedoopt te Wouw op 24 april 1778, te Kruisland begraven op 3 november 1792.

8. Laureijs Cornelis Clarijs werd op 7 oktober 1780 te Wouw gedoopt en stierf op 29 augustus 1843 te Steenbergen. Aanvankelijk was hij wagenmaker te Wouw. Hij zal het geweest zijn, die als zodanig betrokken was in een rechtsgeding tegen Geert Lippens, landman te Heerle, in het jaar 1799.⁴³ Later was hij bouwman te Kruisland. Hij was gehuwd met Johanna Krijnen, bij wie hij geen kinderen had. Na zijn overlijden waren zijn erfgenamen zijn weduwe, zijn broer Carel te Fijnaart, de kinderen van zijn broer Philip Clarijs, zijn broer Cornelis Clarijs en de kinderen van zijn zuster Dymphna. Tot de onroerende goederen behoorden een huis en erf te Kruisland en een aantal geldleningen. De totale resterende waarde bedroeg ruim 17.000 gulden. Bij testament van 24 augustus 1827 voor notaris Tindal te Steenbergen had hij bepaald, dat het eigendom er van aan zijn broers en zuster zou toekomen.⁴⁴

9. Petrus Clarijs, gedoopt te Wouw op 23 augustus 1783, overleed ongehuwd te Steenbergen (Kruisland) op 16 januari 1809.

IVbis. MARIJNUS JANSSE CLARIJS, gedoopt op 3 december 1737 te Wouw, overleed te Steenbergen op 2 juli 1819. Hij was wagenmaker te Kruisland. Dat was hij nog in 1814, toen hij als zodanig werd vermeld in de trouwakte van zijn zoon Carolus Clarijs.

Op 26 februari 1784 kocht hij van Wilhelmus van Amstel 700 roeden land aan de noordzijde van de Molenweg bij het dorp Kruisland.⁴⁵ Een perceeltje grond aldaar verkocht hij op 6 december 1804 aan Pieter Verbraak.⁴⁶ Na zijn overlijden verklaarden zijn kinderen voor de successierechten dat Marijn Jansse Clarijs bij testament voor notaris Van Vught te Roosendaal op 19 december 1818 zijn kinderen tot erfgenamen had benoemd. Tot de nalatenschap behoorde een huis met schuur te Kruisland, een perceel weiland en drie percelen zaailand aldaar.⁴⁷

Marijn was op 19 maart 1769 te Steenbergen getrouwd met Joanna Carels Dingemans, gedoopt aldaar op 2 april 1749 en begraven te Kruisland op 19 september 1795. Zij was een dochter van Carel Dingemans en van Huberta Mutters.

De kinderen uit dit huwelijk waren:⁴⁸

42. A.M. Bosters, „Schoutens uit Halsteren en omgeving (1565–1825)”. *De Brabantse Leeuw*, XLIII (1994) 201.

43. GARN, Wouw R 1871.

44. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 38, no. 58.

45. RAWB, Steenbergen R 1550, ongef.

46. RAWB, Steenbergen R 1551, f 209.

47. RANB, Memories van Successie, kantoor Roosendaal 1, no. 294.

48. Kinderen van Marijnus Clarijs werden begraven te Kruisland op 29 januari 1776, 26 februari 1781 en 12 december 1788.

1. Joannes Baptist Marijnusse Clarijs, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 8 februari 1770, stierf de negende van Sprokkelmaand 1810 te Steenberg. Hij trouwde op 8 december 1798 te Steenberg met Catharina Marijnusse Hagenaars, gedoopt te Essen op 6 augustus 1775, dochter van Marinus Hagenaars en van Anna Vergroesen. Zij hertrouwde op 8 september 1814 te Steenberg met de metselaar Pieter Maes.

De kinderen uit dit huwelijk waren:

- A. Marijn Clarijs, geboren rond 1799 te Roosendaal, overleed ongehuwd op 26 december 1826 te Steenberg. Hij was landbouwersknecht. Zijn moeder, Catharina Hagenaars, en de kinderen uit haar beide huwelijken waren de erfgenamen. Marijn bezat een kwart in een huisje met hof en erf te Kruisland, alsook kleding en twee horloges.⁴⁹
 - B. Joanna, gedoopt te Steenberg (Kruisland) op 14 augustus 1803.
 - C. Anna Clarijs, gedoopt op 21 oktober 1805 te Steenberg (Kruisland), trouwde op 6 november 1840 te Steenberg met Johannes de Klerk, geboren te Bergen op Zoom op 18 oktober 1815. Hij was een zoon van Pieter Franciscus de Klerk en van Anna Cornelia Godri.
 - D. Joannes Clarijs, gedoopt op 15 augustus 1808 te Steenberg (Kruisland), heeft een nageslacht te Steenberg.
2. Philippus Marijnusse Clarijs, gedoopt op 6 maart 1771 te Wouw (Kruisland), overleed op 19 januari 1829 te Steenberg. Hij was ongehuwd en was wagenmaker te Steenberg en Kruisland.
 3. Karel Marijnusse Clarijs, gedoopt op 10 januari 1773 te Wouw (Kruisland), overleed op 2 april 1846 te Steenberg. Hij was landbouwer. Hij stierf zonder een testament te hebben gemaakt. Zijn dochter Anna Cornelia en zijn zoons Jan en Marijn verklaarden voor de successie, dat hun vader geen onroerende goederen had nagelaten.⁵⁰

Karel Clarijs trouwde op 20 december 1814 te Steenberg met Elisabeth Costermans, gedoopt aldaar op 31 maart 1792, dochter van Rochus Costermans en van Maria Catharina Heijnen. Hun kinderen waren:

- A. Rochus Clarijs, geboren op 24 februari 1816 te Steenberg, overleden aldaar op 20 oktober 1845. Hij overleed in staat van volkomen armoede.⁵¹
- B. Jan, geboren op 28 september 1817 te Steenberg.
- C. Anna Cornelia Clarijs, geboren op 9 augustus 1817 te Steenberg, trouwde op 9 juni 1843 aldaar met Frans van den Enden, gedoopt te Steenberg op 14 mei 1807, zoon van Lindert van den Enden en van Wilhelmina den Drogen.
- D. Marijn, geboren op 15 januari 1822 te Steenberg.
- E. Pieter, geboren op 12 april 1824 te Steenberg.

49. RANB, Memories van Successie, kantoor Roosendaal 5, no. 139.

50. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 43, no. 149.

51. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 42, no. 92.

- F. Adriaan, geboren te Steenberg en op 16 maart 1826.
- G. Filips Clarijs, geboren op 7 februari 1830 te Steenberg en, aldaar overleden op 5 maart 1845.
4. Cornelis Marijnusse Clarijs, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 25 september 1774, was arbeider voor de kost. Hij was op 6 december 1813 te Nieuw-Vossemeer gehuwd met Cornelia van Reijen⁵², gedoopt te Halsteren (Nieuw-Vossemeer) op 6 februari 1789, dochter van Cornelis van Reijen, landman te Nieuw-Vossemeer, en van Maria Willemse. Uit deze echtverbintenis werden geboren:
 - A. Johanna, geboren te Nieuw-Vossemeer op 30 juli 1814.
 - B. Maria Elisabeth, op 1 december 1816 geboren te Nieuw-Vossemeer.
 - C. Marinus, geboren te Nieuw-Vossemeer op 14 augustus 1819.
 - D. Pieter Clarijs, geboren te Nieuw-Vossemeer op 8 mei 1822, heeft aldaar nageslacht.
 5. Joanna, gedoopt op 20 januari 1776 te Wouw (Kruisland).
 6. Lambert Marijnusse Clarijs, gedoopt op 28 april 1777 te Wouw (Kruisland), overleed op 4 oktober 1837 te Fijnaart. Hij was wagenmaker aldaar. Ook was hij daar kerkmeester van de rooms-katholieke parochie. Na het overlijden van zijn eerste vrouw, Maria van Reijen, werd aangifte gedaan voor de successierechten. Tot zijn bezit behoorde een huis met schuur, tuin en erf, gelegen aan de dijk van de Juffrouwenpolder onder Fijnaart.⁵³ Na het afsterven van zijn derde vrouw, Maria Catharina Nuijts, behoorde tot de vaste goederen een huis, schuur en wagenmakerswerkplaats met hof en boomgaard, staande op de dijk van de Juffrouwenpolder te Fijnaart.⁵⁴ Bij het overlijden van zijn vierde vrouw, Elisabeth Santbergen, met wie Lambert Clarijs in gemeenschap van goederen was getrouwd, bezat hij een huis, schuur en erf aan de Nieuwe Appelaersdijk, alsook percelen zaai- en weiland in de polder Den Nieuwe Appelaer onder Fijnaart.⁵⁵ Toen hij *ab intestato* overleed, werd door zijn meerderjarige zoon Marijn Clarijs en zijn broer Marijn Clarijs, meester-wagenmaker te Kruisland, voogd over zijn minderjarigen Anna en Antonie, de successie afgehandeld. Zijn kinderen waren tot de nalatenschap gerechtigd. Tot de goederen behoorden een huis, erf en moestuin in de Juffrouwenpolder en drie percelen bouwland aldaar.⁵⁶

Lambert Clarijs trouwde op 12 februari 1809 te Steenberg en met Maria van Reijen, gedoopt aldaar op 11 februari 1771, overleden te Fijnaart op 11 mei 1820. Zij was een dochter van Joannes van Reijen en van Elisabeth Schoen. Op 15 mei 1821 hertrouwde Lambert te Fijnaart met Maria Elisabet Gorisse, gedoopt te Standdaarbuiten (Fijnaart) op 19 december 1783 als dochter van Antonie Gorisse en van Catharina

52. A.M. Bosters, *Genealogische en historische aantekeningen betreffende Nieuw-Vossemeer*, dl. I (Voorburg, 1980) 18.

53. RANB, Memories van Successie, kantoor Zevenbergen 3, no. 219.

54. RANB, Memories van Successie, kantoor Zevenbergen 7, no. 237.

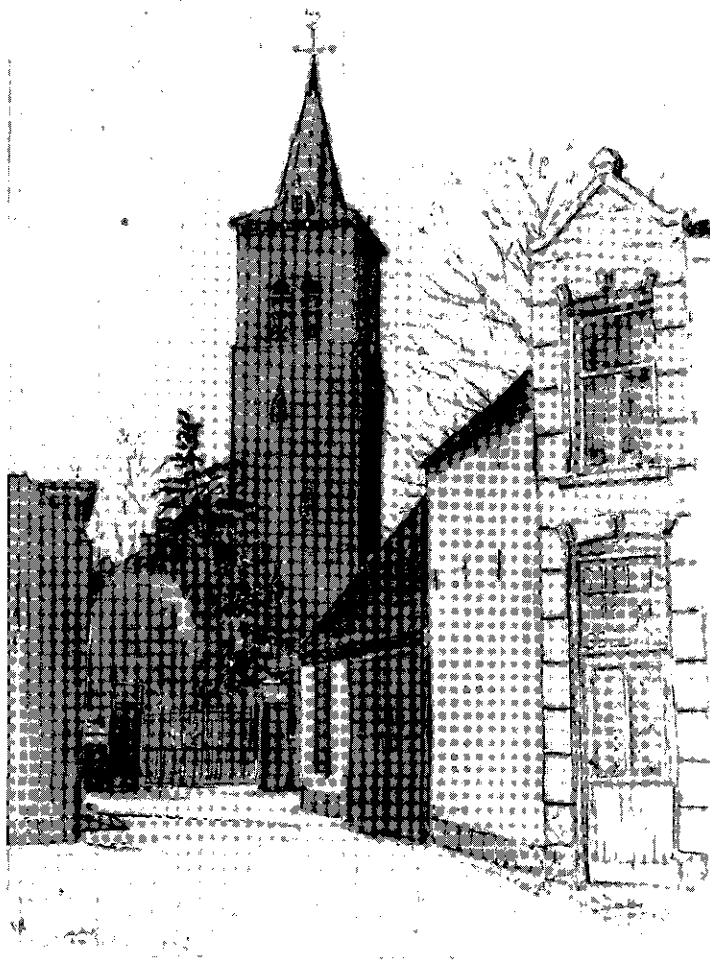
55. RANB, Memories van Successie, kantoor Zevenbergen 16, no. 14.

56. RANB, Memories van Successie, kantoor Zevenbergen 22, no. 7.

Jacobs, overleden te Fijnaart op 29 april 1822. Ten derden male trouwde hij op 16 juli 1825 te Woensdrecht met Maria Catharina Nuijts, aldaar gedoopt op 26 maart 1791, gestorven te Fijnaart op 25 augustus 1825; haar ouders waren Wilhelmus Nuijts en Maria Catharina Jacobs. Zijn vierde huwelijk sloot Lambert Clarijs op 23 februari 1829 te Standdaarbuiten met Elisabeth Santbergen, dochter van Antonie Santbergen en Anna Verbaten. Zij was aldaar gedoopt op 28 februari 1790 en stierf te Fijnaart op 11 maart 1832.

Uit het eerste huwelijk stamt:

Tekening van de kerk van Kruisland door W. Hagemans. (Foto Regionaal Historisch Centrum Tilburg.)

A. Marinus Clarijs, geboren te Fijnaart op 18 augustus 1812.

Ook hij was wagenmaker van beroep. Hij heeft nageslacht te Fijnaart.

Uit het tweede huwelijk:

B. Antonie, geboren op 22 april 1822 te Fijnaart, stierf jong.

Uit het vierde huwelijk:

C. Anna Clarijs, geboren op 25 december 1829 te Fijnaart, overleden op 14 januari 1874 te Oudenbosch. Zij trad op 10 augustus 1851 in bij de zusters van Sint-Anna te Oudenbosch, waar zij op 17 oktober 1852 werd geprofest.

D. Antonie, geboren op 1 januari 1832 te Fijnaart, stierf jong.

7. Joanna Marijnusse Clarijs, gedoopt op 29 juni 1779 te Wouw (Kruisland), trouwde op latere leeftijd (op 1 maart 1832) te Steenbergen met Jan Mens, gedoopt op 12 juli 1771 te Wouw, zoon van Jacob Mens en van Anna Maria van Gaans. Hij was weduwnaar van Adriana van Osta.
8. Anna Cornelia, gedoopt op 22 februari 1781 te Wouw (Kruisland), overleed op jonge leeftijd.
9. Anna Cornelia, gedoopt op 10 maart 1782 te Wouw (Kruisland), overleed op 1 september 1817 te Steenbergen.
10. Maria Anna, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 18 juli 1784.
11. Adrianus, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 13 augustus 1786.
12. Marijnus Marijnusse Clarijs, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 23 juni 1789, was wagenmaker te Steenbergen.

IIIbis. BARTHOLOMEUS PHILIPSE CLARIS is op 6 januari 1700 te Steenbergen gedoopt en werd te Wouw (Kruisland) op 31 juli 1743 begraven. Op 25 juli 1726 ging hij bij Wouter van de Plas een geldlening van 300 gulden aan in verband met de koop van een huis met hof en erf, gelegen in het dorp van Wouw op het plein. Zijn vader Philip Claris en zijn broer Jan stonden voor hem borg.⁵⁷ Met de drossaard van het zuid- en westkwartier van het markiezaat van Bergen op Zoom, de heer Nicolaus Clement, had hij enkele oneigheden over de erven die zij gezamenlijk bezaten aan de westzijde van het dorpsplein te Wouw. Op 3 februari 1729 stelden zij samen de begrenzing van hun erven vast.⁵⁸ Op 10 januari 1730 verkocht Bartel Philipse Claris aan genoemde drossaard een stuk erf, gelegen aan het dorpsplein van Wouw. Bij die gelegenheid werd hij meester-wagenmaker te Wouw genoemd.⁵⁹ Aan Cornelis van Rijen verkocht hij op 2 september 1735 een huis en erf aan het dorpsplein te Wouw voor 450 gulden.⁶⁰ Bij Philippus Boogaert, *paymeester* van de stad Maastricht, had hij een schuld van 500 gulden in verband met geleende gelden onder verband van een huis en erf in het dorp Kruisland en een bosje, gelegen in de Biesen.⁶¹ Aan Willem de Jong verkocht hij een huis, schuur en hof, genaamd *De Swaan*, gestaan aan het dorpsplein van Wouw, voor 950 gulden.⁶²

57. GARN, Wouw R 1915, f 60.

58. GARN, Wouw R 2161, ongef.

59. GARN, Wouw R 1915, f 131.

60. GARN, Wouw R 1917, ongef.

61. RAWB, Steenbergen R 1749, f 207, 9 april 1737.

62. GARN, Wouw R 1918, 16 maart 1742.

Zijn weduwe, Elisabeth Jansse Sledde, verkocht aan haar zoon Cornelis Bartels Clarijs een perceel land van 5 gemeten 116 roeden te Kruisland.⁶³

Bartel Philipse Clarijs was gehuwd met Elisabeth Jansse Sledde, die later hertrouwde met Adriaan Geers. Hun kinderen waren:

1. Joannes, gedoopt te Wouw op 15 april 1726.
 2. Maria Bartels Clarijs⁶⁴, gedoopt te Wouw op 9 december 1727, begraven te Steenberg op 15 maart 1803. Zij huwde op 11 juli 1756 te Steenberg met Jan van Reijen, gedoopt te Halsteren (Bergse Polder) op 6 april 1713, zoon van Pieter Jansse van Rijen en van Anna Slobbers. Zij hertrouwde op 30 november 1767 te Steenberg met Vincent van Dorst, gedoopt op 20 oktober 1741 te Breda, zoon van Hendrik van Dorst en van Anna Lommel.
 3. Jan Clarijs, volgt onder IVter op pagina 103.
 4. Cornelia Bartels Clarijs, gedoopt op 18 februari 1732 te Wouw, werd op 10 maart 1767 te Steenberg begraven. Na haar overlijden werd haar broer Cornelis Clarijs tot voogd over haar weeskinderen aangesteld.⁶⁵ Voor de schepensbank van Steenberg werd op 5 september 1767 verklaard, dat de voogden over de kinderen van hun vaderlijke en moederlijke goed hadden gekweten.⁶⁶
- Cornelia Clarijs was op 1 september 1754 te Steenberg gehuwd met Hendrik Verkaart, gedoopt te Wouw (Moerstraten) op 28 maart 1707, zoon van Adriaan Janssen Verkaart en van Magdalena van Wesel. Hij was eerder getrouwd geweest met Catharina Verbeek en Pieternella Vos.
5. Cornelis Bartelse Clarijs, volgt onder IVquater op pagina 109.
 6. Wilhelmyna, te Wouw gedoopt op 23 oktober 1737.

63. RAWB, Steenberg R 1548, 6 januari 1764.

64. A.R.M. Mommers, *Brabant van generaliteitsland tot gewest. Bestuursinrichting en gezagsuitoefening in en over de landen en steden van Staats-Brabant en Bataafs Brabant 14 September 1629 – 1 Maart 1796* (2 dln.; Utrecht, 1953) II, 370. De vermelding als zou Maria Clarijs een dochter zijn van Wilhelmus Clarijs en Maria Oliviers is foutief.

65. RAWB, Steenberg R 2249, 14 maart 1767.

66. RAWB, Steenberg R 1753, f 147.

67. GABZ, Stadssecretarie 5088, ongef.

68. W.A. van Ham en C.D. Vanwesenbeeck, *Gids voor oud Bergen op Zoom* (Antwerpen, 1983) 105.

69. GABZ, Stadssecretarie 3094.

70. GABZ, Stadssecretarie 5098, f 82.

IVter. JAN BARTELSE CLARIJS, gedoopt te Wouw op 25 februari 1730, werd op Bergen op Zoom begraven op 19 juni 1794. Hij was daar wagenmaker geweest. In die hoedanigheid kocht hij op 6 januari 1764 van Guillaume La Meine, metselaar te Bergen op Zoom, het huis en erf *Het Gulden Vlies* in de Steenbergsestraat voor 1700 gulden.⁶⁷ Dit pand is in de zestiende eeuw gebouwd en dus een laat-middeleeuws woonhuis; het staat tegenover het Markiezenhof.⁶⁸ Na 1767 werd Jan Clarijs poorter van Bergen op Zoom en ingeschreven in het poortersregister van die stad.⁶⁹

Van *Het Gulden Vlies* verkocht hij op 12 juli 1793 de voorkamer – zowel beneden als boven – voor 900 gulden aan de meester-smid Guiliam de Nonnevangel.⁷⁰ Zijn weduwe, Agatha van Roosendaal, verkocht na zijn overlijden als voogdes over haar kinderen Cornelia, Adrianus, Adriana, Brigetta, Johanna, Anna, Johannis en Petronella Clarijs, alsmede uit naam van haar afwezige zoons Godefridus, Pieter en Lambertus Clarijs, samen met Jan Dirk Veraart, gehuwd met Catharina Clarijs, en Cornelis Clarijs een deel

De grote markt te Bergen op Zoom.
Gravure van A. Terwen naar een
tekening van Chr. Schueler.

van *Het Gulden Vlies* aan Johannes Joseph Lambertus Nugchelmans voor de somma van 4500 gulden.⁷¹ Genoemde weduwe verkocht op 4 oktober 1799 aan Johannes Cornelis Loijens, meesterkleermaker te Bergen op Zoom, het huis en erf genaamd *Daarnaast*, gestaan in de Steenbergsestraat, voor 1000 gulden.⁷²

In zijn eerste echt trad Jan Bartelse Clarijs op 1 mei 1757 te Steenberg en met Petronilla Leemans, gedoopt aldaar op 24 februari 1732, begraven te Bergen op Zoom op 6 november 1762, dochter van Adriaan Peters Leemans en Catharina Peters van de Kar. Hij hertrouwde op 30 juni 1765 te Bergen op Zoom met Agatha van Roosendaal, gedoopt te Oudenbosch op 16 maart 1745, dochter van Godefridus van Roosendaal en van Elisabetha Molenaars.

Uit het eerste huwelijk werden geboren:

1. Lambertus Clarijs, gedoopt te Steenberg op 15 januari 1758, overleden te Bergen op Zoom op 25 januari 1823. Hij was aldaar wagenmaker. Na zijn overlijden werd voor de successie bepaald wie de erfgenamen waren. Dat waren zijn meerderjarige kinderen en zijn weduwe, mede als voogdes over de nog minderjarigen.⁷³ Hij was gehuwd met Helena Jorgens uit Nieuwenhage, die op 1 februari 1848 te Bergen op Zoom overleed. Hun kinderen waren:
 - A. Joannes Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 30 januari 1792, was wagenmaker te Oud-Vossemeer en had nageslacht aldaar.
 - B. Godefridus Clarijs, gedoopt te Halsteren (Tholen) op 30 augustus 1793, vestigde zich te Antwerpen.
 - C. Petrus Clarijs werd op 25 november 1795 te Bergen op Zoom, waar hij werkte als wagenmaker.
 - D. Lambertus Clarijs, op 3 december 1797 te Bergen op Zoom gedoopt, overleed te Breda op 15 november 1847. Hij was wachtmeester bij de Militaire Academie aldaar. Zijn erfgenamen, te weten zijn moeder en zijn broers en zusters, verklaarden na zijn overlijden dat Lambertus geen vaste goederen had nagelaten.⁷⁴
 - E. Petronilla Clarijs, gedoopt op 7 juli 1799 te Bergen op Zoom, trouwde met Mathijs Stremers.
 - F. Elisabetha Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 9 juli 1801, overleed aldaar op 28 oktober 1814.
 - G. Cornelius Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 24 april 1803, werd meester-smid en vestigde zich te Borgerhout bij Antwerpen.
 - H. Christianus Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 28 april 1805, vestigde zich als wagenmaker te 's-Hertogenbosch en had aldaar nageslacht.
 - I. Catharina Clarijs, gedoopt op 25 juni 1807 te Bergen op Zoom, trouwde daar op 10 december 1836 met Johannes Schrauwen uit Vlissingen, zoon van Johannes Schrauwen en van Sybilla Elisabeth Rinkel.

71. GABZ, Stadssecretarie 5098, f 276, 22 juli 1796.

72. GABZ, Stadssecretarie 5099, f 114.

73. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 7, no. 51.

74. RANB, Memories van Successie, kantoor Breda 53, nrs. 37 en 47.

- J. Adriana Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 25 juni 1807, bleef ongehuwd.
2. Catharina Jansse Clarijs, gedoopt op 13 juli 1760 te Bergen op Zoom, trouwde aldaar op 27 januari 1788 met Johannes Theodorus Veraart, gedoopt op 10 juni 1762 te Bergen op Zoom als zoon van Josephus Veraart en van Maria Schoutens. Op 13 september 1801 hadden beide echtelieden hun testament op de langstlevende gemaakt onder de belofte de kinderen te zullen opvoeden en hen bij meerderjarigheid 12 gulden uit te keren en indien een van beiden zou hertrouwen de kinderen dan 100 gulden mee te geven.⁷⁵
 3. Adrianus, gedoopt op 29 oktober 1762 te Bergen op Zoom, stierf op jonge leeftijd.

Uit de tweede echt sproten:

4. Godefridus Clarijs, geboren omstreeks 1765, overleden op 20 januari 1840 te Steenberg, waar hij zadelmaker was. Op 17 april 1818 had hij voor notaris Vergroesen te Bergen op Zoom een testament gemaakt. Hierin had hij aan zijn kinderen uit zijn eerste huwelijk en die uit zijn tweede het kindsge-deelte vermaakt van al zijn na te laten bezittingen met het volle recht van eigendom. Na zijn overlijden deden zijn erfgenamen aangifte voor de successie. Het waren zijn weduwe Johanna van de Bemden als moeder van Agatha, Brigitta en Catharina Cornelia Clarijs, Johannes Clarijs, zadelmaker, Antonius den Ouden, zadelmaker te Tholen, gehuwd met Anthonetta Tuitjens, weduwe van Adrianus Clarijs, van wie de kinderen Godefridus, Johannes en Adriana Clarijs, voorts Johannes Casteleijns, gehuwd met Adriana Clarijs, Willem Krems, gehuwd met Elisabeth Clarijs, Henricus Slegers, gehuwd met Adriana Philippina Clarijs, Anna Cornelia Clarijs, begijntje te Antwerpen, Jacobus Clarijs, kamerbehang, en Godefridus Clarijs, zadelmaker, beide laatsten woonachtig te Steenberg. Tot de nalatenschap behoorde een huis, een leerlooierij en nog een huis met erf te Steenberg.⁷⁶

Godefridus Clarijs trouwde tweemaal, eerst op 21 februari 1795 te Steenberg met Anna Cornelia Janssen uit Gastel, die op 17 januari 1811 te Steenberg in het kraambed stierf. Zijn tweede huwelijk sloot hij met Johanna van Bemden, gedoopt op 13 april 1788 te Oud en Nieuw Gastel (Dinteloord), overleden op 13 maart 1836 te Steenberg, dochter van Jacobus van den Bemden en van Petronilla van Rijen.

Uit het eerste huwelijk:

- A. Joannes Clarijs, gedoopt te Steenberg op 30 maart 1795. Hij was zadelmaker en had nageslacht te Oude Tonge en Steenberg.
- B. Adrianus, te Steenberg gedoopt op 31 januari 1797, jong overleden.
- C. Anna Clarijs, gedoopt te Steenberg op 16 september

75. GABZ, N 1009, no. 47.

76. GABZ, N 1096, no. 84.

1798, stierf aldaar ongehuwd op 24 september 1837.

- D. Adrianus Clarijs, te Steenberg en gedoopt op 23 november 1800, overleed te Tholen op 6 mei 1833. Hij was zadelmaker en had nageslacht.
- E. Adriana Clarijs, gedoopt te Steenberg en op 12 september 1803, trouwde met Johannes Casteleijns.
- F. Elisabeth Clarijs, gedoopt te Steenberg en op 31 maart 1806, trouwde aldaar op 3 november 1831 met Adriaan de Bie, kuiper te Bergen op Zoom, zoon van Gerard de Bie en van Helena Wouts, weduwnaar van Maria Cornelia Adan. Zij hertrouwde met Willem Krems.
- G. Anna Philippina Clarijs, gedoopt op 29 april 1808 te Steenberg en. Zij trouwde daar op 13 mei 1836 met Hendrik Slegers, gedoopt aldaar op 3 juli 1807 als zoon van Pieter Slegers en Anna Verbeek.
- H. Anna Cornelis Clarijs, op 17 januari 1811 te Steenberg en geboren, werd begijn op het begijnhof te Antwerpen.

Kinderen uit het tweede huwelijk:

- I. Jacobus Clarijs, geboren op 2 september 1813 te Steenberg en, was zadelmaker en kamerbehangen aldaar en had er nageslacht.
 - J. Cornelis, geboren te Steenberg en op 5 mei 1817, overleden aldaar op 20 februari 1818.
 - K. Kornelis, te Steenberg en geboren op 11 november 1818, aldaar gestorven op 18 november 1818.
 - L. Godefried Clarijs, geboren te Steenberg en op 9 mei 1820, was zadelmaker aldaar.
 - M. Petronella Johanna, geboren te Steenberg en op 5 juni 1823, aldaar overleden op 31 april 1831.
 - N. Pieter Frans Clarijs, te Steenberg en geboren op 27 augustus 1815, stierf daar op 11 augustus 1837.
 - O. Agatha Brigitta Clarijs, geboren te Steenberg en op 31 mei 1825.
 - P. Cornelia Catharina Clarijs, geboren te Steenberg en op 31 mei 1825.
- 5. Elisabetha Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 3 augustus 1766, overleden aldaar op 8 februari 1823. Zij trouwde op 3 mei 1789 te Bergen op Zoom met Johannes Josephus Lambertus Nuggelmans, aldaar gedoopt op 21 januari 1766, zoon van Joannes Nuggelmans en van Adriana Schoutens.
 - 6. Cornelius Clarijs, wagenmaker, is gedoopt te Bergen op Zoom op 4 november 1767 en overleed aldaar op 3 november 1840. Op 21 juni 1799 kocht volgens voor notaris Jan van Overstraten opgestelde koopcondities voor 600 gulden hij een huis en erf met toebehoren, ingericht als wagenmakerij en geheten *Het Klijn Gulden Vlies*, staande op de Beurs.⁷⁷

Na het overlijden van zijn eerste echtgenote, Cornelia Tubée, werd aangifte voor de successierechten gedaan. Tot

77. GABZ, Stadssecretarie 5099, f 110. Van Ham en Vanwesen-beeck, *Gids voor oud Bergen op Zoom*, 106.

de nalatenschap behoorden huisraad, kasten, klokken, tafels, stoelen, kachels en wagenmakersgereedschap, alsmede een huis te Bergen op Zoom.⁷⁸ Na Cornelis Clarijs' overlijden deden zijn kinderen aangifte voor de successie. Hij liet de wagenmakerij *Het Kleine Gulden Vlies* na, alsook diverse huizen en pakhuizen.⁷⁹ Op 11 januari 1813 maakte Cornelia Tubée, dan ziek te bed liggende, haar testament. Zij legateerde aan haar man het kwart van de nalatenschap en in vruchtgebruik het eigendom van het driekwart van de kinderen.⁸⁰ De tweede vrouw van Cornelis Clarijs, Barbara Wagenmakers, maakte op 12 oktober 1818 haar testament. Zij vermaakte aan haar man al haar goederen als universele erfgenaam.⁸¹ Na haar overlijden bestond de nalatenschap uit een huis en erf aan de Beurs, een huis en wagenwinkel in de Moeregrebstraat, een huis en erf aan de Paradeplaats, alsmede een pakhuys en huisje in de Londonstraat.⁸²

Zijn eerste huwelijk sloot Cornelis Clarijs met Cornelia Tubée uit Stevensweert, dochter van Henri Tubée en van Helena Teunissen. Zij stierf te Bergen op Zoom op 22 februari 1813, waarna Cornelis op 3 augustus 1816 aldaar hertrouwde met Barbara Wagenmakers, dochter van Cornelius Wagenmakers en van Catharina de Weert. Zij is te Bergen op Zoom gedoopt op 19 april 1779 en stierf aldaar op 25 juli 1844. De kinderen stammen uit het eerste huwelijk:

- A. Anna Maria, gedoopt te Bergen op Zoom op 14 maart 1793, stierf jong.
- B. Cornelia Clarijs, gedoopt op 1 december 1794 te Bergen op Zoom, trouwde aldaar op 12 november 1829 met Josephus Benjamin Weingartner, kunstschilder en tekenmeester.
- C. Godefridus Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 19 juni 1797, was wagenmaker te Antwerpen.
- D. Petrus Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 26 april 1799, was wagenmaker en kastelein aldaar.
- E. Joannes Josephus Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 27 april 1801, vestigde zich als rijtuigmaker te Breda, waar hij nageslacht kreeg.
- F. Catharina Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 3 januari 1804, trouwde aldaar op 31 mei 1828 met Johannes Jacobus van Dieren, tweede luitenant en kwartiermeester te Maastricht, geboren te 's-Hertogenbosch als zoon van Henricus Bernardus van Dieren en Maria Joanna van Lamoen.
- G. Joannes Theodorus Clarijs, gedoopt op 4 mei 1807 te Bergen op Zoom, was schrijnwerker te Rotterdam.

7. Petrus, gedoopt te Bergen op Zoom op 13 oktober 1769.
8. Fredericus, gedoopt te Bergen op Zoom op 2 september 1771.
9. Cornelia Clarijs, op 18 september 1773 te Bergen op Zoom

78. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 1, no. 41.

79. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 32, no. 103.

80. GABZ, N 1091, no. 12.

81. GABZ, N 1096, no. 185.

82. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 40, no. 7.

gedoopt, trouwde aldaar op 31 juli 1802 met Johannis Roos, geboren op Kaap de Goede Hoop, weduwnaar van Elisabeth Roux. Zij gingen wonen op de Kaap.

10. Adriana, op 14 augustus 1775 te Bergen op Zoom gedoopt.
11. Anna Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 30 september 1777, overleed aldaar op 19 mei 1823. Zij trouwde op 3 maart 1810 te Bergen op Zoom met de koek- en banketbakker Matheus Baartmans, die aldaar op 18 januari 1778 was gedoopt als zoon van Joannes Baartmans en Maria Magdalena de Wolf. Hij stierf te Bergen op Zoom op 26 januari 1832. Na het overlijden van beide echtelieden bleek uit de aangifte voor successie, dat tot hun bezit een vijftal huizen te Bergen op Zoom behoorden, genaamd *Kromhout*, *De Beurs*, *De Zwarte Grot*, *Het Kervelsbrood*, alsook percelen weide en schaarbos.⁸³
12. Petronella Clarijs, te Bergen op Zoom gedoopt op 30 september 1777, trouwde daar op 10 april 1802 met de meerderjarige jongman Pieter Jurgens, afkomstig uit de omgeving van Maastricht. Zij hertrouwde op 13 januari 1806 te Bergen op Zoom met Jan de Breij uit Utrecht, weduwnaar van Antonia van Arkel. Hij was beurtschipper van Rotterdam op Bergen op Zoom.
13. Adrianus Clarijs, gedoopt op 25 juli 1780 te Bergen op Zoom, was in 1841 gevestigd te Antwerpen.
14. Brigitta Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 9 juni 1782, overleed aldaar op 7 mei 1821. Zij was ongehuwd en kinderloos. Haar broers en zusters deden opgave van haar bezittingen. Dat waren een paar gouden klokken en kleding. Na aftrek van de begrafeniskosten viel er niets meer te verdelen.⁸⁴
15. Joanna Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 2 november 1784, aldaar overleden op 10 februari 1813.
16. Joannes Clarijs, gedoopt te Bergen op Zoom op 11 augustus 1786, overleden te Steenberg op 21 mei 1828, was zadelmaker van beroep. Hij huwde op 21 mei 1813 te Steenderen (Gelderland) met Joanna Mulders, gedoopt te Zeddam op 17 juni 1789, overleden te Steenberg op 23 december 1834. Zij was een dochter van Jan Mulders en Joanna te Boekhorst. Hun kinderen waren:
 - A. Jan Clarijs, geboren te Steenderen op 4 augustus 1814, was landbouwersknecht.
 - B. Pieter Clarijs, geboren te Steenderen op 15 november 1816.
 - C. Joanna Clarijs, geboren in 1819.
 - D. Godefried Clarijs, geboren in 1820.
 - E. Mattijs Clarijs, geboren te Steenberg op 16 december 1822, overleed aldaar op 13 augustus 1844. Als 21-jarige verkeerde hij in staat van volkomen armoede.⁸⁵
 - F. Agatha, geboren te Steenberg op 15 september 1825,

83. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 7, no. 153. idem 21, no. 21.

84. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 5, no. 181.

85. RANB, Memories van Successie, kantoor Bergen op Zoom 40, no. 50.

overleden aldaar op 5 februari 1836.

G. Petronilla Clarijs, geboren te Steenberg en op 2 maart 1828.

IVquater. CORNELIS BARTELEN CLARIJS, gedoopt te Wouw op 21 augustus 1734, was wagenmaker en landbouwer te Kruisland. Van Marinus van Oolen kocht hij een blok land, gelegen in het *Seggeske* te Kruisland.⁸⁶ Aan Johannes van Vlimmeren te Notendaal onder Steenberg en verkocht hij een huis, schuur en erf met wagenmakerswinkel en al het daarbij behorende hout en gereedschap, gestaan aan de noordzijde van het dorp Kruisland.⁸⁷ Van David Schindler kocht hij voor 2350 gulden een huis met schuur en 13 gemeten 287 roeden land in de polder van Kruisland.⁸⁸ Eveneens in deze polder kocht hij van Cornelis Rietberg een perceel land van 5 gemeten 212 roeden, voor 1800 gulden.⁸⁹

In maart 1790 ontstond er voor Cornelis Bartelen Clarijs een penibele situatie. Hij compareerde toen voor schepenen van Steenberg en, aan wie hij een *brandbrief* overhandigde met de volgende tekst:

Clarijs gij moet hier 20 rijksdaalders geven en die moet gij leggen tenne den Stoofweg aan de dijk. Daar zal een matie uijtgesteken zijn aen een boom, daar moet gij het geld leggen met dat briefken in een vor en dat moet er wesen binnen den tijd van twee maal 24 uren of anders zal ik u huijs in den brand steeken. Geeft gij doet wel en anders moet gij wagen dat er van komt.

De huisvrouw van Cornelis had dit bericht op maandagmorgen 15 februari 1790 in het *hoenderkot* gevonden dat op de werf stond van de hoeve die zij bewoonden. Cornelis verklaarde dat hij het schrijven enige tijd onder zich gehouden had om te beproeven of hij de schrijver er van kon ontdekken. Hij was ook naar de plek gegaan waar hij het geld moest leggen en inderdaad was daar *een mat of soodie* werkelijk uijtgestoken.⁹⁰

Van Seija van den Berg, weduwe van Hendrik van Eijnatten, kocht Cornelis Clarijs voor 1813 gulden een perceel land van 6 gemeten in de polder van Kruisland.⁹¹ Aan Pieter Jan van meer verkocht hij op 23 juli 1796 de helft van een hoeve met wagenhuis, boomgaard en land op de Boutweg te Kruisland.⁹² Aan Denis Stadhouders verkocht hij 50 roeden land aan de Rozendaalseweg te Kruisland.⁹³ Een hoeve, bestaande uit een huis en schuur met circa 14 gemeten land in de polder van Kruisland, verkocht hij voor 300 gulden aan Pieter van Eekelen.⁹⁴

Cornelis Bartelen Clarijs trouwde op 15 mei 1758 te Halsteren met Adriana van Herstraten uit de Poorterie van Bergen op Zoom, dochter van Cornelius van Herstraten en van Maria Bastiaensen. Zij was op 13 december 1728 te Bergen op Zoom gedoopt en werd te Wouw begraven op 11 april 1792. Haar kinderen waren:

1. Lambertus Clarijs, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 4 april 1759, overleed ongehuwd te Fijnaart op 25 juni 1829. Hij woonde in bij het gezin van zijn zuster Johanna Clarijs,

86. RAWB, Steenberg en R 1549, f 232, 1 november 1773.

87. RAWB, Steenberg en R 1550, ongef., 15 april 1784.

88. RAWB, Steenberg en R 1550, ongef., 23 november 1786.

89. RAWB, Steenberg en R 1550, ongef., 16 oktober 1789.

90. RANB, Raad van Brabant 466-708.

91. RAWB, Steenberg en R 1550, ongef., 17 september 1793.

92. RAWB, Steenberg en N 7565, ongef.

93. RAWB, Steenberg en R 1551, f 3, 10 maart 1797.

94. RAWB, Steenberg en R 1551, f 137, 29 maart 1803.

weduwe van Philippus Cornelisse Clarijs. Voor notaris Van Poest Clement te Fijnaart had hij zijn testament gemaakt, waarbij hij zijn zuster Johanna en haar kinderen en nakomelingen tot erfgenamen benoemde onder de belofte voor hem na zijn dood vijfhonderd zielmissen te laten opdragen. Tot zijn nalatenschap behoorden een perceel weiland *het Zeggetje* in de polder van Kruisland en nog een tweetal wei- en zaailanden. Met zijn kleding, zilveren broek- en schoengespen en constant geld resteerde na aftrek van de schulden een saldo van 5940 gulden.⁹⁵

2. Joannes, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 22 november 1760.
3. Cornelis Clarijs, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 12 oktober 1762, trouwde met Johannes Govertsen Uijtdewilligen, gedoopt op 16 mei 1758 te Wouw, zoon van Govert Uijtdewilligen en van Cornelia Rampaert.
4. Philippus Clarijs, geboren omstreeks 1775, overleed voor 1840. Hij woonde in de polder van Kruisland, toen hij op 24 januari 1807 aan Antony Verreijen te Roosendaal een perceel weiland van 6 gemeten 16 roeden verkocht voor 600 gulden. Op dezelfde dag kocht hij van Verreijen 160 roeden land te Kruisland.⁹⁶

Op 30 november 1808 trouwde Philippus te Steenberg met Maria Catharina Uijtdewilligen, dochter van Petrus Uijtdewilligen en van Elisabeth Carels Dingemans en weduwe van Mathijs Huijsmans. Zij was op 19 oktober 1775 gedoopt te Steenberg. Uit dit huwelijk zijn geboren:

- A. Adriana Cornelia, te Steenberg gedoopt op 27 maart 1810, overleden aldaar op 13 december 1813.
- B. Elizabet, geboren te Steenberg op 12 juli 1811.
- C. Cornelis Clarijs, geboren te Steenberg op 7 oktober 1812, had nageslacht aldaar.
- D. Petrus, geboren te Steenberg op 30 juni 1814.
- E. Johannes Clarijs, geboren op 16 januari 1816 te Steenberg, had aldaar nageslacht.
- F. Adriaan Clarijs, te Steenberg geboren op 29 oktober 1817, overleed aldaar op 2 mei 1837.

Philippus Clarijs was kennelijk een goed gesettelde landbouwer, want hij stelde zich borg voor een kapitaal van 12.000 gulden, dat Pieter Uijtdewilligen schuldig was aan Jan en Stephanie de Weert.⁹⁷

5. Joanna Clarijs, gedoopt te Wouw (Kruisland) op 1 maart 1769, trouwde op 15 november 1795 te Steenberg met haar naamgenoot Philippus Clarijs, geboren te Kruisland rond 1769, zoon van Cornelis Jansse Clarijs en van Dymphna Carels Dingemans (IV).

IIIter. WILLEM PHILIPSE CLARIJS, gedoopt op 6 oktober 1706 te Steenberg, werd op 11 januari 1744 te Nieuw-Vossemeer begraven. Hij was borg voor zijn broer Jan, die voor de rechtkamer van

95. RAWB, notarieel archief van Poest Clement, 5 januari 1827. RANB. Memories van Successie, kantoor Zevenbergen 11, no. 73.

96. RAWB, Steenberg R 1552, f 100.

97. RAWB, Steenberg R 1761, f 333, 25 februari 1809.

Oud-Vossemeer was gedaagd.⁹⁸ Hij was wagenmaker te Nieuw-Vossemeer. Op 29 maart 1728 trouwde hij te Wouw met Maria Adriaanse Daniëlsen uit Merksplas, weduwe van Antony Janssen Bisschop. Zij werd te Nieuw-Vossemeer begraven op 4 mei 1732. Op 16 augustus 1732 hertrouwde Willem te Steenberg met Marijken Oliviers Vos, begraven te Nieuw-Vossemeer op 6 februari 1762.

Uit het eerste huwelijk stamt:

1. Adrianus Clarijs, gedoopt te Wouw (Kruisland) 8 februari 1729, begraven te Halsteren op 31 december 1772. Hij trouwde aldaar op 15 januari 1764 met Anna de Konink, gedoopt te Steenberg op 4 oktober 1741, begraven te Halsteren op 4 mei 1776, dochter van Henricus de Koninck en van Anna Vroght. Zij werden de ouders van:
 - A. Wilhelmus, gedoopt te Halsteren (Auvergnepolder) op 4 november 1764.
 - B. Anna, op 1 december 1765 gedoopt te Halsteren (Auvergnepolder).
 - C. Henrica Clarijs, gedoopt te Halsteren op 22 oktober 1767, stierf te Steenberg op 27 april 1840. Zij trouwde op 9 juli 1814 aldaar met Pieter Heijnen, zoon van Adriaan Hijnen en Elisabeth de Groot, gedoopt te Wouw op 3 maart 1778. Haar tweede man werd Kornelis Lodiers, gedoopt te Halsteren (Nieuw-Vossemeer) op 7 februari 1757, weduwnaar van Cornelia Huijsmans, zoon van Petrus Lodiers en van Maria van Ringelen
 - D. Adrianus, gedoopt te Halsteren op 25 augustus 1769.
 - E. Joannes Clarijs, gedoopt te Halsteren op 8 januari 1772, was kleermaker van zijn stiel. Hij was gehuwd met Adriana Maria Smarius. Hun dochter Joanna werd op 26 februari 1814 geboren te Steenberg.

De kinderen uit het tweede huwelijk:

2. Joannes, gedoopt te Halsteren (Nieuw-Vossemeer) op 15 april 1735.
3. Cornelia Clarijs, gedoopt op 23 maart 1738 te Halsteren (Nieuw-Vossemeer), trouwde op 1 januari 1764 te Steenberg met Jan van Loenhout, gedoopt aldaar op 15 oktober 1721, zoon van Cornelius Judocus van Loenhout en van Adriana Adriaanse Huijsmans, weduwnaar van Anna Bedaf. Hij hertrouwde op 27 maart 1774 te Steenberg met Adriana Luijckx.
4. Maria, gedoopt te Halsteren (Nieuw-Vossemeer) op 7 juni 1733.

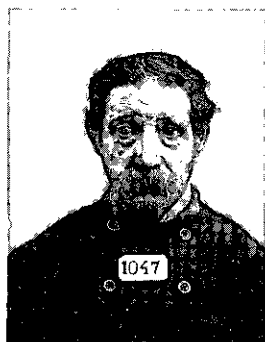
Maria Vos, weduwe van Willem Clarijs, hertrouwde op 12 juni 1744 te Nieuw-Vossemeer met Christiaan Buijsen uit Essen. Deze werkte te Nieuw-Vossemeer als meester-wagenmaker.

98. GAT, Lasonder, Oud- en Nieuw-Vossemeer 5561, 26 juni 1730.

“LIEDEN ZONDER EERGEVOEL”

Brabantse landlopers rond de voorlaatste eeuwwisseling

L.F.W. ADRIAENSSEN EN J.G.N.M. VAN DER ZANDEN

Naam: LENDERT TIMMERMANS

Vonnis: Breda, 24 juni 1901, landloperij (dossiernummer 1047).

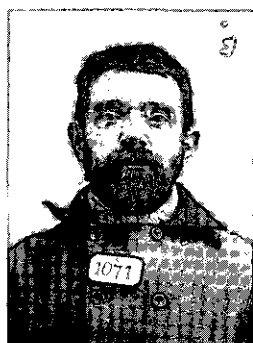
Personalia: Geboren op 27 mei 1841 te Oud-Heusden, zoon van Antonie Timmermans en Emerrentiana de Vries. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,663 meter. „Sterke nasaal-plooien.”

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te Arnhem.

Militaire dienst: Diende in 1872–1879 in het Nederlands-Oost-Indische leger.

Strafblad: Een maal eerder veroordeeld wegens landloperij.

Naam: ADRIANUS EMBREGTS

Vonnis: Utrecht, 25 juni 1901, landloperij (dossiernummer 1071).

Personalia: Geboren op 19 juni 1871 te Princenhage, zoon van Lambertus Embregts en Johanna van Gurp. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,692 meter.

Beroep en verblijfplaats: Koperslager te 's-Hertogenbosch.

Militaire dienst: Diende in 1898–1900 bij de veldartillerie.

Strafblad: Op 5 januari 1901 veroordeelde de rechtbank te Rotterdam hem tot vier maanden gevangenisstraf wegens ‘verduistering in beroep’.

Naam: CAROLUS ADRIANUS VAN DER GOUW

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 30 juni 1901, landloperij (dossiernummer 5680).

Personalia: Geboren op 15 maart 1865 te Tilburg, zoon van Johannes van der Gouw en Maria Petronella Obbens. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,600 meter.

Beroep en verblijfplaats: Arbeider te Tilburg.

Militaire dienst: Diende in 1882–1883 als infanterist te 's-Hertogenbosch.

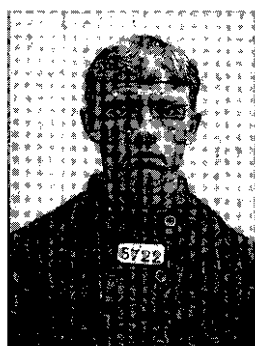
Naam: JOHANNES CORNELIS MARIJNISSEN

Vonnis: Breda, 30 juni 1901, landloperij (dossiernummer 5702).

Personalia: Geboren op 30 april 1872 te Breda, zoon van Wilhelmus Marijnissen en Hendrika Maria Donker. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,582 meter. „Doof.”

Beroep en verblijfplaats: Schoenmaker te Helmond.

Naam: JOHANNES BAPTIST BROCKEN

Vonnis: Breda, 30 juni 1901, landloperij (dossiernummer 5722).

Personalia: Geboren op 11 september 1876 te Tilburg, zoon van Wilhelmus Brocken en Maria Anna Smit. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,735 meter.

Beroep en verblijfplaats: Arbeider zonder woonplaats.

Naam: JOHANNES RIJKERS

Vonnis: Rotterdam, 30 juni 1901, landloperij (dossiernummer 5723).

Personalia: Geboren op 9 november 1842 te Veghel, zoon van Johannes Rijkers en Helena Jonkers. Gehuwd met Cornelia Goletta Keusekom.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,582 meter.

Beroep en verblijfplaats: Varensgezel te Rotterdam.

Naam: JOHANNES ADRIANUS VERHAREN

Vonnis: Breda, 24 april 1896, landloperij (dossiernummer 6076).

Personalia: Geboren in december 1842 te Oosterhout, zoon van Wilhelmina Verharen. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,627 meter. „Over eene lengte 3 centimeter aan den achterrand door verzwering misvormd.”¹⁵

Beroep en verblijfplaats: Zonder beroep te Oosterhout.

Militaire dienst: Diende als remplaçant bij de infanterie te Vlissingen in 1870–1871.

Strafblad: Was al in 1894 wegens landloperij veroordeeld met opzending.

Naam: WILLEM FREDERIK PIETERS

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 1 juni 1896, landloperij (dossiernummer 3129).

Personalia: Geboren op 26 november 1848 te Vught, zoon van Cornelis Anthonius Pieters en Rose Marie Schwan. Weduwnaar.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,596 meter. „Onder aan de kin kleine lidteekens klieren.” „Nek wrat.”

Beroep en verblijfplaats: Sjouwerman zonder vaste verblijfplaats.

Strafblad: Eenmaal eerder veroordeeld tot opzending wegens bedelarij.

Naam: JAN DE WIT

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 19 juni 1896, landloperij (dossiernummer 3612).

Personalia: Geboren op 5 februari 1852 te Eindhoven, zoon van Johannes de Wit en Antonetta Haze. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,644 meter. „Rug elf lidteekens zweerwonden.”

Beroep en verblijfplaats: Geen.

Militaire dienst: Diende bij de artillerie in Indië.

Naam: GERRIT DE WINTER

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 25 augustus 1896, landloperij (dossiernummer 6743).

Personalia: Geboren op 1 oktober 1832 te Breda, zoon van Gerrit de Winter en Geertruij Josepha Vis. weduwnaar van Johanna Catharina Smits, overleden te Breda.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,655 meter.

Beroep en verblijfplaats: Schoenmaker te Breda.

Militaire dienst: Diende in 1852–1854 bij de infanterie te Vlissingen.

Strafblad: Was tweemaal eerder opgezonden wegens landloperij.

Naam: LAMBERTUS CORNELIUS VAN DEN HEUVEL

Vonnis: Breda, 30 juli 1897, landloperij (dossiernummer 2958).

Personalia: Geboren op 30 juni 1847 te 's-Hertogenbosch, zoon van Christiaan van den Heuvel en Johanna v/d Duse. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,757 meter. „Borst met haar bezet.”

Beroep en verblijfplaats: Schilder te 's-Hertogenbosch.

Militaire dienst: Diende in 1867–1868 bij de infanterie te 's-Hertogenbosch.

Strafblad: Zat vijftien dagen celstraf uit wegens vechten.

Naam: JOANNES CORNELIS VAN DUN

Vonnis: 's-Hertogenbosch, 14 september 1897, landloperij (dossiernummer 3942).

Personalia: Geboren op 24 september 1861 te Tilburg, zoon van Jan Francis van Dun en Hendrika de Groot. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,669 meter. „Voorhoofd lidteeken snijwond 2.5 [cm.] lang tegen haarrand 4 boven linker ooghoek. Neus lidteeken snijwonde lang 1.3 over neusrug, waardoor verdikking.”

Beroep en verblijfplaats: Opperman zonder vaste verblijfplaats.

Militaire dienst: Diende bij de infanterie in het Nederlandse leger. De krijgsraad te 's-Hertogenbosch veroordeelde hem „wegens desertie in tijd van vrede” tot twee maanden militaire gevangenisstraf.

Strafblad: Werd eenmaal eerder wegens bedelen en landlopen opgezonden.

Naam: CASPAR JOSEPHUS KOCH

Vonnis: 's-Gravenhage, 11 maart 1898, landloperij (dossiernummer 5937).

Personalia: Geboren op 29 november 1859 te 's-Hertogenbosch, zoon van Georgius Adrianus Koch en Maria Elisabeth Tonnon. Weduwnaar van Maria Adriana Wolf.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,688 meter. Lidteken op een pols (klewanghouw), wratten boven de rechterwenkbrauw en in de maagstreek.

Beroep en verblijfplaats: Kleermaker te Amsterdam.

Militaire dienst: Was in 1874–1880 als vrijwilliger in dienst van het Nederland-Indische leger.

Naam: JAN HENDRIK BENOIST

Vonnis: 's-Gravenhage, 30 augustus 1898, landloperij (dossiernummer 1454).

Personalia: Geboren op 25 juli 1853 te 's-Hertogenbosch, zoon van Ludovicus Joannes Benoist en Aldegondis Thomnauer (?). Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,73 meter. Tatouage boven de linkerpols van twee gekruiste degens waarboven een kroontje; bij het kruispunt der degens de letter LH en onder de degens de letters JB.

Beroep en verblijfplaats: Zonder beroep te Dordrecht.

Militaire dienst: Diende in 1871–1877 bij de huzaren.

Naam: WILLEM LEIJTEN

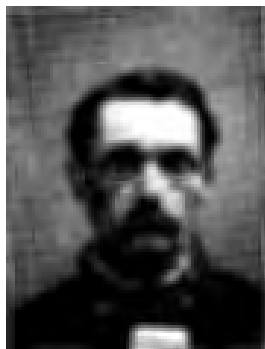
Vonnis: Breda, 20 november 1899, landloperij (dossiernummer 3581).

Personalia: Geboren op 22 augustus 1876 te Zevenbergen, zoon van Johannes Leijten en Cornelia van Elteren. Ongehuwd.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,667 meter. Valwonden op voorhoofd en gezicht.

Beroep en verblijfplaats: Bakkersknecht te Breda.

Militaire dienst: Diende als milicien bij de infanterie.

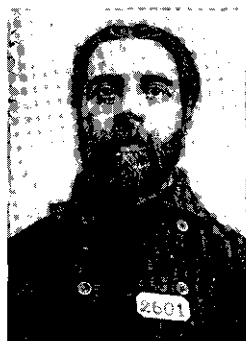
Naam: JOHANNES LAMBERTUS FREDERIK HANEWINKEL

Vonnis: 's-Gravenhage, 25 april 1900, landloperij (dossiernummer 7378).

Personalia: Geboren op 2 maart 1845 te Heusden, zoon van Johannes Lambertus Frederik Hanewinkel en Huberta Petronella Wendelina van Riel. Gehuwd met Helena Wouwes te Rotterdam.

Lengte en bijzondere kenmerken: 1,594 meter.

Beroep en verblijfplaats: Timmerman te Heusden.

Naam: FRANÇOIS MARIE WINSER

Vonnis: Assen, 11 oktober 1900, landloperij (dossiernummer 2601).

Personalia: Geboren op 13 mei 1866 te Breda, zoon van Johannes Jacobus Winser en Clara Johanna Frederika Dettingmeijer. Ongehuwd.

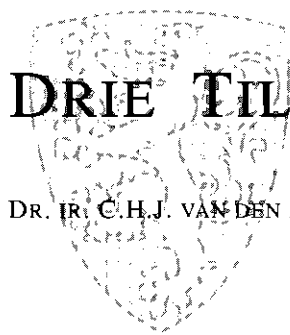
Lengte en bijzondere kenmerken: 1,697 meter. Brandwond op de linkerarm.

Beroep en verblijfplaats: Zonder beroep te Amsterdam.

Militaire dienst: Diende in 1895–1899 bij de infanterie in het Oost-Indisch leger.

Strafblad: Eenmaal eerder wegens landloperij opgezonden.

15) Bedoeld wordt de achterrand van het rechter oor. Verharen had voorts een anker getatoueed op een hand, een lidteken van een hondenbeetwond aan een hand en een lidteken van een bloedzweer in zijn hals.

DRIE TILBURGSE VAGEBONDEN

DR. IR. C.H.J. VAN DEN BREKEL

Afkortingen

ARA	Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage
BRB	Bevolkingsregister Breda
BRT	Bevolkingsregister Tilburg
GAB	Gemeentearchief Breda
RHCT	Regionaal Historisch Centrum Tilburg
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
SAB	Strafvonnissen Arrondissementsrechtbank Breda
SBOMK	Stamboeken onderofficieren en manschappen KNIL

1. L.F.W. Adriaenssen en J.G.N.M. van der Zanden, „Lieden zonder eergevoel”. Brabantse landlopers rond de vorige eeuwwisseling”, *De Brabantse Leeuw*, XLVII (1998) 65-88, 180-190, 202-212; XLVIII (1999) 51-60, 77-86, 189-190, 223-232; XIL (2000) 40-49, 65-73, 168-177, 237-244. Dezelfden, „Lieden zonder eergevoel”. Brabantse landlopers rond de voorlaatste eeuwwisseling”, *L* (2001) 46-55; 112-116.
2. Men kon behalve voor bedelarij en landloperij ook voor soute-neurschap en herhaalde openbare dronkenschap naar een rijkswerk-inrichting gestuurd worden.
3. Van de afgebeelde gedetineerden was 52% minstens een keer eerder wegens bedelarij en landloperij veroordeeld. Johannes Hendricus Vermeulen uit Valkenswaard (dossiernummer 2334) spande met dertien eerdere veroordelingen de kroon.
4. Adriaenssen en Van der Zanden, „Lieden zonder eergevoel”, XLVII, 80; XLVIII, 86; *L*, 55.
5. C.H.J. van den Brekel, *Kroniek van de geslachten Pijnenburg en Van den Brekel 1290-1990* (2 dln.; Nuenen, 1993) II, 1067.

In het artikel met de prikkelende titel „Lieden zonder eergevoel” presenteerden Adriaenssen en Van der Zanden een portretgalerie van bedelaars en landlopers, die veroordeeld waren tot een verblijf in de strafinrichting van de Maatschappij van Weldadigheid te Veenhuizen.¹ De overtredingen bedelarij en landloperij werden beschouwd als uitingen van luiheid, die grensden aan misdadigheid.² Men was er van overtuigd dat een verblijf in een werkkamp zijn heilzame uitwerking niet kon missen, maar gezien de hoge mate van recidive kan daaraan ernstig getwijfeld worden.³

Bovengenoemd artikel is een uittreksel van de Veenhuizense persoonskaarten uit de periode 1896-1901. Het toont foto's van de gedetineerde Brabantse mannen en geeft enkele antecedenten, zoals hun laatste vonnis, personalia, bijzondere kenmerken, gegevens over de militaire dienst en hun strafblad. Dit laatste is overigens een summier samenvatting van het echte strafblad en vermeldt niet meer dan de mate van recidive.

In dit artikel gebruiken we de gegevens van drie Van den Brekels die in de persoonskaarten voorkomen om ze te plaatsen in de context van hun geslacht. Er zal daarbij aandacht besteed worden aan hun sociale achtergronden en belevenissen.

In de bewuste periode zijn drie Tilburgse halfbroers herhaalde malen naar Veenhuizen gestuurd.⁴ De vagebonden waren Adriaan (1853-1915), Johannes Antonius (1864-1917) en Willebrordus Petrus van den Brekel (1870-1947), zonen van Adriaan van den Brekel (1821-1887).⁵ Adriaan senior was te Tilburg in 1849 getrouwd met de fabriekswerkster Cornelia Petronella

Adriaenssen⁶, waaruit Adriaan junior. Cornelia Adriaenssen overleed op 17 januari 1857 te Tilburg tien dagen na de geboorte van haar jongste dochter. Adriaan van den Brekel hertrouwde aldaar op 28 mei 1857 met de fabriekswerkster en koopvrouw Gerarda de Rooy (1835–1916). Zij baarde tien kinderen en werd onder meer de moeder van Johannes en Willebrord.

De familie in de vorige eeuw

De vader van de drie vagebonden stamt uit een omvangrijke tak van het geslacht Van den Brekel, welke in de negentiende eeuw te Tilburg tot de arbeidersklasse behoorde. Deze snel groeiende plaats veranderde toen van een conglomeraat van herdgangen met een dorps karakter in een stad. De overgang van een boeren- naar een arbeidersbestaan had voor de ongeschoolde en niet-gegoede Tilburgers uit deze familie verstreckende consequenties. Werd er op de dorpen pas getrouwd als men over voldoende bestaansmiddelen beschikte, in de stad had het geen zin om daarop te wachten, want op jonge leeftijd werd hetzelfde verdiend als op latere leeftijd. Deze breuk met de traditie leidde tot het ontstaan van grotere gezinnen. Dit betekende dat wanneer jongere industrie- en landarbeiders werkloos werden, zij in tegenstelling tot boeren een gezin hadden. Ziekte of dood van ouders kon een arbeidersgezin tot de bedelstaf brengen. Weduwnaars en weduwen hertrouwden dan ook zo snel mogelijk om het dagelijks brood te waarborgen. De onderlinge solidariteit tussen bewoners van industrie centra als Tilburg was daarom veel minder dan die tussen dorpsbewoners.⁷ Arbeiders konden nauwelijks op bijstand rekenen van hun familie en waren bij problemen aangewezen op hulpverlenende instanties als de wezenopvang en de armenzorg.

Het merendeel van de autochtone bevolking van Tilburg was in de vorige eeuw werkzaam in de textielindustrie.⁸ Het toenemende aantal textielbedrijven dat met stoommachines gemechaniseerd werd, had vanaf 1830 al vrijwel alle spinners en appreteersters in de fabriek in dienst, maar het handwerk van de wevers werd blijkens de arbeidsenquête van 1887 nog grotendeels thuis uitgevoerd. In het midden van de jaren zeventig kwam de Tilburgse wollenstoffenindustrie geleidelijk in de problemen, doordat Duitsland de invoerrechten op gevoolde wol verhoogde. Toen Duitsland en Frankrijk in 1880 de invoerrechten over de gehele linie sterk verhoogden, werd de Tilburgse industrie beroofd van belangrijke afzetgebieden. Tegelijkertijd werd de Nederlandse markt met textiel van de buitenlandse concurrentie overstroomd.⁹ Bovendien liep de binnenlandse vraag terug door de landbouwcrisis. Pas in de tweede helft van de jaren negentig nam de binnenlandse afzet weer toe en vertoonde de uitvoer een stijgende lijn.¹⁰

Het hoge aantal wisselende beroepen dat door veel leden van de Tilburgse familie Van den Brekel in de negentiende eeuw is uitgeoefend, duidt op verarming en werkloosheid. In buitenge-

6. Zij is een overoudtante van mijn mederedacteur, Leo Adriaenssen.
7. L.C. van de Pol, „Gezin en industrialisatie”, in: J.A. Brandenburg (red.), *Het westers gezin in historisch en vergelijkend perspectief*, (Heerlen, 1986) 187–210.
8. De in 1870 geopende Centrale Werkplaats van de Spoorwegen zorgde weliswaar voor belangrijke werkgelegenheid, maar trok voornamelijk vakbekwame lieden van buiten aan. Tegen het einde van de vorige eeuw was in Tilburg 46% werkzaam in de textiel, 8,5% bij het spoor en slechts 7% in de landbouw.
9. A.J.M. Wagemakers, „Over buitenwevers, kinderarbeid, lonen en hun woningen (naar enquête 1887)”, *Actum Tilburgis*. XII (1981), 3. 4. 120.
10. A.J.M. Wagemakers, *Buitenstaanders in actie* (Tilburg, 1990) 11–46.

11. Petrus Jan Baptist van den Brekel (1783–1850), achtereenvolgens gehuwd met Elysabeth Pijnenburg en met Maria Aldegonda van Oirschot, was timmerman (1810), soldaat (1811–1814), grafmaker (1827), wever (1830) en dagloner (1847).
12. Hij gaf dagloneren en spinner (1857) als beroep op. In de genealogie wordt zijn zoon Alphonsus, op 17 november 1878 te Tilburg geboren, niet vermeld.
13. Van den Brekel, *Kroniek van de geslachten Pijnenburg en Van den Brekel 1290–1990*, 995–997. A.M. Lauret, *Per imperatief mandaat* (Tilburg, 1967) 354.
14. Alphons vertrok vandaar in 1895 naar Alphen en Riel: RHCT, BRT 1880–1890, dl. 26, f 28. Idem 1890–1900, dl. 35, f 44.
15. Zij hadden toen al een behoorlijk arbeidsverleden, want kinderen begonnen meestal al op twaalfjarige leeftijd in de fabriek te werken (Wagemakers, *Buitenstaanders in actie* 20).
16. Het korps Nationale Militie bestond uit ingelote dienstplichtigen en vrijwilligers. Tot 1898 kon iemand die was ingeloot zich laten vervangen door een remplaçant (Cf. Wijziging Militiewet, *Staatsblad* 179, 2 juli 1898). De grondwet verbood de uitzending van dienstplichtigen naar de koloniën; de overzeese krijgsmacht was een beroepsleger, samengesteld uit Europese en inheemse troepen onder aanvoering van merendeels Europese officieren.

woon grote gezinnen – zowel zijn vader¹¹ als Adriaan zelf¹² verwekte vijftien kinderen – kon de kostwinner slechts met de grootste moeite het hoofd boven water houden.

De beperkte financiële mogelijkheden waren er de oorzaak van, dat wezen niet bij familie konden worden ondergebracht; zij werden opgevangen door de Zusters aan de Oude Dijk.¹³ Ook Gerarda de Rooy bracht haar tienjarige zoontje Alphons in 1888 als halfwees onder in het Tilburgse fraterhuis.¹⁴

De kinderen van Adriaan van den Brekel werden volwassen in de periode waarin Tilburg de bovengenoemde crisis doormaakte en werden derhalve geconfronteerd met de perspectiefloosheid van werkloosheid.¹⁵ Omdat de band tussen ouders en kinderen in de gezinnen van industriearbeiders toch al losser was geworden, waardoor zulke kinderen eerder hun eigen weg gingen dan in boerengezinnen gebruikelijk was, is het niet verwonderlijk dat een aantal zonen van Adriaan van den Brekel zich rond hun twintigste vrijwillig als militair heeft aangemeld, zowel bij de Nationale Militie als bij het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger.¹⁶ Adriaan tekende in 1874 direct bij het KNIL, Francis ging in 1878 eerst als nummerwisselaar in dienst en tekende later bij het KNIL, Willibrordus Petrus nam in 1889 vrijwillig dienst en tekende daarna bij het KNIL en Alphons tenslotte meldde zich in 1898 rechtstreeks aan bij het KNIL.

Het aantrekkelijke handgeld dat recruten voor de Oost werd aangeboden zal aanvankelijke aarzelingen van de kinderen van Adriaan overwonnen hebben. En naarmate meer broers zo'n stap namen, werd de drempel voor de jongere broers steeds lager. Overigens traden zij hiermee in de voetsporen van hun grootvader, die als remplaçant in de *Grande Armée* van Napoleon dienst nam en de tocht naar Rusland meemaakte. De vreselijke belevenissen die hun opa toen moet hebben meegemaakt, waren inmiddels blijkbaar voldoende geïdealiseerd om nog een afschrikwekkende werking te hebben.

Het KNIL

Het korps koloniale troepen had in karakter toen veel weg van het Franse vreemdelingenlegioen, waar de minderen een vergaarbak van veel nationaliteiten vormden. Waren de vrijwilligers voor het Oost-Indische leger aanvankelijk vooral avonturiers en ex-soldaten uit allerlei delen van Europa, na 1850 nam het aandeel vrijwilligers uit de burgermaatschappij gestaag toe. Voor hen was de armoede de belangrijkste drijfveer. In 1880–1890 speelde zich in Nederland de landbouwcrisis af, die grote armoede en verpaupering bracht, niet alleen op het platteland, maar ook in de grote steden. Voor Tilburg viel deze crisis samen met de grote problemen in de textielindustrie, waarbij veel thuiswevers werkloos werden.

De paupers trokken naar Harderwijk, waar toen het legeronderdeel gevestigd was dat in Nederland recruten aanwierf en voorbe-

Adriaan van den Brekel

17. J.H. Kompagnie, *Soldaten Overzee. Aanwijzingen voor het doen van onderzoek naar onderofficieren en minderen bij het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) en bij het leger in West-Indië (1815–1949)* (Den Haag, 1996).
18. In de Militiewet van 1861 werd de diensttijd vastgesteld op vijf jaar. Voor de eerste oefening bleef de milicien een jaar in de kazerne. Na zijn klein verlof kon hij jaarlijks niet langer zes weken worden opgeroepen om in den wapenhandel [sic] te worden geoefend. Daarna ging hij met groot verlof (*Staatsblad*, 72, 19 augustus 1861).
19. RHCT, BRT 1880–1890, dl. 17, f 162.
20. Algemeen Rijksarchief Den Haag, SBOMK 203, f 24115.
21. Algemeen Rijksarchief Den Haag, SBOMK 254, f 39341.

reidde op de dienst bij het leger in de koloniën. Vanaf 1843 heette dit het Koloniaal Werfdepot. Het viel onder het Ministerie van Oorlog. Waren de recruten eenmaal aan boord van het schip dat hen naar de Oost zou brengen, dan vielen zij onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Koloniën. Vanaf 1890 kon de aanmelding voor de koloniale dienst ook geschieden via het Korps Koloniale Reserve, gevestigd te Nijmegen. Pas in 1909 werd het Werfdepot te Harderwijk opgeheven.

Harderwijk had van meet af aan een slechte reputatie. Het werd het 'gootgat van Europa' genoemd, waar maatschappelijke verschoppelingen uit alle windstreken in minder dan geen tijd hun handgeld er doorheen joegen. En dat ging, zeker in periodes waarin er grote behoefte aan vrijwilligers was, zoals tijdens de Atjehoorlog, niet om kleine bedragen. In 1870 was het handgeld opgelopen tot f 300, in die tijd het jaarsalaris van een arbeider.

Een flinke opsteker voor het aanzien van de koloniale dienst was de felle reactie op het zogeheten verraad van Lombok in 1894. Een nachtelijke overval op de Nederlandse troepen op het eiland Lombok leidde in Nederland tot nationale verslagenheid, die al snel omsloeg in agressie en wraakzucht. In dat jaar meldde zich het recordaantal van 3200 Nederlandse vrijwilligers. Vertrekkende koloniale militairen werden in de havens van Amsterdam en Rotterdam uitgeleide gedaan door enthousiaste menigten. Toen niet lang daarna het bericht uit Indië kwam dat het 'verraad' met harde hand gewroken was, steeg het Indische leger in achting. In populaire geïllustreerde bladen als *Eigen Haard* en *Wereldkroniek* verschenen sindsdien regelmatig artikelen over de heldendaden in Indië.¹⁷

Van de vier zonen van Adriaan van den Brekel die zich bij het KNIL hebben aangemeld zijn er twee niet uit Indië teruggekeerd. Zouden zij daar niet zijn overleden, dan waren zij misschien wel dezelfde weg opgegaan als hun broers.

Francis van den Brekel (1858–1882) is in mei 1878 als nummerwisselaar met Johannes van Breugel uit Hedikhuizen in de milite ingelijfd in het 2e regiment vestingartillerie. Op 30 december 1878 is hij wegens *het moedwillig toebrengen van slagen en kwetsuren* tot een maand gevangenisstraf veroordeeld door de krijgsraad. Op 1 september 1881 ging hij met groot verlof¹⁸ als kanonnier 2e klasse. Aangelokt door een handgeld van f 300 vertrok hij op 26 september 1881 naar Harderwijk¹⁹ en tekende hij voor zes jaar dienst bij het KNIL. Op 24 september 1881 ging hij op mars naar Amsterdam en vertrok hij met het stoomschip Koningin Emma via Suez naar Oost-Indië. Daar is hij op 29 november 1882 overleden.²⁰ Hij liet f 4,06 na, wat aan zijn moeder is uitgekeerd.

Zijn broer Alphons (1878–1899) heeft zich op 2 augustus 1898 te Breda vrijwillig geëngageerd voor zes jaar dienst bij de koloniale troepen, waarvoor hij f 200 handgeld kreeg. Op 30 september 1898 kwam hij met het stoomschip Gedé in Palembang op Sumatra aan. Hij is op 8 juli 1899 te Padang aan koorts overleden.²¹

De militaire loopbanen van de andere Indië-gangers worden hieronder beschreven, samen met hun verdere belevenissen.

Adriaan van den Brekel (1853–1915)

Adriaan junior, de oudste van de vagebonden, werd op 9 mei 1873 als loteling ingelijfd in het Nederlandse leger. Toen hij een jaar later met verlof ging, besloot hij beroepsmilitair te worden. Op 16 september 1874 tekende hij voor zes jaar dienst in het Nederlandsch-Indisch leger. Hij vertrok met het stoomschip *Prinses Amalia* uit Amsterdam en kwam op 10 januari 1875 in Batavia aan. In de kolonie vocht Adriaan van den Brekel drie jaar als kanonnier in Atjeh²² en werd in 1880 daarvoor onderscheiden met de Bronzen Medaille (zonder gratificatie).

Op 3 februari 1882 tekende hij in Nederland opnieuw voor zes jaar. Op 12 april 1882 kwam hij in Batavia aan, waar al gauw een *lichemelijke ongesteldheid* bij hem geconstateerd werd. Deze bleek dermate ernstig, dat hij naar Nederland is gerepatrieerd.²³

Na een jaar thuis te zijn opgeknapt, vertrok hij op Kerstavond 1884 naar Harderwijk, waar hij zich voor de derde keer aanmeldde voor het Nederlandsch-Indisch leger.²⁴ Hij verbleef van 1885 tot 1892 in de kolonie.²⁵

Toen Adriaan als veteraan met in totaal veertien dienstjaren gepensioneerd uit de Oost terugkwam, was zijn vader inmiddels overleden. Hij ging weer bij zijn moeder in Tilburg wonen²⁶ in een periode waarin zijn halfbroers en -zusters de ouderlijke woning geleidelijk aan zouden verlaten. In 1890 had zijn stiefmoeder Gerardina nog vijf kinderen thuis: stiefdochter Petronella en vier eigen kinderen. Johanna Petronella (1868) trouwde in 1891, Antonius Hubertus (1873) trouwde in 1895, Aloysius Maria (1876) vertrok op 29 november 1892 naar de kazerne te Haarlem en is in 1898 getrouwd, Johannes Antonius tenslotte ging op 5 februari 1894 in militaire dienst en belandde, zoals hieronder wordt beschreven, later in Veenhuizen. Ook Adriaan junior heeft het maar enkele jaren bij zijn stiefmoeder uitgehouden, want op 9 september 1896 leefde hij als fabrieksarbeider te 's-Gravenhage en hij is daar op grond van landloperij veroordeeld tot een verblijf van drie jaar in Veenhuizen. Dit betekende dat zijn militaire pensioen tijdens zijn detentie zal zijn ingehouden.²⁷

Nadat hij op 7 september 1899 zijn straf in Drenthe had uitgezeten, vond hij eerst enkele maanden onderdak te Tilburg in het gezin van de schoenmaker Ludovicus Norbertus van Gestel, waarna hij omstreeks 1900 introk bij zijn volle zuster Petronella, die te Tilburg in de Atelierstraat 31 woonde.²⁸ Hij bleef daar als rijksgepensioneerde met los-vast werk tot zijn dood op 10 april 1915 wonen. Adriaan van den Brekel is voor zover wij hebben kunnen nagaan sedertdien niet meer in aanraking gekomen met justitie.

22. De eerste Atjeh-expeditie begon op 8 april 1873 en liep op 25 april 1873 met het sneuvelen van generaal Köhler op een mislukking uit. Luitenant-generaal J. van Swieten leidde de tweede expeditie van 9 december 1873 tot 25 april 1874, waarbij wel de *kraton* of het paleis van de sultan – die aan cholera was gestorven – veroverd werd, maar de Atjehers niet capituleerden. Zij voerden jarenlang een guerrilla-oorlog. Pas in 1903 is definitief met het inlandse verzet afgerekend (E.S. de Klerck, *De Atjeh-oorlog* (1912)).

23. Algemeen Rijksarchief Den Haag, SBOMK 202, f 23967.

24. Algemeen Rijksarchief Den Haag, SBOMK 213, f 30671.

25. Het is opvallend dat zijn signalement van 1881 verschilt van dat in 1885: zijn ogen waren eerst blauw en later bruin, zijn haar was eerst blond en later bruin en zijn lengte was eerst 1,57 meter en later 1,66 meter.

26. RHCT, BRT 1880–1890, dl. 17, f 162.

27. Adriaenssen en Van der Zanden, „Lieden zonder eergevoel”, Brabantse landlopers rond de vorige eeuwwisseling”, XLVII (1998) 67.

28. RHCT, BRT 1890–1900, dl. 24, f 156. Idem 1900–1910, dl. 27, f 156. Idem 1910–1920, dl. 2, f 142.

Johannes Antonius van den Brekel

29. RHCT, BRT 1880-1890, dl. 17, f 162. RANB, SAB 349, rol 342 (1908). Conform het uittreksel van het strafregister, dat als bijlage aan het dossier is toegevoegd.

30. RANB, SAB 237, rol 407 (1895). Deze straf moet zijn omgezet in vier maanden strafinrichting.

31. Adriaenssen en Van der Zanden, „Lieden zonder eergevoel”, XLVII, 72.

Johannes Antonius van den Brekel (1864-1917)

Johannes Antonius van den Brekel vertrok op 9 februari 1887 naar de Willemskazerne te Gorinchem. Toen hij zich als 28-jarige dienstplichtige infanterist aan insubordinatie schuldig maakte, leverde hem dat in 1892 een veroordeling door de krijgsraad van een jaar gevangenisstraf op.²⁹ Dit was de eerste keer dat hij in conflict kwam met de gevestigde orde en vele zouden er nog volgen.

Terug in Tilburg ging hij als arbeider werken, maar hij moet twee jaar later werkloos geworden zijn, want op 30 juni 1895 is hij in de buurt van Breda opgepakt op verdenking van landloperij. Op 4 juli 1895 kwam de zaak voor en eiste de officier van justitie van de arrondissementsrechtbank een straf van twaalf dagen hechtenis en drie jaar plaatsing in een strafinrichting. Op 9 juli volgde het vonnis: vijf dagen hechtenis en een jaar rijkswerkinrichting.³⁰

Nadat hij uit Veenhuizen ontslagen was, heeft hij geen vaste werkkring meer gevonden en is hij gaan zwerven. Dat kon wegens gebrek aan inkomsten maar enkele maanden goed gaan, waarna hij stevast werd opgepakt. Dit patroon past volledig in het beeld dat 'menige zwerver na zijn ontslag een korte vakantie vierde en zich dan weer vrijwillig liet oppakken en opzenden'.³¹ Johannes van den Brekel bleef tot 1908 heen en weer pendelen tussen het Brabantse en Drenthe.

Nr	Datum vonnis	Rechtbank	Qualificatie	Straffen
1	21 april 1892	Krijgsraade 's Hage	Insubordinatie	1 jaar gevangenisstraf
2	1 Dec 1896	Rb 's Bosch	Landloperij	2 dagen hechtenis en 1 jaar en 4 maanden opzending
3	28 Julij 1898	Rb 's Bosch	Landloperij	20 dagen hechtenis en 3 jaren opzending
4	31 Oct 1901	Rb Breda	Landloperij	5 dagen hechtenis en 5 maanden opzending
5	24 April 1902	Rb Breda	Landloperij	12 dagen hechtenis
6	27 mei 1902	Rb 's Bosch	Landloperij	2 dagen hechtenis en 3 jaar opzending
7	21 sept 1905	Rb Breda	Landloperij	4 dagen hechtenis en 2½ jaar opzending
8	11 juli 1905	Rb Breda	Landloperij	12 dagen hechtenis
9	28 aug 1905	Rb Breda	Landloperij	2 dagen hechtenis
10	30 april 1908	Rb Breda	Landloperij	12 dagen hechtenis

Uittreksel van het strafregister van Johannes Antonius van den Brekel. De veroordeling van 9 juli 1895 wegens landloperij tot vijf dagen cel en een jaar Veenhuizen ontbreekt op de lijst.

Volgens zijn strafregister is hij op 1 december 1896 door de rechtbank van 's-Hertogenbosch veroordeeld tot een jaar en vier maanden opzending. In de zomer van 1898 is Johannes opnieuw als

zwerver opgepakt en werd hij veroordeeld tot de maximale straf van twintig dagen hechtenis en drie opzending. Wellicht heeft de rechter bij zijn oordeel overwogen dat de beklaagde wel snel in zijn oude fout vervallen was. Amper uit Veenhuizen terug is hij in de buurt van Breda, waar hij als steenvormer los-vast werkte, opnieuw opgepakt en op 31 oktober 1901 veroordeeld tot vijf dagen hechtenis en vijf maanden plaatsing in een rijkswerkplaats³², waar broer Willebrordus toen waarschijnlijk ook verbleef.

Op 16 april 1902 is Johannes van den Brekel tot twaalf dagen hechtenis veroordeeld, nadat hij twee dagen daarvoor als zwerver was opgepakt.³³ Toen hij eind mei in Den Bosch was ingerekend, werd hij voor drie jaar naar Veenhuizen gestuurd. Daar kwam hij opnieuw zijn jongere broer Willebrordus tegen, die op 24 april 1902 zonder vaste verblijfplaats was opgepakt en op grond van landloperij naar Drenthe was gestuurd. In de zomer van 1905 is Johannes van den Brekel ontslagen en verviel hij weer in zijn oude patroon, want na drie maanden in het Brabantse geteerd te hebben op het in Veenhuizen verdiende geld was het opnieuw raak. Wegens zwerven zonder middelen van bestaan in Teteringen is hij op 27 juni 1905 tot twaalf dagen hechtenis veroordeeld³⁴, op 28 augustus 1905 tot twee dagen hechtenis en in september 1905 tot vier dagen hechtenis en twee jaar en zes maanden plaatsing in de rijkswerkinrichting.³⁵

Na dit laatste ontslag uit Veenhuizen op 28 maart 1908 ging Johannes Antonius van den Brekel in Brabant zwerven en van zijn geld genieten. Op een zwerftocht via onder meer Den Bosch en Tilburg, waar hij onderdak vond bij de politie, kwam hij in april 1908 geheel berooid in Rijen terecht. Daar stapte hij het bureau van de Koninklijke Marechaussee binnen met het verzoek te worden opgenomen in de Drentse werkinrichting. De dienstdoende wachtmeester, Johannes Hermanus Westerveld, noteerde toen in het proces verbaal³⁶ dat Johannes van den Brekel *nog wel tot werken in staat schijnt te zijn*, maar dat hij geen uitweg meer zag: *Ik ben reeds zeven maal in de Rijkswerkinrichting geweest, de laatste maal voor den tijd van 2½ jaar en ben daaruit op 16 Februari 1908 ontslagen. Sedert dien tijd heb ik rondgezworven en tot j.l. Vrijdag geleefd van het in de werkinrichting verdiende geld. Vanaf j.l. Vrijdag heb ik door bedelen in mijn onderhoud voorzien, de drie laatste nachten heb ik onderdak genoten van de gemeentepolitie te Tilburg en 's Hertogenbosch. Ik kan geen werk bekomen om in mijn onderhoud te voorzien en heb geen familie of vrienden die mij wel willen opnemen en verzoek wederom naar de werkinrichting te Veenhuizen worde teruggezonden.*³⁷

Jan is in bewaring gesteld en in de voormiddag van 23 april voor de officier van justitie te Breda voorgeleid, die ondertussen een uitreksel van zijn strafregister had opgevraagd. Dit bleek tien veroordelingen (zie de tabel hierboven) te bevatten. Wellicht mede op grond van dit hoge aantal kreeg hij slechts twaalf dagen hechtenis en werd hij niet naar Veenhuizen verwezen. Dat verschaftte hem

32. RANB, SAB 289, rol 761 (1901).

33. RANB, SAB, rol 304 (1902).

34. RANB, SAB 322, rol 439 (1905).

35. RANB, SAB 323, rol 577 (1905).

36. RANB, SAB 347, rol 246 (1908).

37. Het feit dat Johannes van den Brekel uit vrije wil smeekte om naar de inrichting te worden gestuurd betekent dat hij op dat moment een verblijf aldaar prefereerde boven het ongewisse zwerversbestaan. Hij wist uit ervaring dat er in Veenhuizen stevig moest worden aangepakt; hij was dus in tegenstelling tot de opmerking van het Tweede-Kamerlid Van Houten, die de delinquenten tot „lieden zonder eergevoel” kwalificeerde, niet te lui om te werken.

Willibrordus Petrus van den Brekel

38. RANB, SAB 349, rol 342 (1908).
39. RHCT, BRT 1900-1910, dl. 25, f 243. Idem 1910-1920, dl. 30, f 7.
40. RHCT, BRT 1910-1920, dl. 55, f 62: toen Ardina Kerkhof voor de tweede keer weduwe werd, heeft zij zich op 16 maart 1917 gevestigd op adres Langestraat 106.
41. RHCT, BRT 1880-1890, dl. 17, f 162.
42. Algemeen Rijksarchief Den Haag, SBOMK 233, f 35056 (1892).
43. RHCT, BRT 1890-1900, dl. 25, f 89. Idem 1900-1910, dl. 4, f 163.
44. Adriaenssen en Van der Zanden, „Liederen zonder eergevoel“, L. 55.
45. RANB, SAB 295, rol 307 (1902).
46. RANB, SAB 313, rol 330 (1904).

even lucht en hij ging als tuinman te Teteringen aan de slag, maar niet voor lang.

Twee maanden later is Johannes van den Brekel te Teteringen weer opgepakt³⁸ en opnieuw smeekte hij naar Veenhuizen te mogen. Bij fouilleren bleek hij *een bedrag van slechts vijf centen (f0,05)* bij zich te hebben. Bij de politie van Tilburg was zijn inlichtingenstaat opgevraagd, waarop naast zijn antecedenten was aangekend dat hij inmiddels als een *habituële dronkaard* bekend stond. Gezien het aantal veroordelingen is het niet vreemd dat onder bijzondere opmerkingen werd vermeld dat Johannes van den Brekel een *ongunstig gedrag* vertoonde. De eis van de officier van justitie luidde twaalf dagen gevangenisstraf en op 11 juni 1908 is hij conform de eis veroordeeld.

Waarschijnlijk onder zware druk van zijn moeder heeft Johannes van den Brekel ten langen leste het hopeloze van zijn manier van leven ingezien. Hij ging op 17 juli 1908 toch weer bij haar in de Langestraat te Tilburg wonen,³⁹ waar hij als kolentremmer werk vond. Daar is hij Ardina Kerkhoff, een weduwe uit Son, tegen het lijf gelopen, met wie hij op 17 mei 1911 te Tilburg trouwde.⁴⁰ Hij is daarna voor zover bekend niet meer met justitie in aanraking gekomen. Blijkbaar hebben deze vrouwen zoveel orde en regelmaat in zijn leven kunnen brengen, dat hij weer in de maatschappij geïntegreerd is.

Willibrordus Petrus van den Brekel (1870-1947)

De jongste van het drietal vagebonden heeft zich op 15 augustus 1889 voor zes jaar geëngageerd als vrijwillig soldaat in de militie met f60 handgeld. Hij begon als infanterist⁴¹, maar werd op 20 mei 1891 als cavalerist overgeschreven naar het 2e regiment huzaren. Een jaar later al tekende hij een verbintenis voor zes jaar bij de koloniale troepen. Het bekende handgeld van f300 werd met f40 gekort, omdat zijn eerste contract niet was uitgediend.⁴² Willibrordus verbleef van eind september 1893 tot 7 oktober 1899 in Indië.

Hij liep op 28 november 1899 met het stoomschip Solak binnen te Rotterdam en vestigde zich pas op 31 december 1899 in Tilburg. Willebrord woonde toen aanvankelijk een jaar bij zijn moeder, maar liet zich op 29 maart 1901 als scharenslijper naar Antwerpen uitschrijven⁴³, waar hij evenwel geen solide economisch bestaan heeft weten op te bouwen. Het vormde het begin van een periode van zwerven, die tot 1909 zou voortduren.

Op 22 juni 1901 is hij als arbeider te Tilburg wegens zwerfen veroordeeld tot een verblijf van waarschijnlijk zes maanden in Veenhuizen.⁴⁴ Na uitzitten van de straf verbleef hij in 1902 zonder vaste verblijfplaats in Tilburg en probeerde hij als smid aan de kost te komen. Op grond van landloperij is hij op 24 april 1902 veroordeeld tot vijf dagen hechtenis en twee jaar plaatsing in de rijkswerkinrichting.⁴⁵ In 1904 is hij te Rijen opgepakt en tot twaalf dagen hechtenis veroordeeld.⁴⁶ Dit betekende nog niet het einde

van een zwerversbestaan, want in mei 1909 vestigde hij zich vanuit Veenhuizen⁴⁷ als koopman te Breda.

Weer vier jaar later had hij kennelijk een drankprobleem. In 1914 is hij als sjouwer, wonende te Breda in de Akkerstraat 62, opgepakt op grond van openbare dronkenschap en na een zesde herhaling op 3 maart 1915 bij verstek veroordeeld tot drie dagen hechtenis en een jaar werkinrichting.⁴⁸ De bevolkingsregisters van Breda bevatten een aantekening dat hij op 23 mei 1917 naar Hoorn is vertrokken.⁴⁹ Wellicht heeft hij de uitvoering van het vonnis twee jaar weten uit te stellen.

Epiloog

Van de te Veenhuizen gedetineerde Brabanders was 74% ongehuwd, 13% weduwnaar, 1,5% gescheiden en niet meer dan 11,5% gehuwd. Het opvallend lage percentage getrouwen geeft aan dat de overgrote meerderheid op het moment van de veroordeling geen binding had met een levenspartner. De zwervers vormden dus wat dat betreft een geheel eigen groep en beslist geen afspiegeling van de maatschappij van destijds. Oorzaak en gevolg zouden het onderwerp van een interessante studie kunnen zijn. Hieronder volgen enkele overwegingen die van belang zijn.

Wanneer de familie of de omgeving zulke ongebonden figuren in die tijd aan hun lot overliet door hen geen plaats in een gezin aan te bieden of wanneer de betrokkene dit niet accepteerde, had de sociale controle geen effect op hen. Het beschavingsoffensief ging aan hen voorbij, mede omdat de armenzorg – die van mening was dat armoede op de eerste plaats een gevolg was van zorgeloosheid van de armen zelf – hulp koppelde aan discipline van de betrokkene.⁵⁰ Wanneer zulke lieden werkloos werden, waardoor zij niet meer in hun onderhoud konden voorzien, dan moesten zij vroeg of laat noodgedwongen hun toevlucht nemen tot bedelarij, hetgeen vrijwel zeker leidde tot opzending.

Enmaal gestigmatiseerd door een eerste verblijf in Veenhuizen kregen zij na hun ontslag vervolgens te maken met een omgeving die bepaald niet openstond voor mensen die een enkele misstap begaan hadden, waardoor het voor hen niet gemakkelijk was om weer te integreren in het maatschappelijke leven. Reclassering was toen nog een onbekend begrip.⁵¹

De vraag waarom de drie Tilburgse vagebonden zich aanvankelijk zo moeilijk in het gangbare maatschappelijke keurslijf konden passen zal wel altijd onbeantwoord blijven. Zij zijn inmiddels overleden zonder nakomelingen te hebben verwekt en over hun reilen en zeilen zijn ons binnen de familie geen gegevens overgeleverd.⁵² Toch zijn er wel enkele kanttekeningen te maken bij hun achtergrond.

Het proletarische gezin Van den Brekel behoorde tot de zelfkant van de Tilburgse maatschappij, getuige het feit dat zich zoveel jongens als vrijwilliger bij het Oost-Indische leger hebben aange-

47. GAB, BRB 1900–1918, dl. 13, f 187. Het is niet bekend in welk arrondissement en voor hoelang hij veroordeeld is; de bevolkingsregisters vertonen, waar het zwervers betreft, nogal wat hiaten.

48. RANB, SAB 447, rol 769 (1915).

49. In Hoorn was de penitentiare inrichting De Krententuin gevestigd – Leo Adriaenssen.

50. D. Damsma, „Het gezin in Nederland in de periode 1850–1900”, in J.A. Brandenbarg (red.), *Het westers gezin in historische vergelijkend perspectief*, (Heerlen, 1986) 231.

51. In 1911 werd de reclasseringsraad opgericht en later volgde een katholieke (1916) en een protestants-christelijke vereniging (1928). In 1973 zijn alle reclasseringsverenigingen gefuseerd.

52. Navraag bij kleinkinderen van Aloysius van den Brekel, de jongste broer van de drie vagebonden, leverde niets op. Men was zeer verrast te horen van de escapades van de oudooms. Dit zou kunnen betekenen dat de familie de zaak heeft doodgezwegen.

meld. Eenmaal terug in Nederland waren de perspectieven van oud-KNIL-militairen, ondanks het 'verraad van Lombok', evenmin bijster gunstig. Ook al genoten sommige koloniale, zoals de veteraan Adriaan, een klein pensioen: zij moesten desondanks elk aanzien in de maatschappij ontberen. Dit blijkt uit de oprichting in 1890 van het Korps Koloniale Reserve te Nijmegen met het doel het aloude beeld van 'tekenen voor den Oost' als een wanhoopsbesluit te vervangen door dat van een weloverwogen keuze voor een normale baan met goede vooruitzichten. Daar kregen de recruten een klein bedrag aan handgeld, terwijl de rest werd vastgezet op een spaarrekening van de Rijkspostspaarbank. Verder werden de criteria voor toetreding verscherpt en misstanden bij de werving bestreden. Deze opzet lukte maar heel langzaam; de slechte reputatie van 'onze koloniale' bleek niet zomaar gewist te kunnen worden. Werkeloosheid lag voor hen dus in het verschiet. Bij een onverstandig financieel beheer, zoals in het geval van drankzucht, raakte men haast onvermijdelijk snel aan de grond. Dit leidde vroeg of laat onherroepelijk tot een conflict met de overheid en tot heenzending naar een strafinrichting.

De meeste ooms en tantes van de drie vagebonden waren evenals de vader in 1890 al dood en neven stonden te ver van deze probleemjongens af om enige invloed uit te oefenen.⁵³ Hierboven is al aangestipt dat de onderlinge saamhorigheid binnen de familie niet bijster groot was.

Hulp voor de vagebonden moest dus van de moeder, broers en zusters komen. Toen de problemen met Johannes Antonius in 1896 en met Willibrord in 1901 duidelijk werden, zijn zij niet bij hun getrouwde broers en zusters ingetrokken. Onbekend is of dat is aangeboden, maar het is niet onredelijk te veronderstellen dat die hun handen vol hadden met hun gezin. De moeder moest derhalve het voortouw nemen. Zij diende voor hen een geregeld leven, bestaande uit inwoning en liefst werk, maar vooral moest sociale binding organiseren. Immers bij Adriaan, die een rijkspensioen trok, was dat de oplossing gebleken, want nadat hij met zijn ongehuwde zuster Petronella een huishouden ging voeren, is hij niet meer veroordeeld.

Deze oplossing kwam er aanvankelijk niet voor de twee jongste vagebonden. Op Oudejaarsdag 1899 kwam Willibrord terug uit Indië, hij woonde vervolgens ruim een jaar bij zijn moeder, maar begon in 1901 toch aan een zwervend bestaan. En Johannes kwam in 1901 uit Veenhuizen wel naar Tilburg terug, maar hij ging niet bij zijn moeder wonen. Gerardina de Rooy heeft haar zonen dus aanvankelijk niet kunnen begeleiden.

De 68-jarige moeder vertrok eind 1902 teleurgesteld naar het Sint-Josephgesticht in de Lange Nieuwstraat te Tilburg.⁵⁴ Johannes en Willibrord zaten toen straffen van drie en twee jaar uit. Toch beviel het haar bij de nonnen niet, want ze ging op 15 november 1907 weer bij haar dochter Johanna Petronella wonen.⁵⁵ Daar zal

53. Een neef en een achterneef van de drie zwervers hebben te Tilburg als ondernemer de armoede van zich af kunnen schudden, maar wij hebben geen enkele indicatie dat zij of hun nakomelingen zich iets van het lot van deze zwervers hebben aangetrokken (C.H.J. van den Brekel en C.A.M. van den Brekel, „De kleermakerij van Jacobus van den Brekel”, *De Lindeboom*, III-IV (1979) 97-123. C.H.J. van den Brekel, „Monopoly op den Heuvel te Tilburg of het veelbewogen leven van Louis van den Brekel”, *De Lindeboom*, VI (1982) 135-157).

54. RHCT, BRT 1900-1910, dl. 53, f 61: zij is bij de Vereniging van Zusters van O.L.V. Moeder van Barmhartigheid ingeschreven tussen 19 september 1902 en 24 juli 1903.

55. RHCT, BRT 1900-1910, dl. 47, f 71.

56. RHCT, BRT 1900–1910, dl. 25, f 243. Nummer 110 stond in 1890–1900 te boek als onbewoond pand.

57. RHCT, BRT 1910–1920, dl. 30, f 7. Idem 1910–1920, dl. 10, f 145. Idem 1910–1920, dl. 62, f 311.

ze zich ongetwijfeld voortdurend zorgen zijn blijven maken over de toekomst van haar zonen. En het kan haast niet anders zijn gegaan dan dat zij in 1908 op 73-jarige leeftijd een laatste vertwijfelde poging heeft ondernomen om tenminste Johannes in de maatschappij te integreren. Zij huurde toen een woning⁵⁶ in de Langestraat, in afwachting van de thuiskomst van haar zoon Johannes. Het duurde nog enkele maanden voordat hij het aanbod om bij haar te komen wonen serieus nam, maar in de zomer trok hij toch bij zijn moeder in. Hij bleef daar drie jaar wonen en toen hij in 1911 trouwde, waren de problemen met haar zoon Johannes definitief voorbij.

De tevreden moeder verliet Tilburg rond Kerstmis 1912 voor een verblijf van negen maanden in Hilvarenbeek bij familie, woonde daarna nog drie jaar bij haar dochter Johanna Petronella en ging op 24 juni 1916 opnieuw naar het tehuis van ouden van dagen in de Lange Nieuwstraat, waar zij op 20 december 1916 is overleden.⁵⁷

Noordbrabanders in Florence, 1445–1456

Gedurende de economische crisis in het midden van de vijftiende eeuw week menige Brabander uit naar andere landen. Veel textielarbeiders streken neer in Florence, waar in 1438 een broederschap was opgericht voor landgenoten en migranten uit naburige streken. Wevers uit Herentals, Mol, Peer, Diest, Turnhout, Brussel, Heist, Hasselt en Lier werden ingescheven, maar ook inwoners van het huidige Noord-Brabant. Het waren:¹

1. Ghoesin Jans sone van Eyndove, linnenwever (1445, 1446, 1447).
2. Matteus Wouters sone van Sertoghen bossche (ook: van des Hertoghënbus), linnenwever (1446).
3. Willem van Endhove Gherraerts sone (1446).
4. Ghertruut van Wyc van den Boessche (1446).
5. Thomaes filius Jans van Huisden huut Hollant (1446).
6. Alexandra Cristiaens Peters son van Duzel syn wif (1446).
7. Jorighe Arnoltz son van Huoestrich [Oisterwijk?] (mortus), schoenmecher ende syn son Andrees (1446).
8. Willem Willems sone van Roesmael, linnenwever (1454–1456).
9. Gheeraert Jans sone van Blerinx van Roesendale (1454–1465).

1. M. Battistini, *La confrérie de Sainte-Barbe des Flamands à Florence* (Bruxelles, 1931).

GENEALOGIE EN HEEMKUNDE

Genealogie

- Dieren in achternamen, in: *De Schééper*, XII (december 2000) 12.
- Foto's van de familie Vosters te Reusel, 1930–1997, in: *De Schééper*, XII (december 2000) 16.
- Leenaarts in het Zuiderkwartier, 1755–1989, in: *Tijding*, XXIII (september 2000) 46.
- Luykx in het Zuiderkwartier, 1675–1989, in: *Tijding*, XXIII (september 2000) 47-49.
- De Moor in het Zuiderkwartier, 1738–1999, in: *Tijding*, XXIII (september 2000) 50-51.
- Van der Poel in het Zuiderkwartier, 1732–1996, in: *Tijding*, XXIII (september 2000) 52-53.
- Suykerbuyk in het Zuiderkwartier, 1755–1996, in: *Tijding*, XXIII (september 2000) 54-55.
- Huwelijksdispensaties in Roosendaal sinds de achttiende eeuw, in: *De Vrijheid van Rosendale*,

- XXI (december 2000) 20-23.
- Van der Sluijs te Zevenbergen, Klundert, Hooge en Lage Zwaluwe en Schiedam sinds 1681, in: *De Sprange*, XV (december 2000) 16-18.
- Kwartierstaat van Antonie Kilsdonk (geboren in 1621), kwartieren 32-59, in: *Met Gansen Trou*, L (2000) 130-135.
- Voornamen te Valkenswaard (1619–1920), in: *Merckenswaert*, IX (2000) 57-93.
- Bluijssen uit Asten (1750–1907), in: *De Vonder*, V (2000, no. 3) 4-25.
- Van der Weegen, oorspronkelijk uit Wouw, in: *De Vierschaar*, XVIII (september 2000) 17-75.

♂

Prosopografie

- Leerlooiers te Drimmelen in de negentiende eeuw. Met veel familie-aantekeningen (Hagers, Verdonk, Van der Sluijs, Stal, Loeff), in: *De Klok*, II (december 2000) 3-21.
- Genees- en heelmeeesters te 's-Grevelduin-Capelle, Sprang en Vrijhoeve-Capelle (1600–1865), in: *Bruggeske* (2000), no. 2, 53-58.
- Hoogstaangeslagenen van Herpt, Bokhoven en Engelen, 1844, in: *met Gansen Trou*, L (2000) 162-

165.

- Studenten te Keulen uit Boxmeer, land van Cuijk en land van Kessel (1560–1660), in: *Merlet*, XXXVI (2000) 73-76.
- Pastoors en vervangers van Sprundel (1510–1556), in: *Onder Baronie en Markiezaat*, jaarboek 2000, 15-27.
- Hoedenmakers te Rosmalen sinds 1780, met kwartierstaten, in: *Rosmalla*, X (oktober 2000) 1-22.
- Slachtoffers van oorlogsschade te Oost- en Westelbeers (1797), in: *De Berse*, X (2000, no. 3) 9-13.

♂

Biografie

- Joannes Baptista van Bladel (1823–1894) uit Turnhout, priester, in: *Corsendonca*, XV (december 2000) 25-45.
- Laurentius van Riel (geboren 1723) uit Alphen en zijn zoon Gijsbertus (1747–1849), priester, in: *De Runstoof*, XXIII (winter 2000) 29-36.
- Jan Hack uit Sambeek, te Groningen onthoofd in 1569, in: *Merlet*, XXXVI (2000) 67-72.
- A.J.J.G. (1866–1906) en J. Giesen (1868–1915) uit Dinther, zielzorgers, in: *De Wojstap-kroniek*, XX (december 2000).

Aan dit nummer is meegewerkt door:

C.H.J. van den Brekel, Het Kempke 14, 5672 PL Nuenen
 L.F.P.M. de Brouwer, Wilgenlaan 11, 5071 CA Udenhout
 L.F.W. Adriaenssen, Van der Hoopstraat 85-3, 1051 VD Amsterdam
 A.M. Bosters, Koningin Julianalaan 339, 2273 JJ Voorburg
 P.E. van Heeswijck, Apartado 137, 28670 San Pedro de Alcantara, Spanje
 J.G.N.M. van der Zanden, Klaverveld 4, 4854 KW Bavel

De Brabantse Leeuw

Het genealogische en heraldische tijdschrift De Brabantse Leeuw wordt al sinds 1952 uitgegeven. In het tijdschrift treft u zowel stamboomafstammelingen aan als complete genealogieën, reconstructies of besprekingen van voor een familie belangrijke voorvallen, lijsten van bepaalde beroeps- en bevolkingsgroepen enzovoorts. Behalve genealogische en prosopografische bijdragen bevat het blad ook artikelen op het vlak van de heraldiek, de hantiek, de zegelkunde en incidenteel ook de heemkunde. De Brabantse Leeuw verschijnt jaarlijks in vier afleveringen van elk 64 pagina's. Elke jaargang wordt voorzien van een alfabetisch naamregister.

Registers

Tot de service van De Brabantse Leeuw behoort ook HazaZoek, een verzameling van alle registers van het tijdschrift. Met deze cumulatieve index kan een genealoog zich pijlsnel toegang verschaffen tot de inhoud van alle jaargangen. Elk jaar verschijnt er een aanvulling op diskette. Ook de registers van het Genealogisch Tijdschrift voor Oost-Brabant zijn in HazaZoek opgenomen.

Helpende hand

De Brabantse Leeuw wordt gekenmerkt door artikelen die meer bevatten dan alleen data en beroepen. De hoge kwaliteit van de artikelen resulteert in een grote informatieve waarde. Ook uw genealogie of stamreeks kan een plaats krijgen in De Brabantse Leeuw, zodat deze voor andere onderzoekers en belangstellenden toegankelijk wordt gemaakt. Mogelijk heeft u voldoende materiaal verzameld en geordend, maar schrikt u terug voor het schrijven van een artikel. In dat geval wil de redactie van De Brabantse Leeuw u graag de helpende hand bieden met advies en begeleiding. Schroomt u daarom niet om contact op te nemen met de redactie, als u meent dat u waardevol materiaal bezit dat een publicatie verdient.

Familieboeken

Naast publicatie in het tijdschrift kan De Brabantse Leeuw uw genealogie ook in boekvorm uitgeven, als deel van de reeks Brabantse Stambomen. Ook hierbij wil de redactie u graag met begeleiding en advies ter zijde staan. In de serie Brabantse Stambomen is al een aantal familiegeschiedenissen verschenen. Verschillende andere familieboeken zijn in voorbereiding.

Stichting BRG

Het tijdschrift De Brabantse Leeuw wordt sinds 1995 uitgegeven door de stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening. De stichting BRG geeft historische publicaties uit en verschillende tijdschriften. Verder organiseert de BRG jaarlijks tal van cursussen en lezingen over de Brabantse geschiedenis. Voor genealogen zijn drie cursussen interessant: het Bosch' protocol, genealogie voor beginners en genealogie voor gevorderden. Stamboomonderzoek is vaak een eerste kennismaking met de historie van Brabant. Sommige genealogen ontwikkelen zich tot lokale of regionale geschiedvorsers, tot heemkundigen of archeologen. Ook voor hen biedt de stichting BRG lezingen, cursussen en andersoortige ondersteuning.

STICHTING BRABANTSE REGIONALE GESCHIEDBEOEFENING

Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Telefoon: (073) 6146193 / Fax: (073) 6127045 / E-mail: brg.brabant@wxs.nl

INHOUD

Vier generaties Van Heeswijck
De Venloonse tak van de familie Van Vught
Wedding: trouwen is een gok!
Clarijs

"Lieden zonder eergevoel"
Drie Tilburgse vagebonden
Sprokkelingen
Genealogie en heemkunde

P.E. van Heeswijck 65
L.F.W. Adriaenssen 77
L.F.P.M. de Brouwer 89
A.M. Bosters 97
L.F.W. Adriaenssen en J.G.N.M. van der Zanden 112
Dr. ir. C.H.J. van den Brekel 117
96, 127
128

DE BRABANTSE LEEUW

DE BRABANTSE LEEUW

TIJDSCHRIFT VOOR GENEALOGIE

De Brabantse Leeuw

Tijdschrift voor genealogie

De Brabantse Leeuw is een uitgave van de
Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening

Redactieadres:

De Brabantse Leeuw

Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Tel.: (073) 6146193 / fax: (073) 6127045

Redactie:

drs. L.F.W. Adriaenssen (voorzitter), mr. G. Berkelmans,

mr. J.A.H. Boeren, dr. ir. C.H.J. van den Brekel,

L.F.P.M. de Brouwer, P.G.A.M. Peeters-Veraart en

ir. J.G.N.M. van der Zanden

Basis-ontwerp: NIKA Grafische Vormgeving, Vught

Lay-out en opmaak: L.F.W. Adriaenssen, Amsterdam

Druk: Biblo, 's-Hertogenbosch

Abonnementen en losse nummers:

De Brabantse Leeuw verschijnt vier maal per jaar. Prijs losse

nummers: f 12,50. Abonnementen: f 47,50, buitenland f 60,00.

Introductie-abonnementen: f 25,00 voor de lopende jaargang.

Abonnementen kunnen ingaan in het lopende of eerstvolgende
jaar. De berekening geschiedt per kalenderjaar. Opzeggingen zijn

alleen schriftelijk mogelijk voor 1 december.

Registers:

De registers van alle jaargangen zijn samengebracht in het soft-

warepakket HazaZoek. De prijs van deze cumulatieve index

bedraagt f 40,00 en de jaarlijkse aanvulling kost f 7,50.

Opgave van abonnementen, bestellen van HazaZoek, losse num-
mers en oude jaargangen:

Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening

t.a.v. Ria de Folter-Sebregts

Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Tel.: (073) 6146193 / fax: (073) 6127045

E-mail: brg.brabant@wxs.nl

ISSN 0006-8632

BRABANTSE BASTAARDEN

Verboden vruchten uit ontucht, overspel, incest en incontinentie in Noord-Brabant, 1400–1800

LEO ADRIAENSSEN

Liefdespaar (tegeltabelau).

Afkortingen

ARAB	Algemeen Rijksarchief Brussel
ARAG	Algemeen Rijksarchief Den Haag
GAB	Gemeentearchief Breda
GAG	Gemeentearchief Gemert
GAH	Gemeentearchief 's-Hertogenbosch
GASD	Gemeentearchief Amsterdam
KAH	Kathedraalarchief 's-Hertogenbosch
LTk	Leen- en Tolkamer
OSA	Oud-stadsarchief
RAA	Rijksarchief Antwerpen
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
RHCT	Regionaal Historisch Centrum Tilburg
RRG	Raad en Rentmeester-Generaal
SAA	Stadsarchief Antwerpen
SAKO	Streekarchivariaat in de Kring Oosterhout
SRE	Streekarchief Regio Eindhoven

Het hele verhaal van de Brabantse bastaarden past niet in het kleine bestek van *De Brabantse Leeuw*. Hierna heb ik mij beperkt tot een uiteenzetting over de verschillende soorten onwettige geboorte en de vaderschapsacties. De rechtspositie van de bastaard (erfrecht, legitimaties¹), bastaarden in subculturen (soldaten, zwervers, prostituees), vondelingen en zuigelingenmoord worden niet behandeld. Ook het huwelijksrecht komt maar mondjesmaat ter sprake.

Uit een verzameling van ongeveer zevenhonderd casussen heb ik een selectie gemaakt, die een dwarsdoorsnede moet geven van het verschijnsel bastaardij. Elders zal ik de collectie bastaarden aan een historisch-juridische en -sociologische analyse onderwerpen.

1. Wat is een bastaard?

Een bastaard is iemand wiens ouders niet getrouwd zijn. Het Burgerlijk Wetboek zegt (II, no. 1, art. 205): „De staat van wettig kind wordt bewezen door bewijs van afstamming en van het huwelijk der ouders.” Ontbreekt het bewijs, dan is er sprake van een natuurlijk of onwettig kind. „Een onwettig kind heeft de staat van natuurlijk kind van zijn moeder. Het verkrijgt door erkenning de staat van natuurlijk kind van zijn vader” (art. 221). Wettiging geschiedt, als de echtgenoot van de moeder het kind als het zijne erkent (art. 214) en als dat niet mogelijk is doordat het voorgenomen huwelijk van de ouders door de dood van een van hen niet doorging, kunnen aan de koning „brieven van wettiging” worden gevraagd (art. 215). Zo’n

1. Een overzicht van bronnen waar legitimaties kunnen worden gevonden geeft L.F.W. Adriaenssen, „Nog meer reparaties van defekte geboorten”, *De Brabantse Leeuw*, XL (1991) 19. Zie voorts in dezelfde jaargang P.L. Leget-Kuijlen en J.N. Leget, „Brieven van legitimatie”.

verzoek kan worden ingediend door de langstlevende ouder en na diens dood door het kind.

In de tijden voor het koninkrijk der Nederlanden was het weinig anders. De vijftiende-eeuwse Brabantse jurist Willem van der Tanerijen onderscheidde in het hoofdstuk over vererving en afstamming van zijn *Boec van der loopender practijken der raidtcameren van Brabant* vijf soorten kinderen:²

1. Wettige, natuurlijke kinderen: geboren uit een wettig huwelijk.
2. Wettige, onnatuurlijke kinderen: geadopteerd.
3. Onwettige kinderen. Zij waren altijd natuurlijk en werden onderscheiden in verschillende categorieën bastaarden:
 - a. Een simpele bastaard stamde van twee ongehuwde, niet verloofde ouders. De moeder moest de enige en vaste vriendin zijn van de vader.
 - b. Een *spurius* was een kind van een hoer en een onbekende vader.
 - c. Een overwonnen bastaard was geboren uit overspel of uit een verboden verhouding met een verwant of een geestelijke.

Alleen een simpele bastaard kon worden gelegitimeerd. De ouders van de overwonnen bastaard konden immers niet trouwen zonder zich schuldig te maken aan bigamie, incest of incontinentie. En de vader van het hoerkind was onbekend.

2. Priesterkinderen

Voor ongeveer 1600 hadden veel en misschien de meeste bastaarden een priester als vader. Arnoud-Jan Bijsterveld heeft in zijn proefschrift *Laverend tussen Kerk en wereld* (1993) over de Noordbrabantse pastoors uit 1400–1570 nagegaan hoe het stond met de zedelijke kracht van de parochiegeestelijkheid. Hij concludeerde, dat „dat het meer dan waarschijnlijk is dat een meerderheid van de Noordbrabantse pastoors in de vijftiende eeuw minstens een deel van hun pastorale loopbaan seksuele omgang had met een vrouw.”³ Hij vermoedde zelfs, dat de parochianen hun pastoor onder druk zetten om een vrouw te kiezen, dan bleven hij ten minste van hun vrouwen en dochters af.⁴

Nu baseert Bijsterveld zijn conclusie dat 53,5% van de pastoors niet strikt celibatair was⁵ op kwantificeerbaar materiaal, waarbij hij aantekent dat het percentage moeilijk is vast te stellen zonder diepgaand lokaal onderzoek.⁶ Zo'n lokaal onderzoek voor Oirschot wijst uit, dat van zeker 80% van de clerus incontinentie (overtreding van de seksuele onthouding) kon worden vastgesteld. Mijn eigen lokale onderzoek (Hilvarenbeek) wijst in dezelfde richting, zonder dat ik daarbij overigens een percentage heb vastgesteld.⁷ Ik zou Bijstervelds uitgangspunt liever hebben omgedraaid en zijn uitgegaan van de normaliteit van een pastoor met een concubine.

2. Willem van der Tanerijen, *Boec van der loopender practijken der raidtcameren van Brabant*, uitgeg. door E.I. Strubbe (2 dln.; Brussel, 1952) I, 504.
3. A.J.A. Bijsterveld, *Laverend tussen Kerk en wereld. De pastoors in Noord-Brabant 1400–1570* (Nijmegen, 1993) 344.
4. Bijsterveld, *Laverend tussen Kerk en wereld*, 362.
5. Bijsterveld, *Laverend tussen Kerk en wereld*, 345.
6. Bijsterveld, *Laverend tussen Kerk en wereld*, 343.
7. L.F.W. Adriaenssen, *Hilvarenbeek onder de hertog en onder de generaliteit. Sociale en economische geschiedenis van een Kempens dorp tussen 1400 en 1800* (Hilvarenbeek, 1987) passim.

Onderzoek zou dan hebben moeten uitwijzen hoeveel pastoors van de regel afweken en zich hielden aan het celibaat – en waarom.

De parochiegeestelijke van voor 1600 leefde dus normaal gesproken als de doorsnee economisch zelfstandige man: met vrouw en – Deo volente – kinderen. Een kloostergeestelijke had het moeilijker, want binnen de muren van het convent werd geen volk van de andere kunne gedoopt, behalve dan de pater in het nonnenklooster, die soms zijn voordeel deed met deze bevoorrechte positie. Een baan als zielzorger moet bij de paters erg in trek zijn geweest, want een pastoor of onderpastoor kon zich een huisvrouw (huishoudster) permitteren.

Het concubinaat van de priester was in hoge mate geaccepteerd en absoluut geen schande.⁸ Zoals bij andere vormen van broodwinning werd het beroep (dus geen roeping) vaak van vader op zoon doorgegeven; in meerdere gevallen treft men regelrechte priesterdynastieën.

De rechtspositie van de huishoudster-concubine was erg zwak. Zij werd niet beschermd door het sacrament van het huwelijk en haar man kon zonder juridische sancties een einde aan de relatie maken. Misschien overkwam dat de drie vriendinnen van kapelaan Ansem Peter Celen van den Broeck⁹ te Hilvarenbeek, die achtereenvolgens vree met Marie van Achel, Geertruyt Aert Truy Meeus van Tuld¹⁰ en Agnees mr. Jan Gijskens geheten Clockmans. Marie kan zijn gestorven, maar met Geertruyt ging het uit: zij trouwde en heer Ansem nam een nieuwe huishoudster. Uit elk van zijn relaties had de kapelaan een kind.¹¹

Heer Ansem woonde dus met drie achtereenvolgende vrouwen samen, maar onbekend is of hij van zijn machtspositie misbruik maakte door naar believen van partner te ruilen. Dat hij wel degelijk rekening hield met de positie en rechten van zijn (derde) concubine, zou kunnen worden opgemaakt uit de gezamenlijke aankoop van een huis in de Wouwerstraat, elk voor de helft, bijna als man en vrouw.¹²

Na het concilie van Trente werd stevig de hand gehouden aan de celibaatsplicht. Onder druk van de oprukkende reformatie kon de geestelijkheid het zich niet langer veroorloven de uitgedragen en opgelegde waarden, deugden, zeden en normen zelf te overtreden. Een belangrijk wapen tegen de incontinentie werd het incesttaboe: de pastoor die zijn moeder, tante of zuster als huishoudster in huis nam, kwam minder snel in verleiding tot seksueel verkeer.

De seksuele disciplinerings na Trente kwam niet zonder slag of stoot tot stand. Ook daarna werden er bastaarden geboren uit religieus bloed, van wie hierna als voorbeelden pastoorskinderen (21, 24), een dochter van een kanunnik (16), de kinderen van een kapelaan (27) worden genoemd, en de vruchten van vrijages tussen een pastoor en een begijn en een pater met een non (10, 20).

8. De primaat van IJsland, de weggepromoveerde bisschop Gijsen, kant zich tegen de heiligverklaring van zijn zestiende-eeuwse voorganger, die om den gelove een marteldood stierf (Petra de Koning, "Gijsen telt zijn zegeningen op IJsland. In navolging van Johannes de Doper", *Vrij Nederland*, LXII, no. 51-52, december 1996, p. 13).

9. RHCT, Hilvarenbeek R 24, f 1, 31 december 1530; f 188, 15 januari 1532; f 313, 16 mei 1533; f 334, 10 december 1533. Adriaenssen, *Hilvarenbeek onder de hertog*, 161, 293. L. Adriaenssen, „Goklustige clerus”, *De Brabantse Leeuw*, XL (1991) 126, 127.

10. RHCT, Hilvarenbeek R 23, f 128^v, 27 september 1525; f 197, Sint-Nicolaas 1527. R 59, f 2^v, 5 juli 1542.

11. GAH, Oud-stadsarchief, Aanwinsten 7851, f 190^v, 1523. L.F.W. Adriaenssen, *Non omnia possumus omnes. Genealogie van het geslacht Van den Nieuwenhuisen 1400–1800* ('s-Hertogenbosch, 1988) 192. L.F.W. Adriaenssen, „De erfgenamen van heer Ghijsel Back”, § 12 „Metten”, *De Brabantse Leeuw*, XL (1991) 98, 99.

12. RHCT, Hilvarenbeek R 24, f 1, 31 december 1530; f 151, 20 mei 1531.

Zinnebeeld op overspel (Cornelis Matsys, 1549).

13. P.L. Nève, „Les comtes palatins aux Pays-Bas. Quelques observations sur leurs légitimations des enfants nés hors mariage”, in: P.L. Nève en O. Moorman van Kappen (red.), *Conservare jura. Actes des journées internationales d'histoire du droit et des institutions* (Deventer, 1988) 100.
14. G. Bannenberg, A. Frenken en H. Hens, *De oude dekenaten Cuijk, Woensel en Hilvarenbeek in de 15de- en 16de-eeuwse registers van het aartsdiakenaat Kempenland* (2 dln.; Nijmegen, 1970) II, 1-226, passim.
15. Van een tiende geval resteert alleen het vonnis van 17 juni 1683 tegen Jan Tonissen, die wegens incestueus overspel werd veroordeeld tot twee jaar verbanning (GAH, R 158-6).

3. Kinderen uit bloedschande en bigamie

Overwonnen bastaarden van niet religieuze herkomst waren de verboden vruchten van overspel of incest. Gevallen van incest zijn vergeleken met het simpele voorechtelijke en met het overspelige buitenechtelijke geslachtsverkeer veel minder aan het papier toevertrouwd en ook minder dan het buitenechtelijke. De betrokkenen waren bang voor ontdekking. Hun daad was strafbaar en werd in de praktijk zwaarder aangepakt dan seksueel verkeer tussen twee niet met elkaar getrouwde minnaars zonder onderlinge maagschap. Bovendien speelde de schaamte een grote rol. Voorts was een aantal bloedschennige relaties gewelddadig; incest ging menigmaal gepaard aan verkrachting. Dat delict gaf een extra reden tot zwijgzaamheid.

Van uit incest geboren bastaarden vond ik geen voordrachten voor wettiging. Het kerkelijke recht beschouwde zo'n kind als geboren *ex damnatio coitu*, uit verderfelijke geslachtsverkeer, en het kon daarom niet worden gewettigd.¹³

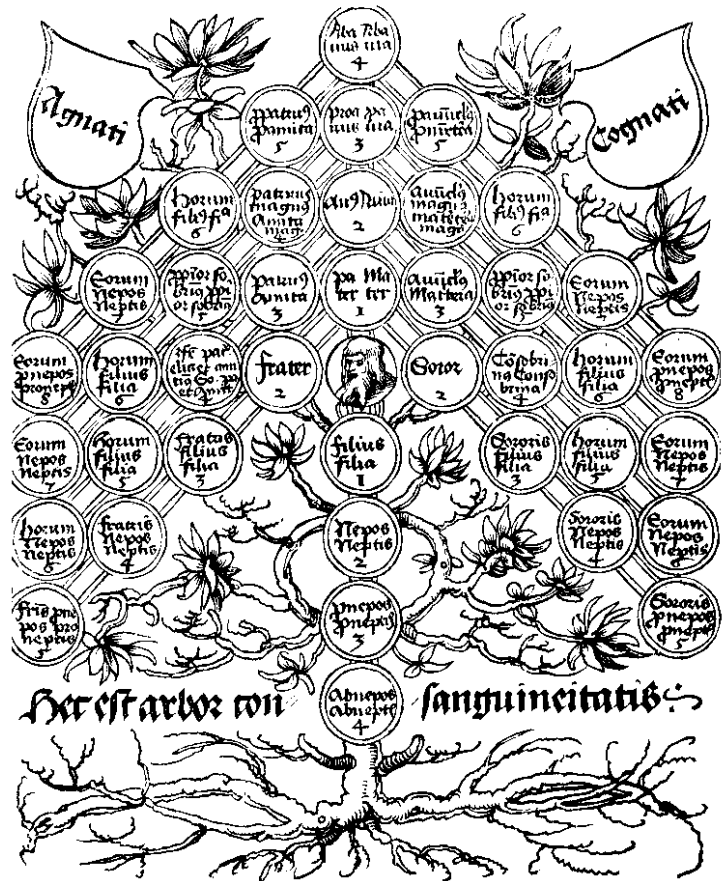
Na ontdekking werden de incestueuze ouders voor de rechter gesleept. Van de bewaarde vonnissen van de officialen van Kempenland (1418–1566) betreffen er ongeveer honderd incest.¹⁴ In de criminele processen van 's-Hertogenbosch zijn negen incestdossiers bewaard gebleven¹⁵ en bij de Raad van Brabant werden enkele verzoeken ingediend om wettiging van naar de letter van de wet incestueuze huwelijken en kinderen.

Wat was incest? Het huidige Burgerlijk Wetboek (II, no. 1, art. 41) zegt: „1. Een huwelijk mag niet worden gesloten tussen hen die elkander, hetzij van nature hetzij door adoptie, hetzij wettig hetzij onwettig, bestaan in de opgaande en de nederdalende lijn of als broeder en zuster. 2. Evenmin mag een huwelijk worden gesloten tussen aanverwanten in de opgaande en de nederdalende lijn. 3. De Koning kan om gewichtige redenen ontheffing van het verbod verlenen aan hen die broeder en zuster door adoptie zijn.”

Onder de hertog en de generaliteit was de definitie veel ingewikkelder. Het kerkelijke recht hanteerde rabiante verbodsbepalingen op grond van bloed- en aanverwantschap, nog versterkt door het huwelijksverbod tussen geestelijke verwanten. In de loop der eeuwen is het aantal bloedverwantschapsgraden waarvoor een huwelijksverbod gold aan variaties onderhevig geweest, maar in de hier besproken periode, 1400 en verder, was het huwelijk tussen afstammelingen van een overgrootvader taboe. Het was het vierde-graadshuwelijksverbod. Dat wil zeggen dat broers en zusters, neven en nichten, achterneven en -nichten en achterachterneven en -nichten niet mochten trouwen; evenmin mochten *cross links* worden gelegd met een andere generatie, zoals met een achterneef of -nicht van een van de ouders. Het gevolg was, dat het aantal huwelijkskandidaten aanmerkelijk werd ingeperkt.¹⁶ Voor huwe-

Met de hier afgebeelde „arbor consanguineitatis” tekende Hans Baldung Grien de verboden bloedverwantschappen. Deze stamboom der bloedverwantschappen behandelt de vier verboden graden, die zowel golden in opwaartse als in neerwaartse lijn. Aangezien in de praktijk alleen de nakomelingen van de voorouders tot de verboden potentiële partners behoorden, is alleen dit gedeelte in de boom ingevuld. In zijn „arbor affinitatis” besteedde Hans Baldung aandacht aan de verwantschap met nakomelingen, hun wettige partners en hun weduwen en weduwnaars. Het schema „agnati et cognati sponsi” geeft een kluwen van aanverwantschap, die om technische redenen beperkt is tot de vader, grootvader, overgrootvader en betovergrootvader van de echtgenoot en de moeder, grootmoeder, overgrootmoeder en betovergrootmoeder van de echtgenote, plus de broers, zusters, ooms, tantes enzovoort. Heel wat eenvoudiger is de „arbor cognatus spiritualis”, die uitgaat van iemand die wordt gedoopt of gevormd. Daaruit blijkt dat verhoudingen tussen de ontvanger van het sacrament en een getuige (peetvader of -moeder), tussen diens ouders en een getuige en tussen de getuigen onderling niet mogen. Wel is dit schema vrijzinnig door het „nullum impedimentum” (geen belemmering) voor relaties tussen broers en zusters van de dopeling met kinderen van de peter of meter of zelfs met een van de laatste zelf. Aan de andere kant mocht een weduwe van een peter of een weduwnaar van een meter weer niets beginnen met de dopeling of zijn ouders. Omdat vleselijk verkeer voor een geestelijke zonder meer verboden was, is hij in dit schema weggelaten. (Uit: Johann Andreas, *Arbor consanguineitatis*, (Neurenberg, 1505)).

lijken in de vierde en derde graad konden kerkelijke dispensaties worden verkregen.¹⁷

Door de coïtus werden man en vrouw één vlees en één bloed. De aanverwantschap tussen beider families werd daardoor bloedverwantschap, met alle juridische (huwelijksverbod) en seksuele (verbod op bijslaap) beletselen vandien. Zo werd in 1438 Jan Jacobs te Heeswijk veroordeeld, omdat hij verhoudingen had met achter-eenvolgens Lijsbeth Belenhuys, haar tante Beel Roelens en in 1438 met Agnes geheten Langneeskens, ook al een verwant van zijn eerste vriendin. Het waren duidelijke gevallen van incest.¹⁸ Aan de andere kant mocht in 1652 Peter Hermans te Nistelrode wel trouwen met Anneken Willem Janssen, zijn schoonzus, omdat hij aannemelijk kon maken dat hij zijn eerste huwelijk, met Agatha Willem Janssen, nooit had geconsumeerd. Hoezo niet? Op de trouwdag was Agatha teruggekeerd naar haar ouderlijke woning om haar pestillencieuze vader te verplegen. Ook zij kreeg de pest en stierf.¹⁹

Het echtreglement uit 1656 is in zijn gedetailleerdheid gruwelijk duidelijk over wat er allemaal niet mocht: trouwen met een bloedverwant tot en met de vierde graad, trouwen met een bloedverwant van de overleden huwelijkspartner binnen de vier verboden graden, trouwen met een schoonzoon of -dochter of diens nageslacht, trouwen met een stiefkind van de overleden partner, trouwen met de weduwe of weduwnaar van je (half)broer of -zus, trouwen met de weduwe of weduwnaar van een neef of nicht (oom- of tantezeggers) of diens kroost, trouwen met een aangetrouwde nicht (de weduwnaar mag dus niet trouwen met de dochter van de hele of halve zus van zijn vorige vrouw), trouwen met de vrijer of vrijster van een familielid (*dat nyemandt en mach trouwen sijns ooms concubyne*).²⁰

Het echtreglement volgde het oude kanonieke recht, behalve de clausules omtrent de geestelijke verwantschap. De kerk verbood immers niet alleen aan geestelijken elke vorm van seksueel contact, maar ook dat tussen leken die aan elkaar geestelijk verwant waren. Pastoor Aert Ram van Princenhage was de biechtvader van Cristijn Cuck en Cristijn Wygart en ontmaagde beiden rond 1443²¹; hij overtrad daarmee zijn celibaatsplicht, maar had ook incestueus lichamelijk verkeer met zijn geestelijke dochters. Aert Lamberts te Someren, die rond 1474 als gehuwde man overspelig was geweest met Heylwich, de weduwe van Willem Grieten, pleegde ook incest, want hij was peetvader van een van haar kinderen en daardoor haar geestelijke verwant.²² Ook Jan Aert Poerters te Valkenswaard deed het in die tijd met zijn *commater* (Aleyt Eynssen Gobbels vrouw), de vrouw wiens kind hij ten doop had geheven, en daarom moest hij op bedevaart naar Milaan of Trier.²³ Alart Smeykerss te Neerpelt had beslist niet mogen trouwen met zijn dorpsgenote Margriet, de dochter van Aleyt van der Lynden, want hij was peetvader van haar zoon (rond 1479).²⁴ Het kon nog gekker, want Cornelis Janssen die Klerck te Bergen op Zoom trad rond 1519 in het huwelijk met Elisabeth Bekten, een verboden partner, niet omdat zij zijn dienstmeid was, maar omdat zij zijn meter was geweest bij het vormsel.²⁵

Meer gebruikelijk waren de vormen van incest tussen bloed- en aanverwanten. Een vader-dochter-verhouding kon een pure idylle zijn, zoals in het geval van het Helmondse koppel Biertempel (114), maar zal meestal hebben berust op seksueel geweld. Ook bij stiefvaders (bijvoorbeeld 105, 115) en schoonvaders was menige vrouw onveilig. Zo werd Cornelia Geerit Goossens te Weelde meermalen aangerand en verkracht door haar schoonvader Migiel van Leijenborgh, wat in 1726 leidde tot de geboorte van een kind.²⁶ Ook dienstmeiden werden niet zelden slachtoffer van seksueel geweld (bijvoorbeeld 8, 40).

Bij andere stiefvader-dochterrelaties (30, 60, 117) wordt niet gerept van seksueel geweld, maar dat betekent niet dat daarvan geen sprake was. De schande en de dreigende straf weerhielden de betrokkenen hun daden in de openbaarheid te brengen. Daar

16. L.F.W. Adriaenssen, „Verboden verwantschapsgraden. Anti-seksuele huwelijksbeletselen in de Noordbrabantse praktijk”, *De Brabantse Leeuw*, XLVI (1997) 77, 78.
17. Adriaenssen, „Verboden verwantschapsgraden”, 79-81.
18. Bannenberg e.a., *De oude dekenaten*, II, 56, 57.
19. RANB, Raad van Brabant 433.
20. A.S. de Blécourt en N. Japikse, *Klein plakkaatboek van Nederland. Verzameling van ordonnantiën en plakaten betreffende regeringsvorm, kerk en rechtspraak (14e eeuw tot 1749)* (Groningen, 1919) 282, 283.
21. Bannenberg e.a. *De oude dekenaten*, II, 129.
22. Bannenberg e.a. *De oude dekenaten*, II, 72.
23. Bannenberg e.a. *De oude dekenaten*, II, 72.
24. Bannenberg e.a. *De oude dekenaten*, II, 77.
25. Bannenberg e.a. *De oude dekenaten*, II, 185.
26. RAA, Welde Gemeentearchief 72, 16 oktober 1726.

kwam nog bij dat ook een misbruikte vrouw met recht en reden voor de justitie beducht moest zijn als de verkrachter overspelig was of een familielid; zij was dan minstens medeplichtig. Een laatste factor die de zonden van het vlees vaak verborgen hield of ten minste onbestraft liet, was de moeilijke bewijsbaarheid. Zo schikte te Hilvarenbeek in 1404 de kwartierschout met Willeken Conen een boete van 40 nieuwe Gelderse guldens, *overmids dat hem een wyf aen segghende was dat hy by haer gheweest soude hebben hoers ondankens ende vercrechtych soud hebben, datmen niet wael by brengghen en const.*²⁷ De laatste zinsnede is veelzeggend: het bewijs kon niet worden geleverd.

Maar weinig verhoudingen waren in enge (moderne of letterlijke) zin bloedschandelijk, zoals die tussen moeder en zoon (104), tussen vader en dochter en tussen broer en zus (7, 113).²⁸ De meeste incestueuze verhoudingen werden onderhouden door aangetrouwde familieleden, die geen bloedverwant waren. Het zal niet altijd eenvoudig zijn geweest om te weten welke familieband een huwelijk uitsloot en de onkunde waarop Johannes Calen zich beriep toen hij trouwde met een aangetrouwde tante van het halve bed klinkt aanvaardbaar (91). Zijn huwelijk werd ontbonden en dat overkwam ook Reymbout Adriaen Meliss en Hendrick van Lummen, wier kinderen daardoor bastaarden werden (9, 89). Niet zelden werd huwelijksdispensatie tussen aangetrouwde verwanten geweigerd²⁹ en soms weigerde de vader zijn toestemming (66). De regelgeving betreffende de incest met aangetrouwden moet een rigide en willekeurige indruk hebben gemaakt. Waarom mocht bijvoorbeeld Gerardus Cornelis Donquers te Aarle-Rixtel in 1713 wél trouwen met de stiefmoeder van zijn overleden vrouw?³⁰

Bigamie was naast bloedschande de tweede grote oorzaak van irreparabele bastaardij. Ook uit bigamie geboren kinderen waren overwonnen bastaarden, die nooit meer konden gewettigd. Bigamie kon onbewust zijn: de partner dacht weduwe of weduwnaar te zijn geworden en (her)trouwde. Vooral in milieus van militairen en kolonialen kwam dit voor (29, 108). Opzettelijk was het tweede huwelijk dat de Hilvarenbeker Peter van Laerhoven in 1659 sloot met een dame uit Parijs, terwijl hij was getrouwd met een dorpsge-note. Zijn vader werd grijs van verdriet en onterfde hem. Peter zelf vluchtte naar Oost-Indië.³¹

In 1695 werd de vorster van Nuenen gearresteerd wegens zijn onregelmatige seksleven. Hij heette Jan Peters alias Hans Lap. Bij zijn eerste vrouw had hij vier kinderen. In 1677 of 1678 hertrouwde hij met Margriet Hermans, die hem twee kinderen baarde. Intussen verwekte hij twee kinderen bij Geritjen Gerit Peter Delis. Bovendien ging hij in zee met zijn schoonzus Maeijken Hermans, die bij hem in huis woonde, wat twee kinderen opleverde. Dat was Margriet Hermans, de wettige vrouw, te gortig en haar zus met de kin-

27. ARAB, Rolrekening 2756.

28. Zie voor een bastaard uit een broer-zusverhouding: L.F.W. Adriaenssen, „Van Uden te Dinther”, *De Brabantse Leeuw*, XLVI (1997) 41.

29. Voorbeelden bij Adriaenssen, „Verboden verwantschapsgraden”, 83, 84.

30. RANB, Raad van Brabant 3, p. 346, 3 november 1713.

31. L.F.W. Adriaenssen, „De erfgenamen van heer Ghijsel Back. § 9. Van Laerhoven”, *De Brabantse Leeuw*, XXXIX (1990) 178, 179.

deren werden gedwongen het huis te verlaten. Daarna onderhield Hans Lap twee huishoudens.³²

Een ander geval was Jan Claessen, die in 1707 werd gearresteerd. Hij was schoorsteenveger in Den Bosch, maar had zo'n beetje overal gewerkt: als soldaat, schoenlapper, bouwvakker en textielarbeider. Hij was getrouwd in 1704. Drie jaar later, toen hij twee kinderen had en een derde verwachtte, trouwde hij te Leiden als vrijgezel met een ander. Waarom? In Den Bosch had hij bij zijn schoonmoeder gewoond, die *Engelse soldaten off slapers logeerde, koockstooffde*. Daar was hij vies van.³³

4. Simpele bastaarden

Simpele bastaarden waren illegitieme kinderen die door het huwelijk van hun ouders nog konden worden gewettigd. Hun bastaardij werd meestal veroorzaakt door de weigering van de vader om te trouwen. Soms was er overmacht in het spel, met name als de verloofde was overleden voor het huwelijk was voltrokken, terwijl zijn vriendin al zwanger was (26, 33, 34, 69, 99). Het proefhuwelijk of het voorhuwelijkse geslachtsverkeer (ontijdige bijslaap) waren immers gebruikelijk.

Door het huwelijk werd de bruidegom „man ende momber” van de bruid. Het momboerschap was een erfenis van Germaanse recht, waarin een man een vrouw kreeg door haar te kopen van de vader of de voogd, bij welke transactie hem het voogdijschap werd overgedragen. Pas in 1957 werd de handelingsonbekwaamheid van de getrouwde, Nederlandse vrouw bij wet afgeschaft.

Het christelijke huwelijk liet de voogdijschap van de man onverlet – dat was een zaak geworden van het wereldlijke recht –, maar voerde de voorwaarde van de vrije keuze, de vrije wil in. Voortaan hadden niet meer ouders of voogden rechtens het laatste woord bij de partnerkeuze.

Voor het in 1563 afgesloten Concilie van Trente was het huwelijk niet zozeer geënt op het sacrament, maar op het gezamenlijke huishouden van man en vrouw. Twee mensen beloofden elkaar trouw en slapen met elkaar. Daarmee was het huwelijk in feite voltrokken. De trouwgeloften konden zijn uitgesproken in de kerk, in een kroeg of op de markt, maar hadden evenveel geldigheid als zij in de intimiteit van de bedstede waren gedaan. Er konden getuigen bij zijn, maar nodig was het niet. ‘Huwelijk’ was dus een erg ruim begrip, dat kon worden onderscheiden in *matrimonium initiatum* (het voorgenomen huwelijk ofwel de verloving), *matrimonium ratum* (het privé of openbaar gesloten, feitelijke huwelijk) en *matrimonium consummatum* (het geconsumeerde huwelijk, het huwelijk dat tot stand kwam door de coïtus). Deze drie vormen waren geldig voor zowel het wereldlijke als het kerkelijke recht, maar daarmee nog niet wettig.

De belangrijkste soorten echtverbintenissen voor Trente waren het legitieme en het clandestiene huwelijk. Een huwelijk was legitiem,

32. GAH, R 39, ongef., 7 juni 1695.
R 105-10. ARAG, Staten-Generaal
5121-I, 24 juni 1695.
33. GAH, R 94-8.

Huwelijkssluiting ten overstaan van
een priester met getuigen
(Hieronymus Cock, 1559).

als het tevoren in de kerk was aangekondigd (de huwelijksproclamaties, geboden of „kundeldagen”). Aan het sluiten van het huwelijk hoefde geen priester te pas te komen. Was het huwelijk niet geproclameerd, dan was het clandestien. Het clandestiene huwelijk was onwettig, maar niet ongeldig. En in tegenstelling tot het wettige huwelijk kon het wel worden ontbonden, het was immers niet gesolemniseerd. Vooral de bezittende klassen hadden voordeel van een solennisatie: door het huwelijk kerkelijk te laten inzegenen, waren de betrokken families immers verzekerd van een deugdelijk bewijs, dat later bij allerlei erfkwesties bruikbaar was. Het openbare, kerkelijk ingezegende huwelijk had een formele contractwaarde, die bij het clandestiene huwelijk ontbrak. Daardoor waren het aanvankelijk vooral de goeude burgers en edelen – mensen met een zeker vermogen – die hun huwelijk lieten inzegenen.

De kerk had misschien weinig greep op de huwelijkspraktijk, maar wel enig zicht op de naleving van de gecodificeerde seksuele moraal. De rechtbank van het aartsdiakenaat Kempenland – dat is bijna de hele provincie Noord-Brabant – boog zich over de concubinaatschappen van de pastoors, over de verboden verwantschapsgraden tussen partners en over alle andere vormen van ontucht. De bewaard gebleven financiële administratie van deze rechtspraak is gepubliceerd door Bannenberg, Frenken en Hens in hun tweedelige werk *De oude dekenaten Cuijk, Woensel en Hilvarenbeek*.³⁴ Daarin worden in de periode 1418–1566 meer dan tweeduizend boetes vermeld. De helft daarvan betreft celibaatsschendingen, een kwart gaat over huwelijkskwesties. De voor- en nadelen van de clandestiene huwelijken kunnen worden getoond met de volgende voorbeelden.

Te Budel had in 1420 Henrick Peter Luten een verhouding gehad met Aleyt Jan Belen: hij had beloofd haar te trouwen (*sponsalia clandestine* – clandestiene verloving) en de *copula* met haar voltrokken. Later ging hij in zee met Aleyt Jans Opgheenstraten, met wie hij wettig trouwde.³⁴ De eerste Aleyt werd met haar kinderen in de steek gelaten door haar echtgenoot. Waarschijnlijk heeft zij zich bij de huwelijksaankondigingen verzet tegen het huwelijk, maar zij had dan moeten bewijzen dat Henrick Luten haar had beloofd te trouwen. Dat zij van hem kinderen had, zei niets over een trouwbelofte. Trouwbelofte plus bijslaap maakten immers een huwelijk, maar die belofte kon niet worden bewezen.

Evert Jan Bouwens in Den Dungen zat in een clandestien huwelijk met Aleyt van der Boydonck en deed daarna trouwbeloften aan Engel Henrick Voets. Hij ging met haar naar bed en daarmee stapte hij in een tweede clandestien huwelijk. Toen hij zijn tweede verhouding met een officiële huwelijksceremonie wilde bekrachtigen, kon zijn eerste bruid daar met goed gevolg een stokje voor steken. In 1428 werd Evert veroordeeld om met háár te trouwen.³⁵ Waarom? De bijslaap met beiden was bewezen, maar ook kon de eerste vrouw de trouwbeloften bewijzen. Daarom werd de eerste

34. Bannenberg e.a., *De oude dekenaten*, II, 44.

35. Bannenberg e.a., *De oude dekenaten*, II, 5, 6.

verhouding bestempeld als een geldig huwelijk, zij het onwettig. De tweede verhouding was dan in feite overspel.

Een derde voorbeeld: Peter Henrick Peijnenborch en Heylwich Jans Hoppenbrouwers te Oirschot hadden rond 1535 onderling trouwbeloften uitgesproken, maar Heylwich begon een verhouding met Frans Embert Schepens. De rechter ontsloeg Peter en Heylwich van de trouwbeloften, opdat Heylwich met haar tweede partner een (wettig) huwelijk kon sluiten.³⁶ In dit geval was er sprake van trouwbeloften zonder bewezen bijslaap (de verhouding zal dus kinderloos zijn gebleven).

Nog lang na Trente bleef de oude regel gelden dat trouwbelofte plus bijslaap een huwelijk maakten. In april 1612 verloofde zich te Zundert Jan Jacob Lambrechts in het openbaar met Mayken Cornelis en zij hebben *de selve trou-beloften corts daer naer met vleeschelycke conversatie bevesticht*. Mayken had het bij Jan Jacob Lambrechts niet naar haar zin en begon binnen een half jaar een vrijage met Jan Jan Marx Sgrauwen. De pastoor van Standdaarbuiten weigerde hen te trouwen: Mayken was al getrouwd, zij het clandestien, zonder tussenkomst van een geestelijke. Toen zij dan toch maar met Sgrauwen bleef samenwonen en er bovendien een kind kwam, werden zij door het wereldlijke gerecht aangeklaagd wegens overspel, hoewel het huwelijk met de eerste vrijer juridisch nog niet tot stand was gekomen.³⁷ Het Germaanse huwelijksrecht was nog niet geheel verdelgd.

De ontijdige bijslaap werd, hoewel al voordien verboden, na de invoering van het echtreglement (1656) een gewilde bron van inkomsten voor de schouten (80, 81, 82, 106, 109, 110, 111). Elke vrouw „van weleke notoirlijk blijktt” dat zij voor haar huwelijk samenwoont, ontmaagd of bezwangerd is, mocht met f 40 worden beboet.³⁸ De oudere (pretridentijnse) veroordelingen voor ontijdige bijslaap stonden in het teken van overtreding van de huwelijksvoorschriften. Er moesten bijvoorbeeld drie aankondigingen worden gedaan, zo niet, dan was het huwelijk ongeldig (casussen 1-6).

5. *Defloratics* en *vaderschapsacties*

Buitenechtelijke verhoudingen kwamen aan het daglicht door de geboorte van kinderen. Was er geen sprake van overspel, bigamie of een verboden verwantschapsgraad, dan kon er worden getrouwd en het kind gewettigd (bijvoorbeeld 49). Soms was een van de ouders vroegtijdig overleden, nog voor het huwelijk kon plaatsvinden, maar vaker verliet een van de ouders de partner en het kind (de vader: 22, 31, 71; de moeder: 18, 23, 75), terwijl in een geval (25) beide ouders hun ‘natuurlijke vrucht’ hebben verlaten.

Meestal trok de man zich terug en bleef de vrouw zitten met haar kind. Zij was dan gedwongen een vaderschapsactie te ondernemen, die was gericht op het aannemen en opvoeden van het kind door

36. Bannenberg e.a., *De oude dekenuten*, II, 155.

37. RANB, Raad van Brabant 447-18, 12 september 1613.

38. De Blécourt en Japikse, *Klein plakkaatboek*, 281.

de vader en op een schadevergoeding voor haar geschonden eer als gevolg van de ontmaagding en voor de gemaakte kosten.

De ongehuwde moeder moest twee bewijzen overleggen: de huwelijksbelofte en de bijslaap met de man die zij als vader aanwees. Dus verscheen op 8 april 1480 voor schepenen van Den Bosch Ermgart Joost Jans des houtzeggers; zij zwoer dat Arnt Otten van Malsen de vader was van haar natuurlijke kind Ott, dat zij als levend bewijs op de rechter arm droeg.³⁹ Het gewoonterecht gaf de vrouw in eerste aanzet het voordeel van de twijfel: „Item een vrouwe gheen ghemeyn vrouw wesende, is gheloofd by haeren eede te noemen den vader van haeren kinde, die welcke schuldigh is het selve kindt voor hem te houden, soo verre hy bekent met de selve persooone gheconverseert te hebben.”⁴⁰ Het venijn zat in de laatste clausule: de noodzakelijke bekentenis van de vader. Weigerde hij deze, dan moest de vrouw overgaan tot de vaak moeizame bewijsvoering.

Bewijzen bestonden uit getuigenverklaringen, een ring, een geldstuk of een ander als teken van trouw geschonken voorwerp⁴¹ (63, 88, 92, 93), het liefst een schriftelijke trouwbelofte (70). Als de verloving niet openbaar was afgekondigd, was het vinden van getuigen moeilijk. Het ging dan om de indruk die een man en een vrouw hadden gemaakt, informatie van horen zeggen en, bij voorkeur, ooggetuigenverslagen. Zo kon men twee gelieven bezig zien op elkaar te ‘woelen’ (78), samen in het vooronder van een beurtschip (86), in de bedstede, bespied door het raam (35) en in het kakhuis, waar beiden elkaar onder de kleren grepen (107).

Een van de sterkste getuigenverklaringen was die van de vroedvrouw. Deze was krachtens haar aanstelling verplicht om de identiteit van de vader na te gaan. Bij twijfel, of als het om een ongetrouwde vrouw ging, vroeg zij als de barensood het bevestigde was naar de naam van de vader (12, 30, 40, 41, 42, 45, 83, 112, 113). Niet altijd gaf de kraamvrouw antwoord. Om te beginnen kon zij beducht zijn voor bedreigingen door de vader van haar kind, die niet wenste dat zijn naam wereldkundig werd (35, 90). Ook konden beide gelieven het al op een akkoordje hebben gegooid: er was tegen betaling een adoptiefvader gevonden (42 en misschien 13), een man werd tegen zijn zin ‘gevaderd’ (11, 38, 54, 58, 65, 107) of de natuurlijke vader had zich door betaling vrijgekocht van het vaderschap (102). De bedelaar Flocke zwichtte in 1702 niet voor het hem aangeboden vaderschap, waarvoor hem een nieuwe rok in het vooruitzicht was gesteld (96).

Lukte het de moeder niet langs een van deze wegen het vaderschap te regelen, dan ging zij naar de rechtbank. Zij wees de vader aan en verlangde dat deze met haar trouwde. Zo niet, dan wilde zij dat hij hun kind aannam en opvoedde, terwijl hij bovendien de kraamkosten en een ‘eerbetering’ moest betalen. De vader wrong zich in alle bochten om de aantijgingen te ontkennen: hij had nooit met de ongehuwde moeder gevreeën, eigenlijk met helemaal nie-

39. GAH, R 1249, f 231.

40. *Brabandts recht, dat is generale costumen vanden lande ende hertoghdome van Brabandt, midts-gaders van het hertoghdome van Limborgh, stede ende lande van Mechelen. Met verscheide ordonantien, reglementen, statuten ende manieren van procederen. Alles verrijckt met summarien op elcken artyckel, met verscheide particuliere tafelen, ende eene generale, ghemaect by forme van concordantie. Door J.^r Jan Baptiste Christyn, licentiaet in beyde de rechten, ende advocaet inden souvereynen Rade van Brabant T'Antwerpen. By Michiel Knobbaert, by het Professie-huys der Societeyt Jesu, in S. Peeter, 1682. Met gratie ende privilegie* dl. II, 900.

41. Zie voor een boterpot als trouwpand: L. Adriaenssen, „Elf generaties Moonen. Namen, data, anekdotes”, *De Brabantse Leeuw*, XIX, XX (1970, 1971) XIX, 155-157.

Een ongehuwde moeder toont een schriftelijke trouwbelofte en haar kind, maar de vader wil niet (Salomon Saverij, *De huwelijksfuik*, 1655).

mand; zij was te min voor hem, geen serieuze huwelijkskandidaat; hij had haar niet beloofd te trouwen (of: zijn trouwbelofte was ongeldig, want hij was nog maar 23 jaar, dus onmondig – casus 72); zij had hem (vergeefs) proberen te verleiden (46, 76), zijn vader was tegen het huwelijk (67).

De man had naast de leugen en de ontkenning verschillende andere wapens tot zijn beschikking om zich het vaderschap van het lijf te houden. Om te beginnen kon hij toestemming van de rechter krijgen om de zuiveringseed of eed van expurgatie af te leggen: hij zwoer geen seksueel verkeer te hebben gehad met de ongehuwde moeder (48, 55, 98) en als de vrouw geen valide bewijzen had, won hij daarmee het pleit. Een tweede mogelijkheid was de aanklacht tegen laster of een juridische poging om de ongehuwde moeder monddood te maken (36, 43, 44, 84, 118).

Een derde verweer voor de man, nog agressiever, was de belastering van zijn vrouwelijke opponent: zij was van lichte zeden (47, 59, 87) of zelfs een hoer (57). Jan de Gier, vorster van Oisterwijk, onthulde in 1663 tot in de meest smakelijke of scrabeuze details zijn seksuele verkeer met Mechtelt van Arendonck, in de overtuiging daarmee haar (en niet zichzelf) af te schilderen als zedeloos en oneerbaar, zeker geen huwelijkskandidaat voor een deugdzaam en geziene man (62). Hendrick Brassaert te Bergen op Zoom beschreef in 1670 de houding waarin hij had gevreeën met Aeltjen Huyberts, die hij daarmee wilde neerzetten als allemanshoer (74).

Aeltjen won, zij kreeg althans f500 schadevergoeding voor haar geschonden eer, terwijl Brassaert het kind tot het tiende jaar moest opvoeden. Yken Martens te Udenhout won in 1708 het pleit tegen Jan Teunis Witlocx, hoewel zij van twee andere mannen als twee bastaarden had (97). Als wapen was de lastig vooral probaat als een werkgever ageerde tegen zijn zwangere of juist bevallen dienstmeid.

Naast of voor de juridische middelen probeerde de vrouw veelal de vader te confronteren met zijn kind, door dat voor de deur van zijn huis of van dat van zijn ouders te leggen (47, 84), of te laten leggen door familie of de vorster (73). Daar moest het kind immers worden opgevoed en onderhouden. De vader kon reageren door het kind naar het huis van de moeder terug te brengen. Soms werd het kind elders gedeponneerd: ergens op straat of voor de deur van een vertrouwde persoon, zoals een schepen (73, 94).

Soms zwichtte de tegenspartelende man en bewilligde hij in een huwelijk (36, 51, 77, 95). Een andere optie was het betalen van schadevergoeding en de opvoedingskosten. De hoogte werd vastgesteld bij rechterlijke uitspraak of bij onderhandelingen tussen beide partijen. Soms werd een termijn gesteld aan de opvoedingsplicht van de vader (68, 92), soms ook werd de kwaliteit van de opvoeding contractueel vastgelegd (39) of de hoogte van de opvoedingskosten (15). Enkele vaders weigerden eerbetering te betalen na het overlijden van de bastaard of van de kraamvrouw (56, 64).

De sociale stand en de gederfde levensstijl waren factoren in de onderhandelingen over de hoogte van de eerbetering (79, 116). Ariaen Bartels te Heeze of Leende werd in 1687 geconfronteerd met een schadeclaim van f 500 door Seijcken Dirck Flips Amands, de ongehuwde moeder van zijn zoon Bartel Ariaens. Dat vond hij buitennissig. De Bossche costumen fixeerden immers de vergoeding voor de kraamkosten op 4 petersgulden, wat tegen de wisselkoers van zijn tijd f 6:6:0 zou betekenen. Hij had er f 10 voor over, maar meer niet. Verder zei de wet dat bij de vaststelling van de schadevergoeding moet ingesien worden de qualiteit vande gedefloreerde en die was was niet groot: Seijcken is maar *eene geringe huijsmans dochter, die naer haer vaeders doot niets ofte emmers egeen vijffentwintich gulden van hem en sal comen te erven ofte voor houwelijkx goet ontfangen, moetende geconsidereert worden dattet tegenwoordich al heel wel hebbende persoonen moeten sijn, die haere kinderen eene somme van vier hondert tnegentich gulden met de houwelijk comen te geven*. En bovendien was Ariaen zelf niet rijker dan wat hij dagelijks met zijn handenarbeid verdiende.⁴²

Verschillende onechte vaders hadden geen eigen bedrijf (17, 19, 28, 32), wat voor landbouwers reden genoeg was om niet te trouwen. Zonder hoeve kon een boer immers geen huishouden opzetten. De veroordeelde natuurlijke vader zonder inkomen konden de kosten voor alimentatie en eerbetering niet betalen. Stichtten zij een huishouden, dan greep de ongehuwde moeder vaak in door de huwelijksgeboden te schutten.⁴³ Ook als de man onverhoeds een huwelijk aankondigde met een ander dan de ongehuwde moeder, kon deze de geboden ophouden (50, 67, 93, 100). Als de niet arm-lastige vader in gebreke bleef in zijn bijdragen aan de opvoedingskosten, kon zijn voormalige vriendin zijn bezit confisqueren (61, 101).

Uit het voorgaande relaas kan misschien worden opgemaakt, dat de ongehuwde moeder een gerede kans had op rechtdoening. Dat is onjuist. Over het algemeen bleef zij zitten met haar kind en haar geschonden eer. Niet zelden legde zij haar kind te vondeling of pleegde zij postnatale abortus.

6. De bastaarden

1. **Legitimatie priesterkinderen en ontijdige bijslaap**
GIELIS VAN OS, *dat een canonick was (...), hadde bij hem een amije sitten, dair hy vele kijnder bij hadde*. Toen hij in 1410 of kort daarvoor 'onder het oliesel lag', trouwde hij haar, omdat hij niet wilde dat zijn kinderen bastaarden bleven. Maar hij stierf niet en genas. Omdat hij *syn wijf getruwt hadde sonder hair kundeldage beboette* de hoogschout hem met 20 kronen.⁴⁴

Heer Gielis was een zoon van ridder Godevaert van Oss. Hij was kanunnik van Incourt tussen Namen en Leuven. In Den Bosch ontving de Lieve-Vrouwebroederschap in 1391 7 stuiver 6 penningen „van onsen orgelen van heren Gielijs heren Goderts sone

42. SRE, Heeze en Leende R 1083.

43. „Ongehuwde moeder haalt na negen jaar verhaal”, *De Brabantse Leeuw*, XLI (1992) 225, 226.

44. ARAB, Rekenkamer 12991, rekening 24 juni - Kerstmis 1410, sub Maasland.

van Os.⁴⁵ *Op die Runnen* onder Heesch bezat hij een hoeve.⁴⁶ In 1464 is sprake van Dirck zoon Gielis van Os des priesters⁴⁷, zonder toevoeging 'natuurlijke'. Wel werd zo Gielis' zoon Goyart gekwalificeerd.⁴⁸

2. Ontijdige bijslaap

ARNT BEERNTS te Lithoijen werd in 1410 door de hoogschout beboet met 8 Franse kronen, omdat hij *een wijf beslapen hadde sonder alle hare kundel dagen te setten*. Op de overtreding stond een boete van 20 kronen, maar er waren verzachtende omstandigheden.⁴⁹

3. Ontijdige bijslaap

WOUTER COELBORNE in Peelland besliep een vrouw zonder alle huwelijksafkondigingen te hebben gedaan. Voor dit delict, waarop 20 Franse kronen stonden, werd hij in 1410 beboet met 30 Franse kronen.⁵⁰

4. Ontijdige bijslaap

AELBRECHT DIE JEGER in Den Bosch wilde *een wijf nemen* en vroeg de hoogschout in 1410 naar de sanctie als *hise besliep sonder alle hair kundeldage*. De schout antwoordde dat daar 20 kronen op stonden, waarop Aelbrecht zei: „*lc laetse liever hair kundeldage sitten*.” Maar de schout beboette hem toen met 8 kronen, *om dat hij sijn wijf nocht niet en hadde ende om dat hij pointinge te voren sochte*.⁵¹

5. Ontijdige bijslaap

DIRC FOCKEN te 's-Hertogenbosch werd in 1415 beboet *van dat hi een wyf beslapen hadde eer hy syn kundeldaghe alle gehadt had inder kerken*.⁵²

6. Ontijdige bijslaap

GHERIJT SCHEYVEN te Oisterwijk, die *een wyf beslapen hed eer hy syn kundeldage al gehadt had inden kerken*, werd daarvoor door de hoogschout van Den Bosch beboet met 20 Franse kronen, maar aangezien hij zijn 'kundeldag' had op een kerkelijke feestdag, kreeg hij een korting tot 5 kronen.⁵³

7. Bastaard uit incest met zus

WILLEM GOYART COX te Leende werd in 1439 door de bisschoppelijke officiaal veroordeeld tot een boete van *f* 4, omdat hij een kind had gemaakt bij zijn zus MECHTEL. Verder moesten beiden drie maal openbaar processie lopen bij de kerk, elk met een brandende kaars in de hand, hij in zijn ondergoed, zij zonder mantel.⁵⁴

8. Miskraam door geweld

JAN REYSEN in Peelland sloeg zijn dienstmeid zo, dat zij in 1494 een dood kind ter wereld bracht. Dat kwam hem te staan op een boete van *f* 15.⁵⁵

45. A. Smeijers, „De Illustre Lieve vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch. Archivalia bijeengebracht”, *Tijdschrift der Vereniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis*, XI (1925) 206.

46. KAH, Kerkfabriek Sint-Jan 2931, f CCCXXXVII.

47. GAH, R 1234, f 4^v, 18 oktober 1464.

48. KAH, Sint-Jansfabriek, oorkonde 152, 18 november 1383.

49. ARAB, Rekenkamer 12991, rekening Kerstmis 1409 - 24 juli 1410, sub 's-Hertogenbosch.

50. ARAB, Rekenkamer 12991, rekening Kerstmis 1409 - 24 juli 1410, sub Peelland.

51. ARAB, Rekenkamer 12991, rekening 24 juni - Kerstmis 1410, sub 's-Hertogenbosch.

52. ARAB, Rekenkamer 12991, rekening Kerstmis 1414 - 24 juni 1415, f 14 sub 's-Hertogenbosch.

53. ARAB, Rekenkamer 12991, rekening 1 december 1415 - 17 februari 1416, f 43.

54. Bannenberg e.a., *De oude dekenaten*, II, 56.

55. ARAB, Rekenkamer 12995, rekening Kerstjaar 1493-1494.

Tekening van Hans Holbein in Erasmus' *Lof der Zotheid* bij de passage over de priester vol deugden (tegen woeker), die de vrouwen niet versmaadt.

9. **Scheiding van clandestien huwelijk met bastaarden**
REYMBOUT ADRIAEN MELISS⁵⁶ en ALEYT ART ARTSS VAN ENGELLANT te Moergestel zijn in 1502 *minlike van malcanderen gesceyden van dat sy twee tsamen in onwitte te huysrade geseten hebben X of XII jaren lanck oft daeromtrent*. Voordien was Reymbout getrouwd geweest met Ghertrud. Aan Aleyt en hun natuurlijke dochters Ariaen en Lisbeth geeft hij *voer sekeren dienst (...) na hoerder doot puerlike om gotswillen om daeraf te leven* erfpachten van 8 en 4 lopen rogge en hij belooft voldoende penningen om op goede onderpanden erfpachten van nog 12 lopen rogge te kopen.⁵⁷

10. **Poging tot moord op religieuzenkind**

BARBER VAN DEN BOGAERT te 's-Hertogenbosch werd in 1537 door de hoogschout beboet met 40 carolusgulden, *want zy verwonnen was vanden boosen geest ende huer beste hadde gedaen om dat kynt te verberghen ende te dooden*.⁵⁸ Barber, dochter van Lambrecht van den Bogaert, was een begijn van 27 jaar, die in Den Bosch op het groot begijnhof woonde *int Gelt huijs*. Zij kreeg ten laatste begin 1535 een verhouding met heer AERT VAN ASPEREN, een priester, die haar dronken voerde, *ende doen deden zy huer dinghen*. Zij werd er zwanger van. *Heer Aert maecten huer altoes wys dat gheen kindt zyn en soude, ende hy gaff hoer te drincken gebrande wyn, seggende de quaijen nest dair mede vergaen soude, omtrent een halff pindt, ende altoes als Barber dronck, soo gaff zyt weder over*. Het abortivum hielp natuurlijk niet en rond Kerstmis 1535 beviel zij op een avond om 8 uur in alle eenzaamheid op haar kamer van een kind. Haar medezuster Lynken Gerits Roefs (34 jaar) was nog langs geweest en had naar haar gezondheid geïnformeerd, waarop Barber haar geruststelde: „*Ick en wets nyet, mer ick heb groete weede in mynen buck, mer ick en ben soe zieck nyet. Gaet by ons meechde spynnen ende laet mij met vreden*.” Toen Lynken later nog eens kwam kijken, trof zij Barber niet thuis en daarom ging zij haar zoeken in het pishuis, waar zij evenmin was. Wel zag zij een lantaarn op de dijk, die van Barber was, aan wie zij vroeg: „*Barberen, zyt ghy dit?*” *Doen seij Barber: „Jae, ick”,* en zij viel, zodat de lantaarn uitging en Lynken het pasgeboren kind in het gras vond. Aan Barber vroeg zij: „*Hoe eest sus met u gestelt?*” *Doen seij zy: „Och, ick en wets nyet. Ick bid u dat ghij my nyet en bescaempt*.” Kathelyn deed het wicht in haar voorschoot en bracht het naar haar kamer. Daar werd het gedoopt door de begijn Yken Henricks van (der) Raeck (81 jaar), die aan Barber vroeg of zij trots was. „*Nee*”, zei Barber, en Yken vond toen *dat God moet beteren*. Het kind leefde twee uur, *want cleyn, ongevallich ende onsterck ter weereit quam*, en werd begraven door de inmiddels gearriveerde vroedvrouw Styn.

Zonder te kijken of het een jongen of een meisje was was Barber kort na de bevalling met haar kind, een pispot met de nageboorte (*de secreten van huerder baringen*) en een lantaarn met een bran-

56. RHCT, Moergestel R 287.
f XV^v sub 1498, 8 augustus;
f XVIII^v sub 1498, *op sunte Cornelis dach*; f 275^v, 3 oktober 1501; f 331, 14 november 1503.

57. RHCT, Moergestel R 286, f 287, 26 januari 1502; f 290, 28 januari 1502.

58. ARAB, Rekenkamer 12997, rekening Kerstjaar 1536–1537, f II.

dende kaars de duisternis ingelopen. Zij richtte haar schreden naar de kamer van de begijn Alyt van Erpe, die *inde Sterre* woonde, een hoekhuis op de rechte weg van Barbers kamer naar de dijk en de gemeenschappelijke latrine van het begijnhof. Zij wilde Alyt, met wie zij meer dan 11 jaar had samengewoond, in vertrouwen nemen en om raad vragen. Alyt stond echter in de deuropening met een andere begijn te praten, zodat Barber haar niet durfde aan te spreken. Daarom liep zij het voorbij naar het pishuis, waar zij wachtte, *gietende den voirscreven pispot vuyt op eenen hoope aldair*. Toen kwam Lynken Geraerts Roefs.

De schout hoorde ervan en na onderzoek bleek hem dat er geen ander motief was geweest *dan alleenlyck om by middele van dien huer eere te bedeckene ende huer selven van schanden ende confusie te bewarene*. Andere verzachtende omstandigheden waren, dat Barber van onbesproken gedrag was, maar ook *eene arme, teedere vrouwe*, die van het gevangenisleven, de schande en de schaamte zo ziek was geworden, dat voor haar leven moest worden gevreesd. Daarom stemde de schout anderhalf jaar na het voorval in met een schikking. Rijk was Barber niet: boven haar schulden en nog te verrekennen onkosten voor haar verblijf op de Gevangenpoort bezat zij niet meer dan f 50. De schout had aan f 40 genoeg en gebood Barber *in een gereformeert clooster te stellen om aldair huer leven te beteren ende voer onsen heer den keyser te biddene*. Deze lichte straf kon hij legitimeren met de omstandigheid dat Barber weliswaar haar kind had willen ombrengen, maar dat het niet zo ver was gekomen.⁵⁹

11. **Bastaard uit incestueus overspel**

MARYKEN JACOP ZERIS woonde in bij haar zus Clara te Oirschot, die was getrouwd met jonker CORNELIS DE BEVERE.⁶⁰ Zij sliep op dezelfde kamer en knoopte met haar zwager een amoureuze verhouding aan. Ooit werden zij betrapt bij het bakhuis, waar *Marijken sat ende lach op ende tegens eenen block ende dat zy ende de voorscreven Cornelis de Bever sterckelyck buyck tegens buyck melcanderen indrongen ende melcanderen inden arme hadden*. Clara wist er van. Zij zei vaak tegen haar zus: „*Maryken, ick zall u van hier moeten doen, vuyt mynen huyse, want Bever myn man heeft veel te vueelen hantspulle ende conversatie met u, dwelck nyet gehouden mans, mair jonge vryers toebehoirt. Ick sorge voor een arger.*” Toen Clara eens door haar bezoeker in bed werd aangetroffen, vroeg deze: „*Hoe coempt, dat ghy hier zoo lange ligdt ende slaept? Het isser te schoonen weder toe. Ghy soudt op staen.*” Clara: „*En zoud wy noch nyet te bedden liggen ende slapen, want wy hebben alden nacht liggen domineren. Ende de voorscreven Cornelis de Bever, myn man, ginck by Maryken myn sustere voorscreven slapen ende te bedde.*”

Maryken werd zwanger en vroeg de chirurgijn: „*Besiet myn water. Ick ben beducht dat ick draeghe.*” Nu greep Bever voortvarend in.

59. ARAB, Rekenkamer, kwitanties 2944, Rekenkamer 12998, rekening Kerstjaar 1536–1537, f II.

60. GAH, R 477, ongef., 27 april 1626.

Binnen de kortste keren heeft hij haar *bestaidt* (gekoppeld) aan Jan Frans Willems, met wie zij trouwde. In 1569 kwam het tot een gerechtelijk onderzoek. Mayken was inmiddels weduwe.⁶¹

In de Oirschotse schepenprotocollen wordt Cornelis' echtgenote jonkvrouw Clara Cheres genoemd.⁶²

12.

Vaderschapsactie

JAN ADRIAEN CREUELS werd ongeveer in 1582 door Adriaen Henrick Janss Creupels, pottenbakker te Oosterhout, verwekt bij Cathelyn Joriss van Bedaff. De eerste drie kwartalen werd hij door zijn moeder onderhouden, maar toen kon zij het niet meer betalen, *als egeen middele ter weerelt hebbende om tselve te doen*. Twee maal of nog vaker bracht zij het kind aan huis van de vader, maar die weigerde het aan te nemen. Uiteindelijk ontfermde de Heilige Geest van Oosterhout zich over de bastaard, die voor drie jaar in een pleeggezin werd geplaatst. Daarna kwam het weer ten laste van de moeder, die is verhuisd naar Breda en in 1592 al meer dan zeven jaar alleen voor de kosten van de opvoeding opdraait. Van de vader heeft zij niets gekregen voor het kraambed, laat staan dat hij haar de defloratie van haar maagdelijkheid heeft vergoed. In barensnood heeft zij ten overstaan van de vroedvrouw zijn naam onder ede genoemd. Thans heeft zij Adriaens *potten, hier gescheept zynde*, in beslag laten nemen. De zaak diende voor de Raad van Brabant, maar ook voor het geestelijke hof te Antwerpen.⁶³

13.

Bastaard uit overspel, adoptie

PETER DE WAERT woonde te 's-Gravenhage en verwekte *met synen jonckwyff* een bastaardkind. In de herberg De Roos te Dordrecht, waar hij toen woonde, vroeg hij aan Pieter Adriaen Lenerts, zijn zwager: „*Wilt mijn kyndt besorgen van tgeene hem noodich zal zijn? Ende houdt de saecke toch secreteet, dathet nijet wt en compt, want ick soude daerom moeten vertrecken.*” Rond Pasen 1590 verrekende hij een deel van wat de zwager had voorgeschoten, maar de rekening bleef onvereffend. In 1594 sprak diens weduwe daar De Waert op aan.

De bastaard blijkt te Tilburg te zijn ondergebracht bij Cornelis Peter Jans van Beeck, ongeveer 38 jaar oud, die over 1592 en 1593 f 54:12:4 had ontvangen *soo voorde montcosten desselffs kyndts als oick andere nootelycke reparatiën ende verlegghen penninghen*. Marijken, vrouw van de vader van het kind, vroeg in 1593 aan de Tilburgse Henricxken, vrouw van Adriaen Jan Diercx genoemd Lap, om eens te gaan kijken of het kind op haar man leek, daarbij voegende: „*Wist ick dat mijn mans kyndt waer, ick soudet thuys halen ende onderhouden.*” Henricxken kwam te Dordrecht met mooi nieuws: „*Het is een seer schoon kyndt ende wordt wel onderhouden. Ende heeft schoone, bruyne ooghen in zyn hoofd, met schoone, ronde, blosende wangen. Ende schynt synen vader Peteren, uwen man, seer wel te gelijken.*” Daarop viel Marijken toornig en vergramd tegen haar man uit, die op zijn beurt zijn geplagde

61. GAH, R 159-27.

62. SRE, Oirschot R 142, f 258, 2 januari 1582.

63. RANB, Raad van Brabant 788-27, 1592.

geweten afreageerde op Henricxken: „*Waerom seyde ghy dat van den kynde! Haddet geseeght dathet sieck ende cranck was ende geschapen was corts te sterven!*”⁶⁴

14.

Vaderschapsactie

ELISABETH VERDONCK is op 22 september 1595 gedoopt. Haar moeder, Elizabeth Nuys, was drie dagen tevoren te Breda van haar bevallen. Zij was geboren te Antwerpen, maar woonde na het overlijden van haar man Abraham Bernaerts meestal te Londen. Tijdens de bevalling woonde zij bij haar zus in de Nieuwstraat te Breda. Als vader noemde zij de 27 of 28 jaar oude diamantslijper Artus Verdonck te Londen.⁶⁵

15.

Vaderschapsactie

ADRIAEN PHILIBERTS werd op 25 juni 1606 te Oisterwijk gedoopt en niet erkend door zijn natuurlijke vader, Philibert Adriaens. Zijn moeder Jenneken Peeter Willems van Riel, inmiddels getrouwd met Jan Ghysberts Jan Goyaerts, wist van het schepengerecht van Oisterwijk een vonnis te krijgen, dat de natuurlijke vader dwong zijn zoon *voertsae naer hem te nemen, eerlycken ende deuchdelycken op te vueden, in cost ende cleederen tonderhouden oft andersints*, en wel tot een bedrag van f 40 per jaar. Een commissie ging uitzoeken wat de moeder mocht declareren van Philibert voor kraamkosten en de onderhoudskosten gedurende de verstreken levenstijd van de jongen.⁶⁶

Philibert Adriaen Willems († 1646) uit Loon op Zand was molenaar te Udenhout en Oisterwijk. Zijn zoon werd inderdaad door hem opgevoed, want hij werd molenaar te Alphen en Tilburg. In 1634–1646 werden zijn kinderen te Alphen geboren.⁶⁷

16.

Legitimatieverzoek priesterkind

MARIKEN CLEMENS te Oirschot is een dochter van Mariken Sceers uit Oirschot. Er wordt gezegd dat wijlen mr. Lowis Clemens⁶⁸, kanunnik aldaar, haar vader was. Van hem kreeg zij een legaat van f 40, te vervallen aan de tafel van de Heilige Geest te Oirschot na haar dood. Met haar man, de *scevenhoemaker* Antonis van der After, vermaakte zij testamentair al hun goederen aan de kerk van Oirschot en de armentafel aldaar, elk voor de helft. Nadat zij *twee reysen by brantstichtinge syn berooft geweest van haere gereede middelen* bezit zij niet meer dan nog wat huisraad *ende wenich sceven hoeden, daermede haeren voorscreven man was ommegeende*. Zij is in 1610 80 jaar oud en slecht ziende, zodat ze niet meer de kost kan verdienen. Om als weduwe het vruchtgebruik van Antonis' nalatenschap te kunnen blijven genieten, wil zij op deze hoge leeftijd alsnog worden gewettigd.⁶⁹

17.

Legitimatieverzoek

JAN GOORTS VAN DOMMELEN is 55 jaar oud (1611) en ongehuwd. Jonker Jory van Eyndthouts kent hem al 24 jaar lang, kende ook zijn vader, maar niet zijn moeder. *Soo synen vader eertyts*

64. RANB, Raad van Brabant 788-55, 1596.

65. GAB, Breda R 817, f 68^v. Te Londen trouwde in 1584 Thomas Verdonck, lid van de Nederlandse gereformeerde gemeente aldaar en geboortig van Antwerpen (A.J. Jelsma en O. Boersma, *Acta van het consistorie van de Nederlandse gemeente te Londen 1569-1585* ('s-Gravenhage, 1993) 728).

66. RHCF, Oisterwijk R 34, f 23, 8 januari 1607. G.F. Couwenberg, „Couwenbergh, Cauwenberg en Philiberts”, *De Brabantse Leeuw*, XX-XXII (1971-1973) XX, 179, 180.

67. Couwenberg, „Couwenbergh, Cauwenberg en Philiberts”, XXI, 115.

68. Hij wordt als kanunnik van Oirschot niet vermeld door Schutjes en Frenken (L.H.C. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch* (5 dln.; Sint-Michielsgestel, 1870-1876). A.M. Frenken, *Documenten betreffende de kapitels van Hilvarenbeek, Sint Oedenrode en Oirschot* (z.pl., 1956)).

69. RANB, LTK 128, f 89, 19 april 1610.

Rembrandt van Rijn. *De monnik in het korenveld.*

te perde voor eenspenniger gediend hebbende ende de peerden bereeden, heeft deze uiterst weinig nagelaten. Jan bezit een klein huisje met ongeveer een lopense land, maximaal f 200 waard. Van zijn vak is hij kleermaker ende daechelix van deen huys in dander werckende. Jarenlang bediende hij gratis de kosterij van Rixtel; wegens zijn armoede kreeg hij daarvoor later een bescheiden vergoeding.⁷⁰

18.

Legitimatieverzoek

HORATIO BERGIER is ongeveer 20 jaar oud en zit in 1611 op school bij de jezuieten te 's-Hertogenbosch. Zijn vader, Jacques Bergier, is *lieutenant entretenu* onder de compagnie van baron van Grobbendonck, gouverneur van Den Bosch. Hij is geboren te Lyon in Frankrijk. Zijn moeder, Beelken, kwam uit Nijmegen; naar verluidt is zij met de soldaten 'doorgegaan' (als prostituee). Van geen van beiden kent hij familieleden, zodat hij geen enkele erfenis verwacht.⁷¹

19.

Legitimatieverzoek

JAN en MARTEN PEETERS, 16 en $2\frac{1}{2}$ à 3 jaar oud in 1611, zijn bastaarden van Peeter Marten Jacopss. Jans moeder heette Heylken van Lieshout en leefde van de armen. Ook de moeder van de jongste zoon heette Heylken en was armlastig, zich *alle beyde generende metten spinrock ende daer van levende*. Vader ten slotte is 60 jaar oud, was nooit getrouwd en heeft als *tuelman* te Stratum pachtgoed onder de ploeg. Te Tongelre, waar hij Jan verwekte, bezit hij een klein huisje, wat land en enkele schapen en beesten. Jan leerde als kind een beetje lezen en werkt nu als boerenknecht.⁷²

20.

Legitimatieverzoek priesterkind

MARIKEN ANDRIES MICHELSEN heeft twee religieuze ouders: de priester Andries Michielssen en zuster Cathelyn van Hatart, geproteste non in het klooster van Hooionk. Zij wordt in 1614 zo arm genoemd, dat zij *dickwils by naer gebreck heeft geleden, zoe in ziekten als anderssins, zoe sy nauwelijcx de macht en hadde om dlapgelt van hare schoenen te connen betuelen*. Zij had in de persoon van heer Peeter van den Bossche, *beneficiaet vanden bagynhoff*, dan ook geen scheutige werkgever. Deze betaalde *haer nijet eenen stuyver huyren* voor haar jaren lange dienstbetrekking. Pas op zijn sterfbed kreeg zij wat loon naar werken: een rente van f 6 per jaar, een bedrag van f 28 in eens en f 6 voor elk van de 27 jaren die zij bij hem had gediend.⁷³

Cathelyn van Hatart was in 1571 33 jaar oud en was in het klooster getreden in 1552 of 1553.⁷⁴ Onbekendis, wat er van haar is geworden.

21.

Legitimatieverzoek priesterkind

ENGELKEN HEER AERTS, de meer dan 40 jaar oude dochter van de overleden priester Aert, *geproffessyt inder abdye van Bern* en pastoor van Engelen, en van diens huishoudster Marijken. Heer Aert

70. RANB, LTK 128, f 143^v, 26 juli 1611.

71. RANB, LTK 128, f 148, 31 augustus 1611.

72. RANB, LTK 128, f 155, 4 november 1611.

73. RANB, LTK 129, f 52^v, 18 september 1614.

74. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom*, IV, 162.

heeft toegegeven de vader te zijn en liet haar *f* 50 na, welk bedrag hij *met consent vanden heere prelaet hadde vergadert* en dat Engelen besteedde aan de aankoop van *eenen huycke*. De vader had geen broers en zusters en de moeder is lang geleden van een windmolen dood gevallen. Van haar moeders begrafenis bleef voor Peeterken *f* 16 over. De kost kan zij maar moeilijk verdienen, *overmits haere mismaecktheijt, als nijet anders connende doen dan spinnen ende naijen, daermede sy nyet meer dan twee stuyver sdaegs en is winnende*. In 1614 richt zij zich met een verzoek om wettiging tot de leenkamer. Daarbij spreekt zij de angst uit dat *haer lichaem naer haer doot ende afftyvicheyt tot groot schandael vanden geestelycken staet eenighe beschaemtheyt* zou worden aangedaan. Zij verzoekt de rekenkamer om aan de rentmeester van de domeinen op te dragen haar stoffelijke overschot *egeene molestacie oft schandael aen te doen, dan vry ende ongemolesteert by iemenden tzelve ter aerden laten doen ten minsten*, te meer daar zij, *vuyt eerbaerheijt wesende een geestelycke dochtere, daerinne groote hertsweer is maeckende*. Tegen betaling van *f* 7 kreeg zij haar zin, terwijl zij *f* 5, hooguit *f* 6 had geboden.⁷⁵

Aert Jans van Welhuyzen uit Den Bosch was prior van Berne, in 1569–1572 pastoor van Engelen en daarna pastoor van Hedikhuisen. Op 15 oktober 1598 is hij daar vermoord.⁷⁶

22.

Legitimatieverzoek

ENGHELKEN MARTENS VAN ZUTPHEN bij Neelken, de weduwe van Peeter van Danswyck, *is een oude geestelycke dochter*, die lange tijd bij de goudsmid Dirick van Muers heeft *commen waschen ende schueren*, *gelyck zy noch dagelycx voorde goede lydens is doende om den cost te mogen winnen* (1615). De 67 jaar oude Deliken Willems van den Heyligenborn in het land van Valkenburg, vrouw van Herman Jacobs, was bij haar geboorte aanwezig. Zij weet ook, dat Marten van Zutphen na de bevruchting is vertrokken en wegbleef. Neeltjen heeft wettige voorkinderen. Haar bastaarddochter bezit slechts een beetje huisraad, geen *f* 100 waard, waarvan zij in haar ziekte en nooddrift nog heeft moeten verkopen. Bovendien heeft zij *onlancx tot vervolginge deser zaecke* (het verwerven van een legitimatie) *moeten vercoopen haere koetse*. Zij kan niets anders *dan wassen, schueren ende vlas vryven oft hekelen*.⁷⁷

23.

Legitimatieverzoek

JOOST JANSSEN woont te Sint-Oedenrode, is 11 jaar oud en in 1617 *gaende aldaer ter scholen ende somtyts achter de beesten int velt*. Jan Michielssen van Bommel te Sint-Oedenrode, 55 jaar oud, wordt voor de vader aangezien. Deze verklaart de moeder te kennen, met name Catharina Janss, *de welcken duer beschaemtheyt oft andere oirsaecke over veele jaeren is vertrocken buytenslants zonder haar huidige verblijfplaats te kennen, maer dat gepresumeert wordt, dat zij met eenigen soldaet soude zyn doorgestreecken*. Kortom: *zij is gaen strijcken wten lande*. Zij was dienstmeid bij Van

75. ARAB, Rekenkamer 309, f 185, 9 december 1615. Kwitanties Rekenkamer 6333, 9 december 1614. RANB, LTK 129, f 65^v, 28 november 1614.

76. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom*, III, 592. G.M. van der Velden, „Het privé-kalendarium van de uit Tilburg geboortige Arnold van Vessens, abt van de abdij van Berne van 1607 tot 1608”, *Brabants Heem*, XXXIV (1982) 81.

77. RANB, LTK 129, f 83, 18 augustus 1615.

Bommel, die haar familie verder niet kent. Over de vader weet hij, dat deze in zijn jeugd als knecht diende bij de familie Wytflet te Esch en trouwde met een dochter uit die familie, *daarmede hij groot goet heeft geconquestreert ende noch dagelycx conquestrende, alhoewel hy hem alsnu midts tvoersschreven houwelyck is draegende voor eenen joncker*. Joost is in de kost bij Marten Luycas Dirix (36 jaar oud), die geen kinderen heeft en het *mede doet vuyt caritaten*.⁷⁸

Drie kinderen van Willem Muycckens (de gedoodverfde vader) en Geertruyt Wijtflet belasten in 1650 het adellijke huis *de Roudonck* te Esch. Zij hadden het geërfd van Berthold Back genaamd Wijtflet en zijn vrouw Maria de Borchgrave, Geertruyts moeder.⁷⁹

24. Legitimatieverzoek priesterkind

REMIGIA VAN EYNATTEN, ongeveer 50 jaar oud, is de huisvrouw van Henrick Janssen van Dommelen, *wesende eenen wever van zynen ambachte int groff*. Zij heeft geen kinderen. Haar vader, heer Henrick van Eynatten, pastoor van Nistelrode, is veertig jaar geleden overleden, plotseling en zonder testament; van hem erfde zij niets, *omdat de pastorye seer luttel vuyt brenghet*. Van haar moeder Lucia Claessen, die zes of zeven jaar geleden stierf en veel kinderen heeft, erfde zij f 100. Remigia heeft haar broer en zus, die veel kinderen hebben, uit een huis en hof gekocht, dat in 1617 na aftrek van de lasten zo'n f 50 waard is.⁸⁰

Mr. Henrick van Eynatten⁸¹ was een zoon van Henrick van Eynatten, ridder van de Duitse Orde en commandeur van Gemert, bij Mary. Behalve de vicarie van Nistelrode bezat hij een altaar te Gemert⁸², waar hij trouwens woonde. Bij Lucia Claes Michiels was hij vader van Claes, Henrick, Meysken (dat is Remigia) en Meriken.⁸³ In 1568, dus kort na de geboorte van Remigia, had heer Henrick een rente gegeven aan zijn vriendin, hun kinderen en nog te verwekken kinderen.⁸⁴

25. Legitimatieverzoek

MARGRIET JANS EVERTS is sinds zij anderhalf jaar oud was opgevoed door haar tante Hesken Everts, de vrouw van Goyart Goyarts Timmermans van Roij, nu 66 jaar oud, die *haeren cost was winnende met lynwaet te naijen*. Haar moeder is Duijve Jans. Van haar ouders heeft Margriet niets geërfd, *wt dijen sy de voersschreven natuerlycke vroegch hebben verlaeten*. Beide ouders zijn getrouwd en hebben wettige kinderen. Uit verklaringen blijkt in 1618, *dat haren voerschreven vader als knecht mede was geweest int innemen vanden stadt Haerlem in Hollant. Ende aldaer, de moeder salverende voorde doot, met hem quaem tot Shertogenbossche ende de zelve hare moeder, swaer gaende van haer, is doorgedaen ende haer laten sitten*. De bastaard is getrouwd met Willem Willems van der Laer, *eenen stroyen oft scheven hoynaijer*.⁸⁵

Haarlem werd belegerd en door de Spanjaarden ingenomen in juli 1573. Het garnizoen is toen afgeslacht, maar Jan Everts en zijn

78. RANB, LTK 129, f 123, 25 februari 1617.

79. A.F.O. van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch, alsmede hunne eigenaars en bewoners in vroegere eeuwen. Aanteekeningen uit de Bossche schepenprotocolen loopende van 1500-1810* (3 dln.; 's-Hertogenbosch, [1911-1914]) III, 359. Zie voor de grafzerk te Esch van Berthout Back en Maria de Borchgreef: P.C. Bloys van Treslong Prins, *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Brabant* (2 dln.; Utrecht, 1924) I, 172.

80. RANB, LTK 129, f 127, 2 maart 1617.

81. Bijsterveld, *Laverend tussen Kerk en wereld*, bijlage 6, no. 2578.

82. RANB, Kommanderij van de Duitse Orde te Gemert 876, f 104.

83. W. Ivits en H. Vogels, *Stammen alle Gemertenaren af van Karel de Grote?* (Gemert, 1993) 38, 46, 115, 116. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom*, V, 198.

84. Bijsterveld, *Laverend tussen Kerk en wereld*, 361.

85. RANB, LTK 129, f 161^v, 13 september 1618.

Vrijend paar (Jan Saenredam,
Kinderen van Venus, 1596).

vriendin Duijve Jans hebben dus kunnen ontsnappen. Hun dochter Margriet is dan geboren in 1573 of 1574.

26.

Legitimatieverzoek

MAYKEN JAN AERTSEN bij wijlen Anthonisken erfde van haar moeder een stukje weiland en een hopveldje ter grootte van ongeveer 300 *cuijlen hoppen*, belast met diverse pachten. Van haar vader verwacht zij enige goederen te erven te Berlicum en Den Dungen, nu nog in het bezit van Aert Dericx, echtgenoot van de zus van Jan Aertssen. In vruchtgebruik bezit Mayken in 1619 een woning die met wel f 40 is belast, dat is ongeveer evenveel als de woning per jaar waard is. Haar man is *eenen Luycenaer, ende tanderen tyden alhier binnen Shertogenbossche in garnisoen gelegen hebbende, is eenen cleermaker, gaende byde goede lyens op zyne dachueren wercken ende daerby hem oyck generende met een weenich te bouwen*. Dat laatste doet hij, omdat *hy nauwelycx meer en can doen, mits zyne quaet gesicht, sulcx dat hy genootsueckt wordt de schuppe ofte spaije inder hant te nemen*. Tijdens de verwekking woonden Maykens beide ouders in een huis te Gestel bij Dungen (Sint-Michielsgestel), waarna de vader in het Empelsveld vanden soldaten is dootgeslaegen als hy daer was besich om hoij te haelen.⁸⁶

27.

Legitimatieverzoek priesterkinderen

HENRICK en ELYSABETH VERBEECKEN te Oirschot zijn bastaardkinderen van wijlen heer Pauwels Verbeecken. Ook Henrick is priester. Jan Herberts van Wintelroij, nu schout van Oirschot en sinds 1603 schepen aldaar, was in zijn jonge jaren misdienaar bij heer Henrick, die was *bedienende het capellaenschap*⁸⁷, hebbende een huys met eenen hoff, groot ontrent onderhalff loopensaet lants, ter waarde van f 550 of 600. Meer dan dat en enkele kleine renten tot een jaarinkomen van f 30 bezit heer Henrick niet. *Als impotent zynde* wordt bij in 1619 onderhouden door zijn zuster en gezien zijn gezondheidstoestand is de kans groot dat hij zijn vicarie zal verliezen.⁸⁸

Henrick en Elysabeth waren kinderen van Pauwels Verbeeck, priester te Hilvarenbeek en daar woonachtig in de Kocstraat. Heer Pauwels kwam uit Oirschot en was een zoon van Henrick Verbeeck en Aleyt mr. Daniels van Heessel. Zijn bastaardzoon heer Henrick verkocht in 1566 het huis te Hilvarenbeek.⁸⁹ Elisabeth Verbeeck maakte een testament in 1598.⁹⁰

28.

Legitimatieverzoek

JAN DIRICX te Hulsel, zoon van Dirick Janssen te Lage Mierde en van Myntken Gysbrechts te Diessen. De vader is ongehuwd, de moeder is getrouwd en heeft wettige kinderen. Te Lage Mierde heeft de vader land ter waarde van f 300 of 400. Hij geniet voor het gebruik van zijn land kost en inwoning bij een van zijn neven. Jan kreeg niets van zijn moeder, maar erfde van zijn oma 30 stuivers per jaar. Hij is in 1620 15 jaar oud en woont te Hulsel onder de bank van

86. RANB, I.TK 129, f 172, 19 augustus 1619.

87. Henrick bezat het Sint-Brigidabeneficie in de Onze-Lieve-Vrouwkapel te Oirschot: SRE, Oirschot N 5038, f 2, 18 januari 1592.

88. RANB, I.TK 129, f 185, 10 september 1619.

89. SRE, Oirschot R 136A, p. 71, 21 maart 1547; p. 83, i.m. 3 juli 1547. RHCT, Hilvarenbeek R 27, f 75^v, 23 maart 1566. RANB, RRG 126, f LXXI.

90. SRE, Oirschot N 5037, f 10, 1 oktober 1598.

Hooge en Lage Mierde, *alwaer hy is dienende voor schaepherder, daermede hy wint drie gulden tsjaers boven den cost.*⁹¹

29.

Bastaard uit bigamie

DE ZOON VAN MUSQUEDE. Hij werd geboren uit een wettig huwelijk en dreigde bastaard te worden. Zijn moeder, Henricxken Jans te Grave, was gehuwd met Derick van Witmont. Na enige tijd liet hij haar en hun twee kleine kinderen in de steek. Hij verkocht hun bezit en vertrok naar Duitsland. Jarenlang werd er niets van hem gehoord, tot de Ravensteinse vroedvrouw Dingen Moer het nieuws kwam brengen dat hij te Berlijn leefde en *in terminis was om te trouwen de dochter van seeckeren lieutenant*. De vroedvrouw had daarvoor een stokje gestoken door de luitenant en zijn dochter in te lichten, *daer over hij Witmont vluchtich is geworden ende in den crijch sijn fortuijn gesocht bij eenen anderen heere*. Toen kwam het nieuws dat hij was gesneuveld in de veldslag te Hoest, dat hij in overspel had geleefd en verschillende onwettige kinderen had.

Henricxken wilde hertrouwen met luitenant Henrick Musquede. Zij en haar verloofde legden de situatie – de ontstentenis van een bewijs van het overlijden van Witmont – voor aan de kerkeraad en aan de magistraat, die in oktober 1623 toestemming voor het huwelijk gaf. Op de bruiloft waren diverse magistraten en hun vrouwen aanwezig.

Derick van Witmont kwam terug! Musquede vroeg de ambtman van Grave om raad en deze zei dat hij zich geen zorgen moest maken, zijn huwelijk was en bleef rechtsgeldig. Maar enkele dagen later bedacht de ambtman zich en beschuldigde hij de huwelijkspartners van het verspreiden van valse berichten over het overlijden van Witmont. Musquede moest het huis van Henricxken ontruimen. Dat weigerde hij. Ten eerste was hij vader van een zoon geworden en als diens voogd had hij recht op een deel van haar huis. Bovendien beloofde hij niet meer met zijn vrouw te copuleren, hij zou slechts in haar huis eten, drinken en slapen *als een vrembden gast*. Ten tweede achtte hij zich als krijgsman niet gehouden tot gehoorzaamheid aan de magistraat van Grave, maar aan de krijgsraad.

In 18 november 1625 werd te Grave een arrestatiebevel uitgevaardigd tegen Henricxken Jans. Zij vluchtte.⁹²

30.

Bastaard uit incest met dochter

Jan Joost Janss Taijt vestigde zich in 1622, komende uit Westmalle, als arbeider in Tilburg, samen met zijn vrouw Dingena Adriaens van Gils en hun dochter ELISABETH JANSEN TAIJT. Toen de laatste in 1624 een onecht kind kreeg, ontstond *een vliegende geruchte* dat Jan (52 jaar oud) de vader was. De bisschop van Den Bosch gaf te kennen hem als voorbeeld te willen stellen en streng te straffen, maar drie dagen na de bevalling verdween Taijt. Ook zijn vrouw, *styff* 60 jaren oud, verliet Tilburg; in Zevenbergen verklaarde zij onder ede dat *de clapperijen* te Tilburg laster waren en dat de werkelijke vader JAN JACOP JORENS was, een Tilburgse vrijgezel. Aan

91. RANB, LTK 129, f 218, 4 december 1620.

92. RANB, Raad van Brabant 447-342.

hem was het kind zelfs thuisgezonden, maar zijn moeder bracht het terug. Ongeveer drie maanden oud stierf het kind in het huis van Adriaentken Rijcken. Het samenslapen tussen vader en dochter was onschuldig geweest en had plaatsgevonden in aanwezigheid van Dingen, die uitlegde *dat de voorschreven Elisabeth by haer somwijlen neffens haren rug geslapen heeft, den vader voor opt bedde leggende*. Elisabeth, die evenals haar ouders Tilburg had verlaten, legde later uit dat zij haar schuldeisers wilde ontlopen. Dat Jan Jacop Jorens (ook Joordens) de vader was, had de vroedvrouw haar in barensood horen zeggen.⁹³

31.

Legitimatieverzoek

LUCAS ANTHONIS te Dommelen is een zoon van Peeterken Henricx. Zijn vader vertrok na zijn geboorte als lijnwaadwever naar Maastricht, waar hij trouwde en kinderloos bleef. Peeterken trouwde met Laureijns Henricx, *zijnde den gemeynen schaepherder tot Dommelen* en dus arm. Zij verdient wat met spoelen en weven. Lucas, die in 1626 18 jaar oud is, bezit niet meer dan twee kleine renten uit f 200.⁹⁴

32.

Legitimatieverzoek

JACOP COENRAETS is soldaat onder kapitein Dirck de Leeuw in garnizoen te Den Bosch. Een getuige verklaart in 1626, dat zijn vader Coenraedt Adams was, *eenen tuelman op gehuert goet tot Bruegel*, maar omdat hij al 25 jaar niets van hem heeft gehoord, weet hij niet of hij nog leeft. *Ende de moeder heeft hy verstaen door te zyn gegaen met eenigen soldueten*, zodat haar verblijfplaats onbekend is. Jacop is getrouwd met de weduwe van Mande Gijsken, ook soldaat.⁹⁵

33.

Vader dood, moeder zwanger

HENRICK JANSSEN, natuurlijke zoon van Jan Delis bij Peercken Henricx, erfde van zijn vader niets, integendeel, want diens crediteuren bestoken zijn erfgenamen in de personen van zijn zusters. Dat komt doordat Jan *in Spaignyen, daer hy was nae toe getrocken met een partije valcken*, is gestorven. Het zijn de leveranciers van deze valken, die hem een proces hebben aangedaan *voorden gerichte vanden valckenye* te Turnhout, dat thans in hoger beroep dient *opt Broothuys* te Brussel. Henricks moeder is geboren, woonachtig geweest en overleden te Dommelen, waar ook haar erfgoederen liggen. De bastaard zelf is in 1627 een lijnwaadwever, die, *als jongman synde, sommigen tijt van djaer treckt nae Vlaenderen, Antwerpen ende elders om te weven ende tgene hy daarmede wint* 's winters verteert.⁹⁶

Als vader komt een lid van de Valkenswaardse familie Dielen in aanmerking. Omdat in 1627 het proces over de nalatenschap van Jan Delis nog niet was afgesloten, kan deze niet al te lang daarvoor zijn overleden. In aanmerking komt dan een gelijknamige zoon van de valkenier Jan Jan Dielen, die in 1568 schout was van Waalre en Valkenswaard.⁹⁷

93. RHCT, Ongeïventariseerde civiele processen Tilburg, onge-nummerde doos, 8 februari 1624.
94. RANB, LTK 130, f 68^v, 22 januari 1626.
95. RANB, LTK 130, f 83, 6 augustus 1626.
96. RANB, LTK 130, f 108, 13 maart 1627.
97. In L.G. van Dijk, „Genealogie Dielen”, *De Brabantse Leeuw*, XX (1971), wordt deze zoon niet genoemd. Op basis van diens aangedragen materiaal heb ik geconcludeerd dat er zo'n gelijknamige zoon moet hebben bestaan (L.F.W. Adriaenssen, „Van Baar. Rooms, rijk en regentest”, in: L.F.W. Adriaenssen (red.), *Welpen van de Brabantse Leeuw. Genealogie tussen geld en geloof in Noord-Brabant* ('s-Hertogenbosch, 1991) 242). Zie voor de valkenhandel op Spanje J.M.P. van Oorschot, *Vorstelijke vliegers en Valkenswaardse valkeniers sedert de zeventiende eeuw* (Tilburg, 1974) 74 e.v. Over het Turnhoutse Valkhof is niet veel bekend, zie H. de Kok, „Nassau en de jacht te Turnhout in de zeventiende eeuw”, in: J.P.A. Coopmans en A.M.D. van der Veen, *Van Blauwe Stoep tot Citadel. Varia Historica Brabantica Nova Ludovico Pirenne dedicata* ('s-Hertogenbosch, 1988) 236.

Valkenier (Jan van de Velde, 1616).

34.

Bastaardijrecht

Erit Janss (Erart?), een vrijgezel te Sint-Oedenrode, is te Liempde op Allerheiligen 1627 *doot gesteken*. Hij laat een onecht kind en een bastaardzus achter. Zijn nalatenschap bestaat uit niet meer dan een-achtste van een bunder *leechteulant*, belast met een korenrente en enkele kleine geldpachten, *ende noch een roer ende luttel cleeden ende sommige cleyne, onsekere insculden*, waar tegenover veel schulden staan te betalen. Johan van den Leene, raad en rentmeester van de domeinen in het kwartier van Den Bosch, sluit een akkoord met de bastaardzus, MARIKEN JANSSEN, die wordt geassisteerd door haar neef Thonis Arts: tegen betaling van *f 3* aan de koning van Spanje mag zij van haar bastaardbroer erven.⁹⁸

35.

Bastaard uit overspel

PAUWELS DIERCX is rond de jaarwisseling van 1629 en 1630 geboren. Op 7 januari 1630 beloofde zijn vader, Dierck Henricxsen Laets alias de Speelman, hem op dezelfde voet als zijn wettige kinderen te onderhouden, aangezien de moeder, Cathalyn Jans, *van cleyne middelen is*. De kous leek daarmee af, maar tien jaar later zat Dierck op de Gevangenpoort te 's-Hertogenbosch, vanwaar hij op 21 maart 1640 werd overgebracht naar de Voorpoort te 's-Gravenhage. Na negen dagen Haagse detentie vroeg hij om vrijlating, hij moest immers vrouw en acht kinderen onderhouden.

Dierck Henricxsen was lakenkoper en herbergier te Oud-Gastel, was getrouwd en had zijn dienstmeid bezwangerd. Zij kraamde bij haar vader, Jan Raessen, ondervorster van Oud-Gastel. Deze sprak Dierck aan, van wie hij te horen kreeg: „*Jae, daer is wat gebeurt. Ende nu het soo is, soo moet het gedaen blijven.*” Jan: „*Soo hebt gy gedaen als een stuck schelms.*” Dierck: „*Swycht! Ende soude dit nyet te maecken syn? Het gebeurt wel graven ende heeren. Ick sal maken dathet wel is ende dathet kint sal besteet worden. Maer dat men 't selve toch swijgen soude.*” Nadat Jan had gedreigd naar de bisschop van Antwerpen te gaan, heeft Dierck hem met een beslagen stok in elkaar geslagen, maar hij nam het onderhoud van het kind op zich en besteedde het bij zijn moeder. Zijn wettige vrouw, die een kind van twee weken aan de borst had, sloeg hij toen zij vragen stelde.

De Speelman kon zijn handen echter niet thuis houden en het gevolg was dat Lysken Adriaen Stouten (Stoutaerts) te Roosendaal in 1637 in barensood 'Dierck den Speelman' noemde als vader van haar kind. Vroedvrouw Geertgen Pietersen Lappers bleef nuchter: „*Daer sijn veel speel-lieden. Wat speelman test?*” Daarop nuanceerde Lysken haar uitspraak: „*O heer, wat heb ick geseght. Den Speelman en is den vader van't kindt niet. Herman van Kuijvesant is den vader. Ende twas lange gemaect geweest eer Speelman met mij te doen heeft gehad.*”

Begin 1638 was de maat vol. Adriaen Stevenssen Decker, die juist door de barbier *sijn haer op sijn hoofd hadde laeten corten ende*

98. RANB, LTK 130, f 148^v, 18 mei 1628.

99. RANB, Raad van Brabant 447-43.

100. GAH, Groot Zickengasthuis 3676, 1653. R 292, 3 maart 1648, f 9. R 1562, f 283^v. 17 april 1643. R 1935, ongef., 8 augustus 1670.
101. RANB, Raad van Brabant 788-731.
102. RANB, Raad van Brabant 286, ongef., ongedateerd rekenen met apostilles de dato 24 januari 1650 en 27 april 1650. Idem 788-748, 1639. Idem 788-808, 1644. GAB, Breda R 431, ongef., 27 maart 1646; 8 juni 1647. GAH, N 2688, ongef., 12 november 1641. R 431, ongef., 27 maart 1646; 23 juni 1648. R 667, 6 maart 1646. R 698-I, 2 juni 1654. R 1538, f 188^v, 12 februari 1627. R 1541, f 26^v, 22 november 1629. R 1935, ongef., 5 maart 1669.
103. SAA, Insolvente Boedelskamer 1016, o.a. 11 september 1644; 20 november 1644.
104. SAA, Insolvente Boedelskamer 1016, 29 maart 1644; 2 november 1645. RANB, Raad van Brabant 819, f 83^v, 27 juli 1644. R. Baetens, *De nazomer van Antwerpens welvaart. De diaspora en het handelshuis De Groote tijdens de eerste helft der 17de eeuw* (2 dln.; z.pl., 1976) I, 174.
105. GASD, N 1694, f 37, 4 juli 1650.
106. ARAG, Raad van State 2134, f XXXVII^v.
107. ARAG, Raad van State 2134, ff XVII, XXXVII en XCVII. Vgl. Van Sasse van Yssel, *De voorname huizen*, I, 51.
108. SAA, Insolvente Boedelskamer 1016, 13 mei 1645. GAH, R 1030-I, 12 september 1645.
109. GAH, N 2716, f 175, 20 augustus 1655.
110. A.R.M. Mommers, *St. Oedenrode van oude tijden tot heden* (Z.pl., 1928), 36.
111. Van Sasse van Yssel, *De voorname huizen*, III, 453, 454. Vgl. GAH, R 1023, 19 januari 1643. R 1165, ongef., 5 augustus 1659: Adriaen Henricques van Zutphen procedeert tegen Henrick de Backer en diens vrouw Maria van Bree.
112. SRE, Heeze R 438, 27 juni 1635.

scheeren, nodigde de kapper uit op bij hem een pijp tabak te stoppen, maar zijn huis bleek gesloten. Door het raam heeft hij Speelman *selffs op syn eygen vrou sien liggen*, op Claesken Corstiaens; hij was bij haar *liggende opten bedde met de broecke op de knijen, den hoet af ende sijn muijlen staende voordien bedde*.⁹⁹

36.

Vaderschapsactie

ADRIAEN VAN ZUTPHEN en ALDEGUNDIS VAN BREE¹⁰⁰, beiden in Den Bosch, kregen in 1633, terwijl zij niet getrouwd waren, een dochtertje. Adriaen had haar volgens haar beloofd te trouwen. Hij vertrok voor zijn koophandel enkele jaren naar Spanje, kwam in 1640 terug en trouwde niet. Alegundis, dochter van Franchoijs van Bree de oude, herbergier en conciërge van het stadhuis, eiste toen in gerechte dat hij haar schadevergoeding zou betalen voor haar geschonden eer en voor het kraambéd, alsmede een alimentatie voor de opvoeding. Adriaen, zoon van de welvarende Bossche koopman Aert Henricxs van Zutphen, sloeg juridisch terug door te eisen dat zij zou stoppen met haar leugens over een trouwbelofte en voortaan zou zwijgen.¹⁰¹

Adriaen Henricxs van Zutphen¹⁰², geboren in 1610, was een zoon van Arnoult Hendricxe van Zutphen, lint- en lijnwaadhandelaar *inden Olijffboom* aan de Markt te 's-Hertogenbosch, en van Ida Adriaen Goyaerts van Vechel. Hij had te Keulen en te Sevilla gewoond, in welke laatste stad hij bekend stond als Adriano Henricques en handelde in compagnieschap met Gisberto Roose.¹⁰³ Omdat de zaken slecht gingen, week hij aanvankelijk uit naar Amsterdam.¹⁰⁴ Te 's-Hertogenbosch werd hij in 1650 nog achtervolgd door zijn Amsterdamse schuldeisers (f 11.018).¹⁰⁵ In 1636 woonde hij in Den Bosch in *de Vlesch*, op of nabij de Markt.¹⁰⁶ Bovendien bezat hij *den Regenboch* aan de Schapenmarkt, nog een huis bij de Markt en een huis in de Verwersstraat.¹⁰⁷ Later, in 1645, woonde hij te Vught¹⁰⁸ en vervolgens, minstens sinds 1655, in Sint-Oedenrode¹⁰⁹, waar hij schepen was in 1654-1656.¹¹⁰ Het proces met Aldegundis van Bree lijkt te zijn uitgelopen op een huwelijk. Onder de kinderen van Franchoijs van Bree, wijnkooper en conciërge van *de Gaffel* (conciërge *vanden wynkelder der heeren schepenen*), en Catharina Franchoijs van Loon wordt zij althans vermeld als echtgenote van Adriaen van Zutphen, koopman te Amsterdam.¹¹¹

37.

Vaderschapsactie

LAUREYS ADRYAEN BERCHMANS werd in 1635 geboren als het natuurlijke zoontje van Lysken Hans van Dessel te Heeze. De vader zou Adryaen Laureys Berchmans zijn, Lysken heeft althans *in haren barenswee dat zoontken voor die vroegvrouw alsoo geवादert*. Ook in latere instantie zwoer zij dat hij de vader was, reden genoeg om het kind te vernoemen naar *synen vader, met syn christen naeme ende toename*.¹¹²

38.

Abortus, schijnadoptie, vaderschapsactie

DERCK VAN DER LEE. Jenneken van Duppen was weduwe geworden van mr. Bernardijn Schaeven, goudsmid te Helmond, en in

1639 liet mr. Jan van der Lee, notaris en procureur aldaar, een oogje op haar vallen. Hij begon een zwaar verleidingsoffensief *door schoone woorden, geloofften, blanditiën, brieven met syn eygen bloet geteeckent, te lanck om hier te verhaelen*, en ten slotte mocht hij met haar mee naar Weert om het sterfhuis van haar schoonmoeder te redderen. 's Nachts is hij *vanden bedde by haer gecomen* en later sliepen zij vaker met elkaar. De natuur had zijn beloop en Jenneken werd zwanger. Meester Jan was in alle staten en had er veel voor over *om syne oneere nyet ter openbaeren*. Hij lanceerde een hele reeks abortusvoorstellen, te beginnen met het simpele verzoek *dat sy de vrucht soude doen affdrijven, seggende tselve te connen geschieden sonder sonde, soo langhe de vrucht nijet geanimeert en was*. Maar Jenneken zou nog liever om haar brood gaan bidden. Nadat hij tevergeefs had geprobeerd haar te vermurwen met een rok van f 50 kwam hij met een drankje, dat hij haar dwong te slikken door haar hoofd naar achter te trekken en de neus dicht te knijpen. Het hielp niet. Zes of acht weken later liet hij een drankje brouwen *van twee potten Rinschen wyn, twee loot folie ende andere cruiden*, waarvoor hij aan mr. Ambrosius te Weert een Spaanse mat betaalde. Jenneken moest het tot de helft inkoken en dan slikken, maar thuis gooide zij het spul weg. Apotheker Boesdonck zorgde voor een ander drankje, maar evenmin als de lavendelolie werd dat ingenomen. Vervolgens ontbood de radeloze aanstaande vader Jan Spellingshs, die aanraadde oud bier tot de helft in te koken en daarvan 's morgens en 's avonds een glas te drinken, maar de pot goot de aanstaande moeder leeg in de rivier de Aa.

De laatste troef van meester Jan was geld. Als Jenneken zijn naam zou verzwijgen, beloofde hij *haer het kyndt ter stondt naer het baeren aff te nemen*, welke belofte hij kracht bijzette met de gift van een rozenobel, twee dukaten en twee halve dukaten. Op de vrijdag voor Palmzondag 1640 kwam zoon Derick ter wereld, *sonder enigh goede affirmatie*, wat wil zeggen dat de moeder de naam van de vader niet noemde. Deze liet vervolgens niets van zich horen en Jenneken stuurde Guilliam Fabri naar hem toe om hem te manen zijn belofte gestand te doen. Hij charterde een zekere Jan op de Coumase om voor een eenmalige bijdrage van f 150 de opvoeding van Derck op zich te nemen, maar Jenneken, *vresende dat de selve kyndt nyet wel en soude getracteert worden*, besloot voor hetzelfde geld haar kind te houden. Meester Jan stelde nu de voorwaarde dat zij eerst schriftelijk zou bevestigen dat hij niet de vader was. Dat geschiedde in aanwezigheid van heer Servaes, een pastoor, en Guilliam Fabri. De laatste schreef het contract dat Van der Lee citeerde en heer Servaes en Jenneken ondertekenden het. Via de pastoor ontving de ongehuwde moeder alvast f 50. De rest zou zij krijgen zodra zij het contract aan Van der Lee ter hand stelde. Maar de pastoor maakte de onvergeeflijke fout het document direct aan de ont-aarde vader te overhandigen, die vervolgens de resterende f 100 niet betaalde.¹¹³

113. RANB, Raad van Brabant 788-733.

39.

Vaderschapsactie

WILLEMKEN WILLEM WILLEMS werd buiten echt geboren uit de verhouding van Willem Willem Geritssen van Schijndel en Meriken Janssen. Willem sloot in 1640 voor schepenen van Son en Breugel een opvoedingsoverkomst met Dirck Janssen van Vechel. Deze zou Willemken onderhouden *in cost, kleeren, linden, wullen, hoosen, schoen niet daer van wtgescheyden* alsof het zijn eigen kind was, tot het zeventiende levensjaar. Bovendien zou hij het kind *aen den school houden oft scholen laeten gaen tot dat hij eenen brieffe sal connen lesen ende schryven*. Stierf Willemken voor hij 10 was, dan zou Dirck aan de vader f 50 terugbetalen. Dirck verbond zijn bezittingen aan de belofte om Willemken te laten besteden bij 'een goede man', als hij zelf voortijdig zou sterven.¹¹⁴

40.

Bastaard uit overspel

GOVERTJE werd op 11 januari 1642 te Willemstad gedoopt (Nederduits Gereformeerd) als illegitiem kind van de gehuwde Govert Laurensen van Tongerloo, bakker *inden Rosencrans*, en zijn dienstmeid Heijltken Cornelis. Zijn vrouw Barberke Meertens ging regelmatig naar Breda en toen hij begin 1641 weer alleen was heeft de bakker zich 'zozeer verlopen', dat hij *op seeckeren avondt is comen vallen op het bedde vande voorsschreven Heijltken Cornelis, daerop sij lach en sliep, ende sich aldsoen soo heeft gedraegen ende aengesteld, dat hij tegens haeren wille mette selve Heijltken Cornelis vleeschelijck heeft geconverseert ende haer bekend, gelijk oock noch eenige dagen daer naer*. Het kind werd geboren in december 1641 en in barensnood noemde Heijltken Govert de vader. Op 14 december heeft zij hem ook nog voor het gerecht van Willemstad *als vader opgesworen*.

Na geboorte liet Heijltken haar kind naar het huis van de vader brengen, die het echter 's avonds midden straat voor Heijltkens huis deponeerde, *in groot perijckel, ofte omme vande koude te ver-smachten ofte vande honden gebeeten ofte vande paerden verplettert te werden*. Govert bleef dus niet bereid om zijn kind in der minne aan te nemen, zodat het tot een rechtszaak kwam, eerst voor schepenen van Willemstad, daarna voor de Raad van Brabant.

Govert Laurensen had zich inmiddels bezonnen op maatregelen. In de herberg Het Molentgen te Dordrecht probeerde hij overeenstemming te bereiken met Lambrecht Janssen uit Fijnaart, een 20 jaar oude werkloze, die hij eerst dronken voerde en toen meenam naar een notaris om schriftelijk vast te leggen dat hij als vader het onderhoud van Goverts bastaard op zich zou nemen. Op het laatste moment weigerde Lambrecht de akte te ondertekenen. Daarna bleef hem als enige redmiddel de totale ontkenning over, maar twee getuigenissen pleitten tegen hem. Allereerst de verklaring van de vroedvrouw, die Heijltken citeerde *inde uijterste perijckel haers levens: „Govert is vader van mijn kindt ende ick hebbe mijn leven noijnt nijemandt anders bekendt.”* De tweede verklaring van

¹¹⁴ SRE, Son en Breugel R 15, 22 november 1640.

belang kwam van een vorige dienstmeid, Geertruijt Jans, inmiddels gehuwd met Bastiaen van Princelandt. Zij vertelde dat haar werkgever regelmatig probeerde om, als zijn vrouw uithuizig was, haar te versieren. „*Ick hebbe den moudt gehadt om te weijgeren*”, als Heijltken dat ook had gedaan, was het anders met haar afgelopen, aldus de collega.¹¹⁵

41.

Vaderschapsactie

ELISABETH JOOSTEN, jongedochter uit Gameren, kwam in februari 1643 naar Den Bosch, *op wtterste swaer wesende van kinde*. Enkele weken later beviel zij in de woning van een vroedvrouw. Deze had gezegd: „*Ick muene u ende wil hebben dat gij u kindt den gerechten vader sult aensweeren*.” Elisabeth verzuchtte: „*Vraecht gy my dat alwere!?*” Zij was te zwak om nader te worden ondervraagd.

PETER ADRIAENS te Gameren, Elisabeths werkgever, liet in mei 1644 door schepenen van Den Bosch de vroedvrouw en haar man ondervragen over het vaderschap, dat hem blijkbaar werd aangewreven. Daaruit bleek dat de vroedvrouw kort na de bevalling haar man had berispt, omdat hij in aanwezigheid van een kraamvrouw tabak ‘dronk’. De kraamvrouw zei dat zij er geen last van had, omdat in het huis van haar meester veel soldaten hadden gewoond, voor wie zij wel honderd pijpen hadden gestopt.

Een of twee weken voor de bevalling had Elisabeth te kennen gegeven dat haar meester naar Den Bosch moest komen om te vragen aan Frans van den Eijnde, bierbrouwer aan de Hoge Steenweg, of hij haar wilde opzoeken. Zodoende stelde de vroedvrouw haar de vraag wie van beiden nu eigenlijk de vader was. Elisabeth antwoordde toen: „*Waer ick soo geluckich, wat noot waert dan. Maer neen, den jongen Jan Janssen van Dries, daer ben ick aff bevrucht*.”¹¹⁶

42.

Bastaard uit incest, adoptie

CORNELIS JACOBSS te Goirle probeert in 1649 toegang te krijgen tot het sterfhuis van de vrouw die hij zijn natuurlijke moeder noemt. Zij heet Dingentken Cornelis Rombouts Sgrauwen en zou in 1616 zijn bezwangerd door haar oom Jacob Rombout Sgrauwen. Voor de eenmalige som van f 500 was hij indertijd overgedragen aan Jacob Peeter Jacobssen te Goirle. Na Dingentkens dood bezoekt hij samen met zijn pleegvader een aantal bloedverwanten van moederskant, maar nergens krijgt hij een voet tussen de deur. Niemand heeft van hem gehoord en de wettige kinderen zien een vreemde mededinger in het sterfhuis al helemaal niet zitten.

Dingentken is geboren en opgegroeid te Etten *opte Vyffthuys* en woonde enkele jaren samen met haar broer Adriaen (geboren in 1599) te Princenhage. Daarna woonde zij te Breda bij haar oom Jacob Sgrauwen *inde Blauw-handt*. Een andere voormalige dienstmeid van dit huis op de Haagdijk, Adriaentjen Cornelissen van Ryckevorsse, nu 54 jaar oud en gehuwd met de kleermaker Jacob

115. RANB, Raad van Brabant 788-817.

116. GAH, R 1185, ongef., 30 mei 1644.

Egberts, verklaart dat Dingentken en zij in 1616 en 1617 *achter in de camer* woonden, vaak bij elkaar sliepen, samen optrokken, *hebbende oock gedurende de voorschreven jaeren dickwils met malcanderen aen een wastobbe malcanderens lynwaet helpen waschen ende oock noyt eenig andere teecken en aen haer lynwaet gesien als van eerbaerheyt*. Later trouwde Dingentken met Jan Cornelis Arnouts te Etten. Hun onmondige kinderen lieten in 1649 een oude vroedvrouw getuigen, dat zij indertijd nooit iets heeft geweten van een antenuptiale zwangerschap van hun moeder.¹¹⁷

Jan Cornelis Arnouts was bierbrouwer te Etten, evenals zijn vader Cornelis Peter Jan Arnouts. Hij fungeerde bovendien als schepen-klerk, borgemeester en schepen van zijn woonplaats. Zijn vijf kinderen bij Digna Sgrauwen werden in 1646 bevoogd door Adriaen Cornelis Sgrauwen, lakenkoper te Etten.¹¹⁸

43.

Vaderschapsactie

AGNEET WILLEM PEETERS VAN WOENSEL, zwanger in 1648, noemde als vader JOHAN VAN DEN HEETVELDE te Eindhoven. Dat schoot diens vader in het verkeerde keelgat en omdat zoonlief minderjarig was vroeg hij aan de Raad van Brabant de laster van Agneet te verbieden en bestraffen. Dat zijn zoon de vader zou zijn, was *gansch onwaerachtich*, aangezien Agneet van meet af aan tegen haar vroegere bazin Heylken weduwe Diericks van den Broeck te Eindhoven had verteld dat diens knecht, Jan van der Straeten, de vader was.¹¹⁹

Johannes van Heetsvelt uit Erp ging in 1634 studeren aan de universiteit van Leuven.¹²⁰ Joannes Hetveelt uit Eindhoven werd in 1645 aan dezelfde universiteit ingeschreven.¹²¹

44.

Vaderschapslaster

CATHARIJN LENAERTS MOJLIS VAN AELST te Oirschot heeft in 1643 of 1644 een bastaarddochter gebaard en beschuldigt haar dorpsgenoot JAN DANIELS DE HOPPENBROUWER achter zijn rug ervan de vader te zijn. Zij heeft zelfs tegen iemand gezegd dat als hij weigerde met haar te trouwen, zij hem *metten selven kinde soude quellen*. Aangezien Jan zich *seer eerlyck ende vromelyck* acht, vraagt hij in september 1648 om haar het kwaadspreken te verbieden.¹²²

45.

Vaderschapsactie

ADRIAEN WILLEM MOONEN is op 21 september 1648 te Hilvarenbeek gedoopt als illegitieme zoon van Willem Adriaen Moonen en Deliaen Jan Wolsack. Zijn moeder, een voermansdochter uit Hilvarenbeek, is dienstmeid te 's-Hertogenbosch, als zij in 1650 de derde huwelijksproclamatie ophoudt van Willem Adriaen Moonen, voerman te Goirle. Zij zegt *mondellinge belofte van trouw ende daerenboven vleeselicke conversatie ende een kint by hem, Wilhem Adriaense, geprocreeert* te hebben. Willem heeft zijn trouwbeloften verbroken, nadat zij *in haere wee ende baeren van haeren kinde den voorsschreven Willem heeft vader gemaect*. Zij wil haar zeme-

117. RANB, Raad van Brabant 788-747. Idem 865, op 8 december 1649 behandeld rekest.

118. B. de Roy van Zuidewijn, „Het schepengeslacht Arnouts te Etten”, *De Brabantse Leeuw*, II (1953) 35, 36. In het proces tegen Cornelis Jacobs waren de voogden Cornelis Pieters de Clopper en Hendrick Gobbinex, bierbrouwer *inde Witte Handt* te Breda.

119. RANB, Raad van Brabant 194, ongef., ongedateerd rekest van Johan van den Heetvelde M.D., behandeld op 7 april 1648.

120. H. Bots, I. Matthey en M. Meyr, *Noordbrabantse studenten 1550-1750* (Tilburg, 1979) 352, no. 2042.

121. Bots e.a., *Noordbrabantse studenten*, 363, no. 2155.

122. RANB, Raad van Brabant 194, ongef., ongedateerd rekest met apostille van 16 september 1648.

len even duur verkopen als Willem zijn bloem en eiste van hem geld voor *haere eere, craeme, pijn ende smerten*.

Op 1 augustus 1650 geeft dominee Coetsius de zaak, als *mede politijck synde*, in handen van de schepenbank. Daarop zijn beide partijen gehoord. Deliaen verklaart onder ede dat Willem haar trouw had beloofd, maar deze zegt *mogelick wel geseit te hebben „Ick sal u trouwen”, doch sonder eede daerop gedaen te hebben*. Deliaen moet daags daarna om 1.00 uur terugkomen met een procureur. Allereerst accepteert zij de door Willem nog op 1 augustus bevestigde trouwbelofte, vervolgens volhardt zij in de afgelegde eed, *te meer doordien de voorschreven Deliana in haere wee ende baeren van haere kinde den voorschreven Willemen heeft vader gemaect vanden selven kinde* (wat wordt bevestigd door de vroedvrouw). De eed wil zij desnoods vernieuwen. Dat Willem de vader is, blijkt al daaruit dat hij en zijn ouders het kind hebben aangenomen, maar het is zeker niet zo dat zij hem daarmee van al zijn verplichtingen heeft ontslagen. Hetzelfde geldt voor het bedrag van *f 15 ter charitate ende om goidtswille* bij het bereiken van de volwassenheid door de bastaard, in het vooruitzicht gesteld door Willems moeder; dat mag niet worden beschouwd als een afkoop van wat Deliaen te pretenderen heeft *van heymelijcke gelofte van trouwen ende andersins*.

Willem verweert zich door te stellen dat hij een échte trouwbelofte schriftelijk zou hebben laten vastleggen, dat de verklaring van Deliaens nicht Yda Niclaes Daniels niet ontvankelijk was, dat haar enige rechtsgrond slechts is *de notoire costume onser hoofdstadt van Schertogenbosch ende deser dingbancke van dat de dochters in sulcken cas inden eede worden geprefereert voorde jongmans* en dat zij als minderjarige zonder inmenging van voogden geen contract had kunnen sluiten, dus ook geen trouwbeloften uitwisselen. Toen zij weer voor de schepenbank werd gedaagd, kreeg Deliaen van haar werkgevers geen belet. De procureur van Willem Moonen weigerde deze overmacht te respecteren.¹²³

Deliaen was een dochter van Jan Daniels alias Wolsack, voerman tussen Antwerpen en Den Bosch, en van Geertruijt Heijliger Mallens.¹²⁴

Willem Adriaen Moonen (1627–± 1680) is te Hilvarenbeek geboren als zoon van Adriaen Willem Adriaenssen van Oirschot en Heylken Henricx Moonen. Zijn moeder hertrouwde met Merten gelegitimeerde zoon Cornelis Mertens alias Bosmans, schepen van Hilvarenbeek, boterkoper en herbergier. In 1650 trouwde Willem met Pieterneel Jacob Peters.¹²⁵

Adriaen Willem Moonen vestigde zich als bakker, bierbrouwer en kastelein aan de Gemene Plaats te Hilvarenbeek, trouwde met Gijsberdien Huijbrechts Bruers alias van Dun, was burgemeester en schepen en werd begraven op 11 april 1720.¹²⁶

123. RHCT, Hilvarenbeek R 52, f 131^v, 2 augustus 1650. R 110, ongef., 1 en 2 augustus 1650; 25 september 1650. Tilburg N 13, f 365^v, 16 juli 1650.

124. Adriaenssen, *Hilvarenbeek onder de hertog*, 76-78, 81, 87, 92, 93, 101, 102, 121.

125. Adriaenssen, „Elf generaties Moonen”, XX, 38, 39, 56, 57.

126. Adriaenssen, „Elf generaties Moonen”, XX, 65-68.

V. L. Ostade

De boer en de boerin over de onderdeur (Adriaen van Ostade, ca. 1652).

127. SRE, Rechterlijk archief Oirschot, voorlopige inventaris 2.11.21.22.18, 1650.

128. RANB, Raad van Brabant 195, ongedateerd rekest, doorgestuurd op 13 oktober 1650.

129. RANB, Raad van Brabant 788-995. Idem 865, op 12 juli 1651 en 3 mei 1651 behandelde rekesten.

130. SRE, Rechterlijk archief Oirschot, voorlopige inventaris 2.11.21.22.18, 27 mei 1651.

131. A.E.M. van Esch, „Genealogie Van Esch te Oirschot”. *Campina*, XIX (1989) 33.

46.

Vaderschapsactie

HEIJLKEN CLAES JAN GIJSBERTS te Oirschot werd met schone woorden en trouwbeloften verleid door WOUTER JACOB WILLEM LOOIJENS, die haar defloreerde. In december 1649 werd hun zoon Dirck geboren, die door Wouter echter niet werd erkend. Daarom eiste Heijlken in januari 1650 dat Wouter met haar zou trouwen en het kind erkennen. Zo niet, dan moest hij voor de eerbetering *f*150 betalen en voor de onderhoudskosten *f*40 per jaar. Wouter ontkende alles. Hij had haar helemaal niet proberen te verleiden, zij daarentegen hem wel, maar daar was hij nooit op ingegaan.¹²⁷

47.

Vaderschapsactie

JOOS WOUTERSSEN, landman te Gastel, acht zich in 1650 zwaar beledigd door MAEIJKEN LIEVENS, een dorpsgenote, die *wel stoutelijck voorgevende* is dat zij zwanger gaat van zijn kind en het na de geboorte zal afleveren bij zijn huis. Zij is zelf een *bastarde ende onbewaert vrou-mensch*. Joos vraagt de Raad van Brabant om haar het lasteren te verbieden en een zware straf in het vooruitzicht te stellen.¹²⁸

48.

Vaderschapsactie

HESTER ANTHONIJ CRESTEN (ook Crissten) wijst in 1650 de gehuwde DIRCK JAN DIRCXE te Schijndel aan als vader van haar kind en verlangt *f*1200 voor de defloratie en *f*2:10:0 per week voor de onderhoudskosten van het kind. Twee jaar later verbiedt haar de Raad van Brabant op straffe van 100 gouden realen hem vader te noemen; hij had de zuiveringseid afgelegd dat hij haar *noyt vleyschelyck en heeft bekend*. Hester betoogt dat zij, *sijnde een dochter van seer clijn verstant ende gewent bijde huijslieden opt lant te wercken*, door hem zeer lang is nagelopen en dat hij haar na veel persuatiën ende schoon beloften heeft verleid tot een oneerlijke conversatie.¹²⁹

49.

Vaderschapsactie

SEIJCKEN PEETERS daagde in mei 1651 HENRICK JASPARS VAN ESSCH voor het schepengerecht van Oirschot en Best. Henrick had haar *met soette praetghens ende andere minne streecken* verleid en bij de bevalling van hun zoontje, onlangs, heeft Seijcken in barensnood zijn naam genoemd. Hij ontkent de verhouding en weigert te trouwen. Als hij volhardt, wil Seijcken, die is *eenne arme dochtere, onversien van middelen ende daer door lijdende grooten noodt*, vergoeding voor de ontmaagding, de kraamkosten en de opvoedingskosten.¹³⁰

Henrick Jaspars van Essch, vorster van Oirschot, is gezwicht en trad met Seijcken Peeter Aelberts van de Wal in het huwelijk. Hun oudste kind, Jaspas Henricxss van Essch, trouwde met Elisabeth Poiters, met wie hij te Oisterwijk woonde.¹³¹

50.

Vaderschapsactie

MERIKEN AERT CORNELIS SANDERS liet in 1651 de huwelijks-

geboden van JACOB AERT VOGELS en zijn bruid Johanna N. 'schutten' en liet hen pas na een akkoord te hebben bereikt vrij om te trouwen. *Soo de voorschreven Maijken presumeert van den voorschreven Jacob Aert Vogels groot te gaen ofte te syn bevrucht ende vermeijnt metter hulpe Godts een carste vruchte voort te brengen, soo levende oft doode, dat blijcke sal voor sufficante getuijgen oft by eede vanden vroede moeders*, verlangde zij genoegdoening. Jacob beloofde hun kind te onderhouden op gelijke voet als de kinderen die in zijn huwelijk zouden worden geboren. Kwam zij in de kraam, dan zou hij aan Meriken (Maijken) f 80 betalen en twee tonnen bier leveren; voor de defloratie beloofde hij binnen twee jaar f 100 te betalen, zonder rente. Daartegenover beloofde Maijken dat zij Jacob nooit meer zou aanspreken op zijn vaderschap. Mocht overigens blijken dat zij niet bevrucht was, dan zou het contract vervallen.¹³²

51. **Vaderschapsactie**

MARIA HENRICK JOORDENS VAN ELDEREN beviel in 1652 van een onwettige zoon, die door de vader, DIRCK WOUTERS VAN DORMAELEN te Oirschot, in huis werd genomen. Maar hij weigerde met haar te trouwen. In november 1656 eiste Maria dat hij alsnog met haar in het huwelijk zou treden, anders moest hij voor de kraamkosten en defloratie f 100 betalen. Dirck verweerde zich door te stellen in 1652 onmondig te zijn geweest, wat hij in 1656 nog steeds was. Maria's actie noemde hij ongegrond, want meestentijds, bij dag en bij nacht, zit ze in een herberg met vrijgezellen, van wie er een haar het jawoord heeft gegeven, *daer vuijt volcht dat sij van haere pretense actie van defloratie is gewecken*. Maria wees dat als onzin van de hand: hij *soeck[t], soomen segt, vertreck vande galghe*.¹³³

Op 11 november 1657 trouwden Dirck en Maria voor de pastoor van Oirschot. Dirck was daar op 29 juni 1628 gedoopt als zoon van Wouter Dirck Peters van Doormalen en Heijlken Aerts Verhoeven en werd er begraven op 3 januari 1678. Hij woonde met zijn vrouw en kinderen op de Locht en te Spoordonk onder Oirschot. De aanvankelijke bastaard, Arnoldus van Dooremolen, is te Oirschot gedoopt op 31 augustus 1653 en vestigde zich te Oisterwijk, waar hij twee maal trouwde.¹³⁴

52. **Vaderschapsactie**

JENNEKEN DIRCX te Lieshout laat in april 1653 JAN LOIJE JANSSEN dagen. Deze is te Lieshout geboren en woont te Tongelre. Hoewel Jenneken een eerbare jongedochter is van 23 jaar, is zij door Jan zo *naergegaen ende gevryt geweest, dat hy deselve met schoone woorden ende beloften van trouwe, meermaels gedaen ende beswooren, soo verre heeft weten te brengen dat hij met haer gehat heeft vleeselijcke conversatie*. Op 30 november 1647 werd hun kind geboren en Jenneken heeft *in haer barens noot met solempnelen eede verclaert de voorschreven Jan soone Loije Janssen vader van haer kint te sijn ende met niemant anders ter werelt*

132. SRE, Son en Breugel R 15, 8 maart 1651.

133. SRE, Rechterlijk archief Oirschot, voorlopige inventaris 2.11.21.22.18. 1656-1657.

134. M.J.H. van Dooremolen, „Van Dormale uit Best en Oirschot”, *Genealogisch Tijdschrift voor Oost-Brabant*, XI (1996) 143, 173.

Steen

Cornelis Dusart. *Amoureuus boerenpaar*.

vleesselijke conversatie gehat te hebben. Jan gaf het vaderschap toe en besteedde zijn kind ter opvoeding uit aan de moeder. Het eerste jaar betaalde hij *f* 30, maar daarna niets meer. Jenneken sleepte hem nu voor het gerecht. Hij had haar om te beginnen moeten trouwen en anders moeten schadeloosstellen voor haar verloren maagdelijke eer en de kraamkosten. Bovenal moet hij alimentatie betalen voor zijn kind. Jan is in januari 1653 getrouwd en is weigerachtig. De Raad van Brabant veroordeelt hem tot *f* 250 voor de defloratie, *f* 25 voor het kraambed, *f* 60 voor twee jaar achterstallige alimentatie en jaarlijks *f* 30 zolang zijn kind bij de moeder is.¹³⁵

53.

Erfrecht priesterkinderen

PEETER en MAEIJKEN BERCKERS te Geldrop, de laatste gehuwd met Jacob Peeters, zijn de bastaarden van heer Jan Berckers, pastoor van Schaijk.¹³⁶ *Sijnde zijn hujs besmet mette haestige ende contagieuse sieckte ofte peste* kreeg hij op 10 september 1636 toestemming om bij testament zijn patrimoniale goederen aan hen te vermaken, op voorwaarde dat daaruit *f* 50 zou worden betaald aan de kerk van Asten. Tien of twaalf dagen later stierf hij en op 24 december daaraanvolgende keurde de bisschop zijn testamentaire beschikking goed. In 1653 en 1654 procederen zijn kinderen tegen Jan Geraerts te Asten, omdat deze enkele daar gelegen bezittingen voor hen achterhield.¹³⁷

54.

Vaderschapsactie

PEETERKEN DIERICX verklaart in 1654 op verzoek van Seger Seberts de Raeth, vrijgezel en geboren burger van Den Bosch, dat zij is geboren te Heesch en gewezen dienstmeid is van de Bossche speelman EWOUT PAPPERS. Seger wordt *achterrugge ende tegen de waarheijt geblameert* dat hij haar had bevrucht. *Opt deel van haer hemelryck* ontkent Peeterken dat. Met Seger heeft zij absoluut niets gehad en zij ontslaat hem *ter saecke vande voorschreven kinder maeckerije*. Ewout, die nu in een tweede huwelijk zit met Maijken Pauwels, is *eenich maecker vande vrucht die sij draeght, alhoewel hij t'selve quaetrouwelijck derft ontkennen ende voordien dagh brengt seeckere pretens hantschrift ofte verclaeringe, die hij de declarante met groote dreijgementen heeft doen teecken en eenigen tijt naer date hij haer bevrucht ende totten val gebracht hadde*.¹³⁸

55.

Vaderschapsactie

MAGHDALENA WILLEMS wees als vader van haar bastaard haar voormalige werkgever aan. Deze, ADRIANUS BUBBENIUS, conrector van de Latijnse school te Breda, ontkende en mocht zich in 1654 onder ede 'expurgeren' *als dat hij Maghdalena Willemsdochter, sijne gewesene dienstmaeght, noijt vleeschelijck en heeft bekend*.¹³⁹

Adrianus Bubbenius (Adriaen Bubben) was sinds 1639 conrector en rector van de Latijnse school. In 1654 was hij conrector. Op 5 mei in dit jaar kreeg hij wegens de vaderschapsactie van zijn gewezen dienstbode een verbod om te doceren. Op dezelfde dag

135. RANB, Raad van Brabant 788-944.

136. Schutjes kent deze pastoor niet, tenzij hij identiek is aan de priester Joannes, die in 1629 de kapel bediende (Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom*, V, 632).

137. RANB, Raad van Brabant 788-1043. Idem 865, op 27 maart 1653 behandeld rekest.

138. GAH, N 2708, f 362, 10 augustus 1654.

139. GAB, Breda R 112, f 31^v, 22 september 1654.

werd Maghdalena in de gevangentoren gedetineerd om nader te worden ondervraagd. Hoewel hij op 1 oktober daaraanvolgende werd gerehabiliteerd en daarna zijn onderwijstaak mocht hervatten, weigerde een aantal ouders hun kinderen in zijn klas toe te laten. Met Bubbenius, die nog meer problemen had, is het niet meer goed gekomen: op 5 juni 1656 werd hij ontslagen.¹⁴⁰ Hij was gehuwd met Marritgen Dirx uit Leiden.¹⁴¹

56.

Vaderschapsactie

LIJSKEN GEERARTS VAN BAECKEL, ongehuwde vrouw te 's-Hertogenbosch, was in 1638 of 1639 meid bij Baltes van Drunen, die als knecht MAERTEN ADRIAENSSEN VAN VECHEL in dienst had. Beiden leerden bij hem een nering. Na herhaalde toenaderingspogingen (*discoursen van vrijagie*) deed Maerten haar een ernstige trouwbelofte en vervolgens probeerde hij om bij haar te slapen. Lijsken wist hem een tijd van het lijf te houden, tot hij door het raam haar kamer binnendrong en bij haar in bed kroop *eer sij 'tselve gewaer wierd*. Zij wilde nog steeds niet, hij zwoer haar eeuwige trouw, zij zwichtte en zij vreeën. Daar kwam uiteindelijk een dochter van. Maerten betaalde f 40 aan Lijskens moeder, die het kind *voor een jaer te minne heeft besteeet*. Zelf bracht hij babykleren naar de min. Ook het tweede jaar betaalde hij f 40. Toen werd het kind voor vijf jaar besteed te Sint-Michielsgestel bij de vrouw van Hendrick Jans Vercuijlen. Daarna heeft hij zijn dochter zes jaar lang ondergebracht bij zuster Jenneken Dachverlies, begijn te 's-Hertogenbosch, om een handwerk te leren. Ten slotte bracht hij haar naar Lier, waar ze stierf; hij betaalde de begrafenis. In 1654, na het overlijden van haar kind, eiste Lijsken van Baeckel van Maerten van Vechel eerbetering voor het verbreken van de trouwbeloften en de gevolgen van de bijslaap. Zij wees er op dat haar moeder *den cost is winnende mett vlas te heeckelen ende lijnwaette te webben voor andere, te bleijcken*, zodat zij van geringe middelen is. De Raad van Brabant wees haar voor de deffloratie f 100 toe.¹⁴²

57.

Vaderschap

NEELTJEN HEYLIGERS was dienstmeid in de herberg van Peeter Bastiaenssen *inden Feijtsdijck* in of nabij Breda en beviel van een onecht kind. Blijkbaar wees zij de gehuwde Henrick Geerit Henricx, een 26 jaar oude bewoner van de Molengracht bij Breda, aan als vader, want deze ontlastte zich in september 1657 met een verklaring voor een notaris. Rond Bamis 1656 had hij in de herberg 's avonds Cornelis Jan Faesen zien arriveren, een voerman uit Hilvarenbeek. Hij ontmoette Neeltjen, die *hem Willeken hiet ende seer blijde gelaet tegens hem thoende hy wederomme gekomen was, seggende onder andere: „Ick ben blijde dat gy ons geselschap kompt houden. Liever als den oude man, u vader. Ick hebbe liever met u edele de jongelieden als de oude te doen”*, waarop zij naar bed gingen. Henrick heeft hen nog *doorde splete vande openstaende deure* samen bezig gezien. Niet hij, betoogt hij, maar Cornelis is de vader.¹⁴³

140. M.A. Nauwelaerts, *De oude Latijnse school van Breda* ('s-Hertogenbosch, 1945) 74, 75; vgl. 63, 66, 67, 69, 72, 199.

141. GASD, N 1894, p. 2, 18 juni 1654.

142. RANB, Raad van Brabant 788-1063. Idem 819, f 144^v, 26 januari 1656.

143. GAB, Breda N 134, f 59, 10 september 1657.

Jan Faes Middegaels was evenals zijn zoon voerman.¹⁴⁴
De naam Willeken is een verwijzing naar 'zijn wil doen'.

58.

Vaderschapsactie

JENNEKEN CLAESSEN uit Boxtel, dochter van Claes Willem Eliass, 25 jaar oud, richtte zich in mei 1659 tot schepenen van Den Bosch. Zij was vier jaar geleden dienstmeid geworden van EVERT PETERS, runmolder te Herlaar, die thans in Den Bosch woont. Na een half jaar dienst werd zij ontslagen, omdat Evert in ondertrouw trad met *seeckeren huijsmans dochter van Gemonden*, zodat hij geen meid meer nodig had. Na de huwelijksproclamaties vertrok genoemde dochter naar Antwerpen. Daarop heeft Evert *heijmelijken, sonder wethen oft consent van haer ouders*, Jenneken uit haar dienst te Rosmalen gehaald en weer in huis genomen. Verleid door trouwheloften vree zij met hem, wat leidde tot een bevruchting en de geboorte van een kind. In barensnood gaf zij echter aan de vroedvrouw te kennen dat Arien Peters de vader was. Evert had haar daartoe met het volgende argument overgehaald: „*Soo ghij mijn naem noempt vader te wesen, soo sal den officier mij soo gern aen tasten, dan ick al sal moeten geven dat ick hebbe, om dat ick met een ander ondertrouwt ben.*” Nadat Evert met een derde vrouw (uit Vught) in ondertrouw was getreden, deed Jenneken haar beklag bij de commissaris van de huwelijkszaken te 's-Hertogenbosch.¹⁴⁵

59.

Vaderschapsactie

TANNEKEN CORNELIS REIJNS te Wouw, dochter van de landbouwer en herbergier Cornelis Lawreijnse Reijns in de Spelderstraat, had verkering met Bastiaen Adriaenss Doorenbosch, gezworen van het land van Steenberg, *sijnde een man van goede middelen*, maar zij heeft hem *affgeseijdt* (het uitgemaakt) toen zij haar oog liet vallen op CORNELIS PASSCHIER TAPPERS, een weduwnaar te Vinkenbroek onder Wouw. Doorenbosch zei later dat zij het uitmaakte „*over mits sij mede gevrijt wiert van Cornelis Passchiers, de welcke, soo sij seijde, jonger ende rijcker was als ick, alhoewel mijne middelen wel over de twaelff duysent guldens weerdich waer*”. De nieuwe vrijage leidde tot seksueel verkeer en de impregnatie tot een zwangerschap. Op 19 januari 1659 verklaarde Tanneken, dan 31 jaar oud, van wie zij was *groot gaende*. Tappers ontkennde haar trouwbeloften te hebben gedaan, waarop de versmade bruid in een proces van hem eiste haar te trouwen op straffe van f 12.000 voor de ontmaagding, de opvoeding van het kind en de proceskosten. Aangezien Tappers met een ander trouwde, ging het proces over de schadevergoeding. Tappers probeerde Tanneken in een kwaad daglicht te zetten door te vertellen hoe een klant van haar vader bij haar in bed was terechtgekomen, maar volgens haar betrof het Marinus Jansse Heijmans uit Vroenhout, die dronken in het bed viel waar zij en haar zusters sliepen, zonder dat het echter tot geslachtsgemeenschap kwam. Dezelfde Heijmans was in 1663 zo goed om te verklaren hoe aan zijn zus Adriaentje, die vijf of zes

144. L.F.W. Adriaenssen, „Middegaels te Hilvarenbeek”, *De Brabantse Leeuw*, XXXIII (1984) 141.

145. GAH, R 1067.

jaar had gediend bij Tappers, door deze f 150 was beloofd voor een belastende verklaring over Tanneken Reijns.¹⁴⁶

60. Bastaarden uit incest en vermoeden van kindermoord

MARIA ANNA JUVENEAU, stiefdochter van ARNOUT FRANCHOIS VAN MONTENAECKEN¹⁴⁷ te 's-Hertogenbosch, wenste in 1659 de bevalling voor hem geheim te houden. De vroedvrouw¹⁴⁸ vroeg haar *hoe sij het soude maecken met hueren buijck, alsoo die nuw soo gedunt was*, waarop de jonge moeder antwoordde *dat sij wulle doecken om haeren buyck dede om in haer voorgaende positie te blijven*. Tijdens haar zwangerschap maakte Maria Anna haar stiefvader wijs *dat sij het waeter hadde*, waarop deze haar enkele malen geld stuurde.¹⁴⁹

Van Montenaecken kwam oorspronkelijk uit Breda en had te Brussel gewoond, waar hij naar ieders tevredenheid het ambt van griffier van het erfburggraafschap van Brussel uitoefende. In 1639 kwam hij echter op last van de auditeur-militair in de gevangenis wegens fraude. In 1641 werd hij wegens doodslag nogmaals opgesloten, wederom op de Steenpoort te Brussel. Zijn derde verblijf in dat gevang viel in 1650 op verdenking dat hij jarenlang een seksuele verhouding had gehad met Maria Anna Juveneau, de dochter van zijn vrouw. Hun kinderen Michiel, Ludovica en Maria Barbara waren op 19 december 1646, 24 juni 1648 en 18 november 1649 gedoopt. Maria Anna gaf voor dat een Spanjaard de vader was en de kinderen werden in pleeggezinnen geplaatst.

Daarna weken Van Montenaecken, zijn vrouw en diens dochter uit naar Den Bosch, waar hij griffier werd van verschillende leenhoven, waaronder die te Geffen en Sint-Michielsgestel. Op 4 december 1659 beviel Maria Anna Juveneau van een dochter, maar twee uur na het baren verliet zij de vroedvrouw zonder dat duidelijk was waar het kind bleef. Dat leidde tot een onderzoek. Toen in november de deurwaarder van de Raad van Brabant bij huize-Montenaecken aanklopte, trof hij alleen diens vrouw en een 3 of 4 jaar oud kind, liggende *op een pavillioen ledekant*; de vrouw zei dat een van haar nichten de moeder was. Van Montenaecken werd gedetineerd op de Voorpoort te 's-Gravenhage, en wel onder een zwaar regime: hij mocht alleen na schriftelijke toestemming bezoek ontvangen.

Tijdens de verhoren stond de incestueuze verhouding centraal. Tijdens een bedevaart aan Onze Lieve Vrouw in *Calffort* in 1659 had Van Montenaecken met zijn stiefdochter van 's morgens vroeg tot 11 uur *seer groote ende onbehoorlycke familiariteyt te samen (...) gepleecht*, daarna overnachtten zij te Willebroek in een herberg op dezelfde kamer, vervolgens gingen zij met een wagen naar Mechelen, waar zij drie dagen samen doorbrachten. Te Antwerpen liepen zij als man en vrouw over straat. Toen hun dochter Maria Barbara ziek was, zocht Maria Anna haar meermalen heimelijk op. Een keer bracht Van Montenaecken zonder voorkennis van Maria Anna

146. RANB, Raad van Brabant 788-1406.

147. GAH, R 419, 9 augustus 1661.

148. De 70 jaar oude Fransijn Dominicus, weduwe van Gillis van Schrick.

149. GAH, N 2720, f 235, 22 oktober 1660.

medicijnen naar het kind. Toen Maria Anna dat hoorde, heeft zij in aanwezigheid van velen *vuyt syns Montenaeckens voorbroeck (...) getrocken des selfs mannelyck lit, seggende: „Gy traitre! Want het kint sterft, so en sult gy van niemant sterven als van mijn handen.”*¹⁵⁰

Arnoldt Francois van Montenaken was in 1657 griffier van het leenhof van de heer van Waalwijk.¹⁵¹

61.

Vaderschapsactie

HENRICXKEN ADRIAEN HENRICX VAN HERSSEL was dienstmeid van Lambert Gielis Hoppenbrouwers te Oirschot, werd door diens zoon Peeter verleid en beviel in mei 1660 van haar dochter Adriaentjen Peeters. In barensnood noemde zij de naam van de vader. Omdat deze weigerde de in het echtreglement geformuleerde plicht na te komen om met haar te trouwen of anders een dote te betalen en zijn kind op te voeden, liet Henricxken beslag leggen op zijn bezittingen. Zij eiste f 200 voor de defloratie, f 25 voor de kraamkosten en de aanneming van de dochter door PEETER LAMBERT HOPPENBROUWERS. In oktober 1660 werd er een akkoord tussen partijen bereikt: voor de erbetering, kraamkosten en onderhoudskosten van het kind tot 1 september ontving Henricxken f 50. Daarvoor moest zij van alle verdere eisen afzien. Peeter nam zijn dochter aan.¹⁵²

62.

Vaderschapsactie

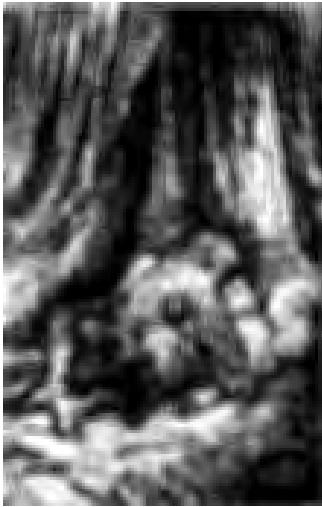
JAN DE GIER werd door MECHELTE JANS VAN ARENDONCK in 1663 aangewezen de vader te zijn van haar kind. De Gier was vorster van Oisterwijk en kende de juridische trucs om onder het vaderschap uit te komen. Een daarvan was het als oneerbaar of hoerig voorstellen van de ongehuwde moeder. Indirect gebruikte hij Mechelt's moeder als getuige à charge door de 70-jarige Geraert Verhoeven te laten vertellen hoe zij, Cathalijn, weduwe van Jan Jans van Arendonck, hem eens aansprak in de herberg waar haar dochter werkte: „Geraert, Geraert”, *slaende met haeren hant verscheyde mael op haer kniën, „ick vrees, ick vrees.”* Waer op Geraert antwoorde: „Wat vreesdij?”, *daer op de voorschreven Cathalijn antwoorde: „Ons Mechelt is soo loth. Sij salder met jongh laten maecken.”* Een tweede getuige was Adriaen Dominicus van Gorcum, een 30 jaar oude plaatsgenoot van Mechelt. Toen hij nog vrijgezel was, heeft hij op straat haar kleed en hemd opgelicht om zijn wil met haar te doen *ende dat hij oock met sijn mannelijckheit aen haer vrouwelijckheit heeft geraeckt, maer heeft haer niet bekend,* de kloosterknecht kwam namelijk onverwachts langs. Hij gaf toe *dat hij haer daer naer verscheyde maele bij haer vrouwelijckheit heeft gehad.* Een klant van de herberg, de 30 jaar oude Adriaen Matheus Wijtmans, vrijgezel, had een ander verhaal: Mechelt voelde hem eens aan zijn voorbroek en bood aan *syn mannelijck lit te willen wassen oft rossen, gelyckmen het deegh welt,* waarna zij op zijn knie plaats nam en zei: „Gij henne kontje. Wat soude ghij

150. RANB, Raad van Brabant 447-72.

151. GAH, N 2726, f 166, 1 februari 1657.

152. SRE, Rechterlijk archief Oirschot, voorlopige inventaris 2.11.21.22.18, 22 juni 1660; 11 oktober 1660.

doen, gij salter u leven geen krijgen. Gij tast niet toe." Mechtelt sloeg terug met de verklaringen van de vroedvrouw en van andere vrouwen die aanwezig waren bij haar verlossing op 23 maart 1663. In barensood had zij toen Jan de Gier de vader genoemd. Bovendien wilde zij nog kwijt dat deze in aanwezigheid van anderen had gezegd dat zij *een condt hadde ende dat het een gath was oft het met een bijl daerinne gehackt was* en haar toevoegde: „Gij en hebt niet een haer aen u condt oft schamelheijt staende ende sijt soo vrouw van onder als van boven. Ende sijt een kaelhans." Mechtelt: „Gij lieght daeraen." De Gier: „Gij lieght selff daeraen, want ick hebse gevoelt ende gesien"—waarna hij haar tegen haar wil onder de rokken greep, op de grond gooide, haar op de billen sloeg en weer onder de rokken voelde. De laatste opmerking van De Gier kon Mechtelt tegen hem gebruiken. Zij eiste dat hij het kind aan-
nam en zou opvoeden.¹⁵³

Vrijend stel (Rembrandt van Rijn, *Het Franse bed*, 1646).

63.

Vaderschapsactie, octrooi om te testen

ADRIAEN NICOLS is verwekt door Adriaen Nicols bij Marie Adriaen Geeritss Schoenen. Op 28 april 1659 is hij te Waalwijk geboren. De vader ontkent in veel toonaarden, daarbij actief gesteund door zijn moeder, Jenneken Janse de Jongh, weduwe van Adriaen Nicols, secretaris van Waalwijk, en hertrouwd met Peter Janssen van Pelt.¹⁵⁴ Hun verweer is zwak. Allereerst blijkt moeder Jenneken van de verhouding op de hoogte te zijn geweest, want toen Marie in 1656 eens was *gaende over de straete om de koeijen te melcken (als hebbende tot dijen eijnde hangen op haren rugge een melckanne ende eenen aker aende armen)*, hield zij haar staande: „Marie, ick hoor dat onsen Nicols veelmaels bij u comt ende tegen u praet. Houdt hem niet aen, want ghij sult (...) van hem niet getrouwt worden." En Ambrosius Adriaen Schoenen fluisterde Nicols ooit in het oor: „Laet ons guen. Ghij zult tot onsent meerder plaijsier met ons sus (...) hebben als hier."

Voor zij de eerste keer met elkaar sliepen, had Nicols aan Marie zijn vaders signet gegeven als onderpand voor de trouwbelofte, maar nadat er een kind van was gekomen, wilde hij van geen trouwen meer weten. Omdat ontkennen echter niet meer kon, gooide hij het op haar sterke begeerte: *hoe wel hij door de dertelhijt der aenleggersse opgehist wesende ende oock door wijn ende bier verheught tegens haer wel eenige jockende woorden in sulcker tijt verdrijff gewoonelijck mach hebben gesproken*, mag dat niet als een serieus aanzoek worden beschouwd. Ook is hij niet zomaar gezwicht, maar *door geijlheijt ende liefcooserije, van de aenleggerse aengeblasen ende ontsteken wesende, nijet en heeft gehadt soodanige gave van continentie als aen Joseph in regard van de huisvrouw van Potifer werdt naer geschreven, maer sijne swachijt bekennde hem vande vleeschelijcke conversatie, voorschreven aenleggerse genoegsaem van selffs aengeboden, nijet en heeft connen wachten of wederhouden.*

153. RHCT, Oisterwijk R 71.

154. W. de Vries, „Over het voor-
geslacht van Johan de Jongh
(† 1758), drossaard van de
beide heerlijkheden Waalre
& Valkenswaard en Aalst, en
de (twee) familie(s) De Jongh,
(respektievelijk) in Hecze en
Valkenswaard", *Jaarboek van
het Centraal Bureau voor Gene-
alogie*, XXX (1976) 132, 138,
139.

Marie had voor haar ontmaagding *f* 3000, voor de kraamkosten *f* 200 en voor het onderhoud van haar kind een alimentatie van *f* 2 per week geëist en toen het kind ruim vier jaar oud was liet zij een deurwaarder zijn vader in Den Bosch opzoeken en *een mantel, rock, broeck ende een paer lersen met twee roers ende twee pistoolen* in beslag nemen.

Schepenen van Den Bosch vonnisten op 23 augustus 1663 dat vader Nicols *f* 1250 moest betalen voor de defloratie, *f* 60 voor de kraamkosten en jaarlijks *f* 75 onderhoudskosten sinds de geboorte van het kind. Bovendien moest hij zijn zoon aannemen, opvoeden en onderhouden tot zijn twaalfde levensjaar, *soo ende gelyck een eerlyck vader toestaet*; de moeder mocht het kind bij zich nemen en zou dan van de vader elk jaar *f* 75 ontvangen. Tegen deze uitspraak tekenden Nicols en zijn moeder beroep aan bij de Raad van Brabant, die hen op 20 maart 1664 in het ongelijk stelde en veroordeelde tot een dote van *f* 800 tot verbeteringe van haere eere, *f* 40 voor de kraamkosten en *f* 50 per jaar voor de alimentatie van het kind van de geboorte tot en met het twaalfde jaar.

De bastaard kreeg een goede opvoeding van zijn moeder, die hem van jongs af liet leren *confiteur maecken ende bancquetwercken soodanigh in diverse steden ende plaetsen*, waardoor hij een succesvolle banketbakker werd te 's-Hertogenbosch, waar hij in 1686 *aen een fatsoenlyck borgers dochter is getrouwt*. Hij kreeg in 1690 als bastaard vergunning om te testen.¹⁵⁵

Adriaen Nicols junior¹⁵⁶, koopman en sinds 1686 burger¹⁵⁷ van 's-Hertogenbosch, trouwde met Catharina van Hees, met wie hij in 1690 testeerde, op dezelfde dag als zijn moeder, die hem haar universele erfgenaam maakte.¹⁵⁸ In haar testament noemt Maria Schoenen zich een dochter van Adriaen Schoenen en Cornelia de Cooninck. In 1692 hertrouwde¹⁵⁹ Adriaen Nicols met Geertruyt van Ravesteijn, dochter van Jan Diericx van Ravesteijn en Cathalyn Joost Moonen. Zij bracht *f* 500 in het huwelijk in, *mitsgaders een eerlyck uijsetsel*. Adriaen *f* 1500. Vermoedelijk was Adriaen dezelfde als Nicols, die in 1711 het huis *de Schotsche Roos* in de Kolperstraat kocht. Het vererfde op zijn zoon Adriaen.¹⁶⁰

155. GAH, R 419, ongef., 26 juni 1662; 23 augustus 1663. R 1159, ongef., 28 augustus 1663. N 2742, *f* 551, 27 augustus 1663. RANB, Raad van Brabant 204, 1 juni 1690; 6 juni 1690. Idem 788-1402, 1662-1663. Idem 819, *f* 208, 20 maart 1664. RRG 328, diverse stukken, 1690.
156. RANB, Raad van Brabant 203, ongef., 31 mei 1688.
157. GAH, Oud archief, stadsresoluties A 177, index, 27 juni 1686.
158. GAH, N 2839, ff 114 en 119, 15 augustus 1690.
159. GAH, N 2839, *f* 479, 11 januari 1692.
160. Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen*, II, 315.

64.

Vaderschapsactie

JENNEKEN MATTHEUS WYTMANS te Oisterwijk kwam in de Paasdagen in de kraam en noemde in barensnood CORNELIS WILLEM JAN LAMBERTS de vader. Deze verbrak zijn trouwbeloften en verdween Eindhoven en vervolgens naar het land van Luik, *ende alsoo haer ende syne kynde miserabelyck verlaten, dewelcke inde craeme soo danige ende mennich vuldige ellenden van sweiringen ende andere quade toevallen inde armen ende beenen heeft onderstaen*, dat zij kort daarna stierf. Vervolgens eiste haar zus Catharina met een beroep op de costumen van Den Bosch schadevergoeding voor de defloratie, kraamkosten en opvoeding van het kind, maar bovendien vergoeding van de rekening van meester Christoffel de chirurgijn ten bedrage van *f* 11, *f* 15:18:0 voor het gedurende zeven weken en vier dagen (en nachten) waken bij de zieke, *f* 35 voor

extra kraamkosten als specerijen en andere nooddriften en f 6 voor *wollen douck, wendel, lueren, hemdekens ende ander noodich lijnwaet* voor de zuigeling. Deze was voor f 36 per jaar uitbesteed bij de weduwe van Cornelis Roeters. Ook Catharina stierf, waarna hun zus Heijlken de fakkel overnam. Iets meer dan drie maanden oud stierf ook het kind, wat een schadeclaim van f 15 opleverde voor de begrafenis-kosten, *soo van hoeykens, kranskens maecken, maeltyden maken vande gebueren, doot kiste, luijen ende anderssints*. Om dat de voortvluchtige vader *een persoon van groote middelen* was, moest hij 100 dukaten voor de verbetering betalen. Cornelis Willem Jan Lamberts verweerde zich door te ontkennen. Bovendien, zei hij, had Jenneken Wijtmans nog enkele uren voor haar bevaling haar zwangerschap ontkend, welke leugen het noemen van zijn naam tijdens de kraam ongeloofwaardig maakte. En ook al was hij de vader, dan kon hij toch niet verantwoordelijk worden gehouden voor alle ellende die Jenneken was overkomen, met name de toevallen in haar armen en benen? Aan de andere kant wilde hij niet ontkennen met haar te hebben gevreeën en om de kraamkosten (door de Bossche costumen gesteld op 4 petersgulden, zoals zijn advocaat fijntjes opmerkt) wilde hij geen proces maken. Ook de uitbesteding van het kind tegen f 36 wilde hij wel betalen, maar niet de begrafenis-kosten en verteringen. Aangezien volgens de Bossche costumen de heer de bezittingen erft van de zonder wettig oir gestorven bastaard en deze verplicht is te aanvaarden, inclusief de schulden, kon de familie Wijtmans wellicht daar een claim neerleggen. Eerbetering wilde hij niet betalen, de costumen van Den Bosch definiëren immers defloratie zo: *dat is door de alder ierste vleeschelijke conversatie haere maeghdelijke eere heeft ghenomen*. Na de ontmaagding hoeft een man slechts de betreffende vrouw te trouwen of dote- ren. Eventuele trouwbeloften heeft Cornelis niet geschonden, want pas lange tijd na het overlijden van Jenneken is hij (in het land van Luik) in het huwelijk getreden. En de vader van het kind was hij ook niet. Ten slotte: Jenneken Wijtmans heeft hem nooit juridisch vervolgd en zelfs dan is een actie van defloratie niet op de erfgenamen overdraagbaar.¹⁶¹

65.

Vaderschapsactie

CATHARINA BROEN wordt op 20 april 1661 ontboden in de schepenvergadering van Den Bosch. *Met een cleijn kint in haeren arm* noemt zij GIJSBERT DAESDONCK daarvan de vader, welke verklaring zij bij ede wil bevestigen. Gijsbert wordt binnengeroepen, ontkent het vaderschap en is bereid de expurgatie-eed af te leggen. Hij zegt *geen gedachten gehadt te hebben om de voorschreven Catharina vleeschelijk te bekennen*. Hij zweert en Catharina volhardt. Wel geeft ze toe voorheen een vrijgezel uit Woerden als vader te hebben aangewezen, maar dat deed zij *tot sijns Daesdonckx verschooninge*. Maar in de verklaring van de beëdigde vroedvrouw van Eindhoven leest het schepencollege wie Catharina in barensnood

161. RHCT, Oisterwijk R 72, 15 september 1665; 27 oktober 1665.

Jan Steen. *Stoïend paar*.

heeft gevaderd: *Hendrick, me vrouws broeder*. Daarmee geconfronteerd zegt Catharina *simpelijck geseijt te hebben, dat Hendrick den vader was*.¹⁶²

66.

Bastaard uit incestueuze bigamie

WILHELM RIPPERDA¹⁶³ (van Hengelo), lid van de ridderschap van Overijssel en woonachtig te Moergestel op huize Nieuwhof, kortweg het Huis¹⁶⁴, kreeg in 1665 van zijn gelijknamige vader geen toestemming om te trouwen met ISABELLA BOUCHOLT¹⁶⁵, omdat „*de voerscrevene juffrou Boucholt soude sijn een dogter van een bastart van mijn grootte vader*”. Dat schreef hij, toen hij zich tot de Raad van Brabant wendde. Hij was te Tilburg op 18 maart van dat jaar voor de predikant in ondertrouw getreden. Een week tevoren had hij, blijkbaar om het huwelijk te bespoedigen en zijn vader voor een voldongen feit te stellen, een machtiging gegeven om te Groningen zijn bezittingen over te dragen aan Isabella.¹⁶⁶

Willems vader had meer ijzers in het vuur. Zijn zoon was namelijk in 1655 plechtig getrouwd met Anna de Gauffier de Carravas en had bij haar een zoon verwekt. Bovendien zou hij zich makkelijk laten verleiden, wat de vader staafde met een voorval uit 1663, toen Willem *door pernicieuse persuasie van Jan Baptista van Fornenberch ende van desselffs dochter Sussana van Fornenberch, comedie speelders alhier in 's Hage, soo verre heeft laten verrucken ende seduceren, dat hij inden voornaemde jaere de voorschreven Susanna van Fornenberch huijten voorweten ende consent van hem suppliant inde stadt van Gendt pretenselijck heeft getrouwt*. Omdat dit huwelijk strijdig was met de politieke ordonnanties, heeft het Hof van Holland het op 23 april 1663 ongeldig verklaard.

Ripperda junior logeerde in 1663 en 1664 met zijn vrouw en zijn gevolg, bestaande uit twee trompetters, een kamerling, een stal-knecht en een meid, bij Adriaen Bouckholt in zijn huizen te Tilburg en Moergestel, waar hij herhaaldelijk militaire officieren ontving en trakteerde. Daar kreeg hij kennis aan de dochter des huizes en in 1665 was het zo ver dat Willem junior, *hem ende de eer van syn geslacht wederomme totaliter vergetende*, wilde trouwen met Isabella Boucholt, haar vader nota bene *synde een overwonnen bastaert van syn verthoonder vader saliger*. Senior wilde het huwelijk verbieden en diende daartoe een uittreksel in uit de keuren van Deventer, waarin duidelijk stond dat een minderjarige zoon (nog geen 25 jaar oud) slechts met toestemming van vader of voogd mag trouwen. Willem leverde daarop zijn doopbewijs in ('s-Gravenhage, 2 mei 1638) om zijn meerderjarigheid te bewijzen. Bovendien liet hij de door de vorster van Tilburg monsieur Pauwels Behourt dict de Beau Lieu dagvaarden, de gewezen kastelein van het huis van *Trimoellie et Tapecier* te Parijs. Deze kende Willem, die begin 1653 te Parijs was gearriveerd en daar drie jaar lang had gewoond. Ten huize van de gravin van Carvas (Carravas) boorde Behourt van het huwelijk van haar dochter 'Maria Anna Gouffie', maar deze is

162. GAH, Oud archief, stadsresoluties A-51, f 110^v. 20 april 1661.

163. RHCT, Tilburg N 23, no 93, 28 oktober 1666.

164. GAIJ, Ongeïventariseerde civiele processen Tilburg, doos 131, 19 mei 1665.

165. RHCT, Tilburg R 614, 19 september, 24 september en 30 oktober 1669. RANB, Raad van Brabant 788-2046, 21 oktober 1676.

166. RHCT, Tilburg N 23, no 49, 11 maart 1665.

7½ jaar geleden in een Parijs' carmelitessenklooster getreden. Van een kind heeft hij nooit gehoord. Willem Ripperda de jonge ont-kent niet alleen het kind, maar hij heeft nooit met Anna de Gauffier gevreeën. Alle trouwbewijzen, huwelijks voorwaarden (de dato 6 oktober 1655), andere papieren en liefdesbrieven zijn *puijr gefa-briseert ende versiert*.

De Raad van Brabant stelde de vader, Willem Ripperda, heer van Boxbergen en gedeputeerde voor Overijssel in de Staten-Generaal, in het ongelijk. Junior mocht trouwen met Isabelle Bouckholt. Maar het was te laat! Willem was, zo men zei, door Munsterse solda-ten *seer deerlijcken vermoort*, nog voor de *uijterlijcke solemnisa-tie van trouw* had kunnen plaatsvinden. Wat meer is: er was een zoon geboren, Willem. Omdat zij van de familie Ripperda niets ver-wachtte, richtte Isabelle Boucholt zich in 1666 tot de Raad van Bra-bant met het verzoek een voogd aan te stellen, hetgeen de Raad deed.

In 1669 bereikte Abraham Verster, griffier en secretaris van het kwartier van Oisterwijk, curator van de bastaard, een akkoord met Unico van Ripperda, waarbij aan het kind f 15.000 werd toegekend.¹⁶⁷

Anna Gouffier de Carravas te Parijs vroeg om roeyement van de aan-tekeningen van ondertrouw te Tilburg en Moergestel van wijlen haar man en de Raad van Brabant bewilligde daarin op 24 septem-ber 1666.¹⁶⁸

Isabella was een dochter van Adriaen Bouckholt te Tilburg¹⁶⁹, drossaard van Moergestel en rentmeester van de geestelijke goe-deren in het kwartier van Oisterwijk. Haar vader was achtereen-volgens getrouwd met Geertruijt Schimmelpenninck en Isabella van Boijmeer.¹⁷⁰ Of Isabella Bouckholt nog is getrouwd, is niet bekend. In 1672 woonde zij samen met haar zoon op kamers te 's-Hertogenbosch.¹⁷¹

67.

Vaderschapsactie

ADRIAENTJE WILLEMS STRAETMANS werd verleid tot bijslaap door ARNOUT CLAESSE BRUIJNINCX, schoenmaker te Roosen-daal. Het was een *eerlijke vrijagie*, er kwam een kind van, maar toen puntje bij paaltje kwam wilde Arnout niet trouwen. Adriaen-tje liet door getuigenverklaringen allereerst haar goede naam beves-tigen: haar vader was *een deugdsaem ende wel geseten lantman*, *geallieert aen notabele familiën alhier*, en zijzelf had te Bergen op Zoom gediend bij een goudsmid en een tabakskoper, naar alle tevredenheid van beide meesters. Uit de mond van Arnout Bruij-nincx had iemand rond Sint-Sebastiaansdag 1666 gehoord: „*Ick sou dese (...) wel trouwen, maer mijn ouders en willen het niet heb-ben. Ick en magh oft en wil sonder consent van mijn ouders sulcx niet doen. Ende het deert oft spijt mijn selfs vande dochter, want als ick dat dede soo en souden mijn ouders mijn niet met allen mede ten houwelijk willen geven.*” Toen in het voorjaar van 1666 de eer-ste afkondiging van het huwelijk tussen Arnout en een dochter van Adriaen Domen Rongen werd gedaan, opponeerde Adriaentje, vol-

167. RANB, Raad van Brabant 1, p. 370, 3 juli 1665; p. 393, 12 januari 1666. Idem 197, ongef., ongedateerd rekest met apostille de dato 23 maart 1666: verzoek van Adriaen Bockholt om op de bezittingen van de Ripperda's de kosten te verhalen die hij maakte bij het onderhoud van Willem junior, z.d. Idem 199, ongef., op 31 juli 1669 geapostilleerd rekest van Adriaen van Boucholt. Idem 200, ongef., op 21 mei 1670 geapostilleerd rekest. Idem 433, 4 mei 1665. Idem 819, f 231^v, 30 juli 1665. RHCT, Oisterwijk R 57, 6 april 1669.

168. RANB, Raad van Brabant 197, ongef., ongedateerd rekest. Haar schoonvader Ripperda senior vroeg om erkenning van haar huwelijk met zijn zoon (Idem 788-1488). Vgl. idem 866, 10 augustus 1665; 18 maart 1665.

169. In 1660 kocht hij voor f 1400 de voormalige rooms-katholieke pastorie van Tilburg: ARAG, Raad van State 81, dl. II, f 278, 16 november 1660. GAH, R 1631, f 169, 3 januari 1662.

170. RHCT, Tilburg N 23, no 102, 30 juli 1667.

171. GAH, N 2798, f 22, 25 april 1672.

gens Bruijninx met *frivole ende ongefondeerde middelen*.

Adriaentjes eisen werden achtereenvolgens verworpen bij vonnis van schepenen van Roosendaal op 26 mei 1666, gehonoreerd door schepenen van Breda op 26 juni 1666 en, nadat de vader in hoger beroep was gegaan, ingewilligd door de Raad van Brabant, die haar op Arnouts kosten *f* 120 toekende voor de ontmaagding en *f* 36 voor de kraamkosten, terwijl hij de helft van de proceskosten moest betalen.¹⁷²

Arnout werd op 15 januari 1641 te Zundert gedoopt. Zijn ouders waren Nicolaes Bruijninx en Anneken Aert Jansen. Hij was in 1688 leerlooier te Roosendaal.¹⁷³

68.

Vaderschapsactie

JOHAN HAENEN te Grave heeft nog nooit met iemand seksuele gemeenschap gehad, zegt hij, dus ook niet met WOUTERKEN ROBERTS, dienstmeid van de Graafse burger Reijnder van Tongelaer. Zij eist in 1668 van hem *f* 25 schadevergoeding voor de ontmaagding en kraamkosten en gedurende tien jaar *f* 30 voor de opvoeding van haar bastaard.¹⁷⁴

69.

Legitimatieverzoek

AERT HENDRICKS werd te Boxtel verwekt door Hendrick Jan Hendricks en Jenneken Lamberts, die door het overlijden van de laatste niet konden trouwen. Zijn vader vraagt in 1669 om legitimatie, opdat hij samen met zijn andere kinderen *in syn soobere naer te laten middeltgens succedeerden*.¹⁷⁵

Aert Hendricks is te Boxtel gedoopt op 1 februari 1658.

70.

Vaderschapsactie

ANNETJE PIETERS BOMMERT (Bommers) is *door schoone woorden ende schriftelijke beloften naer lange gehoudene conversatie* verleid en 'met kind geïmpregneerd' door GERRIT VAN LOON, handschoenmaker te Breda. Deze weigerde echter het huwelijk te sluiten. Daarom vroeg Annetjes vader in mei 1669, toen zij elk moment kon bevallen, om Van Loon te gelasten *siyne voorsschreven gedaene beloften in facie ecclesie te solemniseren* en anders *f* 1000 te betalen voor de defloratie en *f* 100 voor de aanstaande kraam. Ook moest hij zijn kind aannemen en opvoeden of anders wekelijks *f* 2 voor de opvoedingskosten te betalen tot het de mondige dagen zou hebben bereikt.¹⁷⁶

71.

Legitimatieverzoek

ELISABETH BREEMER is in 1669 ongeveer 12 jaar oud. Haar moeder, Margareta Hilla, verklaart dat Samuel Breemer het kind bij haar heeft gemaakt onder *siyne sware gedane gelofte vande suppliante te trouwen*. Maar omdat hij na de bezwangering in dienst trad van de grootvorst van Moskou en daar nog steeds is, kwam er niets van het huwelijk. Margareta Hilla is nu weduwe van Johan Hagenburch en verkrijgt de wettiging van haar dochter.¹⁷⁷

In 1672 bereikte Margriet Hilla, weduwe van Jan Leonaerts, via

172. RANB, Raad van Brabant 197, ongef., ongedateerd rekest met apostilles de dato 5 juli 1666 en 9 juli 1666. Idem 788-1535. Idem 819, f 250, 20 oktober 1666.

173. RANB, Raad van Brabant 788-2450.

174. RANB, Raad van Brabant 788-1625.

175. RANB, LTK 134, p. 23, 7 januari 1669. Raad van Brabant 198, ongef., op 17 december 1668 geapostilleerd rekest. Leget en Leget, „Brieven van legitimatie”, 9.

176. RANB, Raad van Brabant 199, ongef., op 31 mei 1669 geapostilleerd rekest.

177. RANB, LTK 134, p. 53, 19 november 1669. Leget en Leget, „Brieven van legitimatie”, 10.

de gereformeerde, Hollandse predikant te Moskou het bericht dat Samuel Breemer was overleden en f 1000 had vermaakt aan zijn dochter Elisabeth. Margriet machtigde de Amsterdamse koopman Coenraedt Klinck om een en ander af te handelen.¹⁷⁸

72.

Vaderschapsactie

ANNA MASSUER te Breda, moeder van twee kinderen en sinds 1667 weduwe van Hendrick van den Goirbergh, procedeert in 1670 tegen COENRAET RECKERS. Als weduwe leidde zij een eerbaar bestaan, behalve dat Reckers bij haar een onwettige zoon verwekte. De lutherse predikant heeft hem in de zomer van 1669, toen Anna zwanger was, streng toegesproken, vader Willem Reckers heeft hem nadrukkelijk gemaand te trouwen, ook nog op zijn sterfbed, maar de vrijer is *allegerende ongenegentheyt tot trouwen*. De vrijage geeft hij wel toe, maar de trouwbeloften staan niet op schrift. Wat hij mondeling heeft gezegd, noemt hij *clandestine trouweloften*, die hij onder haar pressie heeft gedaan toen hij nog maar 23 jaar oud was, dus onmondig. De Raad van Brabant vernietigt in 1673 het vonnis van de schepenenbank van Breda en stelt Anna Massuer in het gelijk.¹⁷⁹

73.

Vaderschapsactie

LUYTGJE was kort voor 11 april 1670 bevallen van een kind. Op die dag liet zij het door de vorster en enkele schepenen van Gestel naar het huis brengen van Jacob Jan Willems, wiens zoon JAN de vader zou zijn. Deze deponeerde het kind vervolgens bij het huis van Mattheus Willems, schepen van Strijp in de bank van Gestel, Strijp en Stratum. Op 12 april verordenden drost en schepenen van Gestel dat het kind alleen mocht worden ondergebracht bij Jacob Jan Willems of diens familie.¹⁸⁰

74.

Vaderschapsactie

AELTIEN HUYBERTS kreeg een onwettig kind en noemde HENDRICK BRASSAERT te Bergen op Zoom de vader. Diens verweer bestond uit een poging te bewijzen dat zij een prostituee was. Soldaat Willem de Veltpaep liet hij verklaren dat zij *was eene openbare hoere*, met wie hij te Utrecht wel honderd keer te doen had gehad. Pieter Geeritse Vrient, een 30-jarige schippersknecht te Roosendaal, zag hoe Willem haar *op sijne knijen sette ende haer cleederen van achteren (met reverentie geschreven) opdraepte*. Even later zei hij: „*ick heb mijn werck gedaen. Wildijer oock eens aen?*”, wat Pieter zich geen twee keer liet zeggen. In september 1670 kwam Cornelis Haeck naar de herberg *de Lusthoff* te Bergen op Zoom, *besich zijnde met sijne mackers, die turff gearbeijt hadden, een gelagh bier te drincken*. Hij hoorde Aeltjen zeggen: „*Ja, hij heeft het gemaect ofte niet gemaect. Hij salt evenwel moeten houden.*” Aeltjen kreeg op 8 november 1669 een voor haar gunstig vonnis van de schepenenbank van Bergen op Zoom en gijzelde daarna de tot betalen onwillige Hendrick. De Raad van Brabant besliste in juli 1671, dat hij hangende het proces het kind moest alimente-

178. GAH, R 1646, f 454^v, 17 september 1672.

179. RANB, Raad van Brabant 788-1862. Idem 819, f 392, 16 januari 1673.

180. SRE, Gestel c.a. R 21.

Bevalling (houtsneede uit het
vroedvrouwenboek van Jakob Rueff,
1587).

181. RANB, Raad van Brabant 788-1822. Idem 819, f 326, 29 juli 1670; f 350, 24 juli 1671; f 357, 16 oktober 1671; f 367, 22 februari 1672.

182. RANB, LTK 134, p. 155, 1 mei 1671. Leget en Leget, „Brieven van legitimatie”, 10.

183. GAH, R 978, 16 juni 1672.

184. RHCT, Tilburg R 614, omslag 1660, 31 augustus 1669.

185. GAH, R 1135.

186. GAH, N 2814, f 298^v, 27 januari 1680.

187. RANB, Raad van Brabant 788-3014

ren naar de letter van het schepenvonnis. Een maand later besloot de Raad zijn vermogens- en inkomenssituatie te laten onderzoeken om de hoogte van de alimentatie te kunnen vaststellen. Uiteindelijk werd in februari 1672 de vergoeding voor de geschonden eer en de kraamkosten gesteld op f 500, terwijl de vader naar draagkracht alimentatie moest betalen tot het kind 10 jaar oud was. Hij behoefde geen proceskosten te betalen.¹⁸¹

75. **Legitimatieverzoek**

MARTIJNTJE MORRION. Aert Aertsse Morrion, vrijgezel te 's-Hertogenbosch, heeft zeveu jaar geleden Geertruijt Daniëls van haar zwanger gemaakt. Geertruijt kwam uit de buurt van Maaseik en is later met onbekende bestemming vertrokken. Omdat Aerts moeder, Lijsbert Aerts, geen andere kinderen heeft dan hijzelf, wil de natuurlijke vader zijn dochter in 1671 laten wettigen.¹⁸²

76. **Vaderschapsactie**

MECHTELT PEETER DANIELS woonde als dienstmeid bij JAN HENDRICK DANIELS te Tilburg, *sijnde een huijshoudende jonckman*, en kreeg van hem een kind. Jan ontkende dat niet, maar hij had nooit beloofd haar te zullen trouwen, verre van dat, het was Mechelt die hem had achternagelopen en hem, misbruik makend van zijn dronkenschap, hem *op haer bedde heeft weten te sleipen, voor haer hebbende die hoope dat wanneer zij vanden selven mochte beswangert ofte met kinde gemaectt zijn, sij haer fortune daer bij soude vinden om van hem getrouwt te werden*. Daarvan kon überhaupt geen sprake zijn, aangezien hij stamde *wt een eerlijcke ende aensienlijke familie* en zij *van slechte, geringe lieden, levende van den ermen*. Het schepengerecht van Tilburg en Goirle veroordeelde hem op 26 januari 1672 tot betaling voor defloratie, kraamkosten en alimentatie, maar hij ging in Den Bosch in beroep.¹⁸³

Jan Henrick Daniels (dezelfde?) wordt in 1669 genoemd als lakenmaker of -koper te Tilburg.¹⁸⁴

77. **Vaderschapsactie**

ADRIAEN VAN DER HORST was een Bossche beroepsmilitair, die was ontslagen wegens het belasteren van zijn superieuren. Maar hij had meer aan zijn hoofd: in oktober 1675 arriveerde in Den Bosch een jacht uit Gorinchem met aan boord Bettjen, weduwe van Zander Ringelen uit *Sint Joris* te Gorinchem, en haar dochters Jenneken en Sara. Aangezien Adriaen *vuijtterlyck beducht was dat se hem het kindt mochten thuijs senden*, belegde hij enkele conferenties met zijn advocaat, zijn broer Antony (ook advocaat) en de dames Ringelen in de Handschutsbogaard. Ten slotte zwichtte hij en betaalde hij f 500.¹⁸⁵ Hoewel dat een mooie compensatie was voor verloren eer, kraamkosten en alimentatie, lieten de dames zich niet afkopen. Sara werd alsnog de wettige huisvrouw van Adriaen van der Horst.¹⁸⁶

De door het huwelijk van haar ouders legitiem dochter geworden, Maria Catharina van der Horst, voerde in 1706 zelf een vaderschapsactie.¹⁸⁷

78.

Vaderschapsactie

JOHANNA HANCQUET¹⁸⁸ kreeg te Rotterdam kennis aan JOHANNES HODENPIJL, kapitein van een compagnie burgers te Schiedam. Hun hospes te Delfshaven en de dienstmeid zagen menigmaal de *woelende jonge luijden* op elkaar liggen: op de legerstede, op de vloer van de zolder van het pakhuis en op de trap, waar Hodenpijl zijn bovenste rok onder Johanna had neergevlijd *ende sulx sijn functie weder te werck gestelt, op haer lichaem gewoelt hebbende*. In 1676, toen beiden te Breda woonden, ontkende Hodenpijl de trouwbeloften en eiste Johanna Hacquet schadevergoeding en alimentatie voor hun kind. Zij verloor het proces, maar hoefde geen proceskosten te betalen.¹⁸⁹

79.

Vaderschapsactie

JENNEKEN JAN SOOMS, een *arme dienstmaeght* uit Breda, beviel in juli 1677 te Zesgehuchten van twee kinderen en wees als vader de zoon uit haar werkhuis aan: PEETER JACOP MUIJTERS. Het oudste kind kwam dood ter wereld, het andere leefde nog korte tijd. Peeter weigerde met haar te trouwen. De drossaard eiste krachtens artikel 86 van het echtreglement van elk een boete van *f* 100, terwijl Jenneken een actie voor een huwelijk en anders eerbetering en vergoeding van de kraamkosten begon. Zij was drie jaar lang dienstmeid geweest van Jacop Muijters, wiens zoon haar langdurig met trouwbeloften had proberen te verleiden. Met een beroep op zowel het echtreglement als 'het kanonieke en geschreven recht' verlangde zij *f* 300 voor eerdote en reparatie, en *f* 36 voor de kraamkosten. Het bedrag voor de eerbetering was gemeten aan haar kwaliteit, *sulcx dat sij aenleggersse wordt genootsaect, wesende een arme dinstbode, om met haeren soeren arbeyt in het sweet haer aenschyns den cost bitterlyck te moeten gaen winnen*.¹⁹⁰

80.

Ontijdige bijslaap

JAN BARTHOLOMEUS JANSSEN PEERBOOMS en MARIA HUIJBERT PHILIPSEN VAN DER SCHOOT hebben aantoonbaar voor hun huwelijk met elkaar seksueel verkeer gehad. Daarom eist de drossaard van Eindhoven in 1677 een boete van *f* 100, die zij weigeren te betalen.¹⁹¹

81.

Ontijdige bijslaap

JAN JACOP DEN SMITH en WILLEMKEN JAN TIELEN trouwden in juli 1677 en een maand later werd hun kind geboren. Wegens overtreding van artikel 48 van het echtreglement eiste de drossaard van Heeze en Leende van hen een boete van *f* 100.¹⁹²

82.

Ontijdige bijslaap

JOOST JACOPS DE MUYTER werd in mei 1679, kort nadat zijn vrouw was bevallen van hun eerste kind, gedagvaard door de drossaard van Heeze en Leende in zake artikel 48 van het echtreglement.¹⁹³

188. Johanna's moeder heet Maria Verij of Wirij, haar stiefvader Aelbert van der Vlies.

189. RANB, Raad van Brabant 788-1952. Idem 820, no. 4140, 8 mei 1676.

190. SRE, Heeze en Leende R 187, 1677. R 952, 1678.

191. SRE, Eindhoven R 106.

192. SRE, Heeze en Leende R 192, 1678.

193. SRE, Heeze en Leende R 200.

83.

Vaderschapsactie

HARMKEN VAN DEURSEN te 's-Hertogenbosch voelde zich op 28 maart 1679 's avonds zo ziek, dat zij de hulp inriep van haar buurvrouwen. Jenneken Anthonissen wist er niet meteen raad mee en haalde Maijken Adriaens er bij, tegen wie zij zei: „*Compt toch bij Harmken, want ick sorge dat sij de pael sal trecken.*” Maijken werd door de zieke begroet met „*Och Maijken, en gaet toch niet van mij, want ick sal sterven.*” Maijken: „*Gij en hebt egeen noodt. Laet u te bedde leggen, t'sal dan haest beteren.*” Maar dat pakte anders uit, want toen Harmken te bed lag, schreeuwde zij luidkeels: „*Och! Mijn d'armen gaen wt mijn lijff!*” Maijken haalde er een andere buurvrouw bij, Barbara van Oisterhoudt, die eerst vaststelde: „*Wij hooren meer als wij sien.*” „*Neen*”, antwoordde Harmken, „*dat sijn mijn d'armen. Die quetteren soo.*” Barbara keek toen onder Harmkens kleren en rapporteerde: „*Daer is een kindt, want het steeckt sijn armkens omhoogh.*” Een kind!, een kind!, riepen de verbaasde buurvrouwen.

Nu haalde Hansken, de vrouw van Handrick, knecht van het steenhoudersgilde, de gezworen vroedvrouw, die snel meekwam. „*Wel vrinden, hebdijs mij onthoden?*”, vroeg zij, en als antwoord kreeg zij: „*Jae. Soudij hier niet te doen hebben? Siet hier naer.*” De vroedvrouw nam het kind op en zei: „*Jae wel, hadde ick hier geweest eer 't kindt geboren was, soo soude ick weten wie daer vader van was.*” Maar daar zat de jonge moeder niet mee: „*Ha, die sal ick wel vinden, wie daer vader van is! Dats Hendrick Wouterssen. Dat weten sij altemael hier in huijs wel, dat ick met niemant anders en hebben aengehouden.*”

De aangewezen vader liet zes weken later alle betrokkenen verklaringen afleggen over de toedracht van de geboorte. De vroedvrouw had opgemerkt dat Harmken niet was voorbereid op een kind, zij had immers geen luiers, windsels of doeken in huis, die heeft de vroedvrouw thuis nog opgehaald. Wel was het goed dat zij alsnog was gekomen, want zonder haar hulp zouden de kraamvrouw en het kind *gebleven ende versmacht* zijn. De buurvrouwen hadden geen van allen gemerkt dat zij getuigen waren van een bevalling, tot een van hen de kleren van Harmken had opgelicht en de baby ontdekt.¹⁹⁴

84.

Vaderschapsactie

FRANCISCUS TIMMERMANS te Boxtel liet in 1682 NEELTJE WILLEMS VAN HAEREN dagvaarden voor de Raad van Brabant om haar het zwijgen op te leggen. Zij zei van hem zwanger te zijn en had gedreigd desnoods haar kind bij hem thuis te brengen en voor de deur te leggen. Hij vroeg de Raad van Brabant haar *een eeuwich swijgen ende silentium* op te leggen.¹⁹⁵

Neeltje is te Boxtel op 20 februari 1650 gedoopt als dochter van Willem Janssen van Haeren en Maeijken Thomas.

194. GAH, N 2835, ff 151, 152, 153
17 mei 1679.

195. RANB, Raad van Brabant 788-
2195, 1682-1683.

85.

Vaderschapsactie

ANNEKE VAN CEULEN te Oisterwijk was door ANTHONY JANSSEN VROMANS onder 'zwarte trouwbeloften' verleid: „*Anneke, laet ick den wille van u hebbe. Ick belove u daer bij, dat ick u noijt verlaten sal, ende trouwen, off ick wil dat mijn der duivel wegh ruckt ende pluckt.*” Vromans bleek een bedrieger, hij liet Anneke met hun dochter zitten. Zij eiste in 1681 betaling van de kraamkosten, eerbetering en sluiting van het beloofde huwelijk of anders opvoeding van het kind.¹⁹⁶

86.

Vaderschapsactie

BARBARA ARIENS VAN DUIJN, een meerderjarige, ongehuwde vrouw in Den Haag, beviel op 26 september 1682 tussen 16 en 17.00 uur van een zoon. In haar *aerbeijt* sittende noemde zij AELBRECHT JANSS VAN BAUSEL GEHETEN BACKER de vader. Deze Bossche marktschipper van Den Bosch op Den Haag ontkende, zodat Barbara hem voor de Raad van Brabant bracht. Zij beschikte over een grote hoeveelheid getuigen, die verklaarden dat Aelbrecht vijf of zes weken voor de bevalling in Het Wapen van Gorcum had verteld dat hij Barbara *beschoncken sijnde wederomme hadde bekend*. Tegen anderen had hij verteld dat hij haar na het vrijen had 'gecontenteerd'. Een collega-schipper, Paulus Wouters van Hartingvelt, die voer tussen Geertruidenberg en Den Haag, wist te vertellen dat Aelbrecht en Barbara zich menigmaal in het vooronder hadden teruggetrokken.¹⁹⁷

Aelbert Jans van Bousel alias Backer (1653–1707), zoon van de schipper Jan Aldersen Backer en van Hilleken Martens van Pijlsweert, trouwde in 1683 te 's-Hertogenbosch met Adriana Jans van den Heuvel. Het proces tegen zijn eerdere vriendin liep nog in 1686.¹⁹⁸

87.

Vaderschapsactie

MARTHA GIJSBRECHTS DE LEEUW te Breda trouwde in 1667 of 1668 met Jan Janssen Vissers uit Bokhoven en hertrouwde in 1680 met Cornelis van Emmickhoven uit het land van Altena. Na een of twee jaar werd zij voor de tweede keer weduwe. Zij dreef een herberg *opten hoeck vanden leugenaer bij het waterpoortje naest de herberge genaemt den Dolphijn* en een van de klanten was CORNELIS VERHEYDEN, kraankind en burger van Breda.

Martha lag in maart 1686 in het kraambed en noemde Cornelis de vader van haar kind. Al snel begonnen de burens zich af te vragen of niet een van Cornelis' zonen de vader was. Nadat Cornelis in juni in aanwezigheid van twee predikanten, zijn zoon Johannes en diens vrouw erkend had de vader te zijn van het kind van Martha Gijsbrechts en beloofd haar te trouwen, bedacht hij zich. Hij ontkende ooit trouwbeloften te hebben gedaan en in geen geval zou hij ooit een vrouw van zo'n slechte naam en faam willen huwen. Zij heeft bijvoorbeeld met zijn zoon schandelijke dingen gedaan, *jae, veel schandaleuser als volcomene vleeschelijke conversatie*. Martha gaf toe dat zoon Johannes wel eens stomdronken bij haar in

196. RHCT, Oisterwijk R 81, 9 maart 1681.

197. RANB, Raad van Brabant 788-2346.

198. P.L. Leget-Kuijlen en J.N. Leget, „Van Bousel. Een schippersgeslacht te 's-Hertogenbosch”, *De Brabantse Leeuw*, XLV (1996) 5-7. GAH, R 2063, no. 2, 1686.

bed was blijven slapen, omdat ze hem de deur niet uit kreeg. Kort na de geboorte van de bastaard werd hij in de herberg *inden Gesonden Broeder* geconfronteerd met de vaderschapsvraag: „*Wie heeft het kind gemaect? Ghij of u vader? En hebt ghij mede geholpen?*” (met de bevalling).

Cornelis Verheyden kon niet ontkennen met Martha de Leeuw te hebben gepaard en betreurde deze zonde erg. Om zijn stelling kracht bij te zetten dat zij geen partij voor hem was, liet hij getuigen verklaren dat zij een hoerenmadam was. Twee soldaten verklaarden voor de auditeur-militair, dat zij in Martha's herberg een vrouw ontmoetten, die aan haar spraak te oordelen uit het kwartier van Antwerpen kwam. Zij trok een van de krijgers op haar schoot, nam zijn hand en zei: „*Hoe bent gij soo droogh? Voelt eens*”, *ende selfs nae haer schaemelheijt wijsende en meer vuijle actiën bedrijvende, singende sij ende de voorschreven Martta Gijsbrechts de vuijle liedekens*. Bij die gelegenheid zei de waardin nog: „*Den slechten tijt sal noch alle herbergen in hoerhuijsen doen veranderen*” en bij het afrekenen hield zij eigenmachtig een kleine fooi in voor het genoten vrouwengeselschap. Andere getuigen wisten dat zich in Martha's herberg vier jonge vrouwen (verdacht) ophielden, dat haar nicht haar verweet een hoer te zijn en dat zij *tot het houden van hoerhuijs camerde ofte gecamert hielt een ander vrouws persoon*.

Martha mobiliseerde toen de hospita van een van de soldaten, Daneel le Blonde. Volgens haar had deze meermalen gezegd dat zijn verklaring onjuist was geweest. Het logiesgeld dat de hospita nog van hem tegoed had, 56 stuivers, werd later betaald door Cornelis' zoon Lucas Verheyden, een bakker, die haar in natura uitbetaalde, maar de leveringen stopte bij 48 stuivers.

Het antwoord van Cornelis Verheyden op deze getuigeverklaring was een aanval op de eerbaarheid van de hospita, Catarina Beersens, weduwe van Cornelis van Hees, *sijnde een slechte ende arme vrouwe, dewelcke haer geneert met slaepers te houden ende soldaten voor een geringe prijs te logeren ende geen thien stuivers gecrediteert is*.

In 1695 oordeelde de Raad van Brabant, dat Cornelis Verheyden zich moest houden aan het vonnis van de schepenbank van Breda uit 1687.¹⁹⁹

88.

Vaderschapsactie

MARIA LAUREIJS VAN DEN BOOM te Gestel vroeg haar dorpsgenoot WILLEM LEENDERTS SUIJCKERS, voor zij voor het eerst met elkaar naar bed gingen: „*Wel, off het nu soo geschiede en dat ick van u met kind quam ende beswangert te werde, en soude ghij mij dan nijet laeten sitten?*” Willem stelde haar gerust: „*Hoe heeft mijn vader met mijn moeder (die te voorens oock beswangert was) gedaen? Die heeft haer getrouwt.*” Ze vreeën en kregen een kind, dat na twee maanden stierf. Daarna vreeën ze weer, maar nu wilde Maria eerst een bewijs van trouw. Willem gaf haar een ringetje

199. RANB, Raad van Brabant 788-2697. Idem 821, ongef., no. 5003, 16 maart 1695; no. 5005, 26 april 1695.

en een paternoster. Omdat hij later de ring met geweld van haar afnam, bewaarde zij de rozenkrans zorgvuldig. Op 29 januari 1691 werd de tweede geboren en weer wilde de vader trouwen noch zijn kind aannemen. Daarom eiste de moeder in gerechte schadevergoeding voor de verloren eer en de bevalling en voor het kind onderhoudskosten.²⁰⁰

89.

Bastaarden uit incest

DINA CATHARINA²⁰¹, HENDRICK en PIETER VAN LUMMEN zijn geboren in 1670²⁰², 1672 en 1675 en hun ouders zijn Henrick Henrickssen van Lummen²⁰³, lintwerker en burger van Den Bosch, en Aeltje Pieters van Peer. Tot de legitimatie-aanvraag is Hendrick *als een oudt ende ongelettert man (...) gepersuadeert geworden*; hij is in 1691 ongeveer 75 jaar oud. Na het overlijden van zijn vrouw Catharina Willem Sijmons trok bij hem haar nicht Aeltje in, de dochter van haar broer Peeter Willem Simonssen, *wesende eene vrije persoon*. Hun eerste kind kwam echter toen hij nering deed in Den Bosch en zij nog in het graafschap Bokhoven woonde. In 1669 trouwden beiden met dispensatie wegens de verwantschap, zij zetten een huishouden op en kregen nog twee kinderen. Nadien kwam vast te staan dat het huwelijk volgens het echtreglement *soude konnen aengesien werden als een incestus in affinitate*. De consequentie daarvan zou zijn, dat de kinderen van Hendrick bastaarden waren en alleen bij testamentaire beschikking van hem zouden kunnen erven.

Henrick heeft geen broers en zusters, noch naaste familieleden, *soo dat hij sijne goederen genootsaeckt soude wesen bij testament te laeten aen vreemden*. Daarom vraagt hij een octrooi om ten gunste van zijn illegitiem geworden kinderen te mogen testeren. Dat krijgt hij in 1687. Maar terzelfder tijd wordt zijn verzoek om wetting afgewezen. In 1691 waagt hij een nieuwe poging, nu met meer succes.²⁰⁴ Hij toont zich in die tijd een gewetensvolle zondaar, want hij laat in 1691 door een notaris vastleggen dat zijn testament alleen geldig is als het is voorzien van de clausule *Siet aen, o Heere, mijnen arbeit en ellende, en vergeeft mij alle mijne sonden*.²⁰⁵

Na de ongeldigverklaring van het huwelijk met de nicht van zijn vrouw heeft Henrick haar de deur gewezen en zij lijkt te zijn teruggekeerd naar haar geboortestreek. Zij verliet in elk geval de stad.

Henrick Henrick²⁰⁶ is in 1615 geboren te Peer, trouwde in eerste echt met Aeltgen Janssen Diercxssen van Son en kocht in 1652 haar vaders lintmolen in het huis *inden Vergulden Leeuwe* in de Hinthamerstraat.²⁰⁷ Ook dat huis met de *doorgaenden overwulften kelder*, achterhuis *ende nieuw camerken op de plaats* verwierf hij.²⁰⁸ Hij sloot op 24 december 1654 huwelijkse voorwaarden met Magdalena Peeter Wants, met wie hij in 1661 testeerde.²⁰⁹ Zijn derde vrouw was Catharina Willem Simons, die in juni 1666 een testament maakte ten gunste van haar nicht Aeltje Peeter Willem Simonssen, aan wie zij al haar lijfgoed naliet, en van haar man, die het vruchtgebruik van f 52 rente-inkomsten kreeg.²¹⁰

200. SRE, Gestel c.a. R 283.

201. Zij trouwde in 1693 met de wijnkoper Adriaen Schoneus, zoon van Gerart Schoneus (GAH, N 2818, f 513, 8 mei 1693), en hertrouwde met Hendricus Hannot (N 2729, f 126, 1 juli 1706).

202. Dina Catharina is op 4 juli 1670 gedoopt.

203. GAH, N 2703, f 430, 13 december 1672.

204. RANB, RRG 328. Raad van Brabant 433.

205. GAH, N 2855, f 408, 10 juli 1691; vgl f 410^v, 27 juli 1691.

206. ARAG, Raad van State 2135, ff 142^v, 297^v. GAH, N 2704, f 330, 14 december 1675. N 2705, f 238, 25 mei 1679; f 273, 10 oktober 1679; f 352, 23 november 1679. R 995-II, 1674.

207. GAH, N 2713, f 253, 14 mei 1652.

208. GAH, R 1605, f 141^v, 19 februari 1650.

209. GAH, N 2700, f 76, 28 juli 1661.

210. GAH, N 2701, f 349, 9 juni 1666.

Henrick van Lummen testeerde in 1675 met zijn vierde vrouw Aeltje Peeters van Peer²¹¹ (dochter van Peeter Willem Simonssen te Peer) ten gunste van de langstlevende.²¹²

90.

Vaderschapsactie

JENNEKEN WOUTER JAN AERT BROCKEN, gewezen dienstmeid van Gerrit Corneliss te Haaren, werd in 1692 door schone beloften van trouw misleid en door impregnatie in haar eer gekrenkt. Er kwam op 10 maart 1693 een jongetje van, maar tijdens het kramen weigerde Jenneken de naam van de vader te noemen. Een week later vatte zij moed en verklaarde zij dat REYNIER WILLEMS had gedreigd haar door de kop te schieten als zij zijn naam noemde. Bij dezelfde gelegenheid had hij beloofd met haar te trouwen na de bevalling.²¹³

91.

Huwelijksverbod, bastaard uit incest

JOHANNES CALEN, scherprechter van Breda en later van Den Bosch, wilde trouwen met AELTJE CLEMENT (Clemans), weduwe van zijn oom Ernst Calen.²¹⁴ De gereformeerde kerkeraad van Breda weigerde, waarop het paar na drie zondagse publicaties op 9 maart 1695 te Amsterdam in het huwelijk trad. Daarmee overtraden zij artikel 63 van het echtreglement. De kerkeraad van Breda schakelde die van Den Bosch in, die vervolgens aan schepenen van de stad om ontbinding van het huwelijk vroeg. Calen gaf zich niet gewonnen en vroeg in 1705 om wettiging van zijn huwelijk met *sijn behouwt moeije van halve bedde*, dat naar zijn zeggen was gesloten *mede uit onkunde en so hij seide ter goeder trouwe*. Uit hun *albereets geconsommeerde huwelijk* was al een kind geboren en graag wilden zij als man en vrouw in een woning blijven samenleven. Het werd hen geweigerd. Calens argument van overmacht had geen indruk gemaakt. Hij had namelijk aangevoerd, *dat wegens de hatelijkheid van sijn bedieninge hij niet wel anders als in sijn maagschap en familie een goed portuur om alliantie mede te contracteren konde vinden*. De Staten-Generaal stelden zijn rekest in handen van gedeputeerden van de meierij en de Raad van Brabant, die negatief hebben geadviseerd, want Calen kreeg geen dispensatie. In 1707 en 1714 vroeg hij nogmaals om wettiging van zijn huwelijk en weer volgden afwijzingen van de Staten-Generaal, die advies hadden ingewonnen bij de Raad van Brabant. Bovendien had hij verzoeks aan de Staten-Generaal verzocht om surséance van alle procedures die het officie van Breda zou kunnen initiëren.²¹⁵ Uiteindelijk lijkt het te zijn gelukt. In 1737 althans werd een inventaris gemaakt van de nagelaten bezittingen van Johannes Caale en Aaltje Klemans, *als leefde egte luijden*.²¹⁶

Johannes Calen was op 20 februari 1685 in Den Bosch gedoopt als zoon van Hans Jurrien Caale (Cael)²¹⁷, die in 1681 een aanstelling had gekregen tot scherprechter van Den Bosch op een tractement van f 9 per week en f 50 per jaar voor de huishuur en drie jaar later het poorterschap verwierf, en van Catharina Everts van Oldenburch. Hij volgde in 1705 zijn vader op als scherprechter en

211. GAH, N 2704, f 293, 9 september 1675.

212. GAH, N 2821, f 538, 12 augustus 1679.

213. RHCT, Oisterwijk R 502, f 11, 18 maart 1693.

214. Ernst Kale, weduwnaar te Breda, had op 23 september 1690 in Den Bosch ondertrouw aangetekend met Cicilia Jans te Breda, weduwe van Pieter Reijnkens.

215. GAH, Oud archief A 328, anno 1705, 29 juni 1705. A 573, f 101, 30 november 1705; f 103, 29 december 1705; f 105, 13 april 1707; f 114, 4 mei 1714. RANB, RRG 2, p. 693, 7 december 1705. Idem 3, p. 373, 3 mei 1714; p. 374, 5 juni 1714. Idem 433, verschillende stukken. De zaak-Calen wordt als jurisprudentie bij andere (afgewezen) dispensatiezaken aangehaald. Zie ook P.L. Leget-Kuijlen en J.N. Leget, „Salomonsoordeel van schepenen van 's-Hertogenbosch”. *Genealogisch tijdschrift voor Oost-Brabant*, X (1995) 132.

216. GAH, N 3030, f 425, 4 november 1737.

217. GAH, Oud archief, stadsresoluties A-78, f 90, 26 januari 1681. Idem 8086, f 13^v, 8 februari 1684; f 216^v, 10 februari 1684. Vgl. R 686-II, 1688. R 874-I, 1724. R 1939, ongef., 6 februari en 19 april 1702. N 2801, f 79, 19 april 1682. N 2809, f 311, 3 augustus 1704.

Officier maakt vrouw het hof (Frans van Mieris, *Officier in een stoffenwinkel*, 1660).

218. GAH, Oud archief, Stadsresoluties A 94, f 171^v, 4 april 1705. W. de Vries, „Bossche scherprechters en hun familie”, *De Brabantse Leeuw*, VIII (1959) 41. Vgl. Van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen*, II, 288.
219. GAH, N 2809, f 316, 2 september 1704.
220. *Practyke van civil en criminele saken door I. De Damhoudere. Nu op nieuws van veel groote en grove fouten en mis-slagen gezuiverd en verbeterd: ende uyt het Latijn over-gezet door K. van Nispen* (Tot Rotterdam bij Ioannes Næranus, 1656) 579.
221. RANB, Raad van Brabant 788-2712.

overleed kort voor april 1736.²¹⁸

Een scherprechter haalde niet alleen mensen uit elkaar, maar kon ze ook weer in elkaar zetten: Hendriick Cornelissen Fijten te Helmond, die door eenen val (...) ontheupt is geworden aen sijn lincker heupe, werd in 1704 al tien jaar gecureert door scherprechter Caelen, die hem de heup met zalf liet insmeren.²¹⁹

De befaamde rechtsgeleerde Joos de Damhoudere van Brugge schreef in 1555 over de beulen: „hoewel hij een hatelijken naam heeft bij alle Menschen, alzoo sijn Officie bloed-dorstig, tiran-nig, en gelijk als onmenschelike schijnt te zijn, zoo en misdoet hij nochtans niet ten opzichte van sijn Conscientie.”²²⁰

92.

Vaderschapsactie

ADRIANA MAERLANT eist in 1696 nakoming van de trouwbeloften en erkenning van het vaderschap door JOHAN VAN BLOTENBURGH, burger van Den Bosch. Zij bewijst haar gelijk onder meer door er aan te herinneringen hoe hij haar in augustus 1693 op trouw gegeven heeft [een] klijn silver doosje, waerop sijn (...) naem staet gegraveert. Ook na de kraam bleef hij beloven haar te trouwen en de correspondentie liegt niet over zijn gevoelens jegens haar. Van Blotenburgh ontkent echter alles en gaat in de tegenaanval. Adriana zou oneerlijke betrekkingen hebben onderhouden met ritmeester Bentina, met wie zij in januari 1693 een bed zou hebben gedeeld. Dat laatste wordt bevestigd door een getuige, die hen echter geheel in de kleren niets onoirbaars zag doen.²²¹

Adriana kreeg tien jaar later een tweede bastaard, verwekt door mr. Willem van Graswinckel, ontvanger van de verpondingen in de meierij.²²²

93.

Vaderschapsactie

ELISABETH HACKENBERGH was sinds 1694 dienstmeid bij WILLEM VAN DALEN, meester-kleermaker te 's-Hertogenbosch. Hij bezwangerde haar, zij beviel van een kind en bleef bij hem in dienst. Toen hij met een ander in ondertrouw trad, protesteerde zij bij hem. Zij kondigde aan officieel de trouwgeboden op te houden. Als zij dat zou doen, dreigde Willem, zou hij met het kind niet (...) doen als een vader, maer als een Turck. Elisabeth zag van haar voornemen af en Willem bleef haar na de huwelijksproclamaties benaderen om te vrijen. Dagelijks deed hij haar trouwbeloften en hij gaf haar *pro nummo sponsalitie* een zakspiegeltje. Toen zij weer zwanger was geworden, sprak Willem van Dalen in aanwezigheid van anderen: „Ick sal u trouwen, maer als ick u trouwen sal, dan sal het huijs met rouw behangen sijn. En all stont ghij op Sint Jans toren, soo sult ghij u leet noch niet oversien hebben. (...) Ick wil met stoel en all door d'aerde versincken, soo ick het nu niet volbrengen en sal, ende dat in corten tijt.” Op vrijdag na Pasen 1697 werd hun tweede kind geboren. Omdat de vader haar niet trouwde, vroeg Elisabeth aan de Raad van Brabant een huwelijksbevel.²²³

94.

Vaderschapsactie

MARIA VAN DEN VEN te Best beviel daar in de vroege morgen van

30 december 1697, tussen 2 en 3 uur, van een dochter. In barensnood noemde zij de naam van de vader, MARTEN GOOSSENS VAN OUDENHOVEN, haar dorpsgenoot. Het kind liet zij afleveren aan het huis van de vader, maar deze heeft *de stoutheijt gehadt het voorschreven kint op de straet te doen nederleggen*. Terwijl de zaak te Oirschot nog niet was afgesloten, wendde Maria zich tot de Raad van Brabant te 's-Gravenhage. Onderzoek wees uit, dat Marten en Maria zichtbaar met elkaar waren gegaan. Maria's oom en hospes, Hendrick Verschuyl, pastoor van Best, had Marten expliciet gevraagd of hij van plan was haar te trouwen. Toen zei hij volmondig ja. Toen Maria bijna moest bevallen, had zij de volgende (mondelinge) conversatie met haar vrijer: „*En hebt ghij mij niet geseijt dat ick op een ander soude gaen om te kramen? Ghij seijde, dat ick geen gelt en hadde, maer ghij sout het mij geven.*” Marten: „*Dat hebbe ick uijt liefde geseijt.*” Marten van Oudenhoven bracht twee argumenten in het geweer om aan het vaderschap te ontsnappen: Maria van den Ven zou een vrijage hebben gehad met Theodorus van Cronenborgh, en Laurentius Boelaerts, kapelaan te Best, had op 6 september 1697 te Woensel in de herberg *inden Reijsenden Man* aan Willem Jacobus Hoppenbrouwers 100 dukaten geboden als hij zou willen trouwen met Maria.²²⁴

95.

Vaderschapsactie

ELISABETH HAUBRAECKEN te Gennep onder Gestel procedeerde in augustus 1684 samen met haar voogd Nicolaes Houbraecken tegen ARNOLDUS VAN RIJSINGEN, die werd bijgestaan door zijn vader Marten Aerts van Rijsingen. Zij is door Arnoldus verleid *met verscheijde middelen van vrindtschap ende geveijnsde lieffde* en bleef met hun zoon zitten. Zij eiste een huwelijk en als alternatief *f* 1000 voor de defloratie, *f* 50 voor de kraamkosten en een alimentatie voor het kind. Arnoldus ontkende de trouwbeloften en maakte bezwaar tegen de hoogte van de dote.²²⁵

Arnoldus en Elisabeth trouwden en kregen nog veel kinderen. Hun grootvader Marten Aerts van Rijsingen bezat een derde van de watermolen te Waalre.²²⁶

96.

Vaderschapsactie

JAN JOOST WILLEMS te Helvoirt vroeg in de eerste weken van 1702 aan de bedelaar Jan Jorisse, in de wandeling genoemd Flocke, of hij zich wilde voordoen als vader van het illegitieme kind van ELISABETH AERT ARIENS te Udenhout. Daarvoor zou hij een nieuwe rok krijgen. Flocke weigerde.²²⁷

97.

Vaderschapsactie

YKEN MARTENS te Udenhout tekende op Aswoensdag 1708 een overeenkomst met de verwekker van haar bastaard, JAN TEUNIS WITLOX, over de opvoeding en over de kraamkosten, waarvoor hij *f* 8, 4 vaten rogge en 1 zester boekweit zou betalen.²²⁸

Yken had al twee bastarden van andere vaders: een van Jan Pee-

222. Graswinckel werd na een vaderschapsactie veroordeeld om voor zijn kind aan Adriana 36 stuivers per week te betalen tot en met het tiende levensjaar (*voor alimentatie ende educatie*). Daarna zou de Raad van Brabant opnieuw beslissen over de opvoeding (RANB, Raad van Brabant 822, p. 224, 14 februari 1704).

223. RANB, Raad van Brabant 788-2808. Idem 822, p. 20, 18 maart 1700.

224. SRE, Oirschot, voorlopige inventaris rechterlijk archief 2.11.21.22.18. RANB, Raad van Brabant 788-2799.

225. SRE, Gestel c.a. R 266.

226. SRE, Waalre en Valkenswaard R 12, f 226, 8 maart 1698.

227. RHCT, Oisterwijk N 5291, anni 1702, no. 12, 12 maart 1702.

228. RHCT, Oisterwijk N 5291A, anno 1708, no. 7, 17 maart 1708.

ters Vermeer²²⁹ en een van Jan, die als knecht had gewoond bij Jan Janssen Vermeer te Udenhout.

98.

Vaderschapsactie

ANNEKEN FRANS JANSSE VIS, 23 jaar oud en geboren te Meer in het land van Hoogstraten, diende een jaar lang als meid bij Jan Mol- ders te Minderhout, vervolgens een jaar bij Herrebert Smits te Gin- neken, toen een jaar bij Christoffel de Bruijn en thans bij Adriaen Jan Haest te Rijsbergen. Nadat ABRAM ROMBOUT CORNELISSEN haar had ontmaagd en bezwangerd, moest zij haar huur verlaten. In mei 1711 beloofde hij haar ten overstaan van een notaris *f* 107 te betalen voor de ontmaagding en de kraamkosten, maar nadat zij op 23 juni was bevallen (en in barensnood aan de vroedvrouw de vadersnaam had genoemd), trok Abram zich terug. Aan de Raad van Brabant vroeg zij hem te bevelen haar te trouwen, anders wilde zij schadevergoeding. Abram wenste zich bij ede te zuiveren van de op hem rustende verdenking van vaderschap.²³⁰

99.

Legitimatieverzoek

JOHANNA CROLLIUS is een dochter van mr. Quirinus Crollius, secretaris van Den Bosch, en van Maria van Hemert. De ouders waren indertijd van plan te trouwen, maar Maria stierf. Quirinus bleef vrijgezel, is nu naar eigen zeggen te oud om te trouwen, heeft geen broers en zusters en wil in 1711 zijn dochter laten legitimeren.²³¹

Quirinus Crollius kwam uit Zaltbommel, studeerde te Groningen en Harderwijk rechten, werd in 1678 poorter van Den Bosch en was daar achtereenvolgens schepen, secretaris en pensionaris. In 1735 stierf hij.²³² Zijn bastaarddochter Johanna of Anna Crollius trouwde met Bartholomeus Pijl²³³ (1689–1756) uit Geertruiden- berg, commies van de convoien en licenten op de Maze te Maas- tricht, Den Bosch en Klein Zundert. Hun kinderen verkochten in 1757 de bierbrouwerij aan de Papenhulst te 's-Hertogenbosch, die Quirinus Crollius had verworven uit de nalatenschap van mr. Her- man Cuchlinus.²³⁴

100.

Vaderschapsactie

JENNEKEN MARTINUS STRADIO kreeg een verhouding met Jan van Gorp te Tilburg en werd door hem overgehaald om te gaan kra- men te Moergestel. Hij beloofde haar na zijn terugkomst uit Luik een schriftelijke trouwbelofte te geven. Jenneken liet *opstellen pro- ject van trouwbeloften op segel* om door Jan te laten onderteke- nen, maar toen hij weerkeerde, weigerde hij dat. In plaats daarvan besteedde hij zijn kind bij haar voor jaarlijks *f* 30 plus kleding en toebehoren, terwijl hij ook de kraamkosten betaalde. Toen Jenne- ken in november 1713 hoorde dat Jan zijn geboden had gedaan met Elisabeth Janssen van Vechgel, hield zij deze met een beroep op artikel 19 van het echtreglement op. Maar inmiddels was haar kind overleden. Van het kostgeld was nog *f* 25 over en van het kleding- budget *f* 12. Schepenen van Tilburg en Goirle deden in november 1715 de aanbeveling een en ander te laten taxeren.²³⁵

229. RHCT, Oisterwijk R 83, 30 juni 1699.

230. RANB, Raad van Brabant 788-3096. Idem 823, p. 60, 15 januari 1712.

231. RANB, LTK 136, f 158^v, 21 december 1711.

232. Bots e.a., *Noordbrabantse stu- denten*, 449, no. 2966.

233. Bots e.a., *Noordbrabantse stu- denten*, 569, no. 4069.

234. Van Sasse van Ysselt, *De voor- name huizen*, II, 523, 524. Vgl. L.F.W. Adriaenssen, „De pries- ter-spekulant Christiaan de Cort en zijn familie”, in: L.F.W. Adriaenssen (red.), *Welpen van de Brabantse Leeuw. Genealogie tussen geld en geloof in Noord- Brabant* ('s-Hertogenbosch, 1991) 154, 155.

235. RHCT, Ongeinventariseerde civiele processen Tilburg, doos 128.

101.

Vaderschapsactie

MARGRIET THEUNISSE kreeg op 10 maart 1718 van het schepengerecht van Veghel een vonnis, dat de smidsknecht JAN SIMONS verplichtte tot het betalen van kosten voor de defloratie en kraamkosten. Aangezien hij in gebreke bleef, liet zij hem twee jaar later gijzelen. Toen hij te 's-Hertogenbosch in de Hinthamerstraat stond *met zijne aardvrugten op dezer stads markt*, werd hij gearresteerd.²³⁶

102.

Vaderschapsactie

ANNA ELISABETH VAN RAESSEN werd op 17 maart 1723 gedoopt door de pastoor van Son, die geen vader noteerde en als moeder Leonora Frans van Raessen. Enkele weken voor de geboorte was Lammert Jansse Kemps uit Sint-Oedenrode naar de gerechtsbode van Son gegaan om hem het probleem voor te leggen dat Leonora hem wilde vaderen. Hij vroeg de bode haar te overreden een ander vader te maken. Daar had hij f200 voor over. De vorster of gerechtsbode en zijn vrouw spraken enkele malen met Leonora, die uiteindelijk zwichtte met de overweging *dat zij wel eenen vaader van haar kint tot Helvert of Haare, daar sij lang verkeert had, soude vinden*. Daarop kreeg zij een voorschot van f16. In september 1723 ontsloeg Leonora van Raessen voor schepenen van Son en Breugel Lammert Kemps van alle beloften en verplichtingen, nam zij haar kind aan en beloofde zij Kemps' huwelijk niet te zullen belemmeren. De ontslagen vader beloofde haar f200 te betalen.²³⁷

Lammert Jans Kemps trad te Sint-Oedenrode op 9 oktober 1723 in ondertrouw met Elisabeth Peter Teuling en trouwde haar op 24 oktober daaraanvolgende.

103.

Vaderschapsactie

JOHANNA PAUWELSE VAN DE HOUT beviel in november 1732 te Drunen van een kind en noemde haar dorpsgenoot HUIJBERT GERRIT WOUTERS de vader. Beiden waren ongehuwd. Huijbert heeft haar met *gevijsde conversatie van liefde* verleid, waarna hij haar *niet tegenstaende haere tegenstant heeft geïmpregneert en met geweld bekend*. Onder trouwbeloften vroeg hij haar te zwijgen over de affaire, wat zij aanvankelijk deed, maar toen de vrijer zijn beloftes niet waar maakte, klapte zij uit de school. Aan schepenen van Drunen onthulde zij de naam van de vader en zij liet het kind gerechtelijk door de vorster bij hem thuis bezorgen. Huijbert stuurde het kind terug en wenste bij ede zijn naam te zuiveren, *schoon in sijne consciëntie van het contrarie ten volle is overtuight*. Deze overtuiging deelden de schepenen niet, want meermalen wezen zij de expurgatie-eed af. Johanna eiste inmiddels schadevergoeding voor haar verloren eer (f250) en de kraamkosten (f30). Zij was van onbesproken gedrag, had met niemand anders gevreeën en aangezien zij *daerenboven van den Almogende bezogt sijne met een soort van melaetsheijt en het eene ooge blind is, oock met doov ofte harthoorentheijt bekeven en behoefthicht sijnde*, was zij

236. RANB, Raad van Brabant 788-3334.

237. SRE, Son en Breugel R 50, f 66, 24 maart 1723; f 79^v, 15 september 1723.

financieel niet tot opvoeding van haar kind in staat. Daarvoor verlangde zij een alimentatie van f 50 per jaar, tot de mondigheid van de bastaard.²³⁸

104.

Incest tussen moeder en zoon

MARIA TIJSSEN GERRITS uit Ossendrecht zit in april 1726 vast op de Gevangenpoort te 's-Hertogenbosch, evenals haar kinderen bij Gommert Jacobs, geheten Gommert en Dingena. Zij zegt 78 jaar oud te zijn (wat gezien de leeftijden van haar kinderen niet kan) en heeft 28 jaar lang door de meierij gezworven en gebedeld. Erger is, dat zij *haeren eygen soon Gommert Gommerts van jonghs af aengeset heeft om met haer te bouleren en in ontugtighyt te leven*. Dat gebeurde van zijn vijftiende tot zijn twintigste jaar. Als hij taalde naar een andere vrouw of wegliep, werd hij door zijn moeder geslagen. Deze geeft op de verhoorkamer het zwerven toe, maar zegt dat haar Gommert slechts tot zijn vijftiende bij haar sliep, en zonder te boeleren („*dat liegt hij*”), en dat zij hem alleen sloeg als hij ongehoorzaam was of naar de hoeren wilde. Op de verhoorkamer vertelt Gommert niet te weten waar hij is geboren en dat hij ongeveer 21 jaar oud is. Zijn 30-jarige zus Dingena heeft zijn liefdespel menigmaal in een of andere schuur gadegeslagen. Zij heeft haar moeder nog gewaarschuwd: „*Hoor moeder, het is beter een ander-mans hoer als sijn eygen soons hoer als gij bent te wesen.*”

Op 9 april 1726 werd moeder Maria veroordeeld om te worden geworgd en opgehangen. Gommert zou worden geworgd en opgehangen voor de relatie met zijn moeder en geblaakt wegens brandstichting, bedelarij en diefstal. Behalve met zijn moeder deed hij het met zijn bijzit Marie Fransen. Overigens maakte Gommert deel uit van een bende, waartoe ook zijn zus Dingena behoorde, van wie drie minnaars konden worden getraceerd. Dingena, die in 1721 al was geeseld en verbannen uit stad en meierij, werd op dezelfde dag als haar moeder veroordeeld tot worgen en blaken wegens ontucht, bedelarij, brandstichting en diefstal in de meierij van Den Bosch en het land van Luik.²³⁹

105.

Hoerenkind, incest

ANNA CATHARINA SLINGERS zit in augustus 1739 vast op de Gevangenpoort in Den Bosch, evenals haar moeder Maria en diens tweede man, ANDRIES VAN HAM, die 62 of 63 jaar oud is. Zij wonen in de barakken aan de Hinthamerpoort, waar zij *haer niet ontsien hebben sedert een geruymen tyd herwaerts t'haeren huys, soo by avonde als nagten, allerlei manspersonen te recipiëren, deselve niet alleen te permitteren allerley ontugtigheden en hoerereien te plegen met de voordogter van opgamelde Maria, genaamt Anna Catharina*, maar ook met de bij hen wonende Josyn van Osch. Kortom, zij houden een bordeel. De klandizie bestaat uit dragonders van de wacht, schippers en gewone burgers. Anna Catharina, die ongehuwd is en denkt 25 jaar oud te zijn, heeft twee bastaardkinderen ter wereld gebracht. De eerste werd dood geboren en het

238. SLHA, Drunen R 655.

239. GAH, R 102-8. Vgl. R 70-5 en 128-16.

De bedrogen echtgenoot (Cornelis Troost, *Pefroen met het schaapshoofd* – toneelscène, 1740).

andere pas half dragt. De aanklacht tegen de drie bevat ook incest tussen Anna Catharina en haar stiefvader.

Genoemde Josyn, 23 of 24 jaar oud, was overigens zes of zeven jaar geleden wegens prostitutie al eens met roeden om de hals de stad uitgejaagd en voor vier jaar verbannen. Ook zij heeft een bastaard-kind gebaard. Zij *gaet schooijen*.²⁴⁰

106.

Ontijdige bijslaap

JOHANNES PEETER COPPELMANS werd in december 1739 door de drossaard van Son en Breugel gedaagd wegens het voorechtelijk geslachtsverkeer met zijn vrouw, Engel Jan Slaats.²⁴¹

107.

Vaderschapsactie

JOSEPH DONCKERS, een jongeling van 23 jaar oud, wordt in 1741 beschuldigd van een oneerlijke verhouding met GEERTRUIJ VAN DIJCK en van het vaderschap van haar bastaard. Josephs vader is een middenstander van aanzien en mobiliseert een aantal getuigen om het bandeloze seksleven van de ongehuwde moeder te belichten.

Geertruijs vader, Francis Lamberts van Dijck te Gemert, had een commensaal, Anthonie van Woerkom, die de achterkamer aan de tuin huurde en daarin zijn smidswerkbank plaatste. Anthonies vrouw, Ariaentje Peters van der Meulen, hield zich in 1739 en 1740 meestal buiten de heerlijkheid op. Eens kwam een echtpaar achterom bij Van Woerkom de gerepareerde koffiemolen ophalen. De kamer was op slot en door het vensterraam ontwaarden de bezoekers Van Woerkom met de dochter van zijn huisbaas op de bedstede. Andere getuigen zagen de twee achter het huis in de tuin onder de notenboom *dicht bij malkanderen gaende en staende heel famili-aer laghten en praeten al off het vrijer en vrijster waeren, hebbende Geertruij bij na doorgaens haer hant in het snijersgat van haere rocken*. In mei 1740 zagen zij hoe Geertruij achter haar vader huis *op het kackhuijs ginck sitten* en dat toen Van Woerkom pal voor haar kwam staan, terwijl hij *sijn hand onder sijn voorvell en de voornaemde Geertruij haer hand onder of in haer rocken hadde en aldaer in en op het cackhuijske laghte, praete en badinneerde*. Bij andere gelegenheden sloten zij zich in het kakhuis op, zodat het gebeurde dat iemand zijn behoefte niet meer kon ophouden en zijn gevoeg elders ging doen.²⁴²

Joseph Donckers is op 12 augustus 1719 te Gemert geboren als zoon van Dirck Donckers en Maria Hendricx van der Meulen. Zijn vader, een geziene middenstander, was langdurig kerkmeester van Gemert, zijn oom Jan van der Meulen was deken van Helmond en pastoor van Erp en zijn broers Willem, Hendrick en Andreas waren priesters. In 1745 trouwde Joseph met een Bossche vrouw, Maria Josepha van der Venne.

108.

Bastaard uit overspel

GEERTRUIJ VAN DER BUSSCHEN is in 1744 45 jaar oud, woont te 's-Hertogenbosch bij de militaire executieplaats nabij de Vughter-

240. GAH, R 137-29.

241. SRE, Son en Breugel R 12, 16 december 1739.

242. GAG, Gemert R 93, 8 februari 1741; 1 oktober 1742.

poort en verdient de kost met wolspinnen. Haar vader Carel is dood en haar moeder oefent hetzelfde beroep uit als zij. Zo'n 19 jaar geleden trouwde zij te Boxtel met Willem Gabriels alias de Kriek, maar deze heeft haar 12 jaar geleden verlaten en zit nu in Oost-Indië. De laatste 9 jaar woont zij als man en vrouw, maar ongehuwd met CRISTIAEN VAN LEEUWEN in diens huis. Cristiaen, 44 jaar oud, is te Breda geboren als zoon van Nicolaes van Leeuwen, trompetter in het regiment van Tegnagel, en van Marie Catharien Castilje. Hij verklaart *velplutter van zijn ambagt te weesen en dat nu zijn kost wint met wol spinnen*. In 1738 kreeg hij bij Geertruij een jongetje, maar dat leefde maar 10 maanden.

Vijf of zes jaar geleden kwam 'de Kriek' onverwachts terug en hij eiste zijn vrouw op. Dat veroorzaakte zoveel burengerucht, dat alle drie werden gearresteerd: Geertruij zat een uur vast, haar mannen twee dagen.²⁴³

109.

Ontijdige bijslaap

ARNOLDUS VAN DER VEE en ALLEGONDA VERBERNEN te Someren trouwden rond de jaarwisseling van 1747-1748, *naer welken intreed in den huwelijken staet de voornaemde Allegonda Verbernen reets van kinde heeft gekraemt en waerdoor dan natuurlijk is gebleken dat voornaemde Allegonda Verbernen ontijdigh bij haeren voornaemden man Arnoldus van der Vee is beswangert geworden*, schreef drossaard Gualtheri in maart 1748 als inleiding op zijn vordering van een boete van f 40 krachtens artikel 48 van het echtreglement.²⁴⁴

110.

Ontijdige bijslaap

JAN LAMBERS VAN DER HAAGEN en HENDRINA JANSSE VAN DER VELDE te Son of Breugel trouwden op 29 september 1748 en lieten hun eerste kind op 6 oktober daaraanvolgende dopen. De drossaard eiste vervolgens een boete van f 40 voor ontijdige bijslaap.²⁴⁵

111.

Ontijdige bijslaap

GERIT COPPELMANS, knecht te Son, besliep en bezwangerde Marie Adams van de Gasthuijsen. Wegens de overtreding van artikel 48 van het echtreglement eiste de drossaard daarvoor in 1748 een boete van f 100.²⁴⁶

112.

Bastaard uit incest

JENNE MARIE KEESMAKERS werd op 26 oktober 1757 te Borkel en Schaft gedoopt. Haar moeder was Johanna Jan Boons te Schaft bij Bergeyk, die te Borkel en Schaft op 29 oktober 1736 is gedoopt als dochter van Jan Boons en Heleen Albert Gielens. Tegen 1758 was zij bezwangerd door haar oom WILLEM KEESMAKERS, bij wie zij werkte als dienstmeid. Dat bekende zij aan de vroedvrouw tijdens de bevalling. De oom werd voor het leven verbannen.²⁴⁷

Willem Keesmakers was op 11 augustus 1748 te Bergeyk getrouwd met Elisabeth Jan Boons.

243. GAH, R 101-7.

244. RANB, RRG 406, 23 maart 1748.

245. SRE, Son en Breugel R 11, 4 januari 1749. R 13, 16 januari 1749.

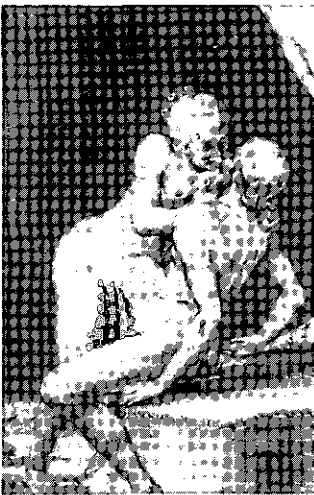
246. SRE, Son en Breugel R 11, 1 november 1748; 31 december 1748. R 13, 30 januari 1749.

247. GAH, R 126-11.

113.

Bastaard uit incest

ALEGONDA CORNELIS VAN DEN BROEK uit Casteren, 20 jaar oud en ongehuwd, vergezeld van haar stiefmoeder en haar broer Joseph, arriveerde in november 1760 op een kar te Veghel bij de vroedvrouw Elisabeth weduwe Gerrit Roelofs van Kilsdonck. Zij beviel van een zoon en noemde de vader *eenen onbekenden soldaet, gekleet in blauw met roode opslaegen, die int velt genaemt den Hoeff tot Vugt, alwaer sy en haer ouders te dier tyd woonde, plukkende was, by haer sou syn gekomen en haer pretenselyk halff met geweld de eerste reijs aengedaen en vercragt soude hebben*. Later, toen zij was gedetineerd op de Gevangenpoort in Den Bosch, verklaarde zij 'uit vrije wil' dat de vader haar broer was. JOSEPH VAN DEN BROEK was te Liempde gedoopt op 5 december 1738 en Alegonda op 4 november 1741 als kinderen van Cornelis Jan van den Broeck uit Boxtel en Catharina Joos van Gemert uit Sint-Michielsgestel. Alegonda is nooit uit dienen gegaan en woonde altijd in het huis van haar vader, die thans te Boxtel woont en is hertrouwd met Hendrina Adriaans van de Merendonk. Boer Joseph is terstond na de bevalling op de vlucht geslagen. In het procesdossier staat deze aantekening: *N.B. sy en haere broeder met die vleeselyke conversatie wel te vreden waren.*²⁴⁸

Lot en een van zijn dochters (Gerard ter Borch senior).

114.

Bastaard uit incest met dochter, schijnadoptie

JOHANNES VAN DER VORST is op 13 april 1774 te Amsterdam geboren en twee dagen later in de Oude Kerk gedoopt als zoon van Hendrik van der Vorst en Petronella Cornelia Blok. De moeder was echter Keetje Biertempel uit Helmond, die speciaal uit haar woonplaats Helmond naar Amsterdam was gekomen om haar kind uit te kramen.

Petronella Cornelia Biertempel was op 9 december 1748 te Middelburg geboren uit het huwelijk van Jan Godard Biertempel en diens tweede vrouw Jacoba Planken. Kort na haar geboorte stierf haar moeder. Haar vader, die eerder was getrouwd geweest met Cornelia Pot, hertrouwde met Adriana Holt, van wie hij in 1752, 1756 en 1760 of 1761 drie kinderen kreeg: Johanna Catharina, Willemina Adriana en Johannes. In 1771 of 1772, voor de derde maal weduwnaar, verhuisde hij met al zijn kinderen naar Helmond, waar hij schepen werd. En hij was gaan vrijen met zijn Keetje.

Vader Biertempel, geboren te Ieper in 1723, was in het begin van de jaren zeventig met zijn dochter in Suriname. Vier verschillende mannen dongen naar haar hand, maar Keetje wees ze af. Daarbij had zij de nadrukkelijke steun van haar vader en minnaar. Omdat het klimaat hen niet aanstond, keerden zij terug naar Helmond, waar Keetje in 1773 werd benaderd door een bierbrouwer Pappagaey. Zij voelde wel wat voor hem, maar haar vader blokkeerde een huwelijk.

Op 24 februari 1774 bracht Biertempel zijn dochter naar Amsterdam, waar zij de bevalling moest afwachten. Nadat het innemen van

248. GAIL, R 124-10.

medicijnen niet had geleid tot het afdrijven van de vrucht, bracht hij haar onder de hoede van dokter L. Leo, met wie hij correspondeerde toen hij weer te Helmond was. Van hem hoorde hij ook van de geboorte.

De bloedschennige verhouding kwam de overheid ter ore en vader en dochter werden gevangen gezet. Bij de verhoren vertelden zij eensluidende verhalen: vader Biertempel kroop op het schip naar West-Indië 's nachts bij zijn dochter in de kooi, die zich met woorden, schreeuwen en heel haar lichaam verzette. Te Helmond overrompelde hij haar altijd in de slaap; zij verzette zich dan verbaal en duwde hem van zich af, maar tevergeefs. Allebei benadrukten de onvrijwilligheid van de coïtus.

J.G. Biertempel werd geblaakt en gewurgd. De helft van zijn bezit verviel aan het land. Keetje werd tot vijftig jaar tuchthuis veroordeeld en daarna eeuwig verbannen uit de Zeven Provinciën en de Generaliteitslanden. Het hardvochtige oordeel tegen haar werd ingegeven door haar brieven aan haar vader, die volgens de rechters *zijn opgevuld met de allertederste uitdrukkingen van liefde en wel zodanig, dat deselve veel eerder schijnen geschreven te zijn door een verliefde minnares als door een dogter aan haar vader*. Haar verzet tegen de paring met haar vader was onvoldoende geweest, concludeerde de Raad van Brabant.

Bewaard zijn brieven die de dochter te Amsterdam op 18 maart, 30 maart en 7 april aan haar vader schreef en twee van diens antwoorden. De door justitie geïncrimineerde woorden zijn door de aanklager onderstreept, in Keetjes brief van 18 maart de aanhef: *„Geliefde & teer beminnde vader”* en de zinsneden *„hoop dat wij, myn lieve, in t kort malkander haast weder zullen zien”*, *„myn lieve vader”*, *„myn alderliefste lieve, alsoo gy nagt of dag nooyt uyt myn gedagten zyt, elke brief is myn op nieuws nog een verheuging in gemoet, gy behoeft niet ongerust te wesen dat daar iemand iets van weet, myn lieve schat, alsoo ik dezelve ten eersten verbrand”* (welk voornemen dus slordig is uitgevoerd), *„myn eenigste troost op aarden, waar al myn steun op is”* en *„na u edele duy-sentmaal in myn hart omhelst te hebben, zo blyve met alle liefde en agting”*. Het post scriptum van deze brief eindigt met een *„Adieu myn baiea tan bon mi hati lobie.”* De zakelijke inhoud van de correspondentie betreft de kosten van het logies te Amsterdam, het geroddel te Helmond en vaders paniek toen een brief geopend bij hem werd bezorgd. Zijn *„lieve schadt”*, *„lieve beste maat”*, *„waarste schadt”*, *„enigste beminde voorwerp van mijn hardt”*, *„alderliefsten schat en eenigste troost”*, *„lieven engel”* maande hij tot de uiterste voorzichtigheid, bijvoorbeeld door te schrijven in het 'neger-Engels', maar hij toonde ook het achterste van zijn tong: *„Heemel, wat valt mij de tyt van u afsyn droevig lang en bang. Agh, wanneer sal dog de tyt koomen dat ik u, mij lief, sal sien en omhel-sen. Het is my onmogelyk sonder u, mijn lief, mijn eenigste troost en vergenoegen, te leeven. Neen, mijn ziel is te vast aan u mijn lief*

waardste verknoght. Ik zoude sekerlyk van droefhyt sterven indien de hoop my niet ondersteunde u, myn tweede ziel, in leven haast weder te zien."²⁴⁹

Keetje Biertempel kreeg na zeven jaar gevangenschap in het tuchthuis van Gouda gratie. Wel bleef zij eeuwig verbannen uit Nederland.²⁵⁰

Na de executie van Jan Godart Biertempel te 's-Gravenhage op 1 augustus 1774 was er nog jarenlang onenigheid tussen de heer van Helmond en de Raad van Brabant over het recht op de geconfisqueerde goederen.²⁵¹

Vader en dochter sleepten de schout van Helmond in hun val mee. Deze Daniel Pieter Canisius had de vader een geantedateerde lening verstrekt van f 3000 en de dochter met raad en daad (geld) bijgestaan, wat hem allerminst in dank werd afgenomen. In 1775 kreeg hij gratie, met dien verstande dat hij binnen zes weken zijn ambten ter beschikking moest stellen en nooit meer een voet mocht zetten binnen Generaliteits-Brabant.²⁵²

115. **Kindermoord, vondeling, verkrachting, incest**
JACOBUS VAN GORP uit Arendonk vestigde zich te Lommel, waar hij op 7 september 1755 trouwde met Cristina Grobben, weduwe van Jacobus Mannaerts. Nadat hij op 9 januari 1767 zijn vrouw had begraven, bleef zijn stiefdochter MARIA MANNAERTS bij hem in huis wonen. In 1774 was deze gedetineerd in Den Bosch en verklaarde zij ongeveer 25 jaar oud te zijn, maar zij kon er vier jaar naast zitten (zij is te Lommel gedoopt op 30 januari 1743, was dus bijna 31 jaar oud). Bij de ondervraging bekende zij moeder te zijn (geweest) van drie bastaarden, die alle drie in het huis van haar stiefvader waren geboren. De eerste kwam in januari 1768 als een dood jongetje ter wereld. De vader zou een zekere Jan zijn, die uit Overpelt kwam en toentertijd op het gehucht Cattenbosch bij Willem Rummens als dienstknecht werkte. De tweede bastaard kwam in 1771 en zou een kind zijn geweest van Peter uit Kwaadmechelen in het land van Luik, die bij de weduwe Praats op de Cattenbosch woonde. Uit schaamte zou Maria haar stiefvader er toe hebben aangezet het kind, *het welk sij in haar schort gewonden hadt*, te vondeling te leggen te Luijksgestel. Daar werd het *in eenige toddlers* gevonden op de Venneker. De derde werd in mei 1774 geboren, maar de naam van de vader kon Maria niet noemen, omdat zij met twee mannen had geslapen: een keer met haar stiefvader en drie maal met een zekere Jan te Luijksgestel, wiens achternaam zij niet kent, maar die een krom been heeft en in het gehucht Luttelommel heeft gewoond als knecht van J.G. Hanegreefs. Over het begin van de huiselijke seksuele relatie zegt zij, dat tijdens de oogst in 1773 Jacobus van Gorp dronken thuis kwam en *dat hy haar thoen op een kist, die voor in huijs staat, heeft geworpen tegen haaren wil en haar toen vleeselijke bekend heeft*. Het derde kind is nog bij de moeder.

Terstond na de ondertekening van haar bekentenis wees Maria haar stiefvader ook als vader van de beide andere kinderen aan. Kort

249. RANB, Raad van Brabant 447-274. Idem 448, p. 330, 29 juli 1774; p. 335, 29 juli 1774.

250. RANB, Raad van Brabant 1052, no. 61, augustus 1781.

251. GAHM, Huisarchief 378 en 379. RANB, Raad van Brabant 447-275 en -276.

252. RANB, Raad van Brabant 1052, no. 53, 3 maart 1775.

na de dood van haar moeder had zij gemerkt *dat de selve sin in haer hadt* en Van Gorp ontmaagdde haar in de schuur. De *oneerlyke gemeenschap* probeerde zij te ontlopen, zij wist Van Gorp soms van het lijf te houden, maar hij probeerde haar te overtuigen dat het allemaal geen kwaad kon en heeft haar nog vaak *tegens haeren wil en danck genootsaecht tot die vleeschelyke conversatie*. Als zij hem ter wille is geweest, was het doordat hij haar overmande. Het tweede kind werd op 10 april 1771 geboren zonder assistentie van een vroedvrouw en Jacobus wilde het ombrengen. Na Maria's smeekbeden om genade heeft Jacobus de zuigeling te vondeling gelegd, hoewel het die nacht erg koud was, *gerijmt off gevrooren had en de oostenwind sterk waeijde*. Op 26 mei 1774 kraamde Maria voor de derde keer; op dezelfde dag werd de dochter te Lommel Christina gedoopt.

Nog voor zij in gevangenschap geraakte waren er geruchten over de kinderen van Maria Mannaerts. Tijdens een eerdere ondervraging had zij als vader genoemd *seeker hoedeverwer, een vreemde-lingh, welke langs het land hoeden gaat schoonmaeken, bij haar in huijs was gekoomen, aan hebbende een roode rok en hebbende swart hair, en haar op een kist had geworpen en alsoo met haar vleeselijke geconverseert hadt*. Aangaande het tweede kind had zij beweerd: *„Ik ben met geweld aangedaan in de heijde door een soldaat, die mij met geweld daar toe heeft gedwongen.”* Jacobus van Gorp vluchtte en kon niet persoonlijk worden berecht.²⁵³

De ontdekte liefdesbrief (Adriaan de Lelie, 1800).

116.

Vaderschapsactie

MARGARETA LIESVELT, te Groot-Waspik, dochter van Pieter Liesvelt, schepen, heeft sinds 1763 verkering met GERRIT COONINGS te 's-Grevelduin-Capelle. In 1764 beloofden zij met elkaar te trouwen. Maar aangezien Gerrit, *door inductie van andere de voltrekkinge dier beloften van tijd tot tijd hebbende uitgesteld, onder des door schoone woorden en beloften de eijsschersse heeft gepersuadeert en verleijdt tot vleeselijke conversatie met de selve, waar door de eijsschersse beswangert en op den 30^e september dese jaars 1777 van een dogter is verlost geworden*, eist Margareta eind november 1777 boter bij de vis. Zij is een eerbare jongedochter, staande te goeder naam en faam bekend, *en boven dien een agter nigt van de gedaegde en dus van eereljk fatsoen, stam en geslagte*. Zij had dus niet kunnen vermoeden dat Gerrit bij het doen van de trouwbelofte zijn woord zou breken. Zij denkt niet dat Gerrit de trouwbelofte en de conversatie zal durven ontkennen, maar voor het geval hij dat toch waagt, biedt zij op 24 november aan niet alleen de vleeselijke conversatie, maar ook genoemde trouwbeloften onder ede te bevestigen. Ook wil ze onder ede verklaren dat ze nooit een ander manspersoon dan Gerrit heeft bekend. Hij moet dus wel de vader van haar kind zijn. Zij wil dat het schepengerecht Gerrit dwingt haar *coram facie ecclesie of voor de weth volgens ordre en costume deser landen te trouwen en te neemen en houden voor zijn*

253. GAH, R 106-15.

eghte vrouw. Weigert hij, dan wil zij een regeling om haere maagdelijke eere te beteren en haar te doteeren met eene somme van drie duijssent guldens, mitsgaders te betalen een somme van vijffenseventig guldens wegens kraemkosten van het kindt. Voorts moet hij haar een door schepenen te bepalen aantal jaren voor het onderhoud van het kind *f* 100 per jaar betalen, terwijl hij na die periode het kind zelf moet opvoeden.

Gerrit Coonings antwoordt dat hij de eis *met d'uijtersten surprise en bevreemding is ontwaar geworden*, Margareta debiteert volgens hem *diversche en verregaande onwaarheeden*. Als achterneef heeft hij wel met haar gesproken, maar haar nooit trouwbeloften gedaan. Alleen op de Waspikse kermis, zondag 31 augustus 1777, een maand voor haar bevalling, heeft hij eens met haar gevreeën. Het kind kan dus niet het zijne zijn. Hij is bereid om in aanwezigheid van Margareta onder plechtige eed te ontkennen de vader te zijn.²⁵⁴

Margareta (Grietje) was een dochter van Pieter Liesvelt, president van 's-Grevelduin-Capelle, Groot-Waspik en de Hoeven, en van Jacomina van den Broeck; Simon Janse Liesvelt en Jenneke Matthijse Coninx waren haar grootouders. Zij is te Waspik gedoopt op 4 maart 1742.²⁵⁵ Bij de deling van haar ouders in 1797 was zij overleden en trad haar bastaard in haar plaats.²⁵⁶

254. SAKO, 's-Grevelduin-Capelle R 29.

255. SAKO, Groot-Waspik R 52, 2 september 1782.

256. SAKO, Groot Waspik R 54-I, 8 mei 1797. Gerrit Konings is te Vrijhoeve-Capelle gedoopt op 25 oktober 1733 als zoon van Matthys Konings en Hendrina van Tilborgh. Hij stierf te Capelle in mei 1805.

Sia van Liesvet, het bastaard-kind, is op 1 februari 1778 te Waspik gedoopt met de namen Lucia Jacoba. Zij trouwde met Adriaan Pieterse van Boek (1775-1853), landbouwer te Loon op Zand, waar zij op 17 oktober 1826 overleed.

257. GAH, R 68-7.

258. RANB, Raad van Brabant 788-3804. GAB, Breda R 251-33.

259. A.R.M. Mommers, *Brabant van generaliteitsland tot gewest. Bestuursinrichting en gezagsuitoefening in en over de landen en steden van Staats-Brabant en Bataafs Brabant 14 September 1629 - 1 Maart 1796* (2 dln.: Utrecht, 1953) II, 524.

117.

Bastaard uit incest met stiefdochter

CATHARINA DENEN. Willem Denen te Netersel trouwde daar op 24 september 1758 met Catrina van de Poel, weduwe van Adriaen Michiels. Deze hadden op 26 juli 1750 te Netersel hun dochter Anna Catharina laten dopen. Nadat Catrina op 24 april 1767 in haar woonplaats was overleden, knoopte Willem amoureuze betrekkingen aan met haar jonge dochter en in 1778 kwam daar een bastaard van, die op 14 maart te Arendonk Catharina werd gedoopt. Beide ouders vertrokken met de noorderzon.²⁵⁷

118.

Vaderschapsactie

CASPER FREDRIK SCHULTZ PESSER is niet zo maar iemand, maar in 1794 regerende schepenen van Breda. En hij is getrouwd. In november 1793 merkten hij en zijn vrouw dat hun dienstmaagd MARIA HORSTE zwanger was en zij zetten haar onverwijld hun huis uit. Aan het einde van die maand kreeg Schultz een briefje, waarin Maria tegen betaling van 100 rijksdaalders verzwijging van zijn vaderschap beloofde. Daarmee stapte hij naar de justitie, want zijn goede naam en faam dreigden te worden aangetast.²⁵⁸

C.F. Schultz is geboren te Punto Gale op Ceylon op 6 januari 1754 en trouwde te Breda op 22 juli 1777 met Jacoba Margareta Pesser. Hun zes kinderen werden geboren in 1779-1793. Als schepenen van Breda was hij geschorst van 5 april tot 24 september 1793. Van 1803 tot 1806 was hij president van de criminele rechthank, van 1806 tot 1808 president van de hoge vierschaar over stad en land van Breda.²⁵⁹

De Brabantse Leeuw

Het genealogische en heraldische tijdschrift De Brabantse Leeuw wordt al sinds 1952 uitgegeven. In het tijdschrift treft u zowel stamboomafstammingen aan als complete genealogieën, reconstructies of besprekingen van voor een familie belangrijke voorvallen, lijsten van bepaalde beroeps- en bevolkingsgroepen enzovoorts. Behalve genealogische en prosopografische bijdragen bevat het blad ook artikelen op het vlak van de heraldiek, de banistiek, de zegelkunde en incidenteel ook de heemkunde. De Brabantse Leeuw verschijnt jaarlijks in vier afleveringen van elk 64 pagina's. Elke jaargang wordt voorzien van een alfabetisch naamregister.

Registers

Tot de service van De Brabantse Leeuw behoort ook HazaZoek, een verzameling van alle registers van het tijdschrift. Met deze cumulatieve index kan een genealoog zich pijlsnel toegang verschaffen tot de inhoud van alle jaargangen. Elk jaar verschijnt er een aanvulling op diskette. Ook de registers van het Genealogisch Tijdschrift voor Oost-Brabant zijn in HazaZoek opgenomen.

Helpende hand

De Brabantse Leeuw wordt gekenmerkt door artikelen die meer bevatten dan alleen data en beroepen. De hoge kwaliteit van de artikelen resulteert in een grote informatieve waarde. Ook uw genealogie of stamreeks kan een plaats krijgen in De Brabantse Leeuw, zodat deze voor andere onderzoekers en belangstellenden toegankelijk wordt gemaakt. Mogelijk heeft u voldoende materiaal verzameld en geordend, maar schrikt u terug voor het schrijven van een artikel. In dat geval wil de redactie van De Brabantse Leeuw u graag de helpende hand bieden met advies en begeleiding. Schroomt u daarom niet om contact op te nemen met de redactie, als u meent dat u waardevol materiaal bezit dat een publicatie verdient.

Familieboeken

Naast publicatie in het tijdschrift kan De Brabantse Leeuw uw genealogie ook in boekvorm uitgeven, als deel van de reeks Brabantse Stambomen. Ook hierbij wil de redactie u graag met begeleiding en advies ter zijde staan. In de serie Brabantse Stambomen is al een aantal familiegeschiedenissen verschenen. Verschillende andere familieboeken zijn in voorbereiding.

Stichting BRG

Het tijdschrift De Brabantse Leeuw wordt sinds 1995 uitgegeven door de stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening. De stichting BRG geeft historische publicaties uit en verschillende tijdschriften. Verder organiseert de BRG jaarlijks tal van cursussen en lezingen over de Brabantse geschiedenis. Voor genealogen zijn drie cursussen interessant: het Bosch' protocol, genealogie voor beginners en genealogie voor gevorderden. Stamboomonderzoek is vaak een eerste kennismaking met de historie van Brabant. Sommige genealogen ontwikkelen zich tot lokale of regionale geschiedvorsers, tot heemkundigen of archeologen. Ook voor hen biedt de stichting BRG lezingen, cursussen en andersoortige ondersteuning.

STICHTING BRABANTSE REGIONALE GESCHIEDBEOEFENING

Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Telefoon: (073) 6146193 / Fax: (073) 6127045 / E-mail: brg.brabant@wxs.nl

INHOUD

Brabantse bastaarden

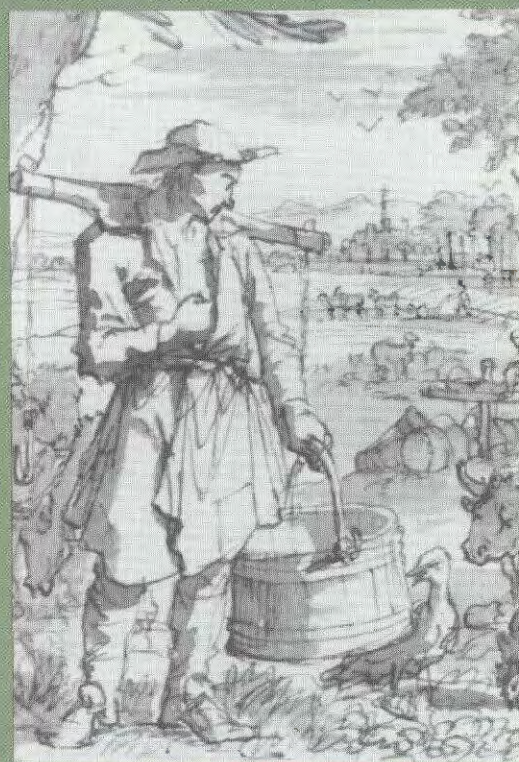
Leo Adriaenssen 129

DE BRABANTSE LEEUW

brg

DE BRABANTSE LEEUW

TIJDSCHRIFT VOOR GENEALOGIE

De Brabantse Leeuw

Tijdschrift voor genealogie

De Brabantse Leeuw is een uitgave van de
Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening

Redactieadres:

De Brabantse Leeuw

Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Tel.: (073) 6146193 / fax: (073) 6127045

Redactie:

drs. L.F.W. Adriaenssen (voorzitter), mr. G. Berkelmans,

mr. J.A.H. Boeren, dr. ir. C.H.J. van den Brekel,

L.F.P.M. de Brouwer, P.G.A.M. Peeters-Veraart en

ir. J.G.N.M. van der Zanden

Basis-ontwerp: NIKA Grafische Vormgeving, Vught

Lay-out en opmaak: L.F.W. Adriaenssen, Amsterdam

Druk: Biblo, 's-Hertogenbosch

Abonnementen en losse nummers:

De Brabantse Leeuw verschijnt vier maal per jaar. Prijs losse

nummers: f 12,50. Abonnementen: f 47,50, buitenland f 60,00.

Introductie-abonnementen: f 25,00 voor de lopende jaargang.

Abonnementen kunnen ingaan in het lopende of eerstvolgende

jaar. De berekening geschiedt per kalenderjaar. Opzeggingen zijn

alleen schriftelijk mogelijk voor 1 december.

Registers:

De registers van alle jaargangen zijn samengebracht in het soft-

warepakket HazaZoek. De prijs van deze cumulatieve index

bedraagt f 40,00 en de jaarlijkse aanvulling kost f 7,50.

Opgave van abonnementen, bestellen van HazaZoek, losse num-
mers en oude jaargangen:

Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening

t.a.v. Ria de Folter-Sebregts

Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Tel.: (073) 6146193 / fax: (073) 6127045

E-mail: brg.brabant@wxs.nl

ISSN 0006-8632

ERFENISKWESTIE TUSSEN VERRE AFSTAMMELINGEN VAN KAREL DE GROTE

JAN BUURON

De familie Coenen

De familie Coenen uit de Meierij stamt langs verschillende lijnen af van Karel de Grote. Volgens het deel van het tijdschrift *Gens Nostra* gewijd aan Karel de Grote zijn jonkheer Ricalt van Coenen, drossaard van Cranendonk, en zijn vrouw Walburg(a) Haengreve afstammelingen van hem.¹ Hun zoon Christiaan Coenen van Zegenwerp kwam in West-Brabant terecht, waarschijnlijk via de bezittingen van de markies in de Meierij.² In 1578 kreeg hij zijn aanstelling tot drossaard en schout in Wouw in het Markiezaat van Bergen op Zoom. Hij noemde zich bij voorkeur Coenen van Zegenwerp. Dit laatste was een landgoed langs de Dommel, sinds 1473 in bezit van de familie. Christiaan overleed in 1603 aan de pest. Daarom mocht hij niet in de kerk begraven worden. Hij was gehuwd met Margaretha Janssen Monchaert. Zij overleed op 7 februari 1641 te Wouw, 85 jaar oud. Zij wilde niet in de kerk begraven worden, maar bij haar man op het kerkhof. Op 14 april van dat jaar werd haar testament uitgevoerd en de erfenis verdeeld. Die gaat naar de zes kinderen van haar overleden zoon Jan, ook wel Johan genoemd, en naar haar dochter Maria of Maaïke Coenen.

Erfenis opnieuw ter discussie

Pas na zeventien jaar ontstond er over deze erfenis een meningsverschil tussen de erfgenamen: Wijnand Geleijnse en Govert Ruijten. Govert, de man van Maria Coenen, was de schoonzoon van Margaretha Monchaert. Wijnand was getrouwd met Janneke Coenen, haar kleindochter. Janneke was een dochter van Jan Coenen, de overleden secretaris van Wouw. Het merkwaardige is nu, dat pas in 1658 Wijnand, wonend in Oudenbosch, daar op terugkomt.³ Hij zegt dan, dat het testament indertijd in gezamenlijk overleg met een mondelinge overeenkomst gebroken is. Govert zou die niet nagekomen zijn. Dus legt Wijnand bij de schepensbank van Wouw, waaronder Govert valt, een schriftelijke eis tegen hem op tafel. Het kan natuurlijk zo zijn, dat het conflict zich zeventien jaar voortsleepte zonder gerechtelijke stappen, maar erg waarschijnlijk lijkt dat niet. Wijnand zegt wel, dat hij zijn oom Govert er diverse keren op een minnelijke manier over aangepeld heeft, maar je krijgt niet de

1. Zie voor de afstamming van Karel de Grote: *Gens Nostra*, XLV (1968). Ricalt Coenen en Walburga Haengrave worden daar genoemd op bladzijde 308 (eindreeks 9, Ackema).
2. Zie voor familie Coenen in Wouw in zeventiende eeuw J.B. van Loon, „Wouwse families”, *De Brabantse Leeuw*, I (1952) 127-131, en J.C.N. Schijven, „Afstammelingen van keizer Karel de Grote in Wouw”, *De Vierschaer*, IX (1991) 56-65.
3. De map met alle genoemde stukken is te vinden in het gemeentearchief van Bergen op Zoom en wel in het archief van het Leenhof onder inventarisnummer A 291.

indruk, dat het over een periode van achttien jaar gaat. Ook Govert verwachtte deze eis niet. Zijn reactie lijkt er een van verbazing en ongeloof. Hij schijnt dan ook aanvankelijk de zaak niet erg serieus te nemen.

De inhoud van het conflict

Op 21 mei 1658 beweert Wijnand, dat Govert bij de verdeling van de betreffende erfenis als ex-voogd van zijn vrouw beloofd heeft haar eenmalig 50 carolusgulden te betalen. Voordat de erfenis met haar broers en zusters verdeeld zou worden, zou Janneke gecompenseerd worden met een legaat van haar grootmoeder. Dat geld heeft Govert nog steeds niet betaald, zoals het behoort. Dus is Wijnand nu wel gedwongen gerechtelijke stappen te ondernemen en daarbij die 50 gulden met rente op te eisen, ofwel de rechtbank te vragen Govert te dwingen om te zeggen wie dat legaat met de rente dan wel ontvangen heeft.

Op 1 oktober van dat jaar komt het schriftelijke antwoord van Govert bij de schepenbank. Hij ontkent iets beloofd te hebben en 50 gulden schuldig te zijn voor het legaat en zegt, dat volgens het recht de aanklager met bewijzen moet komen. Wijnand komt echter volgens Govert niet met bewijs, maar alleen maar met ijdele woorden. Govert verzoekt de schepenbank dan ook Wijnand in zijn eis niet ontvankelijk te verklaren, hem zelf vrij te spreken en Wijnand tot alle kosten te veroordelen, ook de bijkomende kosten van het gerecht.

Het bewijs van Wijnand

Op 1 april 1659 dient Wijnand Govert schriftelijk bij de rechtbank van repliek. Govert ontkent dus niet de voogd van zijn vrouw te zijn geweest. Hij ontkent wel een legaat van 50 carolusgulden schuldig te zijn. Niemand van de betrokkenen trekt in twijfel, dat die som aan Janneke betaald moet worden in plaats van dat nagelaten legaat. Het gaat om de helft van een stuk land, genaamd *de Drie Velden*, en nog wat roerende goederen. Wel heeft Wijnand zich in zoverre vergist, dat er is geen sprake is van een legaat maar van een prelegaat (dus een schenking vóór de verdeling van de erfenis). Na enige moeilijkheden over het testament zijn de erfgenamen destijds tot een minnelijke schikking gekomen. Govert dient als voogd deze overeenkomst uit te voeren.

De repliek van Wijnand gaat vergezeld met een verklaring van Joost Janssen Rollebiers, oud ongeveer 77 jaren, kleermaker te Wouw, en Leendert Mattheussen Uitdewilligen, oud ongeveer 57 jaren, landman wonende onder Wouw. Zij bevestigen onder ede het verhaal van Wijnand. Het testament is echt in een minnelijke schikking gebroken. Janneke zou uit de boedel in plaats van dat legaat 50 carolusgulden krijgen. Joost en Leendert waren daarbij aanwezig, respectievelijk als schepen en toeziende voogd. Ook de

voogd Adriaan Thijssen Baten was met het breken van het testament akkoord gegaan.

Het antwoord

Op 10 juni van dat jaar komt het schriftelijke antwoord bij de schepensbank, en wel van Jan en Leendert Ruijten⁴, de zonen van Govert. Die laatste is namelijk op 11 mei 1659 gestorven. De broers handhaven het standpunt van hun vader. Ze stellen dat ten tijde van de erfdeling niet hun vader voogd was, maar Leendert Uitdewilligen. Als er iets in te vorderen was geweest, had hij dat moeten doen. Van een akkoord was geen sprake en het testament was van nul en generlei waarde. De erfgenamen wisten dat en veel advocaten adviseerden in die geest. Het testament was alleen voor de pastoor en een getuige gesloten. Daarom hebben de erfgenamen nu niet en nooit naar het prelefaat willen luisteren, hoe dikwijls Wijnand daarover ook aan de deur klopte. Bovendien willen de broers Ruijten het testament waar alles om draait wel eens op papier zien. Ook de andere erfgenamen weigeren iets aan de huisvrouw van Wijnand toe te kennen. Het voormalig weesje Janneke is al meer dan twaalf jaar mondig. Nooit heeft Wijnand de zaak voor het gerecht durven brengen.

En dan die verklaring van Joost Rollebijs en Leendert Uitdewilligen. Die is toch volstrekt ongeloofwaardig vanwege het ontbreken van de eed en nog onwaarschijnlijk ook?! Uit hun verklaring blijkt, dat Govert geen voogd of toeziende voogd was. De vader van de broers verving alleen maar Adriaan Baten. Bovendien mag een voogd of toeziende voogd niet voor zijn wezen getuigen, dus ook Leendert mag dat niet. Dan blijft Rollebijs dus als enige getuige over. Dat is onvoldoende als bewijs voor het zogenaamde akkoord. Kortom, Jan en Leendert ontkennen wat tegen hen en accepteren wat voor hen pleit.

Het antwoord van Wijnand

Op 10 juni 1659 komt Wijnand met zijn 'triplik' bij de schepensbank. Hij corrigeert de foutjes van de broers. Leendert was toeziend voogd en geen voogd. Dat ontsloeg de voogd Govert niet van de plicht om die 50 gulden op te eisen. Dat is het enige wat telt. Zijn ontkenningen doen niet ter zake. Hij moet betalen. Wat het testament betreft, dat was een testament 'inter liberos' (een afspraak tussen de kinderen). Dat de erfgenamen het akkoord niet erkennen, is ook niet waar. Pieter Mathijssen Dirksen (Quackelaer), de man van Walburg Coenen (een andere dochter van Jan Coenen), is bereid zijn aandeel in de 50 gulden te betalen, net als trouwens ook enige andere mede-erfgenamen. Ook hebben Rollebijs en Uitdewilligen wel degelijk de eed afgelegd en de laatste mag wel een verklaring afleggen over zijn wezen en hen bijstaan. Tot zo ver Wijnand.

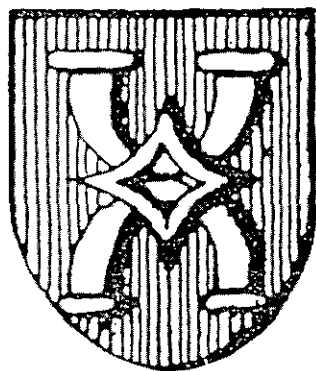
4. Zie voor familie Ruijten: J.B. van Loon, „Wouwse families”, *De Brabantse Leeuw*, I (1952) 143-147. P. Havermans, „Een Wouwse boer die afstamt van Karel de Grote”, *Genealogisch Tijdschrift voor Midden- en West-Noord-Brabant*, IV (1980), 76, 77. Schijven, „Afstammelingen van keizer Karel”, 66-75.

Vastlegging mondeling akkoord

De broers begrijpen nu dat het serieus wordt en dat er tegenover de verklaring van Rollebiers en Uitdewilligen andere, doorslaggevende documenten moeten komen. Zij doen twee slimme zetten. Ten eerste gaan zij naar notaris J. van Rinkhuizen te Bergen op Zoom en laten zij daar op 17 oktober 1659 het akkoord uit *seekere cavelinge, scheijding ende deijlinge* (uit 1641) notarieel vastleggen. De notariële copie is een extract van de delingsakte van de erfenis van Margaretha Monckaert tussen de erfgenamen van Mayke Coenen aan de ene kant en aan de andere kant de zes kinderen van secretaris Johan Coenen. Ook wordt vastgelegd wie destijds aanwezig waren bij de verdeling: Leendert Uitdewilligen en Gijsbrecht Wijtens als voogden en toezienner ten overstaan van Adriaan Mathijssen Baten, met recht daartoe aangesteld, en Geertruijt Willems de Witte, de weduwe van Johan Coenen.

Omdat het document zelf ontbreekt, is niet duidelijk of de broers Ruijten nu een akkoord hebben bereikt met de toen nog levenden, namelijk Leendert Uitdewilligen en Gijsbrecht Wijtens. Die laatste was procureur en notaris te Wouw, maar belangrijker in deze zaak is, dat hij de oudste zoon is van de weduwe van Jan Coenen uit haar eerdere huwelijk. Gijsbrecht zal in november sterven en pas na zijn dood verkondigen de secretaris en een schepen van Wouw zijn mening. Het akkoord is dus waarschijnlijk alleen met Leendert gesloten, maar had blijkbaar de stilzwijgende instemming van Gijsbert. Misschien was Gijsbert ook al te ziek om nog te kunnen getuigen. Wijnand weet blijkbaar van niets en dramt maar door. Op dinsdag 27 oktober verschijnt Pieter Quackelaer voor de Wouwse schepenbank. Hij verklaart, dat hij zijn aandeel aan Wijnand met rente zal voldoen, zoals hij tevoren meermalen heeft beloofd. Volgens hem is die schuld terecht en hij protesteert vanwege de kosten, de schade en de (extra) rente bij verder uitstel.

Als tweede zet komen de broers met een nieuw stuk naar de rechtbank en wel op 4 november 1659: de 'quadrapliek' als antwoord op het vorige stuk van Wijnand. Er zit een annex bij: het bovengenoemde stuk van notaris Rinckhuizen. De broers houden vast aan hun standpunt uit de 'dupliek'. Zij voeren nu als voogden ten tijde van het oude akkoord Leendert Uitdewilligen en Gijsbrecht Wijtens op. Wijtens zou nooit van een akkoord hebben willen weten. Het standpunt over hun vader handhaven zij. Zij zeggen het vreemd te vinden, dat Pieter Quackelaer zo lang gewacht heeft met betalen, als hij vanaf het begin ingestemd heeft met het akkoord. Uit de verklaring van Rollebiers en Uitdewilligen is niet op te maken, dat hun vader, Wijtens of andere erfgenamen het akkoord zouden kennen. Wel accepteren de erfgenamen van Govert de bekentenis dat het testament van nul en generlei waarde is en dat Govert de helft had moeten krijgen. Dus waarom zou hij akkoord gegaan zijn met minder? Bovendien was het een afspraak tussen de kinderen. Dat betekent toch, dat iedereen er op terug kan komen?

Wapen van de familie Coenen

De verklaring van Rollebiers en Uitdewillegen stelt niets voor. Zij hebben niet eens de eed afgelegd. Tot zover het verweer van de broers.

Het advertisement

Aan dit verweer is nog een stuk toegevoegd, namelijk toegestaan door de schepenbank als notenapparaat: het 'advertisement'. Dit lange stuk herhaalt nog eens de argumenten. Wijnand heeft zijn stelling op geen enkele manier waar kunnen maken. Hun vader ontkende te moeten betalen, *ende waerop hij de doot gerustelijk gestorven is*. In de verklaring van Rollebiers en Uitdewilligen komt hun vader niet voor. Hij was geen voogd, dat waren echter Leendert Uitdewillegen en Gijsbrecht Wijtens. Die moeten aangesproken worden. Kijk maar naar de akte van deling. Rollebiers stond wettelijk alleen in zijn verklaring. Nu, iedereen in Wouw weet wel dat hij beweert alles te weten wat er in Wouw gebeurt. Hij wil een *lopende kroniek van Wouw zijn*. Dus wil hij maar al te graag getuigen, terwijl bewezen is, dat hij er dikwijls naast gezeten heeft. Hij zou die *schijnnelijken wetenschap ende ijdele glorie* maar eens moeten afleggen. En na achttien jaren zou hij alles nog vers in het geheugen voorhanden hebben, met alle details? Dat is toch volstrekt ongeloofwaardig.

Als er een akkoord was geweest dan was dat zeker in de deling van de erfenis gemeld. Bovendien had vader Ruijten nog een vergelijkbare som te verrekenen met Wijnand en de zijnen. Hij zou de resterende 25 gulden en 17 stuiver zeker mee hebben laten tellen in die 50 gulden, als er een akkoord was geweest. Ook had hij dan tegen zijn eigen opinie en eigen belang in een proces tegen zichzelf moeten voeren. Dit gaat toch in tegen alle bekend recht! Vader Govert werd bovendien enige tijd na de deling ook nog eens publiekelijk tot de magistratuur gekozen. Zijn aanzien was dus eerder gestegen dan gedaald. De verklaring van Pieter Quackelaer staat ook op zichzelf. Als de acht anderen er ook zo over gedacht hadden, dan zou Wijnand wel met hun verklaringen gekomen zijn. Zolang dat niet gebeurd is, moet Wijnand niet ontvankelijk verklaard worden en veroordeeld tot de kosten.

Het vonnis van Wouw

Op 18 november 1659 besluit de schepenbank om na ontvangst van alle stukken voor beide partijen tegelijkertijd de bewijsvoering af te sluiten. Wel mogen ze nog een 'advertisement' toevoegen als een soort noot. De broers doen dat ook. Hierboven is de inhoud weergegeven. Op 2 december van dat jaar houden de schepenen deze fase van de zaak voor gesloten. Ze bevelen de secretaris het proces voor te bereiden en gelasten de partijen de inventarissen van elkaar zo spoedig mogelijk te tekenen. Op 16 december vraagt Berkhaens, de procureur van de broers Ruijten, om de inventaris. Janssens, de procureur van Wijnand, verzoekt dan om de inventaris ten einde deze

te tekenen. Ook vraagt hij tegelijkertijd om een advertissement toe te mogen voegen om hem niet in zijn recht tekort te doen en hem voldoende tijd te geven. Hij verzoekt de rechtbank Jan Ruijten te dwingen zich als partij uit deze zaak terug te trekken. Het schepengerecht gaat daar niet op in en beveel hem alleen maar de inventaris te tekenen. Op dinsdag 16 januari 1660 heeft Berckhaens de inventaris getekend. Hij vraagt de rechtbank Wijnand dat ook te laten doen. Janssens maakt geen advertissement, maar gebruikt daarvoor de 'tripliek'. Hij dringt aan op gelijke behandeling door justitie en zegt, dat als gevolg daarvan een van de broers Ruijten zal hebben te vertrekken om een eerlijk debat te krijgen. De schepenen gaan akkoord met het te berde gebrachte op deze laatste zitting.

Op 6 maart 1660 boekt Jan Ruijten nog een groot succes, doordat hij Joost Rollebiers en Leendert Uitdewilligen voor de schepenbank ten overstaan van drossaard Hertbeeck van Wouwen van zichzelf hun verklaring van 11 februari 1659 onder ede laat herroepen. Zij verklaren nu, dat de verdeling in twee helften van de erfenis al voor het akkoord gebeurd was en dat de 50 carolusgulden betaald moesten worden uit de meest acceptabele helft. Deze laatste zet van Jan Ruijten kwam echter te laat. De Wouwse schepenbank komt op 8 maart na beide partijen schriftelijk en mondeling gehoord te hebben tot een vonnis. Het luidt, dat de broers Ruijten aan Wijnand de 50 gulden moeten betalen. Verder moeten zij hun eigen proceskosten betalen en de helft van die van Wijnand, dit laatste ter beoordeling van de schepenen. De broers mogen wel in hoger beroep gaan.

Het hoger beroep

Op 14 maart verschijnen de broers dan ook alweer voor de schepenbank. Zij protesteren tegen het vonnis en verklaren in beroep te gaan bij het leenhof van het Markiezaat te Bergen op Zoom. Nog in maart gaat hun verzoek daar naartoe. De broers geven de inhoud van het vonnis van Wouw weer en verzoeken in appèl te mogen gaan, gezien ook het feit dat zij binnen de vastgestelde tijd geprotesteerd hebben. De eerste zitting van het hof in deze zaak is donderdag 15 april.⁵ Een borgemeester, een schepen en secretaris van Wouw verschijnen daar. Zij brengen de akte met het Wouwse vonnis mee en stellen de twee partijen voor: de broers als appellanten uit Wouw en Wijnand uit Oudenbosch als gedaagde-, en verzoeken de zaak te openen. Jan Ruijten is er ook als vervanger van zijn broer. Het hof bevestigt Sambeek als procureur voor de broers. Op de zitting van donderdag 3 juni treedt Stempel op als procureur van Wijnand. Hij verzoekt de rechtszaak te openen en wil de schriftelijke grieven van de broers zien. Sambeek vraagt Stempel als procureur van de tegenpartij te benoemen en wil daarvan het adres (woonplaats). Bovendien wil hij een borgsom vanwege de kosten. Stempel verzoekt vervolgens het vaststellen van een dag om te communiceren en ook een borg vanwege de (hoge) proceskosten. Op de zitting van donderdag 10 juni komt Wijnand zelf verklaren, dat hij

5. Gemeentearchief Bergen op Zoom, Leenhof 49 (de rol van het leenhof van 1 oktober 1653 tot 28 mei 1671).

niemand gevonden heeft om borg voor zijn proceskosten te staan. Hij heeft zijn uiterste best gedaan en verzoekt het hof daar genoeg mee te nemen. Het hof stelt dan Stempel aan als procureur van Wijnand in deze zaak. Die eist van de tegenpartij om met de grieven en de andere papieren te komen. Sambeek vraagt om een dag om gegevens uit te wisselen en het hof gaat daarmee akkoord. Op donderdag 9 september verzoekt Stempel nogmaals om de grieven of anders het proces zonder grieven voort te zetten. Sambeek heeft immers sinds 3 juni tijd gehad om met grieven te komen. Sambeek belooft voor de grieven te zorgen, indien de tegenpartij tenminste van te voren een eed doet ten aanzien van de borg.

Meesterzet van de broers

Op 28 september krijgen de broers een verklaring los van de Wouwse schepen, Goort Swanen en van Pieter Bogaert, de secretaris van de heerlijkheid Wouw. Die verklaren na een ambtseede op verzoek van de broers voor de schepenbank van Wouw, dat Gijsbrecht Wijdens zaliger dat bewuste akkoord als voogd van de nagelaten kinderen van secretaris Coenen nooit heeft toegestaan. Zij hebben met Wijdens daarover diverse malen een gesprek gevoerd en zij hebben hem meerdere keren horen zeggen, dat hij er tegen was. Deze voor hen gunstige verklaring kunnen de broers nu voor het hof ten volle uitbuiten, net als de notariële akte van scheiding van 1659. Het stuk waarin Leendert Uitdewilligen en Joost Rollebiers hun eerdere verklaring herroepen, houden zij voorlopig achter de hand. Op 7 oktober gaat het proces verder. Op die zitting krijgt Sambeek via de rechters te horen, dat het in principe met de borg in orde is. Daar nemen de broers genoeg mee, maar hun procureur zal wel in zijn grieven opnemen, dat de borgsom nog niet beschikbaar is. Op 14 oktober verzoekt Stempel weer om de grieven. Op 28 oktober wil hij de grieven opnieuw, tenzij de rechtbank ervan afziet en het appel stopt. Eindelijk komt Sambeek dan met het gevraagde document: de grieven. Stempel vraagt om een kopie daarvan en een volgende zitting. Op de zitting van donderdag 25 november 1660 komen dan eindelijk de grieven aan de orde. Sambeek eist een weerwoord op de grieven. Stempel belooft dat te doen.

De inhoud van de grieven

De rollen zijn nu omgedraaid. In plaats van aangeklaagden zijn de broers nu aanklagers geworden en Wijnand is de aangeklaagde. Sambeek houdt zich toch maar aan de bekende termen van aangeklaagden voor de broers en aanklager voor Wijnand, zoals in de Wouwse processtukken. Ook hij voert hier Govert op als de gewezen voogd, die ter goeder trouw was en het akkoord ontkende. De verklaring van Rollebiers en Leendert Uitdewilligen was impertinent, onvoldoende en irrelevant. Leendert is verantwoordelijk, omdat hij eerst toezien en later voogd was, net als Gijsbrecht

Wijtens. Kijk maar naar de akte van scheiding van 17 oktober 1659. Bovendien heeft Govert zaliger al dertien à veertien jaar geleden bij het mondig worden van Janneke Coenen verantwoording afgelegd over zijn beheer tijdens zijn voogdschap en is hij gedechargeerd voor dat beleid. Het is niet gepast, dat hij na zo lange tijd nog verantwoording af moet leggen voor een andere voogd. Alle betrokkenen zijn het er over eens, dat het testament geen kracht van wet heeft. Gijsbrecht Wijtens, de voogd van Janneke, in het bijzonder heeft het mede openlijk afgekeurd en het nooit toegestaan, zoals blijkt uit een verklaring van Swanen en Bogaert.

Logisch toch dat Govert Ruijten geen proces voerde tegen zijn eigen gevoel in of tegen zichzelf? Dat is toch geen nalatigheid! De deling is dus geschied zonder een legaat van 50 carolusguldens. Alle erfgenamen hebben hetzelfde legaat genoten en ontvangen. Dus moet Wijnand hen maar aanspreken, zoals hij Pieter Quackelaer gedaan heeft. En de gewezen voogd kan hij alleen aanspreken voor zijn deel. Die hoeft toch niet te betalen, wat Wijnand niet op de anderen heeft weten te verhalen. Als het akkoord bestond, zou dat toch ergens te vinden moeten zijn? Dus had Wijnand zijn eis nooit toegewezen moeten krijgen. Daarom verzoekt Sambeek het leenhof dan ook het Wouwse vonnis nietig te verklaren, de broers te ontheffen van de verplichting hun proceskosten en de helft van die van Wijnand te betalen en juist Wijnand te veroordelen deze kosten en die van de schepenbank van Wouw.

Einde en moraal

En hiermee houdt het verhaal op, want de archieven laten ons in de steek. In de civiele rol van het leenhof is over deze zaak verder niets te vinden en het vonnissenboek uit deze tijd is niet bewaard gebleven.

De broers Ruijten stonden uiteindelijk zo sterk, dat zij het proces voor het leenhof waarschijnlijk wel gewonnen zouden hebben. Blijkbaar heeft Wijnand Geleijnse het proces gestopt. Logisch, want hij kon nu ook nog veroordeeld worden tot de kosten van het proces van Wouw, terwijl dat eerder zo gunstig voor hem afgelopen was.

Jan Ruijten zou uiteindelijk nog schepen en borgemeester van de heerlijkheid Wouw worden. Zijn gezag was kennelijk niet aangetast. Het is moeilijk na te gaan of de gang naar de rechtbank een gevolg was van slechte familiebetrekkingen. In een kleine heerlijkheid als Wouw waren bijna alle betrokkenen of familie van elkaar (bloedverwant) of door huwelijk aan elkaar verzwaagd (aanverwant). Duidelijk is wel in de processen, dat weinigen partij kiezen. Over het algemeen blijkt men zich liever afzijdig te houden. Of men kiest voor de een en daarna weer voor de ander om een soort evenwicht te bewaren, zoals Leendert Uitdewilligen en Joost Rollebijs. Of buigen zij voor de machtigste op een bepaald moment? Logisch, men moest toch op een of andere manier met elkaar ver-

der. Bovendien was men dikwijls niet vrij om te kiezen, omdat men op allerlei manieren bij elkaar in de schuld stond en op andere manieren van elkaar afhankelijk was. Tenslotte kon Wijnand alleen op Pieter Quackelaer steunen. Waren de broers Ruijten uiteindelijk toch machtiger in Wouw? Het lijkt er op. Tenslotte viel de Oudbo-schenaar Wijnand onder een andere heerlijkheid en was hij alleen daarom al een betrekkelijke buitenstaander in Wouw, net als waarschijnlijk zijn medestander Pieter Quackelaer. Wel is duidelijk, dat de familie Ruijten Wijnand aanvankelijk onderschatte. Ook financieel voordeel viel niet te verwachten. 50 carolusgulden was in die tijd aardig wat geld. Om aan de tegenwoordige waarde te komen, moet men niet verbaasd zijn, het bedrag misschien wel met een factor 100 of meer te moeten vermenigvuldigen. De proceskosten waren echter hoog, zoals uit het bovenstaande blijkt. Alleen die al hebben waarschijnlijk meer gekost. Dus waarom de betrokkenen het niet op een akkoord gegooid hebben, is onbegrijpelijk en niet meer na te gaan. Natuurlijk waren in die tijd de normen anders dan nu en speelde geld als motief voor handelen niet zo'n overheersende rol als tegenwoordig. Misschien speelde uiteindelijk de strijd om de macht, al of niet in de familie, toch een hoofdrol met alle mooie en vooral minder mooie menselijke karakertrekken in de bijrollen.

82

Opmerkingen over de drie afstammingslijnen

Mijn interesse in dit verhaal was gewekt vanwege het feit, dat ik langs drie lijnen van Govert Ruijten, langs twee lijnen van zijn zoon Jan en langs een lijn van zijn zoon Leendert afstam. Ik kwam hen tegen als voorvaders.

1. Mijn moeder van mijn grootmoeder van vaderskant was Barbara Verbraak uit Halsteren. Een van haar directe voorvaderen Verbraak trouwde te Wouw met Petronella de Blaay. Haar moeder was Maria Raats en de moeder van Maria was een Uitdewillegen. De vader van de laatste was getrouwd met Maria (Anna) Ruijten, dochter van Jan Govertse Ruijten.
2. Mijn grootmoeder van moederskant was Nel de Waal. Een van haar rechtstreekse voorvaderen De Waal trouwde met een Joanna Ruijten, een directe afstammeling van de hierboven genoemde Jan Govertse Ruijten
3. De lijn via Leendert naar zijn vader Govert Ruijten: een voorvader De Waal was getrouwd met Johanna Baten. Een van haar directe voorvaders was Michiel Matthijssen Baten, die was getrouwd met Anna Ruijten, een dochter van Leendert Govertse Ruijten.

TILBURGSE LAKENMAKERS IN ROTTERDAM ROND 1600

En enkele ballenmakers uit Goirle en textielwerkers uit Oisterwijk

LEO ADRIAENSSEN

Afkortingen

GAR	Gemeentearchief Rotterdam
ONA	Oud-notaricel archief
ORA	Oud-rechterlijk archief
RHCT	Regionaal Historisch Centrum Tilburg

De stad Rotterdam spande zich aan het einde van de zestiende eeuw in om, in het kielzog van Leiden, de succesvolle Vlaamse lakenmakers te verleiden zich aan de Rotte te vestigen. De lakenmakers werden niet alleen geselecteerd en gerecruteerd op etniciteit of geografische oorsprong, maar vooral op hun vermogen om lakens te maken op de Vlaamse wijze. Deze techniek werd ook beheerst in Tilburg. Tilburgers mengden zich dan ook onder de Vlamingen in Rotterdam en ontmoetten aan hun zijde bovendien migranten uit de lakencentra Oisterwijk en Weert.

Tilburgers legden zich in Rotterdam toe op weven, maar in tegenstelling tot wat gebruikelijk was in Tilburg beperkten zij zich niet tot de primaire productie: zij namen ook de veredeling van de lakens door middel van droogscheren en persen ter hand. Bovendien – en dat is zeer opmerkelijk – introduceerden Tilburgers in Rotterdam het mechanische vollen.

Ook eerder vestigden zich Tilburgers in Rotterdam. Boeren onderscheidde twee migratiegolven¹, waarvan de tweede, na 1576, de belangrijkste zou zijn geweest. Controle van het door Boeren geraadpleegde bronnenmateriaal – de aantekeningen van een Rotterdamse archiefvorser – toonde echter dat de eerste migratiegolf niet heeft bestaan en dat de tweede aanmerkelijk kleiner was dan Boeren veronderstelde en bovendien het gevolg was van andere motieven en omstandigheden dan hij aannam.²

Boeren baseerde zich uitsluitend op de aantekening van Bijlsma³, wiens verwijzingen hij niet natrok, wiens fouten hij klakkeloos overnam en wiens onduidelijkheden hij met veel verve en *wishfull thinking* interpreteerde in weer een Tilburger te Rotterdam. Uiteindelijk bleven er van de door Boeren 'getraceerde' Tilburgers maar bitter weinig over.

Hierna zullen de verschillende productieactiviteiten van de wol-

1. P.C. Boeren, „De Tilburgse wolnijverheid tot het begin der 17e eeuw”, in: H.J.A.M. Schurink en J.H. van Mosselveld, *Van heidorp tot industriestad. Verkenningen in het verleden van Tilburg* (Tilburg, 1955) 131, 132.

2. L. Adriaenssen, „Tilburgse lakenwerkers in Rotterdam”, *Tilburg. Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, XIX (2001).

3. Thans GAR, Collectie Bijlsma 8.

lenlakennijverheid de revue passeren bij de bespreking van de afzonderlijke Tilburgse textielwerkers die naar Rotterdam waren verhuisd. De migranten zullen zo veel mogelijk in familieverband worden gegroepeerd.

Een pionier

1. **Jan Adriaen Vrancken**⁴ woonde vermoedelijk al in 1584 te Rotterdam. Daar trouwde hij op 8 oktober 1595 met zijn dorps-genote Aeltgen Adriaens; zij woonden toen *opt Oostende* van de stad. In tweede echt trouwde hij met Neeltgen Hermans. Zijn derde vrouw werd in 1617 Jannitgen Hermans, die hem overleefde.

Over zijn bedrijf worden we pas geïnformeerd na zijn overlijden in oktober 1619, aan de hand van de boedelrekeningen van de weeskinderen. Zijn weduwe was tot 22 februari 1620 met de kinderen uit de beide eerste huwelijken – zij zelf was kinderloos – doorgestaan met *t'samen in gemeene neeringe van wollelaecken maecken (...), ten eiijnde verscheijden wercken, die corts voor zijn doot eerst begonst ende nae zyn overlijden onvolmaeckt waeren, bequamelick volbracht ende daarmede verscheijden wollen waeren ter oirbaer verstreckt zouden werden, hebbende middelertijt eenige wolle laecken ende wollen waeren vercocht*.⁵

Na dit gezamenlijke huishouden volgde een liquidatie, waarbij Jannitgen, de weduwe, recht had op al haar lijfgoed en op *thijen hemden, veertijen halsdoecken, ses neusdoecken, dertien mutsen, vier slaepmutsen, zes doeckhuijven*, alsook op *drije goude ringen, een silveren onderriem, twee silvere kettingen, deen in een coocker, dander in een cusse buijltgen, ende een silveren cnoop van een tas*, voorts het bed met peluw, oorkussen, deken, twee slaepmutsen en twee kussenslopen, een kist, een *preeckstoel*, een doos en een *cleyne tresoor*ten. De kinderen zouden haar nog f 228:13:0 geven.

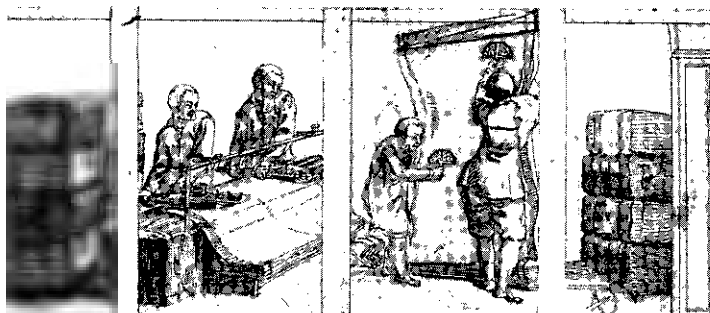
Verkocht werd voor f 44:7:0 een half *Pomers laecken* aan Jan Jans van Duijren (volgt onder 19), een half fijn laken voor f 88:16:12, driekwart van een slechte deken voor f 8:16:12, grijze lakens voor f 62 en f 55:13:0, twee spoelen voor f 2:4:0 aan Jan Jans van Duijren, 6 *℥* (pond) garen voor f 2:8:0 aan Pieter Huijbrechts (volgt onder 9), enige slechte wol voor f 21:9:0 en nog 14 *℥* slechte wol voor f 3:2:0 aan Pieter Huijbrechts. Uit de ontvangsten van inschulden blijkt iets over de klandizie: f 300:11:0 van Guiliamme Lemmens te Bergen op Zoom, f 57 van Herman Coninxloo, ook te Bergen op Zoom. Voorts werd f 3:8:0 ontvangen van Eeuwout Jacobs (hij volgt onder 8), f 6:10:0 voor 2½ el korenblauw laken ad f 2:12:0 van Jan Jans van Duijren, f 11:18:0 voor 34 *℥* zwarte lijstwol ad 7 stuiver van dezelfde, f 2:10:12 voor 7 *℥* zwarte lijstwol van Jan Jans Pael⁶ en f 9:10:0 voor wol van Peeter Jans Pael.

4. Boeren vereenzelvigde hem onrecht met de Rotterdamse laken-voller en -koper Jan Vrancken, uit wie de patricische familie Van der Aa stamde (Boeren, „De Tilburgse wolnijverheid”, 123. Vgl. E.A. Engelbrecht, *De vroedschap van Rotterdam 1572–1795* (Rotterdam, 1973) 57, no. 46.

5. GAR, Weeskamer 598, f 380, 21 juli 1621. Idem 1174, 26 juli 1621. ORA 937, f 211, 21 juli 1621; f 222^v, 6 oktober 1621; f 224, 1621.

6. Boeren, „De Tilburgse wolnijverheid”, 123, noemt Jan en Denijs Janss Pael ongefundeerd Tilburgers. Genoemde Jan Pael (ook Palis), drapenier, kwam uit Antwerpen en trouwde te Rotterdam op 22 december 1599 met Heijltgen Michiels in de Vranckensteeg, weduwe van Isebrant Crijns. Na met haar te hebben getesteerd op 5 augustus 1622 (GAR, Weeskamer 321, f 117^v) hertrouwde hij op 21 mei 1623 met Tryntje (of Styntje?) Vernynen, weduwe van Cornelis Ravens. De Spaans-lakenmaker Nicolaes Pael, die zich in 1657 te Rotterdam vestigde, kwam uit Antwerpen (GAR, Oudstadsarchief 359, f 19, 8 januari 1657).

Voordat een laken werd gescho-
ren (links in het midden), moest
het door middel van kaartplankjes,
bezet met kaardenbollen, worden
geruwd (rechts). (Kopergravure, toe-
geschreven aan Jacob de Gheyn, eind
zestiende eeuw. Kupferstichkabinett
Berlijn.)

Tot de uitgaven behoorden *f*2, *f*2, *f*7, *f*2:4:0 en *f*5:8:0 (februari-
april 1620) arbeidsloon aan Steven Janss de wolweversknecht (zie
onder 20) en *f*1:16:0 en *f*6 aan Jacob de voller (zie hierna onder 8)
voor laken vollen.

7. GAR, Weeskamer 1174, 26 juli 1621.
8. Boeren, „De Tilburgse wolnijver-
heid”, 123, noemt Daniel Mathijs
Verhoeven een Tilburgse Rotter-
dammer (vermeld in 1604) en de
vermoedelijke zoon van Mathijs
Adriaens (die door mij is geïden-
tificeerd als Mathijs Scheurhuijs
alias Smulders – zie onder 14.
Daniel kwam echter uit Breda.
Als weduwnaar, woonachtig in de
Lombardstraat, trouwde hij te Rot-
terdam op 26 april 1615 met Aeltje
Jans van Huydenraedt, jongedoch-
ter *inden Hage* (‘s-Gravenhage
of Princenhage?). Eerder was hij
getrouwd geweest met Elisabeth
Jans Piggen (GAR, Weeskamer
292, *f* 137, 3 december 1621. Idem
299, *f* 780, 28 april 1621. De kleer-
maker Pieter Mathijs Verhoeven
(Weeskamer 323, *f* 26^v, 14 febru-
ari 1630) was wellicht Daniels
broer.
9. L.F.W. Adriaenssen, „Abraham
Lodewijcx van Weesp en zijn
familie”, *De Brabantse Leeuw*, L
(2001) 20.

In totaal incasseerden de voorkinderen *f* 2458:14:0 uit het sterf-
huis van hun vader, die daarmee een bemiddelde lakenmaker blijkt
te zijn geweest. Bij de scheiding van het sterfhuis was *f* 428:16:0
ontvangen, de verkoping op 22 februari 1621 in het sterfhuis van
juwelen, kleding, huisraad, wollen waren en wolweefgereedschap
had *f* 2317:10:0 opgeleverd, lakens, wol en meubele goederen
f 310:11:6.⁷

De kinderen uit het eerste huwelijk werden bevoogd door de
lakenmakers Pieter Huybrechts (een Tilburger, die volgt onder 9)
en Pieter Mathijs Verhoeven.⁸ Het waren:

1. Jannitgen Jans.
2. Adriaen Jans.

Nadat Jan Adriaen Vrancken in 1604 had verrekend met zijn voor-
kinderen, hertrouwde hij. Uit het tweede huwelijk zijn de drie
hierna volgende kinderen geboren. Jan Janssen van Duijren, laken-
maker en een Tilburgse Rotterdammer (volgt onder 19), en de kaar-
denmaker Jacob Lodewijcx⁹ waren hun voogden.

3. Aeltgen Jans, geboren rond 1608.
4. Geertruijt Jans, geboren rond 1612.
5. Jan Jans, geboren rond 1615.
6. Maritgen Jans stierf voor 1622.

10. Boeren, „De Tilburgse wolnij-verheid, 123. Engelbrecht noemt in zijn standaardwerk over het Rotterdamse patriciaat (*De vroedschap van Rotterdam*, 299) slechts Dionys Verburch, die op 18 december 1701 trouwde met Clara Bouwens, weduwe van de koopman Gysbertus van Meel.
11. RHCT, Civiele processen Tilburg 1052, 1566: Denys Herman Gerits, in hetzelfde stuk Denys Herman Ariaens genoemd, procedeerde over een paard dat Martyn Willem Glavimans te Sprang had gekocht van Herman Gerit Hermans te Tilburg.
12. RHCT, Tilburg R 342, f 1^v, 12 januari 1596; f 29, 3 juli 1596.
13. RHCT, Tilburg R 346, f 95^v, 26 december 1605.
14. RHCT, Civiele processen Tilburg 1284j, 1591. GAR, ONA 46, f 91, 17 mei 1604.
15. Adriaenssen, „Tilburgse lakenwerkers”, 20.
16. GAR, ORA 505, p. 758, 3 november 1595. ORA 506, p. 202, 22 januari 1598. ORA 508, p. 496, 14 december 1609.
17. GAR, ONA 79, no. 317, 1 mei 1618.
18. GAR, ORA 505, p. 758, 3 november 1595. ORA 506, p. 202, 22 januari 1598; p. 402, 31 december 1598; p. 460, 3 mei 1599; p. 620, 13 januari 1601; p. 753, 17 december 1601. ORA 507, p. 309, 5 mei 1604. ORA 511, p. 368, 17 december 1614.
19. GAR, ORA 506, p. 460, 3 mei 1599. ORA 510, p. 100, 21 juni 1612. Vgl. ORA 508, p. 4, 14 januari 1608; p. 116, 20 juni 1608.
20. GAR, ONA 45, f 62, 9 november 1601.
21. RHCT, Civiele processen Tilburg 1310, 20 januari 1592. Idem 1354, 8 juni 1592.
22. RHCT, Ongeïnvventariseerde civiele processen Tilburg, onge-nummerde doos, 1 juni 1609.
23. GAR, ONA 79, f 7, 1 mei 1618.

De familie Verburch

Boeren gaf de naam Verburch aan deze familie, omdat een van de leden (hierna onder 3) zich zo noemde, en beweerde dat zij zich ontwikkelde tot „een aanzienlijk Rotterdams geslacht.”¹⁰

I. DENIJS HERMAN ADRIAENS¹¹ en Peterken Jan Peeter Melis waren de ouders van:¹²

1. Herman Deonijz, volgt onder 2.
2. Jan Denijs Hermans.
3. Peterken Denijs Hermans, gehuwd met Cornelis Anthonis Sbruyne.
4. Anna Denijs Hermans, gehuwd met Adriaen Embrecht Ghoy-art Pulskens.
5. Corstiaen Dionijs, volgt onder II.

II. CORSTIAEN DENIJSS te Tilburg was wijlen in 1596 en bij Jenneken Laureys Jan Laureys Eelkens¹³ de vader van:

1. Deonijz Corstiaens, volgt onder 3.
2. Laurens Corstiaens, volgt onder 4.
3. Aleydt Corstiaen Denijs.
4. Cornelia Corstiaen Denijs.

2. **Herman Deonysz.**¹⁴ Nadat in 1591 op voordracht van de ‘Vlaamse en andere uitheemse’ lakenmakers in Rotterdam de stad een subsidie had gegeven voor de oprichting van een volmolen, trad Herman aan als eerste stedelijke volmulder.¹⁵ Hoe hij tevoren in Tilburg de kost had verdiend, is niet bekend; in Rotterdam was hij (ook) lakenmaker.

Terwijl de eerste volmolen vermoedelijk in Groenendaal heeft gestaan, wordt Herman Deonysz sinds 1595 betiteld als woonachtig *inde vollemolen*, als voller op de Hofdijk buiten het Hofpoortje en als *woonende inde volmolen buiten de Hoffpoort*.¹⁶ Een van zijn burenen was Jan Heynricx van Tilburch¹⁷ (zie onder 15). Meermalen kocht hij land in *Rubroeck* aan de stadsvesten en aan de Rotte buiten het Hofpoortje¹⁸, vlakbij zijn bedrijf. Aan de noordzijde van de Vogelenzang kocht hij in 1599 een erf, waarop hij vermoedelijk een huis liet bouwen; dat verkocht hij in 1612 voor f 657:12:12.¹⁹ In 1601 gaf hij een huistimmerman opdracht om op zijn erf buiten de stad tussen het hofpoortje en de Goudsepoort een huis te bouwen van 40 voeten lang, 20 voeten breed, met 8 gebonten, *te maken met boomsche kapravens*, van vuren- en grenen hout, met vier kozijnen van grenen, een afgeschoten keuken, een overzoldering, bedsteden, *een botterlrytgen*, twee schoorsteenmantels en voor f 120 een wenteltrap.²⁰

In 1609 verkocht Herman zijn huis, hof en erf te Veldhoven onder Tilburg aan de lakenmaker Ghysbrecht Willems Verschuieren²¹, die hem een heel stuk wit laken toefaf.²²

Niet lang daarna is hij verhuisd naar Lekkerkerk, waar hij in 1618 als Hermen Deonijss van Tillburgh zijn testament maakte.²³ Zijn nieuwe huis uit 1601, dat hij tot dan had gebruikt, schonk

hij aan Eeuwout Jacobs, zoon van zijn stiefzoon en vennoot Jacob Eeuwouts (zie onder 8).

3. **Deonijs Corstiaens**, *drapenyerder*, geboren rond 1571²⁴, vestigde zich te Rotterdam, samen met zijn Tilburgse vrouw Pietergen Thomas.²⁵ Op 2 mei 1603 waren zij te Rotterdam getrouwd. Als Denijs Corstiaens van Tilburch kocht hij in 1631 voor f 3075 vijf huizen en erven naast elkaar achter het pesthuis, bezuiden de Kipsloot.²⁶ De kinderen uit dit huwelijk waren:

1. Jan Deonis Verburg, lakenkoper.²⁷
2. Harmen Deonijs kan identiek zijn aan de geboren Rotterdammer Herman Denijs van Tilburch, die op 10 juni 1642 in zijn geboortestad trouwde met Neeltge Janse van den Berch, weduwe van Gijsbert Sijmons.
3. Jannetgen Deonijs.
4. Tomas Deonijs was in 1654 wijlen; zijn broers en zuster erfden van hem.²⁸
5. Christiaen Deonys woonde op de Meent, toen hij te Rotterdam op 24 november 1630 in ondertrouw trad met Martgen Jans uit Leiden, woonachtig in de Lombardstraat. Bij haar werd hij vader van:
 - A. Tomas Christiaens werd in 1656 bevoogd door Jan Deonys Verburch en Jan Janss van Deuren (zie onder 19). Hij incasseerde een legaat van Aentge (Adriaentge) Snaets, een tante van vaderskant.²⁹ De inkomsten van de weesrekening beliepen f 3563:11:9.³⁰

4. **Laurens Corstiaens** vestigde zich te Delfshaven, waar zijn broer Deonijs namens hem in 1615 een volmolen huurde.³¹ Een van zijn klanten was Abraham Henricxs (zie onder 6).³²

Ø

De familie De Wael

I. HENRY DE FRANCHE DIT DELLE MOTTE³³ te Melen in het land van Luik was een zoon van Martin Jozé dict de Franche delle Motte, woonde in *la Court de France* en trouwde met Menthilet gezegd Menthon. In 1581 liquideerden zijn kinderen Henrijs, Laurens en Johan te *Thienberghe* en *Thuelberghe* (Tilburg) deze Hof van Frankrijk. De zonen waren:

1. Henry de Franche, te Tilburg Henrick Henricx de Wael, volgt onder 5 en onder II.
2. Laurens de France, te Tilburg Laureyns Hendrick Martens de Wael, was gehuwd met Heylwich Aert Jans van Aerl.
3. Johan de France, te Tilburg bekend als Jan Henrick Martens de Wael, trouwde driemaal. Als Jan Henrick Martens, geboren te *Meleng* in het land van Luik, wordt hij vermeld als de huisman van Engela Henrick Janss³⁴, dochter van Henrick Jan Symons en van Lysbeth Peeter Janss van Ghestel. Kinderen van wijlen

24. GAR, ONA 92, f 372, 12 oktober 1621.

25. GAR, ONA 53, no. 609, 16 juni 1625.

26. GAR, ONA 148, no. 803, 23 december 1631.

27. GAR, Weeskamer 448, f 460, 1662.

28. GAR, Weeskamer 618, f 168^v, 31 januari 1654.

29. De jongedochter Ariaentje Jans Snaets was op 30 juli 1628 te Rotterdam getrouwd met de weduwnaar Michiel Hubrechts Punt.

30. GAR, Weeskamer 621, f 75, 20 mei 1656.

31. GAR, ONA 92, f 372, 12 oktober 1621.

32. GAR, Weeskamer 394, f 183, 12 september 1616.

33. RHCT, Genealogisch dossier De Wael.

34. RHCT, Tilburg R 336, f 47, 6 december 1589.

Jan Henricx de Wael deelden in 1615 en verkochten een huis c.a. aan de Hoeven.³⁵

II. HENRICK HENRICKXS DE WAEI te Rotterdam (zie onder 5 na het genealogische overzicht) en Adriaentjen Willem Peter Mutsaerts waren de ouders van:

1. Jan Henricx de Wael van Tilborch, de oudste zoon, was wolwever en woonde achtereenvolgens te Aalst bij Eindhoven en sinds 1609 in de Potterstraat te Turnhout, waar hij in 1618 stierf. In het genealogische dossier De Wael³³ lijkt hij te zijn verward met de zoon van zijn broer Henrick, eveneens Jan Henricx de Wael geheten. Deze wolwever in het Nieuwland te Tilburg vertrok in 1610 naar Utrecht en woonde in 1613 te Rotterdam.³⁶ Jan Henrick Henrickxs de Wael trouwde met Catharina Huybert Daniels³⁷, dochter van de Tilburgers Huybert Daniel Gheridt Hermans en Jenneken Cornelis Cornelis Adriaens (ook: Jenneken Cornelis Adriaen Cornelissen). Jan Hendricks de Wael (dezelfde?) trouwde te Tilburg op 2 februari 1611 met Jenneken Cornelis Jans van Raeck, weduwe van Claes Matthijs Jans van Gorp.
2. Abraham Henricx de Wael, volgt onder 6.
3. Jannitgen Henricx de Wael trouwde met met de lakenvoller Jacob Eeuwouts, die volgt onder 8.
4. Hendrick Hendricks de Wael vestigde zich te Tilburg, waar hij trouwde met Aleydt Adam Cornelis Jan Symons³⁸, dochter van Adam bij Peterken Symon Peeter Huyben. Hij sloot in 1600 een weddenschap met Jan Peter Willems met als inzet *eenen buffelschen kolder op den peys*: als er met Lichtmis 1602 geen vrede zou zijn, moest De Wael voor de kolder betalen. In 1602 eiste Anna, weduwe van de winnaar Jan Peter Willems alias Plat, betaling.³⁹
Uit de boedel van zijn ouders kreeg Henrick nog voor de formele deling *een kassack, een paer boexsen, een paer neer coussen met een vrouwen rock met een hoet*, waarvoor hij f 26 in het sterfhuys moest storten.⁴⁷ In 1623 deed Hendrick aan zijn zwager Jacob Eeuwouts afstand van zijn vaderlijke erfrecht in Tilburg.⁴⁰ Een aantal kleinkinderen verkochten in 1627 een huis, hof, turfschop en grond aan de Hasselt.⁴¹
5. Machieltje Henricx uit Tilburg, woonachtig *opt Oosteijnde* te Rotterdam, trouwde daar op 22 april 1607 met Bastiaen Maertens de Neve uit Vlissingen, die toen Achter het Klooster in Rotterdam woonde.
6. Willem Henricx de Wael, volgt onder 7.
7. Jacob Henricx de Wael.

35. RHCT, Tilburg R 349, f 205^v, 19 februari 1615.

36. Misschien was hij dezelfde als Jan Henricx van Tilburg, die volgt onder 15.

37. RHCT, Tilburg R 340, f 19, 5 april 1594, R 347, f 357^v, 9 december 1604.

38. RHCT, Tilburg R 348, f 97, 22 oktober 1610.

39. RHCT, Tilburg R 1650, 1602.

40. RHCT, Tilburg R 351, f 233, 22 februari 1623.

41. RHCT, Tilburg R 352, f 187, 4 februari 1627.

5. **Henrick Henricxs de Wael** sloot als Henrick Henrick Mertens in 1589 in zijn kwaliteit van voogd van Anthonia en Cornelia, kinderen van Jan Joosten bij zijn overleden zus Lysbet, een accoord met Jan Henrick Mertens.⁴² Hij vestigde zich te Rotterdam en was in 1595 samen met zijn gelijknamige zoon een van de Tilburgse Rotterdammers die solliciteerde naar een vestigingssubsidie als lakenmaker te Bergen op Zoom.⁴³ Het avontuur ging niet door en Henrick bleef te Rotterdam wonen. Waarschijnlijk is hij identiek aan de wolwever Henrick Henricx, wolwever, die in 1597 twee erven in *Ruijbroeck* kocht van de heilige-geestmeesters van Rotterdam.⁴⁴ Daar zijn hij en zijn vrouw Adriaentjen Willem Peeter Mutsaerts in 1604 aan de pest overleden. Henrick werd tussen 21 en 28 januari 1604 begraven.⁴⁵

In de nagelaten boedel bevonden zich *twee houten spinrocken, een weefgetou met allen het genen datter toe behoort*, 439 *fl* *achen sestich wolle*⁴⁶, 27 *fl* lijstwol, 23 *fl* scheergaren, 138 *fl* inslaggaren en een wit laken van 43 $\frac{1}{2}$ el, dat voor 35 stuiver per el werd verkocht. Het onroerende deel van de nalatenschap hestond uit een huis met erf *opde Hoochstraet int oostvijerendeel bijde Oostpoort*, strekkend van de straat tot in de haven en op f 498 na afbetaald, – plus enkele vorderingen. Schulden moesten nog worden voldaan aan onder andere twee wolhandelaren te Leiden (f 149 en f 222), aan de schrobsters Elsgen en Aeriaentgen voor arbeidsloon en aan Jacob Eeuwouts (voogd van de onmondige kinderen De Wael – zie onder 8) voor volloon.⁴⁷

6. **Abraham Henricx de Wael** deed in 1613 te Rotterdam zijn lutherse beleidenis. Hij was drapenier. In 1616 werd onder toezicht van de voogden Jacob Eeuwouts (zie onder 8) en Willem Henricxs (de Wael) ten behoeve van de weeskinderen van Abraham Henricxs en Lijntgen Jans de inventaris opgemaakt. Daarin vond men een wollenlakengetouw, een scheerraam, een scheerijzer, vier spinnewielen, een wollen laken van $\pm$ 34 el, op het getouw ongeveer 27 el laken en 100 *fl* wol. Voorts waren er openstaande schulden voor huishuur, wol, verfloon⁴⁸ en volloon.⁴⁹

Bij een onbekende vrouw – wellicht Grietjen Jacobs, die op 29 februari 1604 te Rotterdam trouwde met Abraham Hendricx, evenals zij woonachtig in de Oppert – was hij vader van drie kinderen:

1. Abraham, te Rotterdam gedoopt op 26 mei 1608.
2. Isaac, te Rotterdam gedoopt op 12 december 1610.
3. Isaac, te Rotterdam gedoopt – evenals zijn broers luthers – op 15 november 1615.

7. **Willem Henricxs**, lutheraan, was lakenbereider te Rotterdam, waar hij als vrijgezel uit Tilburg op 7 april 1613 trouwde met Barbara Gedeons uit Vlissingen (daar zouden zij trouwen). Hij woonde toen in de Oppert. Door Barbara, zijn weduwe, werd in 1627 een inventaris van zijn nalatenschap overgelegd, waarin

42. RIIC, Tilburg R 336, f 476, 6 december 1589.

43. Adriaenssen, „Tilburgse lakenwerkers”, 22.

44. GAR, ORA 506, p. 178, 25 oktober 1597.

45. GAR, Weeskamer 268, f 127^v.

46. Dit doet denken aan de lakens die achtenzestigen werden genoemd: gewezen met een dichtheid van 68 twisten ad 30 draden oftewel 2040 draden per el. Voordergelijk dichtgeweven laken werd blijkbaar een bepaald soort (fijne) wol gebruikt.

47. GAR, Weeskamer 376, f XXXVIII, 27 februari 1604.

48. De betreffende lakenverver was Frans Lodewijcx, wiens zoon Abraham een lakenververij in Tilburg stichtte en daar later drossaard werd (Adriaenssen, „Abraham Lodewijcx van Weesp”).

49. GAR, Weeskamer 394, f 183, 12 september 1616.

onder meer vier scharen, een lakenpers, een scheerdis, een friseerdis, ongeveer dertig stofkaarden, zes persdeuren met een partij bladeren, enkele friseerborden en borstels met *haeckgens* en een lakenraam van ongeveer $1\frac{1}{2}$ laken lang; er stond nog een schuld open van f 28 voor verfloos aan De Blauwe Hand. De drapenier Eeuwout Jacobs Blont (zie onder 8) bevoogdde de wezen.⁵⁰

Bekende kinderen uit dit huwelijk waren:

1. Hendrick, te Rotterdam luthers gedoopt op 24 november 1613.
2. Ariaantje, te Rotterdam gedoopt op 9 maart 1614.
3. Gideon, te Rotterdam gedoopt op 16 juli 1617.

8. **Jacob Eeuwouts**⁵¹, geboren rond 1580⁵², wordt soms afkomstig van Tilburg, soms van Breda genoemd. Zelf verklaarde hij in 1605, dat hij rond 1585 in Tilburg woonde; toen was zijn vader Ewout Ariens, die in dienst van 'het land' met soldaten uit het garnizoen van Heusden in de omgeving de oorlogscontributies ophaalde, tussen Loon en Zand en Drunen overrompeld en gedood door soldaten uit het garnizoen van 's-Hertogenbosch.⁵³ Jacobs moeder, Majken Willems⁵⁴, hertrouwde met Herman Denijss uit Tilburg, die de eerste volmolenaar van Rotterdam werd (zie onder 2).

Minstens sinds 1604 wordt Jacob gezien als vennoot – vermoedelijk eerst als meester-knecht – van Herman Deonijss.⁵⁵ Door diens testament uit 1618 en door koop kwam hij in het bezit van de molen.

Hij trouwde met Jannitgen Henricxs⁵⁶ uit de Tilburgs-Rotterdamse lakenmakersfamilie De Wael. Op 12 maart 1606 hertrouwde hij te Rotterdam met Martje Cornelis van Wierdt (uit Weert). Toen hij in 1611 weer hertrouwde, werd voor de kinderen uit beide huwelijken een boedelinventaris gemaakt. De voogden van de voorkinderen, Adriaen Henricxs, drapenier, en Willem Henricxs, lakenbereider, noteerden *een schuijer met een volmolen ende een huijs staende buytten tHoffpoortgen deser stede, daer aff de gront dese stede toecomende is*, voor van de Rotte tot aan de lakenramen, en de helft in een huis en erf *opde Hooghstraet opt oost eynde byde Oostpoort deser stede buytendijcx*. Uit een schuldenpost voor de aankoop van wol blijkt, dat Jacob Eeuwouts behalve volder ook drapenier was.⁵⁷

Aan de nakinderen (bevoogd door Lambrecht Barents, lakenbereider, en Frans Cornelis) viel onder meer de vollerij ten deel, bestaande uit *gereetschap ende paerden dienende tot het vollen, vijer paerden, een haverkist, een copere keetel, een roeijchuytte, twee paer schaelen, veertich pont meest loot gewicht*. De onroerende goederen bestonden uit *een volmolen, huijs ende hoeijbacht, staende inden ambacht van Blomersdyck inde jurisdictie deser stede van Rotterdam aende Rotte*, achter aan Harmen Deniss, strekkende van de kade tot de ramen en staande op stadsground. Voorts was er een huis en erf aan het oosteinde bij de Oostpoort buitendijks naast Jan Jans Moelenaer. Aan inschulden stond er f 33

50. GAR, Weeskamer 410, f 212, 8 oktober 1627.

51. GAR, ONA 53, p. 533, 28 augustus 1621. Jacob wordt in 1610 de oom genoemd van de kinderen van wijlen Adriaen Yeuwens, schilder, en wijlen Tanneken Carels: Weeskamer 593, f CLXXVI, 28 april 1610.

52. GAR, ONA 47, 16 oktober 1609. In 1640 zei hij 73 jaar oud te zijn (ONA 328, f 199, 13 juni 1640).

53. GAR, ONA 29B, no. 384, 20 mei 1605.

54. GAR, ONA 283, f 94, 1 april 1637.

55. Adriaenssen, „Tilburgse lakenwerkers”, 20.

56. RHCT, Tilburg R 351, f 233, 22 februari 1623.

57. GAR, Weeskamer 388, f 88, 15 augustus 1611.

voor een jaar huishuur, *f* 43 voor wol, *f* 7:17:0 volloon van Henrick Michielss en Tonis Henricks te Dordrecht en volloon van Salomon Corneliss te Amsterdam. Uitschulden waren er aan de kinderen van Pieter Claess en Maritgen Eeuwouts (*f* 135), een restant kooppenningen voor een huis en erf bij de Oostpoort, *f* 200 aan Herman Deniss te Lekkerkerk voor de koop van de volmolen (*f* 14 per jaar), *f* 60 voor wol aan Jacques Ouzeele te Leiden, turf en *f* 18 aan de diakens van de Franse kerk te Rotterdam voor de rest van de koop van de volmolen. Willem Henricxs, lakenkoper, had over de koop van het laatste deel van het huis bij de Oostpoort nog *f* 75 tegoed. De bibliotheek bestond uit een testament (een bijbel). Jacob Eeuwouts beloofde zijn voorkinderen Eeuwout (15 jaar) en Annetgen (12 jaar) te onderhouden tot hun mondige dagen, onderwys te geven en een beroepsopleiding te laten volgen.⁵⁸

Als weduwnaar van Breda trouwde Jacob Eeuwouts te Rotterdam op 21 augustus 1611 met Joost Thomas⁵⁹ (Joosge Tomas) uit 's-Hertogenbosch; hij woonde toen buiten de Hofpoort, zij in de Oppert. Met haar maakte hij in 1619 een testament. Begunstigden waren haar kinderen uit haar eerdere huwelijken met Jan Willems (Isaack en Jacob Janss) en Gerrit Pieters Maeger (Tomas en de in 1603 geboren Gerrit Gerrits).⁶⁰

Van Jacobs kinderen zijn bekend:

1. Marritgen Jacobs, gehuwd met Hendrick Jans, lakenvoller te Rotterdam. Zij had van haar vader via diens testament in 1637 een prelefaat ontvangen van *f* 30, omdat zij hem op zijn ziek- en sterfbed had verzorgd.⁶¹
2. Annetgen Jacobs, gehuwd met Dirck Jans Withoof te Weesp. Met haar zus deelde zij in 1641 de vaderlijke nalatenschap. De molen was al uitgekocht door Marritgen en haar man, die bovendien een huis aan de zuidzijde van de Hoogstraat bij de Oostpoort (voor aan de straat, achter aan de haven) kreeg.⁶¹

Ook Dirck Withoof lijkt uit een vollersfamilie te stammen: in 1623 gaf de lakenvoller Jan Withoof te Rotterdam aan zijn onmondige zoon Jan toestemming in de Engelse kerk te Amsterdam te trouwen met Merritgen Jans.⁶² Hij stierf te Delfshaven op 21 augustus 1639 met achterlating van Merritgen Jans (Maertje). Rond 1606 was een Dirck Jans lakenvoller te Delfshaven (zie hierna onder 24).

58. GAR, Weeskamer 388, *f* 192, 15 augustus 1611.

59. GAR, ONA 184, pp. 218, 219, 12 november 1630.

60. GAR, ONA 101, p. 55, 19 augustus 1619. ONA 53, p. 330, 21 maart 1621: Gerrit Gerrits Maeger gaat met De Gouden Leeuw in dienst van de VOC naar Indië.

61. GAR, ORA 938, *f* 296, 1641.

62. GAR, ONA 84, *f* 271, 16 november 1623.

63. Zie ook L. Adriaenssen, „Intermezzo: Smulders in de lakennijverheid”, *De Brabantse Leeuw*, XLIV (1995) 57, 58.

De familie Smulders

Deze familie vertegenwoordigde met een vijftal leden de Tilburgse lakenmakersgemeenschap in Rotterdam. In de eerste helft van de zeventiende eeuw worden in Tilburg talloze familieleden actief gezien in de wolnijverheid⁶³, zoals Peter Gerit Adriaen Smolders en Cornelis Geridt Adriaen Smolders, die in 1623–1624 en 1639

wol kochten⁶⁴, en Jan Geerit Denis en Peeter Geerit Smolders, wier lakenmerken in Leiden waren gedeponeerd.⁶⁵

I. PETER JAN SMULDERS en Marie Michiel Soffaerts hadden acht kinderen, onder wie:

1. Huybrecht Peter Smolders, volgt onder II.
2. Lysken Peter Jan Adriaen Smolders, volgt onder IIbis.

II. HUYBRECHT PETER SMULDERS en Lucia Herman Gerit Hermans van Heyst waren de ouders van zes kinderen⁶⁶, van wie er zich twee in Rotterdam vestigden. Zij deelden in 1615 de ouderlijke nalatenschap, waarin een huis, hof, boomgaard en land aan de Hasselt.⁶⁷ Twee jaar later deelden zij de bezittingen van hun broer Herman, innocent en *over veele jaren buyten deser heerlycheyt ver-trocken*.⁶⁸ De twee Rotterdamse kinderen waren:

2. Peeter Huybrechts, volgt onder 9.
4. Maeyken Huybrechts, volgt onder 10.

IIbis. LIJSKEN PETERS SMULDERS⁶⁹ trouwde met Willem Henrick Gheridt Smolders, die omstreeks 1588 hertrouwde met Marye van Gorp. Uit het eerste huwelijk werden vijf kinderen geboren, van wie de volgende in Rotterdam ging wonen:

5. Annitgen Willems, volgt onder 11 en 12.

Uit het tweede huwelijk van Willem Smolders werden zes kinderen geboren, van wie er twee in Rotterdam gingen wonen:

- f. Jan Willems, volgt onder 13.
- i. Dingen Willems, volgt onder 14.

9. **Pieter Huybrechts**⁷⁰ vestigde zich als drapenier en lakenbereider in Rotterdam. In 1611 kocht hij een huis, erf en mouterij *aende Goutsewagebrugge inde Oostwagestraet*.⁷¹ Drie jaar later kocht hij de helft van een huis aan de noordzijde van de Hoogstraat.⁷² Aan de oostzijde van de Goudse Wagenstraat kocht hij in 1623 voor f 1428 een huis.⁷³

Samen met de drapenier Jan Henricxs (van Tilburg) kocht Pieter in 1615 voor f 1800 *een coorn rosmolen ende volmolen met de huy-singhe ende erve daer de selve op syn staende, met de woonplaets daer in synde*, plus 12 roeden erf, te Rotterdam gestaan *op Pompenburch*. De kopers mochten de molen niet hoger timmeren dan hij was, *maer wel de plaetse daer de stampers van de volmolen syn op gaende*: die mochten $1\frac{1}{2}$ of maximaal 2 voet hoger. Zij mochten zo lang de verkoper Ot Jans en zijn vrouw Judich Adriaens er woonden niet met hun molenwagen rijden op het *rijpat*, wel hooi en andere benodigdheden voor de molen vervoeren. De verkoper behield de molenstenen en alle gereedschap voor het koren malen; de kopers kregen *het rat met allen den toebehoren totter volderie dienende*.⁷⁴

In eerste echt was Pieter Huybrechts getrouwd met Jenneken Adriaens. Na haar overlijden werden op 23 september 1596 de lakenmakers Herman Denijs (zie onder 2) en Jan Adriaens (zie

64. RHCT, Civiele processen Tilburg, voorlopige inventaris 2149. Ongenummerde doos, 1 april 1639.

65. Gemeentearchief Leiden, Secretariaatsarchief voor 1574, inv. 2388, 5 januari 1646.

66. J.A.M. Smolders, „De herkomst van een Tilburgs geslacht Smolders”, 's-Hertogenbosch, XLI (1992) 32, 33.

67. RHCT, Tilburg R 349, f 169^v, 15 oktober 1615.

68. RHCT, Tilburg R 350, f 45, 2 juni 1617.

69. Smolders, „De herkomst”, 20, 21.

70. GAR, ONA 53, p. 1219, 8 juli 1625.

71. GAR, ORA 509, p. 1, 26 februari 1611.

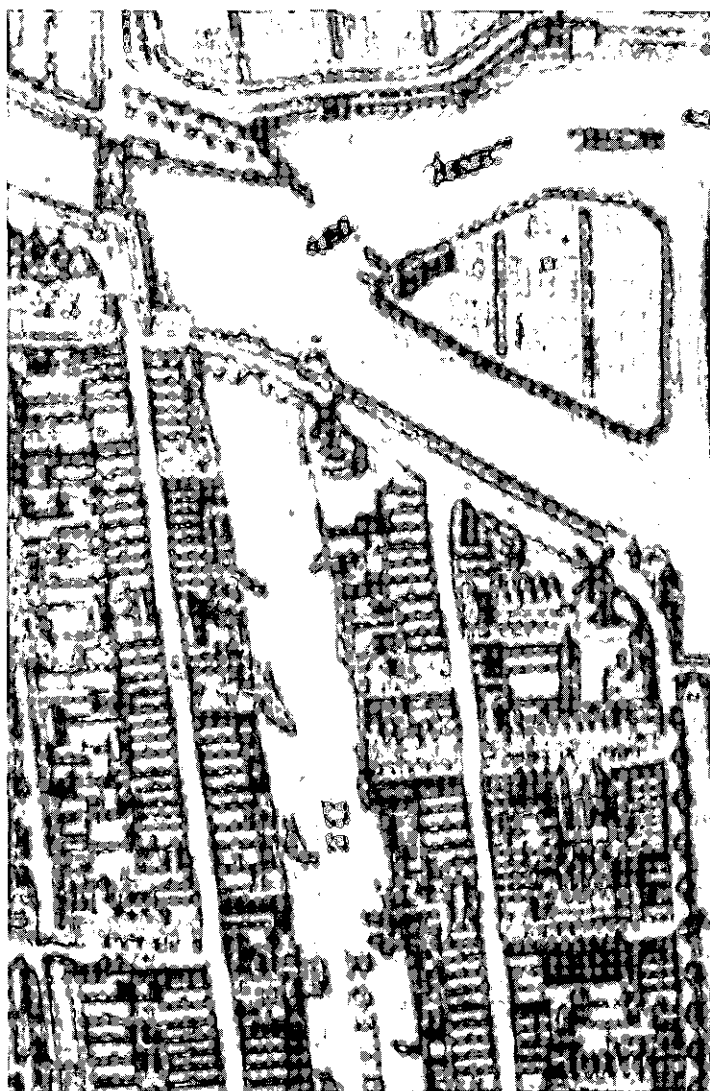
72. GAR, ORA 511, p. 169, 21 mei 1614. Vgl. ORA 513, p. 470, 6 februari 1623. ORA 937, f 222^v, 6 oktober 1621.

73. ORA 513, p. 495, 5 juli 1623.

74. GAR, ORA 511, p. 504, 5 juni 1615.

De Rotte (links van zuid naar noord stromend) eindigt bij de volmolen op Pompenburg van Pieter Huybrechts (rechts voor de laatste brug). De straat die westelijk parallel aan de Rotte loopt, leidt naar het Hofpoortje. Wie daardoor loopt en rechtsaf gaat, bereikt een veld met lakenramen. Nog iets verder naar het oosten, aan de waterkant, stond de volmolen van Herman Denijs en Jacob Eeuwouts. (Kaart van Rotterdam door Floris van Berckenrode, 1623.)

onder 1) beëdigd als voogden over hun kinderen.⁷⁵ Op 17 december 1596 hertrouwde hij met Adriaentje Marcelis, die volgens Boeren en Smulders een dochter zou zijn van Marcelis Cornelis Otten te Udenhout⁷⁶, maar in feite geboortig was van *Hanserstadt* (?), terwijl de Udenhoutse naamgenote was gehuwd met Peeter Huybrecht Peeter Huyben te Moergestel.⁷⁷ Toen zij trouwden, woonde Pieter Achter het Klooster en Adriaentje in de Hoogstraat. Zij kregen minstens een kind: in 1631 kwam Pieter Huybrechts met de kleerkoper Jeronimus Jobss, weduwnaar van zijn dochter Annetgen Pieters, overeen, dat deze *f* 150 zou ontvangen voor haar erfgoederen.⁷⁸

75. GAR, Weeskamer 545, no. 406.

76. Boeren, „De Tilburgse wolnijverheid”, 122. Smulders, „de herkomst”, 32.

77. Aldus mijn nog te publiceren stamboom van de familie Otten.

78. GAR, ONA 108, p. 326, 16 september 1631.

10. Maeyken Huybrechts trouwde met **Cornelis Jans** te Rotterdam, die in Tilburg Cornelis Jan Peeters de oude heette. Wellicht is hij identiek aan Cornelis Jans van Tilburch, die in 1614 een huis bezat aan de zuidzijde van de Nieuwhaven nabij de Bogertstraat te Rotterdam.⁷⁹ Haar en wijlen Cornelis' kinderen werden in 1622 bevoogd door hun oom Peter Huybrechts, wolwever, en door Jan Pieters; de laatste werd wegens overlijden vervangen door de lakenkoper Wouter Cornelis (volgt onder 12).

Maeyken hertrouwde met Henrick Jan Goyers.⁸⁰ De kinderen voor de helft en hun oom en voogd Pieter Huybrechts voor de wederhelft werden in 1622 uitgekocht door hun ooms Jan Huybrechts, Cornelis Gysbrecht Gerrit Beykens (gehuwd met Jenneken Huybrechts) en Jan Goyaert Pesser (gehuwd met Anneken Huybrechts) te Tilburg voor hun portie in het sterfhuis van Herman Huybrechts, die twintig jaar uitlandig was en werd gehouden voor overleden.⁸¹

11. Annitgen Willems trouwde met Cornelis Denijs Huybert Leyten en hertrouwde te Rotterdam op 9 maart 1603 met Wouter Cornelissen Rijsbrouck. De eerste woonde als **Cornelis Dynis**, drapenier, in Rotterdam, waar hij in 1602 met zijn vrouw testeerde. De kinderen moesten worden opgevoed, naar school gestuurd en een vak leren; elk van hen zou f 30 worden bewezen. Cornelis en Annitgen woonden toen in de Lombardstraat.⁸²

12. **Wouter Cornelis Rijsbrouck** was lakenkoper in Rotterdam. Hij kwam uit Oisterwijk en niet, zoals ik eerder had aangenomen, uit Tilburg.⁸³ In Oisterwijk woonde hij tot minstens het einde van de zestiende eeuw met zijn eerste vrouw Elisabeth Wouter Jan Hessels.⁸⁴ Samen met haar kocht hij (Wouter Cornelis Pauwels Rijsbroecx) in 1588, een jaar na de verwoesting van Oisterwijk door Hollandse soldaten, twee afgebrande hofsteden.⁸⁵ In 1610 machtigden Wouter en Annitgen, zijn vrouw, zijn zwager Pieter Willems en Jan Denijs te Tilburg om aan haar neef Ary Pieters aldaar driekwart in de nalatenschap te verkopen van haar eerste man, de vader van haar dochter Elysabeth Cornelis.⁸⁶

Het tweede huwelijk van Annitgen Willems bleef kinderloos. Denijs Christiaens, drapenier (zie onder 3), en Jan Janss van Duijren (zie onder 19), burgers van Rotterdam, verrekenden in 1633 als voogden van de kinderen van Willem Cornelis Rijsbrouck de nalatenschap van hun oom Wouter. Van diens weduwe Annitgen zouden zij f 2100 ontvangen, waarvoor zij als onderpand haar huis en erf aan de westzijde van de Botersloot stelde.⁸⁷

13. **Jan Willems** vestigde zich als wolwerker en lakenmaker in Rotterdam. In 1619 werd zijn boedel geïnventariseerd ten behoeve van zijn wezen bij Wijve Jans, die hertrouwde met Mathys Pasteykens. De voogden waren Louris Jans, linnenwever, en hun oom Mathijs Adriaens, wollenlakenwever. Het gereedschap bestond uit een wollenweefgetouw, een scheerraam, een scheer-

79. GAR, ORA 511, p. 187, 25 mei 1614.

80. Smulders, „De herkomst”, 32, noemt als tweede man Hendrick Jaspas Hendricxssoon Verhoeven.

81. GAR, Weeskamer 599, f 149, 28 april 1622.

82. GAR, Weeskamer 318, f 18, 4 augustus 1602.

83. Adriaenssen, „Tilburgse lakenwerkers”, 21, 22.

84. RHCT, Oisterwijk R 284, f 64, 5 maart 1588; f 99, 10 september 1590. R 289, f 43, 7 september 1594; f 52^v, 18 november 1594. R 293, f 23^v, 13 april 1598. R 294, f 35, 3 juni 1599.

85. RHCT, Oisterwijk R 285, f 17, 2 april 1588.

86. GAR, ONA 88, no. 114, 2 oktober 1610.

87. GAR, ORA 938, f 135, z.d.

bank, vier spinnewielen, twee spoelwielen, drie paar kaarden en dertien manden om de wol in te doen. Er waren nog schulden voor in Leiden en Rotterdam gekochte wol en voor olie, terwijl Pieter Huybrechts (zie onder 9) nog *f* 16:7:8 tegoed had. Er waren *een testament boeck en een psalm boeck* in huis.⁸⁸

Ook Mathys Pастeykens (uit Weert) was drapenier. Toen in 1624 zijn nalatenschap werd opgeschreven, hadden de voorkinderen van Wijve Jans nog steeds dezelfde voogden, terwijl die van haar nakinderen Jacob Eeuwouts (zie onder 8) en de linnenwever Jan Poortmans waren. Geïntariseerd werden een wollenweefgetouw, zes wielen, een scheerbank, een scheerijzer, drie kammen, twee spoelen, twee rieten (onderdelen van weefstoelen), $46\frac{1}{2}$ *tl* Pommerse wol ad 10 stuiver, 103 *tl* Spaanse wol ad 17 stuiver 18 penning, 6 *tl* Pommers garen ad 13 stuiver, 20 *tl* *grise wolle*, een half ongevold laken ter waarde van ongeveer *f* 48 en 13 *tl* Pommerse *scheer* ad 13 stuiver. Er moesten nog veel schulden worden betaald voor Spaanse en andere wol, voor volloon (aan Jacob Eeuwouts onder 8), kaardloon, verflooi, olie en turf. Wouter Cornelis (Rijsbroeck – zie onder 12) was een van de crediteuren.⁸⁹

De kinderen van Jan Willems waren in 1626 erfgenamen van hun grootvader, Willem Henricx Smulders, en van Elisabeth Arens Hootdonck te Brielle, weduwe van Cornelis Huybrechts.⁹⁰

14. Dingen Willems trouwde met **Matijs Adriaens**⁹¹, wolwever en *trapier* te Rotterdam. Hij was een zoon van Adriaen Henrick Cornelis Smulders en Deliken Marcelis Jans Mutsaerts en heette in Tilburg Matthijs Adriaen Smulders alias Scheurhuys.⁹² In 1632 machtigde hij Cornelis Jans Denijs te Tilburg om met zijn broers en zusters zijn erfenis af te handelen.⁹³ Minstens vijf jaar tevoren was hij weduwnaar geworden. In 1627 maakten Jacob Eeuwouts (zie onder 8) en de lakenmaker Willem Maximiliaens als voogden van zijn en Dingens kinderen de inventaris van het sterfhuis. Daarin bevonden zij zes (spinne- en spoel)wielen, een wollenlakengetouw en een scheerraam, voorts twee testamente, een bijbel, een psalmenboek en zes andere boekjes.⁹⁴ De kinderen – Jan zoon Mathijs Adriaenssen Scheurhuys die men noemde Smolders, Deliana met haar man Pieter Jorissen Verduijn en Jacob Mathijssen Scheurhuys te Delft – waren in 1669 erfgenamen van hun tante Henricxken Adriaen Smolders alias Scheurhuys, weduwe van Claes Adriaenssen de Cock.⁹⁵

67

Overigen

15. **Jan Henricx**, tijkwerker uit Tilburg, trouwde op 27 april 1614 in Rotterdam met zijn dorpsgenote Mayken Dirx. Zij woonden toen respectievelijk in de Doelsteeg en Achter het Klooster. Toen zij op 15 augustus 1614 testeerden, woonden zij aan de Kipsloot achter het gasthuis.⁹⁶ Hij kan dezelfde zijn geweest als Jan

88. GAR, Weeskamer 397, f 51, 27 februari 1619.

89. GAR, Weeskamer 404, f 125, 22 februari 1624.

90. GAR, Weeskamer 601, f 133, 19 februari 1626.

91. Boeren, „De Tilburgse wolnijverheid”, 123 identificeert hem onjuist met een deken van de Rotterdamse kramers uit 1567.

92. J.A.W. Smulders, „Een geslacht Smulders (Smeulders)”, *De Brabantse Leeuw*, XLII (1993) 135.

93. GAR, ONA42, no. 206, 29 september 1632. RHCT, Tilburg R 355, f 24, 6 oktober 1632.

94. GAR, Weeskamer 410, f 50, 15 juli 1627.

95. RHCT, Tilburg R 370, f 215, 3 januari 1669.

96. GAR, ONA35, no. 49.

Henricxs van Tilburg, die in 1615 samen met Pieter Huybrechts (zie onder 9) de volmolen op Pompenburg kocht en die als Jan Heynricx van Tilburch in 1618 nabij het Hofpoortje woonde.⁹⁷

16. **Jan Janss Otter** uit Tilburg was als lakenvoller woonachtig te Dordrecht en weduwnaar, toen hij op 6 oktober 1619 te Rotterdam trouwde met Annetgen Jans uit het land van Luik, eveneens woonachtig te Dordrecht. Anthonis Reynierss, bleker buiten de Goudsepoort, machtigde in 1623 de kleermaker Willem Jans te Sint-Huibrechts-Lille in het land van Luik om van Jan Geubels aldaar het bedrag te ontvangen waarmee deze zijn zwager Jan Jans den Otter uit de erfenis van zijn moeder Aeltgen Geubels had gekocht.⁹⁸ Met andere woorden: Jan (den) Otter was getrouwd met Annetgen, dochter van Jan Geubels en van Aeltgen N.

Met ingang van 1 mei 1614 huurde Ot Jans voor de termijn van een jaar Jan Jans Otter in als meesterknecht in de volmolen *op Pompenburch*, om *int volambacht te arbeyden ende de vollerye gaede te slaen als meester knecht toebehoort*. De schade die bij het vollen zou ontstaan aan lakens, pletsen en anderszins zouden voor Otters rekening komen. Hij kreeg een woning in de volmolen en een loon van $f\ 4\frac{1}{2}$ per week plus *tot verval (...) de vlocken vande lakenen ende uutte kaerden comende*. De werkdagen liepen van 5.00 tot 20.00 uur.⁹⁹ In 1621 legde Jan Janss Otter, voller en 32 jaar oud, een verklaring af over schade aan een andere Rotterdamse volmolen.¹⁰⁰

In 1633 werd de nalatenschap van Jan geïnventariseerd ten behoeve van zijn weduwe Annetgen en hun drie onmondige kinderen, die werden bevoogd door de wollenlakenmakers Steven Jans (zie onder 20) en Henrick Jaspers. Er waren geen onroerende bezittingen.¹⁰¹

17. **Claes Jans van Tilburg**, lakenmaker, stemde in 1619 er mee in, dat zijn moeder Lijntgen Huijbrechts de erfenis van zijn vader Jan Hendricxz zou behouden.¹⁰²

18. Styntgen Jans, vrouw van **Crijn Laurens** van Tilburg, wolwever, 28 jaar oud, legde in 1621 een verklaring af.¹⁰³

19. **Jan Jans van Duren**, drapenier, trad herhaaldelijk op als voogd van weeskinderen van Tilburgse Rotterdammers. Met zijn vrouw Martgen Jans, evenals hijzelf geboren te Tilburg, maakte hij op 24 juni 1624 een testament.¹⁰⁴ Vijf jaar later was hun oudste (of enige) kind Henrick Jans, dan volslagen wees, erfgenaam van Adriaentge Jans, zijn tante van moederskant, die gehuwd was geweest met Abraham Dionys.¹⁰⁵

20. **Steven Jans** (van Tilburch) trouwde te Rotterdam op 7 juni 1609 met Maeyken Jaspers, een Rotterdamse. Hij woonde toen Achter het Klooster. In 1620 wordt hij vermeld als wolweversknecht van Jan Adriaen Vrancken (zie onder 1). Vermoedelijk is hij nooit een zelfstandige meester-wever geworden. In zijn boedel, in 1636 geïnventariseerd na zijn overlijden, werden immers geen wol-

97. GAR, ONA 79, no. 317, 1 mei 1618.

98. GAR, ONA 253, f 514.

99. GAR, ONA 39, f 466, 25 februari 1614.

100. GAR, ONA 53, p. 249, 1 februari 1621.

101. GAR, Weeskamer 416, f 426, 28 november 1633.

102. GAR, ONA 100, no. 145, 23 augustus 1619.

103. GAR, ONA 91, no. 207, 22 mei 1621.

104. GAR, ONA 53, no. 614.

105. GAR, Weeskamer 602, f 431, 8 januari 1629.

gereedschappen gevonden. Aan huishuur was hij nog *f* 100 schuldig. Henrick Janss, tijkweker, en Cornelis Jaspers, drapenier, waren de voogden van zijn en Maykens kinderen.¹⁰⁶

Van de verschillende Tilburgse vrouwen in Rotterdam die met niet-Tilburgers trouwden, volgen hier twee voorbeelden:

21. **Cathalijn Joosten**, weduwe van Frans Jans, wollenlakenwerker te Gouda, gaf in 1626 een machtiging om te Tilburg de erfenis van haar vader Joost Willems te ontvangen van haar zus Willemken.¹⁰⁷

22. Theunis Bastiaens uit 'Meijden' (Muiden, Ameide?) trouwde op 27 januari 1613 te Rotterdam met **Maritje Jans** uit Tilburg. Beiden woonden Achter het Klooster. Begin 1623 werd ten behoeve van de weeskinderen hun boedel geïnventariseerd. Daarin zaten een nieuw weefgetouw met alle toebehoren, acht spinnewielen, twee spoelwielen en meer lakenmakersgereedschappen. De grondstoffenvoorraad bestond uit 350 *tl* Spaanse wol ad *f* 1:0:8, 500 *tl* Pommerse wol ad *f* 0:6:4, 196 *tl* blauwe wol ad 13 stuiver, 27 *tl* rode wol ad 18 stuiver en 17 *tl* taneetkleurige wol ad 21 stuiver. Twee halve Pommerse lakens van elk 47 el werden verkocht voor 24 stuiver 8 penning per el en een half slecht, blauw laken van 26 el voor *f* 28:12:0. Opmerkelijk was de bibliotheek, die bestond uit een *martelaersbouck*, de acten van de synode van Dort, de werken van Peckius, een boek van Henricus Molinerus, vijftien boeken in quarto en twintig in octavo, ten slotte zesendertig *blau boeckgens*. Schulden stonden nog te betalen aan onder meer Jan Janss van Duiren (zie onder 19) en Heijndrick Heijndricks (de Wael?) voor bereiden. De wollenlakenmakers Steven Janss (zie onder 20) en Pieter Janss bevoogden de weeskinderen.¹⁰⁸

62

Oisterwijkse lakenwerkers in Rotterdam

Behalve de onder 12 besproken Wouter Cornelis Rijsbrouck vestigden zich vier Oisterwijkse lakenwerkers in Rotterdam.

23. **Jan Adriaens**, lakenmaker te Rotterdam, heette in Oisterwijk Deckers. Hij was een zoon van Adriaen Jan Goyaert Echelen en Lysken Peter Deckers en trouwde met Geritken Jan Hermans.¹⁰⁹ In 1571 kocht hij een huis in de Kerkstraat te Oisterwijk¹¹⁰, dat zijn kinderen in 1606 verkochten.¹¹¹

Geertruy Hermans hertrouwde aam het einde van zestiende eeuw te Breda. Haar kinderen werden bevoogd door Pieter Huybrechts (zie onder 9) en Jan Henricx (van Tilburg? – zie onder 15), lakenmakers. In 1598 incasseerden zij van hun inmiddels in Breda woonachtige moeder voor de verrekening van de meubels, wol en garen en van het huis en erf *de Bot (...) opt oosteynde deser stede* (aan de westzijde van de Leuvehaven) *f* 550. Van Henrick de Wael (zie onder 5), Pieter Huybrechts (zie onder 9), Cornelis Aerts (zie

106. GAR, Weeskamer 420, f 143, 23 oktober 1636.

107. GAR, ONA 136, no. 185, 25 augustus 1626.

108. GAR, Weeskamer 402, f 354, 23 februari 1623.

109. Informatie van Wim de Bakker te Oisterwijk.

110. RHCT, Oisterwijk R 275, f 10^v, 1571.

111. RHCT, Oisterwijk R 324, f 24^v, 24 januari 1606.

onder 24), de wever Aerien Janss, Tanneken weduwe Henricx de wever, Jacob de kaardenmaker en anderen hadden zij nog bedragen tegoed. Het huis *den Bot* was nog niet helemaal afbetaald, een volter moest zijn loon nog ontvangen en de kleermaker Pieter Mathys een lening van *f* 100.¹¹²

De kinderen waren:

1. Adriaentgen Janssen, gehuwd met Henrick Jans te Leiden.
2. Anneken Janssen stierf voor juni 1605 met achterlating van Crijn Engels, haar weduwnaar.
3. Lysbeth Jansen trouwde met Joost Willems te Leiden.
4. Janneken Jansen.

24. **Cornelis Aerts Huyvens**, ook Cornelis Aerts van Oisterwijk genoemd, was in 1605 wijlen, evenals zijn vrouw Anneken Pauwels. Pieter Huybrechts (zie onder 9) en Jan Jans, lakenmakers, inventariseerden als voogden van de weeskinderen onder meer 320 *ƒ* wol, 105 *ƒ* wollen garen (grof en fijn), een geschooren stuk laken, een weefgetouw met gereedschap, een *scheerhaen* en zes wielen. Aan schulden moest nog *f* 300 wol te Leiden worden voldaan, volloon aan Dirck Jans te Delfshaven, *f* 1:4:0 aan Jacob de kaardenmaker, *f* 12 weefloon aan Jannitgen *opt steijger*, aan Pieter Huybrechts een lening van *f* 134:9:0, aan Eeuwout Adriaens *bijde werff* (zie onder 8) *f* 12 voor bier en *f* 45½ voor in mei 1604 vervallen huishuur. In januari 1605 werd geprobeerd om de kinderen in het weeshuis te krijgen. *Aende meijens* werd 36 *ƒ* scheerdraad uitgereikt om daarvan garen te spinnen, maar onduidelijk is of werd bedoeld op de dochters van Huyvens. Er was een zoon Aert Cornelis Huyvens, die in februari 1605 nieuwe schoenen kreeg.¹¹³

25. **Jan Jan Wijtmans** te Rotterdam gaf in 1605 een machtiging om de nalatenschap van zijn grootvader Matheus Jans Weytmans te innen.¹¹⁴ Hij was een zoon en waarschijnlijk enigst kind van Jan Matheus Wijtmans bij Jenneken Emberts Colen, vermeld in 1602.¹¹⁵

26. **Pieter Henricks** uit Oisterwijk, lakenmaker te Rotterdam, solliciteerde in 1595 te Bergen op Zoom naar een vestigingssubsidie, samen met de Rotterdamse Tilburgers Henrick de Wael vader en zoon, Pieter Huybrechts, Jan Adriaens en Jacob Eewouts.¹¹⁶

9

Ballenmakers uit Tilburg en Goirle

Aangezien Goirle het centrum van ballenmakers was, en niet Tilburg, terwijl in het buitenland als plaats van herkomst van Goirlenaren vaak Tilburg werd genoemd (daar zetelde immers het dorpsbestuur), is het waarschijnlijk dat de meeste en wellicht alle hierna genoemde ballenmakers uit Goirle kwamen.

112. GAR, Weeskamer 586, f II^c XV, 12 maart 1598.

113. GAR, Weeskamer 378, f III^c XXX, 7 februari 1605.

114. GAR, ONA 29B, no. 469, 21 november 1605.

115. Mededeling van Wim de Bakker te Oisterwijk. RHCT, Oisterwijk R 297, f 49, 7 juni 1602.

116. Adriaenssen, „Tilburgse lakenwerkers”, 22.

117. GAR, ona 33, no. 14, 15 september 1609.

118. RHCT, Tilburg R 350, f 147, 1618.

119. GAR, Weeskamer 594, f 273, 17 oktober 1612.

120. GAR, Weeskamer 374, f II^cXCIX, 3 december 1603; f III^cIII, 3 december 1603.

121. GAR, Weeskamer 399, f 79, 27 februari 1621.

122. GAR, Weeskamer 399, f 154, 28 mei 1622.

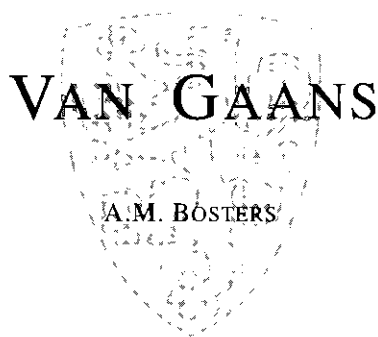
27. **Matheus Denijsz**, ballenmaker uit Tilburg, gaf in 1609 te Rotterdam een machtiging om te Dordrecht en Geertruidenberg te op te treden aangaande 5000 ~~fl~~ ballenmakershaar, dat was inbeslaggenomen bij het huis te Merwe.¹¹⁷

28. **Jan, zoon van Adriaen Jan Jans Verschueren**, balmaker uit Tilburg of Goirle, woonde in 1618 te Rotterdam.¹¹⁸

29. **Wouter Benedictus**, ballenmaker, werd overleefd door zijn weduwe Gryetgen Sebastiaens (1612). De kinderen Anthonis en Christiaan (in 1624 *heyde ver over 25 jaren oudt*), Lijntgen en Sara Wouters (in 1624 nog onmondig) erfden van hun opa Benedictus Wouters te Tilburg. Oom Kerstiaan Claes was ballenmaker te Delft.¹¹⁹

30. **Willem Heijndricxs van Buerden**, ballenmaker, was gehuwd met Meritgen Jaspers. Na zijn dood waren in 1603 de ballenmakers Wouter Bededictus en Jan Gillis voogden van zijn kinderen. Zij inventariseerden een huis aan het einde van de Nieuwpoort te Rotterdam en een twaalfde deel van een molenhuis te Goirle, waarvan de weduwe toen 16 jaar niets had genoten. Uit een eerder huwelijk was Willem vader van Maritgen.¹²⁰

Meritgen Jaspers hertrouwde met Gerrit Ladhuys, ballenmaker. In 1621 waren Pieter Huybrechts (zie onder 9) en Steven Jans (zie onder 20) voogden van hun kinderen, die onder meer land te Tilburg erfden.¹²¹ Toen zij in 1622 hertrouwde met de ballenmaker Gerrit Claes, bewees zij aan haar dochter Willemken van Buerden haar erfgoed te Goirle.¹²²

Afkortingen

ARH	Algemeen Rijksarchief Den Haag
GABZ	Gemeentearchief Bergen op Zoom
GARN	Gemeentearchief Roosendaal en Nispen
RAWB	Regionaal archief West-Brabant Zevenbergen

De familie Van Gaans is een oude landbouwersfamilie in de westhoek van Noord-Brabant. De oudste generaties verbleven tot het midden van de achttiende eeuw te Wouw. In deze regio vestigde zich omstreeks 1600–1620 de oudst bekende stamvader: Lieven Baltenzoon Gaens. Van het midden van de achttiende eeuw verspreidde de familie zich verder over West-Brabant en vestigden zich nakomelingen in met name te Steenberg en omgeving.

De oudste benamingen van de familie zijn Gaens en Van Gaans. De betekenis van de naam is onduidelijk. Vermoedelijk duidt zij op een toponiem. Noch in het aardrijkskundige woordenboek van Van der Aa, noch in het toponiemenwoordenboek van De Flou (België) wordt evenwel een plaats of buurtschap Gaens genoemd.¹

De stamboom, die in acht generaties is uitgewerkt, vangt aan met:

I. LIEVEN BALTENS GAENS, geboren omstreeks 1565, overleed voor 1625. Na het overlijden van zijn vrouw, Mayken Hermans, vond op 12 april 1625 de verdeling tussen de erven grond onder de kinderen plaats.² De twee zoons en de twee gehuwde dochters kregen ieder een kavel van het stuk land genaamd *het Steenen Camercken*.³ Bij deze erfdeling werd een van de dochters aangeduid als Mayken Lieven Baltens.

Mayken Hermans had uit de nalatenschap van haar vader Hermans Jansse Spronck diverse percelen grond te Spellestraat onder Wouw. Deze gingen later over op haar zoon Mels Lievens Gaens.⁴

De bekende kinderen uit het huwelijk van Lieven Baltens Gaens en Mayken Hermans Spronck waren:

1. Balten Lievens alias Gaens is waarschijnlijk ongehuwd en kinderloos overleden. Hij bekende op 15 februari 1625 de som van 50 gulden schuldig te zijn aan zijn broer Mels Lievens Gaens in verband met geleend geld en een geleende boerenkar onder verband van zijn deel in de erfgoederen van zijn moeder.⁵ Hij constitueerde Johan Coenen in een stukje land,

1. A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* 13 dln.; Gorinchem, 1839–1851, in voce. K. de Flou, *Woordenboek der toponymie van westelijk Vlaanderen, Vlaams Artesië, het land van den Hoek, de graafschappen Guines en Boulogne en een gedeelte van het graafschap Ponthieu* (18 dln.; Gent-Brugge, 1914–1938), in voce.

2. GARN, Wouw R 2105, f 22.

3. GARN, Wouw R 2105, f 19.

4. GABZ, Raad en Rekenkamer 1341, f 354.

5. GARN, Wouw R 2105, f 17.

deel uitmakend van *het Steenen Camercken*, dat hij had verkregen als universele erfgenaam van zijn moeder.⁶

2. Mayken Lievens Gaens en haar eerste man Peter Lenaerts Potter maakten op 6 september 1627 hun testament. Bij zijn voorgaande vrouw had hij een zoon Lenaert Peters Potter.⁷ Op 2 november 1655 bekende Mayken aan haar zwager Jan Harmense Tollenaar de som van 200 gulden schuldig te zijn onder verband van haar stede in de Spellestraat.⁸ Aan heer Pieter van Santvliet was zij 500 carolusgulden schuldig in verband met achterstallige landpacht.⁹ Als weduwe van Leendert Hermans Tollenaar kwam zij in 1662 met haar voogd overeen, dat zij in het bezit van alle goederen zou blijven, die wijlen haar man had achtergelaten, terwijl zij aan haar zonen en dochter voor hun vaders goed de som van 1500 carolusgulden zou geven en bij hun huwelijk twee koeien en een bed met toebehoren.¹⁰ Op 19 december 1662 verkocht zij een kwart in een perceel land in de Spellestraat.¹¹ Aan François Hoeckgeest was zij de som van 500 carolusgulden schuldig onder verband van haar huis met hof en boomgaard en 5 gemeten land te Spellestraat.¹² Aan Adriaan Vervucht bekende zij de som van 400 gulden schuldig te zijn onder verband van een stuk land, *de Hoogebraack* genaamd.¹³ Op 12 december 1674 verkocht zij, geassocieerd met haar zoon Adriaen Pierssen Potter, aan Herman Goortsen een hoeve land met huis, hofstede, boomgaard en heining.¹⁴

Mayken Lievens Gaens was in eerste echt gehuwd met Pieter Lenaerts Potter, weduwnaar van Lybeken Cornelis. Zij hertrouwde met Lenaert Hermans Tolenaar, die op 22 november 1653 te Wouw werd begraven.

3. Lissen Lievens Gaens was gehuwd met Cornelis Passchiers.
4. Melchior Lievens Gaens, volgt onder II op pagina 220.

II. MELS LIEVENS GAENS, geboren omstreeks 1595, werd op 9 juli 1646 te Wouw (Spellestraat) begraven. In 1624 had hij een bruin paard verkocht, dat toebehoord zou hebben aan een korporaal te Herentals.¹⁵ Van zijn broer Balten en zijn zusters als erfgenamen van hun moeder, Mayken Hermans, die er altijd had gewoond, huurde hij een stede met huis, land en toebehoren; hij huurde het goed voor een termijn van 7 jaar, ingaande met Sint-Maarten.¹⁶ Lysken Lievens, zijn zuster, en haar man Cornelis Passchiers verkochten hem hun gedeelte in de erfgoederen van haar moeder voor de som van 300 gulden.¹⁷

Mels Lievens Gaens was landman in de Spellestraat. Op 8 november 1636 bekende hij een erfrente schuldig te zijn aan Maria Catharina en Clara Chrispino Capello, dochters van Francesco Capello te Antwerpen, met als onderpand zijn stede te Spellestraat en circa 3 gemeten weiland, genaamd *'t Goorken*, en 6 gemeten land op Den Donck. Hij gaf hiertoe volmacht aan de meier Guiliam van Innevelt te Essen, om in zijn naam te handelen.¹⁸ Diverse

6. GARN, Wouw R 2105, f 22.

7. GARN, Wouw R 2084.

8. GARN, Wouw R 2108, f 90.

9. GARN, Wouw R 2108, f 102, 22 februari 1656.

10. GARN, Wouw R 2109, f 114, 26 juli 1662.

11. GARN, Wouw R 1907, f 171.

12. GARN, Wouw R 2110, f 14, 29 mei 1664.

13. GARN, Wouw R 2110, f 58, 25 november 1665.

14. GARN, Wouw R 1908, ongef.

15. GARN, Wouw R 2105, f 10, 13 oktober 1624.

16. GARN, Wouw R 2105, f 253, 5 april 1625.

17. GARN, Wouw R 2105, f 128, 16 maart 1627.

18. GARN, Wouw R 2106, f 73.

keren was hij civiele partij in rechtsgedingen.¹⁹ Van Lambrecht Hermans kocht hij voor 108 carolusgulden $\frac{1}{2}$ meet land in Kruisland op Goortshoek, waarvan de andere helft toebehoorde aan Tanneke Backers, weduwe van Pieter Jacobssen.²⁰

Mels had uit het cijnsgoed van Jan Peeters, timmerman, gekomen van Dingen Goorts, een hofstede op de Triest, ongeveer 200 roeden groot, alsmede diverse percelen grond, waaronder een gekomen van Mayken Hermans, het land *het Steenen Camercken*, een op Den Donck geheten *den Kerckpat* en *de Clicke*, dan *Jooskens Velleken* geheten.²¹

Melchior Lievens had heel wat percelen land in gebruik. Van Joachim Jacobsse de Brouwer kocht hij de helft van 200 gemeten en 69 roeden bos.²² In 1628 kocht hij van Bernard Wouters een stuk land op Den Donck en van Govaert Pieters Potter een stuk land in Spellestraat, genaamd *Grootmoeders Heininge*.²³ Aan Hans Lenaers Ruijten verkocht hij een perceel land op *de Hoochbrake*.²⁴ Op 4 februari 1645 vestte hij Jacob Meeussen in een huis, hof en land, staande op de Triest in Spellestraat, groot samen 2 gemeten.²⁵ Hendrick Heijligers kocht van hem een half stuk zaailand, gelegen in het dal bij de molen. In ruil daarvoor kocht hij van Heijligers een stuk land bij *de Hoochbrake*.²⁶ Van Adriaen Marinus de Ruijter kocht hij de helft van een blok land van 3 gemeten in het dal, waarvan hij ook de wederhelft had.²⁷ Van Willem Crijnsen kocht hij op 15 november 1633 het vijfde deel in 16 gemeten en 211 roeden land in Kruisland.²⁸ Bij juffrouw Matthijsken Willeboorts ging hij een geldlening van 100 carolusgulden aan onder verband van diverse stukken land.²⁹

Mels Lievens Gaens was gehuwd met Sijken Jacobs Hoosmans, die in het kraambed stierf en op 30 september 1640 te Wouw (Spellestraat) werd begraven. Hun kinderen waren:

1. Catalijn Melssen Gaens, gedoopt te Wouw op 5 april 1626, is voor 1672 kinderloos overleden.³⁴
2. Maria Melsen Gaens werd op 29 december 1630 te Wouw gedoopt en is daar begraven op 12 januari 1677. Zij trouwde op 3 mei 1650 te Wouw met Bartholomeus Jansse Schuurbijs, gedoopt aldaar op 29 augustus 1627 en er begraven op 8 september 1676, zoon van Jan Pieterse Schuurbijs en van Catelijn Goorts.
3. Jacob Melssen Gaens, volgt onder III op pagina 222.
4. Willemijn, gedoopt op 22 oktober 1634 te Wouw.
5. Livinus, gedoopt te Wouw op 30 maart 1636, stierf jong.
6. Tanneke Melsen Gaens, te Wouw gedoopt op 31 mei 1638, trouwde aldaar op 14 oktober 1657 met Herman Antonisse Lanen³⁰, gedoopt te Wouw op 29 oktober 1633, zoon van Anthonis Hendriks Lanen en Maria Hermans Tollenaar. Hij was landbouwer te Nieuw-Vossemeer.

Tanneke hertrouwde op 3 januari 1672 te Nieuw-Vossemeer met Jan Janssen Smidts, jongman uit Ossendrecht. Zij

19. GARN, Wouw R 131, 623, 634, 645, 662, 679, 757, 769.
 20. RAWB, Steenberg N 1644, 4 juli 1627. Steenberg R 1417, f 211.
 21. GABZ, Raad en Rekenkamer 1340, f 328-330.
 22. GARN, Wouw R 1904, f 81, 4 september 1628.
 23. GARN, Wouw R 1904, f 89, 27 januari 1629.
 24. GARN, Wouw R 1904, f 176, 7 februari 1632.
 25. GARN, Wouw R 1905, f 182.
 26. GARN, Wouw R 1905, f 37, 9 oktober 1638.
 27. GARN, Wouw R 1905, f 56, 15 juni 1640.
 28. RAWB, Steenberg R 1519, f 284.
 29. GARN, Wouw R 2107, f 60, 28 maart 1643.
 30. A.W.E. Dek, *De geslachten Laane, Laanen en Lanen* (Wasse-naar, 1970) 11.

kregen kinderen te Nieuw-Vossemeer. Na Tannekes overlijden hertrouwde Smidts op 18 mei 1681 te Nieuw-Vossemeer met Geertruijd Carels de Jong.

7. Levinus, gedoopt op 30 september 1640 te Wouw.

Voorstudie voor de prent *De Landman* voor *Spiegel van het menselyk bedryf* door Jan Luyken (Historisch Museum Amsterdam).

III. JACOB MELSSSEN GAENS werd gedoopt op 30 januari 1633 te Wouw ('t Velt) en is begraven te Wouw op 28 maart 1709. Hij was landman van zijn stiel en woonde te Spellestraat. In 1704 wordt hij vermeld als pachter van de tiende van de *Oude Beecke* onder Kruisland.³¹ De vier minderjarige kinderen van zijn zuster Mayken en Bartholomeus Jansse Scheurbiers bevoogdde hij.³²

Op 22 februari 1661 verkocht hij aan Jan Cornelisse Smit vier stukken land, zowel zaailand als bos, gelegen op Den Donck, 2 gemeten en 150 roeden groot, en wel voor de som van 166 gulden per gemet.³³ Aan zijn zwager Schuerbiers verkocht hij een huis, zijnde een hofstede met circa 2 gemeten land, dat hij had verkregen bij het overlijden van zijn zuster Catalijn Melsen Gaens; hij

31. ARH, Nassause Domeinraad 12729, f 43.

32. GARN, Wouw R 2152, f 59, 23 maart 1677.

33. GARN, Wouw R 1907, f 127.

kreeg er een koopprijs van 1200 gulden voor uitgeteld.³⁴ Aan Leendert Goortsen verkocht hij *het Geerken*, een perceel weide op Den Donck.³⁵ Mr. Adrianus Hellemans, advocaat te Mechelen, kocht van hem een perceel land (*het Peerdenveldeken*, groot 511 roeden) te Spellestraat voor 300 gulden.³⁶ Aan de gebroeders Herman en Leendert Goortsen verkocht hij het perceel *Blockevelt*, dat 3 gemeenten 266 roeden omvatte.³⁷

Jacob Melsen Gaens trouwde te Wouw op 26 maart 1663 met Heijltje Pieters Jacobs, die aldaar was gedoopt op 14 januari 1635 en er op 16 maart 1709 werd begraven. Zij was een dochter van Pieter Jacobs, oud-borgemeester van Wouw, en van Blasijn Pierssen Potter. Heijltje en haar man verkregen bij de verdeling van de erfgoederen van Pieter Jacob Pierssen en Blasijntjen Pieterssen Potter het perceel land *den Brant*, groot 1 gemet en 156 roeden.³⁸ In 1702 waren beide echtelieden als erfgenamen van Herman Leenders Tholenaars betrokken in een rechtsgeding.³⁹

De kinderen uit dit huwelijk waren:

1. Mels Jacobse Gaens, volgt onder IV-a op pagina 224.
2. Petrus, te Wouw (Spellestraat) gedoopt op 26 november 1665.
3. Jan Jacobse Gaens, volgt onder IV-b.
4. Balten Jacobs Gaens werd op 26 maart 1671 te Wouw (Spellestraat) gedoopt en is aldaar begraven op 23 februari 1718. De kinderen van Cornelis Cornelisse Keijenburg, onder wie Janneke Cornelis Keijenburg, gehuwd met Balten Gaens, verkochten op 29 april 1709 aan Maria Claessen Wagenmaker, laatst weduwe van Cornelis Bartels de Jonge, een huis met achterhuis en 2 gemeten zaailand in Spellestraat.⁴⁰

In de nacht van 31 oktober op 1 november 1710 werd met geweld ingebroken in het huis van Balten Jacobsen Gaeus. Hij kwam onverwachts thuis en verraste de inbrekers, die met zijn drieën of viere waren en zich haastig uit de voeten maakten. Een van hen kon hij vastgrijpen. Het bleek een jong meisje te zijn. Zij werd door de drossaard in hechtenis genomen. Het meisje was Elisabeth Theunisse en maakte deel uit van een groep zwervers, die een ware plaag voor het platteland vormden. Op de pijnbank bekende zij welke gevallen van beroving zij allemaal op haar kerfstok had – dat was een hele reeks. Haar terechtstelling werd voltrokken door wurging aan een paal, tot afschrikking van anderen.⁴¹ Volgens de verklaring van Janneke Cornelis Keijenburg, Baltens huisvrouw, had Elisabeth Theunisse bij haar een zilveren naald gestolen.⁴²

Balthasar Jacobsen Gaens was gehuwd met Janneke Cornelisse Keijenburg, gedoopt te Wouw op 1 september 1674, begraven aldaar op 11 juni 1711, dochter van Cornelis Cornelisse Keijenburg en van Pitronella Jacobs. Hij hertrouwde op 17 april 1712 te Wouw met Adriana Hendriks Vrients, die op 12 mei 1688 te Roosendaal was gedoopt als dochter van Hendrick Jacobse Vrients en van Elisabeth Mathijse Rampaert.

34. GARN, Wouw R 1908, f 128, 17 november 1671.

35. GARN, Wouw R 1908, ongef., 12 december 1674.

36. GARN, Wouw R 1909, f 119, 2 juni 1678.

37. GARN, Wouw R 1909, f 122, 10 december 1678.

38. GARN, Wouw R 2150, f 21, 15 januari 1683.

39. GARN, Wouw R 1324.

40. GARN, Wouw R 1913, f 169.

41. A. Delahaye, *Kriminele verhalen uit 'Nassau-Brabant'* (Zundert, 1974) 53-56.

42. GARN, Wouw R 54, ongef., 1 november 1710.

Op 17 juli 1718 hertrouwde zij te Wouw (Spellestraat) met Adrianus Cornelisse Kerstens.

Uit de tweede echt werden geboren:

- A. Helena, te Wouw (Spellestraat) gedoopt op 8 februari 1713.
- B. Jacob Balten Gaens, te Wouw (Spellestraat) gedoopt op 25 augustus 1714 gedoopt, werd op 15 oktober 1748 aldaar begraven. Hij huwde op 9 mei 1745 te Wouw met Maria Martelmans, aldaar gedoopt op 29 mei 1717 als dochter van Jacobs Hendrikse Martelmans en van Elisabetha Jacobse van Beeck. Uit dit huwelijk zijn geen kinderen bekend.
- C. Anna Baltens Gaens, gedoopt op 21 februari 1716 te Wouw (Spellestraat), is op 23 maart 1803 te Oud Gastel overleden. Daar was zij op 5 mei 1743 getrouwd met Theodorus van Son, zoon van Dingeman Jansse van Son en van Cornelia Dircksen Keldermans. Hij is te Roosendaal op 19 november 1717 gedoopt en werd op 25 maart 1751 te Oud Gastel begraven.
- D. Cornelia, gedoopt op 30 maart 1718 te Wouw (Spellestraat).

5. Jaspas Jacobse Gaens, volgt onder IV-c.

IV-a. MELS JACOBSE VAN GAENS is op 11 februari 1664 te Wouw (Spellestraat) gedoopt en werd daar begraven op 7 april 1736. Samen met zijn vrouw Cornelia Anthonisse Lodders, die tevoren weduwe was van Jan Philips Thirions, kwam hij met Marcellis Philips Thirions en Lieven Antonisse Lodders, respectievelijk als voogd en toeziende voogd over de vijf minderjarige kinderen van Jan Philips Thirions, tot een akkoord over de erfgoederen van zijn vrouw. Er werd overeengekomen dat Mels en Cornelia in het volle bezit zouden blijven van *de erfelijke have en mobile goederen*, inclusief de vruchten te velde, bouwgereedschappen en dergelijke, volgens de opgestelde staat, doch dat zij ook de schulden op zich zouden nemen en de opvoeding van de kinderen van Jan Philips Thirions moesten waarborgen.⁴³

Mels Gaens kocht op 5 mei 1699 van Lindert Pietersen van de Kar een hofstede met een huis, schuur en verdere bebouwing, circa 4 gemeten landbouwgrond omvattend en gelegen te Spellestraat, voor de som van 1750 gulden.⁴⁴ Op 10 maart 1722 kocht hij van Dirck Tirions, landman onder Steenberg, het perceel *de Steppen*, 590 roeden groot.⁴⁵

Op 16 december 1691 was Mels Jacobse Gaens te Wouw gehuwd met Cornelia Antonisse Lodders, dochter van Antonis Lodders en van Joba Cornelissen, weduwe van Jan Philips Tirions.⁴⁶ Na haar overlijden vond in 1722 een kaveling en scheiding plaats tussen Mels Gaens en Meerten Dielisse Mulders, gehuwd met Dingena Jansse Tirions. Mels behield de hofstede te

43. GARN, Wouw R 2154, 21 december 1691.

44. GARN, Wouw R 1911, f 120.

45. GARN, Wouw R 1914.

46. A.M. Bosters, „Tirions”, *De Brabantse Leeuw*, XLV (1996) 82.

Spellestraat, alsook een perceel land, geheten *Bremheininge*, en 3 gemeten land onder Steenberg.⁴⁷

Uit dit huwelijk stamt een zoon:

1. Jacob Melsen Gaens, gedoopt te Wouw op 11 september 1692, werd aldaar begraven op 19 oktober 1747. Hij verkreeg als erfgenaam van Cornelia Antonisse Lodders, zijn moeder, een perceel land in De Geer en *het Moeshofken*, ook aldaar gelegen.⁴⁸ Anna Martelmans als zijn weduwe en Jan Verbraak als voogd over haar weeskind verkochten in 1750 als erfgenamen van Jacob Hendrik Martelmans een perceel land, genaamd *het Half Buijnder* en gelegen in de Slagstraat te Spellestraat, aan Joos de Bruijn, alsmede een perceel land te Spellestraat aan Antony Timmermans.⁴⁹

Zijn eerste huwelijk sloot Jacob Melsen Gaens op 8 oktober 1730 te Wouw met Petronella van Ackeren, die aldaar op 31 december 1710 was gedoopt als dochter van Leonardus Mertens van Ackeren en van Maria Anthonisse van Bavel. Hij hertrouwde op 11 mei 1738 te Wouw met Anna Martelmans, gedoopt op 3 juni 1710, dochter van Jacob Hendrik Martelmans en van Elisabeth Jacobs van der Beek.

Uit het eerste huwelijk werden geboren:

- A. Cornelia van Gaens werd op 24 september 1731 te Wouw (Spellestraat) gedoopt. Zij trouwde aldaar op 26 augustus 1753 met Petrus Augustijns, gedoopt te Steenberg op 12 oktober 1721, begraven te Wouw (Spellestraat) op 15 april 1768. Hij was een zoon van Jan Antony Augustijns en van Adriana Dirckse van Gils. Op 16 december 1768 hertrouwde Cornelia te Wouw met Cornelis Franken uit Ekeren (Kalmthout).
- B. Martinus, gedoopt te Wouw (Spellestraat) op 16 september 1733, begraven aldaar op 6 november 1747.
- C. Cornelius, gedoopt te Wouw (Spellestraat) op 13 februari 1736.

De kinderen uit het tweede huwelijk waren:

- D. Petronilla, gedoopt op 2 augustus 1739 te Wouw (Spellestraat).
- E. Melchior, gedoopt op 12 juli 1740 te Wouw (Spellestraat), stierf jong.
- F. Maria, te Wouw (Spellestraat) gedoopt op 23 augustus 1741.
- G. Joannes, te Wouw (Spellestraat) gedoopt op 22 februari 1743.
- H. Dingen Jacobs van Gaens werd op 14 april 1744 te Wouw (Spellestraat) gedoopt en trouwde aldaar op 25 oktober 1767 met Cornelius Ruijten, zoon van Jan Ruijten en van Elisabeth Thijssen van Meir. Op 15 oktober 1739 was hij te Wouw gedoopt. Met zijn vrouw en zijn zwager Cornelis Franken (gehuwd met Cornelia van Gaens), kinde-

47. GARN, Wouw R 2160, ongef., 19 februrari 1722.

48. GARN, Wouw R 2160, 19 februari 1722.

49. GARN, Wouw R 1919, f 1-3, 27 mei 1750.

50. RAWB, Steenberghe R 1549,
f 124, 10 maart 1769.

ren en erfgenamen van wijlen Jacob van Gaens, verkocht
Ruijten in 1769 aan Jan Goose, landman te Wouw, een
huis, schuur en verdere betimmering met een hof, boom-
gaard en werf, groot 2 gemeten en 189 roeden, gelegen in
de Grote Spellestraat, alsmede diverse percelen land voor
de som van 2624 gulden.⁵⁰⁾

(Wordt vervolgd)

Manneke

In 1595 berichtte de schout van Asten, dat *een manneken, in de wandelinghe genoemt cruys manneken*, gearresteerd was, omdat hij seksueel verkeer zou hebben gehad met zijn dochter. Hij werd ge-
seld, bekende niet en moest ongeveer *f* 100 betalen om uit het
gevang te geraken. Er werd geen vonnis geveld. Bij hem in de
gevangenis zat Anna Peeters, die daar na 'scherpe examinatie' (fol-
tering) was gestorven. Zij was verdacht geweest van toverij. De
vraag was nu of de gewaande heks het manneke had gedwongen in
zijn hoed te urineren en deze leeg te drinken – op straffe van dood
door dorst.¹

1. Rijksarchief in Noord-Brabant,
Collectie Cuypers van Velthoven,
13 december 1595.

DE FAMILIE VAN DE GRAAF IN TILBURG, LOON OP ZAND EN HILVARENBEEK

J.A.H. BOEREN

Afkortingen

OAA	Oud-administratief archief
RHCT	Regionaal Historisch Centrum Tilburg

Inleiding

De familie Van de Graaf speelde in het begin van de zeventiende eeuw een vooraanstaande rol binnen de Tilburgse maatschappij. Leden van deze familie werden borgemeester, schepen of priester en drukten zo een stempel op politiek en godsdienst.

Over de herkomst van de familie is nog niet veel te zeggen. De tot nu toe oudst bekende voorvader, Henrick Loef van de Graeff, alias Henrick Loef die Snijder, lijkt geen herkomst in Tilburg te hebben. Zijn achternaam doet vermoeden dat we het begin van de familie moeten zoeken in Grave. Toch lijken er ook aanwijzingen te zijn dat de familie in 's-Hertogenbosch heeft gehuist. Zo vinden we in een *Lijst van hoofden van huishoudens in Den Bosch en in haar Vrijdom* uit 1557 een vermelding van een zekere Loeff van de Graeff, die 4 stuivers verschuldigd is en woont in het blok van de Vismarkt. Gezien de minder vaak voorkomende voornaam Loef in combinatie met de achternaam Van de Graeff rijst het vermoeden dat dit de vader van de Tilburgse Henrick Loef van de Graeff is. Nader onderzoek naar de herkomst van de familie zal later volgen.

In dit stuk volgen dan ook de nakomelingen van Henrick Loef van de Graeff in Tilburg, (voornamelijk) Loon op Zand en Hilvarenbeek. Zoals gezegd speelde de familie een belangrijke rol in het Tilburg van de eerst helft van de zeventiende eeuw. Daarna verwierf zij status als ambachtslieden in Loon op Zand, maar uiteindelijk is de gehele familie uitgestorven. Drie meisjes Van de Graaf waren de laatsten uit deze familie.

Genealogie

I. HENRICK LOEF VAN DE GRAAF (alias Henrick die Snijder). Onderzoek in de Tilburgse archieven levert weinig informatie over hem op. Hij was kleermaker en staat in de kommerboeken vermeld aan de Heuvel in de jaren 1575 en 1580.¹ Omdat zijn weduwe in het kommerboek van 1583 staat, mag aangenomen worden dat hij overleden is tussen 1580 en 1583. In het kohier voor de honderdste penning uit 1569 staat zijn naam niet vermeld, hetgeen er op moet dui-

1. RHCT, OAA Tilburg 212, f 28 verso (1575). Idem 212a, f 32 (1580).

den dat hij niet over onroerende goederen in Tilburg beschikte.² Dit wordt nog eens bevestigd doordat zijn kinderen geen boedelscheiding maakten, en de kinderen slechts een keer in verband gebracht worden met onroerende goederen, afkomstig uit de familie van hun moeder.³

Hij was gehuwd met Maria Michiel Dirck Alen. Zij werd geboren rond 1550 als dochter van Michiel Dirck Alen en Adriana Cornelis Huijbert Smitten. Als weduwe woonde zij te Tilburg aan de Heuvel in 1583⁴ en in 1595. Volgens het kohier van de reële omslag uit 1604 bezat zij aan de Heuvel de volgende goederen: 1) een stede, groot 1 lopenzaad en 13 roeden, 2) een stuk zaailand, gelegen achter de woning, groot 1 lopenzaad en 37 roeden, 3) een stuk zaailand, aldaar gelegen, groot 43 roeden, en 4) een stuk zaailand, gelegen op de Hooght, groot 2 lopenzaad en 14 roeden.⁵ Voor deze goederen betaalde zij 6 gulden en 13 stuivers. Zij werd te Tilburg begraven op 29 juli 1616.

Uit dit huwelijk stammen:

1. Claes Henricks van de Graef, volgt onder II-a op pagina 228.
2. Loef Henricks van de Graef, volgt onder II-b op pagina 238.
3. Michiel Henrick Loeff van der Graef, overleden na 1623.
4. Aentken Henricxs van der Graeff, overleden na 1623. Zij is ondertrouwd te Diessen op 23 mei 1604 met Adriaen Peeter Gijben Wagenaer.
5. Jan Henricxs van der Graef, volgt onder II-c op pagina 239.
6. Jacomijn Henrick Loeff van der Graef, overleden tussen 24 juli 1616 en 2 november 1616. Zij maakte op 24 juli 1616 te Antwerpen een testament. Zij was gehuwd met Henrick Janse van IJperen.⁶

II-a. CLAES HENRICKX VAN DE GRAEF werd geboren rond 1575. Hij was voerman en vervoerde eerst goederen, maar later vooral ook personen, zoals leden van het dorpsbestuur. Zo staat in de dorpsrekening van Tilburg uit 1611–1612 te lezen dat schout Jan de Roij, schepen Peter Adriaens van Spaendonck en de borgemeester door *Claes van de Graeff met sijne peerde ende kerre gevuert* werden naar Breda.⁷

In 1605 was hij collecteur voor de herdgang Kerk en Heuvel en in 1607 en 1608 was hij borgemeester. De heer van Tilburg benoemde hem in 1616 in de schepenbank, maar hij legde deze functie na een jaar al weer neer. Als schepen kreeg hij echter een bijzondere opdracht te vervullen. In 1616 overleed namelijk pastoor Jan Berijs. Zijn lijk werd door de schout, de secretaris, twee schepenen (waaronder Claes van de Graeff) en de kapelaan naar Tongerlo vervoerd om aldaar bij het klooster begraven te worden.⁸

In 1619 werd hij opnieuw tot schepen benoemd en hij bleef dit tot 1637. Vele jaren was hij tweede schepen. Hij is overleden ergens tussen april 1637 en juni 1638, maar zijn overlijden of begrafenis is in de parochieregisters niet terug te vinden.

2. RHCT, OAA Tilburg 309.

3. RHCT, OAA Tilburg 346, f 37.

4. OAA Tilburg 212b, f 25 verso.

5. RHCT, OAA Tilburg 216, f 138.

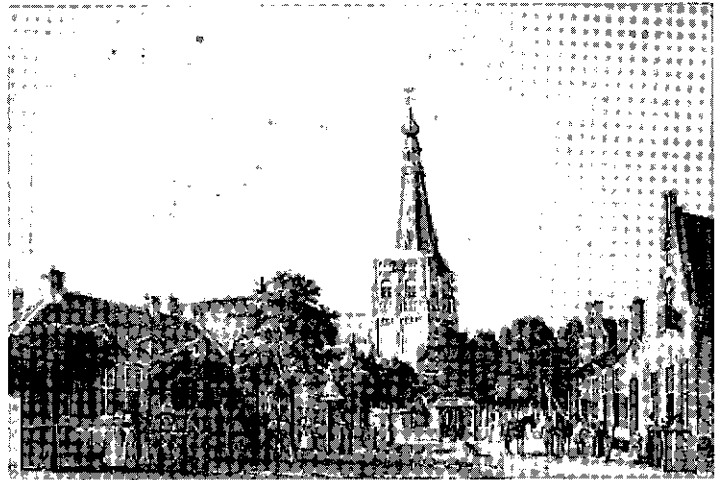
6. RHCT, Tilburg R 349, f 309.

7. RHCT, OAA Tilburg 415, 2 juli 1612.

8. RHCT, OAA Tilburg 418, 22 juni 1616.

Samen met zijn gezin woonde hij in een huis aan de Kerk. In de telling van vuurplaatsen uit 1600 zien we hem vermeld staan onder Kerk en Heuvel met drie vuursteden, een eest en een brouwoven.⁹ Vermoedelijk is zijn huis zichtbaar op de prent van Jan de Beijer, waarop we links op de Markt als tweede een huis met een dak van grijze leisteent zien. Hij was gehuwd met Maria Henrickx van Buel. Zij was toen reeds weduwe van Jacob Willem Meeus Toten en had twee kinderen uit dat eerdere huwelijk: Mathijs en Bartholomeus.

De Markt van Tilburg. (Prent van Jan de Beijer).

Omdat Mathijs Jacob Toten en zijn halfbroers Hendrick en Jacob van de Graeff gezamenlijk het eigendom van het huis aan de Markt kregen, is het waarschijnlijk dat dit huis via hun (gezamenlijke) moeder in de familie terecht is gekomen.

Uit dit huwelijk:

1. Henrick Claes van de Graef, volgt onder III-a op pagina 230.
2. Jacobus van de Graef, kapelaan en beneficiant, is gedoopt te Tilburg op 20 november 1602. Heer Jacob kreeg zijn opleiding aan het seminarie in 's-Hertogenbosch. In 1625 volgde hij zijn oudoom Geerit Alen op als beneficiant van de altaren van Onze Lieve Vrouw, van de Heilige Geest en van Sint Catharina en Barbara in de kerk van Tilburg. Als beneficiant rustte op hem slechts de verplichting een aantal missen op te dragen aan deze altaren. Bij afwezigheid van de kapelaan (vanaf een bepaald moment werd er niemand meer aangesteld) en later ook van pastoor Augustinus Wichmans (deze was vanwege de retorsiemaatregelen uitgeweken naar Antwerpen), kwam echter alle zielzorg voor zijn rekening. Ten tijde van de grote pestepidemie in 1625 en 1626 deed hij zijn uiterste best om de slachtoffers te verzorgen. Tot omstreeks 1648 bleef hij in

9. RHCT, OAA Tilburg 316, ongefolieerd, sub Kerk en Heuvel.

functie in Tilburg. Wel werd hij gedwongen om naar Loon op Zand uit te wijken om vandaar – hij verbleef bij pastoor Benedictus van Kessel – zijn parochianen in Tilburg te bedienen. Zo rond 1648 verhuisde hij echter naar Zondereigen, een kerkdorp onder Baarle-Hertog. Hier werd in 1649 een huis voor hem gebouwd, samen met een school, waar hij les kon geven. Opnieuw werd hij geconfronteerd met een pestepidemie, namelijk die van 1665. En wederom gaf hij de nodige verzorging aan de slachtoffers. Zijn contacten met besmette personen leidden er echter niet toe dat hij zelf onderuit ging. Pas in 1691 overleed hij te Zondereigen, op 89-jarige leeftijd.¹⁰

III-a. HENRICK CLAES VAN DE GRAAF, gedoopt te Tilburg op 27 mei 1601. Hij volgde het voorbeeld van zijn vader en verdiende de kost als voerman. Uit de dorpsrekening van 1633–1634 blijkt dat hij graag drank vervoerde! *Voor drie tonnen biers door Hendrick van den Graeff tot Breda gehaelt voor ende ten behoeve van den biersteker van den prince van Oranigen, betaelt de somme van 24 gulden en voor een ame wijn binnen Den Bosch doorden voorschreven Hendrick van den Graeff aldaer gehaelt ende aen mijnen heere Staectenbroeck gesonden ende vereert op den 9^e augustus, betaelt de somme van 33 gulden.*¹¹

In januari 1662 wordt hij voor het laatst vermeld, in de schepenprotocollen van Loon op Zand, als hij goederen transporteert aan Willem Janssen van der Loo.¹² Zijn weduwe treedt op in een akte van naasting in april 1670.¹³ Ergens tussen de jaren 1662 en 1670 moet Henrick dus overleden zijn.¹⁴

Hij is getrouwd te Loon op Zand op 24 februari 1640 met Maijken Geerits van Broekhoven, dochter van Geerit Dirckx van Broekhoven en van Dingena Jan Wouters de Bont. Hun kinderen waren:

1. Claes Hendricx van de Graef, volgt onder IV-a op pagina 230.
2. Maria, gedoopt te Loon op Zand op 18 oktober 1642.
3. Maria, gedoopt te Loon op Zand op 30 januari 1644.
4. Gerardus, gedoopt te Loon op Zand op 29 september 1646.
5. Jacob Henrickx van de Graaf, volgt onder IV-b op pagina 232.
6. Dingeman, gedoopt te Loon op Zand op 18 april 1653.

IV-a. CLAES HENDRICKX VAN DE GRAAF, smid, gedoopt te Loon op Zand op 20 mei 1641. Hij was cijsplichtig aan de heer van Loon op Zand voor goederen, gelegen aan de Kerkstraat aldaar. Tussen 1665 en 1686 repareerde hij regelmatig ijzerwerk in opdracht van het dorpsbestuur.¹⁵ Ook pleegde hij onderhoud aan het dorpsuurwerk.¹⁶

Hij is getrouwd te Loon op Zand op 24 februari 1664 met Magdalena Willems van Beurden en hertrouwde aldaar voor schepenen op 12 januari 1687 met Joanna Willems.

Uit het eerste huwelijk zijn geboren:

1. Adriana, gedoopt te Loon op Zand op 8 oktober 1664.

10. Zie voor een uitgebreide biografie John Boeren, „Een ijverig dieenaar in de wijngaard des Heren”. Jacobus van de Graeff”, in: Frans Hoppenbrouwers e.a., *Godsvreugd en deugdzaamheid. Godsdienst en kerk in Tilburg door de eeuwen*. (Tilburg, 1977) 35 e.v.
11. RHCT, OAA Tilburg 428. 31 juli 1633 en 9 augustus 1633.
12. RHCT, Loon op Zand R 79, f 0a.
13. RHCT, Loon op Zand R 81, f 36^v.
14. De begraafregisters van Loon op Zand over de periode 1650–1700 zijn verloren gegaan, zodat veel overlijdensdata niet terug te vinden zijn.
15. RHCT, OAA Loon op Zand 531, 401, 409, 430, 411 en 641.
16. RHCT, OAA Loon op Zand 547, 411 en 460.

2. Henrica Claes van de Graef, gedoopt te Loon op Zand op 17 februari 1666. Zij is getrouwd te Loon op Zand op 7 december 1686 met Jan Leenderts de Bont, zoon van Leendert Janse Oerlemans alias de Bont en van Magdalena Andries van Broeckhoven.
3. Een kind, gedoopt te Loon op Zand op 27 maart 1667.
4. Adriana Claes van de Graef, gedoopt te Loon op Zand op 24 oktober 1668, trouwde te Tilburg op 2 december 1694 met Henrick Anthonij Smulders, gedoopt te Tilburg op 7 april 1663. Hij was weduwnaar van Geertruijd Laureijs Colen, bij wie hij twee kinderen had. Een akkoord tussen de echtelieden en de voogden van de voorkinderen werd op 9 december 1694 voor schepenen van Tilburg gesloten.¹⁷ Beiden zijn overleden voor 1729.
5. Gerardus, gedoopt te Loon op Zand op 4 maart 1671.
6. Jacob Claes van de Graef, volgt onder V-a op pagina 231.
7. Anna Maria, gedoopt te Loon op Zand op 10 februari 1674.
8. Willem Claes van de Graef was gehuwd met Cornelia Andries van Gilze, dochter van Andries Adriaen van Gilze en van Jenneken Pauwels Prinsen. Uit dit huwelijk stammen:
 - A. Magdalena, gedoopt te Loon op Zand op 13 november 1689.
 - B. Wilhelmus, gedoopt te Loon op Zand op 17 november 1691.

V-a. JACOB VAN DE GRAEF, gedoopt te Loon op Zand op 20 september 1672, overleden aldaar op 28 maart 1713. Hij is getrouwd te Loon op Zand op 15 november 1699 met Wouterken Geerits Hoevenaars, gedoopt te Loon op Zand op 6 juli 1664, overleden te Loon op Zand op 11 augustus 1739, dochter van Geerit Wouters Hoevenaars en van Jenneken Aertse. Zij was als meid in dienst bij Charles van Immerseel, heer van Loon op Zand. Na de dood van haar man woonde zij bij haar neef Geerit en bij haar overlijden bezat zij niet meer dan haardgereedschap, een ketel en een ijzeren potje. Een kist met kleren, een kast, een tafel met stoel en een bed met hoofdpeluw was zij bij de brand in 1737 kwijtgeraakt.¹⁸ Na haar dood – zij stierf kinderloos – ontstond er een erfenisstrijd tussen enerzijds de kinderen van Adriana van de Graaf (de zuster van haar man) en anderzijds de kinderen van Jacobus van de Graaf (gehuwd met haar zuster).¹⁹ Toen deze strijd minnelijk beslecht was, ontstond er ook nog een ruzie tussen de twee kinderen van Jacobus van de Graaf onderling. Hendrik van de Graaf beschuldigde zijn broer Geerit ervan een deel van de erfenis verduisterd te hebben. Uiteindelijk moest via een gerechtelijke procedure een inventaris afgedwongen worden.²⁰

De kinderen uit dit huwelijk waren:

1. Nicolaas, gedoopt te Loon op Zand op 17 augustus 1700, jong overleden.

17. RHCT, Tilburg R 426, f 168.

18. RHCT, Loon op Zand R 95, f 75^v.

19. RHCT, Loon op Zand R 2405.

20. RHCT, Loon op Zand R 2404.

2. Gerardus, gedoopt te Loon op Zand op 28 maart 1702, jong overleden.
3. Henricus, gedoopt te Loon op Zand op 15 januari 1705, jong overleden.
4. Nicolaas, gedoopt te Loon op Zand op 23 december 1708, jong overleden.

IV-b. JACOB HENRICKX VAN DE GRAAF, gedoopt te Loon op Zand op 6 juni 1649, is aldaar overleden op 3 november 1716. Hij trouwde te Loon op Zand op 14 oktober 1679 met Peterken Jans Bosters en hertrouwde aldaar op 21 mei 1684 met Aartje Geerits Hoevenaers, gedoopt te Loon op Zand op 27 maart 1660, begraven aldaar op 31 januari 1718, dochter van Geerit Wouters Hoevenaers en Jenneken Aertse en een zuster van de hiervoor genoemde Wouterke Geerits Hoevenaers.

Jacobs kinderen stammen uit zijn tweede huwelijk:

1. Petrus, gedoopt te Loon op Zand op 10 februari 1685.
2. Joanna Maria, gedoopt te Loon op Zand op 4 oktober 1687, ongehuwd overleden, begraven te Loon op Zand op 29 december 1711.
3. Hendrik van de Graaf, volgt onder V-b op pagina 232.
4. Jan van de Graaf, volgt onder V-c op pagina 233.
5. Geerit van de Graaf, volgt onder V-d op pagina 233.

V-b. HENDRICK VAN DE GRAAF, gedoopt te Loon op Zand op 29 januari 1691, begraven te Tilburg op 29 december 1746. Het huizenregister voor de Oost-Heikant onder Tilburg vermeldt hem in 1737 als eigenaar en bewoner van een huis aan de Moerstraat, nummer 119. In 1742, als hij met zijn tweede vrouw een akkoord sluit met de voogden over hun beider kinderen, heeft hij niets *dan alleen een slegt huisje met den hoff daar aan groot ontrent achtien roeden, gestaan en gelegen onder Tilborgh ter plaatse den Oosten Heijkant, met nog eenige slegte en geringe meuble, die bij extimatie zijn waardig bevonden vijfftien gulden.*²¹ Een paar jaar later, in 1749, vergaat het hem nog slechter, als de vorster van Tilburg beslag legt op zijn goederen vanwege zijn achterstallige betalingen van de verponding ter waarde van 2 gulden.²² Het huisje komt na het overlijden van Hendrick en zijn vrouw aan hun kinderen, die het in 1751 verkopen, maar wel blijven bewonen.

Hendrick is getrouwd te Tilburg op 6 september 1718 met Cornelia Cornelis van Gils, geboren te Tilburg, begraven aldaar op 30 november 1741. Zij was eerder getrouwd geweest met Jan Baptist Peeter Mutsaers. In tweede echt trouwde Hendrick te Tilburg op 30 oktober 1742 met Anna Maria Wijtmans, aldaar geboren rond 1710 en er begraven op 28 december 1747. Zij was de weduwe van Jan Andries Reijnen, met wie zij te Tilburg op 21 juli 1737 was getrouwd en die aldaar was gedoopt op 16 oktober 1712.

Uit het eerste huwelijk zijn geboren:

21. RHCT, Tilburg R 475, f 161^v.
22. RHCT, Tilburg R 476, f 191^v.

1. Jacob van de Graef, op 22 juni 1719 te Tilburg Joannes Jacobus gedoopt, ongehuwd overleden, begraven te Tilburg op 23 september 1800. Samen met zijn zus Lucia verkoopt hij op 5 april 1743 *een huijs, schop en hof, groot drie vierde lopensaat*, samen met een perceeltje hof, gelegen te Tilburg aan den Oostenheijkant aldaer in de Moerstraat.²³
2. Joannes Baptist, gedoopt te Tilburg op 17 december 1720, begraven aldaar op 3 februari 1721.
3. Cornelius, gedoopt te Tilburg op 15 januari 1723, begraven te Tilburg op 11 maart 1723.
4. Arnoldus, gedoopt te Tilburg op 7 februari 1724, begraven te Tilburg op 11 mei 1728.
5. Lucia, gedoopt te Tilburg op 13 mei 1726, begraven te Tilburg op 16 juli 1729.
6. Arnoldus van de Graef, gedoopt te Tilburg op 15 december 1728, aldaar begraven op 6 februari 1753. Hij is getrouwd te Tilburg op 17 september 1752 met Cornelia Gerardt van Iersel, geboren te Tilburg rond 1728. Op 21 januari 1758 verkoopt zij aan Jan Baptist Cornelis Beeris de helft van een huis, gelegen aan de Hasselt, voor een bedrag van 65 gulden.²⁴
7. Lucia van de Graef, gedoopt te Tilburg op 13 december 1730, aldaar begraven op 2 november 1786. Zij is getrouwd te Tilburg op 2 april 1758 met Cornelis Francis Donders, gedoopt te Tilburg op 14 november 1731, begraven aldaar op 24 mei 1796. Op 23 juli 1787 hertrouwde hij te Tilburg met Petronella van Heukelom.

V-c. JAN VAN DE GRAAF, gedoopt te Loon op Zand op 25 februari 1694, overleden rond 1730. Hij is getrouwd te Loon op Zand op 14 mei 1724 met Marij Janse Kennekens, gedoopt te Loon op Zand in september 1694, overleden aldaar op 17 mei 1735, dochter van Jan Cornelis Kennekens en van Anna Claes van der Aa.

Uit dit huwelijk:

1. Jenneke Jan van de Graaf, gedoopt te Loon op Zand op 2 oktober 1725, overleden aldaar op 7 maart 1808. Na de dood van haar ouders beheerde Albert du Wooz haar goederen²⁵, waaronder een huis aan de zuidzijde van de Kerkstraat. In 1737 is ook dit huis bij de grote dorpsbrand betrokken. Zij is getrouwd te Loon op Zand op 21 mei 1752 met Jan Schoenmakers, geboren te Loon op Zand, die is overleden voor 1819.

V-d. GEERIT VAN DE GRAAF, radenmaker en timmerman, gedoopt te Loon op Zand op 20 januari 1698, begraven aldaar op 23 augustus 1752. In de lijst voor het hoofdgeld uit 1730 staat hij vermeld bij de onvermogenende inwoners van de Kerkstraat.²⁶ Bij de grote brand op 31 mei 1737 leed hij een schade van 200 gulden aan zijn huis aan de zuidzijde van de Kerkstraat en nog eens 300 gulden aan de

23. RHCT, Tilburg R 439, f 29.

24. RHCT, Tilburg R 440, f 164.

25. RHCT, Loon op Zand R 125, f 25^v.

26. RHCT, OAA Loon op Zand 314.

inboedel. Uiteindelijk kreeg hij voor zijn inboedel 75 gulden schadevergoeding uitgekeerd. In 1739 en 1749 kreeg hij als timmerman opdrachten van het dorpsbestuur.²⁷

Geerit is getrouwd te Loon op Zand op 3 juli 1735 met Marij Janse Wijters, gedoopt te Loon op Zand in maart of april 1706, overleden aldaar op 21 december 1766, dochter van Jan Heijligers Weijters (of Van de Water) en van Anneken Cornelisse van Riel. De twee zonen van dit echtpaar verkochten op 27 april 1774 hun deel in een huis met erf en een klein huisje, gelegen aan de zuidzijde van de Kerkstraat, voor een bedrag van 280 gulden aan hun twee zusters.²⁸

De kinderen waren:

1. Jacob van de Graaf, volgt onder VI op pagina 234.
2. Joanna van de Graaf, winkelierster, is gedoopt te Loon op Zand op 18 september 1738 en overleden aldaar op 2 juli 1814. Zij is getrouwd te Loon op Zand op 26 mei 1776 Robbert Paaijmans, begraven te Loon op Zand op 3 oktober 1794. Robbert Paaijmans kwam in 1776 met een borgbrief van Vlijmen naar Loon op Zand.²⁹ Beiden maakten op 30 september 1794 – drie dagen voor het overlijden van Robbert – hun testament voor de Loonse schepensbank, waarbij zij elkaar benoemden tot erfgenaam en tevens twee voogden aanstelden voor hun kinderen: Willem Paaijmans en Adriaan van Amelsvoord.³⁰
3. Ardina, gedoopt te Loon op Zand op 4 januari 1741, overleden aldaar op 22 januari 1742.
4. Arnolda van de Graaf, gedoopt te Loon op Zand op 28 februari 1743, is overleden aldaar op 9 juli 1803. Zij trouwde te Loon op Zand op 18 november 1781 met Gerrit Laurens Brands, gedoopt te Loon op Zand op 4 maart 1738. Zij maakten beiden hun testament op 22 augustus 1782.³¹
5. Joannes van de Graaf, gedoopt te Loon op Zand op 14 juli 1746, is ongehuwd overleden te Amsterdam en aldaar begraven op 26 augustus 1778.

VI. JACOB VAN DE GRAAF, timmerman en plaatsvervangend schepen, gedoopt te Loon op Zand op 6 april 1736, is overleden rond 1788. In 1766 leende hij 300 gulden van Maria Jacoba Bles uit 's-Hertogenbosch om vervolgens van de kinderen Van Nieuwkuijk een huis te kopen. Het huis, met hof en erf, had een vrije in- en uitgang aan de oostzijde en was gelegen aan de zuidzijde van de Kerkstraat.³² Dit huis verkocht hij in 1777 aan Geertruijde de With te Schiedam.³³

Bij een deling met zijn schoonfamilie in 1767 kreeg hij ook nog eens een huis met hof en een klein huisje erbij aan de zuidzijde van de Kerkstraat³⁴, waarvoor hij ook cijsplichtige was. In het kleine huisje richtte hij zijn timmermanswerkplaats in. Op zijn woon- en werkhuis vestigde hij op 16 januari 1783 een hypotheek van 150 gulden ten gunste van predikant Johannes van Rooijen.³⁵

27. RHCT, OAA Loon op Zand 10 en 22.

28. RHCT, Loon op Zand R 133, f 9.

29. RHCT, OAA Loon op Zand 850, f 12.

30. RHCT, Loon op Zand R 113, f 178.

31. RHCT, Loon op Zand R 109, f 183^v.

32. RHCT, Loon op Zand R 131, ff 96 en 97.

33. RHCT, Loon op Zand R 134, f 16.

34. RHCT, Loon op Zand R 104, f 8^v.

35. RHCT, Loon op Zand R 135, f 177^v.

Hij is getrouwd te Loon op Zand op 16 december 1766 met Maria Gertrudis Joseph Beaudoux, gedoopt te Loon op Zand op 19 april 1750, overleden aldaar op 13 april 1800, dochter van Jacques Beaudoux en van Maria Catharina van den Hoven. Als weduwe bleef zij in het huis aan de Kerkstraat wonen tot haar dood in 1800.

Uit dit huwelijk:

1. Maria Catharina, gedoopt te Loon op Zand op 14 juli 1768, begraven aldaar op 6 januari 1770.
2. Maria Catharina van de Graaf, gedoopt te Loon op Zand op 6 mei 1770. Zij is getrouwd te Loon op Zand op 19 augustus 1789 voor de kerk met Thomas Haansbergen, schoenmaker, gedoopt te Loon op Zand op 26 november 1758, overleden aldaar op 28 december 1829, zoon van Petrus Haansbergen en van Maria Anna van Vught.
3. Geerit van de Graaf, volgt onder VII-a op pagina 235.
4. Een doodgeboren tweeling, overleden te Loon op Zand op 27 november 1773.
6. Jacobus, gedoopt te Loon op Zand op 5 december 1774, begraven aldaar op 3 augustus 1776.
7. Jacob van de Graaf, volgt onder VII-b op pagina 236.
8. Joanna, gedoopt te Loon op Zand op 10 september 1778, begraven aldaar op 28 december 1778.
9. Joannes, gedoopt te Loon op Zand op 11 februari 1781, overleden aldaar op 20 maart 1783.
10. Alberta van de Graaf, gedoopt te Loon op Zand op 28 februari 1784, trouwde te 's-Hertogenbosch op 12 mei 1811 met Arnoldus Crebalder, kleermaker en meester-kamerbehanger, zoon van Coenrardus Crebalder en van Henriëtte van Heeswijck.
11. Joannes, gedoopt te Loon op Zand op 5 april 1786, overleden aldaar op 17 oktober 1786.
12. Maria, gedoopt te Loon op Zand op 4 september 1787, overleden aldaar op 24 maart 1789.

VII-a. GEERIT VAN DE GRAAF, meester-timmerman, is gedoopt te Loon op Zand op 4 september 1772 en overleed aldaar op 13 juli 1848. In de patentregisters staat hij tussen 1815 en 1848 vermeld als timmerman, verver en glazenmaker. Tijdens zijn hoogtijdagen had hij een of twee knechten in dienst.³⁶ Als timmerman nam hij van het gemeentebestuur van Loon op Zand diverse opdrachten aan. Zo bouwde hij in 1818 de marechausseekazerne aan de Kerkstraat. In 1823 maakte hij een nieuwe schutskooi. De *staat van begrooting over kosten van het maken eener geheele nieuwe schutskooij* vermeldt een totaal bedrag van 72 gulden. De kooi werd getimmerd van tien palen, twee zijstukken voor de deur (met slot) en zestien dwarslatten. De arbeidskosten voor de gehele schutskooi bedroegen 15 gulden.³⁷

36. RHCT, OAA Loon op Zand 1517-1546.

37. RHCT, OAA Loon op Zand 656.

Zelf bewoonde hij een huis aan de Kerkstraat, recht tegenover de kerk.³⁸ Hij is getrouwd te Loon op Zand op 5 mei 1799 met Adriana Tijsmans³⁹, geboren rond 1774, overleden te Loon op Zand op 18 oktober 1851, dochter van Michael Tijsmans en van Maria Catharina de Leeuw. Haar vader was eigenaar van herberg De Toerkar aan de Kerkstraat.

Uit dit huwelijk zijn geboren:

1. Maria Catharina, gedoopt te Loon op Zand op 1 juni 1800
2. Eugenius van de Graaf, timmerman, gedoopt te Loon op Zand op 13 juli 1801, ongehuwd overleden aldaar op 19 maart 1886. Hij nam de zaak van zijn vader over en staat als timmerman, verver en glazenmaker vermeld in het patentregister van 1852–1853.⁴⁰ Vanaf 1859 verhuurde hij tevens rouwmantels.
3. Jacobus, gedoopt te Loon op Zand op 24 maart 1803, overleden aldaar op 25 februari 1805.
4. Maria Catharina van de Graaf, gedoopt te Loon op Zand op 14 mei 1804, dienstmeid, overleden aldaar op 19 augustus 1851. Zij is getrouwd te Loon op Zand op 9 mei 1822 met Petrus Brands, hoefsmid, gedoopt te Loon op Zand op 14 januari 1797, overleden aldaar op 30 maart 1880, zoon van Arnoldus Brands en van Adriana Haansbergen.
5. Jacoba van de Graaf, gedoopt te Loon op Zand op 11 december 1805, overleden aldaar op 11 maart 1839. Zij is getrouwd te Loon op Zand op 23 mei 1838 met Jan van der Horst, wagenmaker en timmerman, gedoopt te Oisterwijk op 22 oktober 1807, overleden te Loon op Zand op 12 november 1892, zoon van Willem van der Horst en van Waltera van Balthoven.
6. Elizabeth Maria van de Graaf, gedoopt te Loon op Zand op 8 december 1807, is aldaar getrouwd op Zand op 23 mei 1838 met Matthijs Broeckx, meester-koperslager, geboren te Alphen op 25 oktober 1809, overleden te Tilburg op 11 juni 1902, zoon van Adriaan Broeckx en van Adriana van Alphen.
7. Henrica, gedoopt te Loon op Zand op 1 juni 1809.
8. Gerdina van de Graaf, geboren te Loon op Zand in het jaar 1811, naaister.

VII-b. JACOB VAN DE GRAAF, schoenmaker, werd gedoopt te Loon op Zand op 5 februari 1777 en is overleden te Loon op Zand op 1 november 1808. Op 9 maart 1799 kreeg hij van schepenen een getuigenschrift om te kunnen reizen met schoenen of muilen.⁴¹ Hij was cijsplichtig voor goederen aan de Kerkstraat.

Hij is getrouwd te Loon op Zand op 16 juni 1801 met Helena van der Meide, wolspinster en arbeidster, geboren te Boxtel rond 1770, overleden te Loon op Zand op 5 augustus 1817, dochter van Arnoldus van der Meide en van Maria van Lier. Hun kinderen werden:

1. Jacobus, gedoopt te Loon op Zand op 12 april 1802.
2. Arnoldus, gedoopt te Loon op Zand op 4 juli 1803, overleden aldaar op 13 juli 1804.

38. Archief van het kadaster van Loon op Zand, oorspronkelijk aanwijzende tafel en minuutplan 1832 (sectie E, perceel 374).

39. L.F.W. Adriaenssen, „De Venloonse tak van de familie Van Vught”, *De Brabantse Leeuw*, L (2001) 81.

40. RHCT, OAA Loon op Zand 1550.

41. RHCT, Loon op Zand R 115, f 58.

3. Arnoldus van de Graaf volgt onder VIII op pagina 237.
4. Gerardus, gedoopt te Loon op Zand op 18 december 1806, overleden aldaar op 30 juli 1808.
5. Maria, gedoopt te Loon op Zand op 11 juli 1808, overleden aldaar op 30 januari 1809.

VIII. ARNOLDUS VAN DE GRAAF, landbouwer, arbeider en dagloner, is gedoopt te Loon op Zand op 22 februari 1805 en overleden aldaar op 7 november 1875. Na een kort verblijf in Raamsdonk kwam hij in 1840 terug naar Loon op Zand. Hij woonde aan de Kerkstraat en later aan de Klokkenberg. In het patentregister van 1846–1847 staat hij vermeld als kroeghouder.⁴²

Te Raamsdonk trouwde hij op 5 mei 1836 met Huiberdina van Dongen, gedoopt aldaar op 24 december 1804, overleden te Loon op Zand op 15 december 1882, dochter van Huibert van Dongen en van Petronella Posjon. Uit hun huwelijk werden geboren:

1. Helena van de Graaf, geboren te Raamsdonk in 1838. In 1879 was zij dienstmeid te Waspik.
2. Petronella van de Graaf, geboren te Raamsdonk in 1839. In 1879 was zij gehuwd met Jacobus Pols, landbouwer te Waspik.
3. Jacoba, geboren te Loon op Zand op 28 februari 1842, overleden aldaar op 23 mei 1842.
4. Huiberdina van de Graaf, geboren te Loon op Zand op 17 september 1843. In 1879 was zij gehuwd met Jan Vermeer, schoenmaker te Waalwijk.
5. Jacobus van de Graaf, volgt onder IX op pagina 237.

IX. KOOB VAN DE GRAAF (Jacobus), geboren te Loon op Zand op 22 november 1848, stierf aldaar op 31 december 1891. Als leerlooier en winkelier woonde hij aan de Kerkstraat en later aan het Bergeind. Hij is getrouwd te Loon op Zand op 8 oktober 1877 met Kee Cools (Cornelia), geboren te Loon op Zand op 16 augustus 1850, overleden aldaar op 25 februari 1911, dochter van Jacobus Cools en van Johanna van Loon.

Uit dit huwelijk:

1. Nolda van de Graaf (Arnolda Maria), geboren te Loon op Zand op 25 december 1878, overleden te Udenhout op 6 april 1964. Zij was *ultima familiae* (de laatste van haar familie) en is getrouwd te Loon op Zand op 4 juni 1912 met Jan Swaans (Johannes), schoenmaker en kapper, geboren te Udenhout op 31 maart 1872, overleden aldaar op 15 november 1968. Hij was weduwnaar van Gerarda Hommelen.
2. Johanna Maria, geboren te Loon op Zand op 22 juni 1880, overleden aldaar op 30 maart 1881.
3. Jans van de Graaf (Johanna Maria), geboren te Loon op Zand op 15 juli 1882, overleden te Tilburg op 22 april 1949. Zij is getrouwd te Loon op Zand op 8 juni 1909 met Rien Jansen

42. RHCT, OAA Loon op Zand 1545.

Dien van de Graaf

(Marinus), schoenmaker, geboren te Loon op Zand op 28 januari 1879, overleden te Tilburg op 8 maart 1961, zoon van Cornelis Jansen en van Adriana Hornman.

4. Huberdina, geboren te Loon op Zand op 20 mei 1884, overleden aldaar op 5 juli 1884.
5. Dien van de Graaf (Huberdina), geboren te Loon op Zand op 24 december 1885, overleden te Tilburg op 4 oktober 1958. Zij was als kok in dienst van de adellijke familie Verheijen op Villa Rosa te Loon op Zand. Aldaar trouwde zij op 14 juli 1914 met Pieter Jansen (Petrus Johannes), schoenmaker, geboren te Loon op Zand op 9 december 1886, overleden te 's-Hertogenbosch op 8 juli 1966, zoon van Cornelis Jansen en Adriana Hornman en broer van de hiervoor genoemde Rien Jansen.

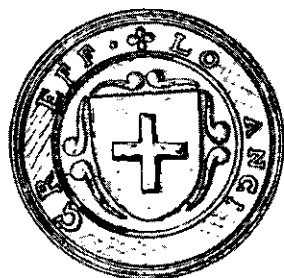

II-b. LOEF HENRICKS VAN DE GRAEF is overleden tussen 1652 en 1659. Ook hij was voerman van goederen en personen. In de dorpsrekening van Tilburg over de periode 1604–1606 staat dat hij 20 stuivers verdiende *voer de vracht van ander half uem wijs die de voerschreven Loef voer den heere van Tilborch meede van den Bos hadde gebacht*.⁴³ Later staat dat hij in september 1612 enkele bestuurders *met zijn peerdt ende kerre tot Beeck heeft gevuert ende wederom gebrocht ende noch een reijse den secretaris van 's dorps wegen ten Bosch hadde gevuert*.⁴⁴ Hij maakte zijn testament te Loon op Zand op 4 juni 1623 en daarna nog eens op 14 maart 1652. In 1626 werd hij lid van de Loonse schepenbank. Als schepen maakt hij een verklaring onder ede op, die hij bezegelde met zijn eigen zegel. Rond het wapen dat op het zegel prijkt (een kruis met vier korte armen) is zijn naam nog gedeeltelijk leesbaar.⁴⁵

43. RHCT, OAA Tilburg 411, f 173.

44. RHCT, OAA Tilburg 415, september 1612.

45. W.J.F. Juten, „Noordbrabantse zegels”, *Taxandria*, IX (1902) 13, 16, 17.

Schepenzegel van Loef Henricks van
de Graef

Loef Henricks is getrouwd te Loon op Zand op 5 september 1617 met Majken Goossens, die aldaar werd begraven op 26 oktober 1625. Hij hertrouwde te Loon op Zand op 21 februari 1632 met Majken Janse Goossens. In 1665 is zij een arme weduwe die op de Vaart (Kaatsheuvel) woont.⁴⁶

Uit dit laatste huwelijk zijn geboren:

1. Maria, gedoopt te Loon op Zand op 6 mei 1632.
2. Henrick Loefs van der Graeff volgt onder III-b op pagina 239.
3. Jan Loeff van der Graeff, gedoopt te Loon op Zand op 4 februari 1635. Hij werd op 23 december 1658 poorter van 's-Hertogenbosch en legde aldaar op 6 januari 1659 de bijbehorende eed af.
4. Gerardus, gedoopt te Loon op Zand op 22 oktober 1637.
5. Antonius, gedoopt te Loon op Zand op 11 april 1641.
6. Maria, gedoopt te Loon op Zand op 5 april 1644.

III-b. HENRICK LOEF VAN DER GRAEF, gedoopt te Loon op Zand op 17 april 1633, verhuisde naar het Nieuwland in Tilburg en overleed aldaar, waarna hij op 11 augustus 1667 begraven werd. Hij is getrouwd te Tilburg op 10 september 1659 met Jenneke Janse van den Dom (van den Dungen, Dun, Doren, Doeveren), geboren te Tilburg rond 1633, begraven aldaar op 27 april 1704. Als weduwe koopt zij enkele gronden en huizen aan: in 1679 een huis met hof⁴⁷, in 1681 een perceel land⁴⁸, in 1682 nog een huis met hof⁴⁹ en in 1688 nog een perceel grond.⁵⁰ Alle goederen zijn gelegen in de Schijf achter het Nieuwland.

Uit dit huwelijk:

1. Jenneken Henrick Loef van de Graeff, gedoopt te Tilburg op 20 september 1661, hegraven te Tilburg op 19 november 1693. Zij is getrouwd te Tilburg op 27 april 1681 met Jan Antonisse van Pelt, gedoopt te Tilburg op 28 januari 1659, begraven aldaar op 3 oktober 1710.
2. Een (doodgeboren?) kind, begraven te Tilburg op 23 juni 1668.

II-c. JAN HENRICK LOEF VAN DE GRAAF, smid aan de Gemene Plaats te Hilvarenbeek, is overleden tussen 1615 en 1620. Hij trouwde te Diessen op 13 februari 1602 met Jacomijn Frans de Weerdt⁵¹, dochter van Frans Geraert Philips Jan Geraerts de Weerdt en van Aleijdt mr. Henrick Anthonis Boudewijns. Na hun dood vermaken de drie kinderen in 1634 hun aandeel in de nalatenschap van Marie Michiel Alen.⁵²

Uit dit huwelijk:⁵³

1. Majken Jans van der Graeff, geboren rond 1610. Zij was gehuwd met Jan Kempen, landmeter en procureur Oosterhout, gedoopt te Hilvarenbeek op 1 juli 1618, overleden voor 1686. Hij was een zoon van Aert Peter Jacob Kempen, kleermaker en winkelier in manufacturen, en van Peryntjen Anthonis Peter Neven.

46. RHCT, OAA Loon op Zand 603.

47. RHCT, Tilburg R 376, f 53.

48. RHCT, Tilburg R 378, f 83vo.

49. RHCT, Tilburg R 379, f 68.

50. RHCT, Tilburg R 381, f 281v.

51. L.F.W. Adriaenssen, *Non omnia possumus omnes. Genealogie van het geslacht Van den Nieuwenhuysen 1400-1800* ('s-Hertogenbosch, 1988) 333.

52. RHCT, Tilburg R 355, f 133.

53. L.F.W. Adriaenssen, „Het altaar van Maria Magdalena te Hilvarenbeek”, *De Brabantse Leeuw*, XLV (1996) 121, 122.

2. Henrick Jan Henrick Loef van de Graaf, schoenmaker, is begraven te Hilvarenbeek op 23 december 1666. Hij was gehuwd met Margrietken Mattheeus Cornelis Craens, die aldaar werd begraven op 26 januari 1669. Uit dit huwelijk:
A. N.N., begraven te Hilvarenbeek in april 1648.
3. Margriettgen Jan Henricxs Loeff van der Graef, begraven te Hilvarenbeek op 18 december 1665.

KEMPENLANDSE VALKENIERS AAN HET KEIZERLIJKE HOF

LEO ADRIAENSSEN

In de meierij van Den Bosch konden mensen die hun aanstelling tot borgemeester of in een andere dorpsbediening niet konden of wilden vervullen op eigen kosten een vervanger aanwijzen. Zo hadden de Staten-generaal op 20 september 1720 beschikt. Voerlieden en kramers behoorden tot degenen die krachtens hun beroep moeilijk een administratieve dorpsbetrekking konden aannemen. Hetzelfde gold voor de valkeniers.

Begin 1721 richtte een speciale afgezand van het keizerlijke hof te Wenen zich tot de hoogmogende heren van de Staten-Generaal in Den Haag, aan wie hij een door de opperste valkenmeester Johan Alberecht graaf van Saint Julian opgesteld rekest ter hand stelde. De graaf vroeg „met veel empressement en uyt expresse last van Syne Keyserlijke Majesteyt” ten behoeve van de keizerlijke valkeniers om dispensatie voor de verplichte plaatsvervangende op eigen kosten. Op 20 maart 1721 besloten de Staten-Generaal de vrijstelling te verlenen.¹

Vrijgesteld werden allereerst de valkeniers die „werckelijck in Keyserlijcken Dienst sich bevinden”:

Specificatie der Valkeniers, *De welke werckelijck in Keyserlijcken Dienst sich bevinden:*

1. Regionaal Historisch Centrum Tilburg, Oud-administratief archief Tilburg 36-4.

2. J.M.P. van Oorschot, *Vorstelijke vliegers en Valkenswaardse valkeniers sedert de zeventiende eeuw* (Tilburg, 1974) 117, 177, 179, 181, 197-199, 291, 304.

1. **Jacob Verhoef, keizerlijke reigermeester.** Jacobus Janssen Verhoeven wordt sinds 1720 gezien als keizerlijke valkenier in Wenen. Hij was lid van een Valkenswaardse compagnie die in Zweden en Noorwegen geervalken ving.² Hij trouwde te Valkenswaard op 23 juni 1701 met Elisabeth Huybert Hertroijs en hertrouwde aldaar op 23 juli 1722 met Maria Peter Baers. De laatste bezat in 1742 als zijn weduwe het huis Het Paradijs te Valkenswaard, dat toen f 600 waard was.

Een jongere Jacobus Verhoeven³, die tot in 1764 wordt vermeld, werd in 1744 door zijn broer Christiaan als valkenier geïntroduceerd aan het koninklijke hof te Kopenhagen.

Senior of junior was in de jaren 1720 tot 1732 in dienst van de keurvorst van Keulen.⁴

2. **Aart Bynnen, keizerlijke reigermeester.** Aert Bijnen uit Riethoven was op 11 oktober 1705 te Valkenswaard gehuwd met Maria Huybert Hertroys en derhalve een zwager van de onder nummer 1 besproken Jacob Verhoef. Zijn en Maria's dochter Johanna trouwde in 1728 met Peter Frans Danckers, valkenier van de aartshertog van Keulen.⁵
3. **Henrick Bekers.** Hendrick Dirck Bekkers uit Valkenswaard was reviermeester van keizerin Maria Theresia, diende onder Karel VI bij de vlucht op waterwild en was in 1751 tegen een jaargage van f 200 werkzaam als verzorger van jachtvogels.⁶ Te Valkenswaard trouwde op 24 september 1702 Hendrick Beckers met Maria Verhoeven. Hun kinderen werden aldaar gedoopt in 1703, 1706, 1708, 1710, 1712, 1714 en 1719.
4. **Henrick Bynnen.** Hendrick Bijnen wordt nog in 1751 vermeld als valkenier van de keizer.⁷
5. **Henrick Hertroy.** Hendrick Hertroys uit Dommelen was een zwager van de onder 1 en 2 genoemde valkeniers. In 1716 schonk hij een koningsschild aan het schuttersgilde van zijn geboorteplaats. Zijn zoon Jan werd valkenier aan het koninklijke hof van Portugal.⁸
6. **Bartholomeus Verhoef.** Bartholomeus Verhoeven¹ was in 1727 nog in dienst van de aartshertogin te Brussel. Hij trouwde op 25 oktober 1712 met Johanna Boems.⁹ Hun kinderen werden te Valkenswaard gedoopt in 1714, 1717, 1719, 1720, 1722, 1723, 1725 en 1727. Van drie van hen was Jacobus Verhoeven (nummer 1) de peetvader.
7. **Johan Hollen.** Jan Hollen wordt tot in 1751 vermeld als valkenier te Wenen, in dienst van de keizer.¹⁰
8. **Wilhem Roers.** Willem Royers uit Waalre was vermoedelijk opzichter van de reigerbroedplaats te Laxenburg. Hij stierf te Wenen in 1735.¹¹ In de stamboom van de Leenderstrijpse valkeniersfamilie Royaerts is de rond 1697 geboren Willem de enige die in aanmerking komt om te worden geïdentificeerd met Wilhem Roers. Deze Willem was een zoon van Jacob Gijsberts Royaerts en Marie Frans Pompen te Leenderstrijp. Zijn broers Frans en Jan waren valkeniers in dienst van de graaf van Hessen en de prins-bisschop van Luik.¹² In 1697 en 1699 werden te Valkenswaard zonen gedoopt uit het huwelijk van Willem Roijers en Alegonda Jacobs.
9. **Richart Bynnen.** Richard Bijnen is bij Van Oorschot niet bekend.

3. Van Oorschot, *Vorstelijke vliegers*, 88, 90, 92, 94, 96-98, 101-106, 148, 203.

4. Van Oorschot, *Vorstelijke vliegers*, 134, 196.

5. Van Oorschot, *Vorstelijke vliegers*, 177, 178, 291, 304, 306. (De op pp. 291 en 306 genoemde valkenier Aert Bijnen overleed in 1708).

6. Van Oorschot, *Vorstelijke vliegers*, 120, 291.

7. Van Oorschot, *Vorstelijke vliegers*, 293.

8. Van Oorschot, *Vorstelijke vliegers*, 117, 120, 148, 177, 291, 293.

9. Bartholomeus Verhoeven trouwde te Valkenswaard op 1 oktober 1690 met Mariken Booms.

10. Van Oorschot, *Vorstelijke vliegers*, 120, 294.

11. Van Oorschot, *Vorstelijke vliegers*, 119.

12. J. Kennis, „rondom valkeniers en valkerij”, *'t Periodiekske*, XV, april 2001, 14-17; mei 2001, 16, 17.

Ook de „Keyserlijke Provisioniers” werden gedispenseerd van de dorpsbedieningen:

10. **Dionisius Bynnen.** Behalve dat hij uit Bergeyk kwam geeft Van Oorscot over hem geen nadere bijzonderheden.¹³ In Eersel werden in 1686 en 1691 kinderen van Dionisius Bijnen en Joanna Coenen en in 1696–1707 kinderen van Dionisius Bijnen en Joanna Deens gedoopt. Dionisius Bijnen (dezelfde?) hield op 25 augustus 1743 te Valkenswaard een dochter van Jan Hertroy en Jenneken Bijnen ten doop.
11. **Johan Aart Bynnen.** Jan Aert Bijnen is misschien identiek aan de in 1697 door Van Oorscot gesignaleerde Johan Bijnen. Hij was nog in 1741 in dienst van de keizer.¹⁴
12. **Aart Jan Bynnen.** Aert Jan Bijnen is onbekend aan Van Oorscot.
13. **Henrick Bynnen.** Deze Hendrick Bijnen wordt niet door Van Oorscot vermeld. Wel noemt hij Hendrick Andries Bijnen, die later als meester-valkenier in dienst was van lord Oxford in Engeland.¹⁵

Opmerkelijk is de sterke vertegenwoordiging van de familie Bijnen (Bynnen) met zeven personen. Van Oorscot noemt nog Johan Huybert Bijnen († 1738), valkenier van de keizer in 1718, Peter Aert Bijnen uit Waalre, in 1722 valkenier van de keurvorst van Keulen en overleden voor 1733, Huybert Laureys Bijnen, in 1716 gewezen valkenier van de hertog van Celle, en Huybert Huybert Bijnen (1729).¹⁶

Of de valkeniers ruim gebruik hebben gemaakt van de hen verleende vrijstelling, kan afgaande op de Valkenswaardse borgemeestersrekening van 1745 worden betwijfeld: alle borgemeesters en collecteurs waren valkeniers, wat leidde tot een trage afhandeling van de dorpsfinanciën.¹⁷

13. Van Oorscot, *Vorstelijke vliegers*, 96, 175.

14. Van Oorscot, *Vorstelijke vliegers*, 290, 293.

15. Van Oorscot, *Vorstelijke vliegers*, 150, 220.

16. Van Oorscot, *Vorstelijke vliegers* 117, 118, 134, 175, 196, 291, 292.

17. Van Oorscot, *Vorstelijke vliegers*, 192.

DE BRABANTSE LEEUW GAAT ONLINE

DE REDACTIE

Na vijftig jaren uitsluitend in papieren vorm gepubliceerd te zijn geweest, gaat *De Brabantse Leeuw* nieuwe wegen inslaan om genealogen die interesse hebben in onderzoek in Noord-Brabant van dienst te zijn. In dit artikel zullen we uitleggen wat de overwegingen van de redactie zijn geweest om deze ingrijpende stap te zetten.

De Brabantse Leeuw bestaat bij de gratie van schrijvende stamboomonderzoekers die de resultaten van hun hobby publiceren in het blad en van de redactie, welke de inzendingen controleert en voorts adviseert, stimuleert, corrigeert. Van lieverlee hebben de redactieleden steeds meer productietaken van het publiek overgenomen. De portefeuille met artikelen die ons zijn aangeboden en toegezegd is in de loop der jaren alleen maar teruggelopen tot het punt waar we nu zijn aanbeland, waarbij de redactieleden zelf het blad inhoud moeten gaan geven.

Er zijn een aantal legitieme redenen aan te geven waarom het aanbod van artikelen steeds verder afneemt. In de afgelopen tien jaren zijn er enkele nieuwe mogelijkheden gekomen om genealogisch onderzoek te publiceren. Door de komst van personal computer, copyshops en dergelijke verdient het voor velen de voorkeur om in eigen beheer voor de familiekring de bevindingen van het onderzoek op een aantrekkelijke manier te presenteren. Doordat steeds hoger opgeleide genealogen steeds meer tijd kregen om zich met hun liefhebberij bezig te houden is de kwaliteit, maar ook de omvang van de te publiceren genealogieën toegenomen. Een blad als *De Brabantse Leeuw* heeft daarvoor een ontoereikende opnamecapaciteit, aangezien dergelijke publicaties soms meerdere jaargangen zouden moeten beslaan.

Beide bovenstaande punten hebben geleid tot het in het leven roepen van de serie „Brabantse Stambomen” van *De Brabantse Leeuw* waarvan inmiddels zes delen zijn verschenen en drie in voorbereiding zijn.

Een andere groep genealogen heeft het papier nagenoeg afgezworen en publiceert genealogische en andere gegevens nog uitsluitend in digitale vorm op internet.

Het redactiebeleid van *De Brabantse Leeuw* heeft voor- en nadelen. Het voordeel is de uitgesproken voorkeur voor de aangeklede stamboom, die al snel leidt tot historiseren en elementen bevat van lokaal en regionaal-historisch belang. Buiten de formele van de aangeklede genealogie vallen kwartierstaten en tot de personalia beperkte constructies. Dat brengt belangrijke redactionele beperkingen met zich mee: veel genealogische schrijfsels komen niet voor opname in *De Brabantse Leeuw* in aanmerking. Deze hoogdrempeligheid is nog versterkt door de eisen die de redactie stelt aan de raadpleging en de interpretatie van de bronnen.

Aan de andere kant hebben we te maken met een constante groep abonnees van ongeveer vijfhonderd personen, terwijl nog enkele duizenden het blad als secundaire *fundgrube* gebruiken in studiezalen van archiefdiensten en openbare bibliotheken.

Het behoeft nauwelijks betoog dat het gebruik van het internet een grote vlucht heeft genomen. Voor genealogen is daardoor een hele nieuwe wereld open gegaan.

Door het contact via e-mail en websites is de uitwisseling van gegevens sterk vereenvoudigd. Stads-, provincie- en landsgrenzen spelen ineens geen rol meer. Onderzoek kan zich makkelijker uitstrekken over grotere gebieden. Je hoeft nu niet meer in de buurt van de bronnen te wonen om toch het onderzoek te beginnen of voort te zetten. Daarbij wordt de online genealoog geholpen door een veelheid aan sites die genealogie als onderwerp hebben. Zo zijn er tientallen zogenaamde link-sites voor stamboomonderzoekers (onder andere genealogie.pagina.nl en stamboompagina.nl), nog meer websites waar online bronnen toegankelijk zijn gemaakt – in binnenland (bijvoorbeeld www.snoerman.org) en buitenland (<http://users.skynet.be/Ravels-Weelde-Poppel>) – en een ontelbaar aantal websites waar genealogen hun familiegeschiedenis in bits en bytes aanbieden. NedStat, een Nederlands bedrijf dat gratis bezoekers telt op websites, heeft 2330 tellers uitstaan die Genealogie als onderwerp hebben. Bovendien zijn er daarnaast nog tientallen genealogische nieuwsgroepen, die wereldwijde uitwisseling van gegevens dagelijks zichtbaar maken. Voeg daarbij dat een groeiend aantal archiefdiensten inmiddels de weg naar de digitale wereld gevonden hebben en in toenemende mate bronnen en indexen via hun websites gratis aanbieden; er is genoeg reden voor iemand die genealogie bedrijft om internet als middel voor zijn of haar hobby te gebruiken.

Dat alles overwegende heeft de redactie besloten om haar activiteiten geleidelijk aan te verleggen naar het internet en daar niet meer de nadruk te leggen op het publiceren van genealogieën, maar vooral in adviserende zin inhoud te geven aan de beoefening van de genealogie in Noord-Brabant: niet meer de hobby centraal stellen, maar de begeleiding van de hobbyist. Er moet worden gepoogd

het stamboomonderzoek te verdiepen, kritischer en vaardiger te maken, te historiseren en zelfs te verwetenschappelijken.

Stamboomonderzoek zal een hobby blijven voor het leeuwen-deel van de beoefenaren, maar door het bieden van educatieve hulp kan de betekenis van de genealogie aanzienlijk groter worden, ook voor de lokale en regionale geschiedbeoefening.

Met het verschijnen van dit nummer staan de eerste pagina's van onze site op internet. We gebruiken daarvoor de nieuw gestarte site van het erfgoedhuis Noord-Brabant. Onze uitgever, de stichting BRG, participeert daarin en daardoor hebben ook wij de mogelijkheid geboden gekregen om de genealogische component van die site inhoud te geven.

Daartoe hebben we een aantal uitgangspunten geformuleerd, waarvan we belangrijkste hier noemen:

1. Stambomen kunnen als vanouds worden gepubliceerd, aangevuld door met bronnen onderbouwde kwartierstaten, bronnenpublicaties, excerpten uit de reeks Brabantse Stambomen, inzendingen die voor het periodieke drukwerk te groot waren en genealogische producten *in statu nascendi*. In de beginfase zal een aantal al in druk verschenen stambomen worden opgenomen. Centraal in de publicaties zal het historiserende genealogische werk zijn: educatieve genealogische exempels, zoals de naar aanleiding van de pestepidemie in Tilburg (1625) opgestelde fragmentgenealogie, opgenomen in *De Brabantse Leeuw* 2000/2.
2. Alleen door de redactie goedgekeurde publicaties komen op de site. Wie onze site bezoekt moet er zeker van kunnen zijn alleen te worden doorverwezen naar inhoudelijk betrouwbare andere sites. In het algemeen zal kritiek weliswaar een belangrijke redactionele taak blijven, maar deze moet een opbouwende, educatieve vorm krijgen: welke bronnen hadden wél moeten worden geraadpleegd en wat is hun inhoudelijke en pragmatische betekenis?
3. Links. Om niet weer het wiel uit te gaan vinden is het belangrijk optimale contacten te leggen met sites waarop bronnen, cursusmateriaal (bijvoorbeeld paleologie en Latijn), stamboomonderzoeksresultaten, heemkundig en historisch onderzoek en dergelijke worden aangetroffen. De daar gegeven geschiedkundige achtergrondinformatie zou wel moeten worden gebrabantiseerd. Daar ligt een taak voor de redactie van *De Brabantse Leeuw*.
4. Voor bronnenpublicaties moet zo veel mogelijk worden verwezen naar andere sites, maar de redactie heeft ook een eigen taak in dezen; in portefeuille zijn thans een Bosch' paspoortenregister uit 1621–1623, een register van de Grote Zwijgende Brabantse Landtol uit 1610, een gids voor Noord-Brabantse bronnen buiten de provincie en diverse Noord-Brabantse bewerkingen van poorterboeken, in petto zijn bewerkingen

van de Tilburgse boedelrekeningen en borgemeestersrekeningen, maar ook reeds in *De Brabantse Leeuw* gepubliceerde bronnen (bijvoorbeeld Turnhoutse begijnen, niet teruggekeerde Noord-Brabanders in dienst van Napoleon) kunnen op het web worden gezet.

5. De redactie zal het schrijven van interactieve artikelen stimuleren door thema's te introduceren (bijvoorbeeld bastaarden (*De Brabantse Leeuw* 2001/3), huwelijksweddenschappen (*De Brabantse Leeuw* 2001/2), al dan niet juridische adopties), waaraan gebruikers collectief kunnen werken.

De inhoud van de papieren *Leeuw* zal gaandeweg meer in het teken komen te staan van de toenemende internetactiviteiten. De artikelen zullen aansluiten op onze website en daarmee duidelijk maken wat ons daarbij voor ogen staat.

De Brabantse Leeuw blijft op deze manier dubbel actief in het genealogische veld en we streven er naar dat de onderzoeker die Noord-Brabant als zijn of haar onderzoeksgebied niet om onze site heen kan. We hopen dat *De Brabantse Leeuw* online een gemeenschap zal worden waar onderzoekers elkaar vinden en helpen, daarbij gesteund en ondersteund door de redactieleden.

UIT DE BOEKENKIST

Virginia Mason, *Gens van der Scoeylen. 600 years of the Verschuijl and Verschoyle family* (Whitehill, 2001).

De familie ontleent haar naam aan de hoeve *te Scoeylen* te Nederwetten (vermeld sinds 1412). Takken vestigden zich in Gestel en Gemert. Gereformeerde leden van de familie verlieten in de Tachtigjarige Oorlog Eindhoven, waar zij in de linnenhandel actief waren geweest, en vestigden zich in Haarlem, waar zij als welgestelde kooplieden gingen behoren tot het patriciaat. Sinds de jaren 1610 was er een Ierse tak (Verschoyle in Dublin). Na de Ierse is de Haarlemse tak de grootste van de familie.

De opzet van het boek is voorbeeldig. De genealogie is waar mogelijk op een harmonieuze manier geïntegreerd in de lokale, lands- en internationale geschiedenis. Er is goed gebruik gemaakt van archiefbronnen en gepubliceerd onderzoek. Het boek telt 320 bladzijden, is rijk geïllustreerd en voorzien van zesendertig genealogische schema's.

Het boek kan worden hesteld bij de schrijfster (4 Plantaion Way Whitehill, Bordon Hampshire GU35 9HD Engeland, email pv@pvm.ndo.co.uk). De prijs is £ 20 plus £ 6,85 verzendkosten.

MEDEDELINGEN

Aanvullingen op „Brabantse bastaarden” (*De Brabantse Leeuw* 2001-3):

JAN JACOB LAMBRECHTS (p. 138) heette Vermeulen was rond 1590 geboren te Zundert. Op 25 april 1612 ondertrouwde hij te Groot-Zundert met Maeyken Cornelis Lenaerts. Waarschijnlijk kwam hij er kort na de ondertrouw achter dat zijn bruid zwanger was en heeft het huwelijk daarom geen doorgang gevonden. Op 3 november 1612 werd te Groot-Zundert het onechte kind gedoopt van Mayke Cornelis Lenaerts en Jan Jan Mercx Sgrauwen, dat de naam Huybert kreeg. Van Mayke werd op 26 augustus 1622 door de pastoor van Groot-Zundert het overlijden opgetekend.

Jan Jan Mercx Sgrauwen ondertrouwde te Groot-Zundert op 18 januari 1622 en trouwde te Loenhout met Anna Adriaen Jan Verboven. Bij haar kreeg hij nog zes kinderen, van wie de oudste weer Huybert werd genoemd. Zijn natuurlijke zoon van die naam kreeg het alias 'de oude', terwijl de wettige zoon alias 'de jonge' werd. Jan Jan Mercx Sgrauwen overleed voor 1637 en liet toen vier onmondige kinderen achter, over wie zijn broer Cornelis Jan Mercx Sgrauwen voogd was.²

ARNOUT CLAESSE BRUJNINX (nummer 67) is te Groot-Zundert gedoopt op 15 januari 1641 als zoon van Claes Peters Bruyninx en Anna Arnout Jans van Pais.

ABRAM ROMBOUT CORNELISEN (nummer 98) werd te Groot-Zundert gedoopt op 13 januari 1676 als zoon van Rombout Cornelis Rombouts en van Cornelia Thomas Cornelis Verhaert. Hij overleed na 1714.³

- 1) Van Oorschot, *Vorstelijke vlieters*, 80, 170, 291.
- 2) Regionaal archief West-Brabant, Zundert R 57, 1612. R 83-II, 1612. R 141, 1612. R 187, 28 maart 1637. R 206-II, 15 april 1637.
- 3) Regionaal archief West-Brabant, Zundert R 123, 1711.

J.J. Vervloet, M. Gijzenburg 12, 2907 HG Capelle aan de IJssel

GENEALOGIE EN HEEMKUNDE

Prosopografie

- De vierentwintig hoogstaangeslagenen van Nuland in 1844, in: *Spoorzoeker*, 2001 no. 1, 4.
- Taxaties voor de honderdste penning te Lage Zwaluwe, 1567, in: *De Burt*, no. 39 (juni 2001) 20-23.
- Vergunninghouders voor verkoop sterke drank te Dinther, kort na 1900, in: *De Wojstap-kroniek*, XXI (januari 2001) 3-17.

☞

Biografie

- J. Schevers (1874-1950) uit Dinther, norbertijn in de Verenigde Staten, in: *De Wojstap-kroniek*, XXI (januari 2001) 13.

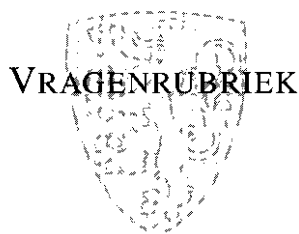
☞

Genealogie

- Verwantschapsregistratie en -benoeming in de familie Van de Westelaken, in: *Griensvenneke*, XXVI (april 2001), 33-37.
- Van Thiel, industriëlen te Helmond sinds 1789, *Helmonds Heem*, 2001, no. 1, 13-36.
- Verhoeven te Hulsel, 1812-1951, in: *Steen voor steen*, no. 17 (april 2001) 11-16.
- De familienaam Heesters, in: *De Schééper*, XIII (juni 2001) 9.
- Roymans in foto's, Reusel 1920-1975, in: *De Schééper*, XIII (juni 2001) 16-17.
- Van Himbergen te Berlicum, 1799-1976, in: *Aachterum*, V (juni 2001) 40, 41, 44.
- Kwartierstaat van Anna Voets (geboren 1909) te Rosmalen, zes generaties, in: *Rosmalla*, XIV (mei 2001) 14-17.
- Van Loon te Gilze, 1692-1976, in: *De Mulder*, XXII (april 2001) 13-18.
- Kwartierstaat van Arnoldus Storimans (1761-1841), burge-meester van Berkel, Enschat en Heukelom, vijf generaties, in: *De kleine Meijerij*, LII (2001) 20-24.
- Familiewapen van W.H. van Kelckhoven († 1853) te Oisterwijk, in: *De kleine Meijerij*, LII

(2001) 27-30.

- Royaerts te Valkenswaard, zeventiende en achttiende eeuw, in: *'t Periodiekske*, XV (april en mei 2001) 14-17, 16-17.

Vragen

Morrees

Joseph-Norbert Bouvier is op 19 maart 1695 gedoopt te Meeffe in België en overleed na 1753, wellicht in 's-Hertogenbosch. Hij was gehuwd met Catherine Morrees, zuster van Libert Morrees; ook zij stierf na 1753. Uit hun huwelijk is een kind bekend: Anne-Joseph Bouvier, geboren in 1731. Zij trouwde te 's-Hertogenbosch op 23 mei 1751 met Guillaume-Clair Lenicolais. Gezocht wordt informatie over de familie Morrees.

Van Gellicum

Damianus van Drongelen huwde

als zijn tweede vrouw in 1629 Laurentia, dochter van Lucas Langebruys en van Maria Laurensdochter van Gellicum te Waalwijk. Uit welk geslacht Van Gellicum stamt Maria en wie waren haar ouders en voorouders?

Van Boxmeer

Mr. Egon de Gier (overleden voor 1595) trouwde volgens diverse bronnen met Lyntgen Goert Gerits van Boxmeer. Zij kregen (*De Brabantse Leeuw* 1963, p. 21) een dochter Catalyne, die trouwde met mr. Wouter Peters de Weyer, secretaris van Helvoirt. Lyntgen van Boxmeer hertrouwde met Reyn Hanricks van Bostel. Weet iemand meer over het voorgeslacht van Lyntgen van Boxmeer?

Marechal

Gezocht wordt informatie over de familie Marechal, die in de achttiende eeuw in 's-Hertogenbosch neerstreek.

Van de Graaf

De gebroeders mr. Abraham en mr. Isaacq van der Graaff, geboren omstreeks 1650, woonden als juristen te 's-Hertogenbosch. Alle informatie over hen, hun ouders, eventuele broers en zusters en nageslacht is welkom.

Aan dit nummer is meegewerkt door:

L.F.W. Adriaenssen, Van der Hoopstraat 85-3, 1051 VD Amsterdam
J.A.H. Boeren, Heijhoefpromenade 209, 5043 RD Tilburg
A.M. Bosters, Koningin Julianalaan 339, 2273 JJ Voorburg
Jan Buuron, Smitsstraat 7, 4623 XP Bergen op Zoom

Naamregister

Jaargang 50 (2001)

Aa, van der: 203, 233. Aelbrechts: 22. Aelst, van: 158. Aerl, van: 206. Aarts, Aerts: 88, 147, 174, 216, 217. Aertse, Aartsen: 51, 88, 150, 231, 232. Abeelen, van den: 77, 78. Achel, van: 131. Adams: 152. Adriaanse, Adriaenssen: 8, 87, 118. Adriaens: 13, 20, 146, 157, 203-205, 207, 211, 213, 214, 216, 217. After, van der: 146. Agena: 22. Ackeren, van: 225. Akkermans: 18, 19. Alen: 228, 229, 239. Alewyns, Alewijns: 29, 30, 93. Alphcn, van: 2, 20, 236. Amands: 141. Ameijden, van: 60. Amelsvoort, Anelsvoord, van: 8, 9, 234. Amersfoort, van: 8. Ammelroij, van: 91. Amstel, van: 98. Andel, van: 6, 31. Andriessen: 61, 62, 78. An(c)ker, van den: 6, 7. Ansems, Ancems: 56, 78. Anthonis: 152. Anthonisse(n): 58, 176. Arendonck, van: 140, 166. Ariaens: 141, 209. Ariens: 182. Arkel, van: 108. Arnoltz: 127. Arnouts: 158. Arts: 153. Asperen, van: 143. Asseldonk, van: 64. Asten, van: 31. Augustijns: 225.

Baerl, van: 21. Baers: 241. Baartmans: 108. Back: 35. Back Wijtfliet: 149. Baeckel, van: 163. Backer (de): 60, 154, 177. Backers: 90, 91, 221. Ba(c)x: 4, 6, 7. Baltens: 219. Balthoven, van: 236. Barents: 209. Barons: 29. Bartels: 141. Bastiaens: 216. Bastiaensen: 109. Batcn: 195, 196, 201. Bausel, Bousel, van: 4, 8, 9, 177. Bouwens: 137, 205. Bavel, van: 225. Beaudoux: 235. Beckers: 91, 92. Becx: 45, 72. Bedaf: 18. Bedaff, van: 145. Bee(c)k, van: 76, 145, 192, 224, 225. Beer, de: 49. Beernts: 142. Behourt dict de Beau Lieu: 170. Beijer, de: 229. Beykens: 213. Beijsteren: 88. Beke, van der: 20. Bckkers: 71, 242. Bekten: 134. Belen: 137. Belenhuys: 133. Bemden, van (van de, den): 105. Benedictus: 218. Benoist: 115. Bentinck: 181. Berch, Berg, van den: 87, 109, 206. Bergier: 147. Berchmans: 154. Beeris, Berijs: 228, 233. Berckel, van: 5. Bercelmans: 86. Berckenbossch, van: 10. Berckers: 162. Berckhaens: 197, 198. Bernaerts: 146. Bertens: 86. Beunen: 87. Buerden, Beurden, van: 8, 78, 91, 218, 230. Bevere, de: 144. Bichelaer, van den: 61. Bie, de: 106. Biemans: 44. Bierens: 12. Biertempel: 134, 188-190. Bijls: 57. Bijtkens: 57. Bijnen: 38, 86, 242, 243. Bilderbeek: 3. Biscop, Bisschopt: 13, 111. Blaay, de: 201. Bladel, van: 128. Blankaert: 12. Blankers: 19. Blerincx, van: 127. Bles: 234. Bloem: 4, 7, 34. Blok: 188. Blom: 2, 4. Blonde, Le: 178. Blont: 209. Blotenburg(h) (van): 10, 181. Bluijssen: 128. Boekhorst, te: 108. Boelaerts: 182. Boems: 242. Boenders: 16. Boeracker: 45. Boeren: 68, 77. Boesdonck: 155. Bogaert (van den): 143, 144, 199, 200. Bogaerts: 54. Bokhoven, van: 52. Boxmeer, van: 249. Boxtel, van: 249. Bolsius: 48. Bommel, van: 148, 149. Bommers: 172. Bommert: 172. Bont, de: 230, 231. Boogaert: 102. Boydonck, van der: 137. Boijmeer, van: 171. Boom, van den: 55, 178. Booms: 242. Boons: 3, 4, 187. Boot: 15. Borchgrave, de: 149. Borsten: 85. Bosch, van den: 52, 78. Boshuysen, van: 36. Bosman: 84. Bosmans: 159. Bosschart: 10. Bossche, van den: 147. Bosters: 232. Boucholt: 170, 171. Boudewijns: 239. Bouvier: 249. Braak, van de: 64. Brants, Brand(t)s: 4, 80, 81, 85, 87, 234, 236. Braspenings: 91. Brassaert: 140, 173. Bree, van: 3, 154. Breij, de: 108. Brekel, van den: 55, 117, 127. Brekelmans: 55, 86. Breemer: 172, 173. Brenders: 90. Breugel, van: 31. Breuckel, van: 20. Broeder: 50. Broe(c)k, van den: 13, 25, 131, 158, 188, 192. Broe(c)khoven, van: 54, 230, 231. Broeckhuisen: 3. Broeckx: 236. Broen: 169. Broens: 29. Brohees, van: 40. Brock: 86. Brokken, Brocken: 39, 40, 113, 180. Brox: 73. Brouwer, de: 221. Brngge, van der: 70. Bruggen, van: 9. Brui(j)n, de: 13, 63, 171, 172, 183, 225. Bruijnincx: 171, 172, 248. Bruyns: 29. Bruystens: 33. Bruers: 159. Bubben: 162. Bubbenius: 162, 163. Buijs: 13, 21, 50, 111. Buizen, Buijsen: 98, 111. Bussche, van den: 48. Busschen, van der: 186, 187. Buel, van: 229.

Champs, des: 87. Chasselet: 15. Cheres: 145.

Daesdonck: 169. Dachverlies: 163. Dalen, van: 181. Damen: 15, 18, 49. Daniels, Daniëls: 159, 174, 207. Daniëlsen: 111. Danckers: 242. Danswyck, van: 148. Deens: 243. Decker: 153. Dekkers, Deckers: 73, 216. Deelen: 76. Delis: 135, 152. Dellepoort: 64. Delvaux: 84. Denen: 192. Denijs(s), Denijsz, Deniss, Deonijs(z), Dionijs: 205, 206, 209-211, 213-215, 218. Dericx: 150. Derks: 6. Dessel, van: 154. Dettingmeijer: 116. Deuren, van: 206. Deursen, van: 176. Dielen: 152. Diepstraten: 52. Diercx: 145, 153. Dieren, van: 107. Diercx: 162. Diessen, van: 57. Dij(c)k, van: 6, 63, 82, 186. Dingemans: 17, 97, 98, 110. Dionijs: zie Denijs. Dircx, Dircks, Diricx: 90, 91, 149, 150, 161-163, 214. Dirxe: 160. Dobbeltsteen: 64. Doelen, van der: 63. Doeveren, van: 239. Doll: 50. Dolleman: 5. Dom, van den: 239. Dominicus: 165. Dommelen, van: 146, 149. Donders: 233. Dongen, van: 237. Donker: 113. Donckers, Donckers: 25, 26, 135, 186.

Doop, de(n): 40, 4, 68. Doormaelen, van: 161. Doreleijers: 71. Doren, van: 239. Doorenbosch: 164. Dormaelen, van: 161. Dorre, die: 36. Dorst, van: 103. Dreijburch (Dryborcht), van (der): 10. Dries, van den: 15, 157. Driessen: 59. Drion: 96. Drogen, den: 99. Drongelen, van: 249. Dru(e)nen, van: 47, 63, 163. Duersen, van: 4, 77. Duijn, van: 177. Duijren (Dui ren), van: 203, 204, 213, 216. Dungen, van den: 53, 239. Dun, van: 115, 159, 239. Duppen, van: 154, 155. Duren, van: 215. Dursele: 6. Dusse, v.d.: 114. Dynis: 213.

Eeckhout: 5. Echelen: 216. Eekelen, Eeckelen, van: 16, 109. Eel, van: 33. Eeltjens: 30. Egberts: 158. Eijck, van: 7. Eijk, van der: 6. Eijmberts: 6. Eynatten, Eijnatten, van: 109, 149. Eijnde, van den: 93, 157. Eyn(d)thouts, van: 36, 146. Elderen, van: 161. Eliass: 164. Elzen, van den: 64. Elten, van: 9. Elteren, van: 116. Embregts: 112. Emmickhoven, van: 177. Empels: 59. Enden, van den: 99. Engelen: 17. Engellant, van: 143. Engels: 85, 217. Erart: 153. Eras: 49. Erp(e), van: 62, 144. Esch, van: 160. Everts: 149. Eeuwouts: 204, 206-210, 212, 214, 217.

Fabri: 155. Faesen: 163. Fabri: 155. Fenema: 9. Philiberts: 146. Philippi: 11. Philipsen: 71. Fijten: 181. Flocke: 139, 142. Focken: 142. Force, De la: 3. Fornberch, van: 170. Franc(h)e, de: 206. Vrancken: 203, 204, 215. Fransen: 185.

Gaens, Gaans, van: 102, 219-228. Gaens: 13. Gabriels: 187. Galen, van: 4-8. Gamenen, van: 6. Gasthuijsen, van de: 187. Gauffier de Carravas, de: 170, 171. Gedeons: 208. Geenhoven, van: 4, 5. Geers: 103. Geerts: 228. Geffen, van: 28, 29. Gelder, de: 7, 9. Gelder, van: 6. Geleijnse: 193-201. Gelens: 52. Gellicum, van: 249. Gemert, van: 188. Genabeek, van: 76. Genderen, van: 9. Genet: 44. Gherraerts: 127. G(h)erits(s): 7, 8, 31, 93, 205, 185, 210. G(h)estel, van: 57, 121, 206. Geubels: 215. Ghyessen, van: 32. Giels: 187. Gielis: 34. Gier, de: 3, 6, 7, 140, 166, 167, 249. Giessen: 128. Gijbels: 63. Gijsberts: 160. Gysbrechts, Ghysbrechts, Gijsbrechts: 57, 150, 177, 178. Gijzel, van: 43. Gijsen: 131. Gijskens: 131. Gijs-selen: 35. Gillis: 15, 218. Gils, Gilze, van: 151, 225, 231, 232. Glaudemans: 71. Glavimans, Glavymans: 29, 63, 205. Gobbels: 134. Gobbinx: 158. Goby: 33. Godri: 99. Godschalx: 70, 75. Goederheyl, van: 33. Goens: 40. Goes: 35. Goyaerts, Goijaerts: 92, 146. Goyers: 213. Goirbergh, van den: 173. Goirle, van: 92. Gommerts: 185. Goorts: 60, 221. Goortsen: 220, 223. Goose(n): 48, 226. Goossens: 49, 59, 91, 134, 239. Gorisse: 100. Gorcum, van: 166. Gorp, van: 12, 90-92, 183, 190, 191, 207, 211. Gouffie: 170. Gouw, van der: 112. Govers: 47. Govy: 33. Graaf(f), Graef(f), van de: 4, 6, 81, 90, 91, 227-240. Graaff, van de: 249. Graswinkel, van: 181. Greveraers: 54. Griensven, van: 2. Grieten: 134. Grinsven, van: 5. Grobben: 190. Grobbendonck, van: 147. Groenedael, Groenendaal: 40, 61. Groeningen, van: 10. Groot, de: 13, 39, 111, 115. Grootenbreugel, van den: 71. Gruithuizen, van: 47. Gualtheri: 187. Gulik, van: 50. Gulp, van: 112.

Haack: 173. Haengreve: 193. Haensbergen, Haansbergen: 80-83, 235, 236. Haest: 183. Haestricht, van: 61, 62. Habraken: 3, 81. Hagenaaers: 99. Hagenburch: 172. Hagen, ten: 31. Haagen, van der: 187. Hack: 128. Hackenbergh: 181. Hal, van: 61. Ham, van: 21, 185. Hanegreefs: 190. Haenen: 172. Hanewinkel: 116. Hancquet: 175. Hansbergen: 81. Hanswijck, van: 4. Haparts: 56. Ha(a)ren, Haeren, van: 4, 5, 47, 176. Harsholdt: 8. Hart, van der: 8. Hartingvelt, van: 177. Hartong: 4. Haze: 114. Hatart, van: 147. Hault, de la: 87. Heck, van: 33. Heerom, van: 41. Hees, van: 46, 168, 178. Heessel, van: 150. Heesters: 249. Heeswij(c)k, van: 38-45, 65-76, 25. Heetsvelt, van: 158. Heetvelde, van den: 158. Heetvelt: 158. Heijden, van der: 52, 87, 97. Heyligenborn, van den: 148. Heijligers, Heyligers: 163, 221. Heijm: 35. Heijmans: 41, 164. Heijndricks: 216. H(e)ijnen: 99, 111. Heyst, Heijst, van: 29, 90, 211. Hellemans: 223. Hel-ligers: 25. Helmond: 5. Hemert, van: 5, 7-9, 42, 183. Hen(d)ricks, Hen(d)ricx(z): 20, 21, 40, 92, 152, 163, 172, 179, 206-212, 214-217. Henricques: 154. Herinck: 24. Herk, van: 53. Hermans: 133, 135, 203, 205, 207, 216, 219, 220. Hermus: 18. Herssel, van: 166. Herstraten: 18, 109. Hertogensis: 70. Hertooij: 54. Hertroijs, Hertroys: 241, 242. Heeze, van: 32. Heshuysen, Hesheussen: 22. Hessels: 83, 213. Heukelom, van: 233. Huesdens: 90. Heuvel, van den: 3-5, 114, 177. Heuven, van: 4. Hezewyck, van: 35. Hijnsberch, van: 5. Hilla: 172. Hille: 2. Hilverson, van: 3. Himbergen, van: 249. Hodenpijl: 175. Hoefnagels: 4. Hoeckgeest: 220. Hoesch, die: 33. Hoevenaers, Hoevenaars: 231, 232. Hofmans: 92. Hofstede: 48. Hogendorp, van: 14. Hoogekamp: 9. Hogerkamp: 9. Hollen: 91, 242. Holt: 188. Hommelen: 237. Hoofdstad, van: 54. Hoog: 5. Hoogstraten: 71. Hoop, van der: 4. Hooren, van: 41. Hoos: 9. Hoosmans: 221. Hootdonck: 214. Hoppenbrouwer, de: 158. Hoppenbrouwers: 138, 166, 182. Horn, de: 20. Hornman: 238. Horste: 192. Horst, van der: 174, 236. Houët: 63. Haubraekcen, Houbra(e)cken (van): 4, 5, 24, 26-28, 182. Hout, van de(n): 3, 184. Houweningen, van: 34. Hove, van (den): 17, 81, 82. Hovel, van den: 29. Hoven, van den: 80, 81, 235.

Hubert: 3-6. Huyben: 207, 212. Huybers: 59. Huyberts: 140, 173. Huijbrechts, Huybrechts: 203, 204, 211, 212, 214-218. Huijsmans: 16-18, 88, 110, 111. Huydenraedt, van: 204. Huyvens: 217. Hulst, van: 14.

Iersel, van: 233. Ijperen, van: 228. IJsangrin: 4. Immerseel, van: 231. Innevelt, van: 220. Irsel, van: 14. Yeuwens: 209.

Jacobissen: 221. Jacobs(s), Jacopss: 20, 37, 83, 101, 133, 147, 148, 157, 185, 203, 206, 208, 210, 223, 242. Jacobssen: 157. Jacques: 3. Jager: 6. Jans(s), Janz: 2, 56, 59, 127, 139, 148-151, 153, 157, 161, 180, 204, 206, 208, 210, 211, 213-218. Jans(s)e(n): 3, 4, 46, 51, 55, 105, 133, 148, 150, 152, 153, 156, 161, 172, 217, 237, 238. Janssens: 198. Japiks: 83. Jaspers: 71, 215, 216, 218. Jeger, die: 142. Jennissen: 19. Jobss: 212. Jong(h), de: 83, 102, 167, 222. Jonge, de: 223. Jonkers: 113. Joordens: 152. Joosten: 157, 208, 216. Jorens: 151, 152. Jorgens: 104. Juin: 5. Jurgens: 108. Juvenile: 165.

Kahle, Caale, Calen: 3, 135, 180, 181. Camp, van: 12. Canisius: 190. Canters: 87. Capello: 220. Kapers: 12. Kar, van de: 104, 224. Carels: 209. Karssemakers: 47. Carvas: 170. Cas: 51. Cassemajor, de: 3, 8. Kastelee, van de: 97. Casteleijns: 28, 105, 106. Catharinen: 77. Kater, de: 18. Catilje: 187. Keelbreker: 35. Keeskopers: 32, 33. Keesmakers: 187. Keijenburg: 223. Keldermans: 224. Kelckhoven, van: 249. Kemenade, van: 66. Kempen: 239. Kempers: 184. Kennekens: 233. Keps: 5. Ker(c)khoff (van de, van den): 5, 56, 94, 124. Kerstens: 224. Kessel, van: 230. Ceulen, van: 177. Keusekom: 113. Christiaens: 213. Kieleman: 84. Kilsdon(c)k (van): 63, 128, 188. Kivits: 29, 30. Claes(s): 31, 210, 218. Claessen: 136, 149, 164. Clarijs (Klarijs, Clareijs): 11-19, 97-111. Claris (Klaris): 11. Clarisse(n): 11, 12. Cleeff, van: 6, 7. Cleijn: 85. Klemans, Clemans: 180. Clemens: 146. Clement: 102, 110, 180. Kler(c)k, de, die: 99, 134. Klijn, Clijn: 80, 88. Klinkck: 173. Clockmans: 131. Clons: 57. Cloostermans: 89. Clopper, de: 158. Kluijtmans: 42. Knoop: 6. Koch: 53, 115. Cocq, Cock, de: 78, 79, 214. Cocquille: 80, 81. Coelborne: 142. Coenen (van): 193-201, 219. Coenraets: 152. Coetsius: 159. Cox: 142. Colen: 28, 30, 35-37, 217, 231. Colonia, de: 22-24. Conen: 135. Coonings: 191, 192. Konink, Cooninck, de: 111, 168. Coninxloo: 203. Cools: 237. Coppelmans: 186, 187. Coppens: 76. Corné: 6-9. Cornelis(s): 57, 138, 156, 180, 209, 210, 213, 220. Cornelissen: 20, 183, 207, 224, 248. Korst: 18. Corstiaens: 154, 206. Cor(d)t, de: 60, 90-92. Cortsmid: 16. Costermans: 99. Coumase, op de: 155. Couwenberg (van den): 59, 79. Craenenburg, van: 6. Craens: 240. Krabben, Crabben, van der: 38, 71. Craenen: 42, 43, 65, 68, 72. Crebalder: 235. Kreij, van: 42. Krems: 105, 106. Cresten: 160. Creupels: 145. Kriek, de: 187. Crijnen, Krijne(n): 16, 50, 52. Crijnsen: 221. Crijsen: 203. Crillaerts: 93. Crissten: 160. Croije, ter: 9. Crollius: 183. Kruijnen: 98. Cruijssen: 86. Cuchlinus: 183. Cuijck, van: 3. Kuijlaars: 87. Cuijpers: 60. Kuijsten: 7, 8. Kuivesant, van: 153. Custers: 78. Cueks: 134. Quackelaer: 196, 200, 201.

Laer, van der: 149. Laerhoven, van: 135. Laat, de: 44. Laets: 153. Laman: 3. Lamberts: 134, 168, 169, 172. Lambrechts: 21, 138, 248. Lamoen: 107. Lamperen, van: 10. La(n)en: 98, 221. Langebruys: 249. Langenhuysen, van: 76. Langneessen: 133. Lanschot, van: 80, 82. Lap: 135, 136, 145. Lapper, de: 13. Lappers: 153. Lathouwers: 68, 69. Lathuys: 218. Laureijse: 46. Laurens: 215. Laurensen: 156. Lee, van der: 154, 155. Leemans: 104. Lehmler: 47. Leemput, van (de): 20, 24, 29. Leenaerts: 128. Leene, van den: 153. Leeuw, de: 79-81, 152, 177, 178, 126. Leeuwaarden, van: 9. Leeuwen (van): 5, 7, 73, 187. Leijnen: 92. Leyss: 21. Leijten, L(e)ijten: 50, 116, 213. Lemmens: 203. Lenaerts: 57, 248. Lenerts: 145. Lenicolas: 249. Leo: 189. Leonaerts: 172. Liempt, van: 78. Lier, van: 236. Lieshout, van: 147. Liesvelt: 191, 192. Lievens: 160, 219. Lynen, van der: 134. Linden, van der: 10. Lip, (van) der: 2-5, 7, 9. Lippens: 98. Lips: 49. Lissem, van: 93. Lith, van: 42, 65, 68, 70. Ladders: 224, 225. Lodewijckx: 20-31, 204, 208, 217. Lodiers: 111. Loef(f): 7, 227-240. Loenhout, van: 111. Lokker: 98. Lombaerts: 77. Lommel: 103. Loo, van (der): 56, 87, 230. Lo(o)ijens: 104, 160. Loyer: 35. Looman: 3. Loomans: 5. Loon, van: 3, 46, 154, 172, 237, 249. Lormier: 6. Louw, de: 45. Luijckx, Luijc(k)x, Luyckx: 15, 111, 137, 228. Lummen, van: 135, 1379, 180. Luten: 137.

Maes, Maas: 54, 8, 87, 97, 99. Maegdenburg: 88. Maerlant: 181. Magelaars: 17. Maeger: 210. Maximiliaens: 214. Malderen, van: 11, 12. Mallens: 159. Malsen, van: 139. Mande Gijsken: 152. Mannaerts: 190, 191. Mantjes: 9. Marcelis: 78, 212. Marechal: 249. Marijnissen: 113. Marino: 30. Marcq, de: 5, 6. Martelmans: 224, 225. Martens: 59, 78, 140, 173, 182. Mathys: 217. Meel, van: 205. Meeren: 63. Meertens: 156. Meesters: 15, 16. Meeussen: 221. Meide, van der: 236. Meijer: 3. Meine, La: 103. Meir, van: 225. Melis(s): 135, 143, 205. Mens: 102. Merendonk, van de: 188. Merlaer, van: 36. Merode, van: 228. Mer-

tens: 159, 208. Meulen, van der: 186. Muers, Meurs, van: 31, 97, 148. Meuwese: 71. Michiels(s): 203, 210. Michiels(s)en: 48, 56, 57, 147. Middegaels: 164. Moer: 151. Mol, van: 62. Molders: 183. Mo(e)lenaer: 12, 209. Molenaars: 104. Molhuijsen: 8. Monchaert: 193. Monckaert: 196. Montenaken, van: 165, 166. Moonen: 158, 159, 168. Mook: 3. Moord, de: 128. Morrees: 249. Morrion: 174. Mosselaer, van den: 70. Motte, Delle: 206. Mughoevel, van: 35. Muyckens: 149. Muyter, de: 175. Muijters: 175. Mulders: 4, 5, 108, 224. Muliers: 20. Muller: 15. Munnich, de: 8. Munters: 32. Musquede: 151. Mutsaerts: 28, 57, 207, 208, 214, 232. Mutser: 85, 98.

Nademaels: 90, 91. Nagelmakers: 38, 39. Netersel, van: 61. Neve, de: 207. Neven: 239. Nicols: 167, 168. Nieuwael, van: 6. Nieuwkuijk, van: 234. Nijssen: 13. Nimmen, van: 15. Nollen: 97. Nonnevanger, de: 103. Noordermeer: 63. Nostrick, van de: 61. Nostrum, van: 58-62. Nuggelmans, Nugchelmans: 104, 106. Nuijts: 100, 101. Nuys: 146. Nuenen, van: 27.

Obhens: 112. Oerle, van: 82. Oerlemans: 231. Oxford: 243. Oldenburch, van: 180. Oolen, van: 109. Oliviers: 103. Oirschot, van: 119, 159. Oosterhoudt, van: 176. Oisterwijck, van: 217. Oostrum, van: 7. Oostzanen, van: 36. Opgheenstraten: 137. Os(ch), van: 141, 142, 185. Osta, van: 50, 102. Ostric (van): 58. Otten: 212. Otter (den): 215. Ouden, den: 105. Oudenhoven, van: 182. Ouzele: 210. Overstraten, van: 106. Overvelt, van: 16.

Pael: 203. Pajmans: 234. Pais, van: 248. Palis: 203. Pals: 52. Papegaij: 8, 9. Papegaey: 188. Pappers: 162. Passchiers: 164, 220. Pasteykens: 213, 214. Pauwels: 217. Peer, van: 179, 180. Peerbooms: 175. Peijnenborch: 90, 92, 138. Pelt: 23. Pelt, van: 167. Perters: 134. Pesser: 192, 213. Pe(e)ters: 54, 127, 135, 147, 159, 160, 162, 164, 166, 213, 221, 228. Peynenborch, Pijnenborgh: 59, 77, 79, 119. Peynenburg: 79. Pieren: 88. Pieters: 31, 114, 212, 213. Piggen: 204. Pijll: 183. Pijls: 4. Pijlsweert, van: 177. Pittoors: 29. Planken: 188. Plas, van de: 21, 102. Plat: 207. Pluim, van der: 53. Poel, van de(n): 56, 57, 192. Poel, van der: 128. Poest Clement, van de: 18. Poisson: 80, 81. Pol, van de: 37, 44, 45, 48, 72-74, 80, 81. Pols: 237. Pompen: 242. Poortmans: 214. Poirters: 160. Popta: 21. Posjon: 237. Potelle, La: 15. Potter: 13, 220, 221, 223. Praats: 190. Priem: 47. Prijn: 8. Princelandt, van: 157. Prinsen: 231. Projien, van: 4, 5. Pulskens: 205. Punt: 206.

Raaijmakers: 64. Raeck, van (der): 143, 207. Raemdonck, van: 90. Raessen: 153. Raessen, van: 184. Raat, Raeth, de: 58, 162. Raats: 201. Ram: 134. Rampaert: 223. Ransdaal, van: 72. Ravens: 203. Ravensweij, van: 3. Ravesteijn, van: 168. Ree, van: 12. Reijen, van: 100, 103. Reijnen: 232. Reyniers: 215. Reijnkens: 180. Reijns: 164, 165. Reysen: 142. Reckers: 173. Reuth, van: 86. Riel, van: 116, 128, 146, 234. Riemsdijck, van: 5, 6. Rietberg: 109. Rijen, van: 102, 105. Rijcken: 152. Rijkers: 113. Ryckevorsel, Rijckevorsel, van: 79, 157. Rijsbosch: 56, 57. Rijsbrouck: 213, 214, 216. Rijsewijck, van: 83. Rijsingen, van: 182. Rijstenborg, van: 10. Ringelen (van): 111, 174. Ringers: 16. Rinkel: 104. Rinkhuizen, van: 196. Ripperda: 170, 171. Ritter: 6. Robberts: 172. Roberts: 4. Rode, de: 32. Roef: 55. Roefs: 134, 144. Roelens: 133. Roers: 242. Roessel, van: 74, 75. Roeters: 169. Roij, de: 82, 92, 228. Roij, Roy, van: 57, 149. Royaerts: 242, 249. Royers: 242. Roymans: 249. Roks: 16. Rollebiers: 194-200. Rongen: 171. Rooy, Rooij, de: 16, 53, 118, 119, 126. Rooij, van: 15, 55. Rooijakkers: 54. Rooijen, van: 16, 234. Rooijens: 9. Roos: 108. Roose: 154. Roosendaal, van: 103, 104. Rosmalen, van: 7. Rotterdam, van: 30, 31. Roux, Rouckx: 16, 108. Rouwenius: 30. Roovers: 20. Ruijgers: 5. Ruijs(ch): 3-5. Ruijsch, van: 8. Ruijten: 193, 195, 197, 198, 200, 201, 221, 225. Ruijter, de: 221. Rulo, van: 6. Rummens: 190.

Sambee(c)k: 198, 199, 200. Sampson: 32-37. Sande, van der: 14. Sanders: 160, 161. Santbergen: 100, 101. Santvliet, van: 220. Sbruyten: 205. Schaepsmeeders: 90, 91, 93. Schalke, Schalcken: 85, 92. Schalx: 84. Schaeven: 154. Sceers: 146. Scheyven: 142. Schellekens: 62. Schenck: 3. Schenckels: 80. Schepens: 138. Scheurbier: 13. Scheurbiers: 222. Scheuren: 90. Scheurhuys, Scheurhuys: 204, 214. Schijndel, van: 156. Schilders: 92. Schilt, van: 14. Schimmelpenninck: 171. Schindler: 109. Schoen: 100. Schoenen: 167, 168. Schoenmakers: 51, 233. Scholting: 8. Schoneus: 179. Schoot, van de(r): 49, 78, 175. Schoutens: 98, 105, 106. Schouw: 7. Schraets: 62. Schrick, van: 165. Schultz (Pesser): 192. Schutz: 71. Schuurbijs: 221. Schwan: 114. Sebastiaens: 218. Zeelant, van: 60. Zeeuwen: 4. Zegenwerp, van: 193. Zeris: 144. Sgrauwen, Schrauwen: 49, 104, 138, 157, 158, 248. Sgrooten: 56. Simeij: 7. Simons, Sijmons, Symons: 92, 179, 184, 206, 207. Simonssen: 179, 180. Slaats: 186. Sledde: 103. Slegenhart: 7. Sle(e)gers: 105, 106. Slingers: 185. Slobbers: 103. Sluijs, van der: 128. Smarius: 111. Smeykers: 134. Smit: 113, 222. Smith, den: 176. Smi(d)ts: 9, 45, 77, 114, 221, 222. Smitten: 228. Smolders: 210-214. Smulders: 204, 210-214, 231.

Snacts: 206. Snijder, die: 227. Zouborch, van: 20. Soest: 51. Soettrix: 90, 92. Soffaerts: 30, 211. Somers: 55, 92, 93. Zon, Son, van: 9, 46, 179, 224. Zonst, van: 8. Sooms: 175. Spaendonck, van: 91, 228. Speelman: 153. Spellings: 155. Spens: 4. Spierings: 76. Spronck: 7, 219. Spull, van: 33. Stadhouders: 109. Stakenborch: 93. Stappers: 12. Staveren, van: 22. Stempel: 198, 199. Sterre, van der: 63. Stevens: 59. Stooopen: 58-62. Storimans: 249. Storm van 's Gravensande: 5. Stoutaerts: 153. Stouten: 153. Straetmans: 171. Stradio: 183. Stralen, van: 75. Straeten, van der: 158. Stremers: 104. Strick: 10. Stroeks: 44. Suykerbuyk: 128. Suijckers: 178. Suijs: 81. Suijskens: 4. Sukkel: 8. Zutphen, van: 148, 154. Swaans: 237. Swagemakers: 93. Swancn: 199, 200. Swictcn, van: 121. Swinkels: 49.

Tabbers: 76. Taijt: 151. Tappers: 164, 165. Tegnagel: 187. Teuling: 184. Teulings, Teulinc(k)x: 41, 85. T(h)eunisse(n): 107, 184, 223. Thiel, van: 249. Thielmans: 56. T(h)irions: 224. Thoeners: 223. Thomas: 2-6, 176, 210. Thomnauer: 115. Tieleman: 91. Tielemans: 12. Tielen: 175. Tielmans: 5. Tijsmans: 80, 81, 85, 86, 236. Tilborgh, van: 192. Tilburg, Tilburch, van: 205-207, 211, 213, 215, 216. Tillaer, van: 89. Timmer: 3. Timmerman: 52. Timmermans: 96, 112, 149, 176, 225. Tindal: 98. Toyt Vanniis: 63. Tollenaar: 220, 221. Tongerloo, van: 156. Tonnon: 115. Toten: 92, 229. Tremoille, de la: 64. Troosters: 7, 8. Tubée: 106, 107. Tuitjens: 105. Tuldel, van: 131. Turcq: 14.

Uden, van: 87. Udens: 5, 6. Ui(j)tdewilligen: 16, 19, 110, 194-201.

Vaerle, van: 44. Valckenborch, van: 93. Valkenburg: 18. Vechel, van: 154, 156, 163. Vee, van der: 187. Veen, van: 6. Velde, van der: 187. Velsen, van: 31. Velthoven, van: 44. Veltpaep, de: 173. Ven(ne), van de: 70, 73, 87, 93, 94, 181, 182, 186. Veraart: 103, 105. Veramelsvoirt: 56. Verbaten: 101. Verbee(c)k: 4, 17, 106, 150. Verbeecken: 150. Verbernen: 187. Verboven: 248. Verbraak: 98, 201. Verburg, Verburch: 205, 206. Verdonck: 146. Verduijn: 214. Verdult: 46. Vergroesen: 99, 105. Verhael: 2. Verhaert: 248. Verhagen: 6. Verharen: 113. Verheyden, Verheijden: 43, 177, 178. Verhoef: 241, 242. Verhoeven: 78, 161, 166, 204, 213, 242, 249. Verij: 175. Vercaa: 2. Verkaart: 103. Vercuijlen: 163. Vermeer: 183, 237. Vermeulen: 13, 18, 63, 97, 117, 248. Verneyen: 203. Verreijen: 110. Verreijt: 3. Verschoyle: 248. Verschuijl: 182, 248. Verschueren, Verschuijen: 56, 57, 205, 218. Verstegen: 63. Verster: 171. Vervoort: 8. Vervucht: 220. Vessens, van: 33. Vester de Balbian: 8. Veth, de: 57. Ville, de: 21. Vis: 114, 183. Visser: 5. Vissers: 72, 177. Vlamings: 46. Vliet, van der: 53. Vlimmeren, van: 109. Voets: 137, 249. Vogels: 161. Vorst, van der: 188. Vos: 8, 103, 111. Vosholen, van: 34. Vosters: 128. Vree, de: 3. Vrcc, van der: 7, 8. Vriens: 52. Vrient: 173. Vrients: 223. Vries, de: 112. Vriesseven, van: 78. Vroght: 111. Vromans: 177. Vuchs: 78. Vuchts: 33, 35. Vught, Vucht, van: 34, 71, 77-88, 98. Vught, van: 235. Vuuren, van: 84.

Waal, Wael, de: 12, 201, 206-209, 216, 217. Waalwijk, van: 86. Waerden, van der: 48. Waert, de: 145. Waddenoijen, van: 6. Wadding (van der): 4-6. Wagemans: 53. Wagenaer: 228. Wagenmaker: 223. Wagenmakers: 107. Wal, van de: 160. Walderen, van: 83. Walteri: 8. Wambas: 4. Wassenbergh: 37. Water, van de: 45, 234. Watermolen, van de: 17. Watte, van de: 4. Weerdt, de: 239. Weert, van: 40, 55, 107, 110. Weesp, van: 20-31. We(eg)en, van der: 63, 128. Weyer, Weir, de: 91, 249. Weijers: 5. Weingartner: 107. Wel, van: 41. Welhuyzen, van: 148. Wensen, van: 6. Wervers: 84. Wesel, van: 103. Westelaken, van de: 249. Wever, Weefver, de: 90. W(e)ijters: 77, 234. Wichmans: 229. Wierdt, van: 209. Wijburch, Wijburg: 4, 9. Wijck, van: 31. Wijlde: 4. Wijnan(d)s: 7-9. Wijngaarden: 19. Wijst, van der: 50. Wijtens: 196, 197, 199, 200. Wyflet: 149. Wijtflet: 149. Wytman: 168, 169. Wygart: 134. Wijtmans: 166, 217, 232. Wildt, de: 50. Wildenberg, van den: 48. Willeboorts: 221. Willemen: 92. Willems(s): 2, 20, 127, 145, 146, 156, 162, 173, 180, 182, 207, 209-211, 213, 214, 216, 217, 230. Willemse: 100. Wilms: 62. Winkens: 76. Winser: 116. Wintelroij, van: 150. Winter, de: 114. Wirij: 175. Wit(h). Witte, de: 2, 6, 18, 35, 51, 84, 114, 196, 234. Withoof: 210. Witlo(c)x, Wotlokx: 87, 140, 182. Witmont, van: 151. Wits, de: 92, 93. Woensel, van: 158. Woercom, Woerkom, van: 7, 8, 186. Wolf: 115. Wolf, de: 108. Wolsack: 158, 159. Wooz, Du: 233. Wordragen: 47. Woute: 53. Wouters: 38, 127, 184, 218. Wouters(s)en: 160, 176. Wouts: 106. Wouwes: 116. Wouw, van de: 37, 44.

Inhoudsopgave

Jaargang 50 (2001)

ARTIKELEN

<i>L.F.W. Adriaenssen</i> , Abraham Lodewijcx van Weesp en zijn familie	20
<i>L.F.W. Adriaenssen</i> , Een genealogische knoop	56
<i>L.F.W. Adriaenssen</i> , De Venloonse tak van de familie Van Vught	77
<i>Leo Adriaenssen</i> , Brabantse bastaarden. Verboden vruchten uit ontucht, overspel, incest en incontinentie in Noord-Brabant, 1400–1800	129
<i>Leo Adriaenssen</i> , Tilburgse lakenmakers in Rotterdam rond 1600. En enkele ballenmakers uit Goirle en textielwerkers uit Oisterwijk	202
<i>L.F.W. Adriaenssen en J.G.M.N. van der Zanden</i> , „Lieden zonder eergevoel”. Brabantse landlopers rond de vorige eeuwwisseling	46, 112
<i>J.A.H. Boeren</i> , De familie Van de Graaf in Tilburg, Loon op Zand en Hilvarenbeek	227
<i>A.M. Bosters</i> , Clarijs. Een West-Brabants wagenmakersgeslacht	11, 97
<i>A.M. Bosters</i> , Van Gaans	219
<i>C.H.J. van den Brekel</i> , Drie Tilburgse vagevonden	117
<i>L.F.P.M. de Brouwer</i> , Wedding: trouwen is een gok! Weddenschappen met een huwelijk als inzet	89
<i>Jan Buuron</i> , Erfeniskwestie tussen verre afstammelingen van strut Karel de Grote	193
<i>L.G. van Dijck</i> , Sampson	32
<i>P.E. van Heeswijck</i> , Vier generaties Van Heeswijck. Molenaars in woelige tijden	38, 65
<i>J.N. Leget</i> , De bebouwing langs de Brede Haven te 's-Hertogenbosch,	1
<i>A.A. van Nostrum</i> , De geboorte van een naam. Van Stoope via Haestricht naar Nostrum	58
<i>De redactie</i> , De Brabantse Leeuw gaat online	244

SPROKKELINGEN

Paspoort van Delft naar Den Bosch	31
Huwelijk tussen verwanten	37
De pil van Drion	97
Noordbrabanders in Florence	127
Manneke	226

MEDEDELINGEN

Aanvullingen op de Brabantse bastaarden	
---	--

GENEALOGIE EN HEEMKUNDE	63, 128
-------------------------------	---------

UIT DE BOEKENKIST

Virginia Mason, <i>Gens van der Scuylen. 600 years of the Verschuijl and Verschoyle family</i> (Whitehill, 2001)	
--	--

VRAGENRUBRIEK

van de Graaf	
Marechal	
Morrees	
van der Sterre	63
Toyt Vanniis	63

De Brabantse Leeuw

Het genealogische en heraldische tijdschrift De Brabantse Leeuw wordt al sinds 1952 uitgegeven. In het tijdschrift treft u zowel stamboomafstammingen aan als complete genealogieën, reconstructies of besprekingen van voor een familie belangrijke voorvallen, lijsten van bepaalde beroeps- en bevolkingsgroepen enzovoorts. Behalve genealogische en prosopografische bijdragen bevat het blad ook artikelen op het vlak van de heraldiek, de banistiek, de zegelkunde en incidenteel ook de heemkunde. De Brabantse Leeuw verschijnt jaarlijks in vier afleveringen van elk 64 pagina's. Elke jaargang wordt voorzien van een alfabetisch naamregister.

Registers

Tot de service van De Brabantse Leeuw behoort ook HazaZoek, een verzameling van alle registers van het tijdschrift. Met deze cumulatieve index kan een genealoog zich pijlsnel toegang verschaffen tot de inhoud van alle jaargangen. Elk jaar verschijnt er een aanvulling op diskette. Ook de registers van het Genealogisch Tijdschrift voor Oost-Brabant zijn in HazaZoek opgenomen.

Helpende hand

De Brabantse Leeuw wordt gekenmerkt door artikelen die meer bevatten dan alleen data en beroepen. De hoge kwaliteit van de artikelen resulteert in een grote informatieve waarde. Ook uw genealogie of stamreeks kan een plaats krijgen in De Brabantse Leeuw, zodat deze voor andere onderzoekers en belangstellenden toegankelijk wordt gemaakt. Mogelijk heeft u voldoende materiaal verzameld en geordend, maar schrikt u terug voor het schrijven van een artikel. In dat geval wil de redactie van De Brabantse Leeuw u graag de helpende hand bieden met advies en begeleiding. Schroomt u daarom niet om contact op te nemen met de redactie, als u meent dat u waardevol materiaal bezit dat een publicatie verdient.

Familieboeken

Naast publicatie in het tijdschrift kan De Brabantse Leeuw uw genealogie ook in boekvorm uitgeven, als deel van de reeks Brabantse Stambomen. Ook hierbij wil de redactie u graag met begeleiding en advies ter zijde staan. In de serie Brabantse Stambomen is al een aantal familiegeschiedenissen verschenen. Verschillende andere familieboeken zijn in voorbereiding.

Stichting BRG

Het tijdschrift De Brabantse Leeuw wordt sinds 1995 uitgegeven door de stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening. De stichting BRG geeft historische publicaties uit en verschillende tijdschriften. Verder organiseert de BRG jaarlijks tal van cursussen en lezingen over de Brabantse geschiedenis. Voor genealogen zijn drie cursussen interessant: het Bosch' protocol, genealogie voor beginners en genealogie voor gevorderden. Stamboomonderzoek is vaak een eerste kennismaking met de historie van Brabant. Sommige genealogen ontwikkelen zich tot lokale of regionale geschiedvorsers, tot heemkundigen of archeologen. Ook voor hen biedt de stichting BRG lezingen, cursussen en andersoortige ondersteuning.

STICHTING BRABANTSE REGIONALE GESCHIEDBEOEFENING

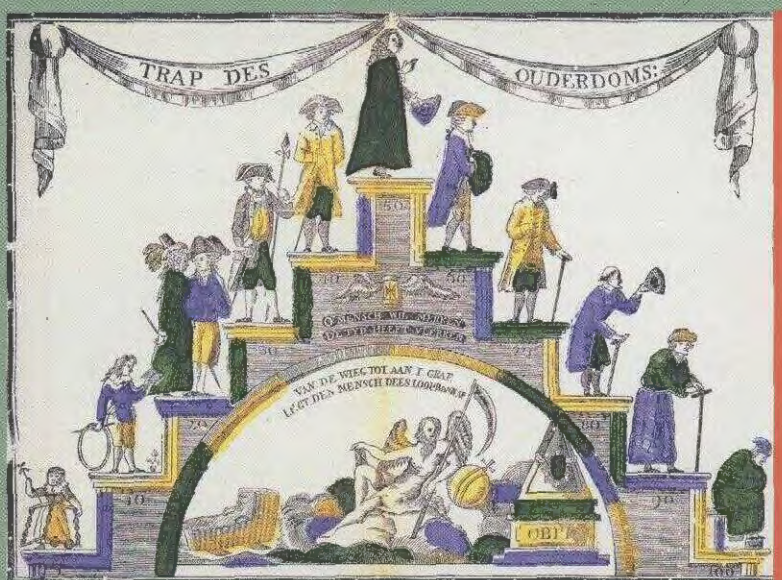
Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch

Telefoon: (073) 6146193 / Fax: (073) 6127045 / E-mail: brg.brabant@wxs.nl

INHOUD

Erfeniskwestie tussen verre afstammelingen van Karel de Grote	Jan Buuron 193
Tilburgse lakenmakers in Rotterdam rond 1600	Leo Adriaenssen 202
Van Gaans	A.M. Bosters 219
De familie Van de Graaf in Tilburg, Loon op Zand en Hilvarenbeek	J.A.H. Boeren 227

DE BRABANTSE LEEUW

Kempenlandse valkeniers aan het keizerlijke hof	Leo Adriaenssen 241
De Brabantse Leeuw gaat online	De redactie 244
Sprokkeling	226
Uit de boekenkist	248
Mededelingen	248
Genealogie en heemkunde	248
Vragenrubriek	249
Naamregister 2001	250
Inhoudsopgave 2001	255